ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΔΙΜΗΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΣΚΛΟΥ

ΜΕΤΑ 47 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 312 ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι

ΥΠΟ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1908

ΑΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ

ΔΙΜΗΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΣΚΛΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ

ΔΙΜΗΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΕΣΚΛΟΥ

ΜΕΤΑ 47 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 312 ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝ ΤΩΙ ΚΕΙΜΕΝΩΙ

ΥΠΟ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1908

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν, τὰς ὁποίας δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐνηργήσαμεν ὁ Στάης εἰς τὸ Διμήνιον καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον, ἐβράδυναν νὰ δημοσιευθῶσι, διότι ἐπεθύμουν νὰ συμπληρώσω αὐτὰ πρότερον κατὰ τὸ δυνατὸν δι' ἄλλων σχετικῶν ἐρευνῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῷ μεταξύ μοι ἀνετέθησαν καθήκοντα, ἅτινα δέν μοι ἐπέτρεπον ν' ἀπομακρυνθῶ τῶν Ἀθηνῶν εἰμὴ μόνον κατὰ τὰς θερινὰς διακοπὰς τῶν μαθημάτων τοῦ Πανεπιστημίου, αἱ ὑστερώτεραι ἔρευναι ὑπῆρξαν βραδεῖαι· τελευταῖον δ' ἠναγκάσθην καὶ ὅλως νὰ διακόψω αὐτάς, ἵνα μὴ ἀναβάλλω περισσότερον τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου. Ὅτι δὲ δὲν ἀπέβησαν ἐντελῶς ἄγονοι, μαρτυρεῖ μάλιστα ἡ Εἰσαγωγή· διότι ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ καταλεγομένων συνοικισμῶν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τοὺς πλείστους ἀνεῦρον εἰς δύο θερινὰς περιοδείας, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησα μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐν Σέσκλῳ καὶ Διμηνίῳ ἐργασιῶν, ἵνα γνωρίσω ἀκριβέστερον τὴν διάδοσιν τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν. Προσέτι ἐνήργησα εἴς τινας τῶν συνοικισμῶν τούτων μικρὰς δοκιμαστικὰς σκαφάς, διὰ τῶν ὁποίων ἤλπιζον νὰ λύσω ἀπορίας γεννηθείσας κατὰ τὴν μελέτην τῶν εὑρημάτων τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου· ἀληθῶς δὲ σημεῖά τινα διεφωτίσθησαν ἐξ αὐτῶν καὶ πρὸ πάντων προήχθη οὐχὶ ὀλίγον ἡ γνῶσις τῆς κεραμεικῆς τοῦ λιθικοῦ καὶ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ἀλλ' ὅτι ὑπολείπονται ἀκόμη πολυάριθμα κενά, μεγάλα ἢ μικρά, ἀποδεικνύουσι πλεῖσται σελίδες τοῦ βιβλίου τούτου. Ἡ πλήρωσις δὲ καὶ αὐτῶν, κατὰ τὸ δυνατὸν μέτρον, ἀφίνεται εἰς τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ εἶναι, ἐλπίζω, πολὺ ἀπομεμακρυσμένον· ἤδη νῦν μέλη τῆς ἐνταῦθα ἀγγλικῆς σχολῆς ἀνασκάπτουσι τὸν συνοικισμὸν τῶν Ζερελίων, ἡ δ' ἐξερεύνησις ἄλλων βεβαίως θὰ ἐπακολουθήσῃ, καὶ εἶναι εὔλογος ἡ προσδοκία, ὅτι νέον φῶς θὰ προέλθῃ ἐξ αὐτῶν. Ἰδίως ἀναμφίβολον φαίνεται καὶ σήμερον, ὅτι εἰς ἄλλους συνοικισμοὺς τὰ στρώματα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἶναι

πληρέστερα καὶ παχύτερα, παριστῶσιν ἑπομένως τὴν πορείαν τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρτιωτέραν καὶ συμφωνότερον πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ καὶ τῶν δύο περιόδων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις θὰ ὁρισθῶσιν ἀκριβέστερον, ἴσως δὲ προστεθῇ εἰς αὐτὰς καὶ ἄλλη, ἡ ἀρχαιοτάτη πασῶν (ἴδε σ. 159), τὴν ὁποίαν ἐγὼ δὲν ἐχώρισα ἀπὸ τῆς πρώτης, διότι ἐν γένει ἐνόμισα, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀρκεσθῶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς ἁδρομερεστέραν διαίρεσιν.

Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον, μάλιστα δὲ τὰς παραβολὰς πρὸς τὰς βορειοτέρας χώρας, ἔγραψα μετὰ δισταγμοῦ, διότι σχεδὸν οὐδὲν ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χωρῶν ἐκείνων γνωρίζω ἐξ αὐτοψίας, ἐκ δὲ τῆς οἰκείας βιβλιογραφίας μέγα μέρος εἶναι ἀπρόσιτον εἰς ἐμέ· αἱ παρομοιώσεις ἑπομένως θὰ εἶναι εἰς πολλὰ μὲν βεβαίως ἀτελεῖς, εἰς ἄλλα δὲ ἴσως καὶ ἡμαρτημέναι. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα θεωρῶ τὸ γενικὸν συμπέρασμα ἐπαρκῶς ἀσφαλές, δὲν βλάπτεται δέ, ὑποθέτω, πολὺ οὐδ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ χρονολογία τῆς τέχνης τῶν βορειοτέρων χωρῶν δὲν εἶναι ἀκόμη διευκρινημένη.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου προσηρτήθησαν αἱ ἀναγκαῖαι σημειώσεις περὶ τῶν εἰς τοὺς πίνακας εἰκονιζομένων εὑρημάτων, προσέτι δὲ παραπομπαὶ εἰς τὰς σελίδας τοῦ κειμένου, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται μνεία αὐτῶν. Ἐπίσης προσετέθησαν χάριν τῆς ἀκριβείας συμπληρωτικαί τινες σημειώσεις καὶ εἰς πολλὰς τῶν εἰκόνων τοῦ κειμένου, εἰς αὐτὰς δὲ παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης, ὁσάκις δὲν εὑρίσκει εἰς τὸ κείμενον τὸ μέγεθος ἢ τὴν προέλευσιν εὑρήματός τινος.

Αἱ εἰκόνες τοῦ κειμένου καὶ τῶν πινάκων, ὅσαι δὲν εἶναι ἀντίτυπα φωτογραφιῶν, ἔγιναν σχεδὸν πᾶσαι — ἐξαιροῦνται εἰκ. 196.255. πίν. 6,3 καὶ πίν. 15,4, ἐπίσης δέ, ὡς εἶναι εὐνόητον, εἰκ. 294-310 — κατ' ἰχνογραφήματα, ἅτινα ἐξεπόνησεν ὁ κ. Gilliéron.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὰ εἰδώλια

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Τὰ λίθινα ὅπλα, ἐργαλεῖα, σκεύη κ. ἄ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Μικρότερα εὑρήματα ἐκ πηλοῦ, ὀστῶν, μετάλλων καὶ ἄλλων ὑλῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑι

1. *Συνοικισμοὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.*

Ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξεν ἐποχή τις, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μέταλλα ἦσαν ἄγνωστα, θεωρεῖται ἀπὸ πολλοῦ βέβαιον· στηρίζεται δὲ ἡ πεποίθησις αὕτη ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἀναλογίας πρὸς ἄλλας χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ λιθίνων ὅπλων καὶ ἐργαλείων, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν ἐν αὐτῇ κατὰ διαφόρους καιρούς (1). Μέχρι τῶν τελευταίων τούτων χρόνων ὅμως αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πολὺ ἀτελεῖς. Διότι τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἐργαλείων ἐκείνων εἶχον εὑρεθῇ ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἡλικία των δὲν ἦτο πάντοτε βεβαία· περὶ δὲ τῆς κεραμεικῆς καὶ τῆς πλαστικῆς τοῦ αἰῶνος τούτου, περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, περὶ τῶν λοιπῶν ἐργαλείων πλὴν τῶν λιθίνων, καὶ περὶ τόσων ἄλλων πραγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπαρτίζεται ἡ εἰκὼν τοῦ πολιτισμοῦ λαοῦ τινος, οὐδὲν ἦτο γνωστόν.

Κατ' εὐτυχίαν ἤρχισεν ἐσχάτως νὰ ἐπιχέηται ἀφθονώτερον φῶς ἐπὶ τῆς σκοτεινῆς ἐκείνης ἐποχῆς, τὸ φῶς δὲ τοῦτο ἐξέλαμψε σχεδὸν συγχρόνως ἐν Κρήτῃ, ἐν Βοιωτίᾳ καὶ Φωκίδι καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ. Διότι εἰς πάσας τὰς χώρας ταύτας ἀνεκαλύφθησαν συνοικισμοὶ ὅλοι ἀνερχόμενοι εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα. Οἱ τῆς Κρήτης (Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ) καὶ τῆς Βοιωτίας καὶ Φωκίδος, ἂν καὶ δὲν ἐξηρευνήθησαν ἀκόμη ἐπαρκῶς, παρέσχον ὅμως ἤδη ἀξιόλογα εὑρήματα (1). Ἀλλ' ἐν Θεσσαλίᾳ ἐξετελέσθησαν πολὺ σημαντικώτεραι ἐργασίαι· ἀνεσκάφησαν δύο ἀκροπόλεις, αἱ τοῦ Σέσκλου καὶ Διμηνίου, καὶ ἔγιναν μικρότεραι δοκιμαὶ εἰς ἄλλους τινὰς συνοικισμούς. Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῶν ἐργασιῶν τούτων ὑπῆρξαν ἀπροσδοκήτως πλούσια· διότι ἀνεκαλύφθησαν σπουδαιότατα λείψανα κατοικιῶν καὶ ὀχυρωτικῶν περιβόλων καὶ εὑρέθη πλῆθος λιθίνων καὶ ὀστεΐνων ἐργαλείων, πηλίνων ἀγγείων, πηλίνων καὶ λιθίνων εἰδωλίων καὶ ἄλλων πραγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων πάντων προκύπτει ἀκμαῖος καὶ ἐνίοτε παρὰ δόξαν προηγμένος πολιτισμός. Ὡς πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ὑπολείπονται ἀκόμη πολλαὶ ἀμφιβολίαι καὶ ἀπορίαι, αἵτινες βεβαίως θὰ λυθῶσι διὰ νεωτέρων ἐρευνῶν καὶ παρατηρησεων, εἰς τὸ ὅλον ὅμως ἀποβλέποντες δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐντελῶς νέος κόσμος ἀποκαλύπτεται ἐνταῦθα.

Πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοῦτον τῆς Θεσσαλίας στενότατα συγγενεύει, ὡς ἐκ τῶν εὑρημάτων προκύπτει, ὁ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ καὶ Φωκίδι συνοικισμῶν, ἐνῷ ὁ τῆς Κρήτης διαφέρει πολὺ μᾶλλον.

(1) Τὰς διατριβάς, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται λόγος περὶ τοιούτων εὑρημάτων ἐν Ἑλλάδι, ἀπαριθμοῦσιν ὁ Perrot, Hist de l'Art VI σ. 114 ἑξ, καὶ πληρέστερον ὁ Blinkenberg. Archäol. Studien (Kopenhagen 1904) σ. 1.

(1) Περὶ τοῦ ἐν Κνωσῷ συνοικισμοῦ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἴδε Annual of the Br. School at Athens 1899-1900 σ. 6 ἑξ. καὶ Man, 1901 Nº 146 (Evans). Περὶ τοῦ ἐν Φαιστῷ Monum. antichi dei Lincei XII σ. 22 ἑξ. (Pernier). Περὶ δὲ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ καὶ Φωκίδι Ath Mitt 1905 σ 120 ἑξ. (Σωτηριάδης)

Ὁ λιθικὸς αἰὼν διήρκεσεν ἐν Θεσσαλίᾳ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας· κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἡ τέχνη δὲν ἔμεινε στάσιμος καὶ ἀμετάβλητος. Ἐν τῇ κεραμεικῇ διακρίνομεν πλείονας ῥυθμούς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ἀπαντῶσι μόνον εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα, οἱ δὲ μόνον εἰς τὰ ὑψηλότερα. Τὰ εἰδώλια κατ᾽ ἀρχὰς ἦσαν, φαίνεται, πάντα πήλινα, βραδύτερον δὲ ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσι καὶ λίθινα, τὰ δὲ πήλινα βαθμηδὸν ἔγιναν ἁπλούστερα καὶ ἀμορφότερα. Πρὸς τούτοις σχῆμά τι λιθίνων ἀξινῶν, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἦτο ἐν χρήσει, ἐξέλιπε κατόπιν ὁλοσχερῶς.

Ἐπὶ τῶν διαφορῶν τούτων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς θ᾽ αὐξηθῇ πιθανώτατα ἐν τῷ μέλλοντι, βασιζόμενοι διαιροῦμεν τὸν λιθικὸν αἰῶνα εἰς δύο μεγάλας περιόδους, τὴν **ἀρχαιοτέραν** καὶ τὴν **νεωτέραν** ἢ τὴν **πρώτην** καὶ τὴν **δευτέραν** [1]. Ἡ κεραμεικὴ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ καὶ Φωκίδι συνοικισμῶν δεικνύει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τῆς Θεσσαλίας.

Πλὴν τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου ὑπάρχουσιν ἐν Θεσσαλίᾳ πολλοὶ ἄλλοι συνοικισμοὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Εἴς τινας ἐκ τούτων ἐνηργήθησαν, ὡς ἀνέφερα ἤδη, καὶ μικραὶ δοκιμαστικαὶ σκαφαί, τῶν δὲ λοιπῶν ἡ ἡλικία ὁρίζεται ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀπαντώντων ἀγγείων καὶ ἄλλων λειψάνων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Καθόλου δὲ οἱ εἰς ἐμὲ γνωστοὶ ἐν Θεσσαλίᾳ συνοικισμοὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀνέρχονται εἰς 63 καὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι [2].

1. Παγασαί, ἔνθα ἀνεκαλύφθησαν τεμάχια ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ ἓν ἄρτιον ἀγγεῖον, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὸ τέλος αὐτῆς, δημοσιευθὲν ὑπὸ Wolters [3]. Ὁ συνοικισμὸς ἔκειτο παρὰ μικρὸν ὁρμίσκον, ἀπέναντι τοῦ Βόλου.

2. Διμήνι. Ἴδε κατωτέρω Κεφάλαιον πρῶτον.

3. Σέσκλον. Ἴδε Κεφάλαιον δεύτερον.

4. Πύργος, οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀκροπόλεως Σέσκλου. Ἴδε Παράρτημα εἰς κεφάλαια πρῶτον καὶ δεύτερον, ἀρ. 2.

5. Παλιόκαστρον, παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Βόλου-Λαρίσης καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ γνωστοῦ τύμβου τοῦ Πιλάφ-τεπέ. Ἡ θέσις κατῳκεῖτο κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἀπαντῶσιν ὅμως ἐπ᾽ αὐτῆς καὶ θραύσματα ἀγγείων τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, λίθιναι ἀξίναι καὶ τεμάχια ὀψιανοῦ.

Ἀπὸ τῶν προπόδων τῶν ὀρέων, ἐπὶ τῶν ὁποίων κεῖται τὸ Παλιόκαστρον, ἄρχεται ἡ πεδιὰς τῆς Λαρίσης, ἐν αὐτῇ δὲ ἀνεκαλύφθησαν συνοικισμοὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος παρὰ τὰ ἑξῆς χωρία·

6. 7. 8. Οὗτοι ἔκειντο πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Βελεστίνου (Φερῶν), δύο μὲν δεξιὰ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Βελεστίνου-Λαρίσης, ὁ δὲ τρίτος ἀριστερά. Εἰς τὸν πρῶτον εὑρέθησαν τεμάχια ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους τεμάχια τῆς νεωτέρας περιόδου.

9. Καὶ οὗτος ἔκειτο πλησίον τοῦ Βελεστίνου, ἀλλὰ βορειανατολικῶς τοῦ σταθμοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπ᾽ αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα εὑρεθέντων τεμαχίων τὰ πλεῖστα ἀνήκουσιν εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἄλλα τινὰ ὅμως ἀνέρχονται πιθανῶς εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν.

10. Βορειοδυτικῶς τοῦ Βελεστίνου καὶ ἓν τέταρτον περίπου τῆς ὥρας πρὸ τοῦ χωρίου Γκερλὶ ἔκειτο ἄλλος συνοικισμός, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου συνέλεξα τεμάχιά τινα ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· πιθανῶς ὅμως κατῳκεῖτο ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτοῦ περίοδον, βεβαίως δὲ ἐξηκολούθησε κατοικούμενος καὶ μετὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα.

11. Τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος λείψανα ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ ἑνὸς τῶν προβούνων τοῦ Καραδὰγ (Κυνὸς Κεφαλῶν), περὶ τὰ εἴκοσι λεπτὰ βορειανατολικῶς τοῦ χωρίου Ταχταλασμάν, καὶ παρὰ τὴν ἀπὸ τούτου εἰς Γκερλὶ ἄγουσαν

(1) Περιττὸν ἴσως εἶναι νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὁμιλῶ ἐνταῦθα καὶ πανταχοῦ κατωτέρω περὶ τοῦ **νεολιθικοῦ** αἰῶνος καὶ ὅτι ἡ ἡμετέρα ἀρχαιοτέρα ἢ πρώτη περίοδος οὐδὲν κοινὸν ἔχει μετὰ τῆς **παλαιολιθικῆς** ἐποχῆς, τῆς ὁποίας λείψανα βέβαια ἐν γένει δὲν ἀνεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Ἑλλάδι. Ὀστᾶ ὅμως ἀνθρώπινα εὗρεν ὁ Σκοῦφος εἰς στρώματα **διλουβιακὰ** (Congrès archéol., Athènes 1905, σ. 231 ἑξ.), ὥστε δὲν ἦτο τότε ἐντελῶς ἀκατοίκητος ἡ χώρα, ὡς φρονεῖ ὁ Blinkenberg (ἔ. ἀ. σ. 27).

(2) Πρβ. τὸν ἐν πίν. 1 χάρτην, περὶ τοῦ ὁποίου ὅμως ὀφείλω νὰ παρατηρήσω, ὅτι δὲν εἶνε πολὺ ἀκριβής· ἀλλὰ δυστυχῶς ἀκόμη δὲν ἔχομεν καλὸν χάρτην ὅλης τῆς Θεσσαλίας. Ἡ ἔλλειψις θὰ θεραπευθῇ, ὅταν ἐντὸς ὀλίγου, ὡς ἐλπίζω, ἐκδοθῇ ὁ ὑπὸ τῆς χαρτογραφικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἀκριβῶν καταμετρήσεων συνταssόμενος.

(3) Ath. Mitt. 1889, πίν. XI, 8.

ἀτραπόν. Ἡ θέσις εἶναι λίαν περίοπτος, ἔκειτο δὲ πιθανῶς ἐνταῦθα μικρὰ ὠχυρωμένη ἀκρόπολις.

12. Ἀμέσως ἔξω τοῦ χωρίου Γκερλί, ἀριστερὰ τῆς εἰς Λάρισαν ἀγούσης σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἀνεκαλύφθη ἄλλος συνοικισμὸς τῆς **νεωτέρας** περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

13. Οὗτος ἔκειτο βορειοδυτικῶς τοῦ Γκερλί, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου Κιλελὲρ ἢ Κιουλελέρ, ἔνθα σκάπτοντες οἱ χωρικοί, ἵνα κτίσωσιν ἐκκλησίαν, ἀνεκάλυψαν τεμάχια ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, σῖτον ἀπηνθρακωμένον, τοίχους καὶ ἄλλα λείψανα προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ.

14. Πρὸς βορρᾶν τοῦ προηγουμένου, μεταξὺ τοῦ χωρίου Σακαλὰρ καὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἀλλὰ πλησιέστατα τῆς γραμμῆς, ὑπῆρχεν ἄλλος σημαντικός, ὡς φαίνεται, συνοικισμός, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου εὗρον τεμάχια ἀγγείων ἀμφοτέρων τῶν περιόδων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

15. Ἀπέναντι τοῦ ὑπ' ἀρ. 14, ἀριστερὰ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἔκειτο ὁμοίως συνοικισμὸς ἀνερχόμενος εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

16. Τῆς αὐτῆς περιόδου πιθανῶς ἦτο καὶ ἄλλος συνοικισμὸς οὐχὶ μακρὰν κείμενος, ἤτοι ἓν τέταρτον περίπου τῆς ὥρας νοτιοδυτικῶς τοῦ σταθμοῦ Τσουλάρ. Ἀλλὰ τὰ ἐνταῦθα εὑρεθέντα ἀγγεῖα δὲν ἦσαν πολὺ χαρακτηριστικά.

17. Τῆς νεωτέρας δὲ περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀγγεῖα συνέλεξα ἐπὶ τῆς θέσεως συνοικισμοῦ κειμένου ἡμίσειαν ὥραν βορειοδυτικῶς τοῦ σταθμοῦ Τσουλάρ, ἀριστερὰ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς.

18. Ὡσαύτως τῆς νεωτέρας περιόδου ἀγγεῖα εὑρέθησαν καὶ πλησίον τοῦ σταθμοῦ Τσουλάρ, δεξιὰ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς.

19. Περὶ τὸ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας δυτικῶς τοῦ σταθμοῦ Τοπουσλάρ, μεταξὺ ἀμπέλων, ὑψοῦται γήλοφος, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται πολλὰ μονόχρωμα τεμάχια ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

20. Ὅμοια τεμάχια ἀπαντῶσι καὶ ἐν ἄλλῃ θέσει κειμένῃ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς προηγουμένης καὶ ἀπεχούσῃ ἀπ' αὐτῆς περὶ τὰ 20 λεπτὰ τῆς ὥρας.

21. Καὶ παρὰ τὸ χωρίον Τοπουσλάρ, πρὸς τὰ βορειανατολικὰ αὐτοῦ, ἔκειτο συνοικισμός, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶχεν ἔκτασιν οὐχὶ μικράν· ἐκ τῶν ἀγγείων δέ, ἅτινα ἐνταῦθα συνέλεξα, τὰ μὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τὰ δὲ πιθανῶς εἰς τὴν νεωτέραν.

22. Νοτιανατολικῶς δὲ τοῦ χωρίου, ἡμίσειαν ὥραν ἀπ' αὐτοῦ, ἀνεκαλύφθη συνοικισμός, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

23. Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἀνῆκε καί τις συνοικισμός, ὅστις ἔκειτο εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ χωρίου Μετισελί, βορειοδυτικῶς τοῦ Τοπουσλάρ.

24. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει περὶ ἄλλου ἀνακαλυφθέντος μεταξὺ Μετισελὶ καὶ Λαρίσης, ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ.

25. Ἀμφοτέρων δὲ τῶν περιόδων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τεμάχια εὗρον ἔν τινι θέσει παρὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν κειμένῃ καὶ ἀπεχούσῃ ἡμίσειαν ὥραν τῆς Λαρίσης.

26. Ὁ συνοικισμὸς οὗτος κεῖται ἀνατολικῶς τῆς Λαρίσης παρὰ τὴν εἰς Ἀγυιὰν ἄγουσαν ἁμαξιτὴν ὁδόν, μεταξὺ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου χιλιομέτρου σταδίου. Περὶ τούτου θὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος εἰς τὸ Παράρτημα τῶν κεφαλαίων πρώτου καὶ δευτέρου, ἀρ. 4, ἐνταῦθα δὲ παραθέτομεν μόνον φωτογραφικὴν εἰκόνα (εἰκ. 1) ληφθεῖσαν ἀπὸ δυσμῶν. Ἀριστερὰ τοῦ γηλόφου, εἰς τὸ βάθος, διακρίνεται ἡ κωνοειδὴς κορυφὴ τῆς Ὄσσης. Ἡ θέσις ὀνομάζεται σήμερον Μεσιανὴ Μαγούλα.

27. Ἡμίσειαν ὥραν βορειανατολικῶς τῆς Λαρίσης, δεξιὰ τῆς εἰς τὰ Τέμπη ἀγούσης ἁμαξιτῆς, ἔκειτο συνοικισμὸς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ἀπαντῶσι τεμάχια ἀγγείων ἀμφοτερων τῶν περιόδων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

28. Μετὰ τὸ τέταρτον τῆς αὐτῆς ὁδοῦ στάδιον τρεπόμενος ἀριστερὰ τὴν πρὸς τὸ χωριον Κουλούρι ἄγουσαν συναντᾷς ἀμέσως παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ ὅμοιον συνοικισμόν· τὰ ἐνταῦθα εὑρεθέντα τεμάχια ἀγγείων ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

29. Τῶν αὐτῶν χρόνων εἶναι ἄλλος συνοικισμὸς κείμενος πέντε μόλις λεπτὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου Νέχαλη.

30 Ἀξιόλογος συνοικισμὸς ἔκειτο καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ, μίαν ὥραν καὶ τέ-

ταρτον περίπου πρὸς δυσμὰς τῆς Λαρίσης, ἔνθα εὑρίσκονται καὶ πολλὰ λείψανα ἱστορικῶν χρόνων· τὰ ἀρχαιότατα ὅμως τεμάχια ἀγγείων ἀνήκουσιν εἰς τὰς δύο περιόδους τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἡ θέσις ὀνομάζεται σήμερον Κρημνός, ὑποτίθεται δ' ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἄργισσα ἢ Ἄργουρα (¹).

31. 32. Οὗτοι ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς ἀπὸ Λαρίσης εἰς Τύρναβον ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, ὁ μὲν δεξιά, ὁ δὲ ἕτερος ἀριστερὰ αὐτῆς. Ἀμφότεροι κατῳκοῦντο κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

33. Ἔκειτο πέρα τοῦ ὑπ' ἀρ. 31 δεξιὰ τῆς ὁδοῦ καὶ κατῳκεῖτο ὡσαύτως κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον.

34. Ἀνεκαλύφθη περὶ τὰ 10 λεπτὰ βορειοδυτικῶς τοῦ χωρίου Ντρουσανάδες, εὗρον δ' ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ μόνον τεμάχια τῆς πρώτης περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

35. Ἐπὶ τούτου, κειμένου πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὑπ' ἀρ. 32, εὑρέθησαν ἀγγεῖα ἀμφοτέρων τῶν περιόδων τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος.

36. Ἔκειτο ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἔξω τοῦ χωρίου Τατάρι, κατῳκεῖτο δὲ ὄχι μόνον κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιόδους τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον. Κατὰ τὸν Leake (¹) ἔκειτο ἐνταῦθα ἡ Γυρτών, κατὰ δὲ τὸν Γεωργιάδην (²) ἡ Ὄρθη, ἡ ἀκρόπολις τῶν Φαλανναίων.

Εἰκὼν 1.

Ἐὰν νῦν ἀπὸ τοῦ Βελεστίνου ἀκολουθήσωμεν τὸν ἄλλον κλάδον τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, τὸν ἄγοντα εἰς Φάρσαλον καὶ Τρίκκαλα, συναντῶμεν πρῶτον τὸ χωρίον Περσουφλί.

37. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ ἀναβρύει εἰς τοὺς πρόποδας ταπεινοῦ λόφου πηγὴ ὕδατος ἀέναος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ λόφου σῴζονται ὀλίγα λείψανα τείχους καλῶν ἑλληνικῶν χρόνων· ἀλλ' ἡ θέσις ἦτο κατῳκημένη ἤδη κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα, εὗρον δ' ἐγὼ ἐνταῦθα πλὴν τεμαχίων τινῶν ἀγγείων καὶ λιθίνην ἀξίνην χαρακτηριστικὴν τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

38. Πέρα τοῦ Περσουφλὶ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ διέρχεται στενὸν αὐλῶνα, τοῦτον δὲ διαδέχεται ἡ κοιλὰς τοῦ Ἀϊδαλίου, ἥτις περαιτέρω συνάπτεται μετὰ τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Φαρσάλου καὶ τῆς Καρδίτσης. Εἰς τὸ βαθύτατον μέρος τῆς κοιλάδος ταύτης, ἀπέναντι περίπου τοῦ χωρίου Καραμπαϊράμι, ὑψοῦται ταπεινὸς λόφος, τοῦ ὁποίου μέρος ἀνεσκάφη ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν αὐτοῦ, τῶν ἐν Βόλῳ ἀδελφῶν Ἀποστολιδῶν, πρὸς ἐπιχωμάτωσιν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀγούσης

(¹) Πρβ. Leake, Travels in Northern Greece IV σ. 534. Bursian, Geographie I σ. 67. Γεωργιάδης, Θεσσαλία σ. 250.

(¹) Travels in N. Greece III σ. 382.
(²) Θεσσαλία σ. 255

εἰς μεταλλεῖον αὐτῶν κείμενον παρὰ τὸ χωρίον Τσαγγλί. Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας ἦλθον εἰς φῶς πολλὰ τεμάχια ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν ἀνῆκον εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, τὰ δὲ εἰς τὸν χαλκοῦν. Κατόπιν ἔσκαψα ἐγὼ τέσσαρας λάκκους εἰς διάφορα μέρη τοῦ λόφου καὶ παρετήρησα, ὅτι ἡ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος κατὰ τὸ κέντρον τοῦ λόφου εἶχε πάχος 4 μ. περίπου, ἀλλὰ πρὸς τὴν περιφέρειαν ἐγίνετο λεπτοτέρα. Ἐκ τῶν δύο δὲ περιόδων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἡ ἀρχαιοτέρα φαίνεται ὅτι διήρκεσε πολὺ μακρότερον χρόνον καὶ εἰς αὐτὴν ἀνήκουσι τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν τεμαχίων ἀγγείων. Ἡ δοκιμαστικὴ σκαφὴ οὐδαμοῦ ἔφθασε μέχρι τοῦ στερεοῦ.

39. Ἄλλος συνοικισμὸς κεῖται ἐν τῇ αὐτῇ κοιλάδι μεταξὺ τῶν χωρίων Δουβλατὰν καὶ Ἀναμπακλί, εὗρον δ' ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ὡσαύτως τεμάχια ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Φαρσάλου εὗρον λείψανα μαρτυροῦντα τὴν ὕπαρξιν συνοικισμῶν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰς τὰς ἑξῆς θέσεις·

40. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ χωρίου Τσαχμάτι, παρὰ τὸν Ἀπιδανὸν ποταμόν.

41. Παρὰ τὸν αὐτὸν ποταμόν, μεταξὺ τῶν χωρίων Σιμικλὶ καὶ Δεμερλί. Τὸν συνοικισμὸν τοῦτον διέσχισεν ὁ σιδηρόδρομος.

42. Ἡμίσειαν ὥραν περίπου πρὸς μεσημβρίαν τοῦ χωρίου Χατζῆ Ἀμάρ, μεσημβρινοδυτικῶς τῆς Φαρσάλου.

43. Μεσημβρινῶς τῆς Φαρσάλου παρὰ τὴν εἰς Δομοκὸν ἄγουσαν ἁμαξιτὴν ὁδόν, ἐντεῦθεν τοῦ χωρίου Βαρδαλί

44. Πρὸς βορρᾶν τῆς Φαρσάλου, παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἐνιπέως καὶ ἓν τέταρτον ὥρας περίπου ἀνατολικῶς τῆς λιθοκτίστου τουρκικῆς γεφύρας.

45. Ἐπὶ μιᾶς ῥάχεως τῆς λοφοσειρᾶς, ἥτις ὁρίζει πρὸς βορρᾶν τὴν πεδιάδα τῆς Φαρσάλου, νοτιοδυτικῶς τοῦ Τεκέ· ἡ ῥάχις καλεῖται σήμερον Μεζὶλ-μαγούλα.

Ἐκ τῶν ἓξ τούτων περὶ τὴν Φάρσαλον συνοικισμῶν μόνον ἐπὶ τοῦ πρώτου, τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Τσαχμάτι, εὗρον ἓν τεμάχιον ἀγγείου τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τὰ δ' ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν λοιπῶν πέντε συλλεγέντα ἀνῆκον πάντα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτοῦ περίοδον.

Περὶ τὸ χωρίον Σοφάδες, τὸ ὁποῖον κεῖται μεταξὺ Φαρσάλου καὶ Καρδίτσης καὶ ἀπέχει μόλις ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Κιερίου, ἐσημείωσα ἄλλους δέκα συνοικισμοὺς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τοὺς ἀκολούθους·

46. Ἔκειτο εἴκοσι λεπτὰ τῆς ὥρας βορειανατολικῶς τῶν Σοφάδων.

47. Οὗτος ἀπεῖχε περὶ τὰ 25 λεπτὰ ἀνατολικώτερον τοῦ προηγουμένου· φαίνεται δὲ ὅτι κατεῖχε μεγάλην ἔκτασιν, ἀλλὰ πιθανῶς ἡ ἐπίχωσις αὐτοῦ δὲν ἔχει μέγα πάχος.

48. Ἔκειτο πρὸς μεσημβρίαν τοῦ χωρίου Μπαλταλάρ, δέκα λεπτὰ περίπου ἀπ' αὐτοῦ.

49. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ χωρίου Ἀλμαντὰρ καὶ νοτιοδυτικῶς τοῦ ἑπομένου.

50. Τὸ λεγόμενον *χωματόκαστρον* τοῦ Ἀλμαντάρ [1], τὸ ὁποῖον εἶναι σπουδαῖος συνοικισμὸς ἀνερχόμενος εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ἀλλὰ κατοικηθεὶς καὶ κατόπιν, ἴσως μέχρι τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Κεῖται ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου παρὰ τὸ ποτάμιον Αὐλάκι.

51. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ὀνοχώνου (τοῦ Σοφαδιτικοῦ), ἀπέναντι τοῦ χωρίου Μάρκου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου χωρίζεται μόνον διὰ τοῦ ποταμοῦ.

52. Πάλιν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὀνοχώνου ὄχθης, ἀλλ' εἰς μεγαλυτέραν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν καὶ μεσημβρινώτερον τοῦ προηγουμένου, ἀπέναντι δὲ τοῦ χωρίου Πύργος Ματαράγκα.

53. Κεῖται ἡμίσειαν ὥραν πρὸς βορρᾶν τοῦ Κιερίου.

54. Μεταξὺ τοῦ Κιερίου καὶ τοῦ προηγουμένου.

55. Νοτιοδυτικῶς τῶν Σοφάδων περὶ τὸ τέταρτον ὥρας· ἡ θέσις καλεῖται σήμερον Ἀμάραντος.

Εἰς τέσσαρας ἐκ τῶν συνοικισμῶν τούτων, τοὺς ὑπ' ἀρ. 48, 50, 51, 52, εὗρον τεμάχια ἀγγείων ἀμφοτέρων τῶν περιόδων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἓξ μόνον τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου.

Πέρα τῶν Σοφάδων, περὶ τὴν Καρδίτσαν, γνωρίζω τρεῖς μόνον συνοικισμοὺς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

56. Κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Καλέντση, μεταξὺ τῶν χωρίων Νταοὺτ καὶ Κουμάδες. Ἀγγεῖα τῆς νεωτέρας περιόδου.

[1] Ἴδε Heuzey et Daumet. Mission en Macéd. σ. 412.

57. Ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Λάρισαν ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, μόλις δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς Καρδίτσης. Ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου.

58. Πρὸς βορρᾶν τῆς Καρδίτσης, μεταξὺ τῶν χωρίων Μορίχοβον καὶ Παραπράστανη. Ἀγγεῖα ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ.

Ἐπιστρέφομεν πάλιν εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον, ὁπόθεν ἠρχίσαμεν. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ καταλήγει ἡ πεδιὰς τοῦ Ἁρμυροῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπαντῶσιν οἱ ἑξῆς συνοικισμοὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

59. Εἰς τὸ βορειανατολικὸν ἄκρον αὐτῆς, ἐν θέσει Κόκκινα ἢ Καινούργιο, παρὰ τὴν θάλασσαν, ὑψοῦται γήλοφος ἐπιμήκης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ ὁμηρικὴ πόλις Πύρασος [1]. Ἀλλ' ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ὑπῆρχεν αὐτόθι συνοικισμός, ὡς ἀποδεικνύεται ἔκ τινων τεμαχίων ἀγγείων εὑρεθέντων εἰς τὰς πλευρὰς καὶ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου.

60. Μεσημβρινοδυτικῶς τοῦ προηγουμένου, μεταξὺ Θηβῶν καὶ Ἁρμυροῦ, φαίνεται ἄλλος γήλοφος, ὅστις καλεῖται ἀπὸ τοῦ παρακειμένου χωρίου Ἀϊδινίου ***Ἀϊδινιώτικη μαγούλα*** (εἰκ. 2). Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ εὗρον ὀλίγα τεμάχια ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλ' ἐκ δύο δοκιμαστικῶν λάκκων, τοὺς ὁποίους ἔσκαψα — τὸν μὲν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, τὸν δ' ἕτερον ἐπὶ τῆς βορείας αὐτοῦ κλιτύος — ἐπείσθην, ὅτι μέχρι βάθους 5 μ. τοὐλάχιστον ἡ ἐπίχωσις ἀποτελεῖται ἐκ λειψάνων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Εἰκὼν *2.*

61 Πρὸς δυσμὰς καὶ ὀλίγον πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἁρμυροῦ εὑρίσκεται ὁ συνοικισμὸς τῶν Ζερελίων, ὅστις κεῖται πλησίον δύο λιμνῶν σχηματισθεισῶν ἐκ καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους. Ὁ Ν. Γιαννόπουλος εἰκάζει, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ Ἴτωνος, τὴν γνώμην δ' αὐτοῦ παραδέχεται ὁ Staehlin [1]· ἀληθῶς ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Ἅλου συμφωνεῖ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, ἄλλα τεκμήρια ὅμως ἐλλείπουσιν. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐνήργησεν ὁ Vollgraff μικρὰν σκαφήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεκάλυψε τεμάχιά τινα ἀγγείων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Εἰς τὸν χαλκοῦν δ' αἰῶνα ἀνήκει πυθμὴν ἀγγείου, τὸν ὁποῖον εὗρον ἐγὼ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ ὅστις φέρει ***ἐντετυπωμένον φύλλον δένδρου***. Τοιαῦτα εἶναι συνήθη ἐν τοῖς τάφοις τῆς Ἀμοργοῦ καὶ τῆς Σύρου [2], ἐκ Θεσσαλίας ὅμως καὶ καθόλου ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, πλὴν τῶν νήσων, νομίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλο παράδειγμα.

62. Περὶ τὸ τέταρτον ὥρας μεσημβρινοδυτικῶς τῶν Ζερελίων, ἐντεῦθεν τοῦ χωρίου Καρατζαδαγλί, φαίνονται λείψανα ἄλλου συνοικισμοῦ, εὑρέθησαν

(1) Περὶ αὐτῆς ὅρα τελευταῖον Athen. Mitteil. 1906 σ. 10 ἑξ. (Staehlin).

(1) Ἔ. ἀ. σ. 15

(2) Πρβ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1898 πίν. 9, 11α.

δ' ἐνταῦθα τεμάχια ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (¹).

63. Τελευταῖον παρὰ τὸ χωρίον Νταουδζά, ἐν θέσει ἥτις καλεῖται Παλιοχώρι καὶ ἔνθα ἀναβρύει πηγὴ ὕδατος σχηματίζουσα ῥυάκιον, ἀπαντῶσιν ὁμοίως ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῶν συνοικισμῶν βεβαίως θ' αὐξηθῇ κατὰ πολύ, ἐὰν ἐξερευνηθῇ καλῶς ὅλη ἡ Θεσσαλία. Ἐγὼ δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ περιηγηθῶ ἐπισταμένως μεγάλα τμήματα αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μέρη, ἅτινα καλυτερον ἐξήτασα, π. χ. τὰς πεδιάδας Λαρίσης, Φαρσάλου καὶ Καρδίτσης, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι σύγχρονοι συνοικισμοί, τοὺς ὁποίους ἐγὼ δὲν εἶδον. Πρὸς τούτοις εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι λείψανα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος κρύπτονται εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα ἄλλων συνοικισμῶν, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων νῦν ἀπαντῶσι μόνον ὑστερωτέρων χρόνων ἀγγεῖα. Διότι εἶναι βέβαιον ὅτι πλεῖσται θέσεις συνοικισμῶν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος κατῳκήθησαν καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ἄλλαι δὲ ἐξηκολούθησαν νὰ κατοικῶνται καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Καὶ τοῦτο εἶναι εὐνόητον, διότι οἱ λόγοι, οἵτινες κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα συνετέλεσαν ὥστε νὰ προκριθῇ θέσις τις πρὸς συνοικισμόν, οἱ αὐτοὶ λόγοι — φυσικὴ ὀχυρότης τοῦ τόπου, πηγὴ ὕδατος παρακειμένη ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο πλεονέκτημα — ἐξηκολούθουν συνήθως νὰ ὑφίστανται καὶ βραδύτερον. Πολλάκις δὲ αὐτὰ τὰ ἀρχαιότερα ἐρείπια ἀπετέλουν πλεονέκτημα οὐχὶ εὐκαταφρόνητον. Διότι εἰς τὰς πεδιάδας τὰ ἐρείπια τῶν ἐγκαταλειφθέντων συνοικισμῶν ἐσχημάτιζον γηλόφους καταλλήλους πρὸς ἵδρυσιν νέων χωρίων.

Βεβαίως πολλοὶ τῶν συνοικισμῶν τούτων ἦσαν μικροί, ἄλλοι δὲ πιθανῶς δὲν διήρκεσαν μακρὸν χρόνον. Οὐχ ἧττον ἐκ πάντων φαίνεται, ὅτι ἡ Θεσσαλία ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπαρκῶς κατῳκημένη, μάλιστα δὲ τὰ πεδινὰ ἢ πλησίον τῶν πεδιάδων κείμενα μέρη αὐτῆς, ἅτινα ἦσαν καὶ προσφορώτερα εἰς τὴν γεωργίαν.

(¹) Πρβ. Staehlin, ἔ. ἀ. σ. 33.

2. Συνοικισμοὶ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, ἅτινα θ' ἀναφέρωμεν εἰς τὰ ἑπόμενα κεφάλαια, συνάγεται, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τοῦ ὁποίου τὰ λείψανα εὑρίσκομεν εἰς τοὺς ἀνωτέρω καταλεχθέντας συνοικισμούς, ἀφοῦ διήρκεσε πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, κατεστράφη ἔπειτα βιαίως. Φαίνεται δηλαδή, ὅτι νέοι λαοὶ ἐπιδραμόντες ἔξωθεν κατέλυσαν τὸν πολιτισμὸν ἐκεῖνον καὶ ὑπέταξαν ἢ ἐξεδίωξαν τοὺς ἀρχαιοτέρους κατοίκους, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τῶν ἀκροπόλεων καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν ἵδρυσαν νέους συνοικισμούς. Ἄρχεται λοιπὸν ἐντεῦθεν νέα περίοδος, τὴν ὁποίαν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς προηγουμένης ὀνομάζομεν *χαλκοῦν αἰῶνα*. Εἶναι ἀληθές, ὅτι δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἔγινε γνωστὸς ὁ χαλκὸς ἐν Θεσσαλίᾳ. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπάρχει ἔνδειξίς τις, ὅτι ἤδη κατὰ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης περιόδου κατεσκεύαζον χαλκᾶς ἀξίνας (ἴδε Κεφ. ὄγδοον, Β 3), ἀφ' ἑτέρου δ' ἐξ ἄλλων παρατηρήσεων ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ, ὅτι καὶ ἡ νέα περίοδος ἦτο ἐν ἀρχῇ ἀμέταλλος. Ἀλλ' εἴτε τὸ πρῶτον εἴτε τὸ δεύτερον ἀληθεύει, βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ χαλκοῦ διεδόθη ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἔγινε κοινὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νέας περιόδου καὶ ἕνεκα τούτου καλοῦμεν αὐτὴν ὅλην χαλκοῦν αἰῶνα. Εἰς τοῦτον ὑπάγεται βεβαίως καὶ ἡ λεγομένη μυκηναϊκὴ ἐποχή, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα καὶ τὴν τελείωσιν αὐτοῦ, ἡμεῖς ὅμως εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο χαλκοῦν αἰῶνα λέγοντες ἐννοοῦμεν κυρίως *μόνον* τὸ ἀρχαιότερον τμῆμα τῆς περιόδου, τὸ ὁποῖον φθάνει μέχρι τῶν χρόνων τῶν ἀμαυροχρώμων γεωμετρικῶν ἀγγείων περίπου, τὴν δὲ μυκηναϊκὴν ἐποχὴν μνημονεύομεν πάντοτε διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτῆς ὀνόματος.

Οἱ συνοικισμοὶ τῆς Θεσσαλίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπαντῶσι λείψανα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, φαίνονται σήμερον πολυπληθέστεροι τῶν τοῦ λιθικοῦ. Διότι οἱ πλεῖστοι ἐξ ἐκείνων κατῳκήθησαν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, πλὴν τούτων δέ μοι εἶναι γνωστοὶ ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα ἄλλοι, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν εὑρέθησαν ἀγγεῖα ἢ ἄλλα λείψανα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος — ἢ διότι δὲν ὑπάρχουσιν ἢ διότι κεῖνται εἰς τὸ βάθος —, ἀλλὰ μό-

νον τοῦ χαλκοῦ καὶ ἔτι ὑστερώτερα. Τούτους δὲν ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἀπαριθμήσω ἐνταῦθα πάντας, ἀλλὰ θὰ μνημονεύσω μόνον ὀλίγους, οἵτινές μοι φαίνονται ἄξιοι ἰδίας μνείας.

Ὁ λόφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ λεγομένη παλαιὰ πόλις τοῦ Βόλου, ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ἐρειπίων ἐπαλλήλων συνοικισμῶν διαφόρων χρόνων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκτίσθη εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὁ πρῶτος συνοικισμός, τὸ ἔδαφος πέριξ αὐτοῦ ὑψώθη ἐκ τῶν προσχώσεων τῶν ἀπὸ τῶν ὀρέων κατερχομένων ὑδάτων κατὰ 2,50 μ. **τοὐλάχιστον**, μέχρι τοῦ βάθους δ' ἐκείνου φθάνει ἡ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος· ἐὰν βαθύτερον κρύπτωνται καὶ λείψανα τοῦ λιθικοῦ, εἶναι ἄγνωστον.

Ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος κεῖται βαθεῖα ἐπίχωσις μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ ὑψηλότερον ἄλλη ὑστερωτέρων ἐποχῶν· κατὰ δὲ τὴν βορείαν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου ἀνεκαλύφθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει τάφοι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν γνώμην μου, τὴν ὁποίαν θὰ προσπαθήσω νὰ δικαιολογήσω εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον, ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἰωλκός.

Καὶ τῶν Φερῶν ἡ ἀκρόπολις εἶναι λόφος σχηματισθείς, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, ἐξ ἐρειπίων· ἐκ τῶν τεμαχίων δ' ἀγγείων, ἅτινα εἶδον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, τὰ ἀρχαιότερα ἀνήκουσι πάλιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

Εἰκὼν 3.

Τῶν αὐτῶν χρόνων σπουδαῖος συνοικισμὸς ἀνεκαλύφθη εἰς τὸν βορειανατολικὸν μυχὸν τῆς Λαρισαϊκῆς πεδιάδος, παρὰ τὸ χωρίον Μαρμάριανη. Περὶ τούτου ἴδε Παράρτημα εἰς κεφάλαια πρῶτον καὶ δεύτερον, ἀρ. 3.

Οὐχ ἧττον σπουδαῖος φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ ὁ συνοικισμός, ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ γήλοφος Καστρὶ παρὰ τὸν Τύρναβον, βορειανατολικῶς τῆς Λαρίσης· ἡ θέσις κατῳκήθη καὶ βραδύτερον, ἀλλὰ τὰ ἀρχαιότατα ἀγγεῖα, ἐξ ὅσων εἶδον, ἀνάγονται εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα [1].

Ἐν τῇ πεδιάδι δὲ τῆς Φαρσάλου ἄξιοι μνείας διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν εἶναι δύο πρὸ πάντων συνοικισμοί· ὁ πρῶτος κεῖται παρὰ τὸ **χωρίον** Τζίνι, ὁ δ' ἄλλος 40 λεπτὰ τῆς ὥρας ἐντεῦθεν τῶν Σοφάδων παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν καὶ ὀνομάζεται νῦν Τζὰν-μαγούλα (ἴδε εἰκ. 3).

Τελευταῖον ἀναφέρω δύο ἀκόμη συνοικισμούς, οἵτινες ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν εἶναι ἄξιοι μνείας. Πρὸς βορρᾶν τῶν Σοφάδων σώζονται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Κιερίου, τὴν ὁποίαν ἐμνημόνευσα ἤδη ἐν σελ. 10. Ἡ ἀκρόπολις αὐτῆς κεῖται ἐπὶ ὑψηλοῦ βραχώδους λόφου, ἀπὸ τούτου δὲ χωρί-

[1] Κατὰ τὸν Leake (Travels in Northern Greece III σ. 371) τὸν Bursian (Geogr. von Griechenland I σ. 67) καὶ τὸν Γεωργιάδην (Θεσσαλία σ. 254) ἔκειτο ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία *Μητρόπολις*, διάφορος τῆς ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι κειμένης.

ζεται διὰ μικρᾶς κοιλάδος ταπεινὴ ῥάχις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑψοῦται γήλοφος ἐπιμήκης καὶ ἐπίπεδος ἄνω σχηματισθεὶς ἀναμφιβόλως καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ ὁ λόφος τοῦ Βόλου. Ἡ κορυφὴ αὐτοῦ περιεβάλλετο ὑπὸ ἀρχαϊκοῦ τείχους, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκριβὴς ἡλικία δὲν εἶναι γνωστή, αἱ ἀρχαὶ ὅμως τοῦ συνοικισμοῦ ἀνέρχονται βεβαίως μέχρι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἴσως μάλιστα καὶ μέχρι τοῦ λιθικοῦ. Κατὰ τὸν Στέφανον Βυζάντιον (λ. Ἄρνη) τὸ Κιέριον ὠνομάζετο πρότερον Ἄρνη καὶ κατῳκεῖτο κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν, τοὺς ὁποίους ἐξεδίωξαν οἱ εἰσβαλόντες Θεσσαλοί· ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Κιερίου δὲν φαίνονται λείψανα προϊστορικά, δικαιούμεθα, νομίζω, νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ Ἄρνη ἔκειτο ἐπὶ τῆς ταπεινῆς ἐκείνης ῥάχεως καὶ ὅτι ἐκεῖ κατῴκουν οἱ Βοιωτοί· τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς ἀρχαϊκὸν τεῖχος ἔκτισαν πιθανῶς οἱ κατακτηταὶ Θεσσαλοί, βραδύτερον δ᾽ ἔτι φαίνεται ὅτι ὠχυρώθη ὁ πλησίον κείμενος ὑψηλότερος λόφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ περὶ τὸν ὁποῖον ἡπλώθη ἡ τῶν ἱστορικῶν χρόνων πόλις Κιέριον. Ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ κατοικῆται ὡς προάστειον τοῦ Κιερίου καὶ ἡ Ἄρνη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀκόμη.

Ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ συνέβη εἰς τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Φαρσάλου κειμένην Πρόερναν, ἥτις σήμερον καλεῖται Γυναικόκαστρον. Καὶ ἐνταῦθα ἡ πρώτη πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα ἐπὶ ταπεινοῦ λόφου, ὅστις προβάλλεται εἰς τὴν πεδιάδα ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ παρακειμένου ὄρους ὡς ἀκρωτήριον· ὅταν δ᾽ ἐσχηματίσθη ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐπίχωσις μέτρων τινῶν, περιέβαλον τὴν κορυφὴν διὰ τείχους. Κατόπιν ὠχύρωσαν καὶ ἕνα τῶν ὑπερκειμένων ὑψηλοτέρων λόφων, ὅστις νῦν ἀπετέλει τὴν ἀκρόπολιν.

3. *Γενικαὶ παρατηρήσεις.*

Τὰ δύο τελευταῖα παραδείγματα συνοικισμῶν εἶναι πολὺ χαρακτηριστικά. Διότι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καθόλου, ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πολλὰς ἀκροπόλεις τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ συνοικισμοὶ τοῦ λιθικοῦ καὶ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἱδρύοντο ἢ ἐπὶ ταπεινῶν ὑψωμάτων καὶ εὐπροσίτων ῥάχεων ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πεδιάδι. Ἀναγνωρίζονται δέ, μάλιστα οἱ ἐν τῇ πεδιάδι κείμενοι συνοικισμοί, εὐκόλως, διότι οἱ πλεῖστοι ἐξέχουσι τῶν πέριξ ἀγρῶν ὡς ταπεινοὶ γήλοφοι καὶ εἶναι ἕνεκα τούτου μακρόθεν ἤδη ὁρατοί. Ἐν Θεσσαλίᾳ καλοῦνται οἱ γήλοφοι οὗτοι συνήθως *μαγοῦλαι* καὶ σπανιώτερον *τοῦμπαι* — κατ᾽ ἐξοχὴν *Τούμπα* ὀνομάζεται ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου —, ἐνῷ ἀλλαχοῦ, π. χ. ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ καὶ Μ. Ἀσίᾳ, μόνον τὸ δεύτερον ὄνομα φαίνεται ὅτι εἶναι εὔχρηστον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Ἡ λέξις τούμπα δηλοῖ τὸν τεχνητὸν ἤτοι μὴ φυσικὸν γήλοφον καὶ συγγενεύει πιθανῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ***τύμβος***, τὴν ὁποίαν ἕνεκα τούτου μεταχειριζόμεθα ἡμεῖς ἐνταῦθα ὡς ἰσοδύναμον πρὸς ἐκείνην καὶ πρὸς τὴν λατινικὴν ***tumulus***, ἂν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἶχε περιωρισμένην ἔννοιαν.

Οἱ τύμβοι (tumuli), οἱ ἐκ συνοικισμῶν σχηματισθέντες, εἶναι διαφόρων μεγεθῶν· ἡ διάμετρος τῆς βάσεως αὐτῶν φθάνει κατὰ τὸν Heuzey [1] μέχρι 270 μέτρων, ἀλλὰ τὸ ὕψος εἶναι πάντοτε σχετικῶς μικρόν. Τὸ σχῆμα αὐτῶν συνήθως δὲν εἶναι πολὺ κανονικόν, γενικῶς ὅμως οἱ μὲν εἶναι μαστοειδεῖς περίπου (πρβ. εἰκ. 2), οἱ δὲ τραπεζοειδεῖς ἤτοι μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπίπεδοι (εἰκ. 3)· τῶν τελευταίων ἡ περίμετρος φαίνεται ἐνίοτε ὡς νὰ εἶναι τετράπλευρος μετ᾽ ἀπεστρογγυλωμένων γωνιῶν. Ἡ ἐπιφάνεια πάντων εἶναι οἱονεὶ κατεσπαρμένη ὑπὸ τεμαχίων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπαντῶσι πολλάκις καὶ ἄλλα λείψανα ἀπὸ κατοικιῶν.

Ὁ τρόπος δέ, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐσχηματίσθησαν οἱ τύμβοι οὗτοι, καὶ πρὸ πάντων οἱ εἰς τὰς πεδιάδας κείμενοι, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός. Ὁ Lolling [2] ὑποθέτει, ὅτι ἐπεχώσθησαν ἐπίτηδες διὰ γῆς φορητῆς, ἵνα κτιζόμενα ἐπ᾽ αὐτῶν τὰ χωρία προφυλάσσωνται «ἀπὸ τῶν πλημμυρῶν τῶν παρακειμένων ἑλῶν καὶ ἀπὸ τῶν κατακλυσμῶν τῶν βροχῶν». Οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας πιστεύουσιν ἐπίσης, ὅτι σκοπίμως κατεσκευάσθησαν, δεικνύουσι δὲ πλησίον πολλῶν συνοικισμῶν καὶ ἀβαθῆ τινα βυθίσματα τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὑποθέτουσιν, ὅτι ἐλήφθη ἡ πρὸς ἐπίχωσιν ἀναγκαία γῆ [3].

(1) Heuzey et Daumet, Mission en Macéd. σ. 412.

(2) Ath. Mitt. 1884 σ. 100.

(3) Ταῦτα πιθανῶς ἔχων ὑπ᾽ ὄψιν ὁ Lolling (ἔ. ἀ.) ὁμιλεῖ περὶ εὐρέων αυλακοειδῶν βυθισμάτων ***περιβαλλόντων*** τοὺς συνοικισμοὺς ἐν κύκλῳ· ἐγὼ ὅμως παρετήρησα λάκκους μόνον μεμονωμένους, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν ἀπαντῶσι πάντοτε. Εἰς τὸ Καστρὶ τοῦ Τυρνάβου (σ. 15) φαίνεται ἀληθῶς ἐκτενέστερον βύθισμα περιβάλλον τὴν μεσημβρινὴν

Ἀλλὰ ταῦτα, ἐὰν πραγματικῶς εἶναι σύγχρονα τῶν συνοικισμῶν, δυνατὸν εἶναι νὰ προέρχωνται καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων. Οὕτω καὶ σήμερον βλέπει τις εἰς τὰ χωρία τῆς Θεσσαλίας μεγάλους ἀβαθεῖς λάκκους, ἔχοντας μέγεθος μικρᾶς λίμνης, εἰς τοὺς ὁποίους συλλέγεται τὸ ὕδωρ τῶν βροχῶν καὶ χρησιμεύει πρὸς πότισμα τῶν κτηνῶν. Ὁμοίως σχηματίζονται παρὰ τὰ χωρία λάκκοι ἕνεκα ἀφαιρέσεως τῆς γῆς πρὸς κατασκευὴν πλίνθων· καὶ ἐπειδὴ εἰς τὰς πεδιάδας πᾶσαι ἢ σχεδὸν πᾶσαι αἱ οἰκίαι εἶναι πλινθόκτιστοι, οἱ λάκκοι οὗτοι αὐξάνονται σὺν τῷ χρόνῳ καὶ καταλαμβάνουσι μεγίστην ἔκτασιν.

Συνοικισμῶν τινων αἱ πλευραὶ προξενοῦσιν ἀληθῶς τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι δὲν ἐσχηματίσθησαν τυχαίως, ἀλλ᾽ ὅτι ἐπίτηδες κατεσκευάσθησαν διὰ φορητῆς γῆς. Ἐὰν ἡ ἐντύπωσις αὕτη δὲν ἀπατᾷ, πάλιν δὲν ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι ἦσαν ἱδρυμένοι ἐπὶ τεχνητῶν ὑψωμάτων· ἴσως περιεβάλλοντο μόνον ὑπὸ χυτῶν προχωμάτων. Διότι γνωρίζομεν σήμερον, ὅτι αἱ ἀκροπόλεις τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου ἤδη κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα εἶχον λίθινα τείχη· ἀλλ᾽ εἶναι εὔλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἰς τὰς πεδιάδας, ἔνθα δὲν ὑπάρχουσι λίθοι, οἱ συνοικισμοὶ ὠχυροῦντο, ὁσάκις ἡ ὀχύρωσις ἐθεωρεῖτο ἀναγκαία, διὰ τάφρων — ἐν Διμηνίῳ ἀνεκαλύφθη ὀχυρωτικὴ τάφρος σκαφεῖσα κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα — ἢ δι᾽ ἁπλῶν χωμάτων, ἅτινα ἐσώρευον πέριξ αὐτῶν. Ἴσως δὲ σχετίζονται πρὸς τὸν δεύτερον τοῦτον τρόπον τῆς ὀχυρώσεως καὶ τὰ δύο περίεργα κτίσματα τοῦ Ματαράγκα καὶ τῆς Παραπράστανης, τὰ λεγόμενα *χωματόκαστρα* [1]. Τὸ πρῶτον κεῖται δέκα περίπου λεπτὰ τῆς ὥρας πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου Ματαράγκα ἐν τῇ πεδιάδι, εἶναι δὲ χῶρος τετράπλευρος, ἀλλὰ μετ᾽ ἀπεστρογγυλωμένων γωνιῶν, ὅστις περιβάλλεται ὑπὸ ἰσχυρῶν χυτῶν προχωμάτων ἀντὶ τειχῶν· τὸ ὅλον ἔχει κατὰ τὸν Heuzey μῆκος 230 μέτρων καὶ πλάτος 180 μέτρων, τὸ δὲ ὕψος τῶν προχωμάτων εἶναι 4 μέτρων περίπου. Εἰς τρία μέρη φαίνονται ἀνοίγματα ὡς εἴσοδοι, ἀλλὰ μόνον τὸ ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ ἄνοιγμα, τὸ ὁποῖον ἔχει πλάτος 85 βημάτων, φθάνει μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ περικλείστου χώρου, ἐνῷ τὰ ἄλλα δύο κεῖνται ὑψηλότερον. Πρὸς τούτοις δὲ τὸ μεσημβρινὸν ἄκρον τοῦ χώματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι ἐπὶ ἐκτάσεως ἱκανῶν μέτρων ταπεινότερον τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς αὐτῆς πλευρᾶς. Ἐντὸς τῶν προχωμάτων τούτων οὔτε τεμάχια ἀγγείων οὔτε ἄλλα σημεῖα κατοικήσεως τοῦ χώρου ἀπαντῶσι, τὸ δὲ ἔδαφος αὐτοῦ οὐδόλως ὑψώθη ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῶν πέριξ ἀγρῶν. Τὸ χωματόκαστρον τῆς Παραπράστανης, τὸ ὁποῖον κεῖται ἀμέσως πρὸ τοῦ χωρίου τούτου, ἔμελλε πιθανῶς νὰ κατασκευασθῇ ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Ματαράγκα, ἀλλὰ συνετελέσθη μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ ἔργου. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ σώζεται ἄνοιγμα εἰσόδου.

Ὁ Heuzey ἀναφέρει καὶ τρίτον χωματόκαστρον, τὸ τοῦ Ἀλμαντάρ, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ ἀνωτέρω σ. 10 μνημονευθεὶς συνοικισμὸς παρὰ τὸ Αὐλάκι, πιθανῶς δὲ ὠνόμασε καὶ αὐτὸν χωματόκαστρον ὁ Heuzey, διότι αἱ πλευραὶ αὐτοῦ ὁμοιάζουσιν ἀληθῶς πολὺ πρὸς τὰς τοῦ χωματοκάστρου Ματαράγκα. Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τῶν κτισμάτων τούτων ὁ Lolling [1] ὑποθέτει, ὅτι εἶναι προσωρινὰ στρατόπεδα. Ἀλλὰ τὰ πελώρια προχώματα μαρτυροῦσιν, ὅτι τοὐναντίον κατεσκευάσθησαν χάριν διαρκοῦς τινος σκοποῦ, ἡ δὲ ὁμοιότης τῶν πλευρῶν αὐτῶν πρὸς τὰς τοῦ συνοικισμοῦ Ἀλμαντὰρ ὑποβάλλει τὴν εἰκασίαν, ὅτι καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἔμελλον νὰ ἱδρυθῶσι συνοικισμοί, ἀλλ᾽ ὅτι, πρὶν ἀποπερατωθῶσιν, ἐγκατελείφθησαν ἕνεκα λόγων ἀγνώστων ἡμῖν. Διότι μοι φαίνεται βέβαιον, ὅτι καὶ τοῦ Ματαράγκα τὸ χωματόκαστρον δὲν ἐτελειώθη, συμπεραίνω δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, τὸ ὁποῖον ἔχει πλάτος 85 βημάτων, καὶ ἐκ τοῦ μικροτέρου ὕψους τοῦ χώματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον αὐτῆς.

Τὰ βυθίσματα, περὶ τῶν ὁποίων ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω, δύνανται νῦν νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ὀχυρωτικῶν προχωμάτων, διότι ἴσως δηλοῦσι τὰς θέσεις, ἐξ ὧν ἐλήφθη ἡ πρὸς ταῦτα ἀναγκαία γῆ. Ὁπωσδήποτε ὅμως οὔτε ἐκ τῆς πιθανῆς ὑπάρξεως τεχνητῶν προχωμάτων πέριξ συνοικισμῶν τινων οὔτε ἐκ τῶν βυθισμάτων

αὐτοῦ πλευρὰν ὡς ἀβαθὴς πλατυτάτη τάφρος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι νομίζω τεχνητόν, διότι ὅμοιον μέγα βύθισμα εἶδον καὶ περαιτέρω, εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τοῦ Καστρίου ἀπόστασιν, παρὰ τὴν ἁμαξιτὴν ὁδόν.

(1) Heuzey, ἔ. ἀ. σ. 412.

(1) Ἔ. ἀ. σ. 100 σημ. 1.

ἀποδεικνύεται ἀσφαλῶς, ὅτι ὁλόκληροι γήλοφοι ἐπεχώσθησαν ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύωσι τρόπον τινὰ ὡς κρηπιδώματα τῶν κατοικιῶν. Ἡ σύνθεσις δὲ τῆς ἐπιχώσεως πολλῶν ἐξ αὐτῶν μαρτυρεῖ μᾶλλον ἐναντίον τῆς γνώμης ταύτης. Διότι πανταχοῦ, ὅπου ἐδόθη εὐκαιρία νὰ ἐξετασθῇ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τύμβων — ἐκ τῶν ἐν ταῖς πεδιάσι κειμένων συνοικισμῶν ἐξητάσθησαν οἱ ὑπ' ἀρ 13, 38, 60 τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, καὶ οἱ τοῦ Βόλου καὶ τῆς Μαρμάριανης τοῦ χαλκοῦ — παρετηρήθη, ὅτι ἐν τῇ ἐπιχώσει ἁπαντῶσι μέχρι τοῦ βάθους, εἰς ὃ ἔφθασαν αἱ δοκιμαί, τεμάχια ἀγγείων, ἐργαλεῖα διάφορα, ὀστᾶ ζώων, πρὸς δὲ τούτοις τοῖχοι καὶ δάπεδα οἰκιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἐπίχωσις αὕτη δὲν ἐσχηματίσθη ἐπίτηδες καὶ διὰ μιᾶς διὰ γῆς φορητῆς, ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐν μακρῷ χρόνῳ, πιθανῶς ἐν διαστήματι αἰώνων, ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων κατοικιῶν πολλάκις καταστραφεισῶν καὶ ἀνοικοδομηθεισῶν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οἱ τύμβοι (tumuli) τῶν συνοικισμῶν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ *σωροὶ ἐρειπίων καὶ* **ἀπορριμμάτων**. Οὐχ ἧττον δὲν τολμῶ ἀπὸ τοῦδε ν' ἀποκρούσω ἐντελῶς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Θεσσαλίᾳ γνώμην, ἣν ἠσπάσθη καὶ ὁ Lolling, διότι αὕτη ἐξηγεῖ τὸ ἄλλως παράδοξον φαινόμενον, ὅτι οὐχὶ σπανίως ἔκτιζον τὰ χωρία εἰς τόπους ἑλώδεις ἢ ὑποκειμένους εἰς συχνὰς πλημμύρας, ἐνῷ πλησιέστατα ὑπάρχουσιν ἄλλαι θέσεις ὑψηλότερον κείμεναι καὶ ἕνεκα τούτου καταλληλότεραι πρὸς κατοίκησιν. Τοῦτο ἰσχύει π. χ. περὶ τῶν συνοικισμῶν ἀρ. 38 καὶ 39 τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ περὶ ἄλλων. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι οἱ συνοικισμοὶ ἱδρύθησαν εἰς τὰς θέσεις ἐκείνας χάριν ἀσφαλείας, ὅτι δ' αἱ πρῶται κατοικίαι ἐκτίσθησαν ἐπὶ τεχνητῶν ὑψωμάτων, ἅτινα σὺν τῷ χρόνῳ ηὐξήθησαν κατὰ πλάτος καὶ ὕψος ἐκ τῶν λειψάνων καὶ ἐρειπίων τῶν οἰκιῶν. Τοιαύτη ὑπόθεσις παραδεχομένη τὴν ὕπαρξιν τεχνητοῦ πυρῆνος κατὰ τὸ κέντρον τῆς βάσεως τοῦ τύμβου οὐδὲν ἔχει βεβαίως τὸ ἀπίθανον.

Ἴσως ὅμως καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶναι πανταχοῦ ἀναγκαία. Διότι ἐν Βόλῳ, τοῦ ὁποίου ὁ συνοικισμὸς ἔκειτο ὡσαύτως εἰς μέρος ταπεινὸν καὶ ἑλῶδες, παρετηρήθη ἄλλο τι. Εἰς ἕνα λάκκον δηλαδὴ τὸν ὁποῖον ἔσκαψα παρὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ λόφου, ἀνεκαλύφθη λιθόκτιστος τοῖχος ἔχων πρόσωπον μόνον πρὸς μίαν πλευράν, ἤτοι ᾠκοδομημένος ὡς ἀνάλημμα, καὶ παρ' αὐτὸν μικρὰ κλῖμαξ ἐκ πέντε βαθμίδων· ἐπὶ τοῦ ἀναλήμματος δ' ἔκειτο ἄλλος τοῖχος. Ταῦτα παρουσιάσθησαν εἰς βάθος 1,50 μ. ἕως 2,50 ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ τοῦ λόφου ἐδάφους, εἰς τὸ βάθος δ' ἐκεῖνο ἀνέβλυσε δυστυχῶς τόσον πολὺ ὕδωρ, ὥστε ὑπῆρξεν ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ δοκιμή. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων ἀποκαλυφθέντων λειψάνων συνάγεται μετὰ πιθανότητος, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα τεχνητὸν ὕψωμα· μᾶλλον δὲ φαίνεται, ὅτι αἱ οἰκίαι τοῦ ἀρχαιοτάτου συνοικισμοῦ ἦσαν ᾠκοδομημέναι ἐπὶ λιθοκτίστων κρηπιδωμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνέβαινον ἀπὸ τῶν ὁδῶν διὰ μικρῶν κλιμάκων.

Καὶ τρίτη εἰκασία εἶναι δυνατή, ὅτι δηλαδὴ εἰς τοὺς ταπεινοὺς καὶ εὐκόλως κατακλυζομένους τόπους οἱ συνοικισμοὶ ἐκτίζοντο ἐπὶ πασσάλων.

Οὕτω ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλές τι — καὶ τὰ κρηπιδώματα τοῦ Βόλου οὐδόλως εἶναι βέβαια —, μόνον δὲ ἀνασκαφαὶ συστηματικαὶ συνοικισμῶν κειμένων ἐν τῇ πεδιάδι δύνανται νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς καὶ περὶ τῶν ζητημάτων τούτων καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ χυτῶν προχωμάτων. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως, ὅτι, ὅσον ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων παρατηρήσεων συνάγεται, τὸ πλεῖστον τοὐλάχιστον τοῦ ὄγκου τῶν εἰς τὰς πεδιάδας κειμένων τύμβων ἐσχηματίσθη καθ' ὃν τρόπον εἶπον ἤδη. Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων ἢ ῥάχεων κειμένων οὐδένα λόγον ἔχομεν ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι εἶναι ὁλόκληροι ἁπλοῖ σωροὶ ἐρειπίων.

Μετὰ τῶν τύμβων τῶν συνοικισμῶν δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται ἄλλοι, τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς ὀνομάζει ὡσαύτως *μαγοῦλας* ἢ *τούμπας*, οἵτινες ὅμως διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν προηγουμένων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐπεχώσθησαν ἐπίτηδες· εἶναι δηλαδὴ οὗτοι πραγματικῶς τεχνητοὶ ἢ χυτοί. Τὸ σχῆμα αὐτῶν εἶναι κωνικόν, τὸ μέγεθος μέτριον — συνήθως πολὺ μικρότερον τοῦ τῶν συνοικισμῶν —, ἀλλὰ τὸ ὕψος σχετικῶς μεγαλύτερον. Οἱ πλεῖστοι ἀπαντῶσι περὶ τὰς πόλεις τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἤτοι τὰς Φεράς, τὴν Λάρισαν, τὴν Ἄργισσαν, τὴν Ἅλον, τὴν Μη-

τρόπολιν, καὶ συχνὰ κεῖνται πλησιέστατα ἀλλήλων (πρβ. εἰκ. 4), δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι εἶναι ἐπιτάφια μνήματα. Οἱ ἀρχαιότατοι ἐκ τούτων ἀνέρχονται, *ὅσον σήμερον εἶναι γνωστόν*, μόνον μέχρι τῆς μεταμυκηναϊκῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς· παλαιότεροι δὲν ἀνεκαλύφθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐξωτερικῶς ὅμως εἶχον βεβαίως τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς σχῆμα θολωτοί τινες μυκηναϊκοὶ τάφοι κείμενοι οὐχί, ὡς συνήθως, εἰς τὰς πλευρὰς ὄρους, ἀλλ' ὅλως ἐν τῇ πεδιάδι. Οἱ νεώτατοι δὲ τῶν ἐπιταφίων τύμβων φθάνουσι μέχρι τῶν μακεδονικῶν χρόνων, δυνατὸν ὅμως εἶναι νὰ ὑπάρχωσι καὶ ὑστερώτεροι. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν τὰ ἀγγεῖα εἶναι σπανιώτατα καὶ τοῦτο — πλὴν τοῦ σχήματος — εἶναι ἐκ τῶν χαρακτηριστικωτάτων γνωρισμάτων, δι' ὧν διακρίνονται ἀπὸ τῶν συνοικισμῶν.

Ὡσαύτως χυτὸς ἤτοι ἐπίτηδες ἐπιχωσθεὶς εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ τύμβος σ. 6, ἀρ. 26, τοῦ ὁποίου τὴν εἰκόνα παρεθέσαμεν ἀνωτέρω. Κατὰ τὸ σχῆμα δὲν διαφέρει οὗτος ἀπὸ τῶν ἐπιταφίων, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του ὅμως καὶ πέριξ τῆς βάσεως αὐτοῦ εὑρέθησαν πλεῖστα τεμάχια ἀγγείων, πρὸ πάντων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· ἐκ τούτου καὶ ἄλλων τινῶν λόγων, περὶ ὧν κατωτέρω, φαίνεται, ὅτι

Εἰκὼν 4.

ἐχρησίμευεν ὡς σκοπιὰ ἢ πύργος (ἴδε Παράρτημα εἰς κεφ. πρῶτον καὶ δεύτερον, ἀρ. 4). Ὅμοιος ἦτο ἴσως καὶ ὁ ἐν σελ. 5, ἀρ. 14, μνημονευθείς.

Ἔχομεν λοιπὸν ἐν Θεσσαλίᾳ δύο γενικὰ σχήματα τύμβων, τοὺς μαστοειδεῖς ἢ τραπεζοειδεῖς (εἰκ. 2, 3) καὶ τοὺς κωνικοὺς (εἰκ. 1, 4). Οἱ πρῶτοι ἦσαν συνοικισμοί, ἐκ τῶν ἄλλων δὲ οἱ πλεῖστοι μὲν βεβαίως ἐπιτάφια μνήματα, ὀλίγοι τινὲς ὅμως ἐχρησίμευον ὡς σκοπιαί· οἱ τελευταῖοι διακρίνονται ἀπὸ τῶν μνημάτων μόνον ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν διεσπαρμένων ἀγγείων [1].

Τὰ δύο σχήματα τῶν τύμβων περιέγραψεν ἤδη ὁ Heuzey [1], ὑπέθεσεν ὅμως, ὅτι οἱ μὲν μεγαλύτεροι καὶ ταπεινότεροι ἢ ἐπίπεδοι ἦσαν μνήματα νεκρῶν κεκαυμένων, οἱ δὲ μικρότεροι καὶ κωνικοὶ μνήματα νεκρῶν ἀκαύστων. Ὁ Lolling [2] παρέβλεψε τὴν διάκρισιν καὶ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὡς ἐὰν ἦσαν πάντες ὅμοιοι καὶ πάντες συνοικισμοί. Ὁ δὲ O. Kern [3] ἀπομακρύνεται ἔτι μᾶλλον τῆς ἀληθείας, διότι παραδέχεται, ὅτι οἱ τύμβοι τῆς Θεσσαλίας, ἢ τοὐλάχιστον πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἦσαν *ἕρματα* ἤτοι σωροὶ χώματος ἀνάλογοι πρὸς τοὺς σωροὺς τῶν λίθων, οἵτινες ὑπῆρχον εἰς ἄλλα μᾶλ-

(1) Περὶ τῶν τύμβων τῆς Θεσσαλίας ὡμίλησα καὶ ἐνώπιον τοῦ εἰς Ἀθήνας συνελθόντος ἀρχαιολογικοῦ συνεδρίου, εἰς τὰ πρακτικὰ τοῦ ὁποίου ἐδημοσιεύθησαν συντομώτατα τὰ συμπεράσματα τῆς ὁμιλίας μου (Congrès archéol., Athènes 1905 σ. 212). Ἐν ἐκείνῃ ἔγινε λόγος ἰδίᾳ περὶ τῶν ἐπιταφίων τύμβων καὶ περὶ τῆς πιθανῆς καταγωγῆς αὐτῶν, ἐλπίζω δὲ ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ ἐκθέσω προσεχῶς ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἐκτενέστερον τὴν περὶ τούτου γνώμην μου.

(1) Ἔ. ἀ. σ. 412.

(2) Ἔ. ἀ.

(3) Strena Helbigiana σ. 157.

λον πετρώδη μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἦσαν ἱεροὶ τοῦ Ἑρμοῦ.

Σημειῶ ἐν τέλει, ὅτι καὶ τοὺς τύμβους τῆς Μακεδονίας διέκρινεν ὁ Paul Träger, ἐκ τοῦ σχήματος καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἀγγείων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν, εἰς μνήματα καὶ συνοικισμούς (¹). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν τύμβων τῆς βορειοτέρας Θράκης καὶ τῆς Βουλγαρίας (²), ὁμοίως δὲ ἐκ τῶν τύμβων τῆς Τρῳάδος ὁ τοῦ Ἀναὶ-τεπέ μοι φαίνεται ὅτι ἦτο οὐχὶ νεκροταφεῖον ἢ τόπος καύσεως νεκρῶν (¹), ἀλλὰ συνοικισμός, ὡς ἐφρόνει ἤδη ὁ Schliemann (²). Ὡσαύτως ὁ λεγόμενος τύμβος τοῦ Πρωτεσιλάου ἐπὶ τῆς ἀπέναντι εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς δὲν εἶναι μνῆμα νεκροῦ· τὸ μέγεθος τῆς διαμέτρου καὶ τὸ σχετικῶς πολὺ μικρὸν ὕψος αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀγγείων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του καὶ αἱ ὠμαὶ πλίνθοι, αἵτινες ἀνεκαλύφθησαν εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς κορυφῆς (³), μαρτυροῦσι κατὰ τὴν γνώμην μου σαφῶς, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν συνοικισμόν.

(¹) Zeitschrift für Ethnol. 1901 σ. (43) ἑξ καὶ 1902 σ (62) ἑξ. Ὁ Träger ὑποθέτει, ὅτι οἱ συνοικισμοὶ ἦσαν ἱδρυμένοι ἐπὶ τεχνητῶν ὑψωμάτων. Ὁ δὲ A. Körte (G und A. Körte, Gordion σ. 8) θεωρεῖ δυνατόν, ὅτι καὶ οἱ κατὰ Träger συνοικισμοὶ ἦσαν κοινὰ νεκροταφεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔθαπτον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἐνῷ οἱ κωνικοὶ τύμβοι ἦσαν τάφοι τῶν εὐγενῶν ἢ πλουσίων καὶ ἐπεχώσθησαν δι' ἕνα μόνον νεκρὸν ἢ διὰ μίαν οἰκογένειαν.

(²) Περὶ τούτων ὑπάρχει βουλγαριστὶ γεγραμμένη μονογραφία τῶν ἀδελφῶν Shkorpil, Moghili, ἐν Φιλιπποπόλει 1898. Πρβ. καὶ Seure ἐν Bull. Corr Hell. 1901 σ. 156 ἑξ., ὅστις ἀναφέρει καὶ τύμβους πρὸς στρατιωτικοὺς καὶ ἄλλους ἀκόμη σκοποὺς ἐπιχωσθέντας.

(¹) Τοῦτο πιστεύει ὁ Winnefeld παρὰ Dörpfeld, Troja und Ilion σ. 548.

(²) Ilion σ. 881 (γαλλ μεταφρ.).

(³) Schliemann ἔ. ἀ. σ. 877.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΟΥ ΔΙΜΗΝΙΟΥ

Ἡ πεδιὰς τοῦ Βόλου ἐκτείνεται πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως ταύτης ἐπὶ τέσσαρα περίπου χιλιόμετρα, κατόπιν δὲ διαδέχεται αὐτὴν μετρίως ὑψηλὴ ὀροσειρά, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ὁποίας, καὶ ἐν μέρει ἐπὶ τῆς κλιτύος, κεῖται τὸ χωρίον *Διμήνι*, γνωστὸν πρὸ πολλοῦ ἕνεκα τοῦ παρ' αὐτὸ ἀνακαλυφθέντος θολωτοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου. Πρὸ τοῦ χωρίου ὑψοῦται λόφος φυσικός, *Τούμπα* ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλούμενος, εἰς τὴν βορειοδυτικὴν δὲ κλιτὺν αὐτοῦ ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Βαλ. Στάης ἀνεκάλυψε δεύτερον θολωτὸν τάφον, ὃν ἀνέσκαψε τὸ 1901 (1). Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτοῦ ἐξηκολούθησε τὰς ἐρεύνας ἐπὶ τοῦ λόφου ἐλπίζων νὰ εὕρῃ καὶ ἄλλον ἢ ἄλλους ὁμοίους τάφους, ἀντ' αὐτῶν ὅμως ἐνεφανίσθησαν λείψανα προϊστορικῆς ἀκροπόλεως περιβαλλομένης ὑπὸ πλειόνων τειχῶν (2).

Ὁ Στάης κατεῖδεν ἀμέσως τὴν σπουδαιότητα τῶν λειψάνων τούτων καὶ ἠσχολήθη μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῶν, οὕτω δὲ ἦλθον εἰς φῶς ἤδη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο τὰ πλεῖστα τῶν τειχῶν καὶ τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων. Ἂν καὶ δὲν ἠδυνήθη δὲ ν' ἀποπερατώσῃ τότε τελείως τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀκροπόλεως, ὅμως ἐφρόντισε νὰ συνταχθῇ ὑπὸ τοῦ ἐν Βόλῳ ἀρχιτέκτονος κ. Ἀργύρη σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ ἑπόμενα δύο ἔτη, ἀλλαχοῦ ὢν ἀπησχολημένος, ἐκωλύθη νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς Θεσσαλίαν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς, ἀνέλαβον ἐγὼ τὸ θέρος τοῦ 1903 τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῆς. Κατὰ τὰς συμπληρωτικὰς ταύτας ἐργασίας εὑρέθησαν τμήματά τινα τῶν ἐξωτέρων περιβόλων καὶ ἀπεκαλύφθησαν ἀρχαιότερα λείψανα τῶν δύο ἐσωτάτων, πλὴν τούτου δ' ἐκαθαρίσθησαν καλύτερα οἰκήματά τινα, ὥστε ἐφάνη ἡ κάτοψις αὐτῶν σαφέστερον. Ὡς εἶπον ὅμως ἤδη, καὶ τῶν περιβόλων καὶ τῶν οἰκημάτων τὰ πλεῖστα ἀνεσκάφησαν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ὑπὸ τοῦ Στάη, οὗτος δ' ἀνεκάλυψε καὶ τὰ σπουδαιότατα τῶν εὑρημάτων. Τὰ τμήματα τῶν περιβόλων, ἅτινα ἐγὼ ἀνεκάλυψα, προσέθηκα ὁ ἴδιος, τῇ βοηθείᾳ μικροῦ γωνιομέτρου, εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Ἀργύρη, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπέφερα καί τινας οὐσιώδεις διορθώσεις, αἵτινες ἐκ τῶν συμπληρωτικῶν ἀνασκαφῶν ἀπεδείχθησαν ἀναγκαῖαι· οὕτω δὲ δημοσιεύεται νῦν τοῦτο ἐν πίνακι 2. Ἄλλα ὅμως μικρότερα σφάλματα τοῦ σχεδίου ἠναγκάσθην ἕνεκα ἐλλείψεως χρόνου ν' ἀφήσω ὅπως εἶχον (1).

(1) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τοῦ 1901 σ. 37 ἑξ.

(2) Τὴν θέσιν εἶχε περιγράψει ἤδη ὁ Lolling, Athen. Mitth. 1884 σ. 99 ἑξ., ὅστις ἐτοποθέτει ἐνταῦθα τὸ Ὀρμένιον. Ὡς θὰ ἴδωμεν ὅμως κατωτέρω, ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου ἤδη κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἦτο ἐγκαταλελειμμένη, ὥστε δὲν δύναται νὰ εἶναι τὸ Ὀρμένιον ἢ Ὀρμίνιον, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἦτο κώμη τῆς Δημητριάδος. Ὁ Lolling συνέλεξεν ἐπὶ τῆς Τούμπας πλεῖονα τεμάχια ἀγγείων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθη ὁ Furtwängler (αὐτ. σ. 116 ἑξ.). Τῶν ἀνασκαφῶν δὲ τοῦ Στάη μνεία ἔγινεν ἤδη πολλαχοῦ. ἀλλ' ἐκτενέστερόν πως ἀνέφερε περὶ αὐτῶν ὁ S. Wide, Berl. Philol. Wochenschrift 1901 σ. 795.

(1) Τὸ σχέδιον τοῦ Ἀργύρη ἐτυπώθη, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Στάη καὶ πρὶν ἐξελεγχθῇ ὑπ' αὐτοῦ, ἔν τινι καθημερινῇ ἐφημερίδι τοῦ Βόλου, ἐκεῖθεν δὲ περιελήφθη ὑπὸ τοῦ Noack εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἁμβούργῳ ὀπτικοῦ ἰνστιτούτου A. Krüss παρασκευαζομένων

Τὴν περιγραφὴν τῶν λειψάνων τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν εὑρημάτων παρεχώρησεν ὁ Στάης εἰς ἐμέ, διότι ἕνεκα τῆς ταὐτότητος τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ἀποκαλύπτεται συγχρόνως ἐν Διμηνίῳ καὶ ἐν Σέσκλῳ, ἐκρίθη ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ χωρισθῇ ὁ περὶ τῶν δύο ἀκροπόλεων καὶ τῶν εὑρημάτων αὐτῶν λόγος.

Ὁ λόφος, ἐφ' οὗ κεῖται ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου, ἀποτελεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ σχιστολίθου, ὑψοῦται δὲ ὑπεράνω τῆς πεδιάδος οὐχὶ πλέον τῶν 16 μέτρων· κατὰ τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος μάλιστα, ἔνθα χωρίζεται ἀπὸ τῆς παρακειμένης ὀροσειρᾶς διὰ μικρᾶς κοιλάδος, ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου ὑπερέχει τοῦ βαθυτάτου σημείου τῆς κοιλάδος μόλις κατὰ πέντε μέτρα [1]. Αἱ πλευραὶ κατέρχονται πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμὰς ἠρέμα, μᾶλλον δὲ ὀρθία εἶναι ἡ ἀνατολική, ἐνῷ ἡ βορεία μέχρι τινὸς μὲν κατέρχεται μετὰ μικρᾶς κλίσεως, ὅλως πρὸς τὸ ἄκρον δὲ εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπόκρημνος. Καθόλου ἡ θέσις δὲν εἶναι ἐκ φύσεως ὀχυρὰ καὶ ἕνεκα τούτου ἦσαν λίαν ἀναγκαῖοι οἱ πολλαπλοῖ ὀχυρωτικοὶ περίβολοι, τοὺς ὁποίους αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν. Ἡ φωτογραφία εἰκ. 5 δεικνύει τὴν ΒΒΔ ὄψιν τῆς Τούμπας, ὅπως φαίνεται

Εἰκὼν 5.

ἀπὸ τῆς πεδιάδος, κατὰ τὸ μέσον δὲ περίπου τῆς εἰκόνος φαίνεται τὸ ἄνοιγμα τοῦ στομίου τοῦ θολωτοῦ τάφου.

Τὰ ὀχυρωτικὰ ἔργα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ὑπ' αὐτῶν περικλειομένων οἰκοδομημάτων ἀνήκουσιν ἐν γένει μὲν εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (ἴδε ἀνωτ. σ. 3), σαφῆ ὅμως τεκμήρια ἀποδεικνύουσιν, ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν πάλιν ἐν αὐτῇ τρεῖς διαφόρους ἡλικίας ἢ ἐποχάς. Λείψανα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος δὲν ἀνεκαλύφθησαν ἄλλα, πλὴν ἐλαχίστων τεμαχίων ἀγγείων καὶ ἑνὸς ἀρτίου· ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ περίοδος αὕτη σχεδὸν δὲν ἀντιπροσωπεύεται ἐν Διμηνίῳ. Τοῖχοι δέ τινες κείμενοι ἐν μέρει ἐπὶ τῶν περιβόλων εἶναι προφανῶς ὑστερώτεροι καὶ ἐκτίσθησαν, ὅταν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς νεολιθικῆς ἀκροπόλεως κατῴκησαν ἄλλοι ἄνθρωποι ἐπὶ τοῦ λόφου. Ἐκ τῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων εὑρημά-

διαθετικῶν καὶ οὕτω διεδόθη εἰς εὐρύτερον κύκλον. Ἡ μεγαλυτέρα ἔλλειψις τοῦ σχεδίου ἐκείνου εἶναι, ὅτι τα δύο σπουδαιότατα οἰκοδομήματα, ἤτοι τα μέγαρα Α καὶ Β (ἴδε κατωτέρω εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν οἰκημάτων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος) παριστάνονται πλημμελέστατα. Ἡ ἀληθὴς μορφὴ τῶν κατόψεων αὐτῶν ὡρίσθη τὸ 1903.

(1) Ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ὑψοῦται ὁ λόφος κατὰ τὴν καταμέτρησιν τοῦ Ἀργύρη ὀλίγον πλέον τῶν 25 μέτρων.

των συνάγομεν, ὅτι τοῦτο συνέβη κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

Εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἀνήκουσι καὶ πλείονες τάφοι ἀνακαλυφθέντες μεταξὺ τῶν οἰκημάτων καὶ ἐπ' αὐτῶν, νεώτεροι δὲ τούτων εἶναι δύο μικροὶ τετράπλευροι μυκηναϊκοὶ τάφοι καὶ ὁ εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τῆς ἀκροπόλεως κείμενος θολωτός, τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν ἤδη.

Εὑρήματα μεταγενέστερα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς δὲν ἔγιναν, ἐξ οὗ ἀκολουθεῖ, ὅτι ὁ λόφος ἐγκατελείφθη ἔκτοτε ὁλοσχερῶς. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ἦτο πιθανῶς ἔρημος κατοίκων, διότι ἐν τῇ ἐπιχώσει οὐδὲν ἴχνος τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνεκαλύφθη. Οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες ἐτάφησαν εἰς τὸν θολωτὸν καὶ εἰς τοὺς δύο ἄλλους μικροὺς μυκηναϊκοὺς τάφους, δὲν κατῴκουν, ὡς φαίνεται, ἐπὶ τοῦ λόφου, ἀλλ' εἰς ἄλλο τι μέρος.

1 Οἱ περίβολοι τῆς ἀκροπόλεως.

Ἐκ τῶν λειψάνων, ἅτινα αἱ ἀνασκαφαὶ ἔφεραν εἰς φῶς, φαίνεται ὅτι ἡ ἀκρόπολις περιεβάλλετο ἐν κύκλῳ ὑπὸ ἓξ τειχῶν (ἴδε τὸ σχέδιον πίν. 2). Ἐκ τούτων τὰ ἐξώτατα κατὰ μὲν τὸ πρὸς δυσμὰς ἐστραμμένον μέρος τῆς ἀκροπόλεως φθάνουσι μέχρι τῆς μικρᾶς κοιλάδος, τῆς χωριζούσης αὐτὴν ἀπὸ τῆς παρακειμένης ὀροσειρᾶς, κατὰ δὲ τὸ μᾶλλον ὄρθιον ἀνατολικὸν ἥμισυ κεῖνται ἐπὶ τῆς κλιτύος.

Ἐκ τῶν περιβόλων τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος μόνον οἱ τρεῖς ἐσώτεροι σώζονται καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν ἀπὸ τῶν βορείων εἰσόδων 6 (τετράγ. Δ 4), 12 (Γ 4), 21 (Γ 3) μέχρι τῶν μεσημβρινῶν 8 (Η 4), 18 (Η 5), 34 (Ι 6). Τοῦ τετάρτου ἐλλείπουσι μικρὸν τμῆμα κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν, τὸ ὁποῖον πιθανῶς κατεστράφη κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ θολωτοῦ τάφου, καὶ ἓν ἄλλο τμῆμα ἱκανῶς μέγα κατὰ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν· ἀλλ' ἡ διεύθυνσίς του κατὰ τοῦτο τὸ μέρος δὲν εἶναι ἀμφίβολος, διότι ἦτο βεβαίως παράλληλος περίπου πρὸς τὴν τοῦ τρίτου περιβόλου. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει πιθανῶς τὸ μικρὸν τμῆμα 36 (Ι 7), ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πολλοὶ λίθοι οὐχὶ μὲν ᾠκοδομημένοι, κείμενοι ὅμως εἰς τὴν ὑποτιθεμένην διεύθυνσιν τοῦ περιβόλου καὶ ἀναμφιβόλως ἐξ αὐτοῦ προερχόμενοι.

Τῶν ἄλλων περιβόλων, τοῦ πέμπτου δηλαδὴ καὶ τοῦ ἕκτου, τὰ λείψανα κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ εἶναι δυστυχῶς πολὺ ὀλίγα. Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν ἔχομεν ἐν μικρὸν τμῆμα 37 (Α 5), τὸ ὁποῖον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνῆκεν εἰς τὸν ἕκτον περίβολον. Μετ' αὐτοῦ συνήπτετο, ὡς φαίνεται, τὸ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τμῆμα 38 (Γ 8), ὡς ὑπεδηλώθη ἤδη ἐν τῷ σχεδίῳ. Περὶ τῶν ἄλλων ὅμως κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τμημάτων 39 (Δ 9), 40 (Η 8), 41 (Ι 7) καὶ 35 (Θ 7) δὲν ὑπάρχει βεβαιότης. Ὁ τοῖχος 39 ἴσως εἶναι λείψανον οἰκίας καὶ οὐχὶ τῶν περιβόλων. Τὸ τμῆμα 41 πάλιν φαίνεται μὲν καθόλου, ὅτι ἀπετέλει μέρος τοῦ πέμπτου περιβόλου, ἀλλὰ τότε ἡ διεύθυνσίς του ἔπρεπε νὰ εἶναι ὀλίγον δυτικωτέρα, πλὴν τούτου δὲ καὶ τὸ πάχος αὐτοῦ εἶναι κατά τι μικρότερον τοῦ πάχους τοῦ τμήματος 40. Ἀλλὰ τοιαῦται διαφοραὶ εἶναι συχνόταται ἐν Διμηνίῳ καὶ εἰς τοὺς περιβόλους καὶ εἰς τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν. Τὸ τμῆμα 41 κεῖται ἐν μέρει ἐπὶ ἀρχαιοτέρου οἰκοδομήματος, πλησίον τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθησαν δύο ἄλλα μικρότερα τμήματα τοίχων, οἵτινες ἕνεκα τοῦ πάχους αὐτῶν φαίνονται ἀνήκοντες ὡσαύτως εἰς περιβόλους. Καθόλου δὲ τὸ μέρος τοῦτο, τὸ περὶ τὰς μεσημβρινὰς εἰσόδους τῶν ἐξωτέρων περιβόλων, ὑπέστη πολλὰς μεταβολὰς καὶ καταστροφὰς καὶ ἕνεκα τούτου δύσκολον εἶναι νῦν νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς ἡ σχέσις τῶν λειψάνων πρὸς ἄλληλα. Πλὴν τούτου δ' οἱ τοῖχοι κεῖνται ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ τὸ ἄροτρον τοῦ γεωργοῦ πολλαχοῦ συνεπλήρωσε τὴν καταστροφήν.

Ἐκ τῶν τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος περιβόλων μόνον ὁ πρῶτος σώζεται ἀπὸ τῆς βορείας εἰσόδου 6 μέχρι τῆς μεσημβρινῆς 8. Ὁ δεύτερος ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πύλης 18 ἀρχόμενος φθάνει μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ ἐκεῖ καταλήγει εἰς τὴν παραστάδα 20 (Η 2)· δὲν ἐξακολουθεῖ δηλαδὴ μέχρι τῆς βορείας εἰσόδου. Ἄρα ὁ δεύτερος περίβολος ὅλος δὲν ἀπετέλει κύκλον τέλειον, ἀλλὰ τρία τέταρτα κύκλου μόνον.

Τριῶν ἄλλων περιβόλων τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος, τοῦ τρίτου, τετάρτου καὶ πέμπτου, ἀπεκα-

λύφθησαν μεγάλα τμήματα, ἅτινα πιθανώτατα συνεδέοντο καθ' ὃν τρόπον ὑπεδηλώθη ἐν τῷ σχεδίῳ πίν. 2. Τοῦ ἕκτου οὐδὲν ἴχνος εὑρέθη, πρέπει ὅμως νὰ ὑπῆρχε, διότι, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σχεδίου, τὸ ἄκρον τοῦ πέμπτου περιβόλου εἰς τὸ σημεῖον 31 (Β 4) κεῖται πολὺ ἐνδότερον τοῦ τμήματος 37 (Α 5) τοῦ ἕκτου περιβόλου.

Εἰς δοκιμάς τινας γενομένας ἔξω τῶν μνημονευθέντων τμημάτων περιβόλων κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἀνεκαλύφθησαν λείψανα τοίχων ἀνηκόντων πιθανῶς εἰς οἰκίας, αἵτινες ἦσαν ᾠκοδομημέναι ἔξω παρὰ τὰ τείχη καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῶν. Ἴσως μάλιστα ἠδύνατό τις ἕνεκα τούτων νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕβδομος περίβολος, ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως δὲ ταύτης φαίνεται συνηγοροῦν τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τὸ τμῆμα 37 τοῦ ἕκτου περιβόλου δὲν κεῖται παρὰ τὸ ἄκρον τοῦ βράχου, ἀλλ' ἱκανῶς ἐνδότερον, ἐνῷ φυσικὸν ἦτο νὰ κτίσωσι τὸν τελευταῖον περίβολον παρ' αὐτὸν τὸν κρημνόν. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἁπλῆ ἔνδειξις, βέβαιον δὲ λείψανον ἑβδόμου περιβόλου δὲν εὑρέθη.

Εἰκὼν 6.

Ὡς συνάγεται ἐκ τῶν εἰρημένων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ μετ' ἀκριβείας ὁ ὑπὸ τῶν τειχῶν περιοριζόμενος χῶρος. Ἀλλ' ἐὰν παραβλέψωμεν τὸ δυνατὸν τῆς ὑπάρξεως ἑβδόμου περιβόλου καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πιθανὴν ἔκτασιν τῆς περιμέτρου τοῦ ἕκτου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου δὲν ὑπερέβαινε τὰ δέκα στρέμματα ἤτοι τὰς 10 χιλιάδας τετραγωνικῶν μέτρων.

Οἱ περίβολοι ἀπέχουσιν ἀλλήλων ἀπὸ ἑνὸς μέχρι δεκαπέντε περίπου μέτρων, εἴς τινα μέρη ὅμως ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἀπόστασις εἶναι μικροτέρα καὶ τοῦ μέτρου· οὕτω ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος περίβολος ἐφάπτονται σχεδὸν ἀλλήλων κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν (τετράγ. Γ 6), ὁ δε πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος ἀληθῶς συνέπιπτον, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν μεσημβρινοανατολικὴν γωνίαν παρὰ τὸ σημεῖον 19 (Θ 4). Πρὸς τούτοις σημειῶ, ὅτι ὁ τέταρτος περίβολος ἑνοῦται μετὰ τοῦ τρίτου εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως (Θ 2), δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς τὰ κατ' αὐτὸν εἰς τὸ μέρος τοῦτο, διότι εἶναι κατεστραμμένος.

Ἕνεκα τοῦ οὐχὶ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν περιβόλων ὑπῆρχον καὶ πολλαὶ εἴσοδοι ἢ πύλαι, συνήθως δὲ αἱ εἴσοδοι πλειόνων περιβόλων ἔκειντο ἐν στοίχῳ. Οὕτω ἐκ τῶν πέντε εἰσόδων τῆς βορείας πλευρᾶς

αἱ τῶν τεσσάρων ἐσωτέρων περιβόλων εὑρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν γραμμήν, μόνη δὲ ἡ τοῦ πέμπτου ἐτέθη ὀλίγον δυτικώτερον, εἰς τὸ σημεῖον 31, ἔνθα τὸ τεῖχος ἀπολήγει εἰς παραστάδα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν κεῖνται πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν αἱ εἴσοδοι τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου περιβόλου, ὀλίγον δὲ μόνον δυτικώτερον, εἰς τὸ σημεῖον 34 (I 6), ἡ τοῦ τρίτου· τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τῆς εἰς τὸν πρῶτον περίβολον εἰσόδου κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην, ἤτοι τῆς εἰσόδου 8, βλέπομεν ἐπὶ τῆς εἰκόνος 6, δεξιὰ δὲ τῆς εἰσόδου φαίνεται ἡ παραστὰς τοῦ τετραγώνου Η 5 καὶ εἰς τὸ βάθος αἱ οἰκίαι τοῦ Διμηνίου. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπῆρχον ἐν ἀρχῇ τρεῖς εἴσοδοι ἔχουσαι τὸν αὐτὸν ἄξονα, αἱ τοῦ πρώτου, τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου περιβόλου· βραδύτερον ὅμως ἐφράχθη ἡ τοῦ πρώτου, τῆς ὁποίας ἡ θέσις εἶναι δεδηλωμένη εἰς τὸ σχέδιον παρὰ τὸ σημεῖον α (Ε 5), ἔμειναν δὲ μόναι αἱ ἄλλαι δύο, 15 καὶ 25.

Πλὴν τούτων ἀνεκαλύφθη μία εἴσοδος κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ τρίτου περιβόλου, εἰς τὸ σημεῖον 23 (Γ 5), ἐπὶ τῆς ὁποίας κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα ἐκτίσθη τοῖχος, καὶ μία ἄλλη εἰς τὸ τμῆμα 38 (Γ 8) τοῦ ἕκτου περιβόλου.

Τὰ τείχη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν ἀπολήγουσι παρὰ τὰς εἰσόδους εἰς ἁπλᾶς παραστάδας, ἀλλὰ προβάλλονται ἀπὸ τῶν παραστάδων καὶ τοῖχοι κάθετοι ὡς σκέλη, διὰ τῶν σκελῶν δὲ τούτων σχηματίζονται εἰς τὴν βορείαν, τὴν μεσημβρινὴν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν δρόμοι ἱκανῶς μακροὶ καὶ τόσον στενοί, ὥστε οὐδὲ δύο ἄνδρες δύνανται νὰ σταθῶσι κατὰ μέτωπον πλησίον ἀλλήλων. Ὁ δρόμος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μεταξὺ τῶν εἰσόδων 15 καὶ 25 διακρίνεται ἐπὶ τῆς εἰκόνος 7 πρὸς τὸ δεξιὸν ἄκρον αὐτῆς, ἀριστερὰ δὲ τοῦ δρόμου βλέπομεν μεταξὺ τῶν τειχῶν τρεῖς τάφους κατεσκευασμένους ἐκ πλακῶν, τοὺς ἐν τετραγ. Ε 6, Δ 5 καὶ Δ 6.

Εἰς τὸν δρόμον τοῦτον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐσώθησαν καὶ ἴχνη πύλης, ἥτις ἔκειτο εἰς τὴν εἴσοδον 15 καὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ, ἔνθα τὰ σκέλη τοῦ δρόμου θλώμενα σχηματίζουσι δύο μικρὰς γωνίας. Εἰς τὴν δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ γωνίαν ἀνεκαλύφθη ὅλμος, ἤτοι πλὰξ λιθίνη φέρουσα στρογγύλην κοιλότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐστρέφετο τὸ κάτω ἄκρον τοῦ στρόφιγγος θύρας. Ἐπειδὴ δ' ἡ κοιλότης δὲν εἶναι πολὺ βαθεῖα, περιεβάλλετο ἡ πλὰξ ἐν κύκλῳ ὑπ' ἄλλων ὀρθίων πλακῶν, αἵτινες ἐκώλυον τὸν στρόφιγγα νὰ ἐξολισθήσῃ ἐκ τοῦ ὅλμου. Ὁμοίας κατασκευῆς εἰκόνα θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν οἰκημάτων τοῦ Σέσκλου. Ἡ πύλη ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μονόφυλλος.

Εἰς τὰς ἄλλας εἰσόδους δὲν ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω ἀναμφισβήτητα τεκμήρια πυλῶν καὶ ἴσως δὲν ὑπῆρχον εἰς πάσας, ἀλλ' ἐφράσσοντο μόνον ἐν καιρῷ ἀνάγκης. Ἦτο δ' εὔκολον τοῦτο, διότι τὸ πλάτος τῶν σωζομένων εἰσόδων εἶναι μικρόν, ἤτοι 0,85 μ. ἕως 1,10 μ., καὶ μόνον ἡ ἐν τῷ τμήματι 38 τοῦ ἕκτου περιβόλου εἶναι 1,60 μ. πλατεῖα. Ἡ ἐξαίρεσις αὕτη βεβαίως ἔχει λόγον τινά, εἰκάζω δ' ὅτι δι' αὐτῆς — ἀλλὰ πιθανῶς οὐχὶ μόνον δι' αὐτῆς — εἰς δεινὰς περιστάσεις, ὅταν οἱ περίοικοι σπεύδοντες κατέφευγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἰσήγοντο τὰ κτήνη.

Τὰ ἀπὸ τῶν παραστάδων τῶν εἰσόδων ἐκφυόμενα σκέλη ἀποφράσσουσιν ἐν μέρει τοὺς μεταξὺ τῶν περιβόλων χώρους καὶ ἀφίνουσι στενὰς μόνον διόδους, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατό τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν δρόμων· τὰς διόδους ταύτας ἴσως ἔφρασσον πάλιν προχείρως, ὁσάκις ἦτο ἀνάγκη. Διαρκῶς δὲ ἦτο διακεκομμένη ἡ συγκοινωνία μεταξὺ τοῦ δρόμου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τοῦ μεταξὺ τῶν περιβόλων τρίτου καὶ τετάρτου χώρου· διότι ἀνεκαλύφθησαν ἐνταῦθα παρὰ τὴν εἴσοδον 25 λείψανα τοίχου, ὅστις συνέδεε τὸν τρίτον περίβολον μετὰ τοῦ τετάρτου, ὡς ἐσημειώθη ἐν τῷ σχεδίῳ.

Διὰ τῶν πολλαπλῶν περιβόλων, διὰ τῶν παρὰ τὰς εἰσόδους σκελῶν καὶ διὰ τῆς ἑνώσεως δύο περιβόλων ἢ τῆς μεγάλης στενώσεως τοῦ μεταξὺ αὐτῶν χώρου (ἴδε σ. 34) ἡ ἀκρόπολις ἦτο κατατετμημένη εἰς πολλὰ τμήματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἠδύνατο, κλειομένων ἢ φρασσομένων τῶν πυλῶν καὶ τῶν διόδων, ν' ἀποχωρισθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν. Ἀναμφιβόλως δ' ἡ κατάτμησις αὕτη σκοπὸν εἶχε νὰ καταστήσῃ δύσκολον τὴν ἅλωσιν τῆς ἀκροπόλεως ἐξ ἐφόδου. Διότι ἐὰν π. χ. ὁ ἐχθρὸς ὑπερέβαινε τὸ ἐξώτατον τεῖχος εἴς τι μέρος, δὲν ἐγίνετο ἀμέσως κύριος ὅλης τῆς ἀκροπόλεως, οὐδὲ κἂν ἑνὸς ὅλου περιβόλου, ἀλλὰ τὸ πολὺ ἡμίσεος μόνον περιβόλου· τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ αὐτοῦ ἔπρεπε

νὰ κυριευθῇ διὰ νέας ἐφόδου καὶ κατόπιν ἀνάγκη ἦτο νὰ ἐπαναληφθῇ τὸ αὐτὸ εἰς ἕκαστον περίβολον μέχρι τοῦ ἐσωτάτου. Καλυτέρα δὲν ἦτο ἡ θέσις τῶν ἐχθρῶν, ἐὰν κατώρθωνον νὰ ἐκβιάσωσι μίαν τῶν ἐξωτερικῶν εἰσόδων· διότι εἰσερχόμενοι εὑρίσκοντο εἰς στενότατον δρόμον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐλάχιστοι μόνον ἐχώρουν, καὶ οὗτοι ὤφειλον νὰ σταθῶσιν εἰς γραμμὴν οὐχὶ κατὰ μέτωπον, ἀλλὰ κατὰ βάθος. Ἐνώπιόν των ἔβλεπον τὴν κλειστὴν πύλην ἢ πεφραγμένην εἴσοδον τοῦ ἀμέσως ἐσωτέρου περιβόλου, εἰς τὰ πλάγια δὲ τὰς στενάς, πεφραγμένας πιθανῶς διόδους, αἵτινες ἐκώλυον αὐτοὺς νὰ ἐκχυθῶσιν εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν περιβόλων διαδρόμους. Οἱ πολιορκούμενοι κατέχοντες τὰς διόδους ταύτας καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου καὶ τὴν πύλην τοῦ ἐσωτέρου περιβόλου ἠδύναντο εὐκόλως νὰ καταβάλωσι τοὺς ἐν τῷ στενῷ χώρῳ συστρεφομένους ὀλίγους ἀντιπάλους βάλλοντες κατ' αὐτῶν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ ἐκ τῶν πλαγίων. Καθόλου δὲ ἡ διάταξις τῶν περιβόλων καὶ τῶν εἰσόδων

Εἰκὼν 7.

αὐτῶν μαρτυρεῖ πολλὴν πεῖραν κτηθεῖσαν πιθανώτατα εἰς μακρὸν χρόνον καὶ ἐκ συχνῶν πολιορκιῶν.

Τὰ τείχη εἶναι ἐκτισμένα ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων — συνήθως σκληρῶν πλακωτῶν σχιστολίθων — καὶ πηλοῦ (πρβ. εἰκ. 6, 7, 8). Πλίνθων ὠμῶν λείψανα δὲν παρετηρήθησαν καὶ ἐν γένει *δὲν ἐβεβαιώθη χρῆσις πλίνθων οὔτε εἰς τοὺς περιβόλους οὔτε εἰς τὰ οἰκήματα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος*. Ἐπίσης δὲν παρετηρήθη ὕπαρξις ξύλων εἰς τὰς παραστάδας τῶν πυλῶν ἢ εἰς ἄλλα μέρη τῶν περιβόλων. Συχνὰ δὲ τὰ τείχη δὲν εἶναι κάθετα, ἀλλὰ κεκλιμένα ἕνεκα τοῦ χρόνου ἢ πρὸς τὰ ἔσω ἢ πρὸς τὰ ἔξω· περί τινων τμημάτων ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐξ ἀρχῆς ᾠκοδομήθησαν ἔχοντα κεκλιμένην τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, ἐνῷ ἄλλα παρακείμενα τμήματα εἶχον ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις καθέτους. Οὕτω τὸ μεταξὺ τῶν δύο προεξοχῶν τοῦ τείχους 32 (Γ 6) καὶ 33 (Δ 7) τμῆμα τοῦ τετάρτου περιβόλου εἶναι ἔξωθεν σημαντικῶς κεκλιμένον, ὡς ὑπεδηλώθη καὶ ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ τῆς προκειμένης

γραμμῆς, ἡ προεξοχὴ 32 ὅμως εἶναι ἐντελῶς κάθετος. Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ περιβόλου ἀπεικονίζεται εἰς τὸ πρόσθιον μέρος (Α) τῆς εἰκόνος 8.

Τὸ πάχος τῶν τειχῶν εἰς τὰ κατώτερα μέρη ποικίλλει ἀπὸ 0,60 μ. μέχρι 1,40 μ., ἀλλὰ συνήθως κυμαίνεται μεταξὺ 0,80 μ. καὶ 1,00 μ. Τὸ δὲ ὕψος δὲν ἐσώθη μέν, ὡς εἶναι εὐνόητον, οὐδαμοῦ ὁλόκληρον, πάντως ὅμως καὶ τοῦτο δὲν ἦτο μέγα· διότι βλέπομεν πολλάκις, ὅτι τὰ τείχη ἐθεμελιώθησαν οὐχὶ ἐπὶ τοῦ στερεοῦ, ἀλλ᾽ ἐπὶ ἐπιχώσεων, αἵτινες δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ βαστάσωσι μέγα βάρος, τεῖχος δὲ ὅλον λίθινον ἔχον μέγα ὕψος ταχέως θὰ διερρηγνύετο ὑποχωροῦντος τοῦ ἐδάφους. Καθόλου κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν — καὶ πολὺ μᾶλλον τῶν συνήθων τοίχων τῶν οἰκοδομημάτων — δὲν ἔσκαπτον θεμέλια, ἀλλ᾽ ἁπλῶς ἰσοπέδωνον τὸ ἔδαφος καὶ ἔκτιζον ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀμέσως.

Ἴσως ὅμως δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ ἀκριβέστερον τὸ ὕψος ἑνὸς τμήματος τῶν τειχῶν. Εἴδομεν ὅτι τὸ πάχος αὐτῶν πλησίον τῶν θεμελίων δὲν ὑπερβαίνει κατὰ μέσον ὅρον τὸ ἓν μέτρον, ὑψηλότερον δὲ πιθανῶς ἐγίνετο μικρότερον. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τείχους πλάτους μικροτέρου τοῦ μέτρου δὲν ἠδύναντο νὰ σταθῶσι καὶ νὰ μάχωνται οἱ πολεμισταί, διότι ἐκινδύνευον νὰ καταπέσωσιν ἀπ᾽ αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν ζωηροτέραν κίνησιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἔκαμνον. Πλὴν τούτου ἱστάμενοι ἐπὶ τοῦ τείχους θὰ εἶχον ὅλον τὸ σῶμα ἀκάλυπτον καὶ ἐκτεθειμένον εἰς τὰ βέλη τοῦ ἐχθροῦ, διότι βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐπὶ τόσον στενῶν τειχῶν ὑπῆρχον καὶ θωρακεῖα ἢ ἐπάλξεις, αἵτινες θὰ καθίστων ἔτι στενότερον τὸν χῶρον. Θεωρῶ λοιπὸν βέβαιον, ὅτι οἱ ἀμυνόμενοι ἐμάχοντο ἱστάμενοι οὐχὶ *ἐπὶ* τῶν τειχῶν, ἀλλ᾽ *ὄπισθεν* αὐτῶν, καὶ ἐξηγῶ ἐκ τούτου πρᾶγμά τι, τὸ ὁποῖον ἄλλως μοι φαίνεται ἀνεξήγητον. Παρετηρήθη δηλαδὴ κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, ὅτι ὄπισθεν περιβόλων τινῶν, ἤτοι ὄπισθεν τοῦ πέμπτου περιβόλου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν καὶ ὄπισθεν τοῦ βορείου τμήματος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου περιβόλου, ὑπῆρχε γῆ καθαρὰ ἄλλοθεν κομισθεῖσα καὶ ἐπίτηδες ῥιφθεῖσα ἐκεῖ. Πρὸς τούτοις ὁλόκληρος ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ μεταξὺ τρίτου καὶ τετάρτου περιβόλου στενοῦ διαδρόμου εὑρέθη πεπληρωμένη διὰ τριμμάτων μαλακοῦ σχιστολίθου, τὸν ὁποῖον ἔσκαψαν πιθανῶς ἐκ τῆς βορείας κλιτύος τοῦ λόφου, ἔξω τοῦ ἕκτου περιβόλου, καὶ ἔστρωσαν πάλιν ἐπίτηδες εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Κατ᾽ ἀρχὰς δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω τὸν σκοπὸν τῶν τεχνητῶν τούτων ἐπιχώσεων, νῦν ὅμως νομίζω ὅτι ἑρμηνεύεται τὸ πρᾶγμα εὐκόλως. Διότι ἐὰν ἀληθῶς οἱ ἀμυνόμενοι ἐμάχοντο ἱστάμενοι ὄπισθεν καὶ κάτωθεν τῶν περιβόλων, ἔπρεπε τὸ ὕψος τῶν τειχῶν κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἔσω ὄψιν νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὸ ὕψος τοῦ ἀνδρικοῦ ἀναστήματος· διότι ἄλλως οἱ πολεμισταὶ δὲν θὰ ἔβλεπον τὸν ἐχθρόν, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐμάχοντο· τοὐναντίον δὲ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις ἠδύνατο καὶ ὤφειλε μάλιστα νὰ εἶναι ὑψηλοτέρα, διὰ νὰ μὴ εἶναι τὸ τεῖχος λίαν εὐεπίβατον — ἔπρεπεν ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸ ἔδαφος ἔσωθεν τοῦ τείχους νὰ κεῖται ἱκανῶς ὑψηλότερον ἢ ἔξωθεν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πλευραὶ τοῦ λόφου εἶναι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, μᾶλλον ἢ ἧττον κεκλιμέναι, διαφορά τις ὕψους μεταξὺ τῶν δύο ὄψεων τῶν τειχῶν πάντοτε ὑπῆρχεν· ἀλλ᾽ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν ἦτο ἐπαρκής, καὶ ἕνεκα τούτου ἠναγκάζοντο νὰ σωρεύωσιν ἔσωθεν τῶν τειχῶν λίθους καὶ χώματα ἢ καθαρὰν γῆν, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον ἐκ τῶν πέριξ, καὶ οὕτω νὰ ὑψώνωσι τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ πατῶσιν οἱ ἀμυνόμενοι· κατ᾽ ἀναλογίαν δὲ πρὸς τὸ ὕψος τῆς τεχνητῆς ταύτης ἐπιχώσεως ἠδύναντο νὰ ὑψώνωσι καὶ τὸ τεῖχος.

Τὸ στρῶμα τοῦ σχιστολίθου μεταξὺ τρίτου καὶ τετάρτου περιβόλου φθάνει μέχρι τοῦ στερεοῦ καὶ ἔχει πάχος 0,80 μ. Ἐὰν λοιπὸν εἰς αὐτὸ προσθέσωμεν καὶ 1,70 μ. τὸ πολύ, ἤτοι τὸ ὕψος τοῦ ἀνδρικοῦ ἀναστήματος, ἔχομεν ὅλον ὕψος τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ τείχους τοῦ τετάρτου περιβόλου εἰς τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευρὰν 2,50 μ. περίπου. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις ἕνεκα τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους ἦτο ὑψηλοτέρα κατὰ 0,30 μ. ἕως 0,40 μ., οὕτω δὲ ἔξωθεν τὸ τεῖχος εἶχεν ὕψος 2,80 μ. ἢ 2,90 μ. περίπου. Εἰς ἄλλα μέρη τῆς ἀκροπόλεως τὰ τείχη δυνατὸν νὰ ἦσαν ἔξωθεν ὑψηλότερα, καθόλου ὅμως δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ὑπερέβαινον πολὺ τὰ τρία μέτρα.

Ἕνεκα τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, ἐφ᾽ οὗ εἶναι ἐκτισμένη ἡ ἀκρόπολις, φυσικὸν εἶναι, ὅτι οἱ ἐσώτεροι περίβολοι ἔκειντο ὑψηλότερον τῶν ἑκάστοτε ἐξωτέρων, ἤτοι ὁ πρῶτος ὑψηλότερον τοῦ

δευτέρου, οὗτος ὑψηλότερον τοῦ τρίτου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἀλλὰ καὶ ὅπου τὸ ἔδαφος ἦτο μᾶλλον ἐπίπεδον, βεβαίως ἐπεδίωξαν τὴν διαφορὰν τεχνητῶς, διότι ἦτο ἀνάγκη νὰ δεσπόζωνται οἱ ἐξώτεροι περίβολοι ὑπὸ τῶν ἐσωτέρων. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος 8 φαίνεται καλῶς ἡ σχετικὴ θέσις τριῶν περιβόλων κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς ἀκροπόλεως· ἔμπροσθεν (Α) βλέπομεν τὸ μεταξὺ τῶν σημείων 32 καὶ 33 τμῆμα τοῦ τετάρτου περιβόλου, ὄπισθεν αὐτοῦ καὶ ὑψηλότερον (Β) τμῆμα τοῦ τρίτου περιβόλου καὶ ἔτι ὑψηλότερον (Γ) τμῆμα τοῦ δευτέρου.

Τὰ τείχη δὲν ἔχουσι πύργους. Ἴσως ὅμως ἡ προεξοχὴ 33 ἐπεῖχε τόπον πύργου, διότι κατ' αὐτὴν καὶ μέχρι τῆς εἰσόδου 25 τὸ πλάτος τοῦ τείχους εἶναι τόσον, ὥστε ἠδύναντο ἐνταῦθα νὰ σταθῶσιν οἱ πολεμισταὶ καὶ ἐπ' αὐτοῦ.

Ἡ προεξοχὴ 32 ἔχει σχῆμα οὐχὶ πύργου, ἀλλ' ἀντηρίδος, δὲν γνωρίζομεν δὲ πόσον ἐξετείνετο, διότι δὲν σώζεται τὸ ἄκρον αὐτῆς· φαίνεται ὅμως

Εἰκὼν 8.

ὅτι δὲν ἦτο εὐθεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἄκρον ὀλίγον καμπύλη. Ὁ σκοπὸς αὐτῆς μοι εἶναι ἄγνωστος.

Ὡσαύτως ἄγνωστος εἶναι ἡ χρῆσις μικροῦ κενοῦ χώρου (42. Κ 2) διακόπτοντος τὸν πέμπτον περίβολον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Οὗτος εἶχε πλάτος 0,75 μ. ἕως 1,08 μ., βάθος δὲ 1,35 μ. καὶ εἶναι περιῳκοδομημένος διὰ τοιχαρίου, πάχους 0,20 μ. περίπου, ἔχοντος πρόσωπον μόνον πρὸς τὰ ἔσω, ἐξ οὗ ἀκολουθεῖ, ὅτι ἔξωθεν περιεβάλλετο ὑπὸ χώματος τὸ τοιχάριον καὶ δὲν ἦτο ὁρατόν. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ εἶναι ὀλίγον καμπύλη, δὲν φαίνεται δὲ καὶ οὐδεμία εἴσοδος, διότι κατὰ μὲν τὰς τρεῖς πλευρὰς σώζεται τὸ τοιχάριον μέχρις ὕψους 0,60 μ., ἔμπροσθεν δ' ἦτο προσεκτισμένος ἄλλος τοῖχος, ὅστις ἐξετείνετο πιθανώτατα ἀκόμη πρὸς βορρᾶν καὶ ἀπέφρασσεν οὕτω τὸ κτίσμα, ἦτο δὲ προφανῶς προωρισμένος νὰ ἐνισχύῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ διακοπτόμενον περίβολον.

Δύο ἄλλα ὅμοια πιθανῶς κτίσματα ὑπῆρχον τὸ μὲν πάλιν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν μεταξὺ τετάρτου καὶ πέμπτου περιβόλου (43. Ι 2), τὸ δ' ἕτερον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἔσωθεν τοῦ δευ-

τέρου περιβόλου πρὸς τὸ σημεῖον 14. Τὸ πρῶτον ἦτο εὐμέγεθες, ἀλλὰ σώζονται αὐτοῦ ὀλίγα λείψανα, τὸ δὲ τοῦ δευτέρου περιβόλου ὡσαύτως διατηρεῖται κακῶς (τὰ λείψανα αὐτοῦ δὲν ἐσημειώθησαν ἐν τῷ σχεδίῳ), φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τοῦτο δὲν εἶχεν εἴσοδον καὶ ὅτι ἔξωθεν περιεβάλλετο ὑπὸ χώματος.

Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω, εἰς τί ἐχρησίμευον τὰ κτίσματα ταῦτα. Ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν νῦν, ἔκειντο βαθύτερον τοῦ πέριξ ἐδάφους καὶ κατέβαινον εἰς αὐτὰ ἄνωθεν. Ἡ θέσις δὲ αὐτῶν, μάλιστα τοῦ 42, τὸ ὁποῖον διακόπτει τὸν περίβολον, φαίνεται δεικνύουσα ὅτι εἶχον σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ἄμυναν τῶν τειχῶν, ἀλλ' ὁ τρόπος, καθ' ὃν συνετέλουν εἰς αὐτήν, δὲν εἶναι φανερός.

Οἱ περίβολοι τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου, τοὺς ὁποίους περιεγράψαμεν ὡς ἀποτελοῦντας ἑνιαῖον ὀχυρωτικὸν σύστημα, δὲν εἶναι πιθανῶς πάντες σύγχρονοι πρὸς ἀλλήλους· διότι φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἦσαν ὀλιγώτεροι, βραδύτερον δὲ ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν. Σαφῆ ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν, ὡς νομίζω, εἴς τινα ὀχετόν, ὅστις διατρυπᾷ τὸν τρίτον περίβολον κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν αὐτοῦ γωνίαν καὶ ἔχει πλάτος 0,20 μ., ὕψ. 0,25 μ., καλύπτεται δ' ὑπὸ πλακῶν καὶ ἐχρησίμευεν ἀναμφιβόλως πρὸς διοχέτευσιν ἀχρήστων ὑδάτων ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου 22 ἔξω τοῦ τρίτου περιβόλου. Συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κεῖται πλησίον τοῦ ἐδάφους, ὀλίγον μόνον ὑψηλότερον τῶν θεμελίων τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ στερεοῦ. Εἴπομεν ὅμως ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦ διαδρόμου μεταξὺ τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τετάρτου περιβόλου καθ' ὅλην τὴν βορείαν πλευρὰν ἐκαλύπτετο ὑπὸ στρώματος ἐκ τριμμάτων σχιστολίθου, τὸ στρῶμα δὲ τοῦτο εἶναι ἀναμφισβητήτως σύγχρονον τοῦ τετάρτου περιβόλου· ἄνευ αὐτοῦ ἢ θὰ ἐκτίζετο ὁ περίβολος οὗτος τόσον ταπεινός, ὥστε ἡ ἀνάβασις ἐπ' αὐτοῦ νὰ εἶναι εὔκολος, ἤ, ἐὰν ἦτο ὑψηλός, θὰ ἐκώλυε τοὺς ἀμυνομένους νὰ βλέπωσι τὸν ἐπιτιθέμενον ἐχθρὸν καὶ νὰ βάλλωσιν αὐτόν. Δὲν δύναται λοιπὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ στρῶμα τοῦ σχιστολίθου καὶ ὁ τέταρτος περίβολος εἶναι σύγχρονα ἔργα. Ἀλλὰ τὸ στρῶμα φράσσει τὴν εἰς τὸν διάδρομον ἐκβολὴν τοῦ μνημονευθέντος ὀχετοῦ, διότι ἔχει πάχος 0,80 μ., ἐνῷ ὁ ὀχετὸς κεῖται, ὡς ἐδηλώσαμεν ἤδη, πλησίον τῶν θεμελίων τοῦ τρίτου περιβόλου. Ἐκ τούτου συνάγεται ἀναγκαίως ὅτι, ὅταν ἐκτίσθη ὁ ὀχετός, τὸ στρῶμα δὲν ὑπῆρχεν· ἄρα δὲν ὑπῆρχε καὶ ὁ τέταρτος περίβολος οὐδὲ προεβλέπετο ἡ οἰκοδόμησις αὐτοῦ· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ὀχετὸς θὰ ἦτο περιττός.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀκρόπολις κατά τινα ἐποχὴν περιεβάλλετο μόνον ὑπὸ τῶν τριῶν ἐσωτέρων περιβόλων, ἔπειτα δὲ προσετέθησαν οἱ ἄλλοι τρεῖς. Ἡ προσθήκη αὕτη ἔγινε πιθανώτατα κατόπιν σημαντικῆς καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν μαρτυροῦσι μεγάλαι ἐπισκευαὶ καὶ ἀνακαινίσεις τῶν τειχῶν τῶν δύο ἐσωτέρων περιβόλων. Φαίνεται δηλαδή, ὅτι ἡ ἀκρόπολις ἐκυριεύθη ποτὲ ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ τὰ τείχη αὐτῆς καθῃρέθησαν, ἀνεκτίσθησαν δὲ πάλιν βραδύτερον. Ὅτι ἡ κατεδάφισις ὑπῆρξε βιαία καὶ δὲν ἔγινεν ἑκουσίως ὑπὸ τῶν ἐνοίκων πρὸς ἐπισκευὴν ἑτοιμορρόπων τυχὸν τμημάτων, εἰκάζω καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐνιαχοῦ μεταξὺ τῶν ὑποκειμένων παλαιοτέρων λειψάνων καὶ τῶν ἐπικειμένων νεωτέρων τειχῶν παρεντίθεται στρῶμά τι ἐξ ἐρειπίων, ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἔγινεν ἐν ἡσυχίᾳ καθαίρεσις τῶν βλαβέντων τμημάτων καὶ κατόπιν ἀνοικοδόμησις αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι νέα θεμέλια ἐτέθησαν ἐπὶ τῶν ἐν μέρει καταχωσθέντων λειψάνων τῶν παλαιοτέρων τειχῶν.

Ἀλλὰ μεταξὺ τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀνακαινίσεως πρέπει νὰ διέρρευσε διάστημα οὐχὶ λίαν μακρόν· διότι τὰ νεώτερα τείχη ἀκολουθοῦσι κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν διεύθυνσιν τῶν παλαιοτέρων καὶ αἱ πύλαι τῶν περιβόλων ἔμειναν εἰς τὰς αὐτὰς θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν καὶ πρότερον. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἡ ἀνακαίνισις ἔγινε πιθανῶς ὑπ' αὐτῶν τῶν προτέρων κατοίκων, οἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν ἀνῳκοδόμησαν τοὺς παλαιοτέρους περιβόλους. Τότε δέ, ὡς φαίνεται, προσέθηκαν πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν καὶ τοὺς τρεῖς ἐξωτέρους περιβόλους, ἴσως ὅμως καὶ τούτους πάλιν οὐχὶ πάντας συγχρόνως.

Κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν ὁ πρῶτος περίβολος ἐκτίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τοῦ παλαιοτέρου, μόνον δὲ κατὰ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν, μεταξὺ τῆς μεσημβρινῆς καὶ τῆς δυτικῆς εἰσόδου, παρεξέκλινε ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω· τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαιο-

τέρου (16. Ζ 5, 16. Η 5) ἀνεκαλύφθησαν ἐνταῦθα μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου περιβόλου. Εἰς τὰ λοιπὰ μέρη δὲν εἶναι πάντοτε εὔκολον νὰ διακρίνωμεν τὰ παλαιότερα τμήματα ἀπὸ τῶν νεωτέρων, καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ἐδηλώθησαν ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ τοῦ χρώματος, δι' οὗ ἐδηλώθη τὸ τμῆμα 16, φαίνεται ὅμως ὅτι πάντα τὰ σωζόμενα λείψανα τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ πρώτου περιβόλου εἶναι προγενέστερα τῆς ἀνακαινίσεως. Ὡσαύτως προγενέστεραι εἶναι αἱ ἑκατέρωθεν τῶν δύο εἰσόδων, μεσημβρινῆς καὶ βορείας, παραστάδες, ὧν ὅμως τὰ μέτωπα — ἐν τῇ μεσημβρινῇ εἰσόδῳ τὸ μέτωπον μόνης τῆς ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ παραστάδος — ἔγιναν εὐρύτερα προσκτισθέντων μικρῶν τμημάτων. Ταῦτα, ἐννοεῖται, δὲν σημαίνουσιν, ὅτι αἱ δύο εἴσοδοι καὶ ὅλον τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ πρώτου περιβόλου δὲν ἔπαθόν τι κατὰ τὴν καταστροφήν, ἀλλὰ μόνον ὅτι τὰ θεμέλια δὲν μετεβλήθησαν οὐδὲ μετετοπίσθησαν, αἱ δὲ ἐπισκευαὶ ἔγιναν εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη τῶν τειχῶν.

Ὁ παλαιότερος πρῶτος περίβολος, πλὴν τῆς μεσημβρινῆς καὶ τῆς βορείας πύλης, εἶχε καὶ τρίτην (α. Ε 5) κειμένην κατὰ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ δὴ εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ δρόμου, ὅστις κατὰ τὸ μέρος τοῦτο διατέμνει τὸν τρίτον καὶ τὸν δεύτερον περίβολον· ἡ πύλη ἐκείνη ἦτο 0,85 μ. πλατεῖα, ἐφράχθη δὲ κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν (ὅρα καὶ ἀνωτ. σ. 35).

Ὁ δεύτερος περίβολος κατὰ μὲν τὸ πρὸς βορρᾶν ἥμισυ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς κεῖται ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ παλαιοτέρου, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ, τὸ πρὸς μεσημβρίαν, ἐνδότερον αὐτοῦ· μετετοπίσθη δηλαδὴ τὸ τμῆμα τοῦτο ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω παραλλήλως πρὸς τὸ ἀντίστοιχον τμῆμα τοῦ πρώτου περιβόλου. Ἡ προτέρα θέσις αὐτοῦ ὡρίσθη ἔκ τινων ὀλίγων λίθων, οἵτινες ἀνεκαλύφθησαν ἀμέσως ὀπίσω τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ χώρου 26. Τὰ δύο τμήματα λοιπὸν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου περιβόλου ἔκειντο κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον εἰς εὐθεῖαν σχεδὸν γραμμήν, ὅπερ ἦτο καὶ φυσικώτερον, ἐχωρίζοντο δὲ καὶ τότε ὑπὸ εἰσόδου, τῆς ὁποίας αἱ παραστάδες διακρίνονται ἔτι καὶ νῦν.

Σαφῆ λείψανα τοῦ ἀρχαιοτέρου δευτέρου περιβόλου ἀπαντῶσι πάλιν κατὰ τὴν μεσημβρινοανατολικὴν γωνίαν αὐτοῦ καὶ περὶ τὴν μεσημβρινὴν εἴσοδον· διότι τὰ δύο ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου ταύτης σκέλη, ἅτινα ἐκ τοῦ δευτέρου περιβόλου ἐκφυόμενα διευθύνονται πρὸς μεσημβρίαν καὶ σκοπὸν εἶχον ν' ἀποφράσσωσι τὸν μεταξὺ δευτέρου καὶ τρίτου περιβόλου χῶρον, ὑπῆρχον ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ περιόδῳ· ἀφοῦ δὲ κατεστράφησαν, ἐκτίσθησαν ἐπ' αὐτῶν τὰ νεώτερα. Ἐνταῦθα μάλιστα παρατηρεῖται ἡ μεταξὺ τῶν λειψάνων τῶν δύο περιόδων παρένθεσις τοῦ ἐξ ἐρειπίων στρώματος, περὶ τοῦ ὁποίου ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω (σελ. 44).

Ἐν τῷ τρίτῳ περιβόλῳ δὲν παρετήρησα σημεῖα εὐκρινῆ ἀνακαινίσεως, ἀλλὰ δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι οὗτος μόνος ἔμεινε σῶος, ὅταν οἱ ἄλλοι δύο ἐβλάβησαν οὕτω σημαντικῶς. Ἴσως ἠδύνατό τις ἐκ τούτου νὰ εἰκάσῃ, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον ἐν γένει δὲν ὑπῆρχε τρίτος περίβολος, ἀλλ' ὅτι προσετέθη κατόπιν, ἔτι δὲ βραδύτερον ὁ τέταρτος καὶ οἱ λοιποί. Ἀλλὰ τοιοῦτο συμπέρασμα δὲν θὰ ἦτο ὀρθόν. Διότι εἴδομεν ὅτι ὁ δεύτερος περίβολος δὲν ἦτο ἄρτιος κύκλος καὶ προϋποθέτει ἄλλον ἐξώτερον· πλὴν τούτου δὲ μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου περιβόλου ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν πολλὰ λείψανα οἰκημάτων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, δὲν εἶναι δ' εὔλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πάντα ταῦτα ἔκειντο ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων.

Ἱκανῶς ὑστερώτεραι τῶν ἀνακαινίσεων τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου περιβόλου εἶναι ἄλλαι τινὲς ἐπισκευαὶ γενόμεναι εἰς τὸν τέταρτον περίβολον. Αὗται εἶναι ὁραταὶ μάλιστα εἰς δύο μέρη τῆς βορειανατολικῆς πλευρᾶς. Εἰς τὸ σημεῖον 45 (Γ 2) καταπεσόντος τμήματός τινος τοῦ τείχους ἢ καθαιρεθέντος ὡς ἑτοιμορρόπου ᾠκοδομήθη νέον, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ ἐπιδιόρθωσις εἶναι λίαν καταφανής. Ὀλίγον δὲ περαιτέρω πρὸς ἀνατολάς, εἰς τὸ σημεῖον 44 (Ε 1), ἄλλο τμῆμα τοῦ περιβόλου ὑπεστηρίχθη ἔξωθεν διὰ τοίχου προσκτισθέντος παρὰ τὰ θεμέλια αὐτοῦ. Πλὴν τῶν δύο τούτων μερῶν ὅμως παρατηροῦνται ἐπισκευαὶ ἢ μεταβολαὶ καὶ εἰς τὰ ἑκατέρωθεν τῆς βορείας εἰσόδου σκέλη, ἅτινα ἐκ τοῦ τετάρτου περιβόλου ἐκπέμπονται πρὸς τὸν πέμπτον, μάλιστα δὲ εἰς τὸ ἀνατολικὸν σκέλος.

Τὰ θεμέλια τῶν κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν κτισθέντων τμημάτων τῶν δύο ἐσωτέρων περιβόλων, ὁσά-

κις δὲν κάθηνται ἐπὶ τῶν λειψάνων τῶν παλαιοτέρων τειχῶν, κεῖνται πάντοτε ὑψηλότερον τῶν θεμελίων αὐτῶν. Τοῦτο παρατηρεῖται πρὸ πάντων εἰς τοὺς προσκτισθέντας τοίχους, δι᾽ ὧν ἐπλατύνθησαν τὰ μέτωπα τῶν παραστάδων τῶν δύο εἰσόδων τοῦ πρώτου περιβόλου. Διότι τῶν νεωτέρων τμημάτων τὰ θεμέλια κεῖνται ἐν μὲν τῇ βορείᾳ εἰσόδῳ κατὰ 0,80 μ. ὑψηλότερον τῶν θεμελίων τῶν παλαιῶν τμημάτων, ἐν δὲ τῇ μεσημβρινῇ κατὰ 0,50 μ. Πρὸς τούτοις τὸ κάτω μέρος τῆς βορείας πύλης εὑρέθη πεφραγμένον μέχρις ὕψους 0,70 μ. διὰ λίθων ἐπίτηδες μέν, ἀλλ᾽ οὐχὶ λίαν κανονικῶς τεθέντων. Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα, τὸ ὁποῖον διέρρευσε μεταξὺ τῆς οἰκοδομήσεως τῶν ἀρχαιοτέρων περιβόλων καὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτῶν, τὸ ἔδαφος περὶ τὰς δύο εἰσόδους εἶχεν ὑψωθῇ κατὰ 0,50 μ. ἕως 0,80 μ. περίπου. Ἀνάλογος ὕψωσις τοῦ ἐδάφους ἐβεβαιώθη καὶ εἰς τὴν δυτικὴν πύλην τοῦ δευτέρου περιβόλου, ἐπιτρέπεται δ᾽ ἐκ τούτου νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἦτο καθολικὴ ἐντὸς τῶν τριῶν ἐσωτέρων περιβόλων. Ἡ ὕψωσις αὕτη δὲν ἦτο τεχνητὴ ἤτοι ἐπίτηδες γενομένη, ἀλλ᾽ ἐν μέρει μὲν ὠφείλετο πιθανῶς εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν τειχῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως συνετελέσθη, πιστεύω, βαθμηδὸν πρὸ αὐτῆς ἐκ τῶν λίθων καὶ τῶν χωμάτων τῶν κατὰ καιροὺς οἰκοδομουμένων καὶ καταρρεόντων οἰκημάτων, ἐκ τῶν ἀκαθαρσιῶν καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἀπορριμμάτων. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι θὰ ἐφρόντιζον, νὰ μὴ ἐπιχωσθῶσιν αἱ πύλαι καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν δρόμοι, διότι τοῦτο θὰ ἐδυσχέραινε τὴν συγκοινωνίαν· ἡ ἔμφραξις δὲ τοῦ κάτω μέρους τῆς βορείας πύλης τοῦ πρώτου περιβόλου μαρτυρεῖ, νομίζω, ὅτι μέχρι τῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχαιοτέρων περιβόλων ἡ πύλη ὅλη ἦτο ἐλευθέρα καὶ τὸ κατώφλιον αὐτῆς δὲν εἶχε παρακολουθήσει τὴν βαθμιαίαν ὕψωσιν τοῦ πέριξ ἐδάφους. Ἕνεκα δὲ τῆς βαθυτέρας θέσεως τῆς πύλης πρέπει καὶ ὁ πρὸς αὐτὴν ἄγων δρόμος νὰ ἦτο κοῖλος. Κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν περιβόλων ἐτέθη τὸ κατώφλιον κατὰ 0,70 μ. ὑψηλότερον, ὁ δὲ δρόμος ἐπληρώθη διὰ χωμάτων.

Τὰ περιγραφέντα παλαιότερα τείχη τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου δὲν εἶναι καὶ τὰ ἀρχαιότατα πάντων· διότι εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτῆς, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου περιβόλου, ἀνεκαλύφθησαν ἄλλου ἔτι παλαιοτέρου περιβόλου λείψανα, ἅτινα παρηκολούθησα ἐπὶ μῆκος 13,50 μέτρων. Δυστυχῶς δὲν δύναμαι νὰ εἴπω ἄλλο τι περὶ αὐτῶν, διότι οἱ παρακείμενοι καὶ ὑπερκείμενοι ὑστερώτεροι περίβολοι δὲν ἐπέτρεψαν ἀκριβῆ ἐξέτασιν· πιθανὸν μόνον εἶναι, ὅτι ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ τούτῳ περιβόλῳ δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πύλη — τοὐλάχιστον δὲν ὑπῆρχεν ἐν ᾗ θέσει κατόπιν ἐκτίσθη. Τὰ θεμέλια δὲ αὐτοῦ κεῖνται βαθύτερον μὲν τῶν θεμελίων τῶν ὑστερωτέρων περιβόλων, ἀλλὰ ἄγνωστον εἶναι κατὰ πόσον βαθύτερον. Ἐγὼ ἔσκαψα μέχρι βάθους 0,70 μ. ὑπὸ τὸν ἀρχαιότερον πρῶτον περίβολον καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ φθάσω εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀρχαιοτάτου.

Ὁπωσδήποτε συνάγομεν ἐκ τούτου, ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν τειχῶν τοῦ Διμηνίου τρεῖς ἡλικίας ἢ ἐποχάς. Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης εἰκάζομεν, ὅτι προηγήθη ἱκανῶς τῆς δευτέρας, διότι εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο χρονικὸν διάστημα τὸ ἔδαφος ὑψώθη κατὰ 0,70 μ. τοὐλάχιστον. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν περιβόλων κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην καὶ περὶ τῆς διευθύνσεως αὐτῶν οὐδὲν γνωρίζομεν· τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα εἶναι παράλληλον πρὸς τὸ τοῦ βορείου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου περιβόλου. Κατὰ τὴν δευτέραν ἡλικίαν οἱ περίβολοι ἦσαν τρεῖς, διαρκούσης δὲ ταύτης τὸ ἔδαφος τῆς ἀκροπόλεως ὑψώθη πάλιν ἀπὸ 0,50 μ. μέχρι 0,80 μ. Κατόπιν οἱ τρεῖς οὗτοι περίβολοι καθῃρέθησαν καὶ ἀνῳκοδομήθησαν, ἔκτοτε δ᾽ ἄρχεται ἡ τρίτη ἡλικία. Τότε προσεκτίσθησαν ἢ συγχρόνως ἢ κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς ἐξώτεροι περίβολοι.

Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἀκρόπολις ἔσχε κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα — διότι εἴπομεν ἤδη (σ. 29) ὅτι οἱ περίβολοι πάντες εἰς τοῦτον ἀνάγονται — μακρὰν ἱστορίαν καὶ πολλὰς περιπετείας. Ἡ ἱστορία αὕτη ἀναμφιβόλως ἐπλήρωσε πλείονας αἰῶνας. Λίαν ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅμως, ὅτι τοὐλάχιστον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης ἡλικίας τὸ σχέδιον τῶν ὀχυρωμάτων δὲν μετεβλήθη οὐσιωδῶς, ἀλλὰ μετερρυθμίσθη μόνον ἔν τισι καὶ ἰδίᾳ ἐξετάθη σημαντικώτατα. Κατηργήθη κατὰ τὴν τρίτην ἡλικίαν ἡ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πρώτου περιβόλου εἴσοδος, ἥτις καὶ

κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν δὲν ὑπῆρχεν αὐτόθι, καὶ μετετέθησαν ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω ἓν τμῆμα τοῦ πρώτου περιβόλου καὶ ἓν τοῦ δευτέρου, μικρότεραι δέ τινες μεταβολαὶ ἔγιναν ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν τριῶν ἐσωτέρων περιβόλων δὲν ἤλλαξεν ὄψιν. Καθόλου δὲ ἡ ἱστορία τῶν ὀχυρωμάτων φαίνεται μαρτυροῦσα, ὅτι μεταξὺ δευτέρας καὶ τρίτης ἡλικίας οὐδεμία ἐπῆλθεν ἀλλαγὴ τῶν κατοίκων τῆς ἀκροπόλεως, τὸ αὐτὸ δὲ εἶναι πιθανώτατον καὶ περὶ τοῦ μεταξὺ πρώτης καὶ δευτέρας ἡλικίας διαστήματος.

Πρὸς τὴν μαρτυρίαν ταύτην τῶν τειχῶν συμφωνοῦσι τὰ λοιπὰ εὑρήματα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, διότι ἀνήκουσι πάντα εἰς τὴν δευτέραν ἢ νεωτέραν περίοδον αὐτοῦ καὶ εἶναι κατὰ πάσας τὰς ἡλικίας τῶν περιβόλων λίαν ὁμοιόμορφα.

2. Οἰκήματα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

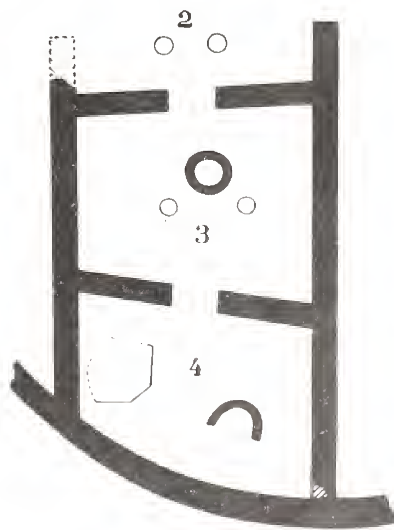
Εἴδομεν ἀνωτέρω (σ. 33), ὅτι ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου δὲν ὑπερέβαινε πιθανῶς τὰ δέκα στρέμματα. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ σχετικῶς μικρὰ ἔκτασις δὲν ἦτο πᾶσα κατῳκημένη· διότι μόνον ἐντὸς τοῦ πρώτου περιβόλου καὶ μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου — κατὰ τὴν βορειανατολικὴν πλευρὰν μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τρίτου — ὑπῆρχε τόπος πρὸς οἰκοδομὴν οἰκημάτων. Μεταξὺ τῶν ἄλλων περιβόλων ὑπελείποντο, ὅσον νῦν βλέπομεν, μόνον διάδρομοι μᾶλλον ἢ ἧττον στενοί. Ὁ περιορισμὸς δὲ οὗτος τῶν οἰκημάτων ἐντὸς τῶν τριῶν ἀρχαιοτέρων περιβόλων φανερώνει, ὅτι οἱ νεώτεροι δὲν προσετέθησαν διὰ νὰ δύνανται νὰ κατοικήσωσι πλείονες ἄνθρωποι ἐντὸς τῶν τειχῶν. Οἱ μόνιμοι κάτοικοι τῆς ἀκροπόλεως καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἡλικίαν αὐτῆς ἦσαν ὀλίγοι· ἐν καιρῷ ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς ὅμως κατέφευγον βεβαίως εἰς αὐτὴν οἱ συνήθως ἐν τοῖς ἀγροῖς διαιτώμενοι γεωργοὶ καὶ ποιμένες μετὰ τῶν κτηνῶν καὶ τῆς ἄλλης περιουσίας των καὶ ἐπλήρουν τοὺς μεταξὺ τῶν περιβόλων χώρους. Ἕνεκα τούτου ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, ὅστις συγχρόνως ηὔξανε καὶ τὴν καθόλου ἀμυντικὴν ἀξίαν τοῦ χωρίου.

Ὅπως τὰ τείχη τῶν περιβόλων, οὕτω καὶ τὰ οἰκήματα εἶναι ἐκτισμένα ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων

κειμένων ἐν πηλῷ. Αἱ ὠμαὶ πλίνθοι φαίνεται ὅτι ἦσαν ἄγνωστοι ἀκόμη (ἴδε ἀνωτ. σ. 37). Καὶ ξύλινοι σύνδεσμοι δὲν παρετηρήθησαν κείμενοι εἰς τοὺς τοίχους, ὅπως οὐδὲ ἐπένδυσις τῶν παραστάδων διὰ σανίδων. Ἐν Σέσκλῳ οἱ λιθόκτιστοι τοῖχοι ἦσαν ἐνίοτε, ὡς φαίνεται, ἐπηλειμμένοι διὰ στρώματος ἐκ πηλοῦ, πολὺ δὲ συχνότερον εὑρέθησαν ἐκεῖ τεμάχια χρίσματος ἐκ πηλοῦ ἠχυρωμένου προερχόμενα ἐκ πασσαλοπήκτων οἰκίσκων. Ἐν Διμηνίῳ τοιαῦτα χρίσματα δὲν εἶδον, ἀλλὰ τοῦτο ἴσως εἶναι τυχαῖον. Κατώφλια θυρῶν μονόλιθα δὲν συνειθίζοντο ἢ τοὐλάχιστον δὲν ἦσαν συχνά, συνέθετον δὲ αὐτὰ ἐκ πλειόνων μικρῶν ἐκτισμένων λίθων. Τὰ δάπεδα τῶν δωματίων ἐνίοτε ἦσαν λιθόστρωτα, συχνότερον ὅμως ἀπετελοῦντο ἐξ ἁπλῆς γῆς πεπατημένης ἢ κοπανιστῆς, βραχείσης δηλαδὴ δι' ὕδατος καὶ κατόπιν κτυπηθείσης ἰσχυρῶς διὰ κοπάνου.

α. Οἰκήματα τοῦ πρώτου περιβόλου.

Παρὰ τὴν βορειανατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἀνεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια οἰκίας, τῆς ὁποίας τὴν κάτοψιν ὑπὸ μεγαλυτέραν κλίμακα καὶ συμπεπλη-

Εἰκὼν 9.

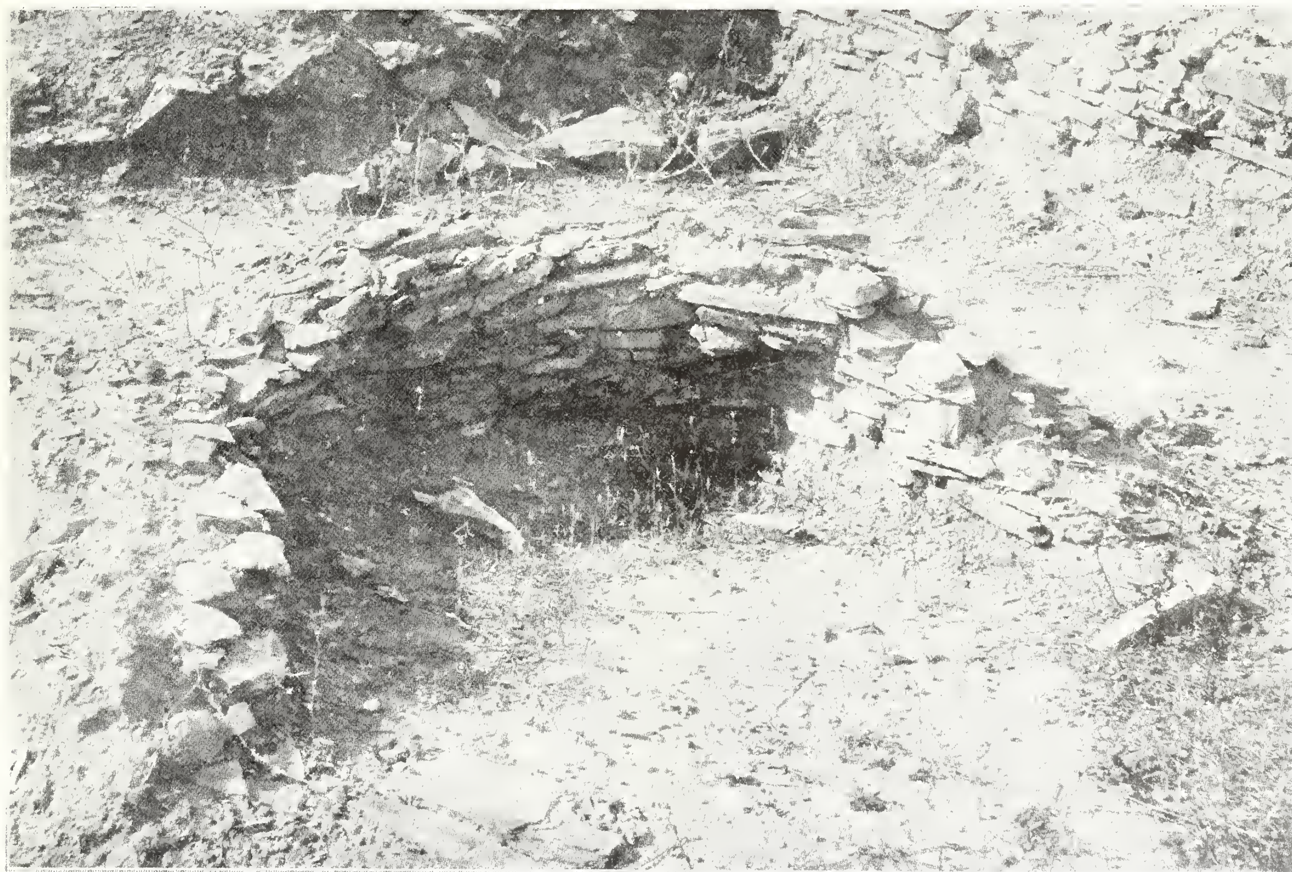
ρωμένην παραθέτομεν ἐνταῦθα ἐν ἰδιαιτέρᾳ εἰκόνι (εἰκ. 9), καλοῦμεν δὲ αὐτὴν *μέγαρον* Α. Ὡς φαίνεται ἐκ τῆς εἰκόνος ταύτης, ἀποτελεῖται ἡ οἰκία ἐκ δύο κλειστῶν δωματίων καὶ μιᾶς στοᾶς. Τὸ με-

γαλύτερον ἐκ τῶν δωματίων (3) ἔχει πλάτος 6,35 μ., βάθος δὲ 4,20 μ. ἕως 5,50 μ., διότι δὲν εἶναι ὀρθογώνιον, ἀλλ᾽ ἔχει σχῆμα τραπεζίου. Οἱ τοῖχοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον 0,60 μ. παχεῖς, εἴς τινα μέρη ὅμως εἶναι καὶ παχύτεροι, ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ὀλίγον λεπτότεροι. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μικρῶν πλακῶν — λείψανα τῆς στρώσεως σώζονται ἔτι κατὰ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν — κειμένων ἐπὶ ἀρχαιοτέρας ἐπιχώσεως βάθους 0,35 μ., ὑφ᾽ ἣν ὑπάρχει τὸ στερεόν· κατὰ τὸ μέσον δὲ τοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθη κτίσμα κυκλοτερὲς ἔχον διάμετρον ἐσωτερικὴν 0,75 μ. καὶ πάχος τοίχου 0,25 μ. περίπου· ἔσωθεν ἦτο τοῦτο πλῆρες γῆς, δὲν φαίνεται δὲ ὅτι ἐξεῖχε πολὺ ὑπὲρ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου καὶ νομίζω ὅτι δὲν δύναται νὰ ἦτο ἄλλο τι ἢ ἑστία. Πλησίον αὐτῆς ἀνεκαλύφθησαν δύο ὀπαὶ ἐσκαμμέναι διὰ τῆς ἐπιχώσεως ἐν τῷ στερεῷ ἐδάφει· ἡ πρὸς ἀνατολὰς εἶχε διάμετρον 0,66 μ. καὶ βάθος ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου — ἡ ἐπιφάνεια αὕτη ὁρίζεται ἀκριβῶς ὑπό τε τῶν λειψάνων τῆς στρώσεως καὶ τῶν θεμελίων τῆς ἑστίας — 0,85 μ. περίπου, ἡ δὲ πρὸς δυσμὰς διάμετρον 0,40 μ. καὶ βάθος 0,65 μ. Ἐν τῇ πρώτῃ ὀπῇ εὑρέθησαν αἱ σιαγόνες προβάτου ἢ αἰγὸς καὶ ἄλλα τινὰ ὀστᾶ τοῦ αὐτοῦ πιθανῶς ζώου καὶ τεμάχια κοινῶν ἀγγείων, τὰ δὲ χώματα ἦσαν μελανά. Ἐκ τούτων ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ ὀπὴ αὕτη ἦτο βόθρος θυσιῶν ἢ ἀπορριμμάτων, μοὶ φαίνεται ὅμως ἀναμφίβολον, ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἑτέραν ἦσαν ἐμπεπηγμέναι αἱ βάσεις ξυλίνων κιόνων βασταζόντων τὴν στέγην. Ὁ διπλοῦς ἀριθμὸς αὐτῶν καὶ ἡ θέσις ἑκατέρωθεν τῆς ἑστίας οὐδεμίαν ἄλλην ἐξήγησιν ἐπιδέχονται. Ἡ διάμετρος τοῦ πρὸς δυσμὰς κίονος ἦτο μικροτέρα τῶν 0,40 μ., ἐν δὲ τῷ σχεδίῳ εἰκ. 9 ὑπετέθη καὶ ὁ ἕτερος ἔχων τὸ αὐτὸ πάχος, ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ἀναγκαῖον.

Τοῦ δωματίου 4 τὸ σχῆμα εἶναι ἔτι μᾶλλον ἀκανόνιστον, διότι τὸν βόρειον τοῖχον αὐτοῦ ἀποτελεῖ αὐτὸς ὁ περίβολος, ὅστις ἐνταῦθα καμπυλοῦται. Ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τῆς καμπύλης αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ κατασκευάσωσι καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου 3 κατὰ 1,30 μ. περίπου μικροτέραν τῆς δυτικῆς· διότι ἐὰν ἐκείνη εἶχε τὸ μῆκος τῆς δυτικῆς, ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ δωματίου 4 θὰ ἐγίνετο ὑπερβολικῶς μικρά. Τὸ πλάτος τοῦ δωματίου 4 εἶναι ὅσον σχεδὸν καὶ τὸ τοῦ 3, τὸ δὲ βάθος 3,20 μ. ἕως 4,50 μ. Τὰ θεμέλια τῶν τοίχων αὐτοῦ κεῖνται κατά τι βαθύτερον τῶν θεμελίων τοῦ δωματίου 3, ἐκ τούτου δὲ φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς παλαιότερόν τι οἰκοδόμημα· πρὸς τὴν εἰκασίαν ταύτην συμφωνεῖ, ὅτι καὶ τὸ δάπεδον τοῦ 4 ἦτο ταπεινότερον κατὰ 0,40 μ. περίπου. Ἐν αὐτῷ ἀνεκαλύφθησαν λείψανα δύο κτισμάτων. Τὸ ἓν εἶναι ἡμικυκλικὸν περίπου (εἰκ. 10) καὶ ἔχει πάχος τοίχου 0,20 μ., εἶναι δ᾽ ἐκτισμένον ἐκ μικρῶν πλακωτῶν λίθων· κατὰ τὸ μέσον ὁ τοῖχος σώζεται μέχρις ὕψους 0,60 μ. καὶ εἶναι ὀλίγον κεκλιμένος πρὸς τὰ ἔσω, ὡσεὶ ἐσχημάτιζε θόλον. Ἐκ τούτου καὶ ἐκ τοῦ ὅλου σχήματος καταφαίνεται, ὅτι ἦτο *ἰπνός*. Τὸ ἄλλο κτίσμα ἀπετελεῖτο ἐκ πλειόνων ὀρθίων πλακῶν περιβαλλουσῶν χῶρον κυκλοτερῆ περίπου, οὐχὶ ὅμως πολὺ κανονικόν, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον κεῖται βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ λοιποῦ δωματίου κατὰ 0,25 μ. Τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου, παρὰ τὸν ὁποῖον κεῖται τὸ κτίσμα τοῦτο, δὲν φθάνουσι μέχρι τῆς βάσεως τῶν πλακῶν, ἀλλὰ παύουσιν ὀλίγον ὑψηλότερον, καὶ ἕνεκα τούτου δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἐκ πλακῶν κύκλος ἀνήκει εἰς τὸ νῦν σωζόμενον δωμάτιον 4· διότι δύναται νὰ εἶναι καὶ ἀρχαιότερος αὐτοῦ. Οὐχ ἧττον πιθανώτερον θεωρῶ ἐγώ, ὅτι ἀληθῶς εἶναι σύγχρονος τοῦ δωματίου 4. Περὶ τῆς χρήσεως δ᾽ αὐτοῦ δύο ὑποθέσεις εἶναι δυναταί· ὅτι δηλαδὴ ἦτο ἢ ἑστία ἢ ἀποθήκη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσώρευον καρπούς, αἱ δὲ πλάκες ἐχρησίμευον, ἵνα ἐμποδίζωσιν αὐτοὺς νὰ διασκορπίζωνται. Ὅμοια κτίσματα ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐν Σέσκλῳ.

Ἀναντιλέκτως παλαιότερον τῶν θεμελίων τοῦ δωματίου 4 εἶναι τὸ πρὸς τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν αὐτοῦ ἐν τῷ σχεδίῳ πίν. 2 σημειωθὲν τμῆμα τοίχου· οὗτος εἶνε λείψανον οἰκήματος, ὅπερ ὑπῆρχέ ποτε ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἄλλα δ᾽ ὀλίγα λείψανα αὐτοῦ παρουσιάσθησαν ἔξω τοῦ δωματίου παρὰ τὸν ἀνατολικὸν αὐτοῦ τοῖχον. Ἐπειδὴ δὲ ὡς εἴδομεν καὶ τὰ θεμέλια τοῦ δωματίου 4 εἶναι ἀρχαιότερα τῶν τοῦ δωματίου 3, ἀκολουθεῖ ὅτι διακρίνονται καὶ ἐνταῦθα τρεῖς ἡλικίαι, ὧν ἡ νεωτάτη εἶναι βεβαίως σύγχρονος τῆς τρίτης ἡλικίας τῶν περιβόλων.

Τὸ μέγαρον Α εἴπομεν ὅτι εἶχε καὶ στοάν. Ἀληθῶς ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου 3 προεκτείνεται πέρα τῆς μεσημβρινοδυτικῆς γωνίας αὐτοῦ ἐπὶ μῆκος 1,60 μ.· καὶ δὲν σώζεται μεν σήμερον τὸ ἄκρον αὐτοῦ ὅλως ἀκέραιον, εἶναι ὅμως σχεδὸν βέβαιον, ὅτι δὲν ἐξετείνετο περαιτέρω, ἀλλ' ὅτι ἀπέληγεν ἐνταῦθα εἰς παραστάδα ἔχουσαν μέτωπον πλάτους 0,50 μ. ἕως 0,55 μ. Ὁ ἀντίστοιχος ἀνατολικὸς τοῖχος προεξετείνετο καὶ αὐτὸς πρὸς μεσημβρίαν, ἀλλ' ἐκ τῆς προεκτάσεως ταύτης σώζονται μόνον ὀλίγοι λίθοι. Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν, ὅπως εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐξετείνετο ὅσον καὶ ὁ δυτικὸς καὶ ὅτι ἀπέληγεν ὁμοίως εἰς παραστάδα, τότε ἔχομεν πρὸ τοῦ δωματίου 3 στοὰν ἀνοικτήν. Τὴν στέγην αὐτῆς ἐβάσταζον, πλὴν τῶν παραστάδων, καὶ δύο ξύλινοι κίονες, ὧν τὰς θέσεις δεικνύουσι δύο ὀπαὶ ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ δωματίου 3, ἐσκαμμέναι ἐν τῷ στερεῷ ἐδάφει. Ἡ πρὸς ἀνα-

Εἰκὼν 10.

τολὰς ὀπὴ ἔχει διάμετρον 0,70 μ. καὶ βάθος ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου τοῦ προδόμου 0,80 μ. περίπου, ἡ δ' ἑτέρα διάμετρον 0,65 μ. καὶ βάθος 0,55 μ. Ὥστε καὶ πάλιν ἡ ἀνατολικὴ ὀπὴ — ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ — ἦτο βαθυτέρα καὶ κατά τι εὐρυτέρα, ἦτο δὲ καὶ αὕτη πλήρης μελανῶν χωμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ὀστᾶ ζῴων, τεμάχια ἀγγείων καὶ μία σφηνοειδὴς λιθίνη ἀξίνη. Δὲν γνωρίζω ἐὰν ἔχωσι ταῦτα σημασίαν τινά [1], ὅτι ὅμως εἰς τὰς ὀπὰς ἦσαν ἐμπεπηγμέναι αἱ βάσεις ξυλίνων κιόνων, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῇ πρὸς δυσμὰς ὀπῇ εὑρέθησαν πέριξ λίθοι τινὲς μικροὶ χρησιμεύοντες προφανῶς ὡς σφῆνες πρὸς βεβαιοτέραν στερέωσιν τοῦ κίονος.

[1] Ἴσως εἰς τοὺς λάκκους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔμελλον νὰ στηθῶσιν οἱ *δεξιοὶ* κίονες, ἔγινε προηγουμένως θυσία τις καὶ ταύτης λείψανα ἦσαν τὰ εὑρεθέντα ὀστᾶ.

Ἡ διάμετρος τῶν κιόνων ἦτο πιθανῶς πολὺ μικροτέρα τῆς διαμέτρου τῶν ὀπῶν καὶ ἐν εἰκόνι 9 ὑπεθέσαμεν αὐτοὺς ἔχοντας 0,40 μ. πάχος, ἤτοι ὅσον σχεδὸν ἦτο καὶ τὸ πάχος τῶν ἐν τῷ δωματίῳ 3. Τὰ κέντρα δὲ τῶν δύο ὀπῶν δὲν ἀπέχουσιν ἴσον οὔτε ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου τοῦ δωματίου 3 οὔτε ἀπὸ τῶν παραστάδων· αἱ διαφοραὶ ὅμως εἶναι μικραί. Μᾶλλον ἄξιον προσοχῆς εἶναι πρῶτον μέν, ὅτι οἱ κίονες ἵσταντο πρὸς τὸ μέσον τοῦ μεταξὺ τῶν παραστάδων διαστήματος καὶ σχετικῶς πολὺ πλησίον ἀλλήλων, δεύτερον δὲ ὅτι ἵσταντο ὀλίγον ἔσωθεν τῶν παραστάδων. Τὸ πρῶτον πιθανῶς συμβαίνει, διότι ὁ τέκτων ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιστύλιον μᾶλλον κατὰ τὸ μέσον· τὸ ἄλλο μαρτυρεῖ, ὅτι ἐθεωρήθη σκόπιμον νὰ πατῇ τὸ ἐπιστύλιον οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀκροτάτων γωνιαίων λίθων τῶν παραστάδων, ἀλλ' ἐνδότερον αὐτῶν, τοῦτο δὲ φαίνεται πολὺ εὔλογον· διότι οἱ γωνιαῖοι λίθοι, οἵτινες ἦσαν μικροὶ καὶ συνεδέοντο μετ' ἀλλήλων δι' ἁπλοῦ πηλοῦ, ἠδύναντο εὐκόλως νὰ κινηθῶσι καὶ ἐκτοπισθῶσιν, ἐὰν ὅλον τὸ βάρος τοῦ ἐπιστυλίου ἔπιπτεν ἐπ' αὐτῶν. Ὁμοίως ἐν Τίρυνθι αἱ βάσεις τῶν κιόνων, οἵτινες ἐβάσταζον τὸ ἐπιστύλιον τῆς αἰθούσης τοῦ μεγάρου τῶν ἀνδρῶν, δὲν κεῖνται εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μετὰ τῶν παραστάδων, ἀλλ' ἱκανῶς πρὸς τὰ ἔσω.

Ἡ ἀπὸ τῆς στοᾶς εἰς τὸ δωμάτιον 3 ἄγουσα θύρα ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου· ἐπειδὴ ὅμως τὸ κατώφλιον ἦτο κτιστὸν ἐκ μικρῶν λίθων, ὅπως καὶ ὅλος ὁ τοῖχος, αἱ δὲ παραστάδες δὲν σώζονται, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς τὸ πλάτος αὐτῆς. Τὰ κέντρα τῶν ὀπῶν τῆς στοᾶς ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων 1,55 μ., ἐὰν δὲ οἱ κίονες εἶχον, ὡς ὑπεθέσαμεν ἤδη, πάχος 0,40 μ. — καὶ δὲν φαίνεται πολὺ πιθανόν, ὅτι ἦσαν παχύτεροι —, ὑπελείπετο μεταξὺ αὐτῶν διάστημα 1,15 μ. περίπου· ὥστε ἡ θύρα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πλάτος ἑνὸς μέτρου. Ἡ ἄλλη θύρα, ἡ μεταξὺ τῶν δωματίων 3 καὶ 4, ἔκειτο πιθανῶς ἐπίσης εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου, ἀλλ' ἐντελῶς βέβαιον δὲν εἶναι τοῦτο.

Τὸν τύπον τοῦ μεγάρου, τὸ ὁποῖον περιεγράψαμεν ἐνταῦθα, θ' ἀπαντήσωμεν καὶ πάλιν ἐν Διμηνίῳ, ὡς καὶ ἐν Σέσκλῳ· θὰ ὀνομάζωμεν δὲ ἀπὸ τοῦδε τὴν στοὰν αὐτοῦ *πρόδομον*, τὸ πρῶτον δωμάτιον *δῶμα* καὶ τὸ δεύτερον δωμάτιον *θάλαμον*.

Ἀνωτέρω εἴπομεν ὅτι τὸ μέγαρον Α ἦτο τὸ τρίτον οἴκημα, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Περὶ τῶν δύο ἀρχαιοτέρων οὐδὲν γνωρίζομεν, πιθανῶς ὅμως τὸ δεύτερον ἦτο ὅμοιον μέγαρον καταστραφὲν ὁμοῦ μετὰ τῶν περιβόλων τῆς δευτέρας ἡλικίας, κατὰ δὲ τὴν ἀνακαίνισιν αὐτῶν ἐκτίσθη τὸ τρίτον μέγαρον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ ἐν μέρει ἐπὶ τῶν θεμελίων ἐκείνου. Συγχρόνως τότε ἰσοπεδώθη καὶ ὅλος ὁ ἐντὸς τοῦ ἐσωτάτου περιβόλου χῶρος, διότι πρότερον ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ κατήρχετο μᾶλλον πρὸς τὴν δυτικὴν πλευράν, ὡς συνάγεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς βαθύτερον κειμένης εἰσόδου α, ἥτις τότε ἦτο ἐν χρήσει (ἴδε σ. 45). Κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ περιβόλου ὅμως ἡ εἴσοδος ἐφράχθη, ὁ ἔσωθεν δ' αὐτῆς χῶρος ἐπληρώθη διὰ χωμάτων μέχρις ὕψους 0,70 μ. καὶ οὕτω ἐσχηματίσθη ἓν ἐπίπεδον σχεδὸν πανταχοῦ ἰσοϋψές.

Ἐν τῷ ἐπιπέδῳ τούτῳ ἔκειντο, πλὴν τοῦ μεγάρου Α, δύο ἄλλα δωμάτια, τὸ 5 (Δ 3) καὶ τὸ 9 (Η 4). Τοῦ πρώτου ἡ εἴσοδος εὑρίσκετο εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου, ἐκ τῶν σωζομένων δὲ λειψάνων φαίνεται, ὅτι δὲν συνεκοινώνει ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ θαλάμου 4. Τὸ δωμάτιον 9 εἶχεν εἰς τὸν βόρειον τοῖχον εἴσοδον, τῆς ὁποίας τὸ κάτω μέρος εὑρέθη πεφραγμένον διὰ τοιχαρίου· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠνοίχθη ἄλλη θύρα εἰς ἄλλην πλευράν, ἀκολουθεῖ ὅτι ἡ ἔμφραξις τῆς τοῦ βορείου τοίχου δὲν σημαίνει, ὅτι κατηργήθη αὕτη, ἀλλ' ἁπλῶς ὅτι ὑψώθη τὸ κατώφλιον αὐτῆς κατὰ 0,30 μ. περίπου. Τοῦτο πάλιν ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ δωμάτιον 9 ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν ἡλικίαν τῆς ἀκροπόλεως καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν ἐσωτέρων περιβόλων ἀνῳκοδομήθη καὶ τοῦτο καὶ ὑψώθη τὸ κατώφλιον αὐτοῦ, διότι καὶ τὸ πέριξ ἔδαφος εἶχεν ὁμοίως ὑψωθῇ.

Μετὰ τοῦ δωματίου 9 συνέχονται πρὸς τὰ βορειανατολικὰ δύο ἀκόμη, ἢ ἴσως τρία, μικρότερα δωμάτια, περαιτέρω δὲ πιθανῶς ὑπῆρχον καὶ ἄλλα, ὡς δεικνύει ὁ τοῖχος 11 (Ζ 2).

Κατὰ τὴν δυτικὴν ἢ βορειοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου ἄξιοι μνείας εἶναι τέσσαρες τοῖχοι, οἵτινες προβάλλονται ἐξ αὐτοῦ καθέτως πρὸς τὰ ἔσω ὡς ἀντηρίδες ἢ παραστάδες (περὶ τὸ σημεῖον 7. Ε 4). Τὸ μῆκος τῶν τριῶν εἶναι 1,90 μ. ἕως

2,10 μ., τοῦ τετάρτου ὅμως ὀλίγα λείψανα μόνον φαίνονται νῦν· πάχος δ' ἔχουσι πάντες 0,60 μ. καὶ ἀπέχουσιν ἀλλήλων 3,50 μ. ἕως 3,90 μ. περίπου. Τὰ κατώτερα μέρη αὐτῶν συνδέονται μετὰ τοῦ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἀρχαιοτέρου περιβόλου καὶ ἑπομένως εἶναι προγενέστερα τῆς καταστροφῆς καὶ ἀνακαινίσεως τῶν ἐσωτέρων περιβόλων· ὅταν δ' ἐκτίσθη ὁ νεώτερος περίβολος, τὰ μὲν κατώτερα μέρη τῶν ἀντηρίδων ἐκαλύφθησαν χάριν τῆς ἰσοπεδώσεως τοῦ χώρου, ᾠκοδομήθησαν δ' ἐπὶ ἐκείνων τὰ ἀνώτερα, ἅτινα συνεδέθησαν μετὰ τοῦ νεωτέρου περιβόλου.

Ἐπειδὴ οἱ τέσσαρες οὗτοι τοῖχοι δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἁπλαῖ ἀντηρίδες — ὁ περίβολος εἶχεν ἀνάγκην ὑποστηρίξεως μᾶλλον ἔξωθεν ἢ ἔσωθεν — φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευον ὡς παραστάδες καὶ ὅτι ἐβάσταζον στέγην, οὕτω δὲ ἐσχηματίζοντο κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ περιβόλου τρεῖς στοαί (1). Τοῦτο καὶ καθ' ἑαυτὸ εἶναι πιθανόν, καθίσταται δ' ἔτι πιθανώτερον ἕνεκα δύο μικρῶν φατνοειδῶν κτισμάτων, ὧν τὰ λείψανα σώζονται παρὰ τὴν δευτέραν ἀπὸ βορρᾶ παραστάδα. Τὸ σχῆμα αὐτῶν διακρίνεται ἐκ τοῦ σχεδίου, εἶναι δ' ἀμφότερα ἐκτισμένα ἐκ μικρῶν πλακωτῶν λιθαρίων, καὶ ὁ τοῖχος τοῦ ἑνὸς ἔχει πάχος 0,20 μ., τοῦ δ' ἑτέρου μόνον 0,12 μ. περίπου, σώζονται δὲ μέχρις ὕψους 0,50 μ. Πρὸς τὰ κτίσματα ταῦτα ἔχει πιθανῶς σχέσιν τινὰ κακόκτιστος τοῖχος μὴ σημειωθεὶς ἐν τῷ σχεδίῳ, ὅστις ἐκτείνεται πρὸ τῶν δύο μεσαίων παραστάδων εἰς μῆκος ἓξ μέτρων· μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς δευτέρας ἀπὸ βορρᾶ παραστάδος ὑπολείπεται δίοδος πλ. 0,90 μ. Ὁ σκοπὸς τοῦ τοίχου τούτου, ὡς καὶ ὁ τῶν κτισμάτων, δὲν εἶναι γνωστός· ὁποιοσδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦτο, δὲν φαίνεται πιθανόν, ὅτι τὰ κτίσματα ἔκειντο ἐν ὑπαίθρῳ, διότι οἱ λεπτοὶ πηλόκτιστοι τοῖχοι ταχέως θὰ κατέρρεον ὑπὸ τὰς βροχάς.

Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη περὶ τῶν παραστάδων ἢ ἀντηρίδων εἶναι ἀληθής, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἶχον καὶ αἱ παλαιότεραι, αἱ μετὰ τοῦ ἀρχαιοτέρου περιβόλου συνδεόμεναι· ἐπειδὴ δὲ ἡ κατόπιν καταργηθεῖσα πύλη τοῦ περιβόλου τούτου ἔκειτο μεταξὺ τῆς πρώτης ἀπὸ μεσημβρίας καὶ τῆς δευτέρας παραστάδος (α. Ε 5), ἀκολουθεῖ ὅτι ἡ πρώτη τῶν τριῶν στοῶν ἔκειτο ἀκριβῶς ἔσωθεν τῆς εἰσόδου, ἀπετέλει δηλαδὴ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς *πρόπυλον*.

Ὅμοιον πρόπυλον διατηρηθὲν καὶ μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν περιβόλων ὑπῆρχεν, ὡς εἰκάζω, καὶ ἔσωθεν τῆς μεσημβρινῆς εἰσόδου τοῦ πρώτου περιβόλου· ἡ στέγη αὐτῆς ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς δεξιᾶ τῷ ἐξερχομένῳ παραστάδος (ὅρα εἰκ. 6 καὶ σχέδιον πίν. 2) καὶ ἐπὶ τοῦ παραλλήλου πρὸς αὐτὴν δυτικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου 9.

Ἐκ τῶν ὀλίγων ἄλλων ἐντὸς τοῦ πρώτου περιβόλου λειψάνων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ὁ τοῖχος 10 φαίνεται ὅτι ἐχώριζε τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ καὶ πιθανῶς κατέληγε πρὸς βορρᾶν ὀλίγον πρὸ τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος τοῦ προδόμου τοῦ μεγάρου Α, ὥστε ὑπελείπετο μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ τοίχου δίοδος.

Μεταξὺ δὲ τοῦ μεγάρου καὶ τῆς μεσημβρινῆς πύλης σώζονται ἀσαφῆ τινα ἴχνη τοίχων (1. Ζ 4), ἀλλ' οὗτοι πιθανῶς ἦσαν σύγχρονοι τῶν ἀρχαιοτέρων περιβόλων, καταστραφέντες δὲ δὲν ἀνῳκοδομήθησαν κατόπιν.

Ἄλλα ἴχνη κατοικιῶν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος μεταξὺ τοῦ μεγάρου Α, τοῦ τοίχου 10, τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ περιβόλου καὶ τῶν στοῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς δὲν ὑπάρχουσιν, ὥστε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ μέρος τοῦτο ὅλον ἦτο ***αὐλὴ ὕπαιθρος***. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ σχεδὸν τῆς αὐλῆς ταύτης, παρὰ τὰ ἴχνη τῶν τοίχων 1 τῆς ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, ὁ Στάης διέκρινε λείψανα κτίσματός τινος ὁμοίου πρὸς ἑστίαν καὶ εὗρεν αὐτόθι τέφραν πολλήν. Ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Ἀργύρη ἐσημειώθησαν τὰ λείψανα διὰ δύο ἁπλῶν γραμμῶν σχηματιζουσῶν ὀρθὴν γωνίαν, ἀκριβῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὸ σχῆμα τοῦ κτίσματος ὁ Στάης, πολὺ δ' ὀλιγώτερον διέκρινα αὐτὸ κατόπιν ἐγώ. Ὁπωσδήποτε ἡ τέφρα εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ ἐπειδὴ συνήθης ἑστία δυσκόλως θὰ κατεσκευάζετο ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, φαίνεται ὅτι εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς ἔκειτο βωμός τις.

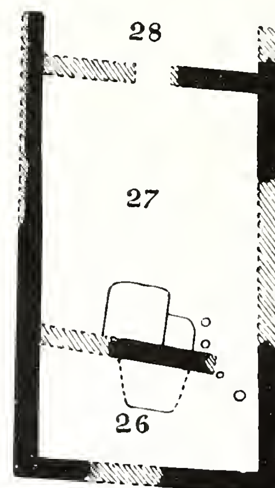
Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς συνάγεται, ὅτι τὸ σπουδαιότατον οἴκημα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἐντὸς

(1) Καὶ ἐν Ἰλίῳ ἀνεκαλύφθη ἐν τῷ στρώματι II αὐλή, τῆς ὁποίας μία πλευρὰ εἶχεν ἔσωθεν ἀντηρίδας ἢ παραστάδας βασταζούσας στέγην κατὰ τὸν **Dörpfeld** (**Troja und Ilion** σ. 83).

τοῦ πρώτου περιβόλου ἦτο τὸ μέγαρον Α. Τὰ ἄλλα δωμάτια δὲν ἦσαν βεβαίως αὐτοτελῆ οἰκήματα, ἀλλὰ παραρτήματα τοῦ μεγάρου, ὅπως καὶ αἱ στοαὶ καὶ ἡ αὐλή. Ὁ κύριος λοιπὸν τοῦ μεγάρου ἦτο κυριος καὶ ὅλου τοῦ πρώτου περιβόλου, πιθανώτατα δὲ ὁ αὐτὸς ἦτο καὶ ἀρχηγὸς ἢ βασιλεὺς τῆς πόλεως. Διότι ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς κατῴκει ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ καὶ ὀχυρωτάτου ἐκ τῶν περιβόλων, τὸ μέγαρον δ' αὐτοῦ μετὰ τῆς εὐρυχώρου αὐλῆς, τῶν στοῶν καὶ τοῦ προπύλου τῆς μεσημβρινῆς πύλης εἶχε βεβαίως ὄψιν τινὰ μεγαλοπρεπείας, πρὸς ἣν τὰ λοιπὰ οἰκήματα τῆς ἀκροπόλεως, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν, δὲν ἠδύναντο ν' ἁμιλληθῶσιν. Ἐνταῦθα δέ, εἰς τὴν πρὸ τοῦ μεγάρου αὐλήν, συνήρχετο πιθανῶς ὁ λαὸς ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ἐν καιρῷ πολέμου, ὅταν ἦτο ἀνάγκη νὰ βουλευθῶσι περὶ τῶν κοινῶν. Οὕτω καὶ οἱ Τρῶες συνέρχονται ἐν τῇ Ἰλιάδι (Η 345, 346) *ἐν πόλει ἄκρῃ . . . παρὰ Πριάμοιο θύρῃσι*. Ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Διμηνίου οὐδὲν ἄλλο μέρος ἐπιτηδειότερον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπῆρχεν. Ἐὰν δ' εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Στάη ἐν τῷ κέντρῳ τῆς αὐλῆς ἀνακαλυφθέντα λείψανα *ἑστίας* ἀνῆκον εἰς βωμόν, τότε καὶ τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τῆς κοινότητος ἔκειτο πρὸ τοῦ μεγάρου Α. Διότι ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τούτου ἱδρυμένου ἐν τῷ μέσῳ ὄχι μόνον τοῦ ἐσωτάτου περιβόλου, ἀλλ' ὅλης τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον αὐτῆς, ἐτέλει ὁ βασιλεύς, περικυκλούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως θυσίας. Ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἔκειτο ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν ταύτην, δηλαδὴ εἰς τὴν αὐλὴν τῶν ἀνακτόρων, ὁ βωμὸς τοῦ *Ἑρκείου* Διός, ὡσαύτως δὲ γνωστὸς εἶναι ὁ βωμός, ὅστις ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος, πρὸ τοῦ μεγάρου τῶν ἀνδρῶν [1].

β Οἰκήματα τοῦ τρίτου περιβόλου.

Εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου περιβόλου, ἀνεκαλύφθη ἄλλο μέγαρον, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν *μέγαρον* Β. Τοῦτο δὲν σώζεται τόσον καλῶς, ὅσον τὸ μέγαρον Α, οὐχ ἧττον οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ περὶ τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀναπαριστᾷ ἡ εἰκὼν 11. Ὡς φαίνεται ἐκ ταύτης, σύγκειται καὶ τοῦτο ἐκ προδόμου (28), δώματος (27) καὶ θαλάμου (26). Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ μεγάρου σώζεται ὁλόκληρος καὶ ἀπολήγει εἰς τὴν παραστάδα τοῦ προδόμου· οἱ λοιποὶ δύο τοῖχοι, βόρειος καὶ δυτικός, καὶ οἱ μεσότοιχοι, οἱ χωρίζοντες τὸν πρόδομον καὶ τὸν θάλαμον ἀπὸ τοῦ δώματος, εἶναι ἐν μέρει κατεστραμμένοι. Οἱ μεσότοιχοι δὲν ἦσαν τεκτονικῶς συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ οὐδὲν ἴχνος ἀφῆκαν ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ πρόδομος πρέπει νὰ εἶχε βάθος 1,20 μ. περίπου καὶ πλάτος 6 μ., ἡ δ' ἀπ'

Εἰκὼν 11.

αὐτοῦ εἰς τὸ δῶμα ἄγουσα θύρα ἔκειτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ μέσον τοῦ μεσοτοίχου· δὲν σώζεται ὅμως οὐδὲν σημεῖον ἐξ αὐτῆς, οὐδὲ κιόνων ἴχνη ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω εἰς τὸ δάπεδον τοῦ προδόμου. Τὸ δῶμα εἶχε πλάτος ὅσον καὶ ὁ πρόδομος, βάθος δὲ 7 μ. ἕως 7,50 μ. περίπου. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ γῆς ἐρυθρᾶς πεπατημένης ἐχούσης πάχος 0,10 μ., παρὰ τὸν ὀπίσθιον δὲ τοῖχον ἀπεκαλύφθη ἑστία τετράγωνος ἐκτισμένη διὰ λίθων καὶ ἐπηλειμμένη ἄνω καὶ πέριξ διὰ πηλοῦ ἐρυθροῦ. Αἱ πλευραὶ αὐτῆς ἔχουσι μῆκος 1,55 μ., τὸ δ' ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐπεστρωμένου δαπέδου εἶναι 0,10 μ. περίπου. Προσκεκολλημένη δ' εἰς αὐτὴν εἶναι ἄλλη μικροτέρα ἑστία, ὁμοίως κατεσκευασμένη καὶ ὡσαύτως τετράγωνος περίπου

[1] Περὶ τούτου πρβ. νῦν Ath. Mitteil. 1905 σ. 152.

— διαστάσεις 0,75 μ. καὶ 0,80 μ.—, τοῦ αὐτοῦ δ' ὕψους. Παρ' αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν ἐν τῷ δαπέδῳ δύο ὀπαὶ δηλοῦσαι τὰς θέσεις δύο ξυλίνων κιόνων· ἡ μία εἶχε βάθος 0,50 μ., ἡ ἑτέρα βάθος 0,45 μ., ἡ δὲ διάμετρος ἀμφοτέρων ἦτο 0,20 μ. Ἄλλας θέσεις κιόνων δὲν εὗρον εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δώματος.

Ἡ θύρα τοῦ θαλάμου ἔκειτο εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ μεταξὺ δώματος καὶ θαλάμου τοίχου, ἀνεκαλύφθη δὲ πλησίον τοῦ τοίχου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὁ ὅλμος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐστρέφετο τὸ κάτω ἄκρον τοῦ στρόφιγγος τῆς θύρας· ὁ ὅλμος οὗτος δὲν εἶναι, ὡς συνήθως, κοιλότης ἐσκαμμένη ἐπὶ ἑνὸς λίθου, ἀλλ' ἀποτελεῖται ἐκ πλειόνων μικρῶν λίθων συνηρμοσμένων καὶ ἐπηλειμμένων διὰ πηλοῦ, σχηματιζόντων δὲ ἡμισφαιρικὴν κοιλότητα διαμέτρου κατὰ τὰ χείλη 0,28 μ. Ἡ θύρα ἤνοιγε πρὸς τὸν θάλαμον, κλειομένη δὲ προσηρείδετο οὐχὶ ἀμέσως ἐπὶ τῆς γωνίας τῆς παραστάδος τοῦ μεσοτοίχου, ἀλλὰ — πιθανῶς ἵνα μὴ βλάπτῃ τὴν γωνίαν — ἐπὶ ξύλου στρογγύλου ἢ κιονίσκου, τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν δεικνύει ὀπὴ ἐν τῷ δαπέδῳ ὁμοία πρὸς τὰς παρὰ τὴν μικρὰν ἑστίαν τοῦ δώματος ἀνακαλυφθείσας. Τὸ κέντρον τοῦ ὅλμου ἀπέχει ἀπὸ τοῦ τοίχου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς 0,35 μ., ὁσονδήποτε δὲ παχὺς καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἦτο ὁ στρόφιγξ, πάλιν πρέπει νὰ ἔμενε χάσμα ἱκανῶς εὐρὺ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου. Πρὸς τούτοις ἡ θύρα ἵστατο πολὺ λοξῶς, ὡς φαίνεται σαφῶς ἐκ τῆς σχετικῆς θέσεως τοῦ ὅλμου καὶ τοῦ παρὰ τὴν παραστάδα κιονίσκου, καθόλου δὲ ἡ κατασκευὴ αὐτῆς πρέπει νὰ εἶχε πολὺ τὸ ἀγροῖκον, ἐνῷ ἡ τοιχοδομία εἶναι σχετικῶς καλή.

Ὁ θάλαμος εἶχεν ἰδίαν τετράπλευρον ἑστίαν, τῆς ὁποίας ὅμως αἱ πλάγιαι πλευραὶ κατεστράφησαν καὶ ἕνεκα τούτου τὸ σχῆμα δὲν διεκρίνετο καλῶς· φαίνεται ὅτι ἦτο μᾶλλον τραπεζιοειδής. Ἦτο δὲ λίαν ταπεινὴ καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ μικρῶν λίθων, ἡ δ' ἐπιφάνεια αὐτῆς ἦτο ἐν μέρει ἐπεστρωμένη διὰ πλακιδίων.

Τὸ ἀσύμμετρον σχῆμα τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ δώματος δὲν ἐξηγεῖται ἐνταῦθα ἔκ τινος τοιαύτης ἀνάγκης, ὁποία εἴδομεν (σ. 51) ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ μεγάρου Α. Ὁ τέκτων τοῦ μεγάρου Β ἠδύνατο, ἐὰν ἤθελε, νὰ δώσῃ εἰς τὰ δωμάτια αὐτοῦ κανονικώτατον σχῆμα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀντὶ τούτου προετίμησε ν' αὐξήσῃ κατά τι τὸ ἐμβαδὸν τοῦ δώματος. Τὴν θύραν δὲ τοῦ θαλάμου ἔθεσεν οὕτω λοξῶς προφανῶς ἕνεκα τῆς μικρᾶς ἑστίας, διὰ νὰ ὑπάρχῃ δηλαδὴ περὶ αὐτὴν μεγαλύτερος χῶρος. Ὀλιγώτερον ὅμως εὐνόητος εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον αἱ γωνίαι τῶν δωματίων δὲν κατεσκευάσθησαν ὀρθαί· πιθανῶς προέρχεται τοῦτο ἐξ ἁπλῆς ἀμελείας καὶ ἀδεξιότητος. Ὁμοίας ἀνωμαλίας καὶ παραβάσεις τῶν κανόνων τῆς συμμετρίας θὰ εὕρωμεν ὄχι ὀλίγας καὶ εἰς τὰ οἰκήματα τοῦ Σέσκλου.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ μεγάρου Β σώζεται μέχρις ὕψους μεγίστου 1,35 μ., μεταξὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ δευτέρου περιβόλου ἔκειτο ὁ ἀρχαιότερος δεύτερος περίβολος, ὅστις καθῃρέθη σχεδὸν μέχρι τῶν θεμελίων. Κατὰ τὴν τρίτην δ' ἡλικίαν τῆς ἀκροπόλεως τὸ μέρος τοῦτο ἀπετέλει στενωπόν, κλειστὸν εἰς τὸ βόρειον ἄκρον, ὅστις νομίζω ὅτι ἐχρησίμευεν εἰς τὸ νὰ δέχηται τὰ ὕδατα τῆς στέγης τοῦ μεγάρου. Ὅμοιος στενὸς χῶρος ὑπῆρχε καὶ παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ μεγάρου, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τρίτου περιβόλου· ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτος ἦτο κλειστὸς εἰς τὸ βόρειον ἄκρον, ὑποθέτω ὅτι εἶχε τὸν αὐτὸν προορισμόν, τὸν ὁποῖον καὶ ὁ ἕτερος. Ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι ἡ στέγη τοῦ μεγάρου Β ἦτο ἀετοειδὴς ἤτοι κεκλιμένη πρὸς τὰς δύο μακρὰς πλευράς. Σημειῶ πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν στενὸς χῶρος ἦτο, ὡς ἔκ τινων λειψάνων ἔγινε δῆλον, ἐστρωμένος διὰ μικρῶν πλακῶν — βεβαίως ἵνα μὴ τὰ ἐκ τῆς στέγης καταρρέοντα ὕδατα βλάπτωσι τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου.

Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δώματος τοῦ μεγάρου Β, εἰς βάθος 0,35 μ., ἀνεκαλύφθη τὸ δάπεδον παλαιοτέρας οἰκίας, ἥτις φαίνεται, ὅτι κατεστράφη συγχρόνως μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων περιβόλων· ἀντ' αὐτῆς δὲ ᾠκοδομήθη κατόπιν, μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν περιβόλων, τὸ μέγαρον Β. Τὰ μέγαρα Α καὶ Β εἶναι ἄρα σύγχρονα, ἀμφότερα δ' ἐκτίσθησαν εἰς τὴν θέσιν ἄλλων ἀρχαιοτέρων παθόντων κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς ἀκροπόλεως. Ἐκ τούτου καταφαίνεται, πόσον μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ καταστροφὴ ἐκείνη. Βραδύτερον δέ, κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶ-

να, ἐσκάφη εἰς τὴν δυτικὴν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως τάφρος βαθεῖα καὶ μακρά, ἥτις διήκει καὶ διὰ τοῦ μεγάρου Β παρὰ τὸν ἀνατολικὸν αὐτοῦ τοῖχον· ἡ τάφρος αὕτη διέκοψε τὸν μεταξὺ δώματος καὶ θαλάμου μεσότοιχον καὶ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ θαλάμου καὶ κατέστρεψε τὴν ἀνατολικὴν παραστάδα τοῦ προδόμου. Ὑστερώτερος δὲ καὶ τῆς τάφρου εἶναι τοῖχος τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος κτισθεὶς ἐπὶ τοῦ μεταξὺ προδόμου καὶ δώματος μεσοτοίχου.

Βορειότερον τοῦ μεγάρου Β ἀνεκαλύφθη τὸ οἰκοδόμημα 24 (Δ 5), τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν τοίχων, ἤτοι δύο παραλλήλων, οἵτινες πρὸς μεσημβρίαν ἀπολήγουσιν εἰς παραστάδας, καὶ τρίτου ἑνοῦντος τὰ πρὸς βορρᾶν ἄκρα αὐτῶν. Ὅπως ἔχει λοιπὸν σήμερον τοῦτο, φαίνεται ὅτι εἶναι στοὰ ἔχουσα βάθος 8,30 μ., πλάτος 4,70 μ. καὶ ἀνοικτὴ ἔμπροσθεν· οἱ δύο μακροὶ τοῖχοι οὐδὲν σημεῖον φέρουσι δεικνῦον, ὅτι συνεδέοντο μετ' ἀλλήλων καὶ δι' ἄλλων ἐγκαρσίων τοίχων, πλὴν τοῦ ὀπισθίου. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ μεγάρου Β οὐδὲν σημεῖον διακρίνεται ἐκ τῶν μεσοτοίχων, οἵτινες ἀναμφισβητήτως ὑπῆρχον, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι καὶ τὸ οἰκοδόμημα 24 δὲν ἦτο στοά, ἀλλ' ὅτι διῃρεῖτο εἰς πρόδομον, δῶμα καὶ θάλαμον ἢ μόνον εἰς πρόδομον καὶ δῶμα. Κιόνων ἴχνη δὲν ἠδυνήθην ν' ἀνακαλύψω οὐδὲ ἑστίας, παρατηρῶ ὅμως, ὅτι ἡ μνημονευθεῖσα τάφρος τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἐσκάφη διὰ μέσου τοῦ οἰκήματος τούτου καὶ κατέστρεψε τὸ μέγιστον μέρος τοῦ δαπέδου αὐτοῦ. Ἡ ἰδία τάφρος ἀπέκοψε καὶ τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ ὀπισθίου τοίχου.

Οὕτω ἔχομεν ἐνταῦθα ἄλλο μέγαρον τοῦ γενικοῦ τύπου τῶν περιγραφέντων, πλὴν ὅτι ὁ θάλαμος δὲν εἶναι βέβαιος. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ τούτου τοῦ μεγάρου ἡ στέγη ἦτο ἀετοειδής, διότι παρ' ἑκάτερον τῶν μακρῶν τοίχων ὑπῆρχε στενωπὸς διὰ τὰ ὕδατα τῆς βροχῆς· ἐν τῷ σχεδίῳ πίν. 2 δὲν εἶναι πολὺ καταφανὴς ὁ μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ τοῦ δευτέρου περιβόλου στενωπός, ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει, διότι ὁ περίβολος ἐκ τοῦ χρόνου ὠγκώθη καὶ ἐκλίθη πρὸς τὰ ἔξω. Παρὰ τὸν δυτικὸν δὲ τοῖχον καὶ ἐν μέρει ὑπ' αὐτὸν ἀνεκαλύφθησαν λείψανα ἀρχαιοτέρων οἰκοδομημάτων.

Εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ δρόμου τῶν εἰσόδων 15, 25 πρέπει νὰ ὑπῆρχέ ποτε ἄνοιγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοῦ δρόμου ἔφθανον εἰς τὸν πρόδομον τοῦ οἰκοδομήματος 24. Τὸ ἄνοιγμα τοῦτο κατέστρεψεν ἡ τάφρος τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, βραδύτερον δέ, ὅταν ἡ τάφρος περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν καὶ ἐπληρώθη χωμάτων, κατεσκευάσθη ἐνταῦθα τάφος ἀποτελούμενος ἐκ τεσσάρων πλακῶν· ἄλλος ὅμοιος τάφος ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος, περὶ τὰ 0,90 μ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου αὐτοῦ. Ἀμφότεροι οἱ τάφοι φαίνονται ἐπὶ τῆς εἰκόνος 7, ὡς καὶ ὁ παρὰ τὴν εἴσοδον 25 κείμενος.

Ὅτι ὁ πρόδομος τοῦ οἰκοδομήματος 24 ἔβλεπε πρὸς μεσημβρίαν, δὲν εἶναι τυχαῖον· διότι καὶ τὰ μέγαρα Α καὶ Β εἶχον τὴν πρόσοψιν πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἐστραμμένην, προφανῶς δὲ ἐπίτηδες ἔκτιζον οὕτω τὰς οἰκίας, ὁσάκις τὸ πρᾶγμα ἦτο δυνατόν.

Ὀπίσω τοῦ οἰκοδομήματος 24, βορειανατολικῶς τοῦ δρόμου 23, ἀνεκαλύφθησαν τοῖχοί τινες (22. Γ 5), ἐκ τῶν ὁποίων οὐδὲν ὡρισμένον σχέδιον δύναται ν' ἀναπαρασταθῇ. Τοῦτο μόνον φαίνεται βέβαιον, ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἤδη πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν ἐσωτέρων περιβόλων κατοικία, τῆς ὁποίας μίαν μὲν τῶν πλευρῶν ἀπετέλει ἡ βορειανατολικὴ πλευρὰ τοῦ δρόμου 23, ἄλλην δὲ τὸ τεῖχος τοῦ τρίτου περιβόλου καὶ τὴν τρίτην ἴσως ὁ δεύτερος περίβολος. Ἡ τετάρτη πλευρὰ δὲν εἶναι βεβαία, οἱ ἄλλοι δὲ τοῖχοι, τῶν ὁποίων τὰ λείψανα σημειοῦνται ἐν τῷ σχεδίῳ εἰς τὸ μέρος τοῦτο μεταξὺ τῶν δύο περιβόλων, εἶναι ὁ μὲν βορειότερος — μεταξὺ τοῦ σημείου 22 καὶ τοῦ τρίτου περιβόλου — ἀρχαιότερος, οἱ δὲ νοτιώτεροι αὐτοῦ ὑστερώτεροι τῆς δευτέρας ἡλικίας τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν κατοικίαν 22 ἔκειτο εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δρόμου 23, ἔνθα ἡ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ πλευρὰ αὐτῆς ἀπολήγει εἰς παραστάδα, βεβαίως δὲ τὸ ἄνοιγμα μεταξὺ τῆς παραστάδος ταύτης καὶ τοῦ δευτέρου περιβόλου ἦτο μεγαλύτερον κατὰ τὴν δευτέραν ἡλικίαν. Μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν περιβόλων τὰ παλαιότερα λείψανα ἐπεχώσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ τί ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν. Σημειῶ ἀκόμη, ὅτι εἰς τὸ οἴκημα 22 τῆς δευτέρας ἡλικίας ἀνῆκεν ὁ ὀχετός, τὸν ὁποῖον ἀνέφερα ἀνωτέρω (σ. 43) καὶ ὅστις διαπερῶν τὸν τρί-

τον περίβολον κατὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ ἐξέβαλλεν εἰς τὸν μεταξὺ τρίτου καὶ τετάρτου περιβόλου διάδρομον.

Πέρα τῶν βορείων εἰσόδων, μεταξὺ πρώτου καὶ τρίτου περιβόλου, σώζονται πάλιν διάφοροι τοῖχοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν τρίτην ἡλικίαν τῆς ἀκροπόλεως, ἄλλοι δὲ εἰς τὴν δευτέραν. Περὶ τούτων οὐδὲν ἔχω νὰ παρατηρήσω. Κατὰ τὴν μεσημβρινὴν δὲ πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, μεταξὺ δευτέρου καὶ τρίτου περιβόλου, ὑπάρχει χῶρος ἱκανός, ὅστις βεβαίως δὲν ἦτο ἀκατοίκητος, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ σωζόμενα λείψανα κατὰ τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἐλάχιστα καὶ ὅλως ἀσήμαντα.

3. *Λείψανα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.*

Ταῦτα θὰ περιγράψωμεν ἐν ὀλίγοις, διότι δὲν εἶναι πολλὰ οὐδὲ πολλοῦ λόγου ἄξια. Τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἡ μνημονευθεῖσα μεγάλη τάφρος, ἥτις διήκει καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου περιβόλου, ἔχει δὲ μῆκος 50 περίπου μέτρων. Τὸ ἓν ἄκρον αὐτῆς εὗρον παρὰ τὸ σημεῖον 29 (Θ 5) πλησίον τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς μεσημβρινῆς εἰσόδου 18, τὸ δ' ἕτερον ἔκειτο πιθανώτατα ὀλίγον ἐντεῦθεν τῶν βορείων εἰσόδων, εἰς τὸ τετράγωνον Γ 4. Ὅτι δὲν ἐξηκολούθει ἡ τάφρος πέρα τῶν ὁρίων τούτων, φαίνεται βέβαιον· διότι ἄλλως ἔπρεπε νὰ διακόψῃ τὰ σκέλη τῶν βορείων καὶ τῶν μεσημβρινῶν εἰσόδων. Ἡ δὲ κατὰ τὸ μεταξὺ διάστημα διεύθυνσις αὐτῆς ὁρίζεται ἐκ τῶν τοίχων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τοὺς ὁποίους κατέστρεψε. Διότι, ἐὰν παρατηρήσωμεν τὸ σχέδιον πίν. 2, θὰ ἴδωμεν ὅτι πάντων τῶν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἐγκαρσίων τοίχων ἓν τμῆμα εἶναι κατεστραμμένον — ἤτοι τοῦ ὀπισθίου τοίχου τοῦ μεγάρου Β καὶ ἑνὸς ἄλλου παρακειμένου τοίχου, τῶν σκελῶν τοῦ δρόμου τῶν εἰσόδων 25 καὶ 15, τοῦ ὀπισθίου τοίχου τοῦ οἰκοδομήματος 24 καὶ τῆς ἀπέναντι αὐτοῦ πλευρᾶς τοῦ δρόμου 23.

Ἡ τάφρος ἐσκάφη, ὅταν τὰ λείψανα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἦσαν ἐντελῶς κατακεχωσμένα. Ἐξ ἐνδείξεων δέ τινων κατέστη πιθανόν, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ μεγάρου Β καὶ τῆς οἰκίας 24 ἐπίχωσις εἶχε τότε πάχος ἑνὸς μέχρις ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πυθμὴν τῆς τάφρου ἔκειτο, ὡς ἐξηκριβώθη ἐκ μιᾶς δοκιμῆς, κατὰ 1,90 μ. βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ μεγάρου Β, ἀκολουθεῖ ὅτι ἡ τάφρος εἶχε βάθος τριῶν μέτρων ἢ καὶ πλέον. Τὸ πλάτος ὅμως αὐτῆς ἦτο σχετικῶς μικρὸν — πολλαχοῦ μικρότερον καὶ τοῦ ἑνὸς μέτρου.

Ὁ σκοπὸς τῆς τάφρου ἦτο ἀναμφιβόλως ὀχυρωτικός. Τὸ μικρὸν δὲ πλάτος αὐτῆς δὲν ἀντίκειται πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι τὰ χείλη πιθανῶς ἦσαν εὐρύτερα καὶ τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος πρέπει νὰ ἔκειτο, ἕνεκα τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους, ἱκανῶς ὑψηλότερον τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὥστε ἡ ὑπερπήδησις αὐτῆς καθίστατο δύσκολος· πρὸς τούτοις δὲ δυνατὸν τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος νὰ ἦτο καὶ διὰ πασσάλων ὠχυρωμένον. Βραδύτερον, διαρκοῦντος ὅμως ἀκόμη τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἡ τάφρος ἐγκατελείφθη καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπληρώθη διὰ χωμάτων, ἐπ' αὐτῆς δὲ κατεσκευάσθησαν, ὡς εἴδομεν ἤδη (σ. 64), καὶ τάφοι.

Ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ, τὸν ὁποῖον περιέβαλλεν ἡ τάφρος, οὐδὲν ἀσφαλὲς λείψανον ἐσώθη, διότι ἴσως ἀπετελεῖτο ἐξ οἰκιῶν ἐκτισμένων ἐκ ξύλων, πλίνθων ὠμῶν καὶ ἄλλων εὐφθάρτων ὑλῶν. Εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν τῶν δύο ἐσωτάτων περιβόλων τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχουσι μὲν τοῖχοί τινες ἀνήκοντες εἰς ἀξιόλογον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ὅταν τὰ τείχη τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἶχον καταρρεύσει ἢ κατεδαφισθῇ καὶ ἡ ἀκρόπολις εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων. Ἀλλὰ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εἶναι πιθανῶς προγενέστερον τῆς τάφρου, διότι μέρος αὐτοῦ φαίνεται ὅτι κατεστράφη ὑπ' ἐκείνης. Τὸ ἀρχικὸν σχέδιόν του δὲν εἶναι φανερόν. Ὑστερώτεροι δὲ πάλιν τῆς τάφρου εἶναι οἱ τοῖχοι 28 (Ζ 6), ὁ ἐπὶ τῆς εἰσόδου 23 (Γ 5) κτισθεὶς καὶ ὁ τοῖχος 46 (Β 5), οἵτινες πάντες κεῖνται ἔξω αὐτῆς. Οὕτω δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα τρεῖς ἡλικίας· τὴν τοῦ οἰκοδομήματος τῆς μεσημβρινοδυτικῆς γωνίας, τὴν τῆς τάφρου καὶ τὴν τῶν τελευταῖον μνημονευθέντων τοίχων.

Καθόλου δὲ φαίνεται, ὅτι ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου κατῳκήθη καὶ κατὰ τὴν νέαν περίοδον ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἡ ἐπίχωσις ὅμως ἡ σχηματισθεῖσα κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς δὲν εἶχε πανταχοῦ τὸ αὐτὸ πάχος οὐδ' ἦτο ὁμοιόμορφος. Ἤδη

πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου πολυπληθῆ ἀγγεῖα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ὅπερ σημαίνει, ὅτι ἡ ὑστερωτέρα ἐπίχωσις ἐνταῦθα ἦτο μικρὰ καὶ δὲν εἶχε καλύψει ἐντελῶς τὰ ἀρχαιότερα λείψανα. Καὶ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου περιβόλου, δὲν εὗρον στρώματα ὑστερώτερα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἔχοντα σημαντικὸν πάχος. Ὡσαύτως μεταξὺ τῶν ἐξωτέρων περιβόλων ἡ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος δὲν ἦτο συνήθως βαθεῖα, ἂν καὶ ἔφθανε πολλάκις μέχρι τοῦ στερεοῦ, διότι, ὡς εἴδομεν (σ. 49), κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα δὲν ὑπῆρχον ἐνταῦθα μόνιμοι κατοικίαι. Τοὐναντίον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα ἀνεκαλύφθη ἡ τάφρος, καὶ κατὰ τὴν βορείαν, ἀμέσως ἔξω τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ τετάρτου περιβόλου, ἡ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἦτο πολὺ βαθυτέρα. Εἰς τὴν δευτέραν θέσιν ἔσκαψα ἐγὼ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, παρετήρησα δ' ὅτι ἡ ὑστερωτέρα ἐπίχωσις εἶχε πάχος δύο μέτρων περίπου καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ στερεοῦ, ἦτο δὲ σχετικῶς καθαρά, δηλαδὴ ἄνευ ἀναμίξεως μετὰ πραγμάτων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἀλλ' ἐνταῦθα πάλιν εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι, ὡς ἐκ τῶν εὑρημάτων συνάγεται, ἡ βορεία πλευρὰ τῆς ἀκροπόλεως κατῳκήθη διαρκέστερον, ὅταν ἡ τάφρος τῆς δυτικῆς εἶχεν ἤδη ἐγκαταλειφθῆ καὶ ἐπιχωσθῆ. Διότι μόνον τὰ ἀγγεῖα τὰ πλησίον τοῦ στερεοῦ εὑρεθέντα ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ ἐκ τῆς τάφρου. Ἄλλως καὶ ἔκειτο ἡ πλευρὰ αὕτη ἔξω τῆς τάφρου καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῆς περιβαλλομένου συνοικισμοῦ. Ἐν γένει δὲ ἡ ἐκ τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως ἐντύπωσις εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα δὲν ὑπῆρξεν εἷς μόνος συνεχὴς καὶ συμπαγὴς συνοικισμὸς ἐκτεινόμενος ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῆς ἀκροπόλεως ὁμοιομόρφως, ἀλλ' ὅτι κατὰ διαφόρους χρόνους ἱδρύθησαν ἐπ' αὐτῆς διάφοροι κατοικήσεις, οὐχὶ δὲ πάντοτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως.

Περὶ τῶν ἐν Διμηνίῳ μεταξὺ τῶν οἰκημάτων ἀνακαλυφθέντων τάφων θὰ γίνῃ λόγος ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΟΥ ΣΕΣΚΛΟΥ

Ἐὰν ἀπὸ τῆς περιγραφείσης ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου ὁδεύσωμεν ἐπί τινα λεπτὰ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς ὀροσειρᾶς, ἥτις ὁρίζει, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὴν πεδιάδα τοῦ Βόλου πρὸς δυσμάς, καὶ κατόπιν στραφῶμεν πρὸς τὰ ἀριστερά, εἰσχωροῦμεν εἰς τόπον ὀρεινόν· ἀκολουθοῦντες δὲ τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον βαθεῖαν καὶ φαραγγώδη κοίτην χειμάρρου φθάνομεν, μετὰ μίαν περίπου ὥραν ἀπὸ τοῦ Διμηνίου, εἰς μικρὸν κοιλάδα, ἐν τῇ ὁποίᾳ δύο μικρότερα ῥεύματα ἑνούμενα σχηματίζουσι τὸν χείμαρρον. Ἐνταῦθα, ὀλίγον ἄνωθεν τῆς συμβολῆς τῶν ῥευμάτων καὶ μεταξὺ αὐτῶν, κεῖται ἐπὶ λόφου μικρὰ ἀκρόπολις, ἥτις σήμερον καλεῖται Καστράκι καὶ ἀπέχει δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ χωρίου Σέσκλου [1]. Πέριξ αὐτῆς ἡ χώρα εἶναι καλλιεργήσιμος, ἂν καὶ βουνώδης, εἴς τινα ἀπόστασιν ὅμως τὰ ὄρη ἀνέρχονται πάντοθεν εἰς ἱκανὸν ὕψος, ὥστε τὸ Καστράκι — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Τούμπαν, ἥτις βλέπει ἐλευθέρως πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Βόλου καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν — ἔχει θέσιν κλειστὴν καὶ κεκρυμμένην.

Ὁ Leake μνημονεύων τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου [2] εἰκάζει μετά τινος δισταγμοῦ, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Αἰσωνία, τὴν γνώμην δ' αὐτοῦ παρεδέχθη ἀνεπιφυλάκτως ὁ Lolling [1]. Ἀλλ' ὅπως ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Σέσκλου ἠρημώθη ἐνωρίτατα,· δυσκόλως δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐσώζετο μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Μετὰ τὸν Leake καὶ τὸν Lolling ὁ Στάης ἀνασκάπτων τὸ 1901 ἐν Διμηνίῳ ἐπεσκέφθη τὸ Καστράκι καὶ ἐβεβαιώθη, ὅτι ἡ ἀκρόπολις αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα. Καθ' ὑπόδειξιν δὲ τούτου μετέβην καὶ ἐγὼ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς τὸν τόπον καὶ ἐπείσθην ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας φαινομένων ἀγγείων καὶ ἄλλων λειψάνων, ὅτι ἀνασκαφαὶ ἐνεργούμεναι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἄξια λόγου ἀποτελέσματα. Ἡ ἀποκάλυψις τῶν ἐρειπίων ἤρχισεν ἀμέσως, ἤτοι τὸ 1901, ἀλλὰ συνετελέσθη τὸ ἑπόμενον θέρος. Τὸ σχέδιον πίν. 3 ἐξετέλεσα ἐγὼ ὁ ἴδιος διὰ μετροτραπέζης.

Τὸ Καστράκι κεῖται, ὡς εἶπον ἤδη, πλησίον τῆς συμβολῆς δύο ῥευμάτων, ἅτινα ἀμφότερα εἶναι ὑδροφόρα. Εἰς τὴν κοίτην τοῦ ἑνὸς ῥέοντος εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου εὑρίσκεται φρέαρ καὶ πλησίον κρήνη ἀέναος, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὑδρεύονται σήμερον οἱ κάτοικοι τοῦ Σέσκλου. Ὡσαύτως ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ἄλλου ῥεύματος, τὸ ὁποῖον ῥέει παρὰ τὴν μεσημβρινοανατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ἀνα-

(1) Τὸ ὄνομα γράφεται καὶ *Σέσκουλον*, εἶναι δὲ ἀμφότερα νεώτεροι τύποι τῆς λέξεως *σεῦτλον*, *τεῦτλον* = beta cicla L. καὶ beta vulgaris L. Τὸ φυτὸν λέγεται πρὸς τούτοις καὶ *σεῦκλο*. Ἴδε **Theod. von Heldreich** παρὰ **Lolling, Ath. Mitteil. 1884** σ. **105, 1.**

(2) **Travels in Northern Greece IV** σ. **399.**

(1) Ἔ. ἀ. σ. 103 ἑξ. Ὁ Lolling συνέλεξε καὶ ἐνταῦθα τεμάχια ἀγγείων, ἅτινα περιέγραψεν ὁ **Furtwängler** ὁμοῦ μετὰ τῶν τοῦ Διμηνίου, αὐτ. σ. 116 (Πρβ. καὶ ἀνωτ. σ. 27).

βρύει πολλαχοῦ ὕδωρ σχηματίζον μικρὰς λίμνας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ποτίζονται τὰ ποίμνια.

Ἡ πλησίον τοῦ συνοικισμοῦ ὕπαρξις πηγαίου ὕδατος ἐπαρκοῦς διά τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κτήνη ἦτο σπουδαῖον πλεονέκτημα τῆς θέσεως ταύτης. Ὁ λόφος δέ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο ἱδρυμένη ἡ ἀκρόπολις, προβάλλεται ὡς ἀκρωτήριον ἀπὸ τῆς κλιτύος τοῦ πρὸς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ τῆς μικρᾶς κοιλάδος ἠρέμα ἀνερχομένου ὄρους. Ἡ ἀρχικὴ ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἦτο σχεδὸν ἐπίπεδος, ὕψος δὲ ἔχει μέγιστον ἀπὸ τῆς κοιλάδος — κατὰ τὴν μεσημβρινοανατολικὴν πλευρὰν —17,50 μ. περίπου (1). Ἡ δυτικὴ πλευρὰ συνέχεται μετὰ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους καὶ ἕνεκα τούτου εἶναι ὀλιγώτερον ὑψηλή, πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν δ' ἄκρον χωρίζεται ἡ ἀκρόπολις ἀπὸ τοῦ ὄρους μόνον διὰ ταπεινοτάτου λαιμοῦ. Οὕτω τὰ μέρη ταῦτα, ἡ μεσημβρινὴ καὶ ἡ δυτικὴ πλευρά, εἶναι τὰ ἀσθενέστατα τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὰ μᾶλλον εὐάλωτα. Ἡ φωτογραφία εἰκ. 12 δεικνύει τὴν δυτικὴν πλευρὰν μετὰ μέρους τῆς βορείας.

Αἱ πλευραὶ τοῦ λόφου δὲν κατέρχονται πανταχοῦ ὁμαλῶς· διότι τὸ ἓν τῶν ῥευμάτων ὑπέσκαψε καὶ παρέσυρε τὸ πλεῖστον τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος, οὕτω δ' ἔγινε νῦν ἡ πλευρὰ αὕτη ἀπότομος καὶ κάθετος ὡς τοῖχος. Τὸ ἕτερον ῥεῦμα, ὅπερ ἄλλοτε ἔρρεε πλησιέστερον τῆς βορειανατολικῆς πλευρᾶς, κατέφαγεν ὁμοίως τοὺς πρόποδας αὐτῆς, ὥστε εἶναι σήμερον καὶ αὕτη ὅλως ἀπόκρημνος. Ἠδυνήθησαν δὲ τὰ ὕδατα νὰ ὑποσκάψωσι καὶ παρασύρωσι τὰς πλευρὰς τοῦ λόφου, διότι οὗτος δὲν ἀποτελεῖται ἐκ βράχου σκληροῦ, ἀλλ' εἶναι γεώδους συστάσεως καὶ σκάπτεται εὐκόλως.

Εἰκὼν 12.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν ῥευμάτων εἶχεν ἀρχίσει πιθανῶς πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ συνοικισμοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου. Ἐξηκολούθησεν ὅμως καὶ κατόπιν, διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἰκήματά τινα ἐπ' αὐτοῦ κείμενα ἐξετείνοντο ἀρχικῶς πέρα τῶν σημερινῶν χειλέων τῶν κρημνῶν. Ἕνεκα τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιφανείας, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ἡ ἀκρόπολις. Ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα τῆς σημερινῆς. Σήμερον

(1) Τὸ ἀπόλυτον ὕψος τοῦ λόφου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ὑπερβαίνει κατὰ τὸν Lolling ὀλίγον τι τὰ 200 μέτρα.

τὸ μέγιστον μῆκος τῆς ἀκροπόλεως εἶναι 100 μ. περίπου καὶ τὸ μέγιστον πλάτος 40 μ., τὸ δὲ ἐμβαδὸν τριῶν περίπου στρεμμάτων, ἤτοι τριῶν χιλιάδων τετραγωνικῶν μέτρων. Τότε τὸ ἐμβαδὸν ἔφθανε πιθανῶς μέχρι τῶν τεσσάρων στρεμμάτων. Τεμάχια ὅμως ἀγγείων πολλὰ διεσπαρμένα ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου καὶ εἰς δύο ἀγροὺς κειμένους παρὰ τὴν δυτικὴν καὶ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν αὐτοῦ μαρτυροῦσιν, ὅτι αἱ κατοικίαι δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν ἐπίπεδον κορυφήν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ λόφου ἐπίχωσις εἶχε πάχος τριῶν μέχρις ἓξ μέτρων, διότι ἀπὸ τῶν μεσημβρινοδυτικῶν πρὸς τὰ βορειανατολικὰ ἐγίνετο παχυτέρα· παχυτάτη ὅμως ἦτο οὐχὶ εἰς τὸ βορειανατολικὸν ἄκρον, ἀλλὰ περὶ τὰ 15 μέτρα δυτικώτερον. Διεκρίθησαν δὲ εἰς αὐτὴν τρεῖς περίοδοι, ἐξ ὧν μία τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ δύο τοῦ λιθικοῦ.

Ὅλως εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως ἐβεβαιώθη τεχνητὴ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἔχουσα πάχος μέχρι 2,50 μ. καὶ κειμένη ἐπὶ λειψάνων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς (ἴδε κατωτέρω σ. 78). Ἡ λοιπὴ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἥτις ἐσχηματίσθη σὺν τῷ χρόνῳ, εἶχε πάχος πρὸς μὲν τὰ μεσημβρινοδυτικὰ μόνον 0,50 μ. περίπου, κατὰ δὲ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα παρετηρήθησαν πάλιν δύο στρώματα ἐρειπίων τῆς ἰδίας περιόδου, τὸ πάχος αὐτῆς ἔφθανε μέχρι 1,70 μ. καὶ πλέον.

Ἀλλὰ δὲν ἦτο πανταχοῦ καθαρὰ ἡ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος οὐδ᾽ ἐχωρίζετο σαφῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας, πολὺ συχνὰ δὲ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εὑρίσκοντο ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἢ ἀμέσως ὑπ᾽ αὐτήν. Τῆς ἀναμίξεως ταύτης κυρία αἰτία ὑπῆρξαν βεβαίως οἱ πολυάριθμοι τάφοι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, οἵτινες ἀνεκαλύφθησαν ἐπὶ τῆς σχετικῶς μικρᾶς ἐκτάσεως τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου καὶ ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ἔφθανον μέχρι τῶν στρωμάτων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· τοῦ βαθυτάτου πάντων ὁ πυθμὴν ἔκειτο 2,40 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν. Ἐὰν οἱ τάφοι οὗτοι ἔκειντο ἐντὸς ἢ μεταξὺ τῶν οἰκιῶν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, δὲν ἐξηκριβώθη. Ἡ ἐκσκαφὴ ὅμως αὐτῶν ἐτάραξεν εἰς πολλὰ μέρη τὴν ἐπίχωσιν καὶ οὕτω ἀνεμίχθησαν ἀρχαιότερα πράγματα μεθ᾽ ὑστερωτέρων. Ἐκ τούτου δὲ προέρχεται, ὅτι πολλῶν εὑρημάτων ἡ ἀκριβὴς ἡλικία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἀσφαλῶς. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περί τινων κτισμάτων, ἀλλ᾽ ὀλίγων εὐτυχῶς.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀπετελεῖτο ἐκ πλειόνων στρωμάτων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς δὲν ἦτο πανταχοῦ ὁ αὐτός. Πρὸς τὸ μέσον τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὰ βορειανατολικὰ αὐτῆς διεκρίθησαν πέντε κύρια στρώματα, ἐκ τῶν ὁποίων τρία ἀνῆκον εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ δύο εἰς τὴν νεωτέραν. Ἀλλ᾽ ὁ χωρισμὸς τῶν περιόδων καὶ ἐνταῦθα δὲν ἦτο σαφής, διότι ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου εἰς τὰ τῆς νεωτέρας δὲν ἔγινεν ἀποτόμως, ἀλλὰ βαθμηδόν, ἐπὶ μακρὸν δὲ βεβαίως ἦσαν συγχρόνως ἐν χρήσει. Ἕνεκα τούτου δύναται πάλιν νὰ ἐγερθῇ ἀμφιβολία περί τινων οἰκοδομημάτων, ἐὰν ἀνήκωσιν εἰς τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἐπίσης ἕνεκα τούτου δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ὁρισθῇ πανταχοῦ ἀκριβῶς τὸ πάχος τῆς ἐπιχώσεως ἑκατέρας τῶν περιόδων, γενικῶς ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα διήρκεσεν εἰς τὸ Σέσκλον πολὺ μακρότερον χρόνον, διότι ἡ ἐπίχωσις αὐτῆς ἔφθανε — μάλιστα κατὰ τὰ βορειανατολικὰ τῆς ἀκροπόλεως — μέχρι πάχους τριῶν μέτρων.

Ἡ ἐπίχωσις τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος κατὰ τὰ ἄλλα ἦτο ὁμογενὴς καὶ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτελοῦσα ἓν μόνον στρῶμα. Ἡ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου ὅμως δὲν ἦτο καθ᾽ ὅλον αὐτῆς τὸ πάχος ὁμοιόμορφος, διότι εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα δὲν εὑρίσκοντο γραπτὰ ἀγγεῖα ἢ εὑρίσκοντο σπανίως, ἐν ᾧ ὑψηλότερον ἦσαν συχνά. Προσέτι φαίνεται, ὅτι καὶ οἱ λιθόκτιστοι τοῖχοι ἦσαν σπάνιοι εἰς αὐτό, ἡ δ᾽ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ χωμάτων, μεθ᾽ ὧν ἦσαν ἀναμεμιγμένοι ἄνθρακες καὶ τέφρα, ὡς ἐὰν ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ἐρειπίων καλυβῶν ἐκτισμένων ἐκ πηλοῦ καὶ ξύλων ἢ ἄλλων τοιούτων εὐφθάρτων ὑλῶν. Τὸ στρῶμα τοῦτο εἶχε πρὸς τὸ βορειανατολικὸν τμῆμα τῆς ἀκροπόλεως μέγα πάχος, ἤτοι μέχρι δύο μέτρων, πρὸς τὸ μέσον ὅμως αὐτῆς καὶ πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν ἄκρον μόνον 0,30 μ., ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι ὁ πρῶτος συνοικισμὸς ἱδρύθη πρὸς τὸ βορειανατολικὸν μέρος τοῦ λόφου, μετὰ χρόνον πολὺν δ᾽ ἐξετάθη ἐφ᾽ ὅλης τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος[1] καὶ πρὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἐγκατελείφθη ἡ ἀκρόπολις ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἔκτοτε ἔμεινεν ἔρημος. Οὔτε ἐν τῇ ἐπιχώσει οὔτε ἐν τοῖς τάφοις εὑρέθησαν πράγματα μαρτυροῦντα ἐποχὴν ὑστερωτέραν τῆς τῶν ἀμαυροχρώμων γεωμετρικῶν ἀγγείων. Εἷς μικρὸς θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος καί τινες γεωμετρικοί, ὁμοίως θολωτοί, ἀνεκαλύφθησαν μακρὰν τῆς ἀκροπόλεως καὶ δὲν ἔχουσι σχέσιν μετ' αὐτῆς. Περὶ τούτων θὰ πραγματευθῶμεν ἀλλαχοῦ.

1. Λείψανα περιβόλων.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Διμηνίου, τῆς ὁποίας οἱ πολλαπλοῖ περίβολοι σώζονται κατὰ μέγα μέρος ἐπαρκῶς, ἐν Σέσκλῳ ἀνεκαλύφθησαν μόνον πρὸς τὸ μεσημβρινὸν ἄκρον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἥτις ἐκ φύσεως ἦτο μᾶλλον ἀσθενὴς καὶ εὐεπίβατος, τοῖχοί τινες δυνάμενοι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς λείψανα περιβόλων. Ἐπὶ τοῦ σωζομένου μέρους τῆς κλιτύος τῆς βορείας πλευρᾶς ἔγιναν δοκιμαὶ πρὸς ἀνακάλυψιν τυχὸν ὑπαρχόντων ὁμοίων λειψάνων, ἀλλ' ἀπεδείχθησαν ἄγονοι, κατὰ τὴν μεσημβρινὴν δὲ πλευράν, καὶ ἐὰν ὑπῆρχόν ποτε τείχη, πρὸ πολλοῦ βεβαίως ἔχουσι καταρρεύσει εἰς τὴν κοίτην τοῦ ῥεύματος, περὶ οὗ ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ῥεύματος καὶ σώζεται ἡ κλιτὺς αὐτῆς, ἀλλ' εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐνήργησα μόνον μικρὰν δοκιμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν παρετήρησα λείψανα περιβόλου.

Δυστυχῶς καὶ οἱ εἰς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως τοῖχοι σώζονται τόσον ὀλίγον καὶ ὑπέστησαν τόσας μεταβολάς, ὥστε δυσκολώτατος ἀποβαίνει ὁ ὁρισμὸς τῆς σχετικῆς ἡλικίας ἑκάστου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Πάντων ἀρχαιότατοι φαίνονται ὅτι εἶναι οἱ τοῖχοι, οἱ ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ τῶν ἀριθμῶν 20 (Β 2), 21 (Γ 1), 23 (Β 2) σημειούμενοι. Οὗτοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τεθεμελιωμένοι ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους καὶ δὲν ἔχουσι πρόσωπον πρὸς τὰ ἔσω, ἀλλ' εἶναι ἐκτισμένοι ὡς ἀναλήμματα· ἴσως ὅμως ὑψηλότερον εἶχον καὶ ἐσωτερικὸν πρόσωπον. Ὁ 23 εἶναι κεκλιμένος πρὸς τὰ ἔσω καὶ σώζεται εἰς μικρὸν ὕψος, ὁ 20 ὅμως σώζεται μέχρις ὕψους δύο μέτρων καὶ εἶναι κάθετος, κατὰ τὸ μέσον δὲ περίπου τοῦ σωζομένου μήκους του παρακολουθῶν τὸ σχῆμα τοῦ λόφου σχηματίζει ἀγκῶνα. Ὁ 21 εἶναι περίεργος ἕνεκα τῶν καμπυλῶν, τὰς ὁποίας σχηματίζει καὶ αἵτινες δὲν φαίνεται ὅτι ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους. Ὁ τοῖχος οὗτος σώζεται μέχρις ὕψους 1,40 μ., εἰκάζω δ' ὅτι πρὸς μεσημβρίαν ἡνοῦτο μετὰ τοῦ 20, ὡς ἐδηλώθη ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ στιγμῶν. Ἐὰν ἡ εἰκασία αὕτη εἶναι ὀρθή, ἔχομεν δύο περιβόλους, τὸν 20. 21 καὶ τὸν 23, οἵτινες ἀμφότεροι ἀνέρχονται εἰς τὴν πρώτην περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ὑστερώτερος τοῦ 21 εἶναι ὁ τοῖχος 22 (Δ 2), τοῦ ὁποίου τὸ βόρειον ἄκρον κεῖται ἐπὶ ἐκείνου· οὐχ ἧττον ἀνήκει καὶ οὗτος εἰς τὴν παλαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἐξηκολούθει δὲ πιθανῶς πρὸς μεσημβρίαν ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα, καὶ ἐπειδὴ δὲν φαίνεται ὅτι ἦτο τοῖχος οἰκίας τινός, ὑποθέτω ὅτι ἀπετέλει τμῆμα ἐσωτάτου περιβόλου κτισθέντος μὲν ὑστερώτερον τῶν δύο ἄλλων, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς ἐκείνους, καὶ συμπίπτοντος μετὰ τοῦ 21. Κατὰ τὸ σημεῖον τῆς συμπτώσεως ὁ τοῖχος 22 ἐκάμπτετο πρὸς ἀνατολάς, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὴν καμπὴν ὑπῆρχεν ἄνοιγμα θύρας πλάτους 1,25 μ., τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἐφράχθη. Ἄλλο ἄνοιγμα θύρας (27. Ε 1) κεῖται εἰς τὸν αὐτὸν τοῖχον, ἀλλ' ἀνατολικώτερον, ἐτέθη δὲ κατόπιν καὶ τοῦτο εἰς ἀχρηστίαν καὶ ἐκτίσθη ἐπ' αὐτοῦ τοῖχος, ὅστις ἀνήκει ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Παράλληλον περίπου πρὸς τὸν τοῖχον, ἐν τῷ ὁποίῳ κεῖται ἡ θύρα 27, εἶναι τὸ τμῆμα ἄλλου, τὸ ὁποῖον διακόπτεται ὡσαύτως ὑπὸ θύρας (28. Ε 2). Ἐπειδὴ δὲ ὁ τοῖχος 21 σώζεται ἀκριβῶς μέχρι τῆς καμπῆς τοῦ 22, ἐπειδὴ πρὸς τούτοις ἀνεκαλύφθη αὐτόθι καὶ ἄλλος τοῖχος (29. Ζ 1), ὅστις ἔχει πάχος μεγαλύτερον τῶν συνήθων τοίχων τῶν οἰκιῶν καὶ διευθύνεται πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀκροπόλεως, εἰκάζω ὅτι ἐνταῦθά που ἔκειτο ἡ μόνη ἢ ἡ κυρία ἀνάβασις εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀνήκουσιν οἱ τοῖχοι 17 (Δ 2 Β. 3) καὶ 16 (Γ. 2).

[1] Ἴδε ἀνωτ. σ. 14 ὑπὸ τίνα ἔννοιαν μεταχειριζόμεθα τὸν ὅρον τοῦτον.

Τὰ θεμέλια αὐτῶν κεῖνται εἰς τὸ αὐτὸ βάθος, ἤτοι 1,70 μ. ὑψηλότερον τοῦ στερεοῦ, διότι ἀμφότεροι εἶναι ᾠκοδομημένοι ἐπὶ ἐπιχώσεως τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου. Δὲν εἶναι ὅμως, ὡς φαίνεται, ἐντελῶς σύγχρονοι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ πρῶτον ἐκτίσθη ὁ 17, ὅστις ἔχει πρόσωπον πρὸς τὰ ἔσω καὶ πρὸς τὰ ἔξω, βραδύτερον δὲ — ἢ διότι ἡ ἐσωτερικὴ πρόσοψις κατέρρευσεν ἐν μέρει, ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν — προσεκτίσθη ὁ 16, ὅστις ἔχει πρόσωπον μόνον πρὸς τὰ ἔσω· οὕτω δ' ἐσχηματίσθη τοῖχος πολὺ πλατὺς δυνάμενος νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἀντὶ πύργου. Ὁ τοῖχος οὗτος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πρόσοψιν σχηματίζει μίαν ἐσοχήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεκαλύφθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τρεῖς ὀπαὶ διαμέτρου 0,15 μ. ἕως 0,25 μ. καὶ βάθους 0,40 μ., δηλοῦσαι ἀναντιλέκτως τὰς θέσεις ξυλίνων κιόνων. Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω μετὰ βεβαιότητος, τίς ἦτο ὁ σκοπὸς αὐτῶν, πιθανῶς ὅμως ἐβάσταζον στέγην τινὰ προέχουσαν ἐν εἴδει ἐξώστου ἢ ἐστήριζον τὸ τεῖχος (1).

Ἔτι βραδύτερον ἐκτίσθη πρὸ τῆς ἐσοχῆς καὶ περαιτέρω πρὸς δυσμὰς ἄλλος τοῖχος, ὁ 18 (B 3), ἔχων πρόσωπον μόνον πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε, πληρουμένου τοῦ ὀπίσω αὐτοῦ χώρου διὰ λίθων καὶ χωμάτων, ἀπετέλει μετὰ τῶν 16 καὶ 17 ἓν σῶμα. Δὲν γνωρίζω, ἐὰν ἡ προσθήκη αὕτη σκοπὸν εἶχε κυρίως νὰ καταστήσῃ τὸ πυργοειδὲς πλάτυσμα εὐρύτερον ἢ ἐὰν ἠθέλησαν νὰ καταργήσωσι τὴν ἐσοχήν. Βέβαιον ὅμως μοι φαίνεται, ὅτι καὶ ὁ τοῖχος 18 ἀνήκει ἀκόμη εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ὅταν ἐκτίσθησαν οἱ τοῖχοι 16, 17, 18, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων περιβόλων ὁ μὲν 22 ἦτο ἤδη — κατὰ μέγα μέρος τοὐλάχιστον — κεκαλυμμένος ὑπὸ ἐπιχώσεως, ὁ δὲ 20 καὶ ὁ 23 ἦσαν εἰσέτι ἐν χρήσει καὶ ἐπιμελῶς ἐφρόντιζον, ὅπως μὴ σχηματισθῇ πρὸ αὐτῶν ἐπίχωσις εὐκολύνουσα τὴν ἔξωθεν ἀνάβασιν. Οὕτω καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ περιόδῳ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τρεῖς ἦσαν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο οἱ περίβολοι, ὁ 23 καὶ ὁ 20, οἵτινες βεβαίως εἶχον ἐπισκευασθῆ, καὶ ὁ ἐσώτατος 17 μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν προσεκτισμένων εἰς αὐτὸν 16 καὶ 18.

(1) Πρβ. Dörpfeld, Troja und Ilion σ. 57, ἔνθα μνημονεύονται ὅμοιοι ξύλινοι κίονες ἢ πάσσαλοι, διαμ. 0,20 μ. περίπου, ἐμπεπηγμένοι εἰς τὸ ἔδαφος καὶ στηρίζοντες τὴν πλευρὰν δρόμου καὶ τὴν ὀροφὴν αὐτοῦ.

Τέλος ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἑκουσίως ἢ ἀναγκασθέντες ἐγκατέλειψαν τὴν ἀκρόπολιν, ἄλλοι ἄνθρωποι κατοικήσαντες ἐνταῦθα ἔκτισαν οἰκήματά τινα ἐπὶ τοῦ ἐξωτάτου ἐκ τῶν τριῶν περιβόλων, τοῦ 23, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταστραφῆ, καὶ πρὸ τοῦ δευτέρου περιβόλου. Τὰ οἰκήματα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ὡς ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀνακαλυφθέντων ἀγγείων συνάγεται· τότε πιθανῶς ἡ ἀκρόπολις δὲν ἦτο πλέον ὠχυρωμένη. Βραδύτερον ὅμως ᾐσθάνθησαν καὶ οἱ νέοι κάτοικοι τὴν ἀνάγκην τῶν τειχῶν καὶ ἐξετέλεσαν αὐτὴν κατ' ἴδιον τρόπον. Μετέφεραν χώματα καὶ ἔρριψαν αὐτὰ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, οὕτω δ' ἐκάλυψαν ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν ταύτην ὄχι μόνον πάντα τὰ λείψανα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ὅσα ἦσαν ἀκόμη ὁρατά, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ παλαιότερα οἰκήματα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, τὰ πρὸ τοῦ περιβόλου 20, ἅτινα εἶχον καταστραφῆ πρότερον ἢ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἢ καὶ ὑπὸ ἐχθρῶν ἴσως. Ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως δὲ ταύτης, ἥτις εἶχε βάθος μέγιστον 2,50 μ., ᾠκοδόμησαν νέον περίβολον, τοῦ ὁποίου τμῆμα εἶναι ὁ τοῖχος 19 (B 3). Ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἦτο τεχνητή, ἔγινε φανερὸν ἐκ τοῦ εἴδους τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν καθαρά, ὅπως ἐκ τοῦ μαλακοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἐσκάφησαν· σκοπὸς δ' αὐτῆς ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ καταστήσῃ τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀκροπόλεως ὑψηλότερον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὀχυρώτερον. Πιθανῶς μάλιστα καὶ ἡ ἐκσκαφή, ἥτις παρέσχε τὰ χώματα, συνετέλει εἰς τὸ νὰ γίνῃ ἡ πλευρὰ αὕτη τοῦ λόφου ὀλιγώτερον εὐεπίβατος.

Ὁ τοῖχος 19 ἐν ἀρχῇ συμπίπτει μετὰ τοῦ μεσημβρινωτάτου ἄκρου τοῦ τοίχου 20, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται, κατόπιν δὲ παρεκκλίνει ὀλίγον πρὸς ἀνατολὰς καὶ φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθει ἐπὶ τοῦ τοίχου 17. Διαφέρει δ' ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν, τοὺς ὁποίους μέχρι τοῦδε ἀνεφέραμεν, διότι ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν ᾠκοδομημένοι ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ, οὗτος δὲ εἶναι πλινθόκτιστος, πλὴν τῶν θεμελίων· εἰς ἓν μέρος ὅμως καὶ αὐτὰ τὰ θεμέλια εἶναι πλίνθινα. Αἱ πλίνθοι ἦσαν ὠμαί, χρώματος δὲ μελανοῦ, ἐρυθρωποῦ ἢ κιτρινωποῦ — κατὰ τὸ φυσικὸν χρῶμα τῆς γῆς, ἐξ ἧς ἐπλάσθησαν —, ἔκειντο δὲ οὕτω ἐναλλάξ, ὥστε ἀπετελεῖτο ἁρμονική τις ποικιλία χρωματισμοῦ. Ἄχυρα δὲν

ὑπῆρχον ἀναμεμιγμένα μετὰ τοῦ πηλοῦ, τὸ μῆκος δὲ τῶν πλίνθων ἦτο 0,315 μ. ἕως 0,33 μ. καὶ τὸ πάχος 0,06 μ. ἕως 0,07 μ.· τὸ πλάτος αὐτῶν δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν περιβόλων τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου. Ἐξ αὐτῶν συνάγομεν μετὰ πιθανότητος, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ὑπῆρχον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν πλείονες περίβολοι συγχρόνως· ἀλλὰ περὶ τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν διατάξεως, περὶ τῆς ἐκτάσεως, περὶ τῆς πύλης ἢ τῶν πυλῶν, αἵτινες ἦγον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, οὐδὲν γνωρίζομεν.

2. Οἰκήματα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

α. Πηλόκτιστοι καλύβαι.

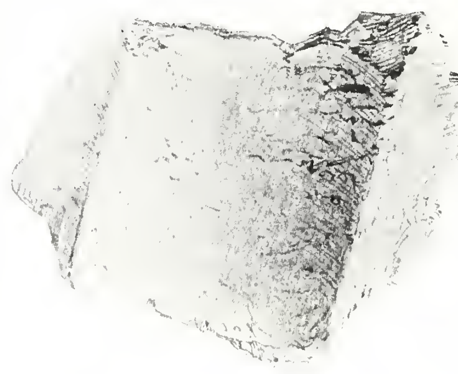
Εἴδομεν (σ. 73), ὅτι τὸ βαθύτατον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, τὸ ὁποῖον σύγκειται κατὰ τὸ πλεῖστον

Εἰκὼν 13.

μόνον ἐκ γῆς ἀναμεμιγμένης μετὰ τέφρας καὶ ἀνθράκων, ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν καλυβῶν, τὰς ὁποίας ἔκτισαν οἱ πρῶτοι ἐπὶ τοῦ λόφου, καὶ μάλιστα πρὸς τὸ βορειανατολικὸν μέρος αὐτοῦ, ἐγκατασταθέντες. Ὁποία δὲ ἦτο περίπου ἡ ὄψις τῶν καλυβῶν ἐκείνων, δυνάμεθα ἴσως νὰ συμπεράνωμεν ἔκ τινων τεμαχίων ἀλοιφῆς ἐκ πηλοῦ ἠχυρωμένου, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως εἰς βάθος 3,70 μ. Ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων τὰ μὲν σώζουσι τύπους λεπτῶν καλάμων (εἰκ. 13), τὰ δὲ πασσάλων (εἰκ. 15 καὶ 16), καὶ προέρχονται τὰ πρῶτα ἐκ τῆς στέγης οἰκίσκου ἐστεγασμένου διὰ καλάμων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔκειτο στρῶμα πηλοῦ πάχους 0,04 μ. ἕως 0,06 μ., τὰ δ' ἄλλα ἐκ τῶν τοίχων τοῦ οἰκίσκου, οἵτινες ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ πυκνῶν πασσάλων ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ὁμοίως ἐπηλειμμένων διὰ πηλοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ πάχος ἐποίκιλλεν ἀπὸ 0,04 μ. μέχρι 0,07 μ. Οἱ πάσσαλοι εἶχον διάμετρον 0,03 μ. ἕως 0,05 μ.

Ἐπὶ τῶν τεμαχίων εἰκ. 15 καὶ 16 σώζεται τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπεστρογγυλωμένον, οἱ τύποι δὲ τῶν πασσάλων ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου εἶναι κάθετοι πρὸς τὸ ἄκρον τοῦτο, ἐπὶ τοῦ δευτέρου ὅμως οὐχί. Τὸ αὐτὸ παρετήρησα καὶ ἐπὶ ἄλλων τεμαχίων. Ἐπειδὴ δὲ βεβαίως οἱ εἰς τὸ ἔδαφος ἐμπεπηγμένοι πάσσαλοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὸν σκελετὸν τῶν καθέτων τοίχων, ἦσαν καὶ αὐτοὶ πάντοτε κάθετοι, συνάγομεν, ὅτι ἐκ τῶν τοίχων τοῦ οἰκίσκου οἱ μὲν εἶχον τὸ ἄνω ἄκρον ὁριζόντιον, οἱ δὲ κεκλιμένον. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ στέγη ἦτο κεκλιμένη — ἢ πρὸς μίαν πλευρὰν μόνον ἢ

Εἰκὼν 14.

πρὸς δύο (ἀετοειδής). Ἐν τῇ ἀναπαραστάσει εἰκ. 17, τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι νὰ δείξῃ ἁπλῶς ἔκ τίνων μερῶν δυνατὸν εἶναι νὰ προέρχωνται τὰ ἀπεικονισθέντα τεμάχια τῆς ἀλοιφῆς, παρεδέχθημεν τὴν στέγην ἀετοειδῆ καὶ ἐθέσαμεν τὸ τεμάχιον εἰκ. 16 εἰς τὴν πρόσοψιν, τὸ δὲ τεμάχιον εἰκ. 15, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνω ἄκρον εἶναι ὁριζόντιον, ἐθέσαμεν εἰς μίαν τῶν πλαγίων πλευρῶν.

Τὰ ἐκ τῆς στέγης τεμάχια φέρουσιν, ὡς εἴπομεν ἤδη, τύπους καλάμων λεπτῶν, διότι ἐχρησι-

μοποίουν βεβαίως πρὸ πάντων τοὺς νεαροὺς βλαστούς, τῶν ὁποίων τὸ φύλλωμα εἶναι πυκνότερον. Ἔκειντο δ' οἱ κάλαμοι οὐχὶ κατὰ τὴν κλίσιν τῆς στέγης, ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς τοὺς μακροὺς τοίχους τῆς καλύβης, καὶ τὰ ἄκρα τῆς στέγης δὲν προεῖχον, ἀλλὰ συνέπιπτον ἀκριβῶς μετὰ τῶν ἄκρων τῶν τοίχων. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τεμαχίων ὡς τὸ εἰκ. 13, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν ἥμισυ φέρει τύπους καλάμων, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἶναι λεῖον καὶ καμπυλοῦται πρὸς τὰ κάτω· ἐπειδὴ δ' ἡ καμπυλότης αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν κυρτότητα, τὴν ὁποίαν ἔχουσι τὰ ἀπεστρογγυλωμένα ἄνω ἄκρα τῶν τοίχων, συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ τεμάχιον εἰκ. 13 ἀνῆκεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς στέγης καὶ ὅτι τὸ λεῖον καὶ καμπύλον μέρος αὐτοῦ ἐφηρμόζετο ἐπὶ τοῦ κυρτοῦ ἄκρου τοῦ τοίχου, ὥστε ἡ στέγη δὲν εἶχε γεῖσον προέχον. Αἱ δοκίδες δέ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔκειντο οἱ κάλαμοι, ἐπάτουν ἐπὶ τοῦ κορυφαίου ξύλου τῆς στέγης καὶ ἐπὶ τῶν ὀρθίων πασσάλων τῶν τοίχων. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 15 διακρίνεται, ὅτι εἷς τῶν πασσάλων εἶχεν ἄνω ἐντομήν, ἥτις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πιθανῶς ἐχρησίμευεν.

Τοῦ τεμαχίου εἰκ. 13, τοῦ ὁποίου ἡ κάτω ἐπιφάνεια φέρει τοὺς τύπους καλάμων, ἀπεικονίσθη (εἰκ. 14) καὶ ἡ ἄνω ὄψις, διότι καὶ αὕτη δὲν εἶναι ὁμαλή, ἀλλ' ἔφερεν εἰς τὰ ἄκρα δύο αὔλακας, αἵτινες φαίνεται ὅτι ἐσχηματίσθησαν ἐκ μεγάλων ξύλων τεθέντων ἐπὶ τοῦ νωποῦ πηλοῦ, διὰ τοῦ

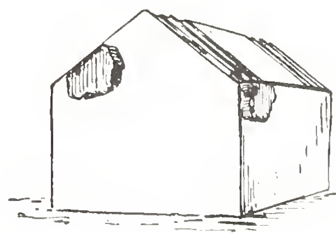
Εἰκὼν 15.

Εἰκὼν 16.

ὁποίου ἦτο ἐπηλειμμένη ἔξωθεν ἡ στέγη. Τὸ πάχος αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν, διότι δὲν σώζεται ὅλον τὸ πλάτος τῶν αὐλάκων, ἡ δὲ διεύθυνσίς των ἦτο κάθετος πρὸς τὴν τῶν καλάμων καὶ ἀπεῖχον ἀπ' ἀλλήλων 0,13 μ. περίπου. Ὅμοιαι αὔλακες ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ ἄλλων τεμαχίων, ἐνῷ ἄλλα πάλιν μεγαλύτερα στεροῦνται αὐτῶν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὰ ξύλα δὲν ὑπῆρχον ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῆς στέγης, ἐπὶ δὲ τῆς ἀναπαραστάσεως εἰκ. 17 ἐθέσαμεν αὐτὰ μόνον εἰς τὰ ἄκρα παρὰ τὰς προσόψεις· ἀλλὰ δυνατὸν εἶναι νὰ ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ αὐτῶν.

Τὸν σκοπὸν τῶν ξύλων τούτων — ἐὰν αἱ αὐλακώσεις ἀληθῶς ἐξ αὐτῶν προέρχωνται — δὲν γνωρίζω. Δοκοὶ κατὰ διαστήματα κείμεναι ἐπὶ τῆς στέγης θὰ ἦσαν λίαν χρήσιμοι, ὅταν αἱ καλύβαι ἦσαν

Εἰκὼν 17.

μόνον διὰ καλάμων ἐστεγασμέναι· διότι τότε ἐπίεζον καὶ συνεκράτουν αὐτούς [1]. Ὅταν ὅμως, ὡς ἐν

[1] Πρβ. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien

τῇ ἡμετέρᾳ περιπτώσει, ἐπὶ τῶν καλάμων ὑπῆρχε *δόρωσις* (1), ὑποθέτω ὅτι αἱ δοκοὶ δὲν ἦσαν πλέον τόσον ἀναγκαῖαι. Ἴσως ὅμως διετηρήθησαν κατὰ παράδοσιν ἢ καὶ ἐχρησίμευον κατά τινα τρόπον πρὸς στερέωσιν ἐπὶ τῆς στέγης χόρτων καλυπτόντων τὴν δόρωσιν· τὰ χόρτα δὲ ταῦτα δυνατὸν εἶναι νὰ προεῖχον τῶν καθέτων τοίχων ἐν μορφῇ γείσων.

Τεμάχια ἀλοιφῆς ἀπὸ τοίχων ἢ ἀπὸ τῆς στέγης καλυβῶν, ὀπτηθέντα ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ σώζοντα ἕνεκα τούτου τύπους ξύλων ἢ καλάμων, εὑρέθησαν ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Σέσκλου καὶ ἄλλα οὐχὶ ὀλίγα. Διότι ὄχι μόνον κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ συνοικισμοῦ, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, καὶ οὐχ ἧττον κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ἔκτιζον ὁμοίας καλύβας. Μετεχειρίζοντο δὲ πρὸς τοῦτο πολλάκις, ὡς φαίνεται, κορμοὺς πολὺ παχυτέρους τῶν ἐπὶ τῶν τεμαχίων εἰκ. 15 καὶ 16 ἀποτυπωθέντων πασσάλων· τοὐλάχιστον ἀνεκαλύφθησαν εἴς τινα μέρη ὀπαὶ ἐν τῷ ἐδάφει, εἰς τὰς ὁποίας προφανῶς ἦσαν ἐμπεπηγμέναι δοκοὶ καὶ τῶν ὁποίων ἡ διάμετρος ἐποίκιλλεν ἀπὸ 0,12 μ. μέχρι 0,30 μ.· ἐπειδὴ δὲ πλησίον δὲν ὑπῆρχον λιθόκτιστοι τοῖχοι δυνάμενοι νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὰς ὀπάς, ὑποθέτω ὅτι αἱ δοκοὶ ἐκεῖναι ἀπετέλουν τὸν σκελετὸν διαλυθεισῶν καλυβῶν. Δύο συστάδες τοιούτων ὀπῶν ἀνεκαλύφθησαν ἡ μὲν ἐν τῷ τετραγώνῳ Γ 2 (δύο ἐξ αὐτῶν ἐσημειώθησαν καὶ ἐν τῷ σχεδίῳ πίν. 3), ἡ δ' ἑτέρα ἐν τῷ τετραγώνῳ Η 3. Δυστυχῶς ὅμως ἕνεκα τῶν ὑπερκειμένων οἰκοδομημάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξερευνηθῶσι τὰ μέρη ταῦτα καλῶς καὶ νὰ διακριθῇ, ἐὰν ὑπῆρχεν ὡρισμένον τι σχέδιον (2). Τοῦτο μόνον δύναται νὰ ῥηθῇ, ὅτι ἐνῷ τὰ τεμάχια πάντα τοῦ ἀνωτέρω ἀναπαρασταθέντος οἰκίσκου ἄγουσιν εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι ἦτο τετράπλευρος, ἄλλαι καλύβαι ἦσαν πιθανώτατα κυκλοτερεῖς.

β Λιθόκτιστοι οἰκίαι.

Ὁ τρόπος τῆς οἰκοδομίας αὐτῶν δὲν διαφέρει ἀπὸ τοῦ τρόπου, τὸν ὁποῖον εὕρομεν ἐν Διμηνίῳ (ἴδε σ. 50). Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων δ' οἰκημάτων σπουδαιότατον πάντων εἶναι τὸ διὰ τοῦ ἀρ. 37 (Κ 3) σημειούμενον, τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς τὸ βορειανατολικώτατον ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως καὶ δυστυχῶς δὲν ἀνεσκάφη ἐντελῶς, διότι πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ καταστραφῶσι τὰ ὑπερκείμενα κτίσματα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ ὅσον μέρος ἀνεσκάφη ἀρκεῖ, ἵνα δώσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ σχήματος τοῦ ὅλου. Τὸ οἴκημα εἶχε μικρὰν στοὰν καὶ ὀπίσω αὐτῆς δωμάτιον ἔχον πλάτος 3,25 μ. Τὸ βάθος αὐτοῦ δὲν εἶναι γνωστόν, ὡς δὲν γνωρίζομεν καὶ ἐὰν μετ' αὐτὸ ἠκολούθει δεύτερον δωμάτιον. Ἐκ τῶν δύο δὲ παραστάδων τῆς στοᾶς σώζεται μόνη ἡ ἀνατολική, ἥτις ἔχει μῆκος 0,93 μ. καὶ παραδόξως δὲν κεῖται εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ τοίχου τοῦ δωματίου, ἀλλὰ κατὰ 0,25 μ. ἐνδότερον· ἴσως προϋπάρχων τοῖχος ἄλλης οἰκίας ἠνάγκασε τὸν τέκτονα εἰς τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην. Ἡ ἄλλη παραστάς, ἐλλείπουσα νῦν, συνεπληρώθη ἐν τῷ σχεδίῳ, ἀλλὰ σημεῖα φανερὰ δεικνύουσιν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ὅτι ἔκειτο εἰς τὴν κανονικὴν θέσιν. Ἡ θύρα δέ, ἡ ἀπὸ τῆς στοᾶς εἰς τὸ δωμάτιον ἄγουσα, ἔχει πλάτος 0,57 μ. καὶ δὲν κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον, ἀλλὰ πλησιέστερον πρὸς τὴν δεξιὰ τῷ εἰσιόντι παραστάδα. Πλὴν ταύτης ὅμως τὸ δωμάτιον εἶχε καὶ ἄλλην θύραν, πλάτους 0,50 μ., κειμένην εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, τοῦτο δὲ σημαίνει πιθανῶς, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ὁδός.

Περὶ τῆς στοᾶς δὲν εἶναι βέβαιον, ἐὰν ἦτο πρόδομος ἢ ὀπισθόδομος· διότι θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ὑπῆρχον ἐν Σέσκλῳ οἰκίαι ἔχουσαι καὶ ὀπισθόδομον. Ἀλλ' ἐὰν ἦτο ὀπισθόδομος — καὶ τὸ μικρὸν βάθος συνηγορεῖ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς εἰκασίας ταύτης —, πάντως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν πρόδομος ἀντιστοι-

und der Herzegovina, VII σ. 253: die einfachste Form (τῆς ἐν Βοσνίᾳ σημερινῆς οἰκίας) zeigt aus Flechtwerk hergestellte Wände mit hohem Strohdache, von dessen Firste oft Stangen herabhängen, um das Stroh zu befestigen. Πρβ. πρὸς τούτοις τὰς ῥάχεις ἐπὶ τῶν καλυβοειδῶν καλπῶν (urne a capanna) τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Cozza. Notizie degli Scavi 1893 σ. 202 ἑξ.

(1) Οὕτω καλεῖται, ὡς γνωστόν, εἰς ἀττικὰς ἐπιγραφὰς (IG II 1, 167 καὶ IG II 2, 1054) τὸ ἐπὶ καλάμων ἢ σανίδων (καλυμμάτων) στρῶμα πηλοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειντο αἱ κέραμοι.

(2) Ὅμοιαι ὀπαί, διαμ. 0,15 ἕως 0,30, ἐσκαμμέναι ἐν τῷ στερεῷ ἐδάφει καὶ ἀποτελοῦσαι συστάδας, ἀνεκαλύφθησαν ἐν τῷ συνοικισμῷ τοῦ Butmir, ὑποτίθεται δ' ὅτι καὶ ἐκεῖναι προέρχονται ἐκ στύλων τῶν καλυβῶν (ἴδε Neolithische Station von Butmir II σ. 19 ἑξ.).

χῶν πρὸς αὐτόν. Εἰς τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ σπουδαιότης τοῦ οἰκήματος τούτου· διότι ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτοῦ, ὅτι ἤδη κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἦτο γνωστὸς ὁ μετὰ προδόμου τύπος τοῦ μεγάρου, τὸν ὁποῖον ἀπηντήσαμεν ἐν Διμηνίῳ καὶ θ' ἀπαντήσωμεν πάλιν ἐν Σέσκλῳ εἰς τὰς οἰκίας τῆς νεωτέρας περιόδου. Ὁ ὀπισθόδομος ἦτο βεβαίως καὶ τότε σπανιώτερος τοῦ προδόμου, διότι μόνον ὁσάκις ἡ ὀπισθία πλευρὰ τοῦ μεγάρου δὲν συνείχετο μετ' ἄλλων οἰκοδομημάτων, ἠδύνατο νὰ κτισθῇ ὀπισθόδομος. Εἰς τὸ μέγαρον 37 ὁ ὀπισθόδομος φθάνει σήμερον ἀκριβῶς μέχρι τοῦ χείλους τοῦ κρημνοῦ, ἄλλοτε ὅμως ὑπῆρχε πιθανῶς πρὸ αὐτοῦ αὐλὴ ἢ ὁδός, ἥτις κατέρρευσε μετὰ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου.

Μεσημβρινοδυτικῶς τῆς περιγραφείσης ἀνεσκάφη ἄλλη οἰκία (38. Ι 3), τῆς ὁποίας τὰ θεμέλια κεῖνται ὑψηλότερον τοῦ στερεοῦ κατὰ 1,70 μ. Αὕτη ἀποτελεῖται σήμερον ἐξ ἑνὸς μόνου τετραπλεύρου δωματίου ἔχοντος πλάτος 4,95 μ. καὶ βάθος 3,70 μ. Ἡ εἴσοδος αὐτοῦ, πλάτους 0,65 μ., ἔκειτο εἰς τὸν μεσημβρινοδυτικὸν τοῖχον, δὲν ὑπάρχουσι δὲ ἐνδείξεις, ὅτι εἶχε καὶ πρόδομον.

Προχωροῦντες περαιτέρω πρὸς μεσημβρίαν ἀπαντῶμεν ἄλλο τετράπλευρον δωμάτιον (39. Θ 4), περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμέν τι, διότι δὲν σώζεται καλῶς καὶ διότι μέρος αὐτοῦ καλύπτεται ὑπὸ μεταγενεστέρων οἰκοδομημάτων. Ἔτι περαιτέρω δὲ βλέπομεν δύο τοίχους (41. Ζ 5 καὶ 42. Ε 4) τῆς αὐτῆς μὲν περιόδου, ἀλλ' οὐχὶ συγχρόνους πρὸς ἀλλήλους· διότι ὁ μὲν πρῶτος εἶναι ἐκτισμένος ἐπὶ ἐπιχώσεως ἐχούσης βάθος ἑνὸς μέτρου, ὁ δὲ δεύτερος ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς ἀνάλημμα καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ἔχει πρόσωπον πρὸς τὰ ἔσω, ἐθεμελιώθη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ στερεοῦ σχεδόν. Ὁ τοῖχος οὗτος ἔκειτο ἐν μέρει ὑπὸ οἰκοδόμημα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, ὡσαύτως δ' ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος καὶ ὁ 43 (Ε 4).

Βορειοδυτικῶς τῶν τοίχων τούτων, εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς ἀκροπόλεως, εὑρίσκομεν τὴν οἰκίαν 8 καὶ 9 (Ζ 3), ἥτις εἶναι ἀξιοσημείωτος ἕνεκα τούτου, ὅτι δὶς κατεστράφη καὶ ἀνῳκοδομήθη κατὰ τὸ αὐτὸ γενικῶς σχέδιον. Ἐν ἀρχῇ ἦτο ἓν εὐρύχωρον τετράπλευρον δωμάτιον, τοῦ ὁποίου ἡ θύρα ἔκειτο εἰς τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον, ὅταν δὲ κατεστράφη, ἀνῳκοδόμησαν αὐτὸ κτίσαντες τοὺς τοίχους ἐπὶ τῶν λειψάνων τῶν παλαιοτέρων τοίχων. Καὶ ἐπειδὴ τὸ δάπεδον τοῦ νέου οἰκήματος ἔκειτο ὑψηλότερον, ὕψωσαν καὶ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας φράξαντες διὰ λίθων τὸ κατώτερον μέρος αὐτῆς. Συγχρόνως διῄρεσαν διὰ μεσοτοίχου τὸ ἓν δωμάτιον εἰς δύο καὶ ἀφῆκαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μεσοτοίχου ἄνοιγμα θύρας. Βραδύτερον κατεστράφη καὶ αὕτη ἡ οἰκία, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων δ' αὐτῆς ἐκτίσθη τρίτη, τῆς ὁποίας οἱ σωζόμενοι τοῖχοι κεῖνται πάλιν ἐπὶ τῶν παλαιοτέρων. Ἡ τελευταία ἀνοικοδόμησις ἔγινε πιθανῶς εἰς τοὺς μεταβατικοὺς χρόνους ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τῆς οἰκίας ταύτης προεκτείνεται πρὸς μεσημβρίαν, ὡς ἐὰν ἀπετέλει παραστάδα προδόμου· ἀλλ' ἡ προέκτασις ἀφανίζεται ὑπὸ οἰκοδόμημα τῆς δευτέρας περιόδου καὶ δὲν γνωρίζομεν ποῦ καὶ πῶς ἐπερατοῦτο. Παρὰ δὲ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν τῆς οἰκίας ἐκφύεται μὲν δεύτερος τοῖχος ἔχων μῆκος 3,70 μ., ἀλλά, πλὴν τοῦ ὅτι δὲν κεῖται εἰς τὴν κανονικὴν θέσιν παραστάδος, φαίνεται ὅτι τὸ ἄκρον αὐτοῦ συνήπτετο μετ' ἄλλου τοίχου κειμένου ὑπὸ τὸ κτίσμα 10. Οὕτω ἡ ὕπαρξις προδόμου ἐνταῦθα εἶναι πλέον ἢ ἀμφίβολος.

Ἄλλο οἴκημα μετ' ἐσωτερικῆς διαιρέσεως ἔκειτο μεσημβρινῶς τοῦ περιγραφέντος (11. Δ 3), ἀλλὰ τὰ σωζόμενα καὶ ἀνακαλυφθέντα μέρη αὐτοῦ εἶναι ὀλίγα καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῶν ἀσφαλές τι περὶ τοῦ ὅλου σχεδίου. Παρουσιάσθη ὅμως ἐνταῦθα ἄλλο τι ἄξιον μνείας. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐτέθη ὁ ἀριθμὸς 11, ἀνεκαλύφθησαν δύο τοιχάρια λίαν ἀμελῶς ἐκτισμένα ἐκ πηλοῦ καὶ ὀρθίων πλακῶν. Τὸ ὕψος αὐτῶν ἦτο 0,25 μ. ἕως 30 μ., μῆκος δ' εἶχε τὸ μὲν 1,20 μ., τὸ δ' ἕτερον 1,80 μ., καὶ διεσταυροῦντο ἐν τῷ μέσῳ, ὥστε ἐσχημάτιζον τέσσαρας γωνίας ἢ χωρίσματα. Πλησίον ἔκειτο πλὰξ λίθου λεία, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔτριβον ἢ ἔπλαττόν τι, πρὸς τούτοις δ' εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν τοιχαρίων καὶ περὶ αὐτὰ ἀγγεῖά τινα ἄρτια καὶ πολλὰ τεμάχια

ἀγγείων διαστραφέντα καὶ παραμορφωθέντα κατὰ τὴν ὄπτησιν, ὀλίγον δὲ περαιτέρω πρὸς βορρᾶν (εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀριθμοῦ 12) ἀνεκαλύφθη σωρὸς πηλίνων πεσσῶν σφενδόνης, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ φαίνεται ὅτι ἦσαν ὠμοὶ ἢ ἀτελῶς ὠπτημένοι. Ἐκ τῶν εὑρημάτων τούτων εἰκάζω, ὅτι κατῴκει ἐνταῦθα κεραμεύς τις καὶ ὅτι τὰ τοιχάρια μετὰ τῶν τεσσάρων χωρισμάτων καὶ ἡ λεία πλὰξ εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν ἐργασίαν του ([1]).

Ὑπὸ τὸ οἴκημα τοῦτο ἀνεκαλύφθη τοῖχος παλαιότερος, ἄλλοι δέ τινες κεῖνται πλησίον, ὥστε ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα καταστροφὴν καὶ ἀνοικοδόμησιν ἐντὸς τῆς αὐτῆς περιόδου.

Πρὸς μεσημβρίαν τούτων ὑπῆρχεν ἐν τετράγωνον δωμάτιον (14. ΔΕ), τοῦ ὁποίου τὸ ἥμισυ μόνον σώζεται· ἡ θύρα αὐτοῦ ἔκειτο εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν πλευράν.

Δυτικώτερον δὲ κεῖται, ἐν μέρει ὑπὸ τὸν ἐσώτατον περίβολον τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἄλλο δωμάτιον (15. Γ 3), τὸ ὁποῖον ἐν τῷ σχεδίῳ ἐσημείωσα ὡς ἀναγόμενον εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον· παρατηρῶ ὅμως, ὅτι δύναται ν' ἀνήκῃ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑπομένης. Τὸ σχῆμα αὐτοῦ δὲν εἶναι ὀρθογώνιον, τὸ δὲ δάπεδον εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ χώματος πεπατημένου, καὶ ἐν αὐτῷ ἀνεκαλύφθησαν δύο ὀπαὶ διαμ. 0,15 μ. περίπου δηλοῦσαι τὰς θέσεις ξυλίνων κιόνων. Ὁ ἕτερος τῶν κιόνων ἵστατο παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον, σχεδὸν ἐφήπτετο αὐτοῦ, καὶ ἕνεκα τούτου ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι δὲν ἐχρησίμευε πρὸς στήριξιν τῆς στέγης· ἀλλ' ὁ τοῖχος οὗτος καὶ ὁ ἀπέναντι αὐτοῦ εἶναι λίαν ἀσθενεῖς καὶ δὲν ἠδύναντο πιθανῶς νὰ βαστάζωσι μόνοι τὸ βάρος τῆς στέγης ([2]). Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δωματίου εἶναι παχύτερος.

Τέλος ἀναφέρω ἓν περίεργον ἀνάλημμα κείμενον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως (40. Η 4). Τὸ ὕψος αὐτοῦ εἶναι 3,60 μ., ἔχει δὲ κλίσιν ἑνὸς περίπου μέτρου καὶ τὰ θεμέλιά του φθάνουσι μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δέν μοι εἶναι γνωστός.

([1]) Περὶ τῶν ἀγγείων πρβ. κατωτέρω Κεφ. 4.

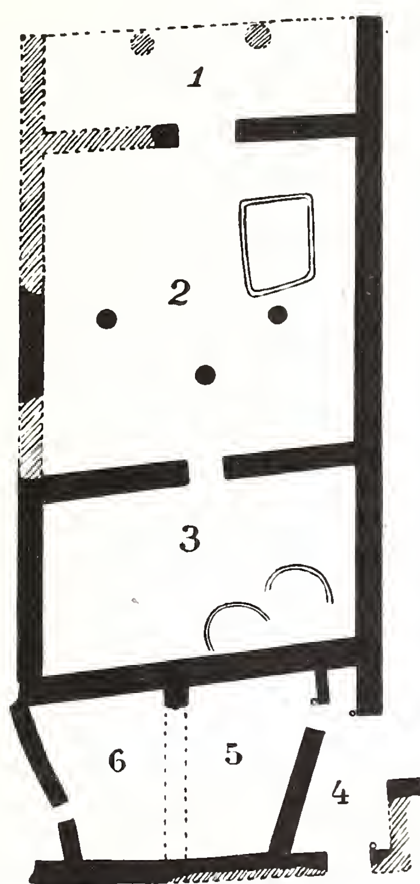
([2]) Ξύλινοι κίονες παρὰ τοίχους πρὸς στήριξιν καὶ αὐτῶν καὶ στέγης ἀνεκαλύφθησαν ἐν Ἰλίῳ (ἴδε ἀνωτ. σ. 77 σημ. 1).

3. Οἰκήματα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Τὸ κάλλιστα πάντων διατηρούμενον οἴκημα τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἓν ***διπλοῦν*** μέγαρον ἀνακαλυφθὲν παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἢ μεσημβρινοανατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως (τετράγωνα Ε 4. Ζ 4. Ζ 3) παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ ἐπὶ ἐπιχώσεως τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου ἐχούσης πάχος 1,30 μ. Ὑπὸ τὰ θεμέλια αὐτοῦ βαίνουσιν οἱ τοῖχοι 42 (Ε 4) καὶ 43 (Ε 4), βραδύτερον δ' ἐκτίσθησαν ἐπὶ τοῦ μεγάρου ἄλλοι τινὲς τοῖχοι καὶ μία στρογγύλη ἑστία, πρὸς δὲ τούτοις ἐσκάφησαν ἐννέα τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ἐσημειώθησαν ἐν τῷ σχεδίῳ πίν. 3. Ἡ ὅλη ἐπ' αὐτοῦ ἐπίχωσις εἶχε βάθος 1,70 μ. ἕως 1,35 μ., διότι τὸ πάχος αὐτῆς ἐμειοῦτο πρὸς τὸν κρημνόν. Περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐπιχώσει τμήματος ὑστερωτέρου τοίχου, τοῦ ἔχοντος σχῆμα Τ, καὶ περὶ τῆς ἑστίας ἐδέχθην, ὅτι ἀνῆκον εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι βέβαιον, διότι ἡ ἐπίχωσις μέχρις ἱκανοῦ βάθους ἦτο λίαν ἀνάμικτος. Τεμάχια ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἔκειντο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, εἰς βάθος δὲ μόλις 0,20 μ. ἀνεκαλύφθη πήλινον εἰδώλιον γυναικὸς καθημένης, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῶν κοσμημάτων του ἀνήκει ἀναντιλέκτως εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον. Πλησίον ὅμως εὑρέθησαν καὶ τεμάχια ἀγγείων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, οὐχὶ μακρὰν δὲ τοῦ εἰδωλίου ἔκειτο εἰς βάθος 0,30 μ. μολύβδινος ἀμφίστομος πέλεκυς. Οὕτω ἕνεκα τῆς ἀναμίξεως ταύτης τῶν στρωμάτων δὲν εἶναι δυνατὸς ὁ ἀσφαλὴς ὁρισμὸς τῆς ἡλικίας τῶν ἐπὶ τοῦ μεγάρου ἀποκαλυφθέντων ὑστερωτέρων κτισμάτων. Ἀλλὰ περὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τοῦ μεγάρου οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, οὐδ' ὅτι ἀκολουθεῖ ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ἡ παρακειμένη εἰκὼν 18 ἀναπαριστᾷ αὐτὸ συμπεπληρωμένον ὑπὸ μείζονα κλίμακα καὶ ἄνευ τῶν μεταγενεστέρων τοίχων καὶ τάφων. Ὠνομάσαμεν δὲ τὸ μέγαρον τοῦτο διπλοῦν, διότι ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν, ἑκάτερον τῶν ὁποίων σύγκειται πάλιν ἐκ προδόμου, δώματος καὶ θαλάμου. Τοῦ πρώτου μέρους ὁ πρόδομος (1) εἶναι ἐστραμμένος πρὸς με-

σημβρίαν καὶ ἔχει βάθος 2,50 μ., σώζεται δὲ αὐτοῦ μόνον ὁ δυτικὸς τοῖχος, ὅστις ἀπολήγει εἰς παραστάδα, διότι ὁ ἀνατολικὸς κατέρρευσε πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν κοίτην τοῦ παραρρέοντος χειμάρρου μετὰ μέρους τοῦ λόφου. Τὸ δάπεδον τοῦ προδόμου δὲν ἦτο ἐπεστρωμένον, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ἐξ ἁπλῆς ἐπιχώσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ δὲν παρετηρήθησαν ἴχνη κιόνων· ὑποθέτω ὅμως ὅτι ὑπῆρχον, ὡς ἐν τῷ μεγάρῳ Α τοῦ Διμηνίου, καὶ ἕνεκα τούτου συνεπλήρωσα αὐτοὺς ἐν τῇ εἰκόνι 18. Τὰ ἴχνη

Εἰκὼν 18.

τοῦ ἀνατολικοῦ κίονος ἐξηλείφθησαν πιθανῶς μετὰ τῆς καταπτώσεως τοῦ βράχου, τὰ δὲ τοῦ δυτικοῦ ἴσως διέφυγον τὴν προσοχήν μου, διότι ἕνεκα τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν ἐρειπίων δὲν ἐννόησα ἐξ ἀρχῆς, ὅταν ἔσκαπτον εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ προδόμου μεγάρου, καὶ διότι δὲν ἐγνώριζον τότε ἀκόμη, ὅτι οἱ κίονες τῶν θεσσαλικῶν μεγάρων δὲν ἐπάτουν ἐπὶ βάσεων, ἀλλ' ἦσαν ἐμπεπηγμένοι εἰς τὸ ἔδαφος.

Ἡ μεταξὺ τοῦ προδόμου καὶ τοῦ δώματος (2) θύρα ἔχει πλάτος 1,42 μ., τὸ δὲ κατώφλιον αὐτῆς εἶναι κτιστὸν ἐκ μικρῶν λίθων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐτέθη στρῶμα πηλοῦ ἐρυθροῦ· τὸ ἐπίστρωμα τοῦτο φθάνει μέχρι τῆς βάσεως τῶν παραστάδων, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι αὗται δὲν ἦσαν ἐπενδεδυμέναι διὰ σανίδων. Ὅλμος στρόφιγγος τῆς θύρας δὲν εὑρέθη.

Τὸ δῶμα ἔχει μῆκος ἢ βάθος 8,25 μ., πλάτος δὲ κατὰ τὴν σωζομένην βορείαν πλευρὰν 8,50 μ. Τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου σώζεται μικρὸν μόνον τμῆμα, διότι ἐν μὲν μέρος αὐτοῦ κατεστράφη ὑπὸ τῶν τάφων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἄλλο δὲ κατέπεσε μετὰ τοῦ βράχου εἰς τὸν χείμαρρον. Οἱ τοῖχοι ἔχουσι πάχος 0,60 μ. καὶ σώζονται μέχρις ὕψους 1,30 μ. περίπου, ἀλλ' ἐπίχρισμα ἐκ πηλοῦ ἄνευ ἀχύρων παρατηρεῖται μόνον εἰς τὰ κατώτατα μέρη τῶν τοίχων παρὰ τὸ δάπεδον καὶ ἔχει πάχος 0,03 μ. ἕως 0,05 μ., αὐτὸ δὲ τὸ δάπεδον εἶναι ὅλον ἐπικεχρισμένον διὰ στρώματος ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ πάχους ἑνὸς ἑκατοστοῦ περίπου· ἐνιαχοῦ μάλιστα διεκρίθησαν δύο στρώματα.

Ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ ἀπὸ τοῦ προδόμου ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ δαπέδου τετράπλευρος πηλόκτιστος ἑστία, σχήματος οὐχὶ πολὺ κανονικοῦ, ἐξέχουσα τοῦ δαπέδου κατὰ 0,08 μ. καὶ ἔχουσα πέριξ ταινιῶδες περιχείλωμα πλάτους 0,12 μ., ὅπερ ὑπερέχει τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας τῆς ἑστίας μόνον κατὰ 0,01 μ. ἕως 0,015 μ. Κατὰ τὸ μέσον δὲ τοῦ δώματος ἀνεκαλύφθησαν ἐν τῷ δαπέδῳ δύο κωνικαὶ ὀπαὶ δηλοῦσαι τὰς θέσεις ξυλίνων κιόνων καὶ ἔχουσαι βάθος μὲν 0,50 μ. περίπου, διάμετρον δὲ κατὰ τὰ χείλη 0,60 μ. καὶ εἰς τὸν πυθμένα 0,30 μ. μόνον. Περαιτέρω πρὸς τὴν θύραν τοῦ θαλάμου εὑρέθη ἄλλη ὀπὴ βάθους 1,20 μ. καὶ διαμέτρου κατὰ τὸν πυθμένα ἔνθα ὑπῆρχε καὶ μικρὰ πλὰξ 0,25 μ. περίπου, εὐρυνομένη δὲ πρὸς τὰ ἄνω μᾶλλον τῶν ἄλλων ἕνεκα καταστροφῆς τοῦ δαπέδου. Εἰς τὰ τοιχώματα τῆς ὀπῆς ταύτης ὑπῆρχον καί τινες λίθοι, οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς σφῆνες πρὸς στερέωσιν τοῦ κίονος, τὸ κωνικὸν δὲ σχῆμα καὶ ταύτης καὶ τῶν δύο ἄλλων ὀπῶν δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ κίονες ἦσαν λεπτότεροι πρὸς τὴν βάσιν· διότι φυσικὸν εἶναι τὰ χείλη στενῶν καὶ βαθέων λάκκων νὰ σκάπτωνται εὐρύτερα.

Ὁ θάλαμος (3) συγκοινωνεῖ μετὰ τοῦ δώματος διὰ θύρας, τῆς ὁποίας τὸ ἄνοιγμα εἶχε πλάτος 0,90 μ. Τὸ δάπεδον αὐτοῦ ἦτο, ὅπως καὶ τὸ τοῦ δώματος, ἐπεστρωμένον διὰ πηλοῦ, ἀλλ᾽ οὐχὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας, πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν δὲ γωνίαν τοῦ θαλάμου ἀπεκαλύφθησαν δύο μικρὰ κτίσματα. Τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 19) ἦτο προσκεκολλημένον εἰς τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ θαλάμου καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ δεκατριῶν ὀρθίων ἀκανονίστων πλακῶν ἐχουσῶν ὕψος 0,25 μ. ἕως 0,30 μ. καὶ ἐπικεχρισμένων ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν διὰ πηλοῦ. Αἱ πλάκες ἦσαν τεθειμέναι οὕτω, ὥστε ἀπετέλουν σχεδὸν κύκλον ἢ ἔλλειψιν, τῆς ὁποίας ἡ μεγίστη διάμετρος ἦτο 1,80 μ., τὸ δὲ δάπεδον τοῦ ὑπὸ τῶν πλακῶν περιβαλλομένου χώρου ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ γῆς, τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι κατέβρεξαν καὶ ἐκτύ-

Εἰκὼν 19

πησαν διὰ κοπάνου, ὥστε νὰ πιεσθῇ καὶ νὰ γίνῃ στερεά. Τὸ ἄλλο κτίσμα, τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ θαλάμου, ἦτο πολὺ κατεστραμμένον, ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων ὅμως φαίνεται ὅτι ἀπετελεῖτο ἐκ στερεᾶς κτιστῆς, ἡμικυκλικῆς πιθανώτατα, βάσεως ὕψους 0,45 μ. καὶ ἐξ ἑνὸς μικροτέρου τοξοειδοῦς τοίχου ἐκτισμένου ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης καὶ ἔχοντος πάχος 0,30 μ., σωζόμενον ὕψος 0,35 μ. καὶ χορδὴν μήκους 0,75 μ. Τὸ ἐντὸς τοῦ τοίχου δάπεδον ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ τεμαχίων πηλίνων ἀγγείων ἐπηλειμμένων διὰ πηλοῦ πάχους 0,02 μ. ἕως 0,03 μ., ἐκ τῆς στρώσεως δὲ ταύτης καταφαίνεται καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ κτίσματος· διότι τὰ τεμάχια τῶν ἀγγείων ἔχουσιν, ὡς γνωστόν, τὴν ἰδιότητα νὰ διατηρῶσι τὴν θερμότητα καὶ ἕνεκα τούτου γίνεται χρῆσις αὐτῶν πρὸς στρῶσιν τοῦ δαπέδου τῶν ἰπνῶν. Ὁ τοξοειδὴς λοιπὸν τοῖχος εἶναι λείψανον ἰπνοῦ ἔχοντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σχῆμα ἡμιθολίου.

Δύο ἀκριβῶς ὅμοια κτίσματα εὕρομεν καὶ ἐν τῷ θαλάμῳ τοῦ μεγάρου Α ἐν Διμηνίῳ, πλὴν ὅτι ἐκεῖ ὁ ἰπνὸς κεῖται ἀμέσως ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου καὶ οὐχί, ὡς ἐνταῦθα, ἐπὶ βάσεως. Περὶ δὲ τοῦ ἐκ πλακῶν κτίσματος εἴπομεν ἐκεῖ (σ. 25), ὅτι δύναται νὰ εἶναι ἢ ἑστία, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴσως παρεσκεύαζον τὰ ὄψα, ἢ ἀποθήκη ξηρῶν καρπῶν. Τίς ἐκ τῶν δύο ὑποθέσεων εἶναι ἡ ἀληθής, δὲν δύναμαι νὰ κρίνω, διότι καὶ ὑπὲρ τῆς μιᾶς καὶ ὑπὲρ τῆς ἄλλης ὑπάρχουσι λόγοι.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι πρὸς τούτοις, ὅτι πᾶσαι αἱ γωνίαι τοῦ περιγραφέντος μεγάρου εἶναι οὐχὶ ὀρθαί, ἀλλ᾽ ἀμβλεῖαι ἢ ὀξεῖαι, τοῦτο δὲ τόσον κανονικῶς, ὥστε φαίνεται ὡς ἐὰν ἐπίτηδες ἔγινεν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι φανερὸς ὁ σκοπός, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχιτέκτων ἤθελεν ἐπιδιώξει τὸ παράδοξον τοῦτο σχῆμα, εἰκάζω ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ὑπέστη διαστροφήν τινα ἢ ἐκ σεισμοῦ ἢ ἐκ καθιζήσεως τῆς ἐπιχώσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἐκτισμένον. Καὶ εἰς τὰς γωνίας τῶν μεγάρων Α καὶ Β τοῦ Διμηνίου παρατηρεῖται τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ἀλλ᾽ οὐχὶ εἰς βαθμὸν τόσον μέγαν.

Τὸ ἕτερον τμῆμα τοῦ διπλοῦ μεγάρου τοῦ Σέσκλου ἀποτελεῖται, ὡς εἴπομεν ἤδη, ὁμοίως ἐκ προδόμου (4), δώματος (5) καὶ θαλάμου (6). Ὁ πρόδομος ὅμως δὲν εἶναι στοὰ ἀνοικτὴ ἔμπροσθεν, ἀλλὰ δωμάτιον κλειστόν, τοῦ ὁποίου τὸ σχῆμα εἶναι ὅλως ἀκανόνιστον· τὸ πλάτος αὐτοῦ εἶναι 4,80 μ., ἐκ τῶν δύο δὲ στενῶν πλευρῶν του ἡ μία ἔχει μῆκος 2,10 μ. καὶ ἡ ἄλλη 0,75 μ. μόνον· τὸ παράδοξον σχῆμα ἐξηγεῖται, ὡς φαίνεται, ἐκ τούτου, ὅτι ἤθελον νὰ κερδίσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλύτερον χῶρον διὰ τὸ δῶμα καὶ τὸν θάλαμον, συγχρόνως ὅμως εἶχον ἀνάγκην ν᾽ ἀνοίξωσι θύραν καὶ εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ προδόμου· ἕνεκα τούτου δ᾽ ἔγινεν αὕτη πολὺ μακροτέρα τῆς μεσημβρινῆς.

Εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ προδόμου ὑπῆρχε θύρα πλάτους 1,80 μ., ἀνεκαλύφθη δὲ ὁ ὅλμος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐστρέφετο ὁ στρόφιγξ καὶ ὅστις ἔκειτο ἔσω παρὰ τὴν δεξιὰν τῷ εἰσερχομένῳ παραστάδα. Ὁ

τοῖχος, ὅστις ἀπέληγεν εἰς τὴν ἑτέραν παραστάδα, εἶναι πολὺ κατεστραμμένος, ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων ὅμως δυνάμεθα ν' ἀναπληρώσωμεν αὐτὸν μετὰ πολλῆς πιθανότητος καθ' ὃν τρόπον δεικνύει ἡ εἰκὼν 18. Ἐξ αὐτῆς εἶναι φανερόν, ὅτι αἱ δύο παραστάδες δὲν ἔκειντο εἰς τὴν αὐτὴν γραμμήν, ἀλλ' ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ ἱκανῶς ἐνδοτέρω, ὥστε ἡ θύρα κλειομένη εἶχε θέσιν λοξήν. Πρὸς τούτοις ἡ ἀριστερὰ παραστάς, ἢ τοὐλάχιστον τὸ σωζόμενον ἄκρον αὐτῆς, εἶχε πάχος 0,95 μ., ἐνῷ ἡ ἑτέρα εἶναι μόνον 0,60 μ. παχεῖα.

Ἡ εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ προδόμου κειμένη θύρα εἶχε πλάτος 1,10 μ., ὁ στρόφιγξ δ'αὐτῆς ἐστρέφετο ἐντὸς ὅλμου ἐσκαμμένου ἐπὶ μικρᾶς ὁριζοντίας πλακός, ἥτις ἔκειτο βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ προδόμου κατὰ 0,15 μ. καὶ περιεβάλλετο, ὡς δεικνύει ἡ παρακειμένη εἰκὼν 20, ἐν κύκλῳ ὑπὸ ἄλλων ὀρθίων ἀκατεργάστων πλακῶν

Εἰκὼν 20.

Αὗται εἶχον ὕψος μέχρι 0,45 μ. καὶ ἑπομένως ἐξεῖχον τοῦ δαπέδου τοῦ προδόμου κατὰ 0,30 μ., ἐχρησίμευον δὲ προφανῶς, ἵνα ἐμποδίζωσι τὸν στρόφιγγα νὰ ἐκφύγῃ ἕνεκα τῆς ἀβαθοῦς κοιλότητος τοῦ ὅλμου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐξεῖχον τοῦ δαπέδου κατὰ 0,30 μ., ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ἢ ὅτι τὸ θύρωμα δὲν ἔφθανε μέχρι τοῦ δαπέδου ἢ ὅτι ἔφερε κάτω παρὰ τὸν στρόφιγγα ἐντομὴν ἐπιτρέπουσαν εἰς τὴν θύραν νὰ κινῆται ἐλευθέρως. Ὁμοίας πλάκας περὶ τὸν ὅλμον εὕρομεν καὶ ἐν Διμηνίῳ (σ. 36).

Ἡ θύρα, διὰ τῆς ὁποίας συγκοινωνεῖ ὁ πρόδομος (4) μετὰ τοῦ δώματος (5), ἔχει πλάτος 0,70 μ., ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔσω παρὰ τὴν δεξιὰν τῷ εἰσερχομένῳ παραστάδα ὅλμος ἐσκαμμένος ἐπὶ μικρᾶς πλακὸς καὶ περιβαλλόμενος ὑπὸ τριῶν ἄλλων ὀρθίων πλακῶν, αἵτινες ὑπερέχουσι τοῦ κατωφλίου κατὰ 0,10 μ. περίπου. Καὶ πάλιν λοιπὸν ἡ θύρα ἢ δὲν ἔφθανε μέχρι τοῦ κατωφλίου ἢ εἶχεν ἐντομήν. Ἐντὸς δὲ τοῦ δώματος δὲν εὑρέθησαν οὔτε κιόνων οὔτε ἑστίας ἴχνη, ἀλλὰ μόνον λάκκος τις βάθους 1,20 μ., ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπῆρχον

τέφρα, ὀλίγοι ἄνθρακες, ὀστᾶ ζώων, τεμάχια ἀγγείων καὶ ἄλλα παρόμοια. Προφανῶς ἦτο βόθρος, εἰς τὸν ὁποῖον προχείρως ἀπέθετον τὰ ἐκ τῆς οἰκίας ἀπορρίμματα καὶ ἰδίως τὴν τέφραν (1).

Τὸ δῶμα ἐχωρίζετο ἀπὸ τοῦ θαλάμου (6) διὰ μεσοτοίχου, τοῦ ὁποίου μικρὸν μόνον τμῆμα σώζεται· ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὡρισμένη, οἱαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦτο, ἀμφότερα τὰ δωμάτια εἶχον σχῆμα λίαν ἀκανόνιστον. Τὸ δάπεδον αὐτῶν ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ χώματος ἐρυθροῦ πιεσθέντος διὰ κοπάνου, ὡς φαίνεται, ἐπὶ δὲ τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου τοῦ δώματος σώζονται καὶ λείψανα ἀλοιφῆς ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ θαλάμου ὑπάρχει ἄνοιγμα θύρας μικρᾶς πλάτους 0,45 μ., πρὸς δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ βορείου τοίχου αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ὀχετὸς κείμενος εἰς τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ δαπέδου ὕψος καὶ ἔχων πλάτος 0,28 μ., ὕψος δὲ 0,25 μ. περίπου· οὗτος διέσχιζεν ὅλον τὸ πάχος τοῦ τοίχου καὶ διωχέτευε βεβαίως τὰ ὕδατα ἐκτὸς τοῦ θαλάμου. Τέλος τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ βορείου τοίχου προεκτείνεται ἐπ' ὀλίγον καὶ πέραν τοῦ θαλάμου,

Εἰκὼν 21.

ὡς ἐὰν ὑπῆρχεν ὀπίσω αὐτοῦ ὀπισθόδομος, ἀλλ' εἰς τὸν ἀντίστοιχον μεσημβρινὸν τοῖχον τοιαύτη προέκτασις δὲν ἐβεβαιώθη.

Τὰ δύο μέγαρα, ἅτινα περιεγράψαμεν, παρουσιάζουσι φαινόμενά τινα ἄξια σημειώσεως. Εἷς τοῖχος, ὁ βόρειος τοῦ θαλάμου 3, εἶναι κοινὸς εἰς ἀμφότερα, ἡ δεξιὰ δὲ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν πρόδομον 4 παραστὰς εἶναι συνέχεια τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ πρώτου μεγάρου. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος 21, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπομεν τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ τοίχου τούτου ἀπὸ τῆς παραστάδος τοῦ προδόμου 4 μέχρι τοῦ δώματος 2. Προφανῶς λοιπὸν ἐκτίσθη ὅλος ὁ τοῖχος διὰ μιᾶς καὶ ἐπομένως τὰ δύο μέγαρα ἀποτελοῦσιν ἓν οἰκοδόμημα. Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν οὐδεμία ἄμεσος συγκοινωνία, ὡς μεταξὺ μερῶν τῆς αὐτῆς οἰκίας, ὑπάρχει, ἑκάτερον δὲ εἶναι ἄρτιον ἴδιον οἴκημα ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ ἕτερον, πλὴν ὅτι τὸ δεύτερον εἶναι μικρότερον καὶ παρουσιάζει, μάλιστα εἰς τὸν πρό-

(1) Τοιοῦτοι *λάκκοι ἀπορριμμάτων* (Abfallgruben) ἀπαντῶσι τακτικῶς εἰς οἰκίας τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τῆς Γερμανίας· πρβ. **Mitteil.** der anthropol. Gesell. in Wien XXXIII σ. 304 (A. Schliz).

δομον, πολλὰς ἀνωμαλίας. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐξηγοῦνται νομίζω ὡς ἑξῆς. Τὸ πρῶτον μέγαρον εἶναι παλαιότερον, εἶχε δὲ ἀρχικῶς ὀπισθόδομον ἀνάλογον πρὸς τὸν πρόδομον, ἤτοι αἱ δύο μακραὶ πλευραὶ αὐτοῦ προεκτεινόμεναι πέρα τοῦ θαλάμου 3 ἐπὶ 1,25 μ. περίπου ἀπέληγον εἰς παραστάδας, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶναι ἡ νῦν δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ παραστὰς τοῦ προδόμου 4. Ἡ ἀντίστοιχος παραστὰς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου δὲν διακρίνεται καὶ πιθανῶς κατεστράφη. Βραδύτερον δὲ ἀντὶ τοῦ ὀπισθοδόμου ᾠκοδόμησαν ὀπίσω τοῦ θαλάμου 3 τὸ δεύτερον μέγαρον, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος εἶναι ἴσον πρὸς τὸ πλάτος τοῦ πρώτου. Ὁ πρόδομος 4 τοῦ δευτέρου μεγάρου ἔγινε κλειστός, διότι προϋπῆρχεν ἡ μία παραστάς, ἡ συνεχίζουσα τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ πρώτου μεγάρου, ἡ κατόπιν δὲ κτισθεῖσα ἑτέρα παραστὰς τοῦ προδόμου τούτου ἐτέθη ἐπίτηδες οὐχὶ εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μετὰ τῆς ὑπαρχούσης, ἀλλ' ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω, διὰ νὰ γίνῃ ὁ πρόδομος εὐρυχωρότερος. Ἐκ τούτου τὸ περίεργον καὶ ἀκανόνιστον σχῆμα αὐτοῦ. Ὁ σκοπὸς δὲ τοῦ δευτέρου μεγάρου δὲν ἦτο ἁπλῶς ν' αὐξήσῃ τὸν χῶρον τοῦ πρώτου, ἀλλ' ἀπετέλει ἰδίαν κατοικίαν καὶ πιθανῶς ἐκτίσθη, διὰ νὰ κατοικήσῃ εἰς αὐτὸ μέλος τι τῆς οἰκογενείας τοῦ εἰς τὸ πρῶτον κατοικοῦντος, π. χ. ὁ πρεσβύτερος ἔγγαμος υἱός.

Ἀνατολικῶς τοῦ πρώτου μεγάρου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν αὐλή, ἥτις ἦτο ἐστρωμένη διὰ χώματος· μία ὅμως ζώνη παρὰ τὸν τοῖχον πλάτους ἑνὸς περίπου μέτρου ἦτο ἐστρωμένη διὰ μικρῶν πλακῶν, λείψανα δὲ τῆς στρώσεως ταύτης ἀνεκαλύφθησαν μάλιστα παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ θαλάμου 3. Ἡ λιθόστρωτος ζώνη βεβαίως σκοπὸν εἶχε νὰ προφυλάττῃ τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς στέγης καταρρεόντων ὑδάτων τῆς βροχῆς· ἐπειδὴ δὲ πλάκες τινὲς ἐκ στρώσεως προερχόμεναι ἀνεκαλύφθησαν καὶ παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ μεγάρου, ἀκολουθεῖ ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχε χῶρος ὕπαιθρος καὶ ὅτι τὰ ὕδατα τῆς στέγης κατέρρεον πρὸς ἀμφοτέρας τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ μεγάρου· ἦτο ἄρα πιθανώτατα ἡ στέγη αὐτοῦ ἀετοειδής, ὡς ἐν Διμηνίῳ, ἔνθα καὶ ὁμοίας στρώσεως ἴχνη παρετηρήθησαν (σ. 62). Τὸ δεύτερον μέγαρον ἐκαλύπτετο, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀετοειδοῦς στέγης, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον μέγαρον εἶχε τὸ ἀέτωμα εἰς τὴν πρόσοψιν, τὸ δ' ἕτερον εἰς τὴν βορείαν μακρὰν πλευράν. Παρὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ὑπῆρχε πάλιν αὐλὴ ἢ τοὐλάχιστον στενωπός, πρὸς τὸν ὁποῖον ἠνοίγετο ἡ βορεία θύρα τοῦ προδόμου 4 καὶ ἐξέβαλλεν ὁ ἐν τῷ θαλάμῳ 6 ὀχετός· διότι βεβαίως οὗτος δὲν εἰσῆγε τὰ ὕδατα εἰς ἄλλο δωμάτιον ἢ ἄλλην οἰκίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀναμφιβόλως καὶ ἡ πρόσοψις τοῦ πρώτου μεγάρου ἦτο ἐλευθέρα, συνάγομεν ὅτι ὅλον τὸ οἰκοδόμημα πανταχόθεν περιεβάλλετο ὑπὸ ὁδῶν ἢ αὐλῶν καὶ δὲν συνήπτετο ἀμέσως μετ' ἄλλων οἰκημάτων.

Τὸ διπλοῦν μέγαρον εἶναι τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν οἰκοδομημάτων τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἀνακαλυφθέντων, καὶ ἀνῆκε πιθανώτατα εἰς τὸν ἀρχηγὸν ἢ βασιλέα τῆς κοινότητος.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ διπλοῦ μεγάρου, ἐν τῷ τετραγώνῳ Δ 3 καὶ ἐν μέρει ἐν τοῖς Δ 2 καὶ Ε 2, ὑπεράνω δὲ τοῦ κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου (ἴδε σ. 86. 87), ἀνεκαλύφθη τοῖχός τις διευθυνόμενος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ καταλήγων εἰς τὸ βόρειον ἄκρον εἰς παραστάδα. Ὁ τοῖχος οὗτος δὲν εἶναι ὅλως εὐθύς, ἀλλὰ καμπυλοῦται ἱκανῶς, ἔχει δὲ πάχος 0,85 μ. ἕως 0,90 μ., ὅπερ δὲν εἶναι σύνηθες εἰς τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν· ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὅμως ὄψεως αὐτοῦ ἐκφύονται τρεῖς ἄλλοι τοῖχοι ἔχοντες τὸ κανονικὸν πάχος τῶν 0,60 μ., ἐκ τούτων δὲ ὁ βορειότατος, ὅστις κεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ τετραγώνου Ε 3, ἀπολήγει καὶ αὐτὸς εἰς παραστάδα, ἐνῷ τῶν δύο ἄλλων τὰ ἄκρα εἶναι κατεστραμμένα.

Ὁ παχὺς καμπύλος τοῖχος καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐκφυόμενα τρία ἐγκάρσια τμήματα ἔχουσιν ἰδιαιτέραν ἀξίαν, διότι εἶναι λείψανα μεγάρου, εἰς τὸ ὁποῖον πρώτην φορὰν ἀναμφιβόλως βεβαιώνεται ἡ ὕπαρξις ***ὀπισθοδόμου***, ὥστε ἐνισχύει καὶ τὴν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ διπλοῦ μεγάρου ἐκτεθεῖσαν ὑπόθεσιν. Τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ κατεστράφη δυστυχῶς ἐντελῶς, οὐχ ἧττον δύναται, νομίζω, καὶ ἐκ τῶν ὑπολειπομένων τοίχων ν' ἀναπαρασταθῇ ἀσφαλῶς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον κατὰ τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὴν εἰκόνα 22. Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι ἐν μέρει ἰδανική, διότι παρεστήσαμεν τὴν σῳζομένην δυτικὴν πλευρὰν τοῦ οἰ-

κοδομήματος ὡς εὐθεῖαν καὶ κατὰ ταύτην συνεπληρώσαμεν τὴν ἐλλείπουσαν ἀνατολικήν· τοῦτο δ' ἐπράξαμεν χάριν εὐκολίας, διότι ἐὰν ἐσχεδιάζομεν αὐτὴν καμπύλην, ὅπως πράγματι εἶναι, θὰ ἦτο δύσκολος ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐλλειπουσης πλευρᾶς, ἥτις καὶ αὐτὴ πιθανώτατα δὲν ἦτο εὐθεῖα. Ἄλλως ἡ καμπυλότης τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι, ὑποθέτω, τυχαία καὶ ὀφείλεται εἰς προϋπάρχοντα παρακείμενα κτίσματα, τὰ ὁποῖα περιώριζον τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀρχιτέκτονος. Ἡ εἰκὼν 22 παρέχει ἄρα τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐν τῷ νῷ οὗτος, τὸν ὁποῖον ὅμως κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ κατὰ

Εἰκὼν 22.

Τὸ μέγαρον συνέκειτο ἐκ προδόμου (γ), δώματος (α), θαλάμου (β) καὶ ὀπισθοδόμου (δ). Ὁ πρόδομος εἶχε βάθος 2,77 μ. τοὐλάχιστον, διότι τὸ ἄκρον τῆς σωζομένης παραστάδος καλύπτεται ὑπὸ ὑστερωτέρου τοίχου καὶ δὲν εἶναι ἐντελῶς βέβαιον, ὅτι δὲν ἐξετείνετο ὀλίγον τι περαιτέρω. Τὸ βάθος τοῦ δώματος ἦτο 3,70 μ., τὸ δὲ τοῦ θαλάμου 2,75 μ. καὶ τὸ τοῦ ὀπισθοδόμου 0,95 μ. μόνον [1]. Τὸ πλάτος εἰς τὴν ἀναπαράστασιν ὑπελογίσθη κατ' εἰκασίαν εἰς πέντε μέτρα· διότι τὸ σωζόμενον τμῆμα τοῦ μεταξὺ θαλάμου καὶ ὀπισθοδόμου τοίχου ἔχει μῆκος 2,07 μ. καὶ ἀπολήγει εἰς παραστάδα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀκολουθεῖ, ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα θύρα. Ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ θύρα ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου καὶ ὑπολογίσωμεν τὸ ἄνοιγμα αὐτῆς κατὰ προσέγγισιν εἰς 0,85 μ., ἔχομεν τὰ πέντε μέτρα. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι δυνατὸν ἡ θύρα νὰ ἦτο πλατυτέρα ἢ στενοτέρα ἢ καὶ νὰ μὴ ἔκειτο ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου.

Κιόνων θέσεις δὲν ἀνεκαλύφθησαν οὔτε εἰς τὸν πρόδομον οὔτε εἰς τὸ δῶμα, δὲν ἦτο δὲ εὔκολον ν' ἀνακαλυφθῶσι — καὶ ἂν ὑπῆρχον — ἕνεκα τῆς μεγάλης καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν ὑπέστη τὸ οἰκοδόμημα. Ἐπίσης δὲν ἀνεκαλύφθησαν ἴχνη ἑστίας εἰς τὸ δῶμα. Ἀλλ' εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν τοῦ θαλάμου ἐσώζοντο εἰσέτι λείψανα ἰπνοῦ ἡμικυκλικοῦ ἔχοντος χορδὴν 1,03 μ. καὶ ἐκτισμένου ἐπὶ κρηπιδώματος ὕψους 0,20 μ. ἕως 0,25 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ ἰπνοῦ ἦτο ἐστρωμένον διὰ τεμαχίων ἀγγείων καὶ πλακιδίων (πρβ. ἀνωτ. σ. 91) καὶ ἐπικεχρισμένον διὰ πηλοῦ, τὰ δὲ τοιχώματα αὐτοῦ εἶχον πάχος 0,15 μ. ἕως 0,20 μ. καὶ ἦσαν, ὅσον ἐσώζοντο, θολοειδῶς κεκλιμένα, ὅπως τὰ τοῦ ἐν Διμηνίῳ ἰπνοῦ (σ. 53, εἰκ. 10). Ὀλίγον περαιτέρω πρὸς βορρᾶν ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἴχνη μικρᾶς τετραπλεύρου ἑστίας, μεταξὺ δὲ αὐτῆς καὶ τοῦ ἰπνοῦ ἔκειντο δύο λεῖοι πλακωτοὶ λίθοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων προφανῶς ἔτριβον ἢ ἔπλαττόν τι.

Διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν λειψάνων τοῦ ἰπνοῦ αἴρεται πᾶσα ἀμφιβολία, ἥτις ἦτο δυνατὸν νὰ γεννηθῇ περὶ τῆς χρήσεως ἑκάστου τῶν διαχωρισμάτων τοῦ μεγάρου. Διότι, ὅπως εἰς τὸ διπλοῦν μέγαρον τοῦ Σέσκλου καὶ εἰς τὸ μέγαρον Α τοῦ Διμηνίου, ὁ ἰπνὸς ἔκειτο βεβαίως καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸν θάλαμον. Τότε ἐξ ἀνάγκης τὸ ἄλλο κλειστὸν δωμάτιον (α) εἶναι ὡς ὑπεθέσαμεν ἤδη τὸ δῶμα, ἡ δὲ μεσημβρινὴ στοὰ (γ) ὁ πρόδομος καὶ ἡ βορεία (δ) ὀπισθόδομος. Οὕτω ἡ κυρία πρόσοψις τοῦ μεγάρου βλέπει πάλιν πρὸς μεσημβρίαν, ὅπως εἰς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δύο μεγάρων τοῦ διπλοῦ, ὅπως πιθανῶς εἰς τὸ μέγαρον 37 (σ. 84) καὶ ὅπως ἦτο σύνηθες εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Διμηνίου (ἴδε σ. 64).

Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος ὑπολείπεται τὸ μετ' ὀπισθο-

(1) Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκανόνιστον τῶν γωνιῶν καὶ τὸ ἐν γένει ἀνώμαλον τῆς ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, ἄνευ κονιάματος, τοιχοδομίας, εὑρίσκομεν ὅτι ὁ πρόδομος καὶ ὁ θάλαμος ἔχουσιν ἀκριβῶς τριπλάσιον βάθος τοῦ ὀπισθοδόμου, τὸ δὲ δῶμα τετραπλάσιον. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ διαστάσεις τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ μεγάρου ὑπελογίσθησαν καθ' ὡρισμένον μετρικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου βάσις φαίνεται ὅτι ἦτο ποὺς ἔχων μῆκος κείμενον μεταξὺ 0,30 μ. καὶ 0,32 μ., οὕτω δὲ ὁ ὀπισθόδομος πρέπει νὰ εἶχε βάθος τριῶν ποδῶν ἢ δύο πήχεων, ὁ πρόδομος καὶ ὁ θάλαμος βάθος ἓξ πήχεων καὶ τὸ δῶμα βάθος ὀκτὼ πήχεων. Πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο συμφωνοῦσι καὶ πολλὰ ἐκ τῶν μέτρων τῶν ἄλλων οἰκημάτων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ ἐν Σέσκλῳ καὶ ἐν Διμηνίῳ.

δόμου μέγαρον κατὰ πολὺ τοῦ διπλοῦ· διότι π. χ. τὸ δῶμα 2 ἐκείνου εἶχεν ἐμβαδὸν πλέον ἢ τριπλάσιον τοῦ δώματος τούτου. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ὅμως ὄχι μόνον ἀνήκουσιν ἀμφότερα εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τὴν νεωτέραν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἀκριβῶς σύγχρονα, δηλαδὴ συνυπῆρχον. Βραδύτερον δέ, ὅταν κατεστράφη τὸ μετ' ὀπισθοδόμου μέγαρον, ἐκτίσθη ἐπ' αὐτοῦ ἄλλη οἰκία, ἐκ τῆς ὁποίας σώζονται μόνον τμήματα τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν (13. Δ 2 καὶ 13. Δ 3) μετὰ δύο τμημάτων ἑνὸς ἐγκαρσίου τοίχου συνδέοντος αὐτάς. Τὸ σχέδιον τῆς οἰκίας ἦτο ἴσως τὸ σύνηθες τῶν μεγάρων, ἀλλὰ τὰ σωζόμενα λείψανα εἶναι τόσον ὀλίγα, ὥστε δὲν ἐπιτρέπουσι πλείονας εἰκασίας. Καὶ περὶ τῆς ἡλικίας δὲ αὐτῶν δὲν εἶμαι ἐντελῶς βέβαιος, διότι ἔκειντο εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ δυνατὸν εἶναι ν' ἀνήκωσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

Σαφέστερα εἶναι τὰ λείψανα ἄλλης οἰκίας, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ὅλως εἰς τὸ ἄκρον τοῦ λόφου (33. Ι 1 καὶ Ι 2), καὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια οἰκοδομημάτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ἡ οἰκία αὕτη φαίνεται νῦν ὅτι ἀπετελεῖτο μόνον ἐξ ἑνὸς δωματίου καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ προδόμου, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶχεν ἴδιον θάλαμον. Τὸ βάθος τοῦ δωματίου δὲν εἶναι γνωστόν, διότι ὁ ὀπίσθιος τοῖχος αὐτοῦ, στηριζόμενος πιθανῶς ἐπὶ ἀναλήμματος ἐκτισμένου ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου, κατέρρευσε· δὲν πιστεύω ὅμως ὅτι ἦτο πολὺ μεγαλύτερον τοῦ σωζομένου, ἤτοι τῶν 3,15 μ., ἐνῷ τοῦ προδόμου τὸ βάθος εἶναι σήμερον 6,90 μ. Ἀλλὰ τοσαύτη δυσαναλογία εἶναι ἀνεξήγητος, καὶ ἕνεκα τούτου θεωρῶ βέβαιον ὅτι ὁ πρὸ τοῦ δωματίου χῶρος ἦτο διῃρημένος διὰ δευτέρου μεσοτοίχου οὕτω, ὥστε τὸ μέγαρον εἶχε καὶ δῶμα χωριστὸν ἀπὸ τοῦ θαλάμου, τοῦ δὲ προδόμου τὸ βάθος ἦτο, ὡς συνήθως, πολὺ μικρότερον τῶν 6,90 μ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ σωζόμενον δωμάτιον εἶναι ὁ θάλαμος. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τοῦ δευτέρου τούτου μεσοτοίχου οὐδὲν ἴχνος σώζεται, ἀλλὰ καὶ ἐν Διμηνίῳ παρετηρήσαμεν, ὅτι οἱ ἐγκάρσιοι τοῖχοι δὲν ἦσαν πάντοτε συνδεδεμένοι μετὰ τῶν μακρῶν πλευρῶν (σ. 60 καὶ 63).

Τοῦ θαλάμου τὸ πλάτος, ὅπως καὶ ὅλου τοῦ μεγάρου, ἄνευ τῶν τοίχων, εἶναι 5,50 μ., εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν δὲ γωνίαν αὐτοῦ ἀνεκαλύφθησαν ὀλίγα ἴχνη ἑστίας. Ἡ θύρα δὲν κεῖται εἰς τὸ μέσον τοῦ μεσοτοίχου καὶ ἔχει ἄνοιγμα ἑνὸς μέτρου. Ἔσω παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραστάδα ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὅλμος στρόφιγγος ἐσκαμμένος ἐπὶ πλακός, ἐπ' αὐτοῦ δ' ἀνεκαλύφθη ἀνεστραμμένος ἄλλος ὅμοιος ὅλμος, ὅστις ὡς φαίνεται κατέπεσεν ἐκ τοῦ ὑπερθύρου· εἰς αὐτὸν εἰσήρχετο καὶ ἐστρέφετο τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ στρόφιγγος. Εἰς τὸν τοῖχον δὲ τῆς ἑτέρας παραστάδος, εἰς ὕψος 0,60 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, εὑρέθη ἐμπεπηγμένος στενὸς καὶ ἐπιμήκης ὡς πάσσαλος λίθος, ὅστις ἐξεῖχε τοῦ τοίχου κατὰ 0,15 μ. καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀναμφιβόλως προσεδένετο ἔσωθεν διὰ σχοινίου ἡ θύρα τοῦ θαλάμου, ὅταν ἦτο κλειστή, ὥστε νὰ μὴ δύνανται ν' ἀνοίγωσιν αὐτὴν ἐκ τοῦ δώματος. Ὁ πάσσαλος εἴπομεν ὅτι κεῖται εἰς ὕψος 0,60 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, ἐπειδὴ δὲ φυσικὸν εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι δὲν ἔκειτο εἰς τὸ κατώτερον μέρος τῆς παραστάδος, ἀλλὰ τοὐλάχιστον κατὰ τὸ μέσον ὕψος αὐτῆς, ἀκολουθεῖ ὅτι ἡ θύρα δὲν εἶχεν ὕψος μεγαλύτερον τῶν 1,20 μ. περίπου.

Περὶ τῶν λοιπῶν τοίχων, οἵτινες εἰς τὸ σχέδιον πίν. 3 ἐδηλώθησαν ὡς ἀνήκοντες εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, δὲν ἔχω νὰ παρατηρήσω τι. Τὰ σωζόμενα τμήματα αὐτῶν δὲν ἐπαρκοῦσιν, ἵνα συναγάγωμεν ὁπωσοῦν ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν λιθοκτίστων μεγάρων ὑπῆρχον, ὡς εἶπον ἤδη ἀνωτέρω, καὶ κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος οἰκίαι ἢ καλύβαι ἐκτισμέναι ἐξ εὐφθάρτων ὑλῶν, ἤτοι ἐκ ξύλων καὶ πηλοῦ. Τοῦτο συμπεραίνομεν ὄχι μόνον ἐκ τῆς εὑρέσεως πηλίνων ἐπιχρισμάτων φερόντων τύπους πασσάλων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως ἑστιῶν ἢ ἄλλων παρεμφερῶν κτισμάτων εἰς μέρη, ὅπου δὲν σώζονται λιθόκτιστοι τοῖχοι οἰκιῶν. Οὕτω εἰς τὸ τετράγωνον Η 2 καὶ περὶ αὐτὸ δὲν σημειοῦνται ἐρείπια τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ μέρος τοῦτο δὲν προεχώρησε μέχρι τοῦ στερεοῦ καὶ δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν βαθύτερον δὲν ὑπάρχωσι τοῖχοι ἀνερχόμενοι εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Κατὰ τὴν νεωτέραν ὅμως περί-

οδον αὐτοῦ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔκειντο ἐνταῦθα πασσαλόπηκτοι οἰκίσκοι, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι διελύθησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν, ὑπελείφθησαν δὲ μόνον αἱ ἑστίαι καὶ ὅ,τι ἄλλο ἦτο ἐκτισμένον ἄνευ ξύλων.

Περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς ἄλλης κατασκευῆς τῶν καλυβῶν τούτων οὐδὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν διέφερον οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν ὁμοίων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀνωτέρω (σ. 79 ἑξ.). Ἐκ τῶν ἑστιῶν δὲ καὶ τῶν ἄλλων λειψάνων ἀναφέρω τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου.

Μία ἑστία (30. Η 2) εἶναι στρογγύλη καὶ ἔχει διάμετρον 1,40 μ., ὕψος δὲ 0,30 μ. Ἀποτελεῖται ὑπὸ κύκλου ἐκ πλακῶν ὀρθίων πεπληρωμένου διὰ λίθων καὶ χώματος καὶ ἦτο ὅλη πέριξ καὶ ἄνω ἐπηλειμμένη διὰ πηλοῦ.

Πρὸς ἀνατολὰς ταύτης ἀνεκαλύφθησαν ἄλλαι δύο ὡσαύτως κυκλικαὶ ἑστίαι, αἵτινες δὲν ἐσημειώθησαν εἰς τὸ σχέδιον. Αὗται ἀπεῖχον ἀλλήλων 0,90 μ., εἶχον δὲ διάμετρον 0,60 μ. ἑκατέρα καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτῶν περιεβάλλετο ὑπὸ λεπτοῦ περιχειλώματος ὕψους 0,06 μ. καὶ πάχους 0,01 μ. Πλησίον αὐτῶν ἔκειτο λάκκος ἀπορριμμάτων πλήρης τέφρας, ὅμοιος πρὸς τὸν τοῦ δώματος 5 τοῦ διπλοῦ μεγάρου (σ. 95). Μόλις δ' 1,50 μ. μακρὰν εὑρέθη τρίτη ἑστία, κατεστραμμένη μὲν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ μεγαλυτέρα τῶν δύο ἄλλων καὶ ἄνευ περιχειλώματος. Αἱ τρεῖς αὗται ἑστίαι φαίνεται ὅτι ἔκειντο ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ δωματίου καὶ ὅτι ἦσαν συγχρόνως ἐν χρήσει.

Ἄλλη ἑστία ἀνακαλυφθεῖσα βορειότερον τῆς 30 ἦτο ἐπεστρωμένη διὰ τεμαχίων ἀγγείων καὶ πηλοῦ, εἰς ἀπόστασιν δέ τινα ἀπ' αὐτῆς εὑρέθησαν λείψανα ἡμικυκλικοῦ ἰπνοῦ, ὅστις ἔκειτο ἐπὶ βάσεως ὕψους 0,30 μ. καὶ ἦτο ὁμοίως ἐπεστρωμένος διὰ τεμαχίων ἀγγείων. Προσκεκολλημένον δ' εἰς τὸν ἰπνὸν ἦτο ἄλλο κυλινδρικὸν κτίσμα, τοῦ ὁποίου τὰ τοιχώματα, πάχους 0,05 μ. καὶ ὕψους 0,25 μ., ἦσαν ἐκ πηλοῦ ἠχυρωμένου, τὸν δὲ πυθμένα ἀπετέλει λιθίνη πλάξ· τὸ ὅλον ὡμοίαζε πρὸς λέβητα ἔχοντα διάμ. 0,70 μ. καὶ χείλη κάθετα. Δύο ἄλλα ὅμοια κυλινδρικὰ κτίσματα εὑρέθησαν εἰς ἀπόστασιν 1,40 μ. περίπου ἀπὸ τούτου, ἔκειντο δὲ οὕτω, ὥστε τὰ τρία ὁμοῦ ἀπετέλουν τρίγωνον. Ἐκ τῶν δύο τὸ ἓν ὡμοίαζε καὶ κατὰ τὸ μέγεθος πρὸς τὸ πρῶτον, ἐνῷ τοῦ ἄλλου ἡ διάμετρος ἦτο 0,25 μ. μόνον.

Ἀναφέρω ἀκόμη, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ δωματίου 9 (Ζ 3) τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀνεκαλύφθησαν λείψανα ἐξαφανισθείσης οἰκίας· ἦσαν δὲ ταῦτα κύκλος ἐξ ὀρθίων πλακῶν ὅμοιος πρὸς τὸν τοῦ διπλοῦ μεγάρου (πρβ. εἰκ. 19) καὶ ἰπνὸς κατεστραμμένος, ὡς συνήθως, κατὰ τὸ πλεῖστον. Βραδύτερον ἐκτίσθη αὐτόθι καὶ ἑστία κυκλική, ἥτις ἐκάλυψεν ἐν μέρει τὸν ἐκ πλακῶν κύκλον.

Ἐκ τῶν λειψάνων, τὰ ὁποῖα ἐνταῦθα ἐμνημονεύσαμεν, τὸν ἐξ ὀρθίων πλακῶν κύκλον ἀπηντήσαμεν δὶς ἀκόμη καὶ πάντοτε πλησίον ἰπνοῦ ἐκτισμένον· ἀλλὰ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ δὲν γνωρίζομεν (σ. 92). Ὡσαύτως οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς χρήσεως τῶν λεβητοειδῶν κυλινδρικῶν κτισμάτων. Περὶ τῶν ἰπνῶν ὅμως καὶ ἑστιῶν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω ἐνταῦθα ὀλίγας παρατηρήσεις.

Ἰπνοὺς εὕρομεν τέσσαρας ἐν Σέσκλῳ καὶ ἕνα ἐν Διμηνίῳ. Ἂν καὶ ἦσαν δὲ πάντες πολὺ κατεστραμμένοι, ὅμως φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ σχῆμα δὲν διέφερον πολὺ ἀπὸ τῶν ἰπνῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, τοὺς ὁποίους γνωρίζομεν ἐκ σωζομένων πηλίνων ὁμοιωμάτων [1]. Διαφορά τις, ἀλλ' ἀσήμαντος, ὑπῆρχε πιθανῶς ἐν τούτῳ, ὅτι οἱ θεσσαλικοὶ ἰπνοὶ δὲν ἐθερμαίνοντο διὰ πυρὸς καίοντος ἐντὸς αὐτῶν ἢ ὑπ' αὐτούς, ἀλλὰ δι' ἀνθράκων, τοὺς ὁποίους ἐλάμβανον ἐκ τῆς ἑστίας. Τοῦτο εἰκάζομεν ἐκ τῆς μικρᾶς χωρητικότητος τῆς θόλου καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κρηπίδωμα — ὁσάκις ὑπάρχει — εἶναι πάντοτε πλῆρες. Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν δὲ αὐτῶν δύσκολον βεβαίως εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐχρησίμευον εἰς ἄλλο τι ἢ εἰς τὴν ὄπτησιν ἄρτων. Ὥστε ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῶν φανερά, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἔτρωγον ἄρτον ἤδη ἀπὸ τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἐνῷ συνήθως πιστεύεται, ὅτι μόλις ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ἔγινε γνωστὸς ὁ ἄρτος ἐν Ἑλλάδι [2].

[1] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1896 πίν. 11 καὶ 1898 πίν. 13 (Κουρουνιώτης). Daremberg et Saglio, Dictionnaire des antiquités, II 2, σ. 1420, εἰκ. 3374

[2] Benndorf, Eranos Vindob. σ. 376. Stengel, Hermes

Περὶ τῶν ἑστιῶν δὲ ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι προφανῶς δὲν εἶχον πᾶσαι τὸν αὐτὸν προορισμόν, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ πλησίον ἀλλήλων κατασκευὴ δύο ἢ τριῶν ἑστιῶν. Οὕτω εἰς τὸ δῶμα τοῦ μεγάρου Β τοῦ Διμηνίου εὕρομεν παρὰ τὴν μεγάλην ἑστίαν ἄλλην μικροτέραν· ἐν Σέσκλῳ δ' ἀνεκαλύφθησαν, ὡς πρὸ ὀλίγου εἴπομεν (σ. 103), εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον τρεῖς ἑστίαι, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν μία ἦτο μεγαλυτέρα, αἱ ἄλλαι δὲ δύο μικρότεραι καὶ εἶχον πέριξ περιχειλώματα.

Περὶ τῆς χρήσεως τῶν μεγαλυτέρων ἑστιῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία· ἐπ' αὐτῶν ἔκαιε τὸ πῦρ, τὸ θερμαῖνον καὶ φωτίζον τοὺς κατοίκους τοῦ μεγάρου ἢ τῆς καλύβης. Ἀλλὰ καὶ τῶν μικροτέρων τὸν προορισμὸν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ μαντεύσωμεν. Ἡ διάμετρος τῶν δύο τελευταῖον μνημονευθεισῶν ἑστιῶν τοῦ Σέσκλου εἶναι τόσον μικρὰ καὶ τὰ περιχειλώματα αὐτῶν τόσον ἀσθενῆ, ὥστε ἀναμφιβόλως δὲν ἔκαιον ἐπ' αὐτῶν μεγάλα ξύλα, ἀλλ' ἔθετον, ὡς φαίνεται, ἀνθρακιὰν μόνον. Πρὸς τούτοις γνωρίζομεν, ὅτι ὑπῆρχον ἑστίαι ἔχουσαι τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἐστρωμένην διὰ τεμαχίων ἀγγείων καθ' ὃν τρόπον ἐστρώνοντο καὶ τὰ δάπεδα τῶν ἰπνῶν. Αἱ δύο αὗται παρατηρήσεις ἄγουσι μετὰ μεγάλης πιθανότητος — βεβαιότητος μᾶλλον — εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ χρῆσις τῶν μικροτέρων ἑστιῶν, τῶν παρὰ τὰς μεγάλας κειμένων, ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἰπνῶν. Ἐὰν δὲ θελήσωμεν νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὰς ἴδιον ὄνομα, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ τὰς ὀνομάσωμεν ***κλιβάνους*** ἢ ***κριβάνους***. Τὸ ὄνομα ἐδήλωνε κατ' ἀρχὰς κατασκεύασμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔφρυγον κριθάς ([2]), ὅτι δὲ ἐπὶ τῶν θεσσαλικῶν κλιβάνων ἠδύναντο ὄχι μόνον ἄρτους νὰ ὀπτῶσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ φρύγωσιν ἁπλῶς τοὺς δημητριακοὺς καρπούς, εἶναι φανερόν· ἀναφέρω ὅμως, ὅτι ἐν τῷ μεγάρῳ Β τοῦ Διμηνίου εὑρέθησαν ἀληθῶς πρὸ τῶν δύο ἑστιῶν τοῦ δώματος, καὶ μάλιστα πρὸ τῆς μικροτέρας, πολλοὶ κόκκοι σίτου διεσπαρμένοι ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Οἱ κλίβανοι εἶναι παλαιότεροι — κατ' ἀρχὴν — καὶ ἀτελέστεροι ἰπνοί, ἡ καταγωγὴ δὲ αὐτῶν εἶναι εὐνόητος. Ἐν ἀρχῇ βεβαίως ὑπῆρχε μόνη ἡ μεγάλη ἑστία, ἥτις καὶ πρὸς θέρμανσιν καὶ φωτισμὸν καὶ πρὸς παρασκευὴν τῆς τροφῆς τῆς οἰκογενείας ἐχρησίμευε. Διὰ νὰ ὀπτηθῇ ὅμως ὁ ἄρτος καλῶς, πρέπει τὸ πῦρ τῆς ἑστίας νὰ μαρανθῇ καὶ νὰ μείνῃ μόνη ἡ τέφρα μετ' ἀνθράκων. Ἀλλὰ τότε πάλιν δὲν θερμαίνεται τὸ δωμάτιον καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς μένει σκοτεινόν. Ἐσκέφθησαν λοιπὸν νὰ κατασκευάσωσιν ἰδίαν μικροτέραν ἑστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν μετέφερον ἐκ τῆς μεγάλης ἀνθρακιὰν καὶ θερμὴν τέφραν· ἀφοῦ δὲ ἐθερμαίνετο ἐπαρκῶς τὸ δάπεδον αὐτῆς, ἐσάρωνον αὐτὸ καὶ ἔθετον τοὺς ἄρτους, τοὺς ὁποίους ἐκάλυπτον ἢ ἀμέσως διὰ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἀνθράκων ἢ πρῶτον διὰ μεγάλου λεκανοειδοῦς σκεύους καὶ κατόπιν διὰ τῆς ἀνθρακιᾶς. Οὕτω ἠδύνατο ὁ ἄρτος νὰ ὀπτηθῇ καθ' ἡσυχίαν, χωρὶς νὰ παύσῃ τὸ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑστίας πῦρ νὰ ἐκπέμπῃ φῶς καὶ θερμότητα. Περὶ τῆς φρύξεως τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἰσχύει τὸ αὐτό.

Βραδύτερον ἐξευρέθησαν οἱ ἰπνοί, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξεύρεσιν αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ κλίβανοι, διότι παρεῖχον πιθανῶς ἄλλας εὐκολίας· οὕτω δὲ βλέπομεν, ὅτι ἐν Σέσκλῳ καὶ Διμηνίῳ ἄλλοι μετεχειρίζοντο ἰπνοὺς καὶ ἄλλοι κλιβάνους ([1]).

1894 σ. 281. Von Fritze, αὐτ. 1897 σ. 240. Ὁ Benndorf παρατηρεῖ, ὅτι αἱ λέξεις ***ἰπνός, κλίβανος, βαῦνος, κάμινος*** εἶναι ἄγνωστοι εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς γλωσσολόγους (ἴδε Schrader, Reallexikon der indogerm. Altertumskunde σ. 592. Hirt, Indogermanen II σ. 697) ἰπνὸς εἶναι λέξις ἰαπετικὴ (ἰνδογερμανικὴ) καὶ εἶχεν ἤδη πρὸ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἰαπετικῶν ἐθνῶν λάβει τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, διότι ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ γλωσσικῇ ὁμοφυλίᾳ. Περὶ ἄλλων δὲ λέξεων μαρτυρουσῶν τὴν γνῶσιν τῆς κατασκευῆς ἄρτου παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις Ἕλλησι καὶ λοιποῖς Εὐρωπαίοις ἴδε Schrader ἔ. ἀ. σ. 111 καὶ παρὰ Hehn, Kulturpflanzen und Hausthiere, ἔκδ. 6η, σ. 541.

([2]) Περὶ τῆς πρώτης σημασίας τῆς λέξεως ταύτης ἴδε Schrader, Reallexikon σ. 592. περὶ δὲ τῶν σκευῶν, ἅτινα βραδύτερον οὕτω ἐκαλοῦντο, Blümner, Technol. und Terminol., I σ. 67.

([1]) Σήμερον ἀκόμη οἱ Σαρακατσάνοι τῆς Θεσσαλίας, οἵτινες εἶναι ποιμένες παραθερίζοντες ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ διαχειμάζοντες εἰς τὰς πεδιάδας, δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην ἰπνῶν. Οὗτοι κατοικοῦσιν εἰς κωνικὰς καλύβας, τὰς ὁποίας κτίζουσιν ἐκ πασσάλων καὶ καλάμων, σπάρτων ἢ ἄλλων χόρτων, ἐντὸς δὲ τῶν καλυβῶν τούτων κατασκευάζουσι δύο ἑστίας, τὴν μὲν ἐν τῷ μέσῳ κυκλοτερῆ ἢ ἐλλειψοειδῆ, ἄλλην δὲ μικροτέραν παρὰ τὸ τοίχωμα τῆς καλύβης. Ἡ πρώτη εἶναι πηλόκτιστος καὶ ἐπ' αὐτῆς καίει διαρκῶς τὸ πῦρ, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας, ἥτις περιβάλλεται ὑπὸ πλακιδίων, ὀπτῶσι τὸν ἄρτον. Δὲν ἀνάπτουσι δὲ πῦρ ἐπ' αὐτῆς — τοῦτο θὰ ἦτο καὶ ἐπικίνδυνον ἕνεκα τῆς γειτνιάσεως τῶν καλάμων καὶ χόρτων — ἀλλὰ μεταφέρουσι τὴν ἀνθρακιὰν ἐκ τῆς ἐν τῷ μέσῳ ἑστίας.

4. Οἰκήματα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Τὰ ἐρείπια τῆς περιόδου ταύτης εὑρίσκονται μάλιστα κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν ἔξω τῶν περιβόλων καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν. Τὰ τελευταῖα εἴδομεν (σ. 78) ὅτι ἐκαλύφθησάν ποτε διὰ τεχνητῆς ἐπιχώσεως, ὅτε καὶ νέον τεῖχος ὀχυρωτικὸν ᾠκοδομήθη. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν εἶναι ταῦτα ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἐν Σέσκλῳ καὶ ἕνεκα τούτου περὶ αὐτῶν θὰ ὁμιλήσωμεν πρῶτον.

Τὰ ἀξιολογώτερα εἶναι τὰ λείψανα τοῦ δωματίου 24 (A 2), τὸ ὁποῖον κεῖται ὅλως εἰς τὸ με-

Εἰκὼν 23.

σημβρινοδυτικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἔχει μῆκος 6,55 μ., πλάτος δὲ 3,15 μ. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπάρχει θύρα, τῆς ὁποίας τὰς παραστάδας ἀποτελοῦσι δύο ὄρθιαι πλάκες ὕψους 1,40 μ. καὶ πάχους 0,05 μ. (εἰκ. 23). Τὸ πλάτος τῆς μιᾶς εἶναι 0,50 μ., τῆς δ᾽ ἑτέρας 0,35 μ. καὶ ἀπέχουσιν ἀλλήλων κάτω μὲν 1,10 μ., ἄνω δὲ 1,04 μ. Τὸ ὑπέρθυρον δὲν σώζεται καὶ πιθανῶς ἦτο ξύλινον, τὸ ὕψος ὅμως τῆς θύρας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦτο μεγαλύτερον τοῦ

ὕψους τῶν παραστάδων, ἤτοι τοῦ 1,40 μ. Ἡ θύρα αὕτη βραδύτερον ἐφράχθη διὰ λίθων καὶ ἔξωθεν προσεκτίσθη τοῖχος, ἐκ τῶν σωζομένων δὲ λειψάνων δὲν φαίνεται ποῦ ἤνοιξαν νέαν θύραν. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου ἔχουσι πάχος 0,40 μ. ἕως 0,45 μ., εἰς τὸ δάπεδον δὲ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκαλύπτετο ὑπὸ στρώματος ἀνθράκων καὶ μελανῶν χωμάτων, ἀνεκαλύφθησαν δύο ὀπαὶ δηλοῦσαι τὰς θέσεις ξυλίνων κιόνων· ἡ μία εἶχε διάμετρον 0,26 μ. περίπου καὶ βάθος 0,40 μ., ἡ ἑτέρα διάμ. 0,12 μ. καὶ βάθος 0,27 μ. Τὸ στρῶμα δὲ τῶν ἀνθράκων, τὸ ὁποῖον προήρχετο βεβαίως ἐκ πυρκαϊᾶς, εἰσεχώρει ὄχι μόνον ὑπὸ τὴν πεφραγμένην θύραν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ὅλον τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον. Ἡ πυρκαϊὰ ἄρα συνέβη πρὶν κτισθῇ οὗτος. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ δωμάτιον ἐν ἀρχῇ ἦτο μεγαλύτερον καὶ ἐνεπρήσθη ποτέ, κατόπιν δὲ ἀνῳκοδομήθη καὶ τότε ἐκτίσθη ὁ μεσημβρινὸς τοῖχος μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ θύρας, τελευταῖον δὲ ἐν τρίτῃ μετασκευῇ ἐφράχθη ἡ θύρα αὕτη. Ποῦ ἔκειτο πρότερον ἡ μεσημβρινὴ πλευρά, δὲν γνωρίζομεν. Οἱ ξύλινοι κίονες ἦσαν ἀρχαιότεροι τῆς πυρκαϊᾶς, ἕνεκα τούτων δέ, ὡς καὶ ἕνεκα τῆς ὅλης κατασκευῆς τοῦ δαπέδου, ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ πρῶτον δωμάτιον ἀνῆκεν εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα. Ἀλλ᾽ ἐν τῷ στρώματι τῶν ἀνθράκων οὐδὲν ἀσφαλὲς τεκμήριον τούτου παρετήρησα· ἄλλως δὲ καὶ κεῖται ἐκτὸς τοῦ ἐξωτάτου ἐκ τῶν περιβόλων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Πρὸς ἀνατολὰς ἀνεκαλύφθη ἄλλο δωμάτιον (25. Α 3), τὸ ὁποῖον εἶναι προσκεκολλημένον εἰς τὸ τεῖχος 20. Ἡ θύρα κεῖται εἰς τὸν βόρειον τοῖχον καὶ ἔχει ἄνοιγμα 1,10 μ., οἱ δὲ τοῖχοι ἔχουσι πάχος 0,30 μ. περίπου. Τὰ θεμέλια αὐτῶν εἶναι ἐκ μικρῶν λίθων ἐκτισμένα, τὰ δ᾽ ἀνώτερα μέρη ἐξ ὠμῶν πλίνθων, ὡς φαίνεται, διότι δὲν εἶναι πανταχοῦ σαφὲς τὸ πρᾶγμα, μίαν δὲ μόνην πλίνθον ἠδυνήθην ν᾽ ἀποχωρίσω. Αὕτη εἶχε μῆκος 0,35 μ. καὶ πάχος 0,10 μ. περίπου.

Ἓν μέτρον ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου τούτου ἐκτίσθησαν εἰς ὑστερωτέρους χρόνους ἐκ λίθων καὶ πλίνθων ἀναμὶξ δύο τοῖχοι παράλληλοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πίπτει εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ δωματίου καὶ φαίνεται διαιρῶν αὐτὸ εἰς δύο διαχωρίσματα, ὁ δ᾽ ἕτερος ἐκάθητο ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ αὐτοῦ τοίχου. Οἱ νεώτεροι οὗτοι τοῖχοι ἐκτίσθησαν μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἀμελείας, αἱ δὲ πλίνθοι, αἵτινες περιέχουσιν ἄχυρα, φαίνονται σήμερον ὀπταί, διότι ἐλήφθησαν προφανῶς ἐκ παλαιοτέρου οἰκοδομήματος καταστραφέντος ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Τὸ μῆκος αὐτῶν εἶναι 0,35 μ. ἢ 0,36 μ., τὸ πλάτος 0,28 μ. ἢ 0,285 μ. καὶ τὸ πάχος 0,75 μ. Βραδύτερον καὶ οὗτοι οἱ τοῖχοι ὁμοῦ μετὰ τῶν παλαιοτέρων ἐτάφησαν ὑπὸ τὴν τεχνητὴν ἐπίχωσιν.

Τὰ βορειότερον τῶν περιγραφέντων κείμενα ἐρείπια τῆς αὐτῆς ἐποχῆς (26. Α 2) φαίνεται ὅτι ἀπετέλουν δύο μικρὰ οἰκήματα, τῶν ὁποίων ἑκάτερον συνέκειτο ἐκ δύο δωματίων.

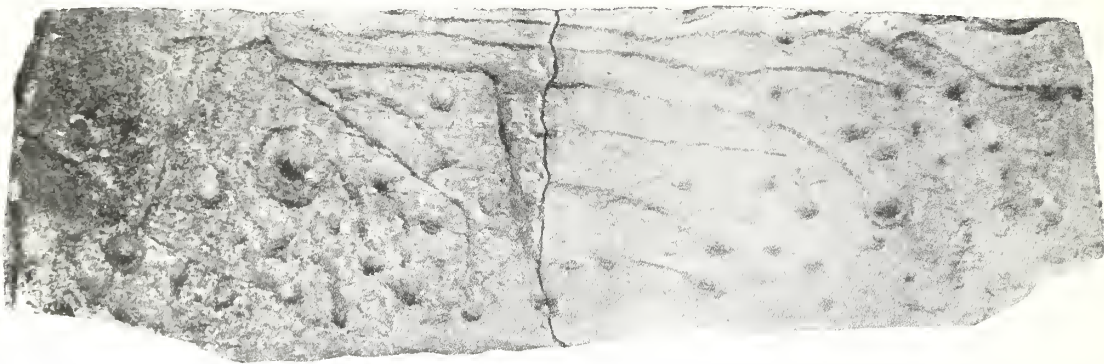
Τὰ δὲ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως ἀποκαλυφθέντα λείψανα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἶναι διάφοροι τοῖχοι κείμενοι οἱ μὲν ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν, οἱ δὲ βαθύτερον. Γενικῶς φαίνονται τὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐρείπια παλαιότερα, ὅτι ὅμως καὶ ἡ βορεία κατῳκήθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου, ὅτι τεμάχια ἀγγείων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἀπαντῶσι μέχρι βάθους δύο μέτρων καὶ ὅτι τοῖχοι τῆς αὐτῆς περιόδου κεῖνται ἐπ᾽ ἀλλήλων ἢ ἐπὶ τάφων.

Ἰδιαιτέρως δὲν ἔχομεν νὰ εἴπωμεν πολλὰ περὶ τῶν λειψάνων τῆς βορείας πλευρᾶς. Ἓν σύμπλεγμα τοίχων (31. Θ 2. Θ 3) φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς εὐμέγεθες οἴκημα, ἀλλὰ τὸ σχέδιον αὐτοῦ δὲν εἶναι σαφές. Πλησίον ἔκειτο ἄλλο οἴκημα (34. Ι 2), τὸ ὁποῖον ἴσως εἶχε πρόδομον, ὑπ᾽ αὐτὸ δὲ ἐσώθησαν τοῖχοί τινες παλαιότεροι, ἀλλὰ πάλιν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, καὶ ἔτι βαθύτερον τὰ λείψανα τοῦ μεγάρου 33 τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, περὶ τοῦ ὁποίου ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω σ. 101.

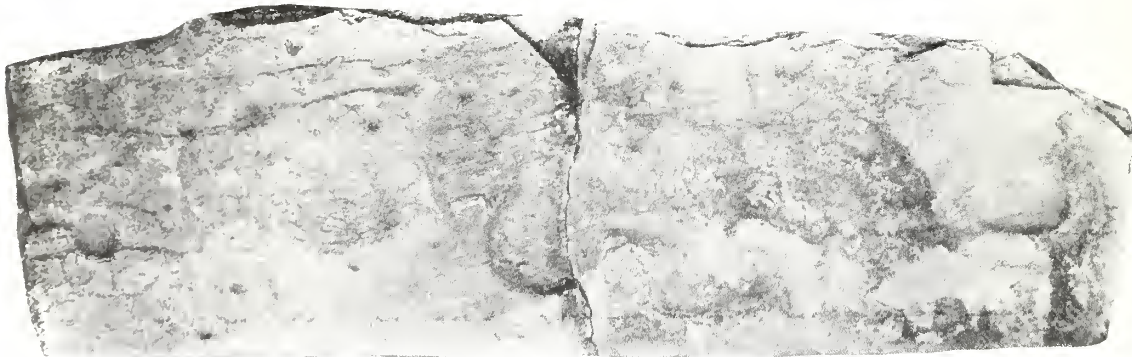
Μεταξὺ τῶν οἰκημάτων 31 καὶ 34 ὑπάρχει διάδρομος πλάτους 1,20 μ., ὅστις ἦτο πιθανῶς στενὴ ὁδὸς καταλήγουσα εἰς τὴν ὀφρὺν τοῦ λόφου. Ὁμοία ὁδὸς ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἀκανονίστων δωματίων 35 (Κ 2) καὶ 36 (Κ 3), πρὸς δυσμὰς δὲ τῶν οἰκοδομημάτων τούτων ἀνεκαλύφθησαν ἄλλα οὐχὶ ὀλίγα λείψανα τοίχων, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς (οἱ βορειοδυτικώτατοι τῶν τετραγώνων Η 1. Θ 1) ἦσαν ἀναλήμματα ἐκτισμένα ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ὀφρύος καὶ κατωτέρω ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου.

Μεταξὺ τῶν λειψάνων τούτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εὑρέθησαν κατὰ τὸ σημεῖον 32 (I 1) πλάκες τινὲς ἐκ σχιστολίθου κείμεναι κατὰ γῆς ὡσεὶ ἀποτελοῦσαι στρῶσιν αὐλῆς ἢ ὁδοῦ, μία δὲ ἐξ αὐτῶν τεθραυσμένη εἰς δύο ἔφερεν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐπιφανειῶν περιέργους γλυφάς, τὰς ὁποίας ἀπεικονίζομεν ἐνταῦθα. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως (εἰκ. 24 α) διακρίνονται αὐλακοειδεῖς γραμμαὶ καὶ πολλαὶ μικραὶ κοιλότητες, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας (εἰκ. 24 β) ὑπάρχουσιν ὅμοιαι, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτεραι γλυφαί, πρὸς δὲ τούτοις κύκλος μετὰ σταυροῦ, ὡς φαίνεται [1]. Ἡ πλὰξ ἔχει μῆκος 1,63 μ. καὶ πλ. μέγ. 0,52 μ., πιθανῶς δὲ πρὶν χρησιμοποιηθῇ εἰς τὴν στρῶσιν, ἵστατο ἀλλαχοῦ που· οὐχ ἧττον πιστεύω, ὅτι αἱ γλυφαὶ ἐσκαλίσθησαν κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Γλυφάς τινας παρετήρησα καὶ εἰς μίαν πλάκα τάφου, ἀλλ' ἐκεῖναι ἦσαν μᾶλλον ἀσαφεῖς καὶ δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ὅτι δὲν ἦσαν τυχαῖαι.

Ἐκ τῶν κατὰ τὴν λοιπὴν ἀκρόπολιν ἐρειπίων

Εἰκὼν 24 α.

Εἰκὼν 24 β.

τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἐμνημονεύσαμεν ἤδη τὰ ἐπὶ τοῦ διπλοῦ μεγάρου ἀνακαλυφθέντα (σ. 88). Ἡ ἐν αὐτῷ κυκλοτερὴς ἑστία εἶχε διάμ. 0,95 μ., πάχος τοίχου 0,20 μ. καὶ βάθος 0,30 μ. Ἐντὸς αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο εὑρέθη πλὴν χωμάτων.

Πλησιέστατα δὲ τοῦ μεγάρου ἀνεκαλύφθη τὸ ἥμισυ ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος (10. Ε3), τὸ ὁποῖον, ὡς ἔχει νῦν, δὲν συνδέεται μετ' οὐδενὸς τῶν πέριξ οἰκημάτων. Οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἶναι 0,40 μ. παχεῖς καὶ σώζονται μέχρις ὕψους 1,30 μ. περίπου, εἶναι δὲ κάθετοι καὶ δὲν ἔχουσι πρόσωπον πρὸς τὰ ἔξω· ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ, ὅτι δὲν ἦσαν ὁρατοὶ ἔξωθεν καὶ ὅτι τὸ κτίσμα, μέχρι τοῦ ὕψους 1,30 μ. τοὐλάχιστον, ἦτο κατάγειον. Περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ οὐδὲν ἐξηκριβώθη. Καὶ περὶ τῆς ἡλικίας του δὲ ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι· διότι ἕνεκα μὲν τοῦ βά-

[1] Πρβ. S. **Müller, Nordische Altertumskunde I** σ. 167 κἑξ. καὶ τὰς εἰκόνας αὐτ. 83 καὶ 84, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπαντῶσιν αἱ μικραὶ στρογγύλαι κοιλότητες, αἱ αὔλακες καὶ ὁ κύκλος μετὰ σταυροῦ (τροχός).

θους, εἰς τὸ ὁποῖον κεῖται, ἔπρεπε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, εὑρήματά τινα ὅμως γενόμενα ἐν αὐτῷ δεικνύουσιν, ὅτι εἶναι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ᾠκοδομήθη μὲν κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς νεωτέρας λιθικῆς περιόδου, τὸ ὁποῖον ἀνέσκαψαν πρὸς τοῦτο, καὶ ὅτι μόνον τὸ ἀνώτερον μέρος αὐτοῦ ὑπερεῖχε τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Ταῦτα περὶ τῶν σωζομένων λειψάνων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ἐὰν δὲ παραβάλωμεν αὐτὰ πρὸς τὰ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, βλέπομεν ὅτι, ὅπως ἐν Διμηνίῳ, οὕτω καὶ ἐν Σέσκλῳ ἡ νεωτέρα περίοδος φαίνεται πολὺ πενιχροτέρα τῶν προηγηθεισῶν. Ἡ πενιχρότης αὐτῆς ἐκδηλοῦται ὄχι μόνον εἰς τὸ μικρότερον πλῆθος τῶν ἀποκαλυφθέντων οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὅλην κατασκευὴν αὐτῶν, ἥτις προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἦτο, ἐν ἀρχῇ τοὐλάχιστον, κατώτερος τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Εἰδικώτερον δὲ ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι οὐδὲ ἓν ἐκ τῶν οἰκημάτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἔχει τὴν σαφῆ, ἀρτίαν καὶ τόσον λογικὴν διαίρεσιν τῶν μεγάρων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Εἰς ἓν μόνον φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πρόδομος σχηματιζόμενος διὰ τῆς προεκτάσεως τῶν πλαγίων τοίχων τοῦ οἰκήματος, ἀλλὰ τούτου τὸ σχέδιον δὲν γνωρίζομεν ἀκριβέστερον. Τὸ μεγαλύτερον δὲ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, τὸ 31 (Θ 2. Θ 3), ἔχει τὴν κάτοψιν ὅλως δυσνόητον.

Γενικῶς δὲ περὶ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομίας κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα παρατηρῶ τὰ ἑξῆς. Οἱ τοῖχοι ἔχουσι μικρότερον πάχος ἢ κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα — συνήθως 0,30 μ. ἕως 0,40 μ.—, συχνὰ δὲ σῴζονται μόνον δύο ἢ τρεῖς σειραὶ λίθων καὶ ἴσως τὸ λοιπὸν μέρος τῶν τοίχων ἦτο ᾠκοδομημένον ἐκ πλίνθων ὠμῶν ἢ ἄλλων εὐφθάρτων ὑλῶν.

Τὰ δάπεδα τῶν παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως οἰκιῶν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος δὲν ἦσαν κεχρισμένα οὐδ' ἐπεστρωμένα διὰ γῆς κοπανιστῆς, πολλαχοῦ ὅμως ὑπῆρχε πλακόστρωσις. Καθόλου δὲ φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγίνετο πολὺ συχνότερον χρῆσις τῶν πλακῶν ἢ κατὰ τὰς δύο προηγουμένας. Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ παραστάδες τῆς πεφραγμένης θύρας εἰκ. 23.

Ἐξ ἄλλων διαφορῶν ἀπὸ τῆς οἰκοδομίας τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀξία μνείας εἶναι μάλιστα ἡ χρῆσις τῶν ὠμῶν πλίνθων. Διότι ὄχι μόνον εἰς τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκίας μετεχειρίζοντο αὐτάς, ἀλλ', ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τάφων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

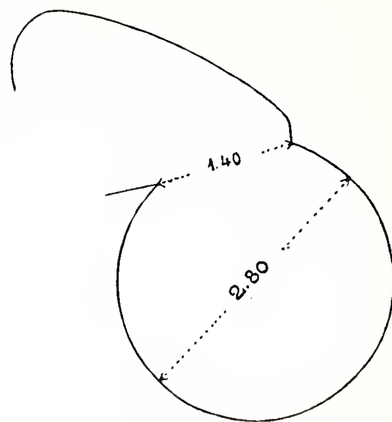
ΜΙΚΡΟΤΕΡΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τῶν ἀκροπόλεων τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου συμπληροῦνται ἔν τισιν ὑπὸ ἄλλων δοκιμαστικῶν σκαφῶν γενομένων πλησίον τοῦ Σέσκλου ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Θεσσαλίας, ἕνεκα τούτου δ' ἐνόμισα χρήσιμον ν'ἀναφέρω συντόμως καὶ περὶ αὐτῶν ἐν παραρτήματι. Τοὺς συνοικισμοὺς ἀρ. 2-4 ἐμνημόνευσα ἤδη ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ.

1. Δάπεδα καλυβῶν ἐν Σέσκλῳ.

Περὶ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου ἔσκαψα εἰς διαφόρους ἀγροὺς ζητῶν ν' ἀνακαλύψω τοὺς τάφους τῶν κατοίκων αὐτῆς κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν κατώρθωσα, εὗρον ὅμως πλησίον μὲν τῆς ἀκροπόλεως δύο συστάδας τάφων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, εἰς μεγαλυτέραν δ' ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν πάλιν δύο συστάδας θολωτῶν τάφων τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς καὶ ἕνα θολωτὸν τῆς μυκηναϊκῆς. Περὶ τῶν τελευταίων θὰ πραγματευθῶ εἰς ἄλλον τόπον, τοὺς δὲ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος θὰ περιγράψω κατωτέρω εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων συγχρόνων τάφων, τῶν ἀνακαλυφθέντων εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν ἀκροπόλεων τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου. Πλησίον ὅμως τῶν δύο συστάδων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἴχνη τριῶν — ἢ τεσσάρων ἴσως — καλυβῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα.

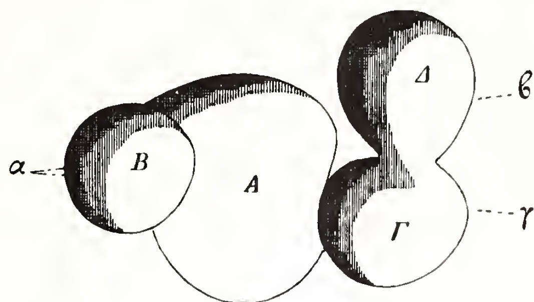
Ἐπὶ τῆς κλιτύος, ἥτις χωρίζεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἄκρας τῆς ἀκροπόλεως διὰ ταπεινοῦ λαιμοῦ καὶ ἀνέρχεται ἠρέμα ὑψηλότερον (ἴδε σ. 72), ἀνεκαλύφθη ἐκσκαφή τις ἐν τῷ στερεῷ ἐδάφει ἔχουσα βάθος 0,30 μ. κατὰ μέσον ὅρον καὶ συγκειμένη, ὡς ἐκ τῆς παρακειμένης εἰκόνος 25 φαίνεται, ἐξ ἑνὸς λίαν κανονικοῦ κυκλοτεροῦς χώρου διαμέτρου 2,80 μ. καὶ ἑνὸς ἄλλου μικροτέρου, ὅστις ἀπετέλει οἱονεὶ πρόδομον τοῦ πρώτου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων χώρων ὑπάρχει ἄνοιγμα πλάτους 1,40 μ., τὸ ὁποῖον ὅμως πιθανῶς ἐφράσσετο διὰ θύρας πολὺ στενοτέρας. Λείψανα τοιχωμάτων δὲν εὑρέθησαν, ἀλλὰ δὲν δύναται, νομίζω,

Εἰκὼν 25.

ν' ἀμφισβητηθῇ, ὅτι ἔχομεν ἐν τῇ ἐκσκαφῇ τὸ δάπεδον καλύβης προϊστορικῶν χρόνων. Τοῦτο ἄλλως ἀπεδείχθη καὶ ἐκ πολλῶν τεμαχίων ἀγγείων, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς τοῦ ἐσκαμμένου δαπέδου, καὶ ἐκ κολοβοῦ πηλίνου εἰδωλίου, ὅπερ εἰκόνιζε μορφὴν καθημένην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὁ ῥυθμὸς δὲ τῶν ἀγγείων καὶ ἡ ἐργασία τοῦ εἰδωλίου μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ καλύβη ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

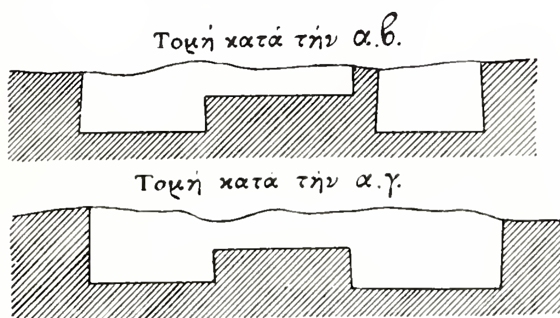
Αἱ ἄλλαι καλύβαι ἀνεκαλύφθησαν εἰς ἀγρὸν κείμενον πέραν τῆς κοίτης τοῦ παρὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως ῥεύματος. Ἐνταῦθα παρουσιάσθησαν δύο ἐκσκαφαὶ ἀπέχουσαι ἀλλήλων μόνον 0,60 μ., δὲν γνωρίζω ὅμως, ἐὰν ἀπετέλουν μίαν καλύβην ἢ δύο παρακειμένας· διότι ἦσαν πολὺ ἀβαθεῖς καὶ ἕνεκα τούτου δὲν διεκρίνετο πανταχοῦ σαφῶς ἡ περίμετρος αὐτῶν. Τὸ σχῆμά των ὅμως

Εἰκὼν 26.

ἦτο καθόλου περιφερές, καὶ τὸ μέγεθος ἴσον περίπου πρὸς τὸ τῆς προηγουμένης καλύβης.

Μεσημβρινώτερον δ' αὐτῶν ἀνεκαλύφθη ἄλλη, τῆς ὁποίας τὸ σχῆμα τοῦ δαπέδου καὶ εὐκρινέστερον καὶ περιεργότερον ἦτο. Ὡς δεικνύουσιν αἱ εἰκ. 26, 27 (κλῖμαξ αὐτῶν 1:75), ἀπετελεῖτο ἐξ ἑνὸς μεσαίου χώρου (Α) καὶ τριῶν βαθυτέρων βόθρων (Β, Γ, Δ), ὧν οἱ δύο συνείχοντο. Τὸ δάπεδον τοῦ Α

Εἰκὼν 27.

ἔκειτο βαθύτερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ κατὰ 0,25 μ. ἕως 0,40 μ. καὶ ἦτο ἰσοπεδωμένον, εἰς ἓν μέρος δ' αὐτοῦ παρὰ τὴν περίμετρον (ἐπὶ τῆς εἰκόνος 26 κάτω, πλησιέστερον πρὸς τὸν βόθρον Β) εὑρέθησαν πλείονες μικροὶ λίθοι καὶ περὶ αὐτοὺς ἱκανὴ τέφρα, ἐξ οὗ ἀκολουθεῖ, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἑστία τις. Ὁ βόθρος Β ἔκειτο βαθύτερον τοῦ χώρου Α κατὰ 0,35 μ. καὶ ἦτο ἀκριβῶς κυκλικός, εὑρέθη δὲ καὶ ἐν αὐτῷ πολλὴ τέφρα. Οἱ δύο ἄλλοι συνεχόμενοι βόθροι (Γ καὶ Δ) ἔκειντο εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος μετὰ τοῦ Β, ἀλλ', ὡς φαίνεται ἐκ τῶν εἰκόνων, μόνος ὁ Γ συνεκοινώνει ἀμέσως μετὰ τοῦ χώρου Α, ἐνῷ ὁ Δ μόνον ἐκ τοῦ Γ ἦτο προσιτός. Τοῦ Δ τὰ τοιχώματα ἐσώζοντο μέχρις ὕψους 0,60 μ. καὶ δὲν ἦσαν ὅλως κάθετα, ἀλλὰ ἐκλίνοντο ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω ὡς τὰ τῆς κυψέλης. Ἡ θέσις τῆς εἰσόδου εἰς τὴν καλύβην δὲν διεκρίνετο, πιθανῶς ὅμως ἔκειτο ἀπέναντι τῆς ἑστίας, διότι ἐνταῦθα τὸ δάπεδον ἔχει τὸ ἐλάχιστον βάθος.

Οἱ δύο βόθροι Γ καὶ Δ ἐχρησίμευον πιθανῶς ὡς ταμεῖα, ὁ δὲ Β ἦτο προφανῶς λάκκος τῶν ἀπορριμμάτων (πρβ. ἀνωτ. σ. 95).

Περὶ τῆς ἡλικίας τῶν καλυβῶν τούτων μαρτυροῦσι τὰ ἐν αὐταῖς εὑρεθέντα τεμάχια πηλίνων ἀγγείων, ἅτινα εἶναι πάντα ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Εἰς τὴν καλύβην τῶν βόθρων εὑρέθησαν πρὸς τούτοις μία λιθίνη σφηνοειδὴς ἀξίνη καὶ τεμάχια ἀλοιφῆς ἐκ τῶν τοιχωμάτων μετὰ τύπων ξύλων, εἰς δὲ τὴν ἄλλην — ἢ τὰς ἄλλας, ἐὰν ἦσαν δύο — λεπίδες τινὲς ὀψιανοῦ καὶ μία λεπὶς ἐκ πυρίτου λίθου.

Εἰς τοὺς κατοίκους τῶν καλυβῶν τούτων ἀνῆκον ἀναμφιβόλως οἱ ἐν τῷ αὐτῷ ἀγρῷ ἀνακαλυφθέντες τάφοι, οἵτινες ἦσαν πενιχρότατοι, διέφερον δὲ καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων τάφων (ἴδε τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον).

2. Πύργος.

Πρὸς βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου, πέραν τῆς κοίτης τοῦ ἑτέρου τῶν ῥευμάτων, τὸ ἔδαφος ἀνέρχεται βαθμηδὸν καὶ σχηματίζει ῥάχιν, τῆς ὁποίας ἡ κορυφὴ κειμένη ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς ἀκροπόλεως εἶναι ἱκανῶς ὑψηλοτέρα αὐτῆς καὶ ἀπέχει περὶ τὸ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης (εἰκ. 28) ἐφαίνοντο πρὸ τῶν δοκιμῶν ἐρείπια κτίσματος τετραπλεύρου ἱστορικῶν χρόνων — πιθανῶς πύργου, ἐξ οὗ καὶ ἡ θέσις ὠνομάσθη Πύργος· πέριξ δ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑπῆρχον διεσπαρμένα πολλὰ τεμάχια προϊστορικῶν ἀγγείων, καὶ εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ πύργου τὸ ἔδαφος ἐσχημάτιζε πολλαχοῦ ὀφρύν, ὡς ἐὰν ἐσω-

ζοντο ὑπὸ τὴν γῆν λείψανα περιβόλου. Τοῦτο καὶ τὰ ἀγγεῖά με ἔπεισαν νὰ ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα μικρὰν σκαφήν.

Τὸ στρῶμα τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀπεδείχθη ἐκ τῆς σκαφῆς ἔχον πάχος 0,30 μ. περίπου, εὑρέθησαν δ' ἐν αὐτῷ τεμάχια κεραμίδων δύο μεγεθῶν καὶ πολὺ μικρὸν τεμάχιον ἀγγείου μετὰ μελανοῦ γανώματος τοῦ πέμπτου ἢ τετάρτου πρὸ Χρ. αἰῶνος. Βαθύτερον ἔκειτο στρῶμα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν χονδρὰ χειροποίητα ἀγγεῖα, πρὸς δὲ τούτοις ὀλίγα τροχήλατα μονόχρωμα καὶ δύο τεμάχια φέροντα γραπτὰ ἀμαυρόχρωμα γεωμετρικὰ κοσμήματα. Ἀναμεμιγμένα ὅμως μετ' αὐτῶν ἀνεκαλύφθησαν καὶ τεμάχια ἀγγείων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἔτι βαθύτερον ὑπῆρχε στρῶμα ἐκ λεπτῆς τέφρας, τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ὅλον εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· ἤρχιζε δὲ τοῦτο εἰς βάθος 0,70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ εἶχεν ἱκανὸν πάχος, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ σκάψω μέχρι τοῦ στερεοῦ καὶ νὰ ἴδω, ἐὰν ἐσώζοντο καὶ λείψανα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Εἰς τὰ στρώματα τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος παρουσιάσθησαν διάφοροι τοῖχοι, ἀλλ' οἱ μὲν ἦσαν πολὺ κατεστραμμένοι, οἱ δὲ δὲν ἠδύναντο ν' ἀποκαλυφθῶσιν ἐντελῶς ἄνευ καταστροφῆς ἄλλων ὑπερκειμένων καὶ μάλιστα τοῦ τετραγώνου οἰκοδομήματος τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Εἰκὼν 28.

Πέριξ τοῦ πύργου ἡ ἐπίχωσις ἦτο μικρά, ἐν αὐτῇ δ' εὑρέθησαν ὀλίγα μόνον ἴχνη κτισμάτων. Ἡ δὲ ὀφρύς, περὶ τῆς ὁποίας ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἐδοκιμάσθη εἰς πλείονα μέρη καὶ ἀνεκαλύφθησαν πολλοὶ λίθοι ἀτάκτως κείμενοι, ἀλλὰ βέβαια λείψανα περιβόλου δὲν εὑρέθησαν. Οὐχ ἧττον θεωρῶ πιθανόν, ὅτι ἡ κορυφὴ περιεβάλλετο ὑπὸ ὀχυρώματός τινος, προχείρου ἴσως καὶ κακοτέχνου.

Ἐκ τῶν εὑρημάτων ἀναφέρομεν, πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἤδη πηλίνων ἀγγείων, 55 πήλινα σφονδύλια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 40 περίπου εἶναι τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· ἔπειτα εἰδώλιά τινα λίθινα καὶ πήλινα, 23 λιθίνας σφηνοειδεῖς ἀξίνας καὶ δύο αἰχμὰς ἐκ λίθου πυρίτου. Ταῦτα πάντα ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ πύργου, ἐνῷ πέριξ αὐτοῦ τὰ εὑρήματα ἦσαν σπάνια, διότι καὶ ἡ ἐπίχωσις, ὡς εἴπομεν, ἦτο μικρά.

Περὶ τῆς σημασίας δὲ τῆς θέσεως κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα νομίζω ὅτι δὲν δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ χαμηλότερον μεταξὺ ὀρέων κείμενον Καστράκι ὁ Πύργος εἶναι περίοπτος καὶ ὄχι μόνον κατοπτεύει τὴν πέριξ χώραν, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ φθάνει τὸ βλέμμα μέχρι τῆς παραλίας

τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου καὶ μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πηλίου· εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ὅπως βραδύτερον, πύργος τις ἢ ἄλλο παρεμφερὲς οἰκοδόμημα περιβαλλόμενον ὑπὸ τείχους, εἰς τὸ ὁποῖον τεῖχος ἠδύναντο νὰ καταφεύγωσιν ἐν καιρῷ κινδύνου οἱ πέριξ γεωργοὶ καὶ ποιμένες μετὰ τῶν ποιμνίων των.

Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δὲν φαίνονται ὅτι συμβιβάζονται καλῶς πάντα τὰ εὑρήματα, καὶ μάλιστα τὰ πολλὰ πήλινα σφονδύλια. Πιθανώτατα ὅμως ὁ πύργος δὲν ἦτο ἁπλῆ σκοπιά, εἰς τὴν ὁποίαν διέμενον ἄνδρες τινὲς μόνον, ἀλλὰ διαρκὴς κατοικία ὑπαρχηγοῦ ἢ ὑποβασιλέως κειμένη ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ μικροῦ φρουρίου. Ἡ κατοικία αὕτη κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς καὶ ἐκ τούτου ἐσχηματίσθη τὸ στρῶμα τῆς τέφρας, ἴσως δ' ἐνεπρήσθη ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται τὸ ἑπόμενον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, τὸ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

3. Μαρμάριανη.

Τὸ 1896 ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Β. Λεονάρδος ἀνεκάλυψεν ἐπί τινος γηλόφου παρὰ τὸ χωρίον Μαρμάριανη, κείμενον τέσσαρας ὥρας ἀνατολικῶς τῆς Λαρίσης εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ὄσσης, δύο θολωτοὺς τάφους, εἰς τοὺς ὁποίους εὗρε πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα τινὰ κτερίσματα γεωμετρικῶν χρόνων [1]. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα ἔσκαψα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ αὐτὸ μέρος καὶ ἀνεκάλυψα τέσσαρας ἄλλους ὁμοίους τάφους καὶ ἕνα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς [2]· ὅταν δ' ἐκαθάρισα αὐτοὺς καὶ ἔφθασα εἰς τὸν πυθμένα, παρετήρησα, ὅτι οἱ τάφοι εἶχον κτισθῆ ἐπὶ ἐπιχώσεως σχηματισθείσης ἐκ τῶν ἐρειπίων συνοικισμοῦ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Διὰ νὰ ἐξακριβώσω τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ καὶ τὸ βάθος τῆς ἐπιχώσεως, ἤνοιξα ἄλλας τινὰς τάφρους, οὕτω δ' ἐπείσθην ὅτι ὄχι μόνον ὁλόκληρος ὁ λόφος μέχρι βάθους 5,50 μ. — βαθύτερον δὲν προεχώρησαν αἱ δοκιμαὶ — συνέκειτο ἐξ ὁμοίων ἐρειπίων, ἀλλ' ὅτι λείψανα τῶν αὐτῶν χρόνων ἀπαντῶσι καὶ εἰς τοὺς παρακειμένους ἀγρούς. Ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ θέσις κατῳκήθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἐν τῇ ἐπιχώσει δὲν παρετήρησα ὑστερώτερα λείψανα καὶ φαίνεται, ὅτι ὁ συνοικισμὸς ἐγκατελείφθη λίαν ἐνωρίς. Οἱ τοὺς θολωτοὺς τάφους κατασκευάσαντες κατῴκουν βεβαίως ἀλλαχοῦ, ἂν καὶ πιθανώτατα οὐχὶ μακράν, διότι ἔξω τῶν τάφων οὐδὲν τεμάχιον γεωμετρικοῦ ἀγγείου εὑρέθη.

Εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ λόφου δοκιμὰς ἀνεκαλύφθησαν τμήματά τινα τοίχων ἐκ μικρῶν λίθων ᾠκοδομημένων, ἀλλ' οὐδένα ἠδυνήθην νὰ παρακολουθήσω ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὐδενὸς οἰκήματος τὸ σχέδιον διεκρίθη. Ἐπὶ ἑνὸς τοίχου ἐσῴζετο χρῖσμα ἐκ πηλοῦ ἠχυρωμένου, ἀλλαχοῦ δ' εὑρέθησαν τεμάχια πλίνθων ὠμῶν, αἵτινες εἶχον πάχος 0,06 μ. καὶ πλάτος 0,12 μ.· τὸ μῆκος δὲν ἐσῴζετο.

Τὰ ἐν τῇ ἐπιχώσει γενόμενα εὑρήματα εἶναι τεμάχια πηλίνων ἀγγείων καὶ ὀλίγα μᾶλλον ἢ ἧττον ἄρτια ἀγγεῖα, κέρατα ἐλάφων καὶ ὀστᾶ διαφόρων ζώων ἐξειργασμένα, ὀλίγαι λίθιναι ἀξίναι, πήλινα σφονδύλια καὶ ἄλλα τινά. Πρὸς τούτοις εὑρέθησαν σῖτος, κέγχρος καὶ βάλανοι δρυός. Τινὰ ἐκ τῶν εὑρημάτων τούτων περιγράφονται ἀκριβέστερον κατωτέρω εἰς τὰ οἰκεῖα κεφάλαια.

Τὰ ἀγγεῖα πάντα, πλὴν δύο μικρῶν γραπτῶν τεμαχίων, εἶναι μονόχρωμα ἁπλᾶ, ἤτοι ἄνευ ἐγχαράκτων κοσμημάτων, καὶ τὰ πλεῖστα χειροποίητα· μόνον ἐπὶ πέντε ἢ ἓξ τεμαχίων διακρίνονται ἴχνη τροχοῦ. Ἐκ τῶν δύο δὲ γραπτῶν τεμαχίων τὸ ἓν κοσμεῖται διὰ διασταυρουμένων γραμμῶν χρώματος μελανοῦ ἀμαυροῦ καὶ ἀνήκει εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, τὸ δ' ἕτερον εἶναι τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἄλλα βέβαια λείψανα τῆς περιόδου ταύτης δὲν παρετηρήθησαν· καὶ δυνατὸν μὲν εἶναι νὰ κρύπτωνται βαθύτερον πλησίον τοῦ στερεοῦ, πάντως ὅμως ἔχομεν ἐνταῦθα παχύτατον στρῶμα καθαρᾶς ἐπιχώσεως τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

4. Μεσιανὴ Μαγοῦλα.

Παρὰ τὴν ἁμαξιτὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Λαρίσης εἰς Ἀγυιάν, μεταξὺ τοῦ 4ου καὶ τοῦ 5ου χιλιομέτρου, ὑψοῦται εἰς τὴν πεδιάδα κωνικὸς τυμβοειδὴς λόφος (ἴδε εἰκ. 1 σ. 7), ὅστις ἔχει ὕψος 9.50 μ. καὶ περίμετρον κατὰ τὴν βάσιν 180 μ. περίπου. Τὸ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι πολὺ κανονικόν,

[1] Πρβ. Athen. Mitteil. 1896 σ. 247 (Wolters).

[2] Τούτους θὰ περιγράψω ἀλλαχοῦ μετὰ τῶν συγχρόνων τάφων τοῦ Σέσκλου.

ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δέ, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν πέριξ ἀγρῶν, εὑρίσκονται πολυάριθμα τεμάχια ἀγγείων, ἔπειτα τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων, ἀξίναι λίθιναι κ.τ.τ. Ἐκ τῶν ἀγγείων τὰ πλεῖστα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἄλλα δὲ εἰς τὴν νεωτέραν, καὶ ὀλίγα τινὰ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Τὰ τελευταῖα εὑρέθησαν μάλιστα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόφου.

Εἰς τὴν κλιτὺν αὐτοῦ ἔσκαψα τάφρον, ἥτις ἔφθανε μέχρι τῆς βάσεως καὶ εἶχε βάθος μέγιστον 3 μ. περίπου. Ἐφάνη δ' ἐξ αὐτῆς, ὅτι ἡ ἐπίχωσις εἶναι πολὺ ὁμοειδὴς καὶ σχετικῶς πολὺ καθαρά· ἀγγεῖα εὑρέθησαν ἐν αὐτῇ ἐλάχιστα, δὲν παρουσιάσθησαν δὲ καὶ λείψανα σαφῆ οἰκημάτων, εἰμὴ μόνον παρὰ τὴν βάσιν τοῦ λόφου καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ. Παρὰ τὴν βάσιν ἀπεκαλύφθησαν λείψανα οἰκίσκου, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι εἶχον πάχος 0,25 μ. καὶ ἦσαν ἐκτισμένοι ἐκ ξύλων ὀρθίων ἐπηλειμμένων διὰ πηλοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς λάκκος τις, οἱονεὶ δάπεδον καλύβης.

Ἂν καὶ δὲν θεωρῶ τὴν ἔρευναν ταύτην ἐπαρκῆ, ὅμως φρονῶ, ὅτι ὁ λόφος ἐπεχώσθη ἐπίτηδες, ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἐν τῷ μέσῳ συνοικισμοῦ, ὅστις πιθανῶς προϋπῆρχε. Τὸν χρόνον τῆς ἐπιχώσεως συνάγω ἐκ τούτου, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ εὗρον, εἰς ἓν μέρος πρὸ πάντων, πολλὰ τεμάχια ἀγγείων τῆς περιόδου ἐκείνης, ἐνῷ βαθύτερον τὰ ἀγγεῖα ἦσαν, ὡς εἶπον ἤδη, σπάνια. Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἔγινεν ὑστερώτερον, π. χ. κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, καὶ ὅτι τὰ παλαιότερα ἀγγεῖα ὑπῆρχον εἰς τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἐκ τῶν πλησίον ἀγρῶν, ἔπρεπε νὰ εἶναι αὐτὰ ἐξ ἴσου σπάνια καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ βαθύτερον. Ἐπειδὴ τοῦτο δὲν συμβαίνει, ἀκολουθεῖ ὅτι ἡ γῆ, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεχώσθη ὁ λόφος, ἦτο σχετικῶς καθαρὰ καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἀγγείων ἐρρίφθησαν ἐκεῖ ὑστερώτερον. Ὁ λόφος ἄρα ὑπῆρχε πρὶν παύσῃ ἡ χρῆσις τῶν ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

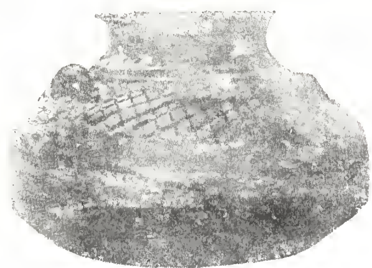
Τὸν σκοπὸν δέ, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπεχώσθη, δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλῶς· ἀλλὰ δέν μοι φαίνεται, ὅτι δύναται νὰ εἶναι ἐπιτάφιον μνῆμα, διότι ἡ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ συνοικισμοῦ θέσις του δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως. Ἕνεκα τούτου φρονῶ, ὡς εἶπον ἤδη ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ (σ. 24), ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς πύργος καὶ σκοπιά. Κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα κατῴκησαν ἐπ' αὐτοῦ, πιθανῶς ὅμως ὑπῆρχε κτίσμα τι ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἤδη κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΤΑΦΟΙ

1. Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Ἀνέφερα ἀνωτέρω, ὅτι ἐν Σέσκλῳ καὶ Διμηνίῳ ἀνεκαλύφθησαν, πλὴν τῶν ἄλλων λειψάνων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, καὶ πολλοὶ τάφοι, τῶν ὁποίων οἱ νεώτατοι εἶναι τρεῖς μυκηναϊκοί, ἐκ τούτων δὲ πάλιν ὁ εἷς θολωτός. Τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος οὐδένα βέβαιον τάφον ἔχομεν, εὑρέθησαν ὅμως εἰς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου πολλὰ ἀνθρώπινα ὀστᾶ κείμενα ἐν μέρει ὑπὸ τὸ

Εἰκὼν 29

τμῆμα 36 (I 7) τοῦ τετάρτου περιβόλου. Τινὰ ἐξ αὐτῶν εἶχον θέσιν, ὡς ἐὰν τὰ σκέλη τῶν νεκρῶν ἦσαν συνεσταλμένα, ἀλλ' ἀκριβὴς παρατήρησις δὲν ἦτο δυνατή. Πλησίον δὲ τῶν ὀστῶν ἀνεκαλύφθη τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 29, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τοῦ σχήματός του καὶ τῶν κοσμημάτων φαίνεται ἀσφαλῶς μυκηναϊκόν· εἶναι ὅμως χειροποίητον καὶ νομίζω, ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (πρβ. Κεφ. τέταρτον). Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους λοιπόν, ὅταν ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου ἴσως ἀκόμη δὲν εἶχε κτισθῆ, ἐτάφησαν οἱ νεκροὶ οὗτοι ἐνταῦθα.

Ἐκ τῶν τάφων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, οἵτινες ἀνεκαλύφθησαν ἐν Σέσκλῳ, 138 ἔκειντο ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀκροπόλεως μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῶν οἰκιῶν, τέσσαρες δὲ μεμονωμένοι περὶ τοὺς πρόποδας αὐτῆς, ἓξ ἄλλοι περὶ τὰ 150 μέτρα μακράν, παρὰ τὴν καλύβην τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (σ. 115), καὶ τέλος δώδεκα ἐν τῷ ἀγρῷ, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν τὰ δάπεδα τῶν καλυβῶν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος (σ.117). Ἐν Διμηνίῳ δ' ἀνεκάλυψεν ὁ Στάης, πλὴν τοῦ θολωτοῦ, ἐννέα ἄλλους τάφους, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς ἦτο μυκηναϊκός, καὶ ἐγὼ ἕνδεκα, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν εἷς ἦτο μυκηναϊκός. Ἔκειντο δὲ πάντες οὗτοι ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, διότι ἔξω αὐτῆς δὲν ἔγιναν ἀνασκαφαί.

Κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν κατασκευὴν οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ὡς καὶ οἱ δύο μικροὶ μυκηναϊκοί, δὲν διέφερον ἀπὸ τῶν γνωστῶν κιβωτοειδῶν τάφων τῶν Κυκλάδων· διότι ἦσαν τετράπλευροι, τὰς πλευρὰς δ' αὐτῶν ἀπετέλουν τέσσαρες μεγάλαι πλάκες, ἐφ' ὧν ἔκειτο ἄλλη ὡς κάλυμμα (ἴδε εἰκ. 30 καὶ ἀνωτ. εἰκ. 7). Οἱ δώδεκα ὅμως τάφοι τοῦ Σέσκλου, οἱ παρὰ τὰς καλύβας τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος κείμενοι, καὶ εἷς τοῦ Διμηνίου ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ πλειόνων μικρῶν πλακῶν, αἵτινες ἵσταντο ὄρθιαι ἐπὶ μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν των, ἐκαλύπτοντο δὲ διὰ μιᾶς ἢ δύο μεγαλυτέρων πλακῶν· εἰς ἕνα τάφον ἠρίθμησα δεκαπέντε ὀρθίας

πλάκας. Πρὸς τούτοις ὀκτὼ τάφοι ἐν Σέσκλῳ, ὡσαύτως τετράπλευροι, ἦσαν ἐκτισμένοι ἐκ πλίνθων ὠμῶν [1] καὶ ἐσκεπασμένοι διὰ μιᾶς πλακός, τέλος δὲ τρεῖς ἦσαν πίθοι ἢ ἄλλα μεγάλα πήλινα ἀγγεῖα συντριβέντα ὑπὸ τῶν χωμάτων.

Ὅπως τὸ σχῆμα τῶν πλείστων τάφων, οὕτω καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐνταφιάσεως εἶχε μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὸν τρόπον, ὅστις εἶναι γνωστὸς ἐκ τῶν τάφων τῶν Κυκλάδων. Ὁ μέγιστος ἐκ τῶν τάφων τῆς Θεσσαλίας εἶχε μῆκος 2 μ., οἱ ἄλλοι ὅμως ἦσαν συνήθως μικρότεροι τοῦ 1,50 μ.. Οἱ νεκροὶ δὲ ἦσαν κατακεκλιμένοι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἢ τῆς ἀρι-

Εἰκὼν 30.

στερᾶς πλευρᾶς — συχνότερον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς — καὶ τὰ σκέλη αὐτῶν ἦσαν συνεσταλμένα πρὸς τὸ στῆθος· εἶχον δηλαδὴ τὴν γνωστὴν θέσιν τῶν ***κατακειμένων ὀκλαδιῶν*** [2]. Ἐκ τῶν χειρῶν ἡ ὑπὸ τὸ σῶμα ἦτο, συχνὰ τοὐλάχιστον, κεκαμμένη κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ὑψωμένη οὕτω, ὥστε ἔκειτο ὑπὸ τὸ κρανίον ἢ πρὸ αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν δὲ τῶν νεκρῶν ἐν γένει μὲν δὲν παρετηρήθη σταθερὸς κανών, ἐν Διμηνίῳ ὅμως πολλοὶ τάφοι διηυθύνοντο ἀπ᾽ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ οἱ νεκροὶ εἶχον τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον, ὥστε ἔβλεπον πρὸς ἀνατολάς. Ὁ πυθμὴν τῶν τάφων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν ἦτο ἐπεστρωμένος, διότι εἰς ἕνα μόνον τάφον παρετήρησα στρῶσιν ἐκ μικρῶν πλακῶν, εἰς ἄλλον δὲ ὁ νεκρὸς κατέκειτο ἐπὶ στρώματος χαλίκων καὶ εἰς τρίτον τινὰ ὑπῆρχε μόνον ὑπὸ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μικρὰ πλάξ, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς προσκεφάλαιον.

Ἕκαστος τάφος περιεῖχε συνήθως ἕνα νεκρόν, εἴς τινας ὅμως εἶχον ταφῆ πλείονες, ἤτοι δύο, τρεῖς ἢ καὶ τέσσαρες. Ἐπὶ τῶν ὀστῶν δὲ αὐτῶν οὐδὲν ἴχνος καύσεως διέκρινα· καὶ αὐτὰ τὰ ἐντὸς ἀγγείων εὑρεθέντα ὀστᾶ ἐφαίνοντο ὅλως ἄκαυστα. Πιστεύω λοιπόν, ὅτι οἱ νεκροὶ πραγματικῶς δὲν εἶχον καῆ.

Ἀλλὰ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνωμεν νῦν περισσότερον. Διότι τὸ ἐκ τῆς ὄψεως τῶν ὀστῶν τεκμήριον ἠμφισβητήθη πρό τινος ὑπὸ τοῦ Dörpfeld, ὅστις φρονεῖ ὅτι, ἂν καὶ φαίνωνται τὰ ὀστᾶ πολλάκις ἄκαυστα, ὅμως ἐν Ἑλλάδι «ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ νεκροὶ συνήθως πρῶτον ἐκαίοντο καὶ κατόπιν ἐθάπτοντο». Εἶναι ἀληθές, ὅτι περὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων δὲν ἐκφράζεται ὁ Dörpfeld μετὰ τόσης βεβαιότητος, μεθ᾽ ὅσης περὶ τῶν ὑστερωτέρων· οὐχ ἧττον καὶ περὶ αὐτῶν προκειμένου θεωρεῖ τὴν καῦσιν πολὺ πιθανήν, φαίνεται δὲ διατεθειμένος νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὴν ὀκλάζουσαν θέσιν τῶν νεκρῶν ὡς τυχαῖον ἀποτέλεσμα τῆς καύσεως [1].

Ἡμᾶς ἐνταῦθα μόνον οἱ προϊστορικοὶ χρόνοι ἐνδιαφέρουσιν, ὡς πρὸς αὐτοὺς δὲ ὑπάρχουσι, νομίζω, καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις — πλὴν τῆς ὄψεως τῶν ὀστῶν — μαρτυροῦσαι μετὰ μεγίστης πιθανότητος, ὅτι οἱ νεκροὶ δὲν ἐκαίοντο.

Οὕτω θεωρῶ βεβαιότατον, ὅτι τοὺς νεκροὺς ἔθαπτον ἐπίτηδες ὀκλάζοντας. Διότι ἐν τοῖς τάφοις τῶν Κυκλάδων, οἵτινες τόσον ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς τῆς Θεσσαλίας, ἡ χεὶρ τοῦ νεκροῦ «ἡ ὁμώνυμος

(1) Αἱ πλίνθοι ἦσαν τριῶν μεγεθῶν καὶ εἶχον τὰς ἑξῆς διαστάσεις εἰς ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου:

	μῆκος	*πλάτος*	*πάχος*
1.	45-47	30-31	8-8,5
2.	44	16	8
3	29	18	8

(2) Εἷς μόνος ἔκειτο *ὕπτιος*, ἀλλὰ καὶ τούτου τὰ σκέλη ἦσαν συνεσταλμένα· τοιαύτη δὲ εἶναι περίπου ἡ συνήθης θέσις τῶν νεκρῶν εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς τάφους. Τσούντα, Μυκῆναι σ. 114 καὶ 139.

(1) Ἴδε Congrès intern. d'archéol., Athènes 1905 σ. 161 ἑξ. Zeitschrift für Ethnol. 1905 σ. 538 ἑξ. Mélanges Nicole σ. 95 ἑξ. Εἰς τὴν τελευταίαν διατριβὴν ἐκτίθεται ἡ περὶ τῶν προϊστορικῶν τάφων γνώμη τοῦ Dörpfeld σαφέστερον.

τῇ πλευρᾷ, ἐφ' ἧς ἦτο κατακεκλιμένος ὁ νεκρός, ἦτο ὡς φαίνεται *πάντοτε* κεκαμμένη κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ἡ παλάμη ἔκειτο ἢ πρὸ τοῦ προσώπου ἢ ***ὑπὸ τὸ κρανίον χρησιμεύουσα εἰς αὐτὸ ὡς προσκεφάλαιον***· ἡ δὲ ἑτέρα χεὶρ ἢ ἦτο ἐπίσης κεκαμμένη κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ἡ παλάμη ἔκειτο πάλιν πρὸ τοῦ προσώπου ἢ ἦτο ***τεταμένη πρὸς τὰ γόνατα*** ἢ ***καθειμένη πρὸς τὰς κνήμας***» ([1]). Ἐὰν λοιπὸν ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ μέλη τοῦ νεκροῦ αὐτομάτως συνεστέλλοντο κατὰ τὴν καῦσιν, τότε πῶς ἐξηγεῖται, ὅτι ἐκ τῶν χειρῶν ἡ μία — καὶ δὴ ἡ δεξιὰ μέν, ἐὰν ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἡ ἀριστερὰ δέ, ἐὰν ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς — ἦτο πάντοτε ὑψωμένη πρὸς τὸ πρόσωπον, ἐνῷ ἡ ἑτέρα συχνότατα εἶχεν ἄλλην διεύθυνσιν; Τοῦτο ἀρκεῖ, νομίζω, ἵνα ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ νεκροὶ ἐπίτηδες κατεκλίθησαν οὕτω, οἱονεὶ κοιμώμενοι ([2]). Ἕνεκα τούτου δὲ καὶ ἡ παλάμη κεῖται πολλάκις ὑπὸ τὸ κρανίον καὶ ὑποβαστάζει αὐτό. Ὁμοίως πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ ἀντὶ προσκεφαλαίου ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ τιθεμένη μικρὰ πλάξ ([3]).

Ἡ συστολὴ λοιπὸν τῶν σκελῶν τῶν νεκρῶν εἰς τοὺς προϊστορικοὺς τάφους τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καύσεως. Ἀλλά μοι φαίνεται ὅτι καὶ μαρτυρεῖ ἐναντίον αὐτῆς. Διότι πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὴν βεβιασμένην ταύτην θέσιν ἔδιδον εἰς τὰ σώματα ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον, ὅπως ἔπραττον οἱ Νασαμῶνες ([4])· θὰ ἦτο ὅμως, ὑποθέτω, δύσκολον νὰ διατηρηθῇ αὕτη τόσον σταθερῶς, ἐὰν οἱ νεκροὶ ἐτίθεντο κατόπιν ἐπὶ πυρᾶς.

Ἀλλὰ θετικώτερα τεκμήρια ἐναντίον τῆς καύσεως παρέχουσι τὰ κτερίσματα. Πρῶτον ἀνεκαλύφθησαν εἰς τοὺς τάφους τῆς Σύρου πλείονες καρφίδες, αἵτινες ἐχρησίμευον ἀντὶ πορπῶν πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἱματίου ἐπὶ τῶν ὤμων· ἐπὶ τεσσάρων δὲ ἐξ αὐτῶν ἐσῴζοντο κατὰ τὴν ἀνακάλυψίν των ***λείψανα κλωστῆς***, «ἥτις ὡς φαίνεται ἐχρησίμευεν, ὅπως μετὰ τὴν ἐμπόρπησιν συνδέωνται τὰ δύο ἄκρα τῆς καρφίδος καὶ κωλύηται οὕτω τὸ ἱμάτιον νὰ ἐξολισθήσῃ» ([1]). Προφανῶς λοιπὸν οἱ νεκροί, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν αἱ καρφίδες αὗται, ἐτάφησαν φοροῦντες ἱμάτια· τὰ λείψανα ὅμως τῶν κλωστῶν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὰ ἱμάτια αὐτῶν δὲν ἐκάησαν.

Δεύτερον θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι ὁ νεκρὸς τοῦ τάφου 61 ἐφόρει περιδέραιον ἐκ πολλῶν ψήφων, τὸ ὁποῖον ὡσαύτως δὲν ἐκάη, διότι ἄλλως κατὰ τὴν καῦσιν τοῦ νεκροῦ καὶ τὴν μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς πυρᾶς — ἐντὸς τῶν τάφων τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Θεσσαλίας δὲν ἀπαντῶσιν οὔτε ἄνθρακες οὔτε ἄλλα σημεῖα καύσεως — αἱ ψῆφοι θὰ διεσκορπίζοντο.

Τρίτον ἀνεκαλύφθησαν εἰς πλείονας τάφους τῆς Θεσσαλίας (πρβ. κατωτέρω τάφ. 25 28. 38. 41) οὐχὶ ὀλίγοι κρίκοι χαλκοῖ, ἀργυροῖ καὶ χρυσοῖ, οἵτινες ἀναμφιβόλως ἐκόσμουν τὴν κόμην, διότι εὑρίσκονται πάντοτε μεταξὺ τῶν ὀστῶν τοῦ κρανίου ἢ παρ' αὐτό ([2])· ἀλλ' ἐὰν οἱ νεκροὶ ἐκαίοντο φοροῦντες αὐτούς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μένωσιν οἱ κρίκοι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μετὰ τὴν καῦσιν τῆς κόμης καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ σώματος εἰς τὸν τάφον.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ἠδυνάμην νὰ προσθέσω καὶ ἄλλα τινά ([3]), ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἓν ἐκ τῶν δύο συνέβαινεν· ἢ δὲν ἐκαίοντο οἱ νεκροί, ἢ ἐκαίοντο μέν, ἀλλὰ γυμνοὶ ἐνδυμάτων καὶ κοσμημάτων, μετὰ τὴν καῦσιν δὲ — ἢ μᾶλλον τὴν ὄπτησιν — ἀντὶ νὰ περιτυλίξωσιν ἁπλῶς τὸ σῶμα εἰς ἱμάτιον καὶ νὰ καταθέσωσι πλησίον τὰ κτερίσματα, ἐνέδυον καὶ ἐκόσμουν αὐτὸ διὰ τῶν καρφίδων καὶ περιδεραίων καὶ περὶ τὸ κρανίον του διέθετον τοὺς κρίκους τῆς κόμης οὕτω, ὥστε νὰ φαίνεται, ὅτι ὁ νεκρὸς ἐφόρει αὐτούς.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ὑποθέσεων ἡ δευτέρα εἶναι μὲν ἴσως δυνατή, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ πολὺ πιθανή· διότι ὁ στολισμὸς τοῦ ἡμικαύστου σώματος, τοῦ ὁποίου αἱ σάρκες ἦσαν ἤδη σαθραὶ καὶ ἀπετρίβοντο, φαίνεται πολὺ παράδοξος ([4]). Προσθέτω δ' ἀκόμη,

([1]) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1899 σ. 84.

([2]) Πρβ. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1898 σ. 147.

([3]) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1898 σ. 148 καὶ 1899 σ. 84. Κείμενοι ὀκλαδίαι στηρίζοντες τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς παλάμης ἀπαντῶσι καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. **Forrer**, **Ueber Steinzeit-Hockergräber**, σ. 25.

([4]) Ἡροδ. IV, 190

([1]) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1899 σ. 102.

([2]) Τὸ ἔθιμον εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τάφων τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

([3]) Πρβ. π. χ. κατωτέρω τὸν ὅρμον τοῦ τάφου 25 καὶ τὸ περιδέραιον τοῦ τάφου 28.

([4]) Σημειώνω ἐν παρόδῳ, ὅτι, ἐὰν ἡ θεωρία τοῦ **Dörpfeld** εἶναι ὀρθή, πρέπει καὶ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν νὰ ἐστόλιζον τὰ ἡμίκαυστα πτώματα διὰ ψελίων, ὅρμων κ.τ.τ. Διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ θέσις τῶν κοσμημάτων τούτων εἰς τὸν τάφον τοῦ Βαφειοῦ, ἀνάλογα δὲ παραδείγματα ἔχομεν καὶ ἐξ ἄλλων οὐχὶ ὀλίγων τάφων.

ὅτι ὄχι μόνον ἐντὸς τῶν τάφων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Κυκλάδων δὲν εὑρίσκονται, ὡς ἐδήλωσα ἤδη, ἄνθρακες ἢ ἄλλα ἴχνη πυρᾶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔξω αὐτῶν εἰς τὰ νεκροταφεῖα ἢ παρ' αὐτὰ οὐδέποτε μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθη τόπος καύσεως τῶν νεκρῶν (¹).

Αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι, νομίζω, ἐπαρκεῖς, ἵνα συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι, ὅσον ἐκ τῶν τάφων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Κυκλάδων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, οἱ νεκροὶ δὲν ἐκαίοντο ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς προμυκηναϊκοὺς χρόνους (²). Ἐὰν χημικὴ ἐξέτασις τῶν ὀστῶν δύναται ν' ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον, ἀγνοῶ· πάντα τὰ ἄλλα περιστατικὰ ὅμως μαρτυροῦσι κατὰ τῆς καύσεως.

Περὶ τῶν τάφων τῆς Θεσσαλίας ὀλίγα ἀκόμη ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν. Εἴδομεν, ὅτι οἱ πλεῖστοι ἀνεκαλύφθησαν ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀκροπόλεων τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου, καὶ ἄλλοι μὲν ἔκειντο μεταξὺ τῶν οἰκημάτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἄλλοι δὲ ὑπ' αὐτὰ ἢ ἐπ' αὐτῶν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι γενικῶς θεωρούμενοι δὲν εἶναι ἀρχαιότεροι ἢ ὑστερώτεροι τῶν οἰκημάτων, ἀλλὰ σύγχρονοι αὐτῶν, ὅτι ἑπομένως οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἢ παρ' αὐτάς. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι παράδοξον σήμερον, διότι ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνεκαλύφθησαν τάφοι καὶ εἰς ἄλλους συνοικισμοὺς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἤτοι εἰς τὰς Παγασάς, τὸν Βόλον (σ. 16), τὰς μαγούλας τοῦ Ἐρινίου (³), τοῦ Καραμπαϊραμίου (σ. 8) κ.ἄλ. Νοτιώτερον δὲ τῆς Θεσσαλίας

(¹) Ἐν Λευκάδι εὗρεν ὁ **Dörpfeld** τοιοῦτον τόπον πλησίον δύο τάφων ὀκλαδιῶν. Ἀλλ', ὡς εἶναι εὐνόητον, τὸ μεμονωμένον τοῦτο παράδειγμα οὐδὲν ἀποδεικνύει.

(²) Ἴσως ὑπῆρχον ἐνιαχοῦ τοπικαὶ ἐξαιρέσεις, ἀλλὰ μέχρι σήμερον καὶ τοῦτο δὲν ἐβεβαιώθη ἀσφαλῶς. Δὲν ἐννοῶ τὰς λεγομένας *πυρὰς* τῆς Ἐλευσῖνος (Ἀρχ. Ἐφημ. 1898 σ. 51 ἑξ.), διότι πιστεύω, ὅτι αὗται εἶναι λείψανα κατοικιῶν (πρβ. **Dragendorff** παρὰ **Hiller v. Gaertringen, Thera II** σ. 85. **Poulsen, Die Dipylongräber** σ. 3). Ἀλλὰ εἴς τινας οἰκογενειακοὺς τάφους τῆς Χαλκίδος, ὀλίγον ἀρχαιοτέρους τῶν τῆς Σύρου, ἄρα προμυκηναϊκούς, εὑρέθησαν ὀστᾶ κεκαυμένα, δυστυχῶς ὅμως τόσον μικρά, ὥστε δὲν γνωρίζω, ἐὰν εἶναι ἀνθρώπων ἢ ζώων. Τοὺς τάφους τούτους ἀνέσκαψεν ὁ Γ. Παπαβασιλείου, ὅστις καὶ θὰ περιγράψῃ αὐτοὺς ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι· τὸ σχῆμά των εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν τάφων τῆς Κορίνθου (**Am. Journal of Arch.** 1897 σ. 324 ἑξ.), τῆς Κουμάσας ἐν Κρήτῃ καὶ ἄλλων πολλῶν.

(³) Αὕτη κεῖται εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀϊβαλίου (πρβ. σ. 8) ἐπί τινος προβούνου τῆς μεσημβρινῆς ὀροσειρᾶς, ἐσχηματίσθη δ' ἐκ συνοικισμοῦ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ὡς ἀπέδειξε μικρὰ δοκιμαστικὴ σκαφὴ τοῦ ἐφόρου Κουρουνιώτου· κατόπιν ἐξήτασα καὶ ἐγὼ τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως καθαρίσας μίαν τῶν τάφρων τοῦ Κουρουνιώτου.

παρετηρήθη τὸ αὐτὸ ἔθιμον ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας (¹), ἐν Θορικῷ (²) καὶ ἐν Αἰγίνῃ (³).

Περὶ τοῦ εἴδους τῶν κτερισμάτων τῶν ἀνακαλυφθέντων εἰς τοὺς τάφους τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου καὶ περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν πέριξ τῶν νεκρῶν δὲν θὰ κάμω ἴδιον λόγον, διότι ἡ ἀκολουθοῦσα περιγραφὴ τῶν κυριωτέρων τάφων παρέχει ἱκανὰς ἐνδείξεις περὶ τούτου. Παρατηρήσεις δέ τινες περὶ τῆς τάξεως τῶν ἐκ τῶν τάφων ἀγγείων ἐν τῇ κεραμεικῇ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ περί τινων ἄλλων κτερισμάτων εὑρίσκονται εἰς τὰ κεφάλαια πέμπτον καὶ ὄγδοον.

2. *Οἱ σημαντικώτεροι τάφοι καὶ τὰ κτερίσματα αὐτῶν.*

Ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τῶν ἀνασκαφῶν ἐσημειώθησαν μὲν πάντες οἱ τάφοι, ἀλλ' ἠριθμήθησαν μόνον ὅσοι περιεῖχον κτερίσματα ἢ ἦσαν ἄλλως ἄξιοι μνείας καὶ κατὰ τὴν ἀρίθμησιν ἐκείνην ἀναφέρονται κατωτέρω· ἀνεκαλύφθησαν δ' οἱ ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 7-56 ἐν Σέσκλῳ καὶ οἱ λοιποὶ ἐν Διμηνίῳ.

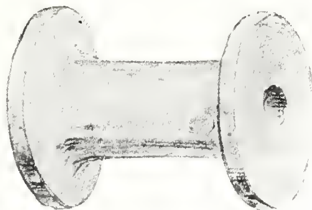
Τάφ. 7. Μῆκος 0,78 μ., πλ. 0,49 μ., βάθος 0,43 μ. Ὁ νεκρὸς ἦτο κατακεκλιμένος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ εἶχε τὰ σκέλη λίαν συνεσταλμένα. Πρὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἔκειτο πυξὶς πηλίνη μετὰ πώματος, κυλινδρική, τροχήλατος, λίαν ἐφθαρμένη· ἔξωθεν ἐκοσμεῖτο ἄνω καὶ κάτω δι' ὁριζοντίων αὐλακώσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἐγχάρακτος τεθλασμένη γραμμή. Τὸ πῶμα

(¹) **Die Woche 1904** σ. 215 ἑξ. (**Bulle**).

(²) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας τοῦ 1893 σ. 16 (Στάης).

(³) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1895 σ. 247 (Στάης). Τὸ αὐτὸ βεβαιώνει περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων Ἀθηναίων ὁ ψευδοπλατωνικὸς Μίνως (**315 C**), ἀκριβέστερον ὅμως δὲν γνωρίζομεν, οὔτε τίνα ἐποχὴν ἐννοεῖ οὔτε πόθεν εἶχε γνῶσιν τούτου τοῦ ἐθίμου. Εἰς τὴν μυκηναϊκὴν δ' ἐποχὴν μόνον νηπίων τάφοι ἀπαντῶσιν ἐνίοτε μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῶν οἰκιῶν, π. χ. ἐν Μυκήναις (Ἀρχ. Ἐφημ. 1891 σ. 27) καὶ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν (Ἀρχαιολογ. Δελτίον 1888 σ. 83), καὶ ἴσως φανερώνει τοῦτο, ὅτι ὑπῆρχε διαφορά τις περὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἐνταφιάσεως καὶ τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν νηπίων. Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους πραγματικῶς οἱ ἀποθανόντες ἐν νηπιακῇ ἡλικίᾳ δὲν ἐτιμῶντο ὡς οἱ ἄλλοι· πρβ. Πλουτάρχου Παραμυθ. πρὸς τὴν ἰδίαν γυναῖκα XI: «τοῖς γὰρ αὐτῶν νηπίοις ἀποθανοῦσιν οὔτε χοὰς ἐπιφέρουσιν, οὔτ' ἄλλα δρῶσι περὶ αὐτά, οἷα εἰκὸς ὑπὲρ θανόντων ποιεῖν τοὺς ἄλλους ... Οὐδ' αὐτοῦ περὶ ταφὰς καὶ μνήματα καὶ προθέσεις φιλοχωροῦσι καὶ παρακάθηνται τοῖς σώμασι». Εἶναι γνωστὸν πρὸς τούτοις, ὅτι τὰ νήπια, ὅσα ἀπέθνησκον πρὸ τῆς ὀδοντοφυΐας, δὲν ἐκαίοντο. **Plin. H. Nat. VII, 72.**

ἔφερεν ἐν τῷ μέσῳ κομβίον, εἰς δὲ τὰ ἄκρα δύο ἀπέναντι ἀλλήλων κειμένας ὀπάς, πρὸς τὰς ὁποίας βεβαίως ἀντεστοίχουν δύο ἄλλαι κείμεναι εἰς τὸ χεῖλος τῆς πυξίδος. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανὸς ὑπότεφρος. Παρὰ τὴν πυξίδα ἔκειτο διάτρητος πήλινος

Εἰκὼν 31.

κύλινδρος ἔχων τὰ χείλη τῶν ἄκρων προέχοντα (κουβαρίστρα· πρβ. εἰκ. 31). Κατὰ τὴν θέσιν δὲ τοῦ λαιμοῦ τοῦ νεκροῦ ἀνεκαλύφθησαν δύο κρίκοι, διαμ. 0,05 μ., ἐκ σύρματος χαλκίνου ἐπικεκαλυμμένου διὰ χρυσοῦ φύλλου (εἰκ. 32)· τὰ δύο

Εἰκὼν 32.

ἄκρα τοῦ σύρματος συνάπτονται μετ' ἀλλήλων, ἀλλὰ δὲν εἶναι συγκεκολλημένα. Περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν πρβ. τάφ. 61.

Τάφ. 9. Μῆκ. 0,60 μ., πλ. 0,40 μ. Ἐν αὐτῷ

Εἰκὼν 33

εὑρέθη μόνον τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 33, τὸ ὁποῖον εἶναι χειροποίητον καὶ ἔχει ὕψος μετὰ τῆς λαβῆς 0,125 μ. Ὁ πηλὸς εἶναι ὑπόλευκος, φέρει δὲ κοσμήματα ἐζωγραφημένα διὰ χρώματος καστανερύθρου. Ἐπὶ τῆς λαβῆς ὑπάρχουσι γραμμαὶ διασταυρούμεναι, περὶ δὲ τοὺς ὤμους πάλιν γραμμαί, παράλληλοι ὅμως καὶ λοξαί· ἄλλαι τινὲς γραμμαὶ ἐπὶ τῆς κοιλίας εἶναι λίαν ἐξίτηλοι. Ἡ λαβὴ εἶναι ταινιόσχημος ἤτοι πλατεῖα καὶ σχετικῶς λεπτή.

Τάφ. 10. Μῆκ. 1,18 μ., πλ. 0,55 μ , βάθ. 0,45 μ. Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ ἦσαν ἐκτισμέναι ἐκ πέντε δόμων πλίνθων ὠμῶν, οἱ ἁρμοὶ δὲ τῶν πλίνθων καὶ ὅλη ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ τάφου ἦτο ἐπηλειμμένη διὰ πηλοῦ ὑπολεύκου· τὸ κάλυμμα ἀπετέλουν δύο πλάκες. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Πρὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ εὑρέθη κύλιξ (εἰκ. 34) πηλίνη τροχήλατος πατοῦσα ἐπὶ ταπεινῆς βάσεως· ὁ πηλὸς εἶναι τεφρός, ἡ ἐπιφά-

Εἰκὼν 34.

νεια ἐστιλβωμένη, τὰ τοιχώματα λεπτά· διάμ. τῶν χειλέων 0,14 μ.

Τάφ. 11. Μῆκ. 0,90 μ., πλ. 0,47 μ., βάθος 0,40 μ. Ὁ νεκρὸς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς κατακεκλιμένος. Πρὸ αὐτοῦ κύλιξ (εἰκ. 35) χειροποίη-

Εἰκὼν 35.

τος ἔχουσα τοιχώματα παχέα, ἀνώμαλα καὶ ἀστίλβωτα· ὁ πηλὸς αὐτῆς μελανότεφρος, αἱ λαβαὶ ταινιόσχημοι· ὕψ. μετὰ τῶν λαβῶν 0,11 μ.

Τάφ. 13. Μῆκ. 1,05 μ., πλ., 0,50 μ. Ὁ νεκρὸς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Πρὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἔκειτο μικρὸν δίωτον τροχήλατον ἀγγεῖον

(εἰκ. 36) ὕψ. 0,08 μ.· ὁ πηλὸς εἶναι καστανωπός, ἐπὶ τῶν ὤμων δὲ ὑπάρχουσιν ὁριζόντιαι αὐλακώσεις.

Εἰκὼν 36.

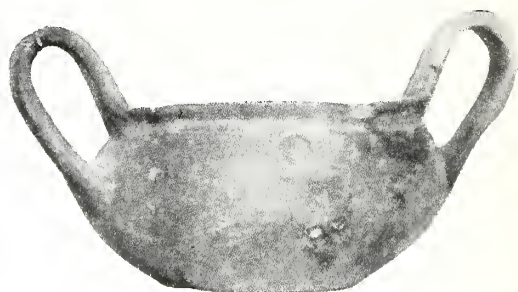
Τάφ. 17. Ἀνεκαλύφθησαν ἐν αὐτῷ ἡ πρόχους εἰκ. 37 καὶ τὸ ἐγχειρίδιον πίν. 4, 11. Ἡ πρόχους εἶναι χειροποίητος καὶ ἔχει ὕψος 0,24 μ. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς εἶναι ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως κεραμόχρους καὶ τεφρὰ κατὰ τόπους, κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὁμαλὴ καὶ λεία· ἡ προχοὴ εἶναι ῥαμφόσχη-

Εἰκὼν 37.

μος καὶ καμπυλοῦται πρὸς τὰ ἐμπρός. Τὸ ἐγχειρίδιον ἔχει μῆκος 0,117 μ., ἡ λεπὶς αὐτοῦ εἶναι λεπτὴ καὶ πλατεῖα, ἄνευ ῥάχεως, συνηλοῦτο δὲ μετὰ τῆς λαβῆς διὰ τριῶν ἥλων (1). Ὅμοια κατὰ τὸ σχῆμα ἐγχειρίδια ἢ μαχαίρια ἔχουσιν ἀνακαλυφθῆ ἐν Ἀμοργῷ καὶ ἐν Μυκήναις (1).

Τάφ. 22. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Πρὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ εὑρέθη τὸ χαλκοῦν ἐγχειρίδιον πίν. 4, 9, τὸ ὁποῖον ἔχει μῆκος 0,09 μ., ἀλλὰ τὸ ἄκρον τῆς αἰχμῆς αὐτοῦ λείπει, ἴσως δὲ οὕτω κολοβὸν κατετέθη εἰς τὸν τάφον· ἡ λεπὶς δὲν ἔχει ῥάχιν, ἡ δὲ λαβὴ ἦτο ξυλίνη καὶ συνηλωμένη διὰ τριῶν χαλκῶν ἥλων, ὧν ὁ μεσαῖος εἶναι ὀλίγον μεγαλύτερος τῶν δύο ἄλλων (2). Πρὸ τῶν γονάτων τοῦ νεκροῦ ἔκειτο χαλκῆ λαβὶς τοῦ σχήματος πίν. 4, 1, πρὸ τῶν ποδῶν δὲ πηλίνη χειροποίητος κύλιξ (εἰκ. 38), τῆς ὁποίας ὁ πηλὸς εἶναι ὑπέρυθρος, ἡ δ' ἐπιφάνεια τεφροῦ ἀνοικτοῦ χρώματος καὶ λεία· αἱ λαβαὶ εἶναι ταινιόσχημοι καὶ ηὐλακωμέναι κατὰ μῆκος, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως θηλὴ δισκοειδής· ὕψος μετὰ τῶν λαβῶν 0,105 μ.

Εἰκὼν 38.

Τάφ. 25. Οὗτος εἶναι ὁ μέγιστος τῶν ἐν Σέσκλῳ ἀνακαλυφθέντων τάφων καὶ εἶχε μῆκος δύο μέτρων, διηυθύνετο δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ περιεῖχε τὰ λείψανα τριῶν, ὡς φαίνεται, νεκρῶν, διότι ὀστᾶ ἐσώζοντο ὀλίγα· ὁ πρῶτος νεκρὸς ἔκειτο παρὰ τὴν βορείαν πλευράν, ὁ δεύτερος παρὰ τὴν μεσημβρινὴν καὶ ὁ τρίτος, ὅστις ἦτο παιδίον, ἀνατολικώτερον τοῦ δευτέρου. Παρὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτῆς ὑπῆρχον λείψανα κρανίου, περὶ αὐτὸ δὲ εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς πράγματα: τρεῖς μικροὶ χρυσοῖ

(1) Τοῦτο ἀνέλυσεν ὁμοῦ μετ' ἄλλων χαλκῶν τοῦ Σέσκλου ὁ Ζέγγελης (Mélanges Nicole, σ. 603 ἑξ., μετὰ πίνακος, ἐφ' οὗ ἀπεικονίζονται — πολὺ ἀτελῶς ὅμως — τὰ ἀναλυθέντα· μόναι αἱ ἀναλύσεις ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν Congrès intern. d'archéol., Athènes 1905 σ. 227) καὶ εὗρεν, ὅτι περιέχει: 92.41 χαλκοῦ, 7.54 κασσιτέρου, ἴχνη ἀρσενικοῦ, 0.028 σιδήρου.

(1) S. Müller, Ursprung und erste Entwick. der europ. Bronzekultur σ. 9, εἰκ. 23. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1898 σ. 191. Ὁ Müller καὶ ἄλλοι πιστεύουσιν, ὅτι ἦσαν ξυρά, ἓν τῶν ἐκ Μυκηνῶν ὅμως εἶχε μῆκος 0,224 μ. καὶ ἀνάλογον πλάτος, ὅπερ δὲν συμφωνεῖ πολὺ πρὸς τὴν γνώμην ταύτην.

(2) Κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Ζέγγελη (ἔ. ἀ.) συνέκειτο τὸ κρᾶμα τοῦ ἐγχειριδίου ἐκ τῶν ἑξῆς: χαλκοῦ 92.15, κασσιτέρου 6.79, ψευδαργύρου 0.41, ὀξυγόνου 0.65.

κρίκοι (πίν. 5, 1), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἶναι ἐκ σύρματος στρογγύλου, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐκ σύρματος ταινιώδους συνεστραμμένου· κρίκος χαλκοῦς διαμ. 0,02 μ. καὶ τέσσαρα τεμάχια ὁμοίων, ἀλλὰ μεγαλυτέρων κρίκων· ὀλίγα τεμάχια λεπτοτάτου χαλκοῦ σύρματος· κολοβὴ χαλκῆ καρφίς, ἧς ἡ κεφαλὴ εἶναι ἀμφικωνική (πίν. 5, 2)· δακτύλιος ἐκ λίθου στεατίτου (πίν. 5, 15) διαμέτρ 0,018 μ.· πολὺ μικρὰ ψῆφος ὅρμου ἐκ λίθου σαρδίου (πίν. 5, 13)· πήλινον σφονδύλιον (πίν. 5, 17) καὶ τέλος δύο ἡμισφαιρικὰ ἐπικαλύμματα κομβίων ἢ ἄλλων παρεμφερῶν πραγμάτων ἐκ λεπτοτάτου χρυσοῦ φύλλου. Ἐκ τῶν κτερισμάτων τούτων οἱ κρίκοι ἐκόσμουν βεβαίως τὴν κόμην (ἴδε ἀνωτ. σ. 130), ἡ δὲ καρφὶς ἴσως συνεκράτει τὸ ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ ὤμου (πρβ. ἀνωτ. σ. 129)· τὰ δύο ἡμισφαιρικὰ χρυσᾶ ἐπικαλύμματα φαίνεται ὅτι περιέβαλλον ψῆφον ἐξ ὕλης εὐφθάρτου, τοῦ δὲ δακτυλίου ἡ εὕρεσις εἰς τὴν θέσιν ταύτην μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε τὴν ἑτέραν τῶν χειρῶν ὑπὸ τὸ κρανίον ἢ παρ' αὐτό. Ἀνατολικώτερον ἀνεκαλύφθησαν δεκαοκτὼ χαλκοῖ σωλῆνες ποικίλοι τὸ μέγεθος, ἤτοι μήκους 0,06 μ. ἕως 0,105 μ., φέροντες ἐκτύπους κοσμηματικὰς στιγμὰς διατεταγμένας εἰς στοίχους ἢ παραλλήλους πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ σωλῆνος ἢ καθέτους ἐπ' αὐτὸν ἢ συγχρόνως καὶ παραλλήλους καὶ καθέτους· οἱ παράλληλοι πρὸς τὸν ἄξονα στοῖχοι εἶναι δύο μέχρι τεσσάρων, οἱ δὲ κάθετοι μέχρι τριῶν εἰς ἑκάτερον τῶν ἄκρων τοῦ σωλῆνος καὶ τριῶν εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ (ἴδε πίν. 5, ἀρ. 6 καὶ 7). Οἱ σωλῆνες εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ λεπτοῦ συγκεκαμμένου ἐλάσματος, τοῦ ὁποίου αἱ δύο ἄκραι δὲν συνεκολλήθησαν, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς φαίνεται διὰ σφυροκοπήσεως συνήφθησαν. Μετ' αὐτῶν δ' εὑρέθησαν ὀκτὼ στερεαὶ χυταὶ χαλκαῖ ψῆφοι (πίν. 5, 14) ἀμφικωνικαὶ τὸ σχῆμα [1], ἓξ ἐξ ὑαλομάζης (πίν. 5, 9), μία ὡσαύτως ἐξ ὑαλομάζης τετράπλευρος, τῆς ὁποίας αἱ πλευραὶ κοιλαίνονται ὀλίγον (πίν. 5, 10), καὶ τέλος τέσσαρες σωληνοειδεῖς (πίν. 5, ἀρ. 11, 12), πάλιν ἐξ ὑαλομάζης. Ἐκ τῆς θέσεως τῶν χαλκῶν σωλήνων ἐν τῷ τάφῳ συνεπέρανα, ὅτι ἀπετέλουν ὅρμον ἐκ πλειόνων σειρῶν, καὶ ἐπειδὴ πολλαὶ ἐκ τῶν ψήφων εὑρέθησαν εἰς τὰ ἄκρα σωλήνων, εὔλογον ἦτο νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι αἱ ψῆφοι ἦσαν συνειρμέναι μεταξὺ τῶν σωλήνων· λαμβάνων δ' ὑπ' ὄψιν τὸν ἀριθμὸν τῶν σωλήνων καὶ τὸν ἀριθμὸν ἑκάστου εἴδους τῶν ψήφων ἀναπαρέστησα τὸν ὅρμον, ὡς φαίνεται ἐν πίν. 5 (ἀρ. 3, 4, 5). Ἡ τρίτη καὶ μεγίστη σειρὰ (ἀρ. 5) ἀποτελεῖται ἐξ ἑπτὰ χαλκῶν σωλήνων καὶ ἐκ τῶν ὀκτὼ χαλκῶν ψήφων, ἡ δευτέρα (ἀρ. 4) ἐκ σωλήνων ἓξ καὶ ἑπτὰ ὑαλίνων ψήφων — ἓξ τοῦ σχήματος πίν. 5, 9 εἰς τὰ πλάγια καὶ τῆς τετραπλεύρου πίν. 5, 10 εἰς τὸ μέσον — καὶ ἡ πρώτη σειρὰ ἐκ τῶν ὑπολοίπων πέντε σωλήνων καὶ ἐκ τῶν σωληνοειδῶν ψήφων· ἐκ τῶν τελευταίων εὑρέθησαν τέσσαρες, ἐθέσαμεν ὅμως ἡμεῖς εἰς τὴν ἀναπαράστασιν ἕξ, διὰ νὰ ὑπάρχῃ ὁμοιότης πρὸς τὰς δύο ἄλλας σειράς· ἀλλ' ἴσως δὲν εἶχεν αὐτὴ καὶ εἰς τὰ ἄκρα

Εἰκὼν 39.

ψήφους. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν δὲ τοῦ ὅρμου ἐν τῷ τάφῳ παρατηρῶ, ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ νεκρὸς ἐτάφη φορῶν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ στήθους· διότι δὲν ἦτο συνεπτυγμένος, ὡς θὰ συνέβαινεν ἐὰν κατετίθετο εἰς τὸν τάφον ἐν σωρῷ, καὶ διότι ἔκειντο οἱ σωλῆνες καὶ αἱ ψῆφοι ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ εὑρίσκηται τὸ στῆθος τοῦ νεκροῦ.

Εἰς τὴν ἀπέναντι πλευρὰν τοῦ τάφου ἦτο τεθαμμένος ἄλλος νεκρός, ἐκ τῶν ὀστῶν τοῦ ὁποίου ἐσῴζοντο ὀλίγιστα μόνον λείψανα. Παρ' αὐτὸν εὑρέθη τὸ χαλκοῦν ἐγχειρίδιον πίν. 5, 16, τὸ ὁποῖον εἶναι λίαν κατιωμένον καὶ ἐφθαρμένον καὶ ἔχει μῆκος 0,173 μ., στερεῖται δὲ ῥάχεως. Ἐπίσης εὑρέθησαν αὐτόθι τὸ πίν. 4, 13 μαχαίριον μήκους 0,132 μ., καὶ ἓν χαλκοῦν ἔλασμα (πίν. 5, 8) περιέργου σχήματος καὶ ἀγνώστου χρήσεως. Τέλος παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου ἀνεκαλύφθη μικρὸν πήλινον τροχήλατον ἀγγεῖον (εἰκ. 39), ὕψους 0,08

[1] Μία τούτων ἀναλυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ζέγγελη (ἴδε ἀνωτ. σ. 135, σημ. 1) περιεῖχε 98 78 χαλκοῦ, 1.22 ὀξυγόνου καὶ πρὸς τούτοις ἴχνη ψευδαργύρου καὶ σιδήρου.

μ., ὅμοιον ἀκριβῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἀπεικονισθὲν τοῦ τάφου 13· εἶναι δὲ καὶ τοῦτο πηλοῦ μελανωποῦ καὶ περὶ τὴν κοιλίαν φέρει αὐλακώσεις ὁριζοντίας.

Τάφ. 28. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Παρὰ τὸ κρανίον καὶ ἐπ' αὐτοῦ εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς πράγματα: τέσσαρες ἀργυροῖ κρίκοι διαμ. 0,023 μ. περίπου· ἄλλος ὅμοιος χαλκοῦς κρίκος (πίν. 4, 6) καὶ τεμάχια ἑνὸς μεγαλυτέρου διαμ. 0,034 μ.· δέκα μικραὶ σφαιρικαὶ ψῆφοι περιδεραίου ἐκ λίθου σαρδίου· μία στρογγύλη ἐπιμήκης ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου· μία σφαιρικὴ ἐκ λίθου λευκοτέφρου. Ὀπίσω δὲ τοῦ κρανίου ἔκειτο τὸ κύπελλον εἰκ. 40, τοῦ ὁποίου ὁ πηλὸς εἶναι μελανό-

Εἰκὼν 40.

τεφρος, ἡ ἐπιφάνεια ὁμαλωτάτη, αἱ δὲ λαβαὶ ταινιόσχημοι· περὶ τὴν βάσιν καὶ τοὺς ὤμους φέρει ὁριζοντίας αὐλακώσεις, εἶναι δὲ διὰ τοῦ τροχοῦ κατεσκευασμένον καὶ ἔχει ὕψος 0,17 μ.

Τάφ. 29. Ὁ νεκρὸς πάλιν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς· ὁ ἀριστερὸς βραχίων ἦτο κεκαμμένος κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ἡ χεὶρ ἔκειτο πρὸ τοῦ προσώπου, ὁ δὲ δεξιὸς ἦτο ἐπίσης κεκαμμένος κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ἡ χεὶρ ἔκειτο ὑπὸ τὸν πῆχυν τοῦ ἀριστεροῦ. Πρὸ τοῦ προσώπου εὑρέθη δίωτον σταμνοειδὲς ἀγγεῖον (εἰκ. 41), ὕψους 0,17 μ., ἔχον τὴν ἐπιφάνειαν λείαν, ἀλλὰ κατὰ τόπους ἐρυθρὰν καὶ μελανὴν ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως. Πρὸ τῶν γονάτων δὲ τοῦ νεκροῦ ἔκειτο χειροποίητος κύλιξ τοῦ σχήματος εἰκ. 35, πηλοῦ μελανωποῦ, διαμέτρου χειλέων 0,13 μ., καὶ πρὸ τοῦ στήθους αὐτοῦ μικρὰ χαλκῆ σμίλη (πίν. 4, 12), ἥτις ἔχει μῆκος 0,08 μ. (1).

Εἰκὼν 41.

Τάφ. 32. Αἱ πλευραὶ τοῦ τάφου ἦσαν ἐκτισμέναι ἐκ πλίνθων ὠμῶν, τὸ δὲ κάλυμμα ἀπετελεῖτο ἐκ δύο πλακῶν. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Πρὸ τοῦ κρανίου εὑρέθη τροχήλατος δίωτος κύλιξ (εἰκ. 42) διαμ. χειλέων 0,13 μ., παρὰ δὲ τοὺς πόδας ἄλλη ἐντελῶς ὁμοία· ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι μελανότεφρος, ἡ ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη, τὰ τοιχώματα λεπτά, αἱ δὲ λαβαὶ ταινιόσχημοι. Ὀπίσω τοῦ κρανίου τοῦ νεκροῦ ἔκειτο λαβὶς χαλκῆ σχήματος κομψοτέρου τῶν συνήθων (πίν. 4, 2).

Εἰκὼν 42.

Τάφ. 33. Ἐν αὐτῷ ἀνεκαλύφθη ὁ κύαθος εἰκ. 43, ὅστις εἶναι χειροποίητος καὶ χονδροειδοῦς κατασκευῆς, ἔχει ὅμως τὴν ἐπιφάνειαν λείαν· ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους· διάμ. 0,095 μ.

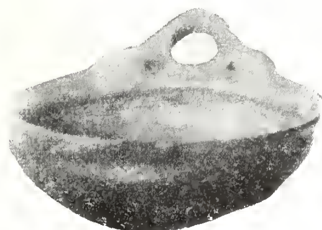
Τάφ. 35. Ἐκ τούτου προέρχεται ἡ φιάλη εἰκ. 44, ἥτις εἶναι χειροποίητος· ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια λεία, ἀλλ' οὐχὶ πολὺ

(1) Κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Ζέγγελη (ἔ. ἀ.) περιέχει αὕτη: χαλκοῦ 96.50, κασσιτέρου 3.01, ἴχνη ψευδαργύρου καὶ σιδήρου καὶ 0.49 ὀξυγόνου.

ὁμαλή· ἐπὶ τοῦ χείλους φέρει μικρὰν τοξοειδῆ λαβὴν μετὰ δύο τετρημένων ἀποφύσεων ἑκατέρωθεν· διάμ. 0.118 μ.

Εἰκὼν 43.

Εἰκὼν 44.

Τάφ. 36. Οἱ νεκροὶ ἦσαν δύο, ἀλλ' οὔτε τούτων οὔτε τῶν κτερισμάτων ἐξηκριβώθη ἡ θέσις. Εὑρέθησαν δίωτος μελανότεφρος διὰ τροχοῦ ποιηθεῖσα κύλιξ (εἰκ. 45), διαμ. 0.14 μ., καὶ ἓν ἄλλο

Εἰκὼν 45.

ὡσαύτως τροχήλατον, ἀλλὰ λίαν ἐφθαρμένον ἀγγεῖον τοῦ σχήματος τῶν ἐν τοῖς τάφοις 13 (εἰκ. 36) καὶ 25 (εἰκ. 39) ἀνακαλυφθέντων· πρὸς τούτοις δύο πήλινα σφονδύλια.

Τάφ. 37. Οἱ νεκροὶ ἦσαν πάλιν δύο, ἐκ τούτων δ' ὁ μὲν ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, ὁ δ' ἕτερος *ὕπτιος*, ἀλλ' εἶχε τὰ σκέλη ὡς συνήθως συνεσταλμένα. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ πρώτου εὑρέθη χειροποίητον σταμνοειδὲς κεραμόχρουν ἀγγεῖον τοῦ σχήματος τοῦ ἐκ τάφου 29 (ἀνωτ. εἰκ. 41), πρὸς τὸ μέσον δὲ τοῦ τάφου μεταξὺ τῶν δύο νεκρῶν ἔκειτο ἄλλο πολὺ μικρόν, ὡσαύτως χειροποίητον, σχήματος σκύφου.

Τάφ. 38. Οἱ νεκροὶ ἦσαν τρεῖς· ἐκ τούτων οἱ μὲν δύο ἔκειντο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, ὁ δὲ τρίτος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς, καὶ ἔβλεπον πάντες πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ τρίτου νεκροῦ, ὅστις ἦτο πιθανῶς γυναικεῖος, εὑρέθη κρίκος χαλκοῦς διαμ. 0,021 μ., εἰς τὴν χεῖρα δ' αὐτοῦ δακτύλιος ἐκ λίθου στεατίτου (πίν. 4, 7) καὶ πρὸς τοὺς πόδας χειροποίητον κεραμόχρουν ἀγγεῖον (εἰκ. 46), τὸ ὁποῖον φέρει ἐγχαράκτους γραμ-

Εἰκὼν 46.

μὰς λοξῶς ἀπὸ τῶν χειλέων κατερχομένας· ὕψος ἔχει 0,10 μ., φέρει δὲ παρὰ τὰ χείλη δύο τρήματα κείμενα ἀπέναντι ἀλλήλων. Εὑρέθη πρὸς τούτοις πήλινον σφονδύλιον κωνικοῦ σχήματος.

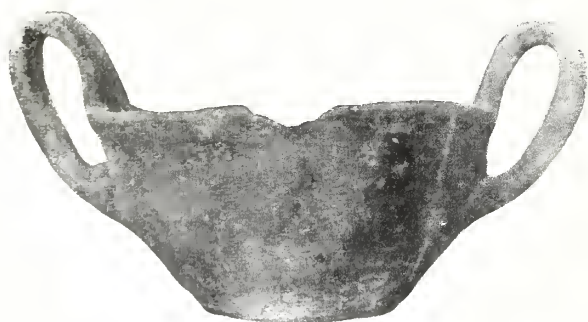
Τάφ. 40. Περιεῖχε τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 47, τοῦ

Εἰκὼν 47.

ὁποίου ἡ λαβὴ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς φιάλης εἰκ. 44 (τάφου 35) καὶ ἔχει εἰς τὰ πλάγια ὁμοίας ἀποφύσεις, ἀλλ' ἀτρήτους· ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρός, ἡ ἐπιφάνεια λεία, ἀλλ' ὄχι πολὺ ὁμαλή, ὕψος δ' ἔχει 0,16 μ. Ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ εὑρέθη καὶ πολὺ μικρὸς ἀργυροῦς κρίκος καὶ λαβὶς χαλκῆ τοῦ σχήματος πίν. 4, 1.

Τάφ. 41. Πρὸς τὰ γόνατα τοῦ νεκροῦ εὑρέθησαν τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 48 καὶ ἓν πήλινον σφονδύλιον, παρὰ δὲ τὸ κρανίον τρεῖς ἀργυροῖ κρίκοι. Τοῦ ἀγγείου ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ἀνώμαλος, ἀλλ' ὁπωσδήποτε λεία· τῶν λαβῶν ἡ ἑτέρα ἐλλείπουσα συνεπληρώθη· ὕψος μετὰ τῆς ἀρχαίας λαβῆς 0,115 μ.

Εἰκὼν 48.

Τάφ. 43. Εὑρέθη ἐν αὐτῷ τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 49, ὅπερ εἶναι χειροποίητον· ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κεραμόχρους καὶ λεία, ὑπὸ τὸ χεῖλος δέ, εἰς τὸ ἀντίθετον τῆς λαβῆς μέρος, ὑπάρχει μαστοειδὴς ἐξόγκωσις· ὕψ. 0,065 μ. Ἐπίσης εὑρέθησαν ἐν τῷ τάφῳ δέκα μικραὶ ψῆφοι ὅρμου, σχήματος κυλινδρικοῦ, ἐκ λίθου λευκοῦ ἡμιδιαφανοῦς (πίν. 4, 8 ἐν τῷ μέσῳ), καὶ πλείονες σωληνοειδεῖς ἐξ ὑαλομάζης, ὁμοίως μικραί. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ ὁρίσω ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ ὅρμου.

Εἰκὼν 49.

Τάφ. 44. Ἐκ τούτου ἔχομεν τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 50, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κεραμόχρους· ἔσωθεν περὶ τὰ χείλη αὐτοῦ φαίνονται ὁριζόντιαι αὐλακώσεις ἀπὸ κεραμεικοῦ τροχοῦ πιθανῶς προερχόμεναι, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς τὰ χειροποίητα· ὕψ. 0,16 μ.

Εἰκὼν 50.

Τάφ. 47. Ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος 2,50 μ. ὑπὸ τοῖχον τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων· διότι τοῦτο εἶναι τὸ μέγιστον βάθος, μέχρι τοῦ ὁποίου ἔφθανον οἱ τάφοι. Ὁ πυθμὴν αὐτοῦ ἦτο ἐπεστρωμένος διὰ χαλίκων (ἴδε ἀνωτ. σ. 128) καὶ ἐπὶ τοῦ στρώματος τούτου ἔκειτο ὁ νεκρός. Παρ' αὐτὸν εὑρέθη ἡ πρόχους εἰκ. 51, ἥτις εἶναι χειροποίητος· ὁ πηλὸς εἶναι τεφρὸς καὶ οὐχὶ καθαρός, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη, ἀλλ' οὐχὶ ἐντελῶς ὁμαλή, ἡ λαβὴ ταινιόσχημος· τῆς προχοῆς τὸ ἄνω ἄκρον εἶναι εὐθέως ἀποκεκομμένον· ὕψ. 0,15 μ.

Εἰκὼν 51.

Τάφ. 50. Περιεῖχε μικρὸν ἐφθαρμένον σκυφοειδὲς ἀγγεῖον καὶ τὸ πίν. 4, 14 χαλκοῦν μαχαίριον· ἡ αἰχμὴ αὐτοῦ εἶναι ἀμβλεῖα, ἀλλὰ δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι βεβλαμμένη· μῆκος ἔχει 0,11 μ.

Τάφ. 51. Ἦτο ἐκ πλίνθων ὠμῶν ἐκτισμένος. Κτέρισμα δὲ περιεῖχε μόνον τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 52,

Εἰκὼν 52.

τὸ ὁποῖον εἶναι χειροποίητον· ὁ πηλὸς αὐτοῦ εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ὅμως μελανωπὴ κατὰ τόπους ἕνεκα κακῆς ὀπτήσεως· ἐπὶ τοῦ ἄκρου χείλους ὑπάρχει λαβὴ κάθετος μετὰ δύο ἀποφύσεων εἰς τὰ πλάγια, ὁποῖαι εἶναι αἱ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 47 (τάφ. 40)· ὕψ. μετὰ τῆς λαβῆς 0,24 μ.

Τάφ. 53. Οἱ νεκροὶ ἦσαν τέσσαρες, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῶν δὲν ἐξηκριβώθη. Τὰ δὲ κτερίσματα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα: ἄωτον σφαιρικὸν χειροποίητον κεραμόχρουν ἀγγεῖον ὕψ. 0,084 μ., τροχήλατος κυαθίσκος ἐκ πηλοῦ τεφροῦ· χαλκοῦς κρίκος· πήλινον σφονδύλιον καὶ πήλινος τετρημένος κύλινδρος (κουβαρίστρα) ὅμοιος πρὸς τὸν εἰκ. 31 (σ. 133).

Τάφ. 55. Εὑρέθησαν ἐν αὐτῷ ἡ κύλιξ εἰκ. 53, ἡ πρόχους εἰκ. 54 καὶ ἓν πήλινον σφονδύλιον τοῦ σχήματος πίν. 5, 17. Ἡ κύλιξ εἶναι χειροποίητος, *ἐρυθροβαφὴς* ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ ἐστιλβωμένη, ἡ δὲ περιφέρεια τῶν χειλέων δὲν εἶναι κυκλική, ἀλλ' ἐλλειψοειδής· αἱ λαβαὶ εἶναι πλατεῖαι κατὰ τὰς ἐπὶ τῆς κοιλίας προσφύσεις, γίνονται δὲ στενότεραι κατὰ τὴν καμπύλην, ἐνῷ συγχρόνως τὸ πάχος αὐτῶν αὐξάνεται κατ' ἀναλογίαν· ὕψ.

Εἰκὼν 53.

Εἰκὼν 54.

μετὰ τῶν λαβῶν 0,16 μ. Τῆς πρόχου ὁ πηλὸς εἶναι μελανότεφρος, ἡ ἐπιφάνεια λεία, ὁ λαιμὸς κυλινδρικός, πλατὺς καὶ ἄνευ προχοῆς, τὰ χείλη ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω κεκαμμένα· ὕψ. 0,09 μ.

Τάφ. 56. Εὑρέθησαν: ἓν ἀγγεῖον τροχήλατον ἐκ πηλοῦ μελανοτέφρου σχήματος ἀκριβῶς ὁμοίου πρὸς τὰ τῶν τάφων 13 (εἰκ. 36) καὶ 25 (εἰκ. 39)· ἡ κύλιξ εἰκ. 55 καὶ ἡ λόγχη πίν. 4, 10. Ἡ κύλιξ φαίνεται ὅτι εἶναι χειροποίητος, ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς εἶναι κιτρινωπὴ καὶ καλῶς λελειασμένη, αἱ λαβαὶ ταινιόσχημοι, ὑπὸ δὲ τὸν πυθμένα φέρει μικρὰν κοιλότητα, ὁποίαν ἔχουσι συχνὰ τὰ ἀγγεῖα τῶν Κυκλάδων· ὕψος μετὰ τῶν λαβῶν 0,07 μ. Ἡ δὲ λόγχη εἶναι χαλκῆ(¹) καὶ ἀποτελεῖται ἐκ στερεοῦ ἐλάσματος, τὸ ὁποῖον φέρει ἑκατέρωθεν ῥάχιν διήκουσαν οὐχὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἐλάσματος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς αἰχμῆς μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῆς λόγχης· αἱ ῥάχεις μέχρι τινὸς εἶναι κοῖλαι, εἰς τὸ ἄλλο δ' ἥμισυ τοῦ ἐλάσματος ὑπάρχουσι δύο ὀπαί. Προφανῶς τὸ δόρυ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἡ λόγχη αὕτη, ἦτο κατὰ τὸ ἄκρον ἐσχισμένον εἰς δύο καὶ ἡ λόγχη ἐνετίθετο εἰς τὴν σχισμήν, συνηλοῦτο δὲ

(¹) Κατὰ τὸν Ζέγγελην (ἴδε ἀν. σ. 135.1) περιέχει: χαλκοῦ 97,02, κασσιτέρου 1.71, ἴχνη σιδήρου, καὶ ὀξυγόνου 1.27.

μετὰ τοῦ δόρατος δι' ἥλων· ἵνα μὴ φθείρωνται ὅμως τὰ ἄκρα αὐτοῦ καὶ ἵνα ἡ σύνδεσις γίνηται ἀσφαλεστέρα, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ λόγχη στερεωτέρα, ἐπενόησαν τὰς κοίλας ῥάχεις, εἰς τὰς ὁποίας εἰσέδυον τὰ ἄκρα ταῦτα· καὶ ἀληθῶς ἐσώζοντο ἐν-

Εἰκὼν 55.

τὸς αὐτῶν κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς λόγχης λείψανα ξύλου. Ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Σέσκλου ἀνεκαλύφθη καὶ μήτρα ἐκ σχιστολίθου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔχυνον τοιαύτας λόγχας (ὅρα Κεφ. ἕβδομον), ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τάφῳ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν εὑρέθη τμῆμα ὁμοίας λόγχης (¹).

Τάφ. 57. Μῆκος 1,20 μ., πλάτος 0,62 μ., βάθος 0,56 μ. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ εὑρίσκετο εἰς τὸ δυ-

Εἰκὼν 56.

τικὸν ἄκρον τοῦ τάφου. Πρὸ αὐτῆς ἀνεκαλύφθη ἀγγεῖον πήλινον (εἰκ. 56) σχήματος ὡς τὸ ἐκ τάφου 9, ἀλλ' ἄνευ κοσμημάτων, καὶ σφονδύλιον ὅμοιον πρὸς τὸ πίν. 5, 17. Πρὸ τῶν ποδῶν δὲ τοῦ νεκροῦ ἔκειτο πηλίνη πρόχους (εἰκ. 57), τῆς ὁποίας ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια κιτρι-

Εἰκὼν 57.

νωπή· ἡ προχοὴ εἶναι ἄνω εὐθέως ἀποκεκομμένη· ὕψ. 0,27 μ. Πλησίον τῆς πρόχου εὑρέθη κύλιξ μελανότεφρος, τροχήλατος (εἰκ. 58).

Εἰκὼν 58.

Τάφ. 61. Μῆκ. 1,14 μ., πλάτ. 0,56 μ., βάθ 0,52 μ. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, ἐκ τῶν χειρῶν δ' αὐτοῦ ἡ ἀριστερὰ ἦτο κεκαμμένη κατὰ τὸν ἀγκῶνα καὶ ἀνυψωμένη οὕτω, ὥστε οἱ δάκτυλοι ἔκειντο πρὸ τοῦ προσώπου, ἐνῷ τῆς ἑτέρας οἱ δάκτυλοι ἔκειντο πρὸ τοῦ στήθους. Πρὸ τοῦ προσώπου εὑρέθη πρόχους (εἰκ. 59) καὶ παρ' αὐτὴν σφονδύλιον σχήματος κολούρου κώνου. Τῆς πρόχου ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἐρυθροβαφὴς καὶ λεία· τῆς προχοῆς τὸ ἄκρον ἔλειπε, καὶ συνεπληρώθη διὰ γύψου, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης πιθανότητος· ὕψ. 0,21 μ. Πλησιέστερον δὲ πρὸς τὸ κρανίον, *ἐπὶ τῶν ὀστῶν τοῦ λαιμοῦ*, εὑρέθησαν δύο χαλκοῖ ἐπίχρυσοι κρίκοι, διαμ.

(¹) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1898 σ. 191.

0,042 μ., ἀκριβῶς ὅμοιοι πρὸς τοὺς τοῦ τάφου 7, καὶ παρ᾽ αὐτοὺς εἴκοσι καὶ πέντε ψῆφοι ὅρμου ἐκ λίθου σαρδίου δύο σχημάτων (πίν. 4, 3) καὶ τέσσαρες ἀργυραῖ· ἐκ τούτων ἄλλαι μὲν ἔκειντο παρὰ τὴν κάτω σιαγόνα, ἄλλαι δὲ *ὑπὸ τὰ ὀστᾶ* τοῦ λαιμοῦ, ὥστε εἶναι φανερόν, ὅτι προήρχοντο ἐκ περιδεραίου, τοῦ ὁποίου μέρος ἀπετέλουν πιθα-

Εἰκὼν 59.

νῶς καὶ οἱ δύο κρίκοι. Περὶ τῶν ὁμοίων κρίκων τοῦ τάφου 7 εἶχον ὑποθέσει κατ᾽ ἀρχὰς ὅτι ἦσαν ψέλια, ἀλλὰ τοῦτο ἐνταῦθα εἶναι ἀδύνατον, διότι εἴδομεν ὅτι ἡ δεξιὰ χεὶρ ἔφθανε μόνον μέχρι τοῦ στήθους, ἐνῷ οἱ κρίκοι εὑρέθησαν ὑψηλότερον· ἔπειτα καὶ ἡ διάμετρος αὐτῶν εἶναι σχετικῶς μικρά, ἐνῷ τὰ ὀστᾶ ἦσαν ἀνθρώπου ἐνήλικος.

Τάφ. 62. Ἐν αὐτῷ ἐσώζοντο ἐλάχιστα ὀστᾶ, φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ νεκρὸς ἔκειτο πάλιν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς. Πρὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀνεκαλύφθησαν δύο χειροποίητα ἀγγεῖα (εἰκ. 60 καὶ

Εἰκὼν 60.

61). Τὸ πρῶτον εἶναι κεραμόχρουν καὶ ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν ἀστίλβωτον, τὰ δὲ τοιχώματα παχέα· καθόλου εἶναι πολὺ χονδροειδοῦς κατασκευῆς· ὕψ. 0,165 μ. Τὸ δεύτερον εἶναι ἐκ πηλοῦ τεφροῦ, ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν ἀνώμαλον, ἀλλ᾽ ἐστιλβωμένην, τὰ δὲ τοιχώματα καὶ τούτου εἶναι χονδροειδῆ· ὕψ. 0,055 μ.

Εἰκὼν 61.

Ἐκ τῶν *μυκηναϊκῶν* τάφων τοῦ Διμηνίου ὁ εἷς εἶναι, ὡς εἴπομεν ἤδη, θολωτός, οἱ δύο δὲ ἄλλοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ πλακῶν, ὡς οἱ πλεῖστοι

Εἰκὼν 62.

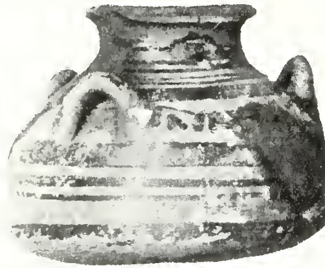
Εἰκὼν 63.

ἐκ τῶν περιγραφέντων· ἐκ τῶν δύο τούτων ὁ μὲν ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Στάη, ὁ δ᾽ ἕτερος ὑπ᾽ ἐμοῦ. Ὁ πρῶτος περιεῖχε δύο πήλινα εἰδώλια γνωστοτάτου μυκηναϊκοῦ τύπου (εἰκ. 62, 63) καὶ δύο ἀγγεῖα (εἰκ. 64, 65) ἐκ τῶν νεωτέρων τῆς μυκηναϊκῆς

Εἰκὼν 64.

κεραμεικῆς, ὁμοίως γνωστῶν σχημάτων. Μετ' αὐτῶν ὅμως ἀνεκαλύφθη καὶ ἐν χειροποίητον ἀγγεῖον (εἰκ. 66), τοῦ ὁποίου τὰ κοσμήματα — μελανὰ καὶ ἐρυθρὰ κατὰ τόπους ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως ἢ διαφόρου πυκνότητος τοῦ χρώματος — εἶναι

Εἰκὼν 65.

ἀμαυρόχρωμα· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σχῆμα ἀπηντήσαμεν, ὀλίγον μόνον παρηλλαγμένον, ἤδη ἀνωτέρω (εἰκ. 33 καὶ 56), ἀκολουθεῖ, ὅτι τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς ἀρχαιοτέραν τεχνοτροπίαν, ἥτις φαίνεται ὅτι μεμονωμένως ἐξηκολούθησε ν' ἀσκῆται ἐν Θεσσα-

Εἰκὼν 66.

λίᾳ μέχρι τῆς νεωτέρας μυκηναϊκῆς περιόδου. Περίεργον ὅμως εἶναι, ὅτι ἐν ἀκριβῶς ὅμοιον κατὰ τὸ σχῆμα *ἀμαυρόχρωμον* ἀγγεῖον εὑρέθη καὶ ἐν Στειριᾷ τῆς Ἀττικῆς ἐντὸς τάφου θαλαμοειδοῦς, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνῆκεν ὡσαύτως εἰς τὴν νεωτέραν μυκηναϊκὴν περίοδον [1].

Ὁ ἄλλος ἐκ πλακῶν μυκηναϊκὸς τάφος, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψα ἐγώ, ἦτο δυστυχῶς κατεστραμμένος κατὰ μέγα μέρος· ὁ νεκρὸς ἐφαίνετο ὅτι ἦτο νεαρᾶς ἡλικίας, ἀλλὰ περὶ τῆς θέσεως τῶν ὀστῶν αὐτοῦ οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω· ὑποθέτω ὅμως, ὅτι ἦτο κατακεκλιμένος ὀκλάζων, ὡς οἱ τοῦ

[1] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1895 σ. 201 (Στάης)

χαλκοῦ αἰῶνος [1]. Τὰ κτερίσματα δὲ τοῦ τάφου ἦσαν δύο πρόχοι τοῦ αὐτοῦ σχήματος (εἰκ. 67)

Εἰκὼν 67.

καὶ ἐν πήλινον εἰδώλιον ὅμοιον πρὸς τὰ τῶν εἰκόνων 62 καὶ 63.

Τοῦ *θολωτοῦ* τάφου ἡ κάτοψις φαίνεται ἐν τῷ σχεδίῳ πίν. 2. Ὁ δρόμος ἔχει μῆκος 15,10 μ.

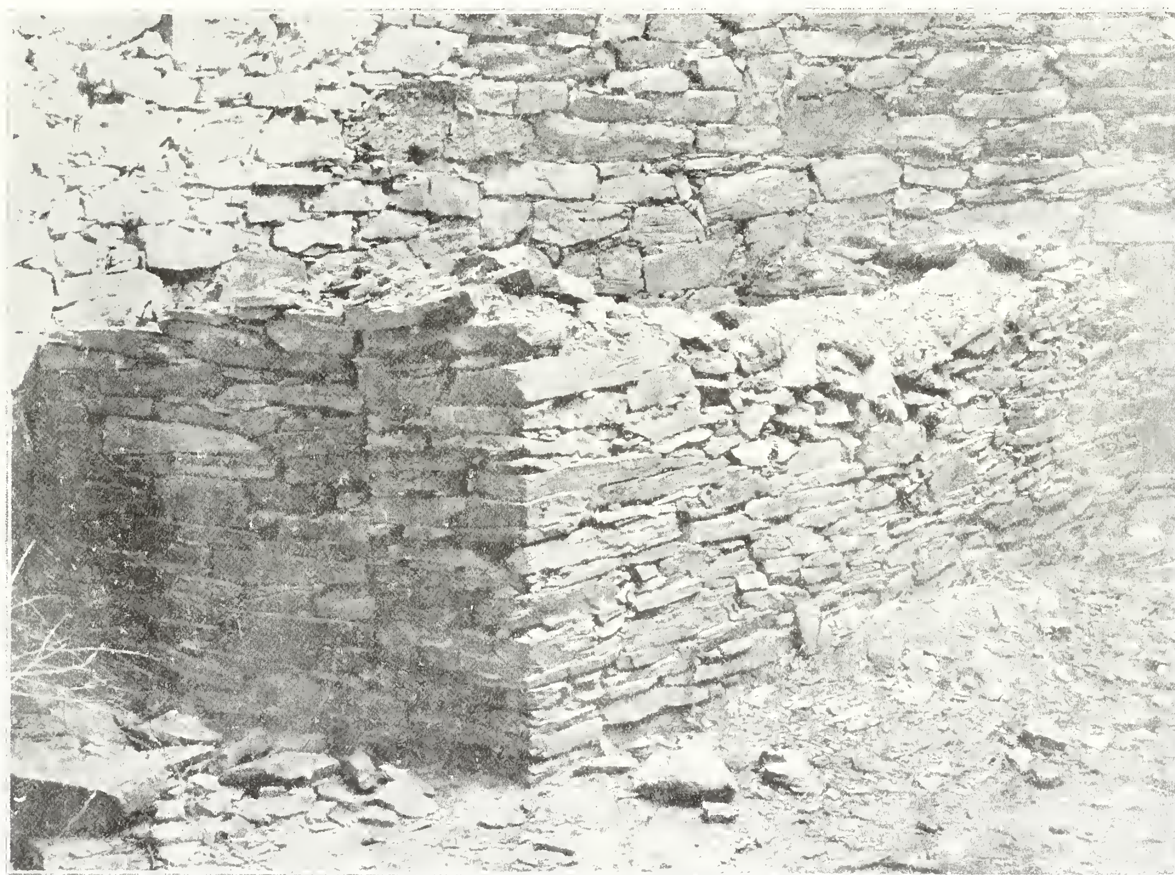

Εἰκὼν 68.

[1] Καὶ εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς τάφους τοῦ Ναυπλίου παρετηρήθη τοιαύτη θέσις τῶν νεκρῶν (Ἀθήναιον 1879 σ. 522. Athen. Mitteil.

καὶ πλάτος 2,35 μ., αἱ πλευραὶ δ' αὐτοῦ εἶναι ἐκτισμέναι ἐξ ἀργῶν μικρῶν λίθων. Τὸ στόμιον ἔχει πλάτος 1,60 μ. ἕως 1,64 μ. (διότι εὐρύνεται πρὸς τὰ ἔσω), βάθος 3,25 μ. καὶ ὕψος 3,15 μ. Οἱ λίθοι, δι' ὧν ἐκτίσθησαν αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, εἶναι ἀπελέκητοι, ἀλλ' ἐκ φύσεως πλακωτοί, καὶ μεγάλοι· τοῦ μεγίστου ἐξ αὐτῶν τὸ μῆκος εἶναι 2,70 μ. Τὸ δ' ὑπέρθυρον ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μεγάλων πλακῶν, αἵτινες ἔχουσι πάχος 0,45 μ. περίπου, ἐπ' αὐτῶν δ' ἔκειντο ἄλλαι λεπτότεραι (πάχους 0,10 μ. ἕως 0,15 μ.), ἐκ τῶν ὁποίων μία κειμένη ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκ τῶν ἔξω πλακὸς τοῦ ὑπερθύρου καὶ καταλαμάνουσα ὅλην τὴν πρόσοψιν τοῦ τάφου προέχει ὀλίγον ὡς γεῖσον (ἴδε εἰκ. 68). Εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῶν πλακῶν τούτων εἶναι ἐκτισμένοι δύο τοῖχοι, οἵτινες συγκλίνοντες πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἑνούμενοι ἐσχημάτιζον κενὸν τρίγωνον, τὸ ὁποῖον ἔμπροσθεν ἐφράσσετο διὰ μικρῶν πλακιδίων.

Τὸ στόμιον εὑρέθη πεφραγμένον διὰ ξηροτοίχου, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ ἀνώτατον μέρος καθῃρέθη κα-

Εἰκὼν 69.

τόπιν ἐπίτηδες, ὡς φαίνεται, καὶ ἐσχηματίσθη οὕτω ἄνοιγμα ἐπαρκές, ἵνα διέλθῃ ἄνθρωπος. Ἡ θόλος δέ, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ στομίου εἰσερχόμεθα, ἔχει διάμετρον 8,30 μ. καὶ εἶναι ᾠκοδομημένη πάλιν ἐξ ἀπελεκήτων, ἀλλὰ πλακωτῶν, σχιστολίθων· τὸ μέγεθος αὐτῶν εἶναι ποικίλον, μέγιστοι δὲ — μέχρις ἑνὸς μ. μήκους — εἶναι οἱ τοῦ κατωτάτου δόμου. Χρῆσις πηλοῦ πρὸς σύνδεσιν τῶν λίθων φαίνεται ὅτι δὲν ἔγινε. Τὰ τοιχώματα σώζονται μέχρις ὕψους 3,80 μ. Ἐντὸς τῆς θόλου ὑπάρχει ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ τετράπλευρον κτίσμα (ἴδε τὴν κάτοψιν ἐν πίν. 2 καὶ εἰκόνα 69) προσκεκολλημένον εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτῆς καὶ ἔχον μῆκος 3,62 μ., πλάτος 1,40 μ. ἕως 1,60 μ. (διότι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶναι μικροτέρα)

1880 σ. 152, 153), ὡσαύτως δὲ εἰς γεωμετρικοὺς τῆς Ἐλευσῖνος (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1889 σ. 171 ἐξ. καὶ 1898 σ. 96, 97) καὶ εἰς τοὺς τῆς Μαρμάριανης.

καὶ ὕψος σωζόμενον σήμερον 1,08 μ.· οἱ τοῖχοι ἔχουσι πάχος 0,43 μ. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Στάη τὸ κτίσμα τοῦτο ἀρχικῶς ἐσκεπάζετο ὑπὸ πλειόνων πλακῶν, αἵτινες ἐπάτουν ἐπὶ τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν καὶ ἐπὶ μιᾶς ξυλίνης δοκοῦ, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα ἔκειντο εἰς τὸ μέσον τῶν στενῶν πλευρῶν. Ὁμοία χρῆσις ξυλίνων δοκῶν παρετηρήθη, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ὅτι δὲ καὶ τὸ κτίσμα τοῦτο ἦτο ἴδιος τάφος κατεσκευασμένος ἐντὸς τοῦ οἰκογενειακοῦ θαλάμου — κτιστὴ λάρναξ τρόπον τινά —, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἐντὸς ἑνὸς ἐκ τῶν θολωτῶν τάφων τοῦ Θορικοῦ ἀνεκαλύφθησαν πάλιν ὑπὸ τοῦ Στάη δύο ἀκριβῶς ὅμοια κτίσματα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν χρησιμεύοντα (1).

(1) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1893 σ. 12 ἑξ. — Tsountas - Manatt, Mycenaean Age σ. 385, εἰκ. 163.

Ἐντὸς τοῦ κτιστοῦ τάφου ὑπῆρχον μόνον ὀλίγα λείψανα ὀστῶν, ἔξω δ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς θόλου εὑρέθησαν διεσπαρμένα δεκατρία μικρὰ χρυσᾶ κοσμήματα γνωστοτάτου σχήματος (1), μία χρυσῆ φακοειδὴς ψῆφος ὅρμου καὶ ὀλίγαι πολὺ μικραὶ ψηφῖδες ὅρμου ἐξ ὑαλομάζης. Τεμάχια πηλίνων ἀγγείων δὲν ἀνεκαλύφθησαν οὔτε ἐντὸς τῆς θόλου οὔτε εἰς τὸν δρόμον. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἀποδεικνύει ἴσως πολύ, ἐξ ἄλλων ὅμως ἐνδείξεων ἐπείσθη ὁ Στάης, ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφεὶς τάφος εἶχε συληθῆ ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Εἰς τὸν ἕτερον θολωτὸν τάφον τοῦ Διμηνίου, τὸν ἐξερευνηθέντα τῷ 1886, εὑρέθησαν ἀσήμαντα ἀγγεῖα (2).

(1) Πρβ. Kuppelgrab von Menidi, πίν. III, 21. 27.

(2) Athen. Mitteil. 1886 σ. 435 ἑξ. (Lolling καὶ Wolters).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΤΑ ΠΗΛΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς, τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσι καὶ ἕνεκα τοῦ πλήθους καὶ ἕνεκα τῆς ἄλλης αὐτῶν σπουδαιότητος τὰ πήλινα ἀγγεῖα. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ περὶ αὐτῶν λόγος θὰ εἶναι ἐξ ἀνάγκης μακρότερος, ἕνεκα τούτου δὲ διῃρέσαμεν αὐτὸν εἰς δύο κεφάλαια· καὶ εἰς μὲν τὸ παρὸν πραγματευόμεθα περὶ τῶν ἀγγείων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, εἰς δὲ τὸ ἑπόμενον περὶ τῶν τοῦ χαλκοῦ. Ὁ χωρισμὸς δὲν εἶναι πάντοτε εὔκολος, διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὑπάρχουσιν ὄχι μόνον μεμονωμένα ἀγγεῖα, ἀλλὰ καὶ κατηγορίαι ὅλαι, περὶ τῆς σχετικῆς ἡλικίας τῶν ὁποίων δύνανται νὰ γεννηθῶσιν ἀμφιβολίαι, καὶ πιθανὸν εἶναι, ὅτι εὐρύτεραι ἀνασκαφαί, ἐνεργούμεναι εἰς πλείονα μέρη τῆς Θεσσαλίας, θὰ ἐπιφέρωσι μεταβολὰς εἰς τὴν κατάταξιν, τὴν ὁποίαν ἐγὼ παρεδέχθην· διότι σήμερον αἱ παρατηρήσεις ἡμῶν εἶναι ὡς πρὸς πολλὰ σημεῖα ἀνεπαρκεῖς. Οὐχ ἧττον πιστεύω, ὅτι ἡ κατάταξις αὕτη, κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς μέρη, εἶναι ἀκριβὴς καὶ ὅτι ἡ ἱστορία τῆς θεσσαλικῆς κεραμεικῆς, ὅπως ἐκτίθεται ἐνταῦθα, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσφαλής· ὅπου δὲ ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι, δὲν θὰ παραλείψω νὰ δηλώσω τοῦτο.

Τὰ ἀγγεῖα, ἅτινα μέλλομεν νὰ περιγράψωμεν, εἶναι ἢ μονόχρωμα ἁπλᾶ ἢ φέρουσι κοσμήματα ἐγχάρακτα ἢ γραπτά, ὀλίγα δέ τινα ἔκτυπα. Γενικῶς δὲ παρατηρῶ περὶ αὐτῶν ἤδη ἐνταῦθα, ὅτι πάντα τὰ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν τοῦ χαλκοῦ εἶναι χειροποίητα· σημεῖα ἀναμφίβολα τῆς χρήσεως τοῦ κεραμεικοῦ τροχοῦ ἀπαντῶσι τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν προμυκηναϊκῶν ἀμαυροχρώμων γεωμετρικῶν ἀγγείων καὶ τῶν συγχρόνων πρὸς ταῦτα μονοχρώμων.

Α. Ἀγγεῖα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ἐν Διμηνίῳ, πλὴν τοῦ ἀγγείου εἰκ. 29 (σ. 125), μόνον πέντε ἢ ἓξ ἄλλα τεμάχια ἀγγείων τῆς περιόδου ταύτης ἀνεκαλύφθησαν, ἐπιτρέπεται δὲ νὰ συναγάγωμεν ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀκρόπολις αὐτοῦ ἐκτίσθη κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑπομένης περιόδου. Τοὐναντίον ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Σέσκλου ἡ ἐπίχωσις τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου ἔχει πάχος μέχρι τριῶν μέτρων, ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ Καστράκι κατῳκήθη μακρὸν χρόνον — αἰῶνας ὅλους πιθανῶς — πρὸ τοῦ Διμηνίου. Καὶ εἰς ἄλλους δὲ πολλοὺς συνοικισμοὺς τῆς Θεσσαλίας ἀπαντῶσι λείψανα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, εἴς τινας μάλιστα πολυάριθμα. Ἀλλ', ὡς εἶναι εὐνόητον, τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος στηρίζομεν πρὸ πάντων εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου, διότι ἐνταῦθα ἐξηρευνήθη συστηματικῶς ὁλόκληρος σημαντικὸς συνοικισμὸς καὶ ἐντεῦθεν ἔχομεν τὰ πλεῖστα καὶ ἀξιολογώτατα εὑρήματα· πάντα δὲ τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα καὶ ἀπεικονιζόμενα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς ἄλλη προέλευσις, ἀνεκαλύφθησαν ἐν Σέσκλῳ. Πλὴν τού-

του ὅμως παρέσχον ἀξιολόγους συμβολὰς ἄλλοι τινὲς συνοικισμοί, ὡς πρὸς τὰ ἐγχάρακτα δ' ἀγγεῖα μάλιστα ὁ τῆς Ἀργίσσης (σ. 6, ἀρ. 30).

Ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ (σ. 73), εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου τὰ ἀγγεῖα εἶναι σχεδὸν πάντα ἁπλᾶ μονόχρωμα, ἐνῷ ὑψηλότερον τοῦ στερεοῦ τὰ φέροντα γραπτὰ κοσμήματα ἀπαντῶσι συχνά. Ἐκ τούτου ἠδύνατό τις νὰ ὑποδιαιρέσῃ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰς δύο τμήματα. Τὰ χαρακτηριστικώτερα ὅμως ἐκ τῶν μονοχρώμων ἀγγείων τοῦ βαθυτάτου στρώματος δὲν ἐξαφανίζονται εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσι νὰ εἶναι ἐν χρήσει μετὰ τῶν γραπτῶν. Ἔπειτα καὶ πλησίον τοῦ στερεοῦ εὑρίσκεται ἐνίοτε γραπτόν τι τεμάχιον ἀγγείου, ὥστε φαίνεται ὅτι τὰ γραπτὰ ἦσαν ἐξ ἀρχῆς γνωστὰ ἐν Σέσκλῳ· ἀλλὰ πιθανῶς καθ' ὃν χρόνον ἡ ἀκρόπολις αὐτοῦ κατείχετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ πενιχρῶν καλυβῶν, οἱ ἄνθρωποι ἠρκοῦντο εἰς τὰ μονόχρωμα καὶ πολὺ σπανίως μετεχειρίζοντο ἐκεῖνα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος λοιπὸν δὲν νομίζω, ὅτι δικαιούμεθα νὰ χωρίσωμεν τὴν μίαν περίοδον εἰς μικρότερα τμήματα, ἂν καὶ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι βεβαίως ἀμφισβητήσιμον, ὅτι ὑπῆρξέ ποτε ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα ἦσαν ὅλως ἄγνωστα· ἀλλὰ τῆς ἐποχῆς ταύτης καθαρὰ στρώματα δὲν ἔχομεν ἐν Σέσκλῳ. Τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον, ὡς θ' ἀποδειχθῇ κατωτέρω, ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἐκ τῶν μονοχρώμων, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ τὰ κάλλιστα, ἦτο ἤδη τελείως μεμορφωμένη, ὅταν τὰ γραπτὰ ἦσαν ἀκόμη σπανιώτατα.

1. *Μονόχρωμα ἀγγεῖα (Α 1)* [1].

Τὰ παλαιότατα ἐξ αὐτῶν δεικνύουσι μεγάλην ποικιλίαν ὡς πρὸς τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας· ἄλλα εἶναι μελανὰ ἢ μελανότεφρα, ἄλλα ἐρυθρὰ ἢ καστανὰ καὶ ἄλλα κιτρινωπὰ ἢ λευκοκίτρινα. Ἡ τέχνη φαίνεται τρόπον τινὰ ἀποπειρωμένη ἀκόμη καὶ ψηλαφῶσα, τὸ δὲ χρῶμα εἶναι μᾶλλον τυχαῖον ἀποτέλεσμα ἀτέχνου ὀπτήσεως. Γενικῶς ὅμως πλεονάζουσιν ἐν Σέσκλῳ πλησίον τοῦ στερεοῦ τὰ καπνιστὰ μελανὰ ἢ τεφρά.

Ἀλλ' ὀλίγον ὑψηλότερον γίνεται καταφανὴς ἡ προτίμησις τῶν ἀνοικτῶν χρωμάτων, τοῦ ἐρυθροῦ τοῦ κιτρινωποῦ καὶ τοῦ καστανοῦ — μάλιστα ὅμως τοῦ ἐρυθροῦ —, τὰ ὁποῖα ταχέως ἐπικρατοῦσι τόσον πολύ, ὥστε τὰ μελανὰ ἐξαφανίζονται σχεδὸν ἐντελῶς καὶ μόνον σπανίως ἀπαντᾷ πάλιν ἀγγεῖόν τι, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια τυχαίως ἐκαπνίσθη κατὰ τὴν ὄπτησιν. Τὸ κίτρινον χρῶμα εἶναι αὐτὸ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐρυθρὸν εἶναι συχνὰ ἰδία βαφή, ἥτις καλύπτει ἢ ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου ἢ μόνον τὴν ἔξω· τὸ πρῶτον συμβαίνει εἰς εὐρύστομα ἀγγεῖα — φιάλας π. χ. καὶ παρόμοια —, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὰ ἔχοντα στενὸν τὸ στόμιον. Ἡ βαφὴ προσδίδει εἰς αὐτὰ ὄψιν ζωηροτέραν καὶ θερμοτέραν. Ὁ πηλὸς δὲ τῶν ἀγγείων εἶναι ἀναμεμιγμένος μετ' ἄμμου ἢ τριμ-

Εἰκὼν 70.

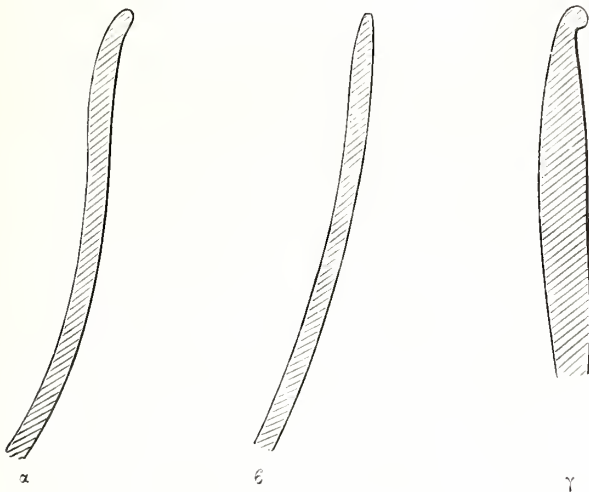
μάτων χαλαζίου — ἐνίοτε εἰς πολὺ μικρὰν ποσότητα — καὶ ἡ ἐπιφάνεια λεία καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καλῶς ἐστιλβωμένη. Ἡ ὄπτησις εἶναι πάντοτε καλὴ καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων — ἐξαιρουμένων τῶν πλησίον τοῦ στερεοῦ εὑρεθέντων — λίαν ὁμοιόμορφος, ὅπερ φαίνεται μαρτυροῦν, ὅτι ὠπτήθησαν ἐντὸς κλειστοῦ χώρου. Καθόλου δὲ εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐν Σέσκλῳ ἤδη εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, εἰς τὸ στρῶμα δηλαδὴ εἰς τὸ ὁποῖον τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα σχεδὸν δὲν ἀπαντῶσιν, ἡ κεραμεικὴ ἐμφανίζεται παρὰ δόξαν προηγμένη ὡς πρὸς τὸ τεχνικὸν μέρος.

Ἐκ τῶν σχημάτων ὀλίγα δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εὑρίσκονται τεμάχια, καὶ ταῦτα πολὺ μικρά. Ἓν ἐκ τῶν συνηθεστάτων φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ σχῆμα τοῦ ἀώτου καὶ ἄνευ βάσεως σκύφου εἰκ. 70, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὸ ἀρχαιότατον στρῶμα· διότι εἰς βάθος 4,50 μ. ἕως 5 μ. εὑρέθησαν τεμάχια τοιούτων

[1] Χάριν συντομίας καὶ εὐκολίας εἰς τὰς παραπομπὰς θὰ διακρίνομεν ἐν τοῖς ἑπομένοις τοὺς διαφόρους ῥυθμοὺς τῶν ἀγγείων πολλάκις ἁπλῶς οὕτω διὰ τῶν ἀλφαβητικῶν καὶ ἀριθμητικῶν ψηφίων, τῶν δηλούντων τὴν τάξιν ἑκάστου ἐν τῇ παρούσῃ περιγραφῇ τῆς κεραμεικῆς.

σκύφων, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς εἶναι σχετικῶς καθαρός, τὰ τοιχώματα λεπτὰ καὶ ἡ ὄπτησις τελεία· ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δέ, ἥτις εἶναι λεία, διακρίνονται τὰ ἴχνη τοῦ ἐργαλείου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐλείαναν αὐτήν, φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐπίτηδες δὲν ἐξήλειψαν αὐτά· διότι καθόλου τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι εἰργασμένα μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ θαυμαστῆς δεξιότητος. Ἓν ἐκ τῶν γνωρισμάτων αὐτῶν εἶναι, ὅτι τὰ ἄκρα χείλη εἶναι κάθετα καὶ λεπτύνονται ἐκ τῶν ἔσω, ἡ λέπτυνσις δ' αὕτη προσπίπτει ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἰσχυρότερον εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἢ ἐπὶ τῆς εἰκόνος (ἴδε τομὴν εἰκ. 71, β) καὶ εἶναι πολὺ χαρακτηριστική. Τὸ μέγεθος τῶν ἀγγείων εἶναι μᾶλλον μικρόν· ὁ σκύφος εἰκ. 70 ἔχει ὕψος 0,085 μ. καὶ διάμ. χειλέων 0,135 μ.

Ἄλλων τινῶν τεμαχίων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰ λοιπὰ ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ προηγούμενα, τὰ ἄκρα χείλη κάμπτονται ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω (εἰκ. 71, α) ἢ παχύνονται ἔξωθεν (εἰκ. 71, γ), ὥστε σχηματίζεται ὑπ' αὐτὰ λαιμός. Καὶ ταῦτα εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου ταύτης, δὲν εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι προέρχονται ἐκ σκύφων ἐχόντων τὸ σχῆμα τοῦ ἐν εἰκ. 70, διότι οὐδὲν ἄρτιον παράδειγμα εὑρέθη. Περὶ τῆς εἰκόνος 71, γ παρατηρῶ, ὅτι παριστᾷ τὴν τομὴν τοῦ φέροντος ἐγχάρακτα κοσμήματα τεμαχίου πίν. 13, 5, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Ἀργίσσης, ἀλλ' ἀκριβῶς ὅμοια τεμάχια, ἄνευ κοσμημάτων ὅμως, εὗρον καὶ ἐν Σέσκλῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Εἰκὼν 71.

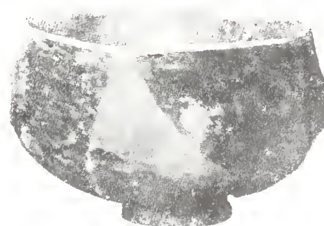
Μετὰ τοὺς ἀώτους καὶ ἄνευ βάσεως σκύφους ἀναφέρω βαθείας τινὰς φιάλας, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχαιοτάτην μορφὴν δεικνύει ἡ ἐν εἰκ. 72 δημοσιευομένη. Αὕτη ἔχει βάσιν, διαφέρει δὲ προσέτι ἀπὸ τῶν σκύφων κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐνῷ ἐκείνων ἡ κοιλία εὐρύνεται ἠρέμα πρὸς τὰ ἄνω, ταύτης ἡ κοιλία εἶναι εὐρυτάτη κατὰ τὸ μέσον περίπου ὕψος τοῦ ἀγγείου· τὰ ἄκρα χείλη ὅμως κάμπτονται πάλιν ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω, ὡς περίπου εἰς τὴν τομὴν εἰκ. 71, α, ἂν καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος 72 τὸ πρᾶγμα δὲν διακρίνεται. Ὕψος ἔχει 0,095 μ., διάμετρον δὲ χειλέων 0,13 μ.

Εἰκὼν 72.

Καὶ τοῦτο τὸ σχῆμα εὑρίσκομεν ἤδη εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ γραπτὰ εἶναι σπανιώτατα, ὑψηλότερον δ' ἀπαντᾷ ὄχι μόνον μονόχρωμον, ἀλλὰ — πολὺ σπανίως ὅμως — καὶ μεταξὺ τῶν γραπτῶν ἀγγείων· αὐτὴ ἡ φιάλη εἰκ. 72 φέρει ἀμυδρὰ γραπτὰ κοσμήματα, ἕνεκα τῶν ὁποίων θ' ἀναφέρωμεν αὐτὴν καὶ κατωτέρω· ἀπεικονίσθη δ' ἐνταῦθα, διότι δὲν ἔχομεν ἄρτιον παράδειγμα μονόχρωμον.

Τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ σχήματος εἰκ. 72 εὑρίσκομεν εἰς τὰς ἑπομένας τρεῖς φιάλας.

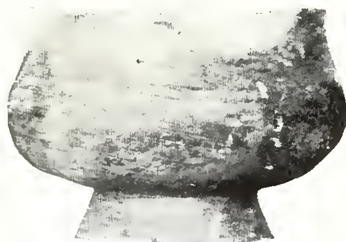
Ἡ ἐν εἰκ. 73 ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος 4,50 μ. καὶ ἔχει ὕψος 0,095 μ. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς εἶναι

Εἰκὼν 73.

χρώματος καστανοῦ ἀνοικτοῦ καὶ ἐστιλβωμένη, φέρει δ' εἰς τέσσαρα μέρη τῆς κοιλίας ἀνὰ τρεῖς στρογγύλας θηλὰς σχηματιζούσας τρίγωνα. Θηλαὶ ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ ἄλλων συγχρόνων τεμαχίων καὶ

δύνανται μάλιστα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς χαρακτηριστικαὶ τῆς περιόδου ταύτης, ἀλλ' εἶναι συνήθως ἐπιμήκεις. Ἀπὸ τῆς προηγουμένης δὲ φιάλης διαφέρει ἡ ἐν εἰκ. 73 καὶ κατὰ τὴν μεγαλυτέραν εὔρυνσιν τῶν χειλέων.

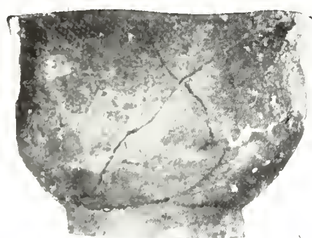
Ἡ ἄλλη φιάλη, εἰκ. 74, εἶναι ἐρυθροβαφὴς ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ὕψος δ' ἔχει 0,125 μ. Θηλαὶ

Εἰκὼν 74.

δὲν ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτῆς, τὰ χείλη ὅμως εὐρύνονται ἔτι μᾶλλον καὶ τὸ περίγραμμα τῆς πλαγίας ὄψεως εἶναι ὅλως κυματοειδές.

Ἡ τρίτη, εἰκ. 75, ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος δύο μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἀνήκει εἰς τὸ τέ-

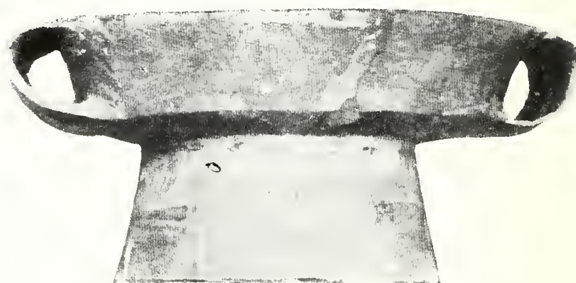

Εἰκὼν 75.

λος τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἡ μορφὴ αὐτῆς δὲν εἶναι τόσον κομψή, ὅσον ἡ τῆς εἰκ. 74, καὶ σημαίνει ἤδη τὴν παρακμήν.

Οὕτω λοιπὸν αἱ τέσσαρες εἰκόνες 72-75 παριστῶσι τὴν βαθμηδὸν ἐξέλιξιν ἑνὸς σχήματος ἀγγείου — ἐξέλιξιν, ἥτις ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου στρώματος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου καὶ φθάνει μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου.

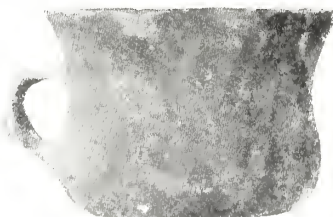
Εἰς βάθος 4,50 μ. ἕως 5,00 μ., ἤτοι πάλιν εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα, ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα τινὰ σπάνια τεμάχια, ἅτινα κατὰ τὴν λεπτότητα τῶν τοιχωμάτων, τὴν κανονικότητα αὐτῶν, τὴν καλὴν ὄπτησιν καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ πηλοῦ ὑπερβαίνουσι πάντα τὰ λοιπά. Τὸ σχῆμα ἢ τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων εἶναι δύσκολον ν' ἀναπαραστήσωμεν μετὰ βεβαιότητος. Δύο εἶχον πιθανῶς τὸ ἐν εἰκ. 76 σχῆμα, τὸ ὁποῖον συνεπληρώσαμεν ἐξ ὀλίγων τεμαχίων· ἦσαν δηλαδὴ φιάλαι ἢ κύλικες ἀβαθεῖς μετὰ βάσεως καὶ δύο ὁριζοντίων σωληνοειδῶν λαβῶν. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἐρυθροβαφὴς καὶ λειοτάτη· τὰ τοιχώματα κατὰ τὰς λαβὰς ἔχουσι πάχος μόλις ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιοστοῦ τοῦ μέτρου. Τοσαύτη τελειότης τῆς κεραμεικῆς κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους μόνον ἐπὶ τῶν καμαραϊκῶν ἀγγείων τῆς Κρήτης νο-

Εἰκὼν 76.

μίζω ὅτι ἀπαντᾷ πάλιν. Πλὴν τούτου ὅμως εἶναι τὰ τεμάχια ταῦτα καὶ ἄλλως ἄξια προσοχῆς· διότι φέρουσιν ἐπὶ τῆς ἔξω ἐπιφανείας τεφρὰς τοξοειδεῖς ταινίας, οὐχὶ ἐντελῶς κανονικάς, αἵτινες ὀφείλονται, ὡς φαίνεται, οὐχὶ εἰς χρῶμά τι, ἀλλ' εἰς σκόπιμον μερικὴν ἐπενέργειαν τοῦ πυρὸς κατὰ τὴν ὄπτησιν τοῦ ἀγγείου. Δὲν περιορίζονται δὲ καὶ ταῦτα τὰ ἀγγεῖα μόνον εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα, ἀλλ' ἀπαντῶσι καὶ ὑψηλότερον ὁμοῦ μετὰ τῶν γραπτῶν.

Ὅμοιόν τι πρὸς τὰς τεφρὰς ταινίας τῶν τεμαχίων τούτων παρατηρεῖται ἐπὶ ἑνὸς ἄλλου ἀγγείου (εἰκ. 77), τοῦ ὁποίου ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι

Εἰκὼν 77.

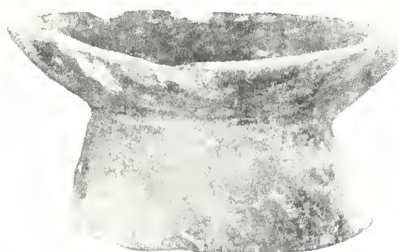
ἐρυθρωπή· ἐπ' αὐτῆς δὲ διακρίνονται ἐρυθρότεραί τινες γραμμαὶ ἢ ταινίαι, αἵτινες εἶναι ἀμυδραὶ καὶ συγκεχυμέναι καὶ δὲν φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ χρώματος, ἀλλὰ πάλιν ἐξ ἐπενεργείας τοῦ

πυρός. Περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ἀγγείου δὲν εἶμαι ἐντελῶς βέβαιος, διότι ἕνεκα τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως δύναται νὰ ἀνήκῃ καὶ εἰς τὴν ἑπομένην περίοδον. Περιέλαβον ὅμως αὐτὸ ἐνταῦθα ἕνεκα τοῦ τρόπου τῆς διακοσμήσεως καὶ ἕνεκα τοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸ ἐν εἰκ. 74, πλὴν ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἔχει βάσιν, τοῦτο δὲ λαβήν. Τὰ χείλη αὐτοῦ ἔσωθεν εἶναι ἐρυθροβαφῆ, ὕψος δ' ἔχει 0,08 μ.

Τὰ ἀγγεῖα, ἅτινα μέχρι τοῦδε περιεγράψαμεν, εἶναι καὶ ἕνεκα τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν καὶ ἕνεκα ἄλλων τινῶν γνωρισμάτων, ἅτινα ἐξήραμεν ἤδη, ἐκ τῶν χαρακτηριστικωτάτων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Καὶ ὁσάκις κατωτέρω ἀναφέρομεν τὰ μονόχρωμα τῆς περιόδου ταύτης ἢ τὰ ἀγγεῖα Α 1, ταῦτα πρὸ πάντων ἔχομεν ὑπ' ὄψιν.

Μετ' αὐτῶν ὅμως ἀπαντῶσι, μάλιστα εἰς τὸ ὑψηλότερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, δηλαδὴ ἐγγύτερον πρὸς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἄλλα ἀγγεῖα ἢ τεμάχια ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἡ τεχνοτροπία εἶναι χονδροειδεστέρα, τὰ δὲ σχήματα ἢ ἄγνωστα ἡμῖν ἢ ὀλιγώτερον χαρακτηριστικά, διότι εἶναι μεμονωμένα παραδείγματα. Καθόλου δὲ εἰς τὸ στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα εἶναι συχνά, δὲν ἐμφανίζονται *νέαι*, ὁπωσοῦν πολυάριθμοι, κατηγορίαι μονοχρώμων ἀγγείων ἔχουσαι ὡρισμένην τεχνοτροπίαν καὶ ὡρισμένα σχήματα. Ἐκ τῶν μεμονωμένων τούτων ἀγγείων δύο εἶναι ἄξια ἰδίας μνείας.

Εἰκ. 78 εἰκονίζεται ἀρτία ἀβαθὴς φιάλη ἔχουσα κωνικὴν βάσιν· ἐν μέρει ὁμοιάζει πρὸς τὴν κύλικα εἰκ. 76, ἀλλὰ δὲν ἔχει λαβὰς καὶ εἶναι πολὺ χον-

Εἰκὼν 78.

δροειδεστέρα τὴν κατασκευήν· ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς εἶναι καστανέρυθρος, ὕψος δ' ἔχει 0,075 μ.

Τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 79 δὲν σώζεται ἀκέραιον, ἀλλὰ τὸ σχῆμα καὶ τούτου δὲν φαίνεται ἀμφίβολον· ἦτο ἄωτον κυλινδρικὸν περίπου ποτήριον, τὸ ὁποῖον ἔφερε πέριξ τρεῖς πλαστικοὺς κανόνας διήκοντας καθέτως ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῶν χειλέων πιθα-

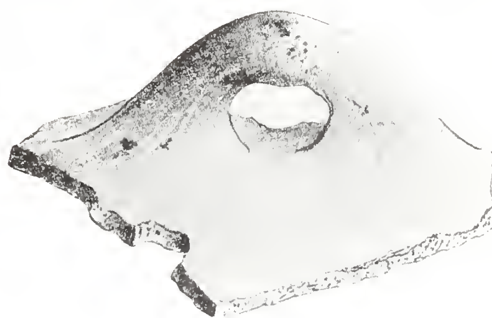

Εἰκὼν 79.

νῶς. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια κιτρινωπὴ καὶ μελανὴ κατὰ τόπους ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως. Τὸ ἀρχικὸν ὕψος τοῦ ἀγγείου δὲν εἶναι γνωστόν, διότι τὰ χείλη αὐτοῦ εἶναι ἀποκεκρουσμένα· σήμερον εἶναι 0,21 μ. ὑψηλόν.

Εἴπομεν ὅτι τὰ ἀγγεῖα εἰκ. 78 καὶ 79 εἶναι ἄξια ἰδίας μνείας, διότι εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ οἰκήματος, περὶ τοῦ ὁποίου ὑπεθέσαμεν (σ. 86. 87), ὅτι ἦτο ἐργαστήριον κεραμέως· ἑπομένως κατεσκευάσθησαν πιθανῶς ἐπὶ τόπου. Μετ' αὐτῶν δ' ἀνεκαλύφθησαν καὶ γραπτὰ ἀγγεῖα, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν βραδύτερον.

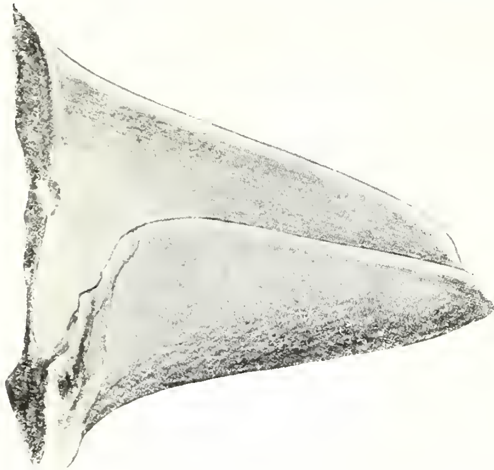
Ἄλλα εὐμεγέθη ἀγγεῖα εἶχον στόμιον στενὸν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν δὲν ἐφαίνετο, διότι εὑρέ-

Εἰκὼν 80.

θησαν τεμάχια ἔχοντα πάχος ἱκανόν, τῶν ὁποίων ἡ ἑτέρα ἐκ τῶν ἐπιφανειῶν εἶναι ἀνώμαλος καὶ τραχεῖα. Τὸ σχῆμα αὐτῶν δὲν δυνάμεθα ν' ἀναπλάσωμεν ἀσφαλῶς, εἰς τοιαῦτα μεγάλα ἀγγεῖα

ὅμως φαίνεται ὅτι ἀνῆκον λαβαί τινες (εἰκ. 80) καὶ προχοαὶ ἀνοικταὶ ἄνω στενούμεναι πρὸς τὰ ἔμπροσ (εἰκ. 81). Ἄλλα δ' ὀλίγα τεμάχια προέρχονται

Εἰκὼν 81.

ἀπὸ τριῶν μικρῶν τετραπλεύρων σκευῶν, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, διότι ἀπαντᾷ καὶ μεταξὺ τῶν γραπτῶν.

Τελευταῖον ἀπεικονίζω (εἰκ 82) ἓν δοχεῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ περίεργον, διότι φαίνεται ὅτι εἶναι ὅλως ὠμὸν καὶ ὁ πηλὸς αὐτοῦ εἶναι ἀναμεμιγ-

Εἰκὼν 82.

μένος μετὰ λεπτῶν ἀχύρων. Τὰ τοιχώματα εἶναι πολὺ παχέα, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἀνώμαλος καὶ ὅλως τραχεῖα· ὕψος ἔχει 0,39 μ.

2. Ἀγγεῖα μετ' ἐγχαράκτων κοσμημάτων (Α 2).

Εἰς τὴν θεσσαλικὴν κεραμεικὴν τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐπανειλημμένως θὰ παρατηρήσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ῥυθμοί τινες, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὅλως ἢ σχεδὸν ἄγνωστοι εἰς ἕνα συνοικισμόν, ἀπαντῶσι συχνὰ εἰς ἄλλον ἢ ἄλλους συγχρόνους. Πρῶτον δὲ παράδειγμα τοῦ φαινομένου τούτου παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Διότι εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις τῆς περιόδου ταύτης ἦτο τόσον παχεῖα, οὐδὲ ἓν ἐγχάρακτον τεμάχιον ἀνῆκον ἀσφαλῶς εἰς αὐτὴν ἀνεκαλύφθη, καὶ ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν γένει δὲν συνείθιζον τότε νὰ κοσμῶσι τὰ ἀγγεῖα δι' ἐγχαραγμάτων. Τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο ἐφάνη ἐπικυρώνουσα ἡ δοκιμαστικὴ σκαφὴ εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου (σ. 8, ἀρ. 38), διότι καὶ ἐκεῖ δὲν εὑρέθησαν ἐγχάρακτα κείμενα εἰς τὸ στρῶμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἐπὶ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας, τῆς ὁποίας ὁ συνοικισμὸς ἤκμασε μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ ἐπὶ τοῦ συνοικισμοῦ ἀρ. 35 (σ. 8) συνέλεξα ἐγχάρακτά τινα τεμάχια ἄγνωστα εἰς ἐμὲ ἐκ Σέσκλου καὶ Διμηνίου, ἐπειδὴ ὅμως ἔκειντο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἡ ἡλικία αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ὁρισθῇ τότε μετὰ βεβαιότητος. Τελευταῖον ἐπεσκέφθην τὸν συνοικισμὸν τῆς Ἀργίσσης (σ. 6, ἀρ. 30), ἐκεῖ δὲ ἐλύθη τὸ ζήτημα. Διότι ὁ Πηνειός, παρὰ τὸν ὁποῖον κεῖται ὁ συνοικισμὸς οὗτος, ἀπέκοψε καὶ παρέσυρε μέρος αὐτοῦ, οὕτω δ' ἐσχηματίσθη τομὴ κατάλληλος πρὸς μελέτην τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως. Τῆς τομῆς ταύτης λοιπὸν ἓν μέρος ἐξήτασα τῇ βοηθείᾳ δύο ἐργατῶν καὶ ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν εὗρον εἰς τὸ κατώτατον στρῶμα αὐτῆς πλείονα γραπτὰ τεμάχια τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ οὐχὶ ὀλίγα ἐγχάρακτα, περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ὁποίων οὐδεμία ἀμφιβολία ἦτο πλέον δυνατή. Ἄλλως καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τεμάχιά τινα, μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως περὶ τῆς ἡλικίας αὐτῶν (πρβ. ἀνωτ.

σ. 161 τὴν περὶ τοῦ χείλους τοῦ τεμαχίου πίν. 13,5 παρατήρησιν).

Ἐκ τῶν εὑρημάτων τούτων τῆς Ἀργίσσης ἐβεβαιώθη προσέτι, ὅτι καὶ τὰ μνημονευθέντα ἐγχάρακτα τεμάχια τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας καὶ τοῦ συνοικισμοῦ ἀρ. 35 ἀνήκουσιν εἰς τὴν περίοδον, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλοῦμεν· διότι ἡ ὁμοιότης τούτων πρὸς ἐκεῖνα εἶναι μεγάλη. Ἀποδεικνύεται ἄρα, ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν περὶ τὴν Λάρισαν συνοικισμῶν μετεχειρίζοντο ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος πολλὰ ἀγγεῖα κοσμούμενα δι' ἐγχαράκτων ποικιλμάτων. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Θεσσαλίαν ὅμως ἦσαν ταῦτα, ὡς φαίνεται, πραγματικῶς σπάνια, εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου δὲ ἴσως οὐδόλως εἰσήγοντο.

Ἐκ τῶν δειγμάτων πίν. 13 καὶ 14 τὸ πίν. 13, 4 εὑρέθη εἰς τὴν Μεσιανὴν Μαγοῦλαν, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Ἀργίσσης.

Ὅπως τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἁπλῶν μονοχρώμων ἀγγείων τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἐρυθρὰ (σ. 160), οὕτω καὶ τῶν ἐγχαράκτων γνώρισμα κύριον εἶναι ἡ ἐρυθρὰ ἐπιφάνεια καὶ ὁ κεραμόχρους πηλός. Εἰς ὀλίγα τεμάχια παρατηρεῖται ὅτι, ἐνῷ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι ἐρυθρά, ἡ ἐσωτερικὴ εἶναι μελανὴ ὡς ὑπὸ καπνοῦ, διότι ἡ ὄπτησις δὲν ὑπῆρξεν ἀρκούντως ἰσχυρά· εἰς ἄλλα τινὰ πάλιν αἱ μὲν ἐπιφάνειαι ἀμφότεραι εἶναι ἐρυθραί, τὸ δὲ μεταξὺ αὐτῶν στρῶμα τεφρόν. Σπανίως ὅμως συμβαίνει νὰ φέρῃ σημεῖα καπνίσεως καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Ἐν γένει δὲ ἡ ὄπτησις τῶν πλείστων ἀγγείων εἶναι καλή, ὁ πηλὸς ὅμως ὀλιγώτερον καθαρὸς ἢ εἰς τὰ τελειότερα τῶν μονοχρώμων Α 1 καὶ περιέχει περισσότερα τρίμματα χαλαζίου, τὰ δὲ τοιχώματα εἶναι παχύτερα καὶ ἡ ὅλη ἐργασία χονδροειδεστέρα.

Τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας δὲν εἶναι πάντοτε αὐτὸ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἀλλὰ συχνὰ ἰδία βαφή, ὅπως ἐπὶ τῶν μονοχρώμων· ἐχρωμάτιζον δὲ δι' αὐτῆς ἢ ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου ἢ μέρη τινὰ μόνον αὐτοῦ. Οὕτω εἰς τὰ τεμάχια πίν. 13 ἀρ. 1 καὶ 2 τὸ μὲν πλεῖστον τῆς ἐπιφανείας ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἓν τμῆμα ὅμως εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον καλύπτεται ὑπὸ βαθυτέρας ἐρυθρᾶς βαφῆς· τῶν δὲ τεμαχίων πίν. 13,5 καὶ πίν. 14,8 ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὅλη ἐρυθροβαφής, ἐνῷ τῶν τεμαχίων πίν. 13, 10 καὶ πίν. 14 ἀρ. 2. 9. 10 κ. ἄ. εἶναι ὅλη κεραμόχρους. Δυνατὸν ὅμως εἶναι καὶ ταῦτα νὰ ἀνῆκον εἰς ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων μέρη τινὰ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ἐρυθρᾶς βαφῆς, ὅπως πάλιν τὰ τεμάχια πίν. 13, 5 καὶ πίν. 14, 8 δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἐξ ἀγγείων, ἅτινα εἶχον καὶ μέρη τῆς ἐπιφανείας κεραμόχροα.

Πλὴν τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς φέρουσι τρία ἐκ τῶν ἀπεικονισθέντων τεμαχίων (πίν. 14 ἀρ. 4. 5. 6) καὶ λευκὸν ἢ ὑπόλευκον ἐπίχρισμα. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ἀρ. 5 μία στενὴ λωρὶς κάτω παρὰ τὸν πυθμένα εἶναι ἐρυθροβαφής, μετ' αὐτὴν ἀκολουθεῖ ταινία λευκὴ περιοριζομένη ὑπὸ στιγμῶν, ἔπειτα δὲ ἔρχονται δύο τεθλασμέναι γραμμαί, ἐπίσης ἐκ στιγμῶν, σχηματίζουσαι ἑκατέρωθεν τρίγωνα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν κάτω τῶν γραμμῶν εἶναι ἐρυθροβαφῆ, τὰ δὲ ἄνω αὐτῆς λευκά· ὁμοίως λευκὸς εἶναι καὶ ὁ μεταξὺ τῶν δύο γραμμῶν χῶρος. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ἀρ. 4 ὑπάρχει μία τεθλασμένη γραμμή, καὶ αὕτη ἐκ στιγμῶν, σχηματίζουσα ἑκατέρωθεν τρίγωνα, ἐκ τούτων δὲ τὰ μὲν κάτω αὐτῆς εἶναι ὑπόλευκα, τὰ δ' ἀνωτέρω ἐρυθροβαφῆ· μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ πάλιν τὸ ὑπόλευκον ἐπίχρισμα. Τὸ τρίτον τεμάχιον, ἀρ. 6, προέρχεται ἐκ τοῦ χείλους ἀγγείου, βλέπομεν δ' ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι τὸ μὲν ἀκρότατον χεῖλος εἶναι ἐρυθροβαφές, κατωτέρω δ' ὑπάρχει κιτρινόλευκος ταινία, ἥτις εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον κατέρχεται πρὸς τὰ κάτω, ὡς ἐὰν περιέβαλλε τμῆμα τῆς ἐπιφανείας, τὸ ὁποῖον εἶναι πάλιν ἐρυθροβαφές.

Ἡ κεραμόχρους ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων συνήθως εἶναι ἀστίλβωτος, ἡ δ' ἐρυθροβαφὴς ἢ ἐπικεχρισμένη συνήθως ἐστιλβωμένη· ἐπὶ πολλῶν τεμαχίων ὅμως, εἴτε κεραμόχροα εἶναι εἴτε ἐρυθροβαφῆ, παρατηρεῖται, ὅτι ἡ μὲν ὑπὸ τῶν κοσμημάτων κατεχομένη ἐπιφάνεια εἶναι ἀστίλβωτος, ἡ δὲ περὶ αὐτὰ ἐστιλβωμένη. Οὕτω τοῦ τεμαχίου πίν. 13, 5 ἐστιλβωμένον εἶναι μόνον τὸ ἄνω μέρος μέχρι τοῦ σημείου, ἔνθα ἀρχίζουσι τὰ ἐγχάρακτα ποικίλματα. Ὡσαύτως τοῦ τεμαχίου πίν. 13,6 τὸ μὲν ἀριστερὸν ἄκρον, ἔνθα εὑρίσκονται τὰ κοσμήματα, εἶναι ἀστίλβωτον, τὸ δὲ λοιπὸν ὅλον ἐστιλβωμένον· εἰς δὲ τὸ τεμάχιον πίν. 14, 3 ἐστιλβωμένον εἶναι μόνον τὸ ἄνω ἄκρον, ὡς ἐὰν ἡ στίλβωσις ἐξετάθη

ἀπὸ τῆς ἀκοσμήτου ἐπιφανείας καὶ ἐπὶ μέρος τῆς κεκοσμημένης.

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἄγει εἰς τὴν εἰκασίαν, ὅτι τὰ ποικίλματα, ὁσάκις εἶναι ἀστίλβωτα, ἴσως ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ἐπιχρίσματός τινος· διότι ἄλλως δὲν εἶναι εὐνόητον, διὰ τίνα λόγον δὲν ἐστίλβωσαν αὐτὰ μόνα. Θὰ ἴδωμεν δὲ ἀμέσως κατωτέρω, καὶ πάλιν βραδύτερον, ὅταν θὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ὅτι ἡ εἰκασία αὕτη ὑποστηρίζεται καὶ ἄλλοθεν.

Περὶ τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπαντῶσιν ἐγχάρακτα κοσμήματα, δὲν γνωρίζομεν πολλά. Τὸ τεμάχιον πίν. 13, 5 ἐμνημονεύσαμεν ἤδη (σ. 161). Ἀπὸ σκύφων ἢ ὁμοίων περίπου ἀγγείων φαίνεται ὅτι προέρχονται τὰ τεμάχια πίν. 13, 4, πιν. 14, 6 καὶ ἓν ἄλλο, τὸ ὁποῖον δὲν ἀπεικονίσθη. Τὰ δὲ τεμάχια πίν. 14 ἀρ. 4 καὶ 5 ἀνῆκον εἰς ποτήρια κυλινδρικὰ ἢ φιάλας ἐχούσας ὄρθια ὑψηλὰ τοιχώματα· ἡ διάμετρος τοῦ πυθμένος αὐτῶν ἦτο 0,10 μ. περίπου. Ἐκ τῶν ἄλλων τεμαχίων τὰ πλεῖστα ἀνῆκον εἰς ἀγγεῖα στενόλαιμα, ὡς συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις αὐτῶν εἶναι ἀνώμαλος καὶ ἀλείαντος· τὰ ἀγγεῖα ταῦτα φαίνεται ὅτι ἦσαν μετρίου μεγέθους, κατὰ τὸ σχῆμα δὲ μᾶλλον σφαιρικά· πιθανῶς δὲν εἶχον λαβὰς καὶ ὡμοίαζον πρὸς τὰ δοχεῖα τοῦ ἑπομένου ῥυθμοῦ, ἀλλ' ἦσαν ἀρχαϊκώτερα τὴν ὄψιν.

Τῶν ποικιλμάτων τὰ σχήματα φαίνονται ἐκ τῶν πινάκων 13 καὶ 14 καὶ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην μακρᾶς ἑρμηνείας. Ἀναφέρω πρῶτον τὸ τοῦ τεμαχίου πίν. 13, 1, περὶ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι ἐχαράχθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου διὰ τοῦ ὄνυχος τοῦ ἀντίχειρος, ἄνευ τῆς βοηθείας ἐργαλείου τινός· ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου τὸ πρᾶγμα εἶναι σαφές, διακρίνεται δὲ ὅτι ὁ ἐργάτης, ἀφοῦ ἐβύθιζε καθέτως τὸν ὄνυχα εἰς τὸν νωπὸν πηλόν, κατόπιν ἔκλινεν ὀλίγον τὸν δάκτυλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὄνυχος καὶ ἐπίεζεν ἐλαφρῶς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου· οὕτω διὰ δύο ταχυτάτων κινήσεων ἐξετελεῖτο το χάραγμα, ἠδύνατο δὲ ἐργάτης ἠσκημένος νὰ κοσμήσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐντὸς ὀλίγου ὁλόκληρον τὸ ἀγγεῖον. Τὸ αὐτὸ κόσμημα βλέπομεν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου πίν. 13, 2, μόνον ὅτι οἱ τύποι εἶναι ἐνταῦθα ὀλίγον μικρότεροι. Ἐπὶ δὲ τῶν τεμαχίων πίν. 13 ἀρ. 4 καὶ 5 τὰ τριγωνίδια δὲν διαφέρουσι μὲν πολὺ ἀπὸ τῶν προηγουμένων, ἀλλ' ἐχαράχθησαν δι' ἐργαλείου καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ὄνυχος· τὸ ἐργαλεῖον ἦτο πιθανῶς ἁπλοῦν ξυλάριον ἢ μικρὸν ὀστοῦν. Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν δὲ τῶν τριγωνιδίων ἐπὶ τῶν τεσσάρων τεμαχίων παρατηροῦμεν, ὅτι ἀποτελοῦσιν ἁπλοῦς εὐθεῖς στοίχους, ἐνῷ βραδύτερον σχηματίζονται ἐξ αὐτῶν τεχνικώτερα συστήματα [1].

Πολὺ πιθανῶς πάλιν διὰ τοῦ ὄνυχος τοῦ ἀντίχειρος ἐξετελέσθησαν τὰ ἐγχαράγματα τοῦ τεμαχίου πίν. 13, 3· ἐχαράχθησαν ὅμως διὰ μιᾶς μόνης κινήσεως, ἤτοι δι' ἁπλῆς βυθίσεως τοῦ ὄνυχος καθέτως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου.

Ἐκ τῶν ἄλλων ποικιλμάτων πολυπληθῆ εἶναι τὰ ἀποτελούμενα ἐκ στιγμῶν, αἵτινες εἶναι ἢ στρογγύλαι (πίν. 13 ἀρ. 7. 8. 10 καὶ πίν. 14 ἀρ. 9. 10) ἢ ἐπιμήκεις (πίν. 14 ἀρ. 3. 7) ἢ σχεδὸν τετράγωνοι (πίν 14, 2). Ἐνίοτε τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου αἱ στιγμαὶ δὲν εἶναι πᾶσαι ὅμοιαι· οὕτω ἐπὶ τοῦ πίν. 14, 4 ἡ μὲν τεθλασμένη γραμμὴ ἀποτελεῖται ἐκ μικρῶν στρογγύλων στιγμῶν, αἱ δὲ ὁριζόντιαι ἐξ ἐπιμήκων· ἐπὶ τοῦ πίν. 14, 5 πάλιν ἄλλαι μὲν εἶναι τετράγωνοι, ἄλλαι δὲ μᾶλλον τριγωνικαί. Ἐχαράχθησαν δὲ πᾶσαι, ὅπως καὶ τὰ τριγωνίδια τῶν πίν. 13 ἀρ. 4 καὶ 5, δι' ἁπλουστάτων ἐργαλείων ἐκ ξύλου ἢ ὀστοῦ, αἱ στιγμαὶ ὅμως τοῦ τεμαχίου πίν. 13, 7 ἐνετυπώθησαν διὰ λεπτοτάτου σωληνοειδοῦς κυλίνδρου — ἴσως ὀστοῦ πολὺ μικροῦ ζώου· διότι ἐν τῷ μέσῳ πολλῶν ἐξ αὐτῶν σώζεται *ὀμφαλός*. Ἡ διάταξις δὲ τῶν ἐγχαραγμάτων καὶ ἐνταῦθα δὲν ἔχει πολλὴν ποικιλίαν· αἱ στιγμαὶ ἀποτελοῦσιν ἁπλοῦς εὐθεῖς στοίχους ἢ συστήματα στοίχων, ἐνίοτε μάλιστα φαίνονται ἀτάκτως κείμεναι (πίν. 13. 7 καὶ πίν. 14, 9). Ἐπὶ τῶν πίν. 14 ἀρ. 4 καὶ 5 ὅμως

(1) Πλὴν τῆς Θεσσαλίας ἀπαντῶσι τὰ τριγωνίδια κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα καὶ ἐπὶ ἀγγείων τῆς Κνωσοῦ (ἓν τεμάχιον εἶδον ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Ἡρακλείου). Κατὰ τὸν χαλκοῦν δὲ αἰῶνα ἀποτελοῦσιν ἓν τῶν οὐσιωδεστάτων στοιχείων, διὰ τῶν ὁποίων κοσμοῦνται τὰ ἀγγεῖα τῆς νεωτέρας κυκλαδικῆς περιόδου καὶ ἄλλα σύγχρονα ἀνακαλυφθέντα ἐν Κρήτῃ. Ἐπ' αὐτῶν συχνότατα βλέπομεν δύο στοίχους ἀντικορύφων τριγώνων σχηματίζοντας μεταξὺ αὐτῶν τεθλασμένην γραμμήν (Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σ. 86 εἰκ. 11 καὶ σ. 87 εἰκ. 13). Τὸ αὐτὸ κόσμημα εἶναι σύνηθες κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης, ἄξιον μνείας θεωρῶ ὅμως, ὅτι **ἀκριβῶς ὅμοιον** σώζεται ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ μέχρι σήμερον ἐν τῇ ξυλογλυφίᾳ τῶν ποιμένων, οἵτινες δι' αὐτοῦ πρὸ πάντων ποικίλλουσι τὰς λαβὰς τῶν ῥάβδων των, τὰ ξύλινα δοχεῖα ὕδατος καὶ ἄλλα ξύλινα σκεύη.

ἀποτελοῦσι τεθλασμένας γραμμάς, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ μᾶλλον ἔντεχνος τρόπος διατάξεως, τὸν ὁποῖον ἀπαντῶμεν μετὰ τοὺς εὐθεῖς στοίχους· ὅτι δὲ δὲν εἶναι ἄμοιρος σημασίας διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς κοσμηματικῆς κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, θὰ δειχθῇ κατωτέρω, ὅταν θὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν γραπτῶν ἀγγείων. Τὰ δύο τεμάχια πίν. 14 ἀρ. 4 καὶ 5 μετὰ τοῦ αὐτ. ἀρ. 6 διαφέρουσι καὶ ἄλλως ἀπὸ τῶν λοιπῶν, διότι εἴδομεν ὅτι διατηροῦσι λευκὸν ἢ ὑπόλευκον ἐπίχρισμα.

Ἐκ τῶν ὑπολειπομένων τεμαχίων τὸ πίν. 13,9 κοσμεῖται δι' ἀραιῶν κεντημάτων, ἅτινα δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὰς στιγμάς. Τὸ δὲ πίν. 13, 6 διὰ μικρῶν γραμμῶν, παρ' ἑκάστην τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι μία, δύο ἢ καὶ τρεῖς στιγμαί. Ἐπὶ τοῦ πίν. 14, 1 βλέπομεν παραλλήλους αὐλακώσεις, τῶν ὁποίων τὸ ἕτερον χεῖλος (ἐν τῇ εἰκόνι τὸ πρὸς τὰ ἄνω) εἶναι κυματοειδές· τοῦτο συμβαίνει, διότι πρῶτον ἐχαράχθησαν μικραὶ καμπύλαι γραμμαὶ ὡς τύποι ὄνυχος, κατόπιν δ' ἡνώθησαν αἱ γραμμαὶ αὗται ἐπιχαραχθείσης ἄλλης μεγαλυτέρας.

Τῶν δύο τελευταίων τεμαχίων, πίν. 14 ἀρ. 6 καὶ 8, τὰ ἐγχαράγματα δὲν ἔχουσι σαφῶς ὡρισμένον σχῆμα· ἐπὶ τοῦ πρώτου φαίνονται δύο στοῖχοι κεντημάτων, οἵτινες ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ κιτρινολεύκου ἐπιχρίσματος· τῶν δὲ τοῦ δευτέρου ἡ μορφὴ δὲν περιγράφεται. Ὁμοίως ἀκανόνιστα, ἀμελῶς ἐγκεχαραγμένα κοσμήματα ἀπαντῶσιν ἐπί τινων ἄλλων τεμαχίων μὴ ἀπεικονισθέντων, ἐκ τούτου δὲ φαίνεται, ὅτι ἐκαλύπτοντο καὶ ταῦτα, ὅπως τὸ πίν. 14, 6, δι' ἐπιχρίσματος, τὸ ὁποῖον ἐξέπεσεν· ἕνεκα τούτου εἰκάσαμεν ἀνωτέρω τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν ἐχόντων τὴν ἐπιφάνειαν ἀστίλβωτον. Δύναταί τις βεβαίως νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὰ ἐγχαράγματα μόνα ἦσαν πεπληρωμένα διὰ λευκῆς ὕλης καὶ ὅτι ἡ ἐπιφάνεια διετήρει τὸ ἑαυτῆς χρῶμα· ἀλλὰ τοῦ τρόπου τούτου, ὅστις ἄλλως εἶναι τόσον συνήθης, δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα βέβαιον παράδειγμα.

Ὑπολείπεται νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων Α 2 πρὸς τὰ μονόχρωμα Α 1. Ἐὰν παραβλέψωμεν τὸ λευκὸν ἐπίχρισμα, εὑρίσκομεν μεγάλην ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν δύο κατηγοριῶν· διότι ὄχι μόνον τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ τεμάχιον πίν. 13, 5, εἴδομεν ὅτι εἶναι κοινότατον μεταξὺ τῶν μονοχρώμων· ὄχι μόνον ἡ ἐρυθρὰ βαφή, ἡ καλύπτουσα τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου ἢ μέρη αὐτῆς, ἀπαντᾷ καὶ εἰς τοὺς δύο ῥυθμούς· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἡ τεχνοτροπία φαίνεται ἡ αὐτή. Ἐκ τούτου συνάγομεν τὸ καὶ καθ' ἑαυτὸ πιθανώτατον συμπέρασμα, ὅτι τὰ ἐγχάρακτα Α 2 προῆλθον ἐκ τῶν μονοχρώμων Α 1. Ὀφείλω ὅμως νὰ σημειώσω, ὅτι, ὡς ἀκολουθεῖ ἐκ τῶν παρατηρήσεων, τῶν γενομένων εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Ἀργίσσης, τὰ ἐγχάρακτα ἦσαν ἐν χρήσει συγχρόνως μετὰ τῶν χαρακτηριστικῶν μονοχρώμων.

3. Γραπτὰ ἀγγεῖα.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα ἐκοσμοῦντο κατὰ δύο τρόπους ἢ δύο ῥυθμούς, ἐκ τῶν ὁποίων τὸν ἕνα καλοῦμεν *πρῶτον*, τὸν ἄλλον *δεύτερον*.

α. Πρῶτος ῥυθμός (Α 3 α).

Εἰς τοῦτον κατατάσσονται ὀλίγα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια λεία καὶ συνήθως ἐρυθρὰ ἢ ἐρυθρὰ ἀποκλίνουσα πρὸς τὸ κιτρινωπόν, τὰ δὲ κοσμήματα λευκὰ *ἀστίλβωτα*. Τῆς ἐπιφανείας τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα πολλάκις δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ τοῦ πηλοῦ, ἀλλ' ἰδία βαφή. Τοιαῦτα ἀγγεῖα ἀνεκαλύφθησαν ἐν Σέσκλῳ ὀλίγα μόνον, περισσότερα δὲ σχετικῶς τεμάχια συνέλεξα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ συνοικισμοῦ Μεζὶλ-Τεπὲ (σ. 9, ἀρ. 45), ὥστε φαίνεται ὅτι ἐκεῖ ἦσαν πολὺ μᾶλλον ἐν χρήσει.

Ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Σέσκλου εὑρέθη ἓν τεμάχιον εἰς βάθος 5-6 μέτρων, ἤτοι εἰς στρῶμα, ὅπου ἄλλως τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα ἐλλείπουσι σχεδὸν ὁλοσχερῶς. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ καλύπτεται κατὰ τὸν τρόπον τῶν μονοχρώμων ὑπὸ ἐρυθροῦ χρώματος καὶ εἶναι ὡραῖα ἐστιλβωμένη, ἐκοσμεῖτο δὲ ὑπὸ λευκῆς ἀστιλβώτου γραμμῆς κατὰ μεγάλα διαστήματα θλωμένης.

Ἄλλα τεμάχια ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς τοῦ διπλοῦ μεγάρου, τὰ πλεῖστα ὅμως δείγματα τοῦ ῥυθμοῦ εὗρον ὀλίγον δυτικώτερον εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ κεραμέως (ἀνωτ. σ. 86. 87)

ὁμοῦ μετὰ τῶν μονοχρώμων ἀγγείων εἰκ. 78 καὶ 79. Ἐντεῦθεν προέρχονται τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 83 καὶ τὰ τεμάχια πίν. 6, 1.

Τοῦ ἀγγείου εἰκ. 83 ὁ πηλὸς εἶναι ὑπέρυθρος, ἡ ἐπιφάνεια ὅμως κατ' ἐξαίρεσιν ἐν μέρει μελανὴ καὶ ἐν μέρει κιτρινωπὴ ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως· τὰ δὲ κοσμήματα εἶναι πάλιν παράλληλοι ἀραιῶς τεθλασμέναι γραμμαί. Ὕψος ἔχει 0,17 μ. Ἀκριβῶς ὅμοιον κατὰ τὸ σχῆμα ἀγγεῖον ἀνεκαλύφθη

Εἰκὼν 83.

καὶ ἐν Πύργῳ, ἔκειτο δ' ἐκεῖνο εἰς τὸ ἀνώτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, ὥστε δύναται εὐλόγως νὰ γεννηθῇ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Ἀλλὰ τὰ περιστατικὰ τῆς εὑρέσεως τοῦ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως Σέσκλου καθιστῶσι πιθανώτατον, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Μεγαλύτερον, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ πιθανώτατα σχήματος, ἦτο τὸ ἀγγεῖον, τοῦ ὁποίου ὑπελείφθησαν τὰ τεμάχια πίν. 6, 1. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι κεραμόχρους καὶ λεία, ἀλλ' οὐχὶ τόσον στιλπνή, ὅσον ἡ τοῦ τεμαχίου τοῦ εὑρεθέντος εἰς βάθος 5-6 μέτρων· καὶ τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας εἶναι ἐπὶ ἐκείνου ζωηρότερον καὶ ὡραιότερον. Τὰ κοσμήματα τοῦ πίν. 6, 1 ἀποτελοῦνται ἐπίσης ἐκ γραμμῶν κατ' ἀραιὰ διαστήματα θλωμένων, ἐπὶ τῶν ὤμων δ' ὑπάρχουσι γωνίαι ἔχουσαι τὰς κορυφὰς ἐστραμμένας πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐμπεριέχουσαι ἀλλήλας. Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὰ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν τεθλασμένων γραμμῶν τριγωνικὰ ἐπιθέματα, τὰ ὁποῖα βεβαίως παράγονται ἐκ προεκτάσεως τῶν δύο εἰς τὴν κορυφὴν συναντωμένων εὐθειῶν καὶ κατόπιν ἑνώσεως αὐτῶν διὰ τρίτης ὁριζοντίας [1].

Εἰς τὸν αὐτὸν τόπον — τὸ κεραμεικὸν ἐργαστήριον — εὑρέθησαν πρὸς τούτοις πολλὰ τεμάχια μεγάλου ἀγγείου τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ὄπτησιν διεστράφη καὶ παρεμορφώθη, ἕνεκα τούτου δὲ τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ σχῆμα δὲν δύναται ν' ἀποκατασταθῇ ἀσφαλῶς· φαίνεται ὅμως, ὅτι δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου πίν. 6, 1. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἦτο κεραμόχρους καὶ μᾶλλον τραχεῖα, διότι πιθανῶς δὲν ὑπέστη τὴν τελευταίαν ἐπεξεργασίαν· ἐκοσμεῖτο δὲ πάλιν δι' ἀραιῶς τεθλασμένων γραμμῶν λευκοῦ χρώματος, τῶν ὁποίων ὅμως τὰ τμήματα προεκτείνονται ὀλίγον πέραν τῶν κορυφῶν τῶν γωνιῶν καὶ δεικνύουσι τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον παρήχθησαν τὰ τριγωνικὰ ἐπιθέματα τοῦ ἐν πίν. 6, 1. Πλὴν τῶν γραπτῶν δὲ κοσμημάτων ἔφερε τὸ ἀγγεῖον τοῦτο καὶ τρεῖς μεγάλους πλαστικοὺς κανόνας, ὁμοίους πρὸς τοὺς τοῦ ἀγγείου εἰκ. 79, ἐπικεκολλημένους ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Οἱ κανόνες οὗτοι ἤρχιζον πλησίον τῆς βάσεως καὶ διηυθύνοντο λοξῶς πρὸς τοὺς ὤμους, ἐκεῖθεν δὲ καμπτόμενοι κατήρχοντο πάλιν πρὸς τὴν βάσιν· οὕτω ἀπετελοῦντο τρία μεγάλα τόξα, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον ὅλον τὸ ἀγγεῖον.

Ἐκ τῆς διαστροφῆς αὐτοῦ ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὸ ἀγγεῖον τοῦτο κατεσκευάσθη καὶ ὠπτήθη ἐπὶ τόπου· πιθανῶς δὲ ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ ἔμεινε τραχεῖα, διότι μετὰ τὸ κατὰ τὴν ὄπτησιν πάθημα ἀπερρίφθη ἡμιτελές. Καὶ ἐὰν ὁ συλλογισμὸς οὗτος εἶναι ὀρθός, δυνάμεθα προσέτι νὰ συναγάγωμεν, ὅτι καὶ τὰ ἄλλα ὁμοῦ εὑρεθέντα ἀγγεῖα τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, ἤτοι τὰ πίν. 6, 1 καὶ εἰκ. 83, ἐποιήθησαν ἐν τῷ αὐτῷ ἐργαστηρίῳ. Τὸ αὐτὸ εἴπομεν περὶ τῶν μονοχρώμων εἰκ. 78 καὶ 79, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον στενῶς συγγενεύει πρὸς τὸ παθὸν ἕνεκα τῶν πλαστικῶν κανόνων.

Ὡς πρὸς τὸν ὅλον δὲ χαρακτῆρα τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α παρατηροῦμεν, ὅτι φαίνεται πολὺ ἁπλοῦς καὶ ἀπέριττος — μάλιστα ἐὰν παραβάλωμεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἑπόμενον. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἓν μόνον σχῆμα ἀγγείων εἶναι βέβαιον, ἐκ δὲ τῶν κοσμη-

(1) Ὅμοια ἀνεστραμμένα τρίγωνα ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν γωνιῶν κείμενα θὰ εὕρωμεν καὶ εἰς τὸν ἑπόμενον ῥυθμόν, ἀπαντῶσι δὲ ἀλλαχοῦ καὶ βραδύτερον πολύ.

μάτων τὸ κυριώτατον εἶναι αἱ κατὰ μεγάλα διαστήματα θλώμεναι γραμμαί· πλὴν τούτων ἀπαντῶσιν ἐπὶ τοῦ ἀγγείου πίν. 6, 1 αἱ γωνίαι — οἱονεὶ ἀποσπάσματα τεθλασμένων —, ἐπὶ ἑνὸς δὲ ἄλλου μικροῦ τεμαχίου ἐκ Σέσκλου ὑπάρχουσιν εὐθεῖαι γραμμαὶ διασταυρούμεναι καὶ σχηματίζουσαι κιγκλιδωτόν. Ἄλλα σχήματα ποικιλμάτων δὲν παρετήρησα.

Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α πρὸς τὰ ἐγχάρακτα ἴδε εἰς τὸ τέλος τοῦ ἑπομένου ῥυθμοῦ.

β. Δεύτερος ῥυθμός (Α 3 β).

Τὰ ἀγγεῖα τοῦ ῥυθμοῦ τούτου ὑπερτεροῦσι τὰ ἀμέσως προηγούμενα ὄχι μόνον ἕνεκα τοῦ πολὺ μεγαλυτέρου πλήθους αὐτῶν καὶ τῆς εὐρυτέρας, ὡς φαίνεται, διαδόσεως, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τοῦ σημαντικῶς πλουσιωτέρου — πάντοτε ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνα — διακόσμου καὶ τῶν ποικιλωτέρων σχημάτων. Διὰ τοὺς λόγους δὲ τούτους δύνανται νὰ θεωρηθῶσι ταῦτα ὡς παριστάνοντα τὴν ὑψίστην ἀνάπτυξιν τῆς ἀγγειογραφίας κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

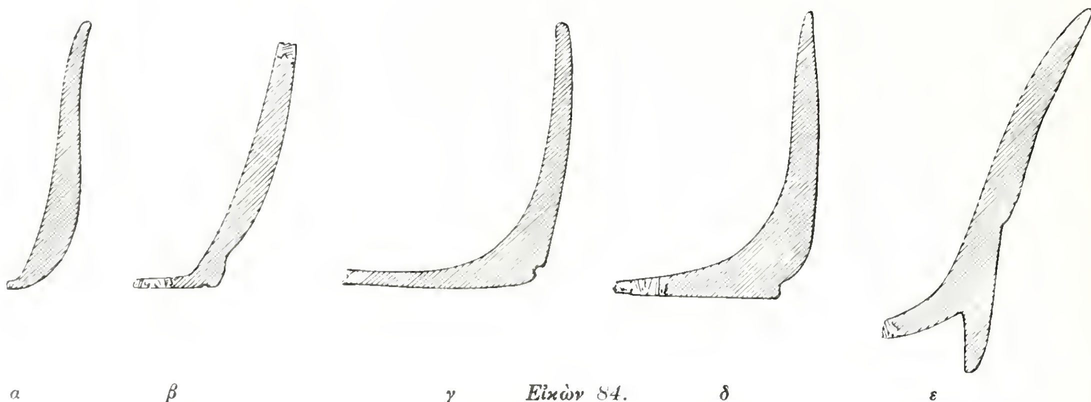
Ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι ἢ ὑπόλευκος, ἀποκλίνων ἐνίοτε πρὸς τὸ πρασινωπόν, ἢ κίτρινος ἢ ἐρυθρὸς κεραμόχρους· περιέχει δὲ κόκκους ἄμμου ἢ τρίμματα χαλαζίου, ὅπως πάντα τὰ τῶν προηγουμένων ῥυθμῶν, ἀλλ' εἰς μεγαλυτέραν ποσότητα ἢ τὰ τελειότερα καὶ λεπτότερα ἐκ τῶν μονοχρώμων, διότι καὶ τὰ τοιχώματα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παχύτερα. Ἡ ὄπτησις εἶναι καλή, ἡ δ' ἐπιφάνεια τῶν μὲν ἐκ πηλοῦ ὑπολεύκου κατεσκευασμένων εἶναι καὶ αὐτὴ ὑπόλευκος, τῶν δὲ ἄλλων — καὶ μάλιστα τῶν ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου — καλύπτεται συχνὰ ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος. Τὰ ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια διετήρησε τὸ κεραμόχρουν ἐρυθρὸν χρῶμα τοῦ πηλοῦ, εἶναι ὀλιγώτερα. Οὕτω ἡ φιάλη πίν. 7, 1 εἶναι ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου, ἐκαλύπτετο ὅμως ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ὑπὸ ὑπολεύκου, πρὸς τὸ κιτρινωπὸν ἀποκλίνοντος ἐπιχρίσματος, τὸ ὁποῖον ἐξέπεσεν· ἡ δ' ἐπιφάνεια τοῦ τεμαχίου πίν. 7, 2 διετήρησε τὸ κιτρινωπὸν χρῶμα τοῦ πηλοῦ, καὶ τοῦ τρίτου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος τεμαχίου ἡ μὲν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια (3 α) ἔχει καὶ αὐτὴ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς (3 β) διακρίνονται λείψανα ἀραιοῦ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος. Ἐπὶ ἄλλων ἀγγείων τὸ ἐπίχρισμα εἶναι παχύτερον καὶ συνδέεται καλῶς μετὰ τοῦ πηλοῦ, ὥστε δὲν ἀποτρίβεται.

Τῶν κοσμημάτων τὸ χρῶμα εἶναι ἐρυθρὸν διαφόρων ἀποχρώσεων καὶ ἄλλοτε μὲν πλησιάζει πρὸς τὸ καστανόν, ἄλλοτε δὲ εἶναι ἀνοικτότερον καὶ ζωηρότερον (πρβ. πίν. 7). Ἐνίοτε μεταχειρίζονται ἀντὶ τοῦ ἐρυθροῦ μελανὸν χρῶμα, ἀλλὰ τοῦτο γίνεται τόσον σπανίως, ὥστε πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς τυχαῖον. Ἕνεκα τούτου δὲ βεβαίως προετίμων τὰς ὑπολεύκους ἢ κιτρινωπὰς ἐπιφανείας, διότι ἀπ' αὐτῶν ἐξαίρονται τὰ ἐρυθρὰ κοσμήματα καλύτερον ἢ ἀπὸ τῶν κεραμοχρόων.

Ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων εἶναι πάντοτε λεία καὶ σχεδὸν πάντοτε μᾶλλον ἢ ἧττον ἐστιλβωμένη. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κοσμήματα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ στιλπνά· ἀλλὰ δὲν πιστεύω ὅτι πρόκειται περὶ ἀληθοῦς ***στιλπνοχρώμου*** ἀγγειογραφίας (Firnissmalerei)· ἡ στιλπνότης προέρχεται μᾶλλον ἐκ μηχανικῆς στιλβώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβάλλετο ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου μετὰ τῶν κοσμημάτων. Ὑπάρχουσι τεμάχιά τινα, τῶν ὁποίων τὰ κοσμήματα εἶναι ἀμαυρὰ (matt), τούτων δὲ τῶν τεμαχίων καὶ ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια δὲν εἶναι ἐστιλβωμένη. Ἐπὶ ἑνὸς πάλιν τεμαχίου τῆς μὲν ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τὰ κοσμήματα εἶναι στιλπνά, τὰ δὲ τῆς ἑτέρας σχεδὸν ἀμαυρά, ἐνῷ τὸ χρῶμα αὐτῶν προφανῶς δὲν εἶναι διάφορον. Ἀλλ' ἔτι σημαντικώτερον εἶναι, ὅτι ἐπὶ ἄλλων τεμαχίων βλέπομεν τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἐστιλβωμένην καὶ φέρουσαν λάμποντα ἐρυθρὰ κοσμήματα, ἐπὶ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς, ἥτις εἶναι ἀστίλβωτος καὶ ἀκόσμητος, ὑπάρχουσι μόνον κηλῖδές τινες ἐπίσης ἐρυθροῦ, ἀλλ' ἀμαυροῦ χρώματος. Αἱ κηλῖδες αὗται προέρχονται ἀναμφιβόλως ἐκ σταγόνων, αἵτινες κατὰ τὴν ἐργασίαν ἔρρευσαν ἐκ τοῦ χρωστῆρος τοῦ ἐργάτου καί, ὡς εἶναι εὐνόητον, δὲν ἐστιλβώθησαν. Διετήρησαν λοιπὸν αὗται τὴν φυσικὴν ὄψιν τοῦ χρώματος καὶ δεικνύουσιν ὁποία θὰ ἦτο καὶ ἡ ὄψις τῶν κοσμημάτων τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας, ἐὰν δὲν ἐστιλβώνοντο.

Ἐκ τῶν σχημάτων τὰ συνηθέστατα εἶναι φιάλαι λεκανοειδεῖς ἔχουσαι ὄρθια τοιχώματα, ὡς δεικνύ-

ουσιν αἱ πίν. 7,1 καὶ πίν. 15 ἀρ. 1 καὶ 2 ἀπεικονιζόμεναι. Καὶ τὰ τεμάχια εἰκ. 91-93, 95-98 καὶ πίν. 15, 3 ἀπὸ ὁμοίων προέρχονται. Ἡ πίν. 15, 1 ἔχει διάμετρον χειλέων 0,41 μ., ἡ αὐτ. ἀρ. 2 διάμ. 0,18 μ. καὶ ἡ πίν. 7, 1 διάμ. 0,16 μ. Εἶναι δὲ πᾶσαι ἄωτοι καὶ δὲν ἔχουσι σαφῶς δεδηλωμένην βάσιν, ἀλλὰ πατοῦσιν ἢ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πυθμένος, ὡς δεικνύουσιν αἱ τομαὶ εἰκ. 84, α. β. γ. δ, ἢ αὐτὰ τὰ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου ἐκτεινόμενα κατωτέρω τοῦ πυθμένος σχηματίζουσι περὶ αὐτὸν δακτύλιον, ὅστις χρησιμεύει ὡς βάσις (εἰκ. 84, ε). Ἡ φιάλη πίν. 15, 1 πατεῖ ἐπὶ τοιούτου δακτυλίου, αἱ δὲ πίν. 7, 1 καὶ πίν. 15, 2 ἐπὶ τοῦ πυθμένος. Τὰ χείλη συνήθως εὐρύνονται μᾶλλον ἢ ἧττον, ἐνίοτε ὅμως εἶναι σχεδὸν κάθετα καὶ ἄλλοτε πάλιν ἡ πλαγία ὄψις τῶν τοιχωμάτων σχηματίζει γραμμὴν ἐλαφρῶς κυρτουμένην πρὸς τὰ ἔξω (πρβ. τὰς τομὰς εἰκ. 84, α-ε καὶ τὰς φιάλας πίν 7, 1 καὶ πίν. 15 ἀρ. 1. 2). Ὁ πυθμὴν τῶν φιαλῶν, αἵτινες πατοῦσιν ἀμέσως ἐπ' αὐτοῦ, διακρίνεται συνήθως ἀπὸ τῶν τοιχωμάτων διά τινος αὐλακοειδοῦς ἐντομῆς (πίν. 7, 1 καὶ εἰκ. 84, γ) ἢ διὰ συστολῆς (πίν. 15,3 καὶ εἰκ. 84, δ). Ὡσαύτως συστέλλονται ἔξωθεν ἐνίοτε καὶ τὰ τοιχώματα ἅπαξ ἢ δὶς μεταξὺ τοῦ πυθμένος καὶ τῶν χειλέων καὶ ὀγκοῦνται πάλιν (εἰκ. 84, β. ε καὶ πίν. 15, 1), αἱ συστολαὶ δὲ αὗται καὶ αἱ ὀγκώσεις εἶναι ἄξιαι πολλῆς προσοχῆς, διότι δεικνύουσι νομίζω τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον κατεσκευάζοντο τὰ ἀγγεῖα, δηλαδὴ ***τμηματικῶς***. Εἰς τὴν φιάλην π. χ. τῆς ὁποίας τὴν τομὴν δεικνύει ἡ εἰκὼν 84, ε, ὁ ἀγγειοπλάστης ἔπλασε πιθανῶς πρῶτον τὸν πυθμένα, πέριξ τοῦ ὁποίου ἀνύψωσε διὰ τῶν δακτύλων ταπεινὸν περιχείλωμα· κατόπιν προσέθηκεν ἔξωθεν πλατεῖαν ταινίαν πηλοῦ, ἥτις ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ ἀγγείου μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ μέχρι τῆς συστολῆς, τὴν ταινίαν δὲ ταύτην συνέπλασε μετὰ τοῦ περὶ τὸν πυθμένα περιχειλώματος· τελευταῖον προσετέθη τὸ τμῆμα τῶν τοιχωμάτων ἀπὸ τῆς συστολῆς μέχρι τῶν χειλέων, ἴσως μάλιστα καὶ τοῦτο οὐχὶ διὰ μιᾶς. Εἰς τὴν μεγάλην δὲ φιάλην πίν. 15, 1 πρῶτον ἐπλάσθη πάλιν ὁ πυθμὴν μετὰ περιχειλώματος, ὅπερ ἀπετέλεσεν, ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ, τὸ κατώτερον μέρος τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν τοιχωμάτων· ἔπειτα προσετέθη ἡ βάσις μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν τοιχωμάτων μέχρι τοῦ μέσου περίπου ὕψους τῆς κοιλίας· τρίτον τὸ ὑπόλοιπον τῶν τοιχωμάτων πλὴν τῶν χειλέων, καὶ τέλος τὰ χείλη. Ὥστε ἀπετελέσθη τὸ ἀγγεῖον ἐκ τεσσάρων τμημάτων. Τὰ τμήματα δὲ ταῦτα συνεπλάττοντο καὶ συνεκολλῶντο καλῶς μετ' ἀλλήλων, περίεργον ὅμως εἶναι, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια δὲν ὡμαλύνετο τελείως, ἐνῷ ἔσωθεν δὲν διακρίνονται τὰ σημεῖα τῆς συγκολλήσεως [1].

α *β* *γ* *Εἰκὼν 84.* *δ* *ε*

Ἄλλα σχήματα, πλὴν τῶν λεκανοειδῶν φιαλῶν, εἶναι πολὺ σπανιώτερα. Ἰδίως δὲ ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι δὲν ἀπαντῶσι συχνὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μονοχρώμων σχήματα. Ὀλίγα τεμάχια προέρχονται πιθανῶς ἀπὸ σκύφων ὁμοίων πρὸς τὸν εἰκ. 70 (σ. 160), ἓν δὲ ἐκ τῶν τεμαχίων

(1) Ὅμοιον τρόπον κατασκευῆς προϊστορικῶν ἀγγείων ἐν Γερμανίᾳ περιγράφει ὁ Ed. Krause ἐν Zeitschrift für Ethnol. 1902 σ. (409) ἑξ.

τούτων εἶναι τὸ πίν. 7 ἀρ. 3 α καὶ 3 β ἀπεικονισθέν. Ὡσαύτως φέρει ὑπὸ τὰ χείλη ἐξίτηλα γραπτὰ κοσμήματα — μεγάλα ἡμικύκλια πλήρη ἐρυθροῦ χρώματος — ἡ φιάλη εἰκ. 72, τὴν ὁποίαν ἀπεικονίσαμεν ἀνωτέρω (σ.162) ὡς δεῖγμα σχήματος συχνοῦ ἐν τῷ ῥυθμῷ Λ 1. Ἀλλὰ πλὴν ταύτης ἓν μόνον ἄλλο γραπτὸν τεμάχιον παρετήρησα ἀνῆκον εἰς ἀγγεῖον τοῦ αὐτοῦ σχήματος. Τὰς ἄλλας δὲ φιάλας εἰκ. 74, 75 καὶ τὴν κύλικα εἰκ. 76 δὲν ἀπήντησα μεταξὺ τῶν γραπτῶν.

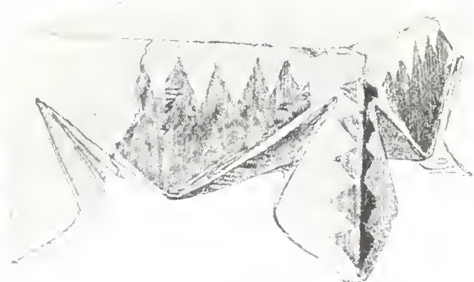
Οὐχ ἧττον σπάνια εἶναι ἐν Σέσκλῳ τὰ ἀπὸ στενολαίμων ἀγγείων προερχόμενα τεμάχια ῥυθμοῦ Λ 3 β. Τὸ σχῆμα αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἦτο ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 85, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύ-

Εἰκὼν 85.

φθη ἐν τῷ συνοικισμῷ τοῦ Καρατζαδαγλὶ (σ. 12, ἀρ. 62). Τὰ χείλη καὶ τούτου δὲν σώζονται, ἀλλὰ συνεπληρώθησαν μετὰ πολλῆς πιθανότητος· εἶναι ἄωτον, ὕψος δ' ἔχει 0,12 μ.

Πλὴν τῶν κυρίως ἀγγείων δὲ ἀνεκαλύφθησαν

Εἰκὼν 86.

καὶ τεμάχια πλειόνων σκευῶν, ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἦσαν τετράπλευρα (εἰκ. 86). Τρία ἄλλα ὅμοια, ἀλλὰ μονόχρωμα, ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σ. 167), πάντα δὲ εἶναι μικρὰ (τὸ ἀπεικονισθὲν εἶχε μῆκος 0,11 μ. περίπου), ἔχουσι σχῆμα λεκάνης ἢ σκάφης, πατοῦσιν ἐπὶ τεσσάρων ποδῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἔσω ἐπιφανείας σώζουσι — πλὴν ἑνὸς — σημεῖα καύσεως, ἅτινα, ἐὰν δὲν εἶναι τυχαῖα, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐτίθετο εἰς αὐτὰ πῦρ. Τὸ τετράπλευρον ὅμως σχῆμά των καὶ ἡ μορφὴ τῶν ποδῶν φαίνονται μαρτυροῦντα, ὅτι μιμοῦνται πρότυπα ξύλινα.

Τὰ λοιπὰ ἐκ τῶν σκευῶν ἦσαν ὡσαύτως μικρά, ἀλλὰ στρογγύλα καὶ ἐπάτουν ἐπὶ ὁμοίως στρογγύ-

Εἰκὼν 87.

λων ποδῶν, οἵτινες πολλάκις ἔφερον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐπιμήκεις πλαστικὰς θηλὰς (εἰκ. 87 καὶ

Εἰκὼν 88.

88). Ὁ μεγαλύτερος ἐξ αὐτῶν ἔχει ὕψος 0,11 μ.,

εὑρέθησαν δ' ἐν ὅλῳ ἐννέα, οἵτινες πάντες ὁμοιάζουσι μᾶλλον ἢ ἧττον πρὸς τοὺς ἀπεικονισθέντας. Ἐνίοτε ὅμως λαμβάνουσι τὰ στηρίγματα ταῦτα τὴν μορφὴν ἀληθῶν ἀνθρωπίνων ποδῶν ἢ ἀνθρωπίνων σκελῶν. Οὕτω ὁ πούς εἰκ. 89 προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τοιούτου σκεύους, ὡς μαρτυροῦσι σαφῶς αἱ θηλαί, διὰ τῶν ὁποίων κοσμεῖται. Ἐν

Εἰκὼν 89. Εἰκὼν 90.

εἰκ. 90 δὲ ἀπεικονίζεται ἀνθρώπινον σκέλος, εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ ὁποίου, ἔσωθεν, σώζεται μικρὸν μέρος τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας λεκάνης λείας καὶ ἐστιλβωμένης· εἰς τὸ σκέλος τοῦτο ἦτο προσκεκολλημένον καὶ ἄλλο, ὥστε ἀπετέλουν ἀμφότερα ζεῦγος, πιθανῶς δὲ ὑπῆρχον τρία τοιαῦτα ζεύγη, ἅτινα ἐβάσταζον τὴν λεκάνην.

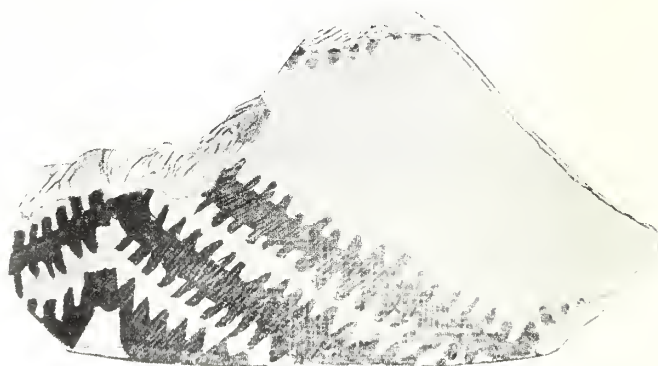
Ὁ διάκοσμος τῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ τούτου εἴπομεν ὅτι εἶναι σχετικῶς πλουσιώτερος. Ἀλλ' ὅπως εἰς τὸν ῥυθμὸν Α 3 α αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ εἶναι τὸ κυριώτατον ἢ σχεδὸν τὸ μόνον κόσμημα — αἱ κρεμάμεναι γωνίαι ἐπὶ τοῦ ἀγγείου πίν. 6, 1 πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς ἀποσπάσματα τεθλασμένων γραμμῶν —, καὶ ὅπως εἰς τὰ ἐγχάρακτα Α 2 πάλιν αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ εἶναι τὸ μόνον τεχνικώτερόν πως σύστημα διακοσμήσεως, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὰ πλεῖστα τῶν κοσμημάτων παριστῶσι τεθλασμένας ἢ κατάγονται ἀπ' αὐτῶν. Ὥστε ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ τεθλασμένη γραμμὴ εἶναι ἡ βάσις πάσης σχεδὸν τῆς κοσμηματικῆς τῶν ἀγγείων κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Εἰς τοὺς δύο προηγουμένους ῥυθμοὺς αἱ γραμμαὶ θλῶνται κατ' ἀραιὰ διαστήματα, τοιαῦται δὲ εἶναι καὶ αἱ τεθλασμέναι γραμμαί, διὰ τῶν ὁποίων κοσμεῖται ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ τεμαχίου πίν. 7, 3. Ἡ μορφὴ αὕτη ὅμως εἶναι πολὺ σπανία ἐν τῷ ῥυθμῷ Α 3 β, ἀντ' αὐτῆς δ' ἀπαντῶσι συχνότατα αἱ πυκνῶς τεθλασμέναι γραμμαί, τὰς ὁποίας βλέπομεν συνεζευγμένας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνὰ δύο καὶ σχηματιζούσας γωνίας, ὡς δεικνύουσιν αἱ εἰκόνες 91, 92, καὶ ἡ φιάλη πίν. 15, 1. Ἡ διάταξις αὕτη

Εἰκὼν 91.

εἶναι τὸ συνηθέστατον ἐκ τῶν κοσμημάτων τοῦ ῥυθμοῦ τούτου, εὑρίσκονται δ' αἱ γωνίαι ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῶν φιαλῶν παρὰ τὸν πυθμένα καὶ τὰ χείλη, ἀλλὰ συχνὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς, τῆς δὲ φιάλης πίν. 15, 1 καὶ ἡ ἔσω

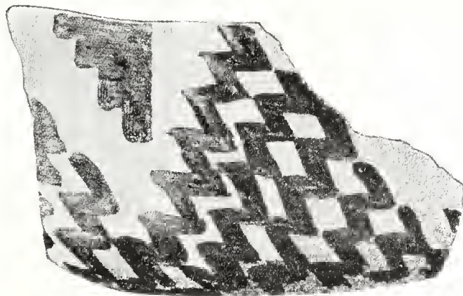
Εἰκὼν 92.

ἐπιφάνεια τοῦ πυθμένος κοσμεῖται διὰ τοιούτων γωνιῶν. Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων ζωγραφουμένων γωνιῶν αἱ μὲν παρὰ τὸν πυθμένα ἔχουσιν, ὡς εἶναι εὐνόητον, τὴν κορυφὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ ἄνω, αἱ δὲ παρὰ τὰ χείλη πρὸς τὰ κάτω.

Διάφορος εἶναι ἡ διάταξις τῶν πυκνῶς τεθλασμένων γραμμῶν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 93, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀντὶ γωνιῶν σχηματίζουσι τριγωνικὰ συστήματα. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διατάξεως εἶναι πολὺ σπανιώτερος.

Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν δὲ τῶν πυκνῶς τεθλασμένων γραμμῶν αἱ τέσσαρες εἰκόνες 91, 92, 93 καὶ

πίν. 15, 1 παρουσιάζουσι παραλλαγάς, εἰς τὰς ὁποίας παρατηρεῖται ἐξέλιξις τείνουσα ν' ἀπομακρυνθῇ πολὺ ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ σχήματος. Ἁπλούσταται πασῶν εἶναι αἱ γραμμαὶ τῶν τεμαχίων εἰκ. 91 καὶ 93, ἐνῷ ἐπὶ τῆς φιάλης πίν. 15, 1 αἱ κορυφαὶ τῶν γωνιῶν προεκτείνονται εἰς φυλλοειδεῖς

Εἰκὼν 93.

αἰχμάς, τοῦ δὲ τεμαχίου εἰκ. 92 τὸ κόσμημα φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ παχείας εὐθείας γραμμῆς, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἐκφύονται οἱονεὶ ἄκανθαι· ὅτι ὅμως εἶναι καὶ τοῦτο ταχέως καὶ ἀμελῶς ζωγραφηθεῖσα τεθλασμένη γραμμή, αἱ δ' ἄκανθαι εἶναι αἱ κορυφαὶ τῶν γωνιῶν αὐτῆς, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία.

Εἰς τὴν φιάλην πίν. 15, 1 βλέπομεν πρὸς τούτοις, ὅτι εἰς τὴν κορυφὴν ἑκάστης γωνίας σχηματιζομένης ὑπὸ δύο πυκνῶς τεθλασμένων γραμμῶν ὑπάρχει ἓν ἀνεστραμμένον τρίγωνον πεπληρωμένον διὰ χρώματος· τοῦτο ἀπηντήσαμεν ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀγγείου πίν. 6, 1 καὶ εἴδομεν (σ. 175. 176) πῶς ἐξηγεῖται.

Αἱ γωνίαι, ὁσάκις κεῖνται παρὰ τὴν βάσιν ἢ τὰ χείλη τοῦ ἀγγείου, δύνανται νὰ πληρωθῶσι διὰ χρώματος — ἢ ὁλοσχερῶς ἤ, ὅπερ συνηθέστερον

Εἰκὼν 94.

πολύ, ἐξαιρουμένου μόνον στενοῦ τετραπλεύρου χώρου — καὶ οὕτω γεννᾶται νέον ποίκιλμα (εἰκ. 94), εἰς τὸ ὁποῖον ἀντὶ πυκνῶς τεθλασμένων γραμμῶν ἔχομεν *ὀδόντας*. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 91 ἡ παρὰ τὸν πυθμένα γωνία δὲν εἶναι πεπληρωμένη, ἐπὶ τοῦ εἰκ. 92 ἐπληρώθη ἐν μέρει, ἔτι μᾶλλον δ' ἐπληρώθη ἐπὶ τῆς φιάλης πίν. 15, 1, ἐξαιρεθέντος μόνον τοῦ ἐπιμήκους τετραπλεύρου χώρου. Τὸ νέον τοῦτο ποίκιλμα, ἐστραμμένον ὅμως πρὸς τὰ κάτω, βλέπομεν καὶ ὑπὸ τὰ χείλη τῆς αὐτῆς φιάλης, διὰ τοιούτων δὲ μόνον κοσμημάτων, ἅτινα ὁμοίως διευθύνονται ἐναλλὰξ πρὸς τὰ χείλη καὶ πρὸς τὸν πυθμένα, κοσμεῖται ἡ φιάλη πίν. 15, 2, ἐκ τῆς ὁποίας ἀντεγράφη καὶ τὸ εἰκ. 94. Τὸ ἐν εἰκ. 93 ἄνω μεμονωμένον ποίκιλμα εἶναι ἴσως τὸ ἥμισυ ὁμοίου κοσμήματος.

Οἱ ὀδόντες ἀπαντῶσιν ἀλλαχοῦ — π. χ. πίν. 7 ἀρ. 1. 2, καὶ ἀν. εἰκ. 86 — κατ' ἄλλην διάταξιν, δὲν ἀμφιβάλλω ὅμως, ὅτι καὶ ἐνταῦθα συνδέονται μετὰ τῆς πυκνῶς τεθλασμένης γραμμῆς καὶ ἐξ αὐτῆς κατάγονται. Ἐνίοτε δὲ λαμβάνουσι σχῆμα φύλλου

Εἰκὼν 95.

(εἰκ. 95) καὶ δύνανται ἴσως ν' ἀπατήσωσι· ἀλλ' ἐν τῷ ῥυθμῷ τούτῳ πάντα τὰ κοσμήματα εἶναι γεωμετρικὰ καὶ οὐδὲ ἓν ἕλκει τὴν καταγωγήν του ἐκ τῆς ἐνοργάνου φύσεως. Ἄλλως εἴδομεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς φιάλης πίν. 15, 1 αἱ κορυφαὶ τῶν γωνιῶν εἶναι αἰχμηραὶ καὶ φυλλοειδεῖς.

Εἰς τοὺς ὀδόντας ὑπάγονται καὶ τὰ τρίγωνα, τὰ ὁποῖα ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἀρχήν. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 96 βλέπομεν πλείονας στοίχους τριγώ-

Εἰκὼν 96.

νων ἐπ' ἀλλήλων κειμένους· ὅτι ὅμως καὶ ἐνταῦθα τὸ κόσμημα παρήχθη ἐκ γωνιῶν ὁμοίων πρὸς τὰς

τῆς φιάλης πίν. 15, 1 καὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 91, ἀποδεικνύει αὐτὴ ἡ λοξὴ διεύθυνσις τῶν κατερχομένων καὶ ἀνερχομένων στοίχων. Ἑνὸς ἀνερχομένου στοίχου μικρὸν μέρος φαίνεται εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς εἰκόνος.

Ἀλλὰ τὸ ὡραιότατον ἐκ τῶν κοσμημάτων τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β εἶναι οἱ μεταξὺ ὀδοντοστοιχιῶν κείμενοι ῥόμβοι, οἵτινες εἶναι ἢ ἁπλοῖ ἢ ὁμόκεντροι διπλοῖ, μετὰ κηλῖδος ἐν τῷ μέσῳ ἢ ἄνευ κηλῖδος ἢ μετὰ κιγκλιδωτοῦ (πρβ. πίν. 7 ἀρ. 1 καὶ 2). Ἀπαντῶσιν ὅμως οἱ ῥόμβοι καὶ ἄνευ ὀδοντοστοιχιῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ὄψεως α τοῦ τεμαχίου πίν. 15, 4 οἱ ὀδόντες εὑρίσκονται ἐντὸς τῶν ῥόμβων.

Θεωρῶ πολὺ πιθανόν, ὅτι οἱ ῥόμβοι οὗτοι ὡσαύτως ἐκ τῆς τεθλασμένης γραμμῆς ἐγεννήθησαν· καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 93 βλέπομεν, ὅτι αἱ ἀλλήλων ἐφαπτόμεναι κορυφαὶ δύο πυκνῶς τεθλασμένων γραμμῶν σχηματίζουσιν ἀληθῶς ῥόμβους. Ἀλλὰ καταφανεστέρα εἶναι, νομίζω, ἡ ἐπίδρασις τῆς τεθλασμένης γραμμῆς εἰς αὐτὴν τὴν διάταξιν τῶν ῥόμβων τῆς φιάλης πίν. 7, 1. Οἱ δύο στοῖχοι τῶν ῥόμβων αὐτῆς δὲν εἶναι παράλληλοι πρὸς τὰ χείλη καὶ τὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου καὶ δὲν περιέθεον ἑκάτερος ὁλόκληρον τὴν περιφέρειαν αὐτοῦ. Τοῦ ἀνωτέρου στοίχου τὸ δεξιὸν ἄκρον εἶναι ὁρατὸν ἀκόμη, φανερώτερον δ' εἶναι τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ κατωτέρου στοίχου. Ἑκάτερος ἄρα ἤρχιζε πλησίον τῶν χειλέων καὶ λοξῶς διευθυνόμενος κατέληγε πλησίον τοῦ πυθμένος. Ἡ διάταξις αὕτη εἶναι παράδοξος, ἐξηγεῖται ὅμως εὐκόλως, ἐὰν ἐκλάβωμεν τοὺς στοίχους τῶν ῥόμβων ὡς ἀνερχόμενα καὶ κατερχόμενα τμήματα λίαν ἀραιῶς τεθλασμένης γραμμῆς· διότι τότε τῆς μὲν ὅλης γραμμῆς ἡ διεύθυνσις θὰ εἶναι ὁριζοντία, ἡ τῶν τμημάτων ὅμως φυσικῶς λοξή.

Ταῦτα εἶναι τὰ συχνότατα καὶ χαρακτηριστικώτατα κοσμήματα τοῦ ῥυθμοῦ τούτου ἐν Σέσκλῳ. Ἄλλα τινὰ ἀποτελούμενα ἐξ εὐθειῶν γραμμῶν, αἵτινες εἶναι ἢ παράλληλοι (εἰκ. 87, 97, πίν. 15, 5) ἢ σχηματίζουσι παραλλήλους γωνίας, ἀπαντῶσι πολὺ σπανιώτερον ἐνταῦθα, εἶναι ὅμως, ὡς φαίνεται, συχνότεραι ἀλλαχοῦ, π. χ. εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου. Καὶ τὸ ἀνωτέρω εἰκ. 85 ἀγγεῖον ἐκ Καρατζάδαγλὶ κοσμεῖται διὰ συστήματος παραλλήλων εὐθειῶν γραμμῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ σειρᾶς ὀδόντων. Ἡ λοξὴ δὲ διεύθυνσις τῶν γραμμῶν ἐπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν τεμαχίων εἰκ. 97 καὶ πίν. 15, 5, εἶναι βεβαίως πάλιν ἀπήχησις τῆς τεθλασμένης γραμμῆς.

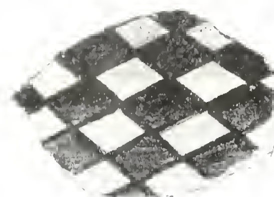
Εἰκὼν 97.

Εἰκὼν 98.

Τὰ ἐρυθρὰ ἡμικύκλια τῆς φιάλης εἰκὼν 72, ἅτινα ἀνεφέραμεν ἤδη (σ. 181), εἶναι μοναδικά, τὸ δὲ κόσμημα τοῦ τεμαχίου εἰκ. 98 προσεγγίζει πολὺ περισσότερον πρὸς τὴν κεραμεικὴν τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἢ πρὸς τὴν τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β. Τὸ αὐτὸ δύναται ἴσως νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ τοῦ ἰδιοτρόπου ποικίλματος τῆς ὄψεως β τοῦ τεμαχίου πίν. 15, 4.

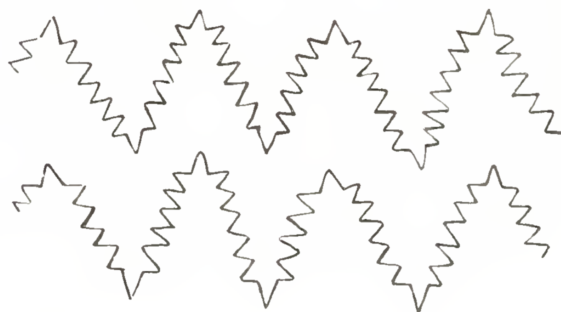
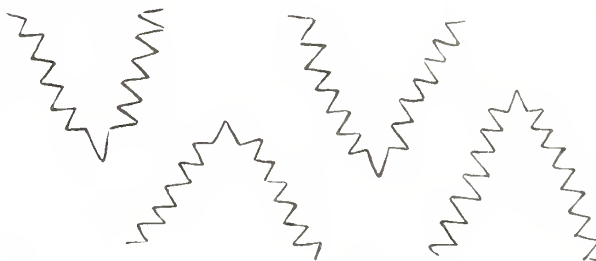
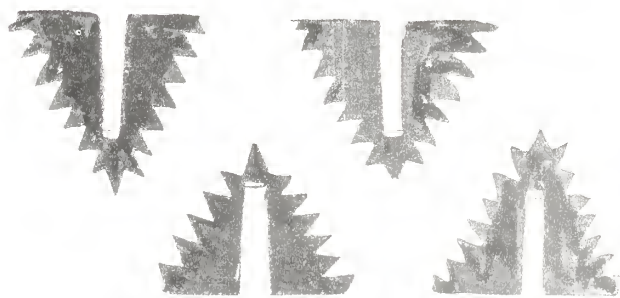
Ἐπὶ ἄλλου τεμαχίου, τοῦ εἰκ. 99, ἔχομεν διασταυρουμένας εὐθείας γραμμάς, αἵτινες σχηματίζουσιν ἐρυθροὺς καὶ λευκοὺς — τοῦ χρώματος δηλαδὴ τοῦ ἐπιχρίσματος, διὰ τοῦ ὁποίου καλύπτεται ἡ ἐπιφάνεια — ῥόμβους, παραλλαγὴ δὲ αὐτῶν εἶναι τὰ καθ' ὅμοιον τρόπον σχηματιζόμενα τετραγωνίδια, ἤτοι τὸ *ἀβακοειδὲς* ποίκιλμα. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ κοσμήματα εἶναι σπάνια, ἐπίσης δὲ σπάνιον ἐν Σέσκλῳ εἶναι ἄλλο συγγενὲς κόσμημα, τὸ *κιγκλιδωτόν*. Τοῦτο εὕρομεν ἤδη (σ. 177) ἐπὶ ἑνὸς τεμαχίου τοῦ προηγουμένου ῥυθμοῦ, εἰς δὲ τὸν ῥυθμὸν Α 3 β ἀπαντᾷ ἐν Σέσκλῳ μόνον ὡς πλήρωμα ῥόμβων (ἴδε πίν. 7, 2 καὶ σ. 187)· εἶναι ὅμως συχνότερον — καὶ ὡς αὐτοτελὲς ποίκιλμα — πάλιν εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου, πολὺ

Εἰκὼν 99.

συχνὸν δὲ εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος[1]. Τὸ αὐτὸ κόσμημα ἔχομεν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ Διμηνίου μικροῦ ἀγγείου, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίσαμεν ἀνωτέρω σ. 125, εἰκ. 29. Ὡς παρετηρήσαμεν δ' ἐκεῖ, εἶναι χειροποίητον, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα ὁμοιάζει καταπληκτικῶς πρὸς ἓν τῶν κοινοτάτων σχημάτων τῆς μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς· ἔχει μάλιστα καὶ τρεῖς μικρὰς ὁριζοντίας λαβάς, ὅπως τὰ μυκηναϊκά. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ λεπτοῦ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένον τὸ κόσμημα δι' ἐρυθροῦ στίλβοντος χρώματος. Ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας ἐν γένει εἶναι ὁ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἂν καὶ πιθανῶς μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς.

Ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως ταύτης τῶν κοσμημάτων τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β κατεδείχθη, νομίζω, ἐπαρκῶς ὅτι ἀληθῶς καὶ ἐν αὐτῷ αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ εἶναι τὸ κυριώτατον καὶ οὐσιωδέστατον κοσμηματικὸν στοιχεῖον· διὰ τούτου δὲ συνδέεται στενῶς μάλιστα μετὰ τοῦ προηγουμένου Α 3 α. Ἐνῷ ὅμως ἐν ἐκείνῳ ἔχομεν μόνον ἀραιῶς τεθλασμένας γραμμάς, ἐν τούτῳ ἐπικρατοῦσιν αἱ πυκνῶς τεθλασμέναι ἤ, ὀρθότερον, γραμμαὶ διττῶς — πυκνῶς δηλαδὴ καὶ ἀραιῶς — τεθλασμέναι. Διότι τὰ μὲν μεμονωμένα κοσμήματα εἶναι πυκνῶς τεθλασμέναι γραμμαὶ ἢ παράγωγα ἐκ τοιούτων, εἰς τὴν διάταξιν ὅμως αὐτῶν εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀραιῶς τεθλασμένης. Οὕτω εἴδομεν ἀνωτέρω (σ. 187), ὅτι οἱ στοῖχοι τῶν ῥόμβων ἐπὶ τῆς φιάλης πίν. 7, 1 ἔχουσι λοξὴν διεύθυνσιν, ὡς ἐὰν ἦσαν τμήματα γραμμῆς θλωμένης κατὰ πολὺ μεγάλα

Εἰκὼν 100.

διαστήματα· αὐτοὶ δὲ οἱ ῥόμβοι μετὰ τῶν ὀδόντων παριστῶσι πιθανῶς πυκνῶς τεθλασμένας. Ἐπὶ ἄλλης φιάλης, τῆς πίν. 15, 1, αἱ ὑπέρταται ἐκ τῶν παρὰ τὴν βάσιν γωνιῶν συνάπτονται, ἂν καὶ ἀμέλως, μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν παρακειμένων ἄλλων γωνιῶν, καὶ οὕτω ἀποτελοῦσι συνεχῆ γραμμήν,

(1) Ἡ κεραμεικὴ τῶν συνοικισμῶν τούτων ὁμοιάζει καθόλου, ὅπως ἐσημείωσα ἤδη ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, σ. 3, πολὺ πρὸς τὴν θεσσαλικὴν κεραμεικὴν τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς Χαιρωνείας καὶ τῆς Ἐλατείας φέρουσιν, ὅπως τὰ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β, ἐρυθρὰ στιλπνὰ κοσμήματα ἐπὶ ἐδάφους ἄλλοτε μὲν ὑπερύθρου ἢ κιτρινωποῦ, ἄλλοτε δὲ λευκοῦ ἢ ὑπολεύκου. Τὰ ποικίλματα εἶναι συνήθως κιγκλιδωτά, ἀπαντῶσιν ὅμως καὶ αἱ παράλληλοι εὐθεῖαι γραμμαί, οἱ ῥόμβοι, τὸ ἁπλοῦν ὀδοντωτὸν (Athen. Mitt. 1905 σ. 136, εἰκ. 7) ἢ ὀδοντωτὸν ὡς παρυφὴ ῥόμβων (αὐτ. σ. 124, εἰκ. 3), στοῖχοι τριγώνων ἐπ' ἀλλήλων κείμενοι, ὡς ἀνωτ. εἰκ. 96, καὶ ἄλλα. Ἡ στιλπνότης δὲ τῶν κοσμημάτων νομίζω ὅτι καὶ ἐνταῦθα προέρχεται ἐκ μηχανικῆς στιλβώσεως. Σχῆμα ἀγγείου ἀγαπητὸν ἐν Χαιρωνείᾳ φαίνεται ὅτι ἦτο δοχεῖόν τι σφαιρικὸν (Ath. Mitt. ἔ. ἀ. σ. 123, εἰκ. 2, β) ὅμοιον πρὸς τὸ ἀνωτέρω εἰκ. 85 ἐκ Καρατζάδαγλὶ ἀπεικονισθέν· πρὸς τούτῳ δὲ φιάλαι «μετ' ὀρθίων τοιχωμάτων». Τὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος ἔχουσιν ἐπίσης πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ θεσσαλικὰ Α 1, εὑρίσκονται δὲ καὶ ἐπὶ ἐκείνων συχνὰ θηλαί, ὁποίας ἔχουσι τὰ ἐκ Σέσκλου εἰκ. 73, 88, 89 καὶ ἄλλα. Τέλος εὑρέθησαν καὶ ἐν Ἐλατείᾳ πόδες ἀβαθῶν λεκανῶν (Ath. Mitt. ἔ. ἀ. σ. 137, εἰκ. 9) παραπλήσιοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους εἰκ. 87.

ἥτις εἶναι πραγματικῶς διττῶς τεθλασμένη. Αἱ ἄλλαι δὲ γωνίαι τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου, αἱ πλησιέστεραι πρὸς τὴν βάσιν, αἵτινες εἶναι νῦν παραπληρωματικαί, φαίνονται καὶ αὗται ὡς ἀποσπάσματα ὁμοίας γραμμῆς, τῆς ὁποίας αἱ πρὸς τὰ κάτω κορυφαὶ ἀπεκόπησαν χάριν τῆς βάσεως. Τὸ ἀντίστροφον συμβαίνει, ὅταν αἱ γραμμαὶ κεῖνται παρὰ τὰ χείλη τῶν ἀγγείων· διότι τότε ἀποκόπτονται αἱ πρὸς τὰ ἄνω βλέπουσαι κορυφαὶ καὶ οὕτω σχηματίζονται κρεμάμεναι γωνίαι. Ἐκ τῶν γωνιῶν δὲ παράγονται, καθ᾽ ὃν τρόπον εἴδομεν ἀνωτέρω, τὰ ὀδοντωτὰ κοσμήματα τῶν φιαλῶν πίν. 15 ἀρ. 1. 2, τῶν ὁποίων ἡ διάταξις ἀποδεικνύει πάλιν τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀραιῶς τεθλασμένης· ἐπ᾽ ἀμφοτέρων, μάλιστα δ᾽ ἐπὶ τῆς δευτέρας, ὁ μεταξὺ τῶν κοσμημάτων κενὸς χῶρος ἔχει τὴν μορφὴν ζώνης ὁριζομένης ὑπὸ δύο πυκνῶς καὶ ἀραιῶς τεθλασμένων γραμμῶν.

Κατ᾽ ἀρχὴν αἱ διττῶς τεθλασμέναι εἶναι βεβαίως ὑστερώτεραι τῶν ἁπλῶς κατὰ ἀραιὰ διαστήματα θλωμένων καὶ προέρχονται, ὡς φαίνεται, ἐξ ἐκείνων· ἐπειδὴ δηλαδὴ τὰ μεγάλα τμήματα προξενοῦσι μονοτονίαν τινά, θλᾶται ἕκαστον αὐτῶν πάλιν πλεονάκις καὶ οὕτω ἀποκτᾷ ἡ γραμμὴ μεγαλυτέραν ζωὴν καὶ κίνησιν. Ὁ νεωτερισμὸς οὗτος εἶναι, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, τὸ κυριώτατον γνώρισμα τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β. Εἶναι δὲ φανερόν, πόσον γόνιμος ὑπῆρξε, διότι ἐξ αὐτοῦ προέκυψε ποικιλία κοσμημάτων. Ἐνίοτε, εἶναι ἀληθές, τὰ κοσμήματα ταῦτα ἀπεμακρύνθησαν πολὺ ἀπὸ τῆς ἀρχετύπου μορφῆς καὶ ἔγιναν σχεδὸν ἀγνώριστα· οὕτω π. χ. φαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῆς διακοσμήσεως τῆς φιάλης πίν. 15, 2 καὶ τῆς τοῦ τεμαχίου πίν. 7, 3. Ἡ σχηματικὴ εἰκὼν 100 ὅμως, τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι νὰ παραστήσῃ κατὰ τρόπον μᾶλλον εὐσύνοπτον ὅλην τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐξέλιξιν, ἀποδεικνύει τὸ ἐναντίον. Ἐπ᾽ αὐτῆς ἔχομεν πρῶτον δυο ἀραιῶς τεθλασμένας γραμμάς, ἔπειτα δὲ τὰς αὐτὰς γραμμὰς διττῶς τεθλασμένας· κατόπιν αἱ γραμμαὶ διασπῶνται, ὅπως εἴπομεν ὅτι συμβαίνει παρὰ τὸν πυθμένα καὶ τὰ χείλη τῶν ἀγγείων, καὶ σχηματίζουσι γωνίας, τελευταῖον δὲ βλέπομεν τὰς γωνίας ταύτας πεπληρωμένας διὰ χρώματος καὶ μεταβαλλομένας εἰς ὀδοντωτὰ κοσμήματα, τῶν ὁποίων καὶ τὸ σχῆμα καὶ ἡ διάταξις ἔχουσιν ἀκριβῶς ὅπως ἐπὶ τῆς φιάλης πίν. 15, 2.

Τελειώνομεν ἐνταῦθα τὸν λόγον περὶ τῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β καὶ ἐν γένει περὶ τῶν ἀγγείων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἀλλὰ πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον, θὰ συνοψίσωμεν γενικώτερά τινα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ συναχθῶσιν ἐκ τῶν εἰρημένων.

Οἱ δύο ῥυθμοὶ τῶν γραπτῶν ἀγγείων ἔχουσι κοινά τινα γνωρίσματα, τὸ σπουδαιότατον δὲ ἐκ τούτων, τὸ συνδέον αὐτοὺς στενῶς, εἶναι, ὅτι ὡς βάσις τῆς διακοσμήσεως ἀμφοτέρων χρησιμεύει ἡ τεθλασμένη γραμμή. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον σπουδαῖαι εἶναι αἱ διαφοραί, ἕνεκα τῶν ὁποίων δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ ἕτερος προῆλθεν ἐκ τοῦ ἑτέρου. Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι ἀπὸ κοινῆς ῥίζης βλαστήσαντες ἀνεπτύχθησαν παραλλήλως, ἀλλ᾽ ὁ μὲν διετήρησε πολὺ τῆς ἀρχαϊκῆς ἁπλότητος, ὁ δὲ περισσότερον ἐνεωτέρισε καὶ ἔγινε ποικιλώτερος. Ὅτι δὲ εἶναι σύγχρονοι, θὰ ἴδωμεν μετ᾽ ὀλίγον.

Κοινὴ ῥίζα αὐτῶν ὑπῆρξαν ἴσως τὰ ἐγχάρακτα Α 2. Διότι εἰς αὐτὰ εὕρομεν, πλὴν τῆς τεθλασμένης γραμμῆς, καὶ δύο σχήματα ἀγγείων — τὰ μόνα ἀκριβέστερον ὁρισθέντα —, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὰ ἀρχέτυπα τῆς λεκανοειδοῦς φιάλης τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β καὶ τοῦ δοχείου τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α. Εὕρομεν προσέτι ἐπί τινων ἐγχαράκτων ἀγγείων ἡνωμένα τὸ λευκὸν καὶ τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα, ὁ συνδυασμὸς δὲ οὗτος φαίνεται ὅτι δύναται νὰ φωτίσῃ καὶ περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤχθησαν οἱ κεραμεῖς εἰς τὴν χρῆσιν τῶν γραπτῶν κοσμημάτων. Τὰ δύο τεμάχια πίν. 14 ἀρ. 4 καὶ 5 εἶναι ὡς πρὸς τοῦτο λίαν διδακτικά. Δυστυχῶς εἶναι ἀμφότερα πολὺ κολοβὰ καὶ δὲν γνωρίζομεν ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῆς διακοσμήσεως αὐτῶν· ὅσον βλέπομεν ὅμως, τὰ ποικίλματα, διὰ τῶν ὁποίων κοσμοῦνται, δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι καὶ ὡς λευκὰ ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους, ἤτοι ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α, καὶ ἀντιστρόφως ὡς ἐρυθρὰ ἐπὶ λευκῆς ἐπιφανείας, ὅπως εἶναι τὰ τῶν ἀγγείων Α 3 β.

Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν γραπτῶν ῥυθμῶν εἶναι ὀρθή, τότε ἡ ἐξέλιξις τῆς

κεραμεικῆς κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος πρόκειται ὁμαλὴ καὶ πολὺ φυσική: παλαιότατα ἐκ τῶν ἀγγείων εἶναι τὰ μονόχρωμα, ἐκ τούτων κατάγονται τὰ ἐγχάρακτα (ἴδε σ. 174) καὶ ἐκ τῶν ἐγχαράκτων πάλιν τὰ γραπτὰ ἀμφοτέρων τῶν ῥυθμῶν. Ὅτι δὲ ἀληθῶς τὰ πράγματα ταύτην περίπου τὴν ὁδὸν ἠκολούθησαν, θεωρῶ πολὺ πιθανόν. Ὑπολείπονται ὅμως πρὸς ἐξήγησιν γεγονότα τινά, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὅτι δὲν συμφωνοῦσι καλῶς πρὸς τὴν ἐκτεθεῖσαν γνώμην.

Οὕτω συνάγεται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σέσκλου, ὅτι ὁ ῥυθμὸς Α 3 α τῶν γραπτῶν ἀπαντᾷ εἰς τὸ αὐτὸ στρῶμα μετὰ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β, τὸ αὐτὸ δὲ εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι εἶναι ἀληθὲς καὶ περὶ τῶν ἐγχαράκτων καὶ περὶ τῶν μονοχρώμων. Οἱ τέσσαρες ῥυθμοὶ ἦσαν ἄρα συγχρόνως ἐν χρήσει. Δεύτερον δὲ εἴπομεν ἐπανειλημμένως, ὅτι τὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα ἐθεωρήσαμεν ὡς τὰ ἀρχαιότατα, εἶναι τελειότερα τῶν ἄλλων, τελειότερα καὶ αὐτῶν τῶν ἐγχαράκτων, μετὰ τῶν ὁποίων συνδέονται ἀμεσώτερον.

Ἀλλ' ἡ σύγχρονος χρῆσις ῥυθμῶν διαφόρου ἡλικίας δὲν εἶναι πρᾶγμα ἄγνωστον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κεραμεικῆς. Οἱ προγενέστεροι τρόποι δὲν ἐξαφανίζονται ἀμέσως μετὰ τὴν ἐμφάνισιν νέων, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσιν ἐπί τινα χρόνον νὰ ὑπάρχωσι μετ' ἐκείνων. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, φαίνεται ὅμως πραγματικῶς, ὅτι ἐνταῦθα οἱ ἀρχαιότεροι ῥυθμοὶ ἐπέζησαν μακρότερον τοῦ συνήθους χρόνον, ἴσως αἰῶνας ὅλους. Ἠδυνήθησαν δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ διατηρηθῶσι τόσον χρόνον παρὰ τοὺς νεωτέρους, διότι ἕκαστος ῥυθμὸς εἶχεν ἴδιον ἢ ἴδια κέντρα, εἰς τὰ ὁποῖα ἠσκεῖτο κατὰ παράδοσιν· καὶ ἡ ἐμφάνισις εἰς ἓν μέρος τῆς χώρας νέου ῥυθμοῦ δὲν εἶχε πολλὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν τύχην τῶν εἰς ἄλλα μέρη ἀσκουμένων. Οὕτω λοιπόν, ὅταν οἱ κεραμεῖς τόπου τινὸς ἤρχισαν νὰ χαράττωσι κοσμήματα ἐπὶ τῶν μονοχρώμων ἀγγείων καὶ κατόπιν προσέθηκαν εἰς αὐτὰ καὶ τὸ λευκὸν χρῶμα, δὲν ἐμιμήθησαν αὐτοὺς πάντες, ἀλλ' εἰς ἄλλους τόπους ἐξηκολούθησαν νὰ ἐργάζωνται κατὰ τὸν πατροπαράδοτον τρόπον καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀνήγαγον τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἁπλῶν μονοχρώμων εἰς θαυμασίαν, ὡς εἴδομεν, τελειότητα. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ κατόπιν, ὅταν ἐκ τῶν ἐγχαράκτων πάλιν προῆλθον τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα· οἱ ἀρχαιότεροι ῥυθμοὶ καὶ τότε δὲν ἐξέλιπον, μόνον δέ, ὡς φαίνεται, ἡ διάδοσις τῶν γραπτῶν ἔγινεν αἰτία νὰ μὴ παραχθῶσι πλέον νέαι κατηγορίαι μονοχρώμων ἀνάλογοι πρὸς τὰς παλαιοτέρας (πρβ. σ. 165). Καὶ τοῦτο εἶναι εὐνόητον, διότι νῦν προφανῶς τὰ γραπτὰ ἦσαν ἐν μεγαλυτέρᾳ τιμῇ καὶ ταῦτα πρὸ πάντων προσείλκυον τοὺς ἀνθρώπους, ὅσα δὲ νέα μονόχρωμα κατεσκευάζοντο, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κοινὰ σκεύη τῆς καθημερινῆς χρήσεως. Οὐχ ἧττον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπὸ μακροῦ χρόνου παρῆγον τὰ ὡραῖα μονόχρωμα τῆς παλαιοτέρας τεχνοτροπίας, ἐκεῖνοι ἐξηκολούθησαν καὶ νῦν νὰ παράγωσιν αὐτά.

Ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν γραπτῶν κοσμημάτων φαίνεται ὅτι καθόλου ὑπῆρξε βλαβερὰ εἰς τὸ κυρίως κεραμεικὸν ἔργον· καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιμελέστατα ἐκ τῶν γραπτῶν ἀγγείων δὲν ἔχουσι πλέον τοιχώματα τόσον λεπτὰ καὶ τόσον ὁμαλὰ καὶ ὁ πηλὸς αὐτῶν δὲν εἶναι τόσον καθαρός, διότι ἀναμφιβόλως ἡ ἀξία αὐτῶν ἐκρίνετο μᾶλλον ἐκ τῆς διακοσμήσεως καὶ εἰς ταύτην ἔδιδον μεγαλυτέραν προσοχὴν οἱ κεραμεῖς.

Οἱ δύο ῥυθμοὶ τῶν γραπτῶν ἀγγείων εἶχον πιθανώτατα καὶ αὐτοὶ χωριστὰ κέντρα, οὕτω δὲ ἐξηγεῖται ἡ ἀρχαϊκὴ λιτότης τῶν κοσμημάτων τοῦ πρώτου ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τοῦ δευτέρου.

Ἐξηγεῖται προσέτι ἐξ ὅσων εἴπομεν καὶ τὸ ἀνωτέρω (σ. 168) σημειωθὲν γεγονός, ὅτι δὲν ἀπαντῶσι πάντες οἱ ῥυθμοὶ πανταχοῦ τῆς Θεσσαλίας ὁμοίως.

Τελευταῖον δὲ ἐξηγεῖται καὶ τὸ ἄλλο γεγονός, ὅτι εἰς ἕκαστον ῥυθμὸν ὑπάρχουσι δύο ἢ τρία σχήματα ἀγγείων, ἢ καὶ ἓν μόνον, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ μᾶλλον ἀγαπητά, ἐνῷ ἄλλα ἢ δὲν ἀπαντῶσιν ἢ ἀπαντῶσι σπανίως. Προφανῶς τὰ τοπικὰ κέντρα, ἅτινα εἰργάζοντο εἰδικῶς εἰς ἕνα ῥυθμόν, διετήρησαν κατὰ παράδοσιν καὶ ὡρισμένα σχήματα, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον ὡσαύτως εἰδικότητα.

Καθόλου λοιπὸν κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἡ κεραμεικὴ δὲν ἦτο πανταχοῦ τῆς Θεσσαλίας ὁμοιόμορφος, ἀλλ' εἰς ἄλλα μέρη ἠσκοῦντο ἄλλοι ῥυθμοί. Ἐκ τούτων δὲ μᾶλλον διαδεδομένοι φαίνεται — ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον — ὅτι ἦσαν ὁ τῶν μονοχρώμων Α 1 καὶ ὁ δεύτερος τῶν γραπτῶν Α 3 β.

B. Ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς περιόδου ταύτης, ὀφείλεται ἐξ ἴσου εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου, καὶ σχεδὸν μόνον εἰς αὐτάς. Ἐκ τῶν ἄλλων συνοικισμῶν τῆς Θεσσαλίας δὲν ηὐξήθησαν μέχρι τοῦδε σπουδαίως αἱ γνώσεις ἡμῶν, διότι δὲν ἔχομεν πολλὰ σχετικὰ εὑρήματα· καὶ ἐὰν ἐξαιρέσωμεν ὀλίγα τεμάχια, πάντα τὰ ἄλλα, ἅτινα μέλλομεν νὰ ἀπεικονίσωμεν καὶ περιγράψωμεν εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ἀνεκαλύφθησαν ἢ ἐν Σέσκλῳ ἢ ἐν Διμηνίῳ.

1. Μονόχρωμα ἀγγεῖα (B 1).

Ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω (σ. 165 καὶ 193) περὶ τῶν μονοχρώμων τοῦ ὑψηλοτέρου στρώματος τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἰσχύουσι καὶ περὶ τῶν τῆς νεωτέρας περιόδου. Εἶναι σκεύη τῆς καθημερινῆς χρήσεως, καὶ τὰ μὲν σχήματα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον μεμονωμένα, ἡ δ᾿ ἐργασία οὐχὶ ὁμοιόμορφος, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως χονδροειδής· ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων δὲν εἶναι πάντοτε ὁμαλὴ οὐδ᾿ ἐστιλβωμένη, τὸ δὲ χρῶμα αὐτῆς συνήθως κεραμόχρουν ἢ κιτρινωπόν.

Τὰ τεχνικῶς τέλεια μονόχρωμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν σχήματα δὲν εὑρίσκονται πλέον εἰς ταύτην, ἄλλαι δὲ κατηγορίαι ἴσης ἢ ἀναλόγου τελειότητος δὲν ἐπλάσθησαν· τοὺς λόγους ὑπεδείξαμεν ἤδη ἀνωτέρω.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς νεωτέρας περιόδου φαίνεται ὅτι ἀνήκει ὁ ἀρυτὴρ εἰκ. 101, ὅστις εἶναι ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ καὶ ἔχει ὕψος ὅλον 0,18 μ. Θέτομεν δ᾿ αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου ἕνεκα τοῦ βάθους, ἐν ᾧ εὑρέθη.

Ἄλλου ὁμοίου ἀρυτῆρος σώζεται ἡ λαβὴ (μῆκ. 0,18 μ.), ἥτις εἶναι ὡσαύτως ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ, ἀλλὰ καλύτερον ἐξειργασμένη, ἔχει δὲ μορφὴν φαλλοῦ (εἰκ. 102). Ἐκ τοῦ ὀργείου εὑρέθησαν μόνον δύο τεμάχια μὴ προσαρμοζόμενα εἰς τὴν λαβήν, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου.

Ἄλλος φαλλὸς (εἰκ. 103) προέρχεται πιθανῶς ἐπίσης ἐξ ἀρυτῆρος.

Εἰκὼν 101.

Τοῦ ἀγγείου εἰκ. 104 ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δ᾿ ὑπάρχει μετρίως ἐστιλβωμένον στρῶμα καθαρωτέρου πηλοῦ. Τὸ σχῆμα ἀπαντᾷ παρεμφερὲς περίπου εἰς τοὺς τάφους τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος (πρβ. ἀνωτ. εἰκ. 33 καὶ 56), ἀλλὰ

Εἰκὼν 102.

Εἰκὼν 103.

τὸ ἐνταῦθα ἀπεικονιζόμενον ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ὕψος ἔχει μετὰ τῆς λαβῆς 0,12 μ.

Ἐν εἰκ. 105 εἰκονίζεται μικρὸς κύαθος ἐκ πη-

λου λευκοκιτρίνου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λεία, ἀλλ' οὐχὶ καλῶς ἐστιλβωμένη· ἡ λαβὴ συνεπληρώθη, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς πιθανότητος. Εὑ-

Εἰκὼν 104. *Εἰκὼν 105.*

ρέθη ἐν Διμηνίῳ παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, ἥτις ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ προδόμου καὶ τοῦ δώματος τοῦ μεγάρου Α. Ὕψος ἄνευ τῆς λαβῆς 0,08 μ.

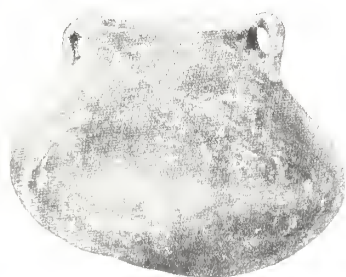
Ἡ φιάλη εἰκ. 106 εἶναι ἐρυθροβαφὴς καὶ ἔχει σχῆμα, τὸ ὁποῖον εἶναι συχνότατον εἰς τὸν πρῶτον

Εἰκὼν 106.

ῥυθμὸν τῶν γραπτῶν ἀγγείων τῆς περιόδου ταύτης. Διάμ. τῶν χειλέων αὐτῆς 0,225 μ.

Ὁμοίως εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀνήκουσιν, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ τόπου τῆς

Εἰκὼν 107.

εὑρέσεως αὐτῶν, τὰ ἀγγεῖα εἰκ. 107 καὶ 108. Τοῦ πρώτου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐστιλβωμένη καὶ κατὰ μὲν τὸ ἥμισυ κιτρινωπή, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ μελανὴ ἐκ καπνοῦ. Ὕψ. 0,125 μ. Τοῦ δὲ σκύφου εἰκ. 108 ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κεραμόχρους καὶ ἀστίλ-

Εἰκὼν 108.

βωτος, πολλαχοῦ δὲ καὶ ἀνώμαλος· ἐπὶ τοῦ χείλους φέρει μικρὰν ἀπόφυσιν. Ὕψ. 0,18 μ.

Τελευταῖον μνημονεύομεν ἓν πολὺ μικρὸν ἀγγεῖον (ὕψους 0,055), ὅμοιον κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ ἐν εἰκ. 107, ὅπερ εὑρέθη περιέχον βῶλον ἐρυθροῦ χρώματος καὶ ὀλίγους κόκκους σίτου.

Πλὴν τῶν ὀλίγων τούτων ἀρτίων ἀγγείων ἀνεκαλύφθησαν, ὡς εἶναι εὐνόητον, καὶ πολλὰ τεμάχια. Ἐκ τούτων ἓν (εἰκ. 109) εὑρεθὲν ἐν Διμηνίῳ παρὰ τὰ θεμέλια τοῦ τείχους τῆς δυτικῆς πλευ-

Εἰκὼν 109.

ρᾶς τοῦ πρώτου περιβόλου φέρει ἀπόφυσιν, ἥτις δύναται νὰ εἶναι πούς, πιθανώτερον ὅμως εἶναι κερατοειδὴς ἐξοχή. Παρεμφερεῖς ἐξοχὰς θ' ἀπαντήσωμεν καὶ κατωτέρω μεταξὺ τῶν ἐγχαράκτων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τῶν τοῦ χαλκοῦ.

2. Ἀγγεῖα μετ' ἐγχαράκτων κοσμημάτων (Β 2).

Τὰ πλεῖστα εἶναι ἢ μελανότεφρα ἢ βαθέος καστανοῦ χρώματος· τινὰ εἶναι καστανέρυθρα καὶ

ὀλίγα, ὡς τὰ εἰκ. 110 καὶ πίν. 17 ἀρ. 6, 18 ἀρ. 1, καθαρῶς κεραμόχροα. Τὰ σκοτεινὰ χρώματα συνήθως δὲν εἶναι ἐντελῶς ὁμοιόμορφα ἐφ' ἁπάσης τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ παραλλάσσουσι κατὰ τόπους. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὁμαλὴ καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον καλῶς ἐστιλβωμένη, πλὴν τῶν μερῶν, ἅτινα ὡς θὰ ἴδωμεν ἐπίτηδες ἀφέθησαν ἀστίλβωτα καὶ

Εἰκὼν 110.

τραχέα. Ὁ πηλὸς δὲν εἶναι πολὺ καθαρός, εἰς πολλὰ δὲ ἀγγεῖα εἶναι ἐρυθρὸς εἰς τὴν ἔσω ἐπιφάνειαν, τεφρὸς εἰς τὸ μέσον καὶ μελανότεφρος εἰς τὴν ἔξω. Εἰς ἄλλα ὅμως πάλιν συμβαίνει τὸ ἐναντίον, ἤτοι ἡ ἔσω ἐπιφάνεια εἶναι μελανὴ ἢ μελανότεφρος, ἡ δὲ ἔξω χρώματος μᾶλλον ἀνοικτοῦ.

Τὰ κοσμήματα εὑρίσκονται πάντοτε ἐπὶ τῆς ἑτέρας μόνον τῶν ἐπιφανειῶν. Πιθανῶς τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν τεμαχίων προέρχονται ἀπὸ ἀγγείων, τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸν δὲν ἐφαίνετο, ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἱκανὰ τὸν ἀριθμόν, ἅτινα ἀνῆκον εἰς σκύφους, ὡς φαίνεται (π. χ. πίν. 17 ἀρ. 5.6 καὶ πίν. 18 ἀρ. 1.11), καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἐσωτερικὸν ὡσαύτως μένει ἀκόσμητον. Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι, ὅτι ἄφινον τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ τούτων ἀστίλβωτον καὶ ἀλείαντον, ὅπως ἦτο ἡ τῶν ἐχόντων στενὸν στόμιον ἀγγείων.

Σχήματα ὀλίγα δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν. Οἱ σκύφοι, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν, φαίνεται ὅτι ἦσαν μέτρια τὸ μέγεθος ἀγγεῖα, ἄνευ λαβῶν καὶ ἄνευ βάσεως· καθόλου ὑποθέτω ὅτι καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὸ μέγεθος ὡμοίαζον πρὸς τὸν ἀνωτ. εἰκ. 70. Ἔξω δὲ περὶ τὰ χείλη αὐτῶν μένει συνήθως — ὑπάρχουσι δύο ἐξαιρέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶναι ἡ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 113 — μία ταινία ὄχι μόνον ἀκόσμητος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον τραχεῖα, ὅπως εἶναι καὶ τὸ ἐσωτερικόν.

Ἄλλο σχῆμα εἶναι τὸ τοῦ ἀρτίου δοχείου πίν. 17, 1, τὸ ὁποῖον ἔχει ὕψος 0,085μ. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι χρώματος μελανοτέφρου, οὐχὶ πανταχοῦ ὁμοιομόρφου, ἔχει δὲ δύο λαβάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἑτέρα ἀπεσπάσθη μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ συνεδέθη πάλιν δι' ἱμάντων ἢ ἄλλου τινὸς μέσου, ὡς δεικνύουσι δύο τρήματα πρὸς τοῦτο τρυπηθέντα. Ὁ λαιμὸς ἔχει σχῆμα κολούρου κώνου καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι τραχεῖα, ἐνῷ ἡ κοιλία εἶναι λειοτάτη. Κάτω ὁ πυθμὴν εἶναι κυρτὸς καὶ μόνον μικρὸν μέρος αὐτοῦ εἶναι ἐπίπεδον, ἐπὶ τούτου δὲ πατεῖ τὸ ἀγγεῖον. Ὁ πυθμὴν εἶναι ἀκόσμητος, ἀλλὰ λεῖος.

Ὅμοιον περίπου ἦτο τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου πίν. 16,1, τοῦ ὁποίου τὸ πλεῖστον ἐλλείπει· αἱ λαβαὶ ὅμως αὐτοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων μία σώζεται, ἔκειντο ἐπὶ τῆς κοιλίας· ὁ λαιμὸς εἶναι πάλιν ἀλείαντος καὶ τραχύς. Ἐπίσης τὰ τεμάχια εἰκ. 110 καὶ πίν. 18 ἀρ. 10. 12, πίν. 19 ἀρ. 7 ἀνῆκον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς παρεμφερῆ δοχεῖα.

Τοῦ ἀγγείου πίν. 17,2 τὸ σχῆμα δὲν εἶναι βέβαιον, διότι τὸ ἄνω μέρος εἶναι κολοβόν· δυνατὸν νὰ εἶχε λαιμὸν στενούμενον πρὸς τὰ ἄνω καὶ νὰ ἀπετέλει καὶ τοῦτο δοχεῖον. Τὸ σωζόμενον ὕψος αὐτοῦ εἶναι 0,10 μ.

Ἄλλα τινὰ τεμάχια εἶναι βεβαίως λείψανα μεγαλυτέρων ἀγγείων, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ πάχους καὶ τῆς μικρᾶς καμπυλότητος αὐτῶν, τὸ δὲ τεμάχιον πίν. 19,10 προέρχεται ἴσως ἀπὸ τοῦ ὤμου ὡσαύτως εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ τὸ πίν. 17,7 ἀπὸ τῆς βάσεως. Περὶ τοῦ σχήματος ὅμως αὐτῶν οὐδὲν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν.

Ἐπίσης ἄγνωστον εἶναι τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον δύο τεμάχια φέροντα αἰχμηρὰς ἀποφύσεις (εἰκ. 111 καὶ 112)· τὸ πρῶτον εὗρον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Μάρκου (σ. 10, ἀρ. 51) συνοικισμοῦ, τὸ δὲ δεύτερον ἐν Σέσκλῳ. Παρεμφερὴς εἶναι ἡ ἀπόφυσις, τὴν ὁποίαν ἀπεικονίσαμεν ἀνωτέρω (εἰκ. 109), ὅπως δὲ περὶ ἐκείνης, οὕτω καὶ περὶ τούτων δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν, ἐὰν εἶναι πόδες ἢ κερατοειδεῖς κοσμηματικαὶ ἐξοχαί. Ἕνεκα ὅμως ἄλλων ὁμοίων ἀποφύσεων, τὰς ὁποίας δημοσιεύομεν κατωτέρω μεταξὺ τῶν ἐγχαράκτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος (Γ 2) καὶ αἵτινες ἀναντιλέκτως εἶναι οὐχὶ πόδες, παραδέχομαι ὅτι

καὶ αἱ ἐν εἰκ. 111 καὶ 112 εἶναι ὡσαύτως ἐξοχαί.

Ὅλως ἰδιόρρυθμα εἶναι δύο ἄλλα ἐγχάρακτα ἀγγεῖα (πίν. 16 ἀρ. 2 καὶ 3), ἀλλὰ ταῦτα θὰ περιγράψωμεν κατωτέρω χωριστά.

Τὰ κοσμήματα εἴπομεν ὅτι εὑρίσκονται μόνον ἐπὶ τῆς ἔξω ἐπιφανείας. Ἐκ τῶν σχημάτων δὲ αὐτῶν τὰ συνηθέστερα εἶναι αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ καὶ μάλιστα αἱ πυκνῶς τεθλασμέναι. Ἡ διάταξις αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀγγείου πίν. 17,2 καὶ τοῦ τεμαχίου πίν. 18,8 εἶναι ὁποία περίπου εἰς τὸν ῥυθμὸν Α 3 ϐ, ἔχομεν δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης διατάξεως παράγωγον ὀδοντωτὸν ποίκιλμα πίν. 18,5 (πρϐ. ἀνωτ. σ. 185, εἰκ. 94). Ὁμοίως νομίζω, ὅτι ἔχει σχέσιν πρὸς αὐτὴν τὸ κόσμημα τοῦ τεμαχίου πίν. 19,6, ἀναμφιβόλως δ' ἐξ αὐτῆς κατάγεται καὶ τὸ πίν. 16,1 ἐν τῷ μέσῳ ἐγκεχαραγμένον· ὡς πρὸς τὸ ἄνωθι αὐτοῦ ἀνεστραμμένον τριγωνικὸν ἐπίθεμα πρϐ. πίν. 15,1 καὶ σ. 185.

Εἰκὼν 111.

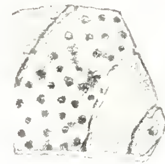

Εἰκὼν 112.

Συχνότερον ὅμως πολὺ ἀπαντῶσιν αἱ πυκνῶς τεθλασμέναι γραμμαὶ συντεταγμέναι εἰς συστήματα ἐκ πλειόνων παραλλήλων (πίν. 18 ἀρ. 1. 12 καὶ πίν. 19 ἀρ. 2. 4 κ. ἄ.), ἡ διεύθυνσις δὲ αὐτῶν συχνὰ δὲν ἦτο παράλληλος πρὸς τὰ χείλη καὶ τὸν πυθμένα, οὔτε κάθετος ἐπ' αὐτά, ἀλλὰ λοξή, ὅπως καὶ εἰς τὸν ῥυθμὸν Α 3 ϐ.

Ὡσαύτως συγγένειαν πρὸς τὸν ῥυθμὸν Α 3 ϐ μαρτυροῦσιν οἱ ῥόμβοι, οἵτινες εἶναι ἢ ἁπλοῖ (πίν. 17, 3) ἢ πληροῦνται διὰ κιγκλιδώματος (πίν. 17,4).

Ἀλλὰ μετὰ τὰς πυκνῶς τεθλασμένας γραμμὰς κοινότατα πάντων εἶναι τὰ συστήματα μικρῶν παραλλήλων εὐθειῶν γραμμῶν, αἵτινες ἐνίοτε εἶναι μόναι (πίν. 18 ἀρ. 3 καὶ 10), ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως τέμνονται ὑπὸ ἄλλης ἢ ἄλλων (πίν. 16, 1, πίν. 17, 3 καὶ πίν. 18, 2). Ὅταν ἡ τέμνουσα εἶναι μία καὶ δύο αἱ τεμνόμεναι, παράγεται ποίκιλμα ὅμοιον πρὸς τὸ γράμμα Η. Ἐνίοτε ὅμως καὶ ἡ τεμνομένη εἶναι μία, τότε δὲ ἔχομεν τὸν σταυρόν.

Εἰκὼν 113.

Εἰκὼν 114.

Ἄλλα κοσμήματα εἶναι τὸ τοῦ τεμαχίου πίν. 17, 7, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν *ἰσοδομικόν*, καὶ τὸ κιγκλιδωτὸν (πίν. 17, 6 καὶ πίν. 18, 11). Ἔπειτα τὸ πίν. 19, 1, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι εἶναι παραλ-

Εἰκὼν 115

Εἰκὼν 116.

λαγὴ τοῦ ἰσοδομικοῦ· αἱ στιγμαὶ (εἰκ. 113. 114. 115)· στοῖχος πεταλοειδῶν τύπων (εἰκ. 116)· γραμμίδια (εἰκ. 117) καὶ τόξα ἢ ἡμικυκλικαὶ ταινίαι (πίν. 18 ἀρ. 4 καὶ 11).

Εἰκὼν 117.

Τὰ σπουδαιότερα ὅμως πάντων τῶν ἐπὶ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων ἀπαντώντων κοσμημάτων εἶναι

τὰ *σπειροειδῆ* (εἰκ. 110 καὶ 111 καὶ πίν. 17 ἀρ. 1. 5, πίν. 18, 1). Αἱ σπεῖραι εἶναι μεμονωμέναι ἕλικες ἀπολήγουσαι εἰς ἑαυτὰς καὶ κεῖνται συχνὰ μεταξὺ ἄλλων κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα πολλάκις διακόπτουσιν ἢ καλύπτουσιν ἐν μέρει. Ὅπως δὲ τὰ λοιπὰ πάντα κοσμήματα, εἶναι καὶ αἱ σπεῖραι ἐγκεχαραγμέναι ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας· ἓν ὅμως τεμάχιον (πίν. 17, 5) προερχόμενον πιθανῶς ἀπὸ τοῦ χείλους σκύφου φέρει μαστοειδῆ ἐξόγκωσιν καὶ περὶ αὐτὴν ἑλίσσεται ἀνερχομένη ἡ ἐγχάρακτος σπεῖρα οὕτω, ὥστε ὁ ὀφθαλμὸς αὐτῆς κεῖται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἐξογκώσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐξοχῆς εἰκ. 112 ἡ σπεῖρα μετεβλήθη εἰς μαιανδροειδὲς ποίκιλμα· ἡ καταγωγὴ ὅμως αὐτῆς γίνεται καταφανὴς ἐκ παραβολῆς πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐξοχὴν εἰκ. 111 (1).

Τὸ σπειροειδὲς κόσμημα δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, εἰς τὴν νεωτέραν ὅμως εἶναι πολὺ συχνὸν ἐπὶ τῶν γραπτῶν ἀγγείων.

Αἱ γραμμαὶ τῶν κοσμημάτων συνήθως εἶναι μονόσυρτοι, δηλαδὴ ἐχαράχθησαν εἰς μίαν φοράν. Ἀλλὰ τῶν πυκνῶς τεθλασμένων, οἱονεὶ τρεμουσῶν, γραμμῶν ἕκαστον τμῆμα ἐχαράχθη διὰ χωριστοῦ κεντήματος μικροῦ ἐργαλείου πλαγίως πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου κρατουμένου (πίν. 18, 12 καὶ πίν. 19 ἀρ. 3 καὶ 4. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἐσχηματίσθησαν ἐνίοτε καὶ μεγαλύτεραι εὐθεῖαι γραμμαὶ (πίν. 18 ἀρ. 3 καὶ 7, πίν 19, 6). Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἢ ἄλλου ὁμοίου ἐργαλείου, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸ ἄκρον ἀμβλὺ καὶ ἐκρατεῖτο καθέτως πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου, ἐχαράχθησαν ἢ μᾶλλον ἐτυπώθησαν τὰ ποικίλματα τοῦ ἀγγείου πίν. 17, 2 καί τινων τεμαχίων (εἰκ. 110 καὶ 111 καὶ πίν. 19, 3 (αἱ εὐθεῖαι))· ἐπιέζετο δηλαδὴ τὸ ἐργαλεῖον ἐπὶ τοῦ νωποῦ πηλοῦ ἐπανειλημμένως καὶ τόσον πυκνῶς, ὥστε ἕκαστος τύπος ἐκάλυπτεν ἐν μέρει καὶ κατέστρεφε τὸν τῆς προηγουμένης πιέσεως, οὕτω δ' ἐσχηματίσθησαν αἱ γραμμαὶ ἐκ συνεχῶν πεταλοειδῶν τύπων (2).

(1) Πρβ. καὶ τὰς σπείρας τοῦ σκεύους πίν. 16 3 α καὶ 3 β, τὸ ὁποῖον εἴπομεν ὅτι θα περιγράψωμεν κατωτέρω χωριστά.

(2) Ὅμοιος ἀκριβῶς τρόπος ἀπαντᾷ ἐπὶ τεμαχίων ἀγγείων ἐκ Mondsee καὶ Götschenberg Much, Kupferzeit[2] σ. 276, εἰκ. 108 καὶ 109.

Αἱ ἐγχάρακτοι γραμμαὶ εἶναι ἄλλοτε λεπτότεραι καὶ ἄλλοτε παχύτεραι. Εἴς τινας περιπτώσεις ὅμως ὑπάρχουσι πλατεῖαι ταινίαι ἐσκαλισμέναι ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τῶν ἀγγείων (πρβ. τοὺς ῥόμβους πίν. 17, 3 καὶ πίν. 18 ἀρ. 6 καὶ 9), ἐνίοτε μάλιστα ὁλόκληρον τὸ ποίκιλμα εἶναι ἐσκαμμένον (πίν. 18,5 καὶ πίν. 19, 10). Ὁ πυθμὴν δὲ τῶν σκαλισμάτων τούτων εἶναι πάντοτε τραχὺς καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνώμαλος, ἐκ τοῦ ὁποίου συμπεραίνομεν ὅτι δὲν ἦτο ὁρατός.

Ἀληθῶς ἐσώθησαν ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων τεμαχίων τινῶν λείψανα λευκῆς ὕλης, ἅτινα ἐξήτασεν ὁ διευθυντὴς τῆς Βιομηχανικῆς Ἀκαδημίας καθηγητὴς κ. Ῥουσόπουλος καὶ εὗρεν, ὅτι εἶναι ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι αἱ ἐγχάρακτοι γραμμαὶ πάντων ἢ τοὐλάχιστον πολλῶν ἀγγείων ἦσαν πεπληρωμέναι διὰ τοῦ ἀσβεστίου. Τὸ αὐτὸ δὲ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν καὶ περὶ πάντων τῶν ἐσκαλισμένων ἢ ἐσκαμμένων κοσμημάτων, τῶν ὁποίων ὁ πυθμὴν εἶναι τραχύς. Ἐπομένως οἱ ῥόμβοι πίν. 17, 3 καὶ πίν. 18 ἀρ. 6 καὶ 9 περιεβάλλοντο ὑπὸ πλατείας λευκῆς ταινίας, τὰ δὲ κοσμήματα πίν. 18, 5 καὶ πίν. 19, 10 ἦσαν ὅλα λευκὰ καὶ ἐξῄροντο ἀπὸ τοῦ μελανοῦ ἐδάφους. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου πίν. 17,6 πάλιν φαίνεται ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς σπείρας καὶ ὁ ὀφθαλμὸς αὐτῆς ἦσαν πεπληρωμέναι διὰ τῆς λευκῆς ὕλης, ἐνῷ τοῦ ἄλλου ἡμίσεος μόνον τὸ περίγραμμα ἦτο λευκόν.

Διὰ λευκῆς ὕλης ἦσαν ἐπηλειμμένοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ οἱ λαιμοὶ τῶν ἀγγείων πίν. 16, 1, πίν. 17, 1 καὶ πίν. 19, 11 καὶ τὰ χείλη τῶν σκύφων πίν. 17, 6 καὶ πίν. 18, 1, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια εἶναι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τραχεῖα. Πώματα τὰ ἀγγεῖα ταῦτα δὲν εἶχον, διότι οὐδὲν τεμάχιον πώματος ἀνεκαλύφθη, τὸ δὲ δοχεῖον πίν. 17, 1 οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἕνεκα τῆς θέσεως τῶν λαβῶν. Καὶ ἐπειδὴ δύσκολον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐλείαινον μὲν καλῶς ἢ καὶ ἐστίλβωνον ὄχι μόνον τὰς φερούσας τὰ κοσμήματα ἐπιφανείας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς πυθμένας, οἵτινες ἦσαν ὀλιγώτερον ὁρατοὶ (πρβ. σ. 200), ἄφινον δὲ ἀκοσμήτους καὶ τραχεῖς μόνον τοὺς λαιμοὺς καὶ τὰ χείλη, ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ τραχύτης

αὐτῶν ἐκαλύπτετο ὑπὸ στρῶμα χρώματος λευκοῦ. Πραγματικῶς δὲ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τοῦ δοχείου πίν. 17, 1 διακρίνονται ἴχνη τινὰ λευκῆς ὕλης, ὡσαύτως ἐπὶ δύο τεμαχίων ἐκ τῶν χειλέων σκύφων. Ἴσως ὅμως καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια σκύφων τινῶν ἦτο ὁλόκληρος ἐπικεχρισμένη διὰ λευκῆς ὕλης, διότι καὶ αὕτη, ὡς εἴδομεν, εἶναι σχεδὸν πάντοτε τραχεῖα, ἐνῷ ἦτο τόσον ὁρατή.

Οὕτω τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ἅτινα νῦν εἶναι μονόχρωμα, εἶχον ὄχι μόνον γραμμάς τινας λευκὰς ἢ ὁλόκληρα κοσμήματα ἐκ λευκῆς ὕλης ἐμβεβλημένα, ἀλλὰ καὶ μεγάλας ἁπλᾶς ἐπιφανείας ἐπηλειμμένας διὰ τῆς αὐτῆς ὕλης.

Ἀντὶ τοῦ λευκοῦ μετεχειρίζοντο ἐνίοτε εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων βαθὺ **ἐρυθρὸν** χρῶμα· ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ χρῆσιν αὐτοῦ δὲν γνωρίζω. Ἐπί τινων τεμαχίων φαίνεται ἀληθῶς, ὅτι μόνον τὰ ἐγχαράγματα ἦσαν πεπληρωμένα διὰ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος. Ἐπὶ ἄλλων ὅμως λείψανα αὐτοῦ ὑπάρχουσιν ἐπὶ ὅλης τῆς ἐπιφανείας, ὡς ἐὰν ὅλη ἦτο ἐπικεχρισμένη διὰ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος καὶ ἐκάλυπτε καὶ αὐτὰ τὰ κοσμήματα. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται παράδοξον, ἀλλ' ὅμοιόν τι εἴδομεν (σ. 173) ὅτι συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἐγχάρακτα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, ἔνθα ἀπαντᾷ λευκὸν ἐπίχρισμα ἐπὶ τῶν κοσμημάτων (1).

(1) Ἡ πλήρωσις τῶν ἐγχαράκτων κοσμημάτων διὰ λευκῆς ὕλης εἶναι, ὡς γνωστόν, πολὺ διαδεδομένη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἡ χρῆσις ὅμως τοῦ ἐρυθροῦ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπαντᾷ σπανίως. Ἐξ Ἑλλάδος γνωρίζω ἐγὼ τὰ ἑξῆς ἄλλα παραδείγματα. Εἰς τοὺς παρὰ τὴν Χαιρώνειαν καὶ τὴν Ἐλάτειαν ἀνακαλυφθέντας συνοικισμοὺς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τοὺς ὁποίους ἐμνημονεύσαμεν ἤδη (σ. 2 καὶ 189), εὑρέθησαν πόδες ἀγγείων μελανοὶ κοσμούμενοι δι' ἐγχαραγμάτων καὶ σώζοντες ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος· ἐπὶ ἑνὸς τὸ χρῶμα τοῦτο διακρίνεται σαφῶς καὶ ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων καὶ ἔξω αὐτῶν, ἐπὶ ἄλλων ὅμως μόνον ἔξω. Δεύτερον ἀνεκάλυψεν ὁ Κλὼν Στέφανος ἐν τάφῳ τῆς Νάξου δοχεῖον κυκλαδικῆς ἐποχῆς φέρον τέσσαρα μαστοειδῆ τετρημένα ὀγκώματα καὶ κοσμούμενον δι' ἐγχαράκτων τοξοειδῶν γραμμῶν· ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων σώζεται ἐρυθρὸν χρῶμα, τὰ δὲ ὀγκώματα ἐκαλύπτοντο δι' αὐτοῦ. (Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Στεφάνου ἐν Νάξῳ ἴδε Congrès intern. d'archéol., Athènes 1905 σ. 216 ἑξ.). Καὶ τρίτον παρετηρήθη τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων τεμαχίου ἀγγείου εὑρεθέντος εἰς τὸ νεολιθικὸν στρῶμα τῆς Κνωσοῦ (Journal of Hell. Studies 1901 σ. 97). Ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας δὲ (Γορδίου καὶ Κύμης) ἀναφέρει δύο παραδείγματα ὁ Α. Körte (Athen. Mitt. 1897 σ. 24) καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν μοι εἶναι γνωστὸν ἓν μὲν ἐξ Αἰγύπτου (Journal of Hell. Studies 1891 πίν. 14, 8 καὶ σ. 176 Körte ἔ. ἀ.), ἓν δὲ ἐκ Σερβίας (Revue archéol. τόμ. 40 (1902) σ. 175) καὶ δύο ἢ τρία ἐκ Γερμανίας, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν μνημονεύει ὁ Körte (ἔ. ἀ.), τὰ δὲ λοιπὰ ὁ Köhl (Die Bandkeramik der steinzeitl. Gräberfelder und Wohnplätze in der Umgegend von Worms σ. 35).

Περὶ τῶν δύο σκευῶν πίν. 16, 2 καὶ 3 ἀνεβάλομεν νὰ ὁμιλήσωμεν μέχρι τοῦδε, διότι ὄχι μόνον τὰ σχήματα αὐτῶν εἶναι περιεργότερα, ἀλλὰ καὶ ἡ τεχνοτροπία διάφορος τῆς τῶν λοιπῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων, ὥστε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Ἐνομίσαμεν λοιπὸν ἀναγκαῖον νὰ χωρίσωμεν αὐτὰ ἀπ' ἐκείνων.

Τὸ ἐν πίν. 16, 3α καὶ 3β ἐκ δύο ὄψεων ἀπεικονισθὲν ἔχει ὕψος 0,17 μ. καὶ μῆκος 0,19 μ.· ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους καὶ οὐχὶ καλῶς ὠπτημένος, τὰ δὲ τοιχώματα παχέα καὶ ἡ ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη. Ἔχει σχῆμα πτύου, ἀποτελεῖται δ' ἐκ δοχείου, λαβῆς καὶ βάσεως. Τὸ δοχεῖον εἶναι ἀνοικτὸν ἔμπροσθεν καὶ ἔχει τὰ χείλη λοξῶς ἀποτετμημένα, ὥστε τὸ κάτω χεῖλος προέχει πολὺ ὑπὲρ τὸ ἄνω· εἶναι δὲ καὶ λεπτότερον τὸ κάτω χεῖλος — πιθανῶς διὰ νὰ εἰσχωρῇ εὐκόλως, συμφώνως πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ σκεύους, εἰς σωρὸν κόκκων ἢ ἄλλων παρεμφερῶν πραγμάτων. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ δοχείου ὑπάρχει κατὰ τὸ μέσον σειρὰ διατρήτων ῥόμβων, ὁποῖοι καὶ ἐπὶ τῆς λαβῆς φαίνονται. Ἡ λαβὴ ἀποτελεῖται ἐκ πλατείας ἐπιπέδου ταινίας, ἐκφυομένης ὄπισθεν τοῦ δοχείου, καὶ ἐκ δύο στρογγύλων βραχιόνων, διὰ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ ταινία ἐπὶ τοῦ δοχείου· φέρει δὲ εἰς τὸ μέσον ἡ ταινία πάλιν σειρὰν διατρήτων ῥόμβων σχηματιζομένων ὑπὸ δύο τεθλασμένων γραμμῶν. Ἑκατέρωθεν τῶν ῥόμβων ὑπάρχουσι μικρότερα τρήματα δηλοῦντα τὰ τρίγωνα, ἅτινα μένουσι κενὰ μεταξὺ μιᾶς τεθλασμένης καὶ μιᾶς εὐθείας γραμμῆς. Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τῆς πλατείας ταινίας, ὀλίγον ὑψηλότερον τῆς ἀρχῆς τῶν δύο βραχιόνων, εὑρίσκονται δύο μικραὶ ὀπαί, αἵτινες ἐχρησίμευον πρὸς ἀνάρτησιν τοῦ σκεύους διὰ σχοινίου. Τέλος ἡ βάσις ἔχει σχῆμα κολούρου κώνου καὶ εἶναι κάτω κοίλη.

Πλὴν τῶν διατρήτων ῥόμβων φέρει τὸ σκεῦος ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας ποικίλα ἐγχαράγματα, ἤτοι γωνίας, γραμμὰς καὶ σπείρας. Αἱ τελευταῖαι εὑρίσκονται καὶ ἐπὶ τοῦ δοχείου καὶ ἐπὶ τῆς λαβῆς ἑκατέρωθεν τῶν ῥόμβων, εἶναι δὲ συνεχεῖς καὶ αἱ καμπαὶ αὐτῶν γωνιώδεις, ὥστε ὁμοιάζουσι πολὺ περισσότερον πρὸς μαίανδρον ἢ πρὸς ἀληθεῖς σπείρας. (Πρβ. καὶ ἀνωτ. εἰκ. 112). Τὰς γωνίας δὲ τὰς σχηματιζομένας μεταξὺ τῶν σπειρῶν καὶ τῶν

ἑκατέρωθεν εὐθειῶν πληροῦσιν ἐπὶ τῆς λαβῆς ἐγχάρακτα τρίγωνα, ὁποῖα — διάτρητα ὅμως — ὑπάρχουσι καὶ ἑκατέρωθεν τῶν ῥόμβων. Τὰ τρίγωνα ταῦτα ἀπαντῶσιν, ὡς γνωστόν, συχνότατα καὶ ἐν τῇ μυκηναϊκῇ τέχνῃ.

Τὸ γωνιῶδες τῶν σπειρῶν, τὸ σχῆμα τῆς λαβῆς τοῦ σκεύους, οἱ διάτρητοι ῥόμβοι καὶ τὰ τρίγωνα μαρτυροῦσιν, ὅτι ἀπομιμεῖται ξύλινον πρότυπον. Κατὰ τὸν χαρακτῆρα δὲ τῶν κοσμημάτων, τὴν ἀτελῆ ὄπτησιν καὶ ἐν γένει ὅλην τὴν ἐργασίαν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐγχαράκτων τῆς περιόδου καὶ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι εἶναι ὑστερώτερον. Ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν μεσημβρινὴν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου, εἰς ἱκανὸν βάθος, ἀλλ᾽ εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ λόφου ἡ ἐπίχωσις δὲν εἶναι πάντοτε καθαρά, διότι πολλὰ πράγματα κυλίονται ὑπὸ τῆς βροχῆς ἢ ἐξ ἄλλων αἰτίων ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων εἰς τὰ κατώτερα. Οὐχ ἧττον πιστεύω, ὅτι ἀνήκει καὶ τοῦτο εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, πιθανῶς ὅμως ἐποιήθη εἰς ἄλλο ἐργαστήριον καὶ εἶναι δεῖγμα ἄλλης τοπικῆς τεχνοτροπίας.

Τὸ ἄλλο ἀγγεῖον (πίν. 16, 2) ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Στάη ἐν Διμηνίῳ κατὰ τὸ κέντρον περίπου τοῦ ἐσωτάτου περιβόλου, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις ἦτο μικρά. Ὁ πηλὸς αὐτοῦ εἶναι ἔσω τεφρός, ἡ ἐπιφάνεια ὅμως κεραμόχρους· φαίνεται μάλιστα ὡς νὰ ἐβάφη εἰς χρῶμα ἐρυθρόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον. Τὰ ἐγχαράγματα εἶναι ἐπιπόλαια, ἡ ὄπτησις ἀτελεστέρα καὶ ἐν γένει ὅλη ἡ ἐργασία ἀμελεστέρα ἢ εἰς τὸ προηγούμενον σκεῦος. Ἡ κοιλία φαίνεται ὅτι εἶχε μορφὴν πτηνοῦ, τοῦ ὁποίου λείπει τὸ πρόσθιον μέρος (ἐπὶ τῆς εἰκόνος τὸ πρὸς τὰ δεξιά), φέρει δὲ δύο ὦτα προέχοντα ἄνω ὡς πτερύγια καὶ ὁριζοντίως τετρημένα. Ὁ λαιμὸς εἶναι κυλινδρικὸς καὶ ὁμαλὸς τὴν ἐπιφάνειαν, διότι δὲν ἦτο λελευκωμένος — χρῆσις τοῦ λευκοῦ χρώματος ἐν γένει δὲν ἔγινεν οὔτε εἰς τοῦτο τὸ ἀγγεῖον οὔτε εἰς τὸ σκεῦος πίν. 16,3 —, εἰς τὴν βάσιν δὲ φέρει τέσσαρα διαμπερῆ τρήματα — ἀνὰ δύο ὑφ᾽ ἑκάτερον τῶν ὠτίων — ἐκβάλλοντα ὑπὸ τὸν πυθμένα. Ὕψ. ἔχει 0,11 μ.

Πλὴν τοῦ λαιμοῦ πᾶσα ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ ποικιλμάτων — σπειρῶν, γωνιῶν καὶ ἁπλῶν γραμμῶν. Αἱ σπεῖραι δὲν εἶναι συνεχεῖς οὐδὲ γωνιώδεις, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ὁμοιάζει πολὺ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο πρὸς τὸ προηγούμενον σκεῦος — πρβ. καὶ τὸ σχῆμα τῆς βάσεως —, ἂν καὶ εἶναι, ὡς εἶπον, ἀμελέστερον εἰργασμένον. Ἕνεκα τούτου θεωρῶ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, πολὺ πιθανόν, ὅτι καὶ τοῦτο ἀνέρχεται εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.'

Τὴν αὐτὴν ἐργασίαν δεικνύουσι καὶ δύο μικρὰ μὴ ἀπεικονισθέντα τεμάχια, ἅτινα εὗρον ἐν Διμηνίῳ εἰς στρῶμα ἐπιχώσεως συγκεχυμένης· διότι πλησίον καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος ἀνεκαλύφθησαν πράγματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν ἦσαν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἄλλα δὲ τοῦ λιθικοῦ. Ταῦτα ἐνισχύουσι βεβαίως τὰς περὶ τῆς ἡλικίας τῆς τεχνοτροπίας ἀμφιβολίας, ἀλλ᾽, ὡς εἶπον ἤδη, πιστεύω μᾶλλον ὅτι ἔχομεν τοπικὴν παραλλαγὴν τοῦ ῥυθμοῦ Β 2.

Τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος διαφέρουσι σημαντικώτατα ἀπὸ τῶν τῆς προηγουμένης. Ἡ μεγίστη καὶ καταφανεστάτη τῶν διαφορῶν εἶναι, ὅτι ἐκεῖ μὲν ἔχομεν ὅλως πρωτογενῆ ποικίλματα — ἁπλοῦς στοίχους ἤ, τὸ πολύ, ἀραιῶς τεθλασμένας γραμμάς — ἀποτελούμενα ἐκ τύπων τοῦ ὄνυχος ἢ στιγμῶν κ.τ.τ., ἐνταῦθα δὲ ἄρτιον σύστημα ἱκανῶς πλουσίας διακοσμήσεως. Ἄλλη διαφορὰ εἶναι, ὅτι δὲν ἀπαντᾷ λευκὴ ὕλη ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων τῆς πρώτης περιόδου. Καὶ τρίτη, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων τῆς δευτέρας περιόδου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρώματος μελανοῦ ἢ τεφροῦ, ἡ δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐρυθρά.

Ἀλλὰ καὶ κοινά τινα γνωρίσματα ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν ἀγγείων τῶν ῥυθμῶν Α 2 καὶ Β 2. Τὰ ποικίλματα π.χ. ἐκείνων ἀναμιμνήσκουσιν αἱ στιγμαὶ τεμαχίων τινῶν (εἰκ. 113. 114. 115) ἢ τὰ κεντήματα ἄλλων (πίν. 19, 1)· ἡ ἐπικάλυψις δὲ μεγαλυτέρων τμημάτων τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγγείων Β 2 διὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος ἀπαντᾷ, ὡς εἴδομεν, καὶ ἐπὶ τῶν ἐγχαράκτων Α 2, ἂν καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀλοιφῆς εἶναι διάφορον.

Πολὺ μεγαλυτέρα ὅμως εἶναι ὡς πρὸς τὰ κοσμήματα ἡ συγγένεια μεταξὺ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων Β 2 καὶ τῶν γραπτῶν Α 3 ϐ, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὰ γραπτὰ ταῦτα — ἢ ἄλλα ἐγ-

χάρακτα, ἄγνωστα ἔτι, φέροντα ὁμοίαν διακόσμησιν — ἐπέδρασαν οὐσιωδῶς ἐπὶ τὰ ἐγχάρακτα Β 2. Διότι οἱ ῥόμβοι, αἱ πυκνῶς τεθλασμέναι γραμμαὶ καὶ ἄλλα ἐξ αὐτῶν παραγόμενα ποικίλματα εἴδομεν ὅτι ἀποτελοῦσι κυριώτατα στοιχεῖα τῆς διακοσμήσεως καὶ τούτων καὶ ἐκείνων.

Τοὐναντίον δὲ ἄλλα τινὰ κοσμήματα, καὶ πρὸ πάντων τὰ σπειροειδῆ, εἶναι ἄγνωστα μὲν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ πάλιν τῶν γραπτῶν ῥυθμῶν τῆς νεωτέρας καὶ δεικνύουσιν ἀσφαλῶς, ποῦ πρέπει νὰ καταταχθῶσι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα.

Οὕτω λοιπὸν τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα Β 2 συνδέονται ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τῶν ἐγχαράκτων Α 2 καὶ τῶν γραπτῶν Α 3 β τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος — καὶ μετὰ τῶν μονοχρώμων Α 1 ἔχουσι κοινὸν τοὐλάχιστον τὸ σχῆμα τοῦ ἀώτου σκύφου (ἴδε σ. 199) — ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τῶν γραπτῶν τῆς νεωτέρας περιόδου. Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν μονοχρώμων Β 1 οὐδεμία συνάφεια ὑπάρχει καὶ τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον, ἀφοῦ τὰ μονόχρωμα Β 1 δὲν ἀποτελοῦσιν, ὡς εἴδομεν, διακεκριμένον ῥυθμόν.

Προσθέτω εἰς τὸ τέλος, ὅτι τὸ μελανότεφρον χρῶμα τῆς ἐπιφανείας τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀγγείων Β 2 εὕρομεν ἤδη ἐν Σέσκλῳ εἰς τὰ παλαιότατα μονόχρωμα, τὰ πλησίον τοῦ στερεοῦ ἀνακαλυφθέντα· εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι, ἀφοῦ κατόπιν σχεδὸν ἐντελῶς ἐξέλιπεν (ἴδε σ. 160), ἐμφανίζεται πάλιν ἐνταῦθα μετὰ τόσον χρόνον.

3. Γραπτὰ ἀγγεῖα.

Τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα διαιροῦμεν εἰς τρεῖς ῥυθμούς, *πρῶτον*, *δεύτερον* καὶ *τρίτον*.

α. Πρῶτος ῥυθμὸς (Β 3 α).

Τὰ ἀγγεῖα τοῦ ῥυθμοῦ τούτου εἶναι τὰ πολυαριθμότατα πάντων ἐν Σέσκλῳ καὶ Διμηνίῳ, ἀπαντῶσι δὲ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους συνοικισμοὺς τῆς Θεσσαλίας. Τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν καὶ τὸ χρῶμα τῶν κοσμημάτων δὲν εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά, διακρίνομεν δὲ ἕνεκα τούτου τρεῖς κυρίας κατηγορίας, τῶν ὁποίων τὰ γνωρίσματα εἶναι τὰ ἑξῆς.

Τῶν ἀγγείων τῆς πρώτης κατηγορίας ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὄχι καλῶς ὠπτημένος, περιέχει δὲ λεπτὴν ἄμμον ἢ τρίμματα λίθου· ἡ ἐπιφάνεια εἶναι χρώματος ἐρυθροῦ — συνήθως βαθέος ἐρυθροῦ, σπανιώτερον ἀνοικτοῦ — καὶ λίαν στιλπνή, τὰ δὲ κοσμήματα, ἅτινα συχνὰ εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον ἐξίτηλα, εἶναι χρώματος λευκοῦ καὶ ὁμοίως στιλπνὰ (πίν. 6, 2. Διὰ τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας πρβ. καὶ πίν. 8 ἀρ. 1. 2). Ὥστε κατὰ τὸ χρῶμα τῶν κοσμημάτων καὶ τῆς ἐπιφανείας ὁμοιάζουσι τὰ ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας ταύτης πρὸς τὰ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α, διακρίνονται ὅμως εὐκόλως ἀπ' ἐκείνων ὄχι μόνον ἐκ τῆς μορφῆς τῶν ποικιλμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς στιλπνότητος αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς μεγαλυτέρας στιλπνότητος τῆς ἐπιφανείας.

Μεταξὺ τῶν εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνηκόντων τεμαχίων ὑπάρχουσι πολλά, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς καὶ ἡ ἐπιφάνεια κατ' οὐδὲν διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν τῆς πρώτης κατηγορίας (ἴδε πίν. 8 ἀρ. 1. 2). Τῶν πλείστων ὅμως ὁ πηλὸς εἶναι καθαρώτερος καὶ τελειότερον ὠπτημένος, ἡ δ' ἐπιφάνεια χρώματος μᾶλλον ἀνοικτοῦ — ἐρυθροῦ κεραμόχρου, κιτρίνου, ὑποκιτρίνου (ἴδε πίν. 9) — καὶ ἐστιλβωμένη μέν, ἀλλ' οὐχὶ τόσον ἰσχυρῶς πλέον ὡς ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ. Ὑπάρχουσι μάλιστα τεμάχια ἔχοντα τὴν ἐπιφάνειαν ὅλως ἀστίλβωτον. Τὰ κοσμήματα τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι μελανά.

Τῶν ἀγγείων τῆς τρίτης κατηγορίας ὁ πηλὸς εἶναι ὑπέρυθρος καὶ καλῶς ὠπτημένος, ἡ δ' ἐπιφάνεια φέρει ἀλοιφὴν ὑπόλευκον, ἥτις ἄλλοτε εἶναι παχυτέρα καὶ ἄλλοτε ἀραιοτέρα· ὅταν δ' εἶναι ἱκανῶς παχεῖα καὶ καλῶς ἐστιλβωμένη, ὁμοιάζει σχεδὸν πρὸς ὑάλωσιν. Συχνὰ ὅμως — συχνότερον ἢ ἐν τῇ δευτέρᾳ κατηγορίᾳ — εἶναι ἀστίλβωτος. Τὰ κοσμήματα εἶναι πάλιν μελανά.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν τριῶν τούτων διακεκριμένων τεχνοτροπιῶν ἔχομεν καὶ ἀγγεῖα συνδυάζοντα τὰ γνωρίσματα δύο κατηγοριῶν. Οὕτω ἀπαντῶσιν ἐνίοτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου οἱ τρόποι τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας κατηγορίας, διότι ἡ μὲν μία τῶν ἐπιφανειῶν ἔχει λευκὰ κοσμήματα, ἡ δ' ἑτέρα μελανά. Ἄλλων δὲ πλειόνων τεμαχίων ἡ μία τῶν

ἐπιφανειῶν — ἄλλοτε ἡ ἔσω καὶ ἄλλοτε ἡ ἔξω — εἶναι ἐρυθρὰ ἢ κιτρινωπή, ὅπως εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, ἡ δ' ἑτέρα λευκή, ὅπως εἰς τὴν τρίτην· ἐνίοτε μάλιστα ἡ αὐτὴ ἐπιφάνεια εἶναι ἐν μέρει ὑπέρυθρος καὶ ἐν μέρει ὑπόλευκος, διότι ἴσως ἡ ἀλοιφὴ δὲν ἦτο πανταχοῦ ἰσοπαχὴς ἢ διότι ἡ ὄπτησις ὑπῆρξεν ἀνομοία.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα, τὰ μετέχοντα δύο τεχνοτροπιῶν, χρησιμεύουσιν ὡς συνδετικοὶ κρίκοι μεταξὺ τῶν κυρίων κατηγοριῶν καὶ ἀποδεικνύουσιν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τριῶν διαφόρων ῥυθμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ ποικιλιῶν τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ. Ἐκ παρατηρήσεων δὲ γενομένων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς συνάγεται, ὅτι τὰ ἀγγεῖα τῆς πρώτης κατηγορίας καὶ τὰ ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα κατὰ τὸν πηλὸν καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἀγγεῖα τῆς δευτέρας εἶναι τὰ ἀρχαιότατα πάντων. Τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας κατηγορίας καὶ πάντα τὰ τῆς τρίτης ἀπαντῶσιν εἰς τὰ αὐτὰ στρώματα, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις, ὅτι καὶ ἐκ τούτων τὰ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι προγενέστερα. Αἱ ποικιλίαι λοιπὸν δεικνύουσι τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑπέστη ὁ ῥυθμὸς κατὰ διαφόρους χρόνους. Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ἐξ ἀρχῆς μετεχειρίζοντο εἰς τὰ κοσμήματα τὸ λευκὸν καὶ τὸ μελανὸν χρῶμα — συγχρόνως ἢ χωριστὰ — ἢ ἐὰν ἐν ἀρχῇ μόνον τὸ λευκὸν ἦτο ἐν χρήσει, κατόπιν δὲ προσέλαβον καὶ τὸ μελανόν· ὁπωσδήποτε βλέπομεν, ὅτι τὸ λευκὸν ἐνωρὶς ἐκλείπει καὶ ὅτι ὑπερισχύει τὸ ἄλλο, τὸ ὁποῖον καὶ διατηρεῖται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ῥυθμοῦ. Ἡ δ' ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων ἐν ἀρχῇ μὲν εἶχεν, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, βαθὺ ἐρυθρὸν χρῶμα, βραδύτερον ὅμως ἐπεκράτησαν ἄλλα ἐλαφρότερα — ἐρυθρωπά, κιτρινωπὰ — καὶ τελευταῖον ἤρχισαν νὰ ἐπιχρίωσιν ὅλον τὸ ἀγγεῖον ἢ μόνον τὴν μίαν ἐκ τῶν ὄψεων αὐτοῦ διὰ λευκῆς ἀλοιφῆς.

Ἡ ἐξέλιξις αὕτη φαίνεται ὅτι συνετελέσθη εἰς σχετικῶς βραχὺ διάστημα· διότι ἤδη εἰς πολὺ βαθέα στρώματα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀπαντῶσιν ἀγγεῖα φέροντα τὸ λευκὸν ἐπίχρισμα. Ἕνεκα τούτου καὶ τὰ ἀγγεῖα τῆς πρώτης κατηγορίας καὶ τὰ ἀρχαιότατα τῆς δευτέρας εἶναι ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα πολὺ ὀλίγα. Τοὐναντίον δὲ τὰ νεώτερα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας κατηγορίας, τὰ ἔχοντα ὑπέρυθρον ἢ κιτρινωπὴν τὴν ἐπιφάνειαν, εἶναι πολυπληθέστατα, διότι ταῦτα δὲν ἐξηφανίσθησαν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀγγείων τῆς τρίτης κατηγορίας, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι ἐν χρήσει μέχρι τέλους τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος(¹).

Τὸ λευκὸν χρῶμα τῶν κοσμημάτων τῆς πρώτης κατηγορίας εἴπομεν ὅτι εἶναι στιλπνόν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ περὶ τοῦ μελανοῦ χρώματος — πολλάκις καστανοῦ διαφόρων ἀποχρώσεων — τῶν κοσμημάτων τῶν δύο ἄλλων κατηγοριῶν. Ἡ στιλπνότης ὅμως αὕτη καὶ ἐνταῦθα δὲν ὀφείλεται εἰς αὐτὴν τὴν χρωστικὴν ὕλην, ἀλλ' εἰς μηχανικὴν στίλβωσιν· παρατηρήσεις ὅμοιαι πρὸς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω (σ. 178) προκειμένου περὶ τῶν ἀγγείων Α 3 ϛ, πείθουσι περὶ τούτου ἀδιστάκτως.

Ἐκ τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α κοινότατον πάντων εἶναι τὸ τῆς φιάλης, ἥτις στενοῦται πρὸς τὰ κάτω, δὲν ἔχει δὲ οὔτε βάσιν οὔτε λαβάς, ἀλλὰ τέσσαρα ἁπλᾶ μαστοειδῆ ὀγκώματα, τὰ ὁποῖα εἶναι καθέτως τετρημένα καὶ ἐχρησίμευον πρὸς ἀνάρτησιν τῶν ἀγγείων διὰ λεπτοῦ σχοινίου. Ἐνίοτε τὰ ὀγκώματα εἶναι ὀλιγώτερα, μία δὲ φιάλη εἶχεν ἓν μόνον, ἀλλ' οὐδέποτε ὡς φαίνεται ἔλειπον παντελῶς. Παράδειγμα τοῦ σχήματος ἄρτιον ἀπεικονίσθη πίν. 9, ὅμοιαι δὲ ἀκριβῶς ἦσαν καὶ αἱ φιάλαι, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ τεμάχια πίν. 6, 2, πίν. 20, 1 α καὶ 1 ϛ, πίν. 21, 1 α καὶ 1 ϛ, πίν. 24 ἀρ. 1. 5. 8. 9, πίν. 27, 4 κ. ἄ. Αἱ διαστάσεις αὐτῶν δὲν ἦσαν πολὺ μικραί, ἀλλὰ δὲν ἔφθανον καὶ τὰς διαστάσεις τῆς φιάλης πίν. 15, 1 τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 ϛ. Ἡ πίν. 9 ἔχει διάμετρον 0,25 μ., αἱ ἄλλαι δὲ ἦσαν τοῦ αὐτοῦ περίπου μεγέθους.

Παραλλαγὴν κομψοτέραν τοῦ σχήματος τούτου παριστάνει ἡ φιάλη πίν. 22, τῆς ὁποίας τὰ τεμάχια ἀνεκαλύφθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου 3 τοῦ διπλοῦ μεγάρου ἐν Σέσκλῳ· ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχουσι τρήματά τινα — δύο διακρίνονται καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος — μαρτυροῦντα, ὅτι τὸ ἀγγεῖον ἐθραύσθη ποτὲ καὶ συνεδέθησαν τὰ τεμάχια αὐτοῦ διά τινος

(¹) Ἓν ἐκ τῶν ἐσχάτων παραδειγμάτων τῆς δευτέρας κατηγορίας φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Wolters (Athen. Mitteil. 1889 πίν. XI, 9) δημοσιευθὲν ἀγγεῖον τῆς συλλογῆς Η. Ἀποστολίδου ἐν Βόλῳ, τὸ ὁποῖον εὑρέθη ἐν Παγασαῖς.

μέσου, ὅπως εἴδομεν ἀνωτέρω (σ. 200) ὅτι συνέδεσαν καὶ τὰ τεμάχια ἐγχαράκτου ἀγγείου. Ὅμοια τρήματα σώζονται καὶ ἐπὶ ἄλλων τεμαχίων τοῦ ῥυθμοῦ τούτου. Ἡ φιάλη πίν. 22 ἀντὶ τῶν συνήθων τεσσάρων ὀγκωμάτων ἔχει δύο μόνον, εἰς τὴν θέσιν δὲ τῶν δύο ἄλλων φέρει μικρὰς λαβάς· τὰ ὀγκώματα εἶναι ἄτρητα, ὅπερ σημαίνει, ὅτι δὲν εἶχον σκοπόν τινα, ἀλλ' ὅτι διετηρήθησαν κατὰ παράδοσιν. Ὑπεράνω δὲ τῶν λαβῶν καὶ τῶν ὀγκωμάτων τὰ χείλη τοῦ ἀγγείου καμπυλοῦνται, ὥστε ἡ περίμετρος αὐτῶν δὲν εἶναι ὁριζοντία, ἀλλ' ἀνέρχεται καὶ κατέρχεται κυματοειδῶς. Προσέτι διαφέρει ἡ φιάλη αὕτη ἀπὸ τῶν προηγουμένων κατὰ τὸ μέγεθος, διότι ἔχει διάμετρον χειλέων 0,35 μ. Ὁμοίως δὲ μεγάλη ἦτο ἄλλη τοῦ αὐτοῦ σχήματος φιάλη, τῆς ὁποίας τὰ τεμάχια εὑρέθησαν ἐν Διμηνίῳ.

Ἐὰν ἡ περιγραφεῖσα παραλλαγὴ τῆς συνήθους φιάλης τεθῇ ἐπὶ ὑψηλοῦ ποδός, παράγεται νέον σχῆμα, τοῦ ὁποίου ἔχομεν πολλὰ τεμάχια, ἀλλ' οὐδὲν ἄρτιον παράδειγμα. Ἐν πίν. 10, 2 ἀναπαρεστήσαμεν αὐτὸ ἐκ τεμαχίων τοῦ ἑπομένου ῥυθμοῦ, διότι ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐκεῖνον ἀπαράλλακτον, τεμάχια δὲ ἐξ ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ B 3 α ἀπεικονίζονται πίν. 23 ἀρ. 1. 2. 3. 4, πίν. 25, 4, πίν. 26 ἀρ. 4. 5. 6, πίν. 28 ἀρ. 2. 5, πίν. 29 ἀρ. 5. 9 κ. ἄ. Ἐκ τούτων τέσσαρα προέρχονται ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τῶν ἀγγείων, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἐκ τῶν βάσεων. Τὸ ὕψος τῶν ποδῶν δὲν γνωρίζομεν (ὁ ἐν πίν. 10, 2 εἶναι 0,245 μ. ὑψηλός), εἶναι δὲ πάντες κοῖλοι καὶ εὐρύνονται πρὸς τὰ κάτω, ἵνα πατῇ τὸ ἀγγεῖον ἀσφαλῶς· αἱ λαβαὶ ἐλλείπουσι — διότι ἦσαν ἄχρηστοι πιθανῶς μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ ποδὸς — καὶ τὰ ὀγκώματα γίνονται πάλιν τέσσαρα. Ἀλλ' ὅπως εἰς τὴν φιάλην πίν. 22, εἶναι καὶ ἐνταῦθα τὰ ὀγκώματα ἄτρητα, ἑπομένως ἁπλῶς κοσμηματικά. Ὡς τοιαῦτα δὲ ὑπέστησαν ἐπί τινων παραδειγμάτων λίαν ἀξιοσημείωτον ἐξέλιξιν. Κατ' ἀρχὰς φαίνεται ὅτι μετεβλήθησαν εἰς προεχούσας ῥινοσχήμους ἢ ῥαμφοσχήμους ἀποφύσεις ἐστραμμένας πρὸς τὰ κάτω (πίν. 23 ἀρ. 1. 2), κατόπιν δὲ μετεμορφώθησαν διὰ τῆς γραφῆς εἰς πρόσωπα ζώων (πίν. 23 ἀρ. 3. 4). Ἐν Διμηνίῳ καὶ Σέσκλῳ ἀνεκαλύφθησαν τέσσαρα τοιαῦτα πρόσωπα, ἅτινα πάντα προέρχονται ἐξ ἀγγείων τῆς τρίτης, δηλαδὴ τῆς νεωτάτης, κατηγορίας· δηλοῦνται δὲ διὰ χρώματος αἱ ὀφρύες καὶ οἱ ὀφθαλμοί, ἐπὶ δὲ τοῦ προσώπου πίν. 23, 4 μύστακες ἴσως τοῦ ζώου. Τὸ μέτωπον τοῦ τελευταίου ζώου κοσμεῖται διὰ ποικίλματος, τὸ ὁποῖον εἶναι, ὡς θὰ ἴδωμεν, σύνηθες εἰς τὸν ῥυθμὸν τοῦτον.

Ὁμοίαν ἐξέλιξιν φαίνεται ὅτι ὑπέστησαν ἐνίοτε καὶ αἱ ἄνωθι τῶν ὀγκωμάτων σχηματιζόμεναι καμπύλαι τῶν χειλέων. Διότι ἀνεκαλύφθησαν δύο τεμάχια φιαλῶν φέροντα ὑπεράνω τοῦ ὀγκώματος ἀπόφυσιν ἀπολήγουσαν εἰς ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἐζωγραφημένον πρόσωπον (πίν. 23 ἀρ. 5. 6). Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου πίν. 23, 6 τὸ ὄγκωμα εἶχε καὶ τρῆμα ἀλλ' οὐχὶ διαμπερές, δεύτερον δὲ τρῆμα ὑπῆρχεν εἰς τὸν πώγωνα τοῦ προσώπου καὶ τέσσαρα ἄλλα ὅμοια κεῖνται ἄνω εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος αὐτοῦ, Τοῦ ἄλλου τεμαχίου (πίν. 23, 5) τὸ ὄγκωμα εἶναι ὀλίγον διάφορον τῶν συνήθων καὶ στερεῖται τρήματος, τὸ πρόσωπον ὅμως εἶχεν εἰς τὴν θέσιν τῶν ὀφθαλμῶν δύο τρήματα. Ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν τεμαχίων δηλοῦνται διὰ χρώματος αἱ ὀφρύες καὶ οἱ ὀφθαλμοί, εἰς τὴν θέσιν δὲ τοῦ στόματος ὑπάρχουσιν ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μία, ἐπὶ τοῦ ἄλλου τρεῖς γραμμαί. Ἐπὶ τοῦ πίν. 23,6 δηλοῦνται πρὸς τούτοις διὰ γραπτῶν κυματοειδῶν γραμμῶν τέσσαρες βόστρυχοι κατερχόμενοι ἀπὸ τοῦ κρανίου ἐπὶ τοῦ τραχήλου [1].

Ἄλλων σχημάτων — πλὴν τῶν φιαλῶν μετὰ βάσεως ἢ ἄνευ βάσεως — τὰ παραδείγματα εἶναι σπανιώτερα. Σχετικῶς περισσότερα εἶναι τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ σφαιρικῶν δοχείων ἄνευ βάσεως καὶ λαιμοῦ ἐχόντων ὠτία ἡμικυκλικὰ ἢ ἡμικυλινδρικὰ (πίν. 21,3 καὶ πίν. 24 ἀρ. 2. 6). Τὰ ὠτία ταῦτα ἀπαντῶσι κατὰ ζεύγη διατεταγμένα, καὶ πιθανώτατα ὑπῆρχον πάντοτε δύο ζεύγη κείμενα ἀπέναντι ἀλλήλων. Κατὰ τὸ μέγεθος τὰ δοχεῖα ὑπελείποντο τῶν φιαλῶν τοῦ σχήματος πίν. 9, ἐνίοτε μάλιστα ἦσαν πολὺ μικρά· τὸ ἄρτιον δοχεῖον πίν. 21,3 ἔχει ὕψος 0,045 μ. μόνον.

(1) Ὅμοιαι ἀποφύσεις ἀγγείων ἔχουσαι μορφὴν κεφαλῶν ἐπιπέδων ὁριζοντίως ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ κειμένων ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐν Butmir· ἴδε Butmir, eine neolith. Station, II σ. 2 καὶ 27, εἰκ. 6. 9, 11 κ.λ. Φαινόμενον δ' ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὴν μεταμόρφωσιν τῶν ὀγκωμάτων εἰς πρόσωπα ἀπαντᾷ ἐν τῇ κεραμεικῇ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τῆς Δανίας· S. Müller, Nord. Altertumskunde I σ. 162.

Ἀγγεῖά τινα, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ τεμάχια πίν. 8, 2, πίν. 25 ἀρ. 3. 5, πίν. 27, 6, πίν. 28,7, φαίνεται ὅτι εἶχον σχῆμα λαγύνου ἀπιοειδοῦς εὐρυνομένης πρὸς τὰ κάτω· ὁ λαιμὸς αὐτῶν δὲν ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς κοιλίας καὶ τὸ στόμιον ἦτο πλατύ, εἶχον δὲ δύο λαβάς. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἦτο συχνὸν πρὸ πάντων εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς πρώτης κατηγορίας καὶ εἰς τὰ ὁμοιάζοντα πρὸς ἐκεῖνα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας· κατόπιν τὸ στόμιον αὐτοῦ γίνεται στενότερον καὶ ὁ λαιμὸς διακρίνεται ὁπωσδήποτε ἀπὸ τῆς κοιλίας, ἀπαντᾷ ὅμως σπανιώτερον. Ἄρτιον παράδειγμα τῆς νεωτέρας μορφῆς ἔχομεν τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 118, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος εἶναι 0,10 μ. Τὴν νεωτάτην δὲ ἐξέλιξιν τοῦ σχήματος παριστῶσι

Εἰκὼν 118.

πιθανώτατα τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα πίν. 16 ἀρ. 1 καὶ πίν. 17 ἀρ. 1.

Ἐκ τῶν σωζομένων τεμαχίων δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἄλλο σχῆμα μετ' ἀσφαλείας. Ἀρκοῦμαι δὲ μόνον νὰ μνημονεύσω τὸ τεμάχιον τοῦ πώματος εἰκ. 119, τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου. Τοῦτο δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὰς κεφαλάς, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε πρὸ ὀλίγου λόγος, διότι φέρει λαβὴν ἔχουσαν τὴν μορφὴν κεφαλῆς ζώου. Πιθανῶς καὶ ἐνταῦθα ἡ λαβὴ ἐν ἀρχῇ ἦτο ἁπλοῦν κομβίον, τὸ ὁποῖον κατόπιν μετεσχηματίσθη εἰς κεφαλήν.

Τῶν φιαλῶν παντὸς εἴδους ἀμφότεραι αἱ ἐπιφάνειαι καλύπτονται ὑπὸ τῶν γραπτῶν κοσμημάτων, τῶν δὲ ἄλλων ἀγγείων μόνη ἡ ἐξωτερική· ἐνίοτε ὅμως φαίνεται ὅτι καὶ τῶν δοχείων τοῦ σχήματος πίν. 21, 3 ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐκοσμεῖτο ὅπως καὶ ἡ ἐξωτερική.

Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν δὲ τῶν κοσμημάτων παρατηρεῖται μεγάλη ποικιλία, καὶ ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπηντήσαμεν ἤδη, ἄλλα δὲ εἶναι μᾶλλον καινοφανῆ.

Ἐκ τῶν κοσμημάτων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸν ῥυθμὸν Β 3 α — σπανιώτερον ὅμως — τὴν ἀραιῶς τεθλασμένην γραμμὴν (πίν. 26, 4). Ἡ πυκνῶς τεθλασμένη, οἱονεὶ τρέμουσα, γραμμὴ ἀπαντᾷ συχνότερον, πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀγγείων τῆς δευτέρας κατηγορίας, δὲν ἀποτελεῖ ὅμως αὐτοτελὲς κόσμημα, ἀλλὰ χρησιμεύει πρὸς πλήρωσιν ἄλλων, τρόπον τινὰ ὡς σκίασις (πίν. 25 ἀρ. 5 καὶ 6).

Εἰκὼν 119.

Ἐκ τῶν γωνιῶν δέ, τῶν σχηματιζομένων ὑπὸ δύο πυκνῶς τεθλασμένων γραμμῶν, παράγεται βεβαίως τὸ ποίκιλμα τοῦ τεμαχίου πίν. 21, 4 (πρβ. πρὸς τοῦτο π. χ. εἰκ. 91), ὅμοιον τοῦ ὁποίου εὕρομεν καὶ εἰς τὰ ἐγχάρακτα Β 2 (πίν. 17, 2 καὶ πίν. 18, 8)· παρεμφερὲς εἶναι καὶ τὸ πίν. 28, 1, ἴσως μάλιστα καὶ τὰ πίν. 27 ἀρ. 5 καὶ 8 πρέπει νὰ ἑρμηνευθῶσιν ὡς παραλλαγαὶ ἐκείνου. Ἀναμφιβόλως ὅμως σχετίζονται πρὸς τὰ πίν. 21, 4 καὶ πρὸς τὰ ἐγχάρακτα πίν. 16 ἀρ. 1 (ἐν τῷ μέσῳ), πίν. 17, 2, πίν. 18 ἀρ. 5. 8 τὰ κοσμήματα τῆς φιάλης πίν. 9, τὰ ἔχοντα σχῆμα βαθμιδωτῆς πυραμίδος, καὶ τὰ πίν. 21, 3, πίν. 24, 6 (κάτω ἀριστερά), πίν. 26 ἀρ. 2 (ἐντὸς τῶν τετραγώνων) καὶ ἀρ. 6 (ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῆς σπείρας καὶ ἄνω πρὸς τὰ δεξιά), πίν. 27, 7 (ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῆς σπείρας). Ταῦτα πάντα κατάγονται ἐκ τῆς τεθλασμένης γραμμῆς καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς παραγώγου ὀδοντωτοῦ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 6 (ἴδε εἰκ. 94), ὡς

ἀνάμνησις δὲ τῆς καταγωγῆς ταύτης δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἐπὶ τῆς φιάλης πίν. 9 τὰ βαθμιδωτὰ ποικίλματα εἶναι ἐναλλὰξ ἐστραμμένα πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, ὡς ἐὰν ὁ ἀγγειογράφος ᾐσθάνετο αὐτὰ ἀκόμη ὡς τμήματα διαλελυμένης ἀραιῶς τεθλασμένης γραμμῆς (πρβ. σ. 109 καὶ εἰκ. 100). Ἐπὶ τῆς φιάλης ταύτης καὶ τοῦ τεμαχίου πίν. 26, 2 τὰ βαθμιδωτὰ εἶναι πεπληρωμένα διὰ μελανοῦ χρώματος, ἐπὶ δὲ τῶν πίν. 21, 3, πίν. 24, 6, πίν. 26, 6 καὶ πίν. 27, 7 εἶναι ἐξῃρημένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τοῦ ὁποίου τὸ χρῶμα ἔχουσιν, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου πίν. 21, 4 μόνον περιγράφονται, ἀλλὰ δὲν συμπληροῦνται διὰ χρώματος.

Ὡσαύτως ἀπαντῶσιν εἰς τὸν ῥυθμὸν Β 3 α οἱ ῥόμβοι (πίν. 20, 4, πίν. 28, 3, πίν. 29, 4), τὰ τρίγωνα ἢ ὀδόντες (πίν. 27, 4), τὸ κιγκλιδωτὸν (πίν. 20, 3, πίν. 24 ἀρ. 3. 7, πίν. 25, 1 κ. ἄ.) καὶ τὸ ἀβακοειδὲς (πίν. 20 ἀρ. 1 α εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον). Τὸ κιγκλιδωτὸν εἶναι μάλιστα πολὺ συχνόν, ἐνῷ ἐπὶ τῶν ἀγγείων τοῦ Σέσκλου τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β δὲν ἀπαντᾷ αὐτοτελές, ἀλλ' ἐπὶ ἄλλων τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας (πρβ. σ. 188, 189).

Ἴδιον δὲ τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἶναι τὸ κόσμημα πίν. 23, 4 καὶ πίν. 26, 2, τὸ ὁποῖον εὕρομεν ἤδη ἐπὶ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων Β 2 (σ. 202) καὶ τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῆς μορφῆς του ὠνομάσαμεν ***ἰσοδομικόν***, ἂν καὶ βεβαίως δὲν ἐγεννήθη ἐκ τῆς οἰκοδομικῆς. Ἐπίσης εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀπαντῶσι τὸ πρῶτον τὰ παράλληλα τόξα περὶ τὰς ἀποφύσεις τῶν φιαλῶν ἢ παρ' αὐτὰς καὶ ἀλλαχοῦ (πίν. 23 ἀρ. 1. 2. 3 καὶ 4, πίν. 29 ἀρ. 2 καὶ 8. Πρβ. καὶ τὰς εἰκόνας πίν. 18 ἀρ. 4 καὶ 11 τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων Β 2) καὶ τὰ μικρὰ παραπληρωματικὰ κοσμήματα, ἤτοι γραμμαὶ μικραὶ παράλληλοι (πίν. 29, 7), δύο γραμμαὶ διασταυρούμεναι (πίν. 24, 8), ἢ ἡνωμέναι δι' ἐγκαρσίας καὶ ἔχουσαι τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος H (ἢ I, πίν. 20, 3), ἄλλοτε δὲ τοῦ γράμματος N (πρβ. πάλιν τὰ ὅμοια ποικίλματα τῶν ἐγχαράκτων Β 2 σ. 201, 202). Πρὸς ταῦτα δὲ πιθανῶς σχετίζονται καὶ τὰ τοῦ τεμαχίου πίν. 27, 2.

Ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων κοσμημάτων ἐπικρατοῦσιν εἰς τὸν ῥυθμὸν Β 3 α πρὸ πάντων τὰ μαιανδροειδῆ σχήματα (πίν. 20, 1 α καὶ 1 β, πίν. 21 1 β, πίν. 22, πίν. 26 ἀρ. 1. 5, πίν. 27, 1, προσέτι εἰκ. 118 κ. ἄ.), τῶν ὁποίων αἱ ποικιλίαι εἶναι πολλαὶ — σχεδὸν τόσαι, ὅσα εἶναι καὶ τὰ ἀγγεῖα ἢ τεμάχια ἀγγείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπαντῶσι· διότι καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τῶν ποικιλμάτων τούτων καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν αὐτῶν ἀφίνεται τελεία ἐλευθερία εἰς τὴν ἐπίνοιαν καὶ τὴν ἰδιοτροπίαν ἑκάστου τεχνίτου. Ἐνίοτε φαίνεται ὅτι σχήματά τινα δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὴν τεθλασμένην γραμμὴν καὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς παραλλαγαὶ (πρβ. π. χ. τὸ κομψὸν ποίκιλμα πίν. 26, 1 καὶ τὰ ὅμοια πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἀμελέστερα, πίν. 20, 2 καὶ πίν. 28, 5) ἢ ὡς μεμονωμένα τμήματα αὐτῆς· ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως διαφέρουσι τόσον, ὥστε καὶ ἂν ἀρχικῶς εἶχον συγγένειαν, ὅμως αὕτη δὲν εἶναι πλέον φανερά.

Ἀλλ' ὅπως ἐπὶ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων Β 2, οὕτω καὶ εἰς τὸν ῥυθμὸν Β 3 α τὸ σημαντικώτατον τῶν κοσμημάτων εἶναι ἡ *σπεῖρα*, ἥτις ἐμφανίζεται ἤδη εἰς τὰ ἀρχαιότατα δείγματα αὐτοῦ. Αἱ σπεῖραι συχνὰ παρουσιάζονται ὡς ἁπλαῖ μικραὶ ἕλικες (πίν. 24 ἀρ. 7. 9 καὶ πίν. 29 ἀρ. 3. 4 κ. ἄ.), ἄλλοτε δὲ εἶναι μεγάλαι· καὶ συνήθως μὲν ἀπολήγουσιν εἰς ἑαυτὰς (πίν. 24, 5, πίν. 26, 6, πίν. 28, 6), ἐνίοτε ὅμως εἶναι παλινδρομικαὶ (πίν. 22 καὶ 27, 3)· ἀλλ' οὐδέποτε ἐκτείνονται εἰς συνεχῆ συστήματα ἀποτελοῦντα ζώνην περὶ τὸ ἀγγεῖον. Ἐπίσης σχεδὸν οὐδέποτε εἶναι μόναι, ἀλλ' ἢ πληροῦσι μικρὰ τετραγωνίδια ἢ κεῖνται μεταξὺ ἄλλων ποικιλμάτων, τὰ ὁποῖα διακόπτουσιν, ἢ περιβάλλονται ὑπ' αὐτῶν ἢ αἱ εὐθεῖαι γραμμαὶ κοσμημάτων εὐθυγράμμων κατὰ τὰ ἄλλα ἑλίσσονται σπειροειδῶς εἰς τὰ ἄκρα. Ἡ ὅλη δὲ ἐντύπωσις εἶναι, ὅτι τὸ σπειροειδὲς κόσμημα ἐνταῦθα εἶναι ἐπείσακτον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν συνδέεται ὀργανικῶς μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ ῥυθμοῦ. Τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν προξενοῦσι καὶ αἱ σπεῖραι τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων Β 2.

Ἀλλὰ καὶ καθόλου ἡ σύνταξις τῶν κοσμημάτων τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α δὲν εἶναι εὐσύνοπτος καὶ φαίνεται τεταραγμένη, διότι τὰ ποικίλματα προχέονται μετά τινος βαρβαρικῆς ἀφθονίας ἄνευ τάξεως καὶ συμμετρίας. Ἡ διακόσμησις τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τῆς φιάλης πίν. 9 εἶναι ἐκ τῶν ὀλιγώτερον συγκεχυμένων· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα αἱ δύο σπεῖραι καὶ οἱ μεταξὺ αὐτῶν κύκλοι ταράττουσι

τὸ ὅλον. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τῶν φιαλῶν ἡ σύγχυσις δὲν εἶναι τόσον αἰσθητή, διότι ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς διαιρεῖται ὑπὸ τῶν ὀγκωμάτων εἰς τέσσαρα πεδία — ὅσα δηλαδὴ εἶναι συνήθως καὶ τὰ ὀγκώματα —, ἕκαστον δὲ αὐτῶν εἶναι κατ' ἴδιον τρόπον πεποικιλμένον (πρβ. πίν. 20, 1 α, πίν. 21, 1 α, πίν. 22). Ἐν γένει ὅμως οἱ δύο ἀρχαιότεροι γραπτοὶ ῥυθμοί, Α 3 α καὶ Α 3 β, εἶναι ἁπλούστεροι καὶ πολὺ ἁρμονικώτεροι, ἐνῷ εἰς τὸν Β 3 α τὸ αἴσθημα τῆς εὐρυθμίας δὲν εἶναι πλέον ἀδιάφθορον.

Ἄξιον σημειώσεως πρὸς τούτοις εἰς τὸν ῥυθμὸν τοῦτον εἶναι, ὅτι τὰ κοσμήματα, ὁσάκις ἔχουσιν ἱκανὸν πάχος, συνήθως δὲν εἶναι ἐντελῶς πεπληρωμένα διὰ χρώματος, ἀλλὰ σκιάζονται ἁπλῶς, ἤτοι πληροῦνται διὰ παραλλήλων γραμμιδίων, ἐνίοτε διὰ γραμμιδίων ἐχόντων διάφορον διεύθυνσιν (πρβ. τὰς σπείρας πίν. 24, 5 καὶ 28, 6), διὰ γραμμῶν παραλλήλων πρὸς τὸ περίγραμμα τοῦ κοσμήματος, ὡς αἱ σπεῖραι πίν. 26, 6, διὰ κιγκλιδωτοῦ (πρβ. πάλιν τὴν σπεῖραν πίν 25, 2) καὶ τέλος διὰ πυκνῶς τεθλασμένων γραμμῶν (πίν. 25, 5). Ὁ τελευταῖος τρόπος ἀπαντᾷ πρὸ πάντων, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη (σ. 216), εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας κατηγορίας.

Ὡσαύτως εἴδομεν ἀνωτέρω (σ. 217), ὅτι κοσμήματά τινα εἶναι ἐξῃρημένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εἰς τὰ παραδείγματα δέ, ἅτινα ἐκεῖ ἀνεφέραμεν, δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τὰ πίν. 20, 1 β καὶ πίν. 21, 1 β, καὶ τὰ περίεργα ποικίλματα σχήματος ϙ ἐν πίν. 21, 2, ὡς καί τινα ἄλλα. Τὸ ἔδαφος πέριξ τῶν ἐξῃρημένων κοσμημάτων σπανίως πάλιν εἶναι ὅλον πεπληρωμένον διὰ χρώματος, συνήθως δὲ μόνον ἐσκιασμένον διὰ γραμμῶν. Ἐνίοτε δὲ δύναταί τις ν' ἀμφιβάλλῃ, ἐὰν τὸ ἐξῃρημένον ἢ τὸ ἐσκιασμένον μέρος τοῦ ἐδάφους ἀποτελῇ τὸ κυρίως ποίκιλμα, καὶ ἴσως αὐτοὶ οἱ ἀγγειογράφοι δὲν εἶχον πάντοτε σαφῆ ἰδέαν περὶ τούτου. Οὕτω ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῆς φιάλης πίν. 20, 1 α ἔχομεν γραπτὰ βαθμιδοειδῆ σχήματα (πρβ. καὶ πίν. 27, 1), ἀνάλογα ὅμως σχήματα ἀποτελεῖ καὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν ἔδαφος, ἐκ τούτων δὲ τῶν δευτέρων σχημάτων — ὡς ἐὰν ἦσαν ταῦτα τὰ κυρίως ποικίλματα — παράγονται τὰ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου (πίν. 20, 1 β) ἐξῃρημένα κοσμήματα, πέριξ τῶν ὁποίων τὸ ἔδαφος εἶναι ἐσκιασμένον διὰ γραμμῶν. Ἡ καταγωγή των γίνεται φανερὰ μάλιστα, ἐὰν παραβάλωμεν αὐτὰ πρὸς τὰ ὅμοια καὶ ὡσαύτως ἐξῃρημένα ποικίλματα τοῦ τεμαχίου πίν. 21, 1 β (ἄνω), τὰ ὁποῖα ἔχουσι τὴν μορφὴν τοῦ γράμματος Ⴀ ἀνεστραμμένου· διότι βλέπομεν προφανῶς, ὅτι τὰ τελευταῖα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ποικιλωτέρα παραλλαγὴ τῶν ἐπὶ τῆς εἰκόνος πίν. 20, 1 α μεταξὺ τῶν γραπτῶν κοσμημάτων ὑπολειπομένων κενῶν σχημάτων (¹).

Εἴπομεν (σ. 210), ὅτι κατὰ τὸ χρῶμα τῶν κοσμημάτων καὶ τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας τὰ ἀγγεῖα τῆς πρώτης κατηγορίας τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α, διακρίνονται δὲ ἀπ' ἐκείνων ἐξ ἄλλων γνωρισμάτων. Ὡς πρὸς τὰ σχήματα πάλιν τῶν κοσμημάτων τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α, ἡ ἀνάλυσις αὐτῶν ἀπέδειξεν, ὅτι πολλὰ κατάγονται ἀπὸ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 β. Ὥστε ἀναμφιβόλως ὑπάρχει συγγένεια μεταξὺ τῶν γραπτῶν ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τῶν τῆς ἀρχαιοτέρας. Ἡ συγγένεια ὅμως αὕτη δὲν εἶναι πολὺ στενὴ καὶ φαίνεται, ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ὑπῆρξαν ἄλλοι βαθμοὶ ἐξελίξεως, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν γνωρίζομεν. Τοῦτο συνάγομεν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἓν ἐκ τῶν οὐσιωδεστάτων κοσμημάτων — τὸ σπειροειδὲς — καὶ ἓν τῶν κυριωτάτων σχημάτων τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α — ἡ ἁπλῆ φιάλη μετὰ τῶν τετρημένων ὀγκωμάτων — ἐμφανίζονται ἤδη ἐπὶ τῶν παλαιοτάτων ἀγγείων αὐτοῦ, ἐνῷ εἶναι ὅλως ἄγνωστα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον.

Μετὰ τῶν ἐγχαράκτων τοῦ ῥυθμοῦ Β 2 συνδέονται τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα Β 3 α, ὡς εἶναι εὐεξήγητον, διὰ πλειόνων καὶ στενοτέρων δεσμῶν· διότι ἔχουσι κοινὰ ὄχι μόνον πολλὰ τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου κληροδοτηθέντων κοσμημάτων, ἀλλὰ καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶσι τὸ πρῶτον εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον. Καθόλου ὅμως ὁ ῥυθμὸς τῶν ἐγχαράκτων εἶναι ἁπλούστερος, διότι δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὸν ἡ ἀφθονία τῶν μαιανδροειδῶν ποικιλμάτων· τὰ ποικίλματα δὲ ταῦτα ἦσαν ἐν ἀρχῇ σπα-

(¹) Ἡ ἐξαίρεσις τῶν κοσμημάτων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀπαντᾷ ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν μυκηναϊκὴν κεραμεικὴν (Journal of Hell. Studies 1903, σ. 190 ἑξ. (Mackenzie)), βραδύτερον δὲ προῆλθον ἐκ τοῦ τρόπου τούτου, ὡς γνωστόν, τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα.

νιώτερα καὶ εἰς τὸν ρυθμὸν Β 3 α, ἀλλ᾽ ἔλαβον μεγάλην ἀνάπτυξιν βραδύτερον ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἀγγείων τῆς δευτέρας κατηγορίας καὶ ἐπὶ τῶν τῆς τρίτης. Ὥστε κατὰ τοῦτο τὰ ἐγχάρακτα συμφωνοῦσι μᾶλλον πρὸς τὰ ἀρχαιότερα ἐκ τῶν γραπτῶν ἀγγείων Β 3 α. Ἐντεῦθεν ὅμως δὲν συνάγεται βεβαίως, ὅτι πάντα τὰ ἐγχάρακτα εἶναι καὶ προγενέστερα τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν ἀγγείων τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης κατηγορίας, ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ ρυθμὸς διεμορφώθη πρὸ αὐτῶν.

Ὡς πρὸς τὴν διάδοσιν δὲ τῶν ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ Β 3 α εἶπον (σ. 209), ὅτι ἀπαντῶσι καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους, πλὴν τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου, συνοικισμοὺς τῆς Θεσσαλίας. Ἐπίσης πολλοὶ ὅμως εἶναι, μάλιστα εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐνιπέως, οἱ συνοικισμοί, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὁποίων εὑρίσκονται μόνον τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀγγεῖα (ἴδε Εἰσαγωγὴν σ. 9 ἑξ.). Εἰς τὰς δοκιμὰς δέ, τὰς ὁποίας ἔκαμα εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου, εὗρον μεταξὺ τοῦ στρώματος τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ τοῦ στρώματος τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τεμάχια ἀνήκοντα εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῶν γραπτῶν Β 3 α, ἀλλὰ σχετικῶς ὀλίγα. Καὶ εἰς τὴν Μεσιανὴν Μαγοῦλαν τὰ ἀγγεῖα τοῦ ρυθμοῦ Β 3 α ἦσαν ὀλιγώτερα τῶν παλαιοτέρων (σ. 123), εἰς δὲ τοὺς συνοικισμοὺς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, οἵτινες ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Φωκίδα, ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστος, ὡς φαίνεται, ὁ ρυθμὸς οὗτος.

Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ὅτι πολλοὶ συνοικισμοὶ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἐγκατελείφθησαν κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς, ἢ ὅτι κατῳκήθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δευτέρας βραχὺν χρόνον μόνον. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶναι πολὺ πιθανόν, ἐπίσης πιθανὸν ὅμως θεωρῶ, ὅτι ὁ ρυθμὸς Β 3 α δὲν διεδόθη καθ᾽ ὅλην τὴν Θεσσαλίαν συγχρόνως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, πρὸ πάντων δὲ ὅτι δὲν ὑπεσκέλισε πανταχοῦ ἀμέσως τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Εἰς πολλὰ μέρη ἴσως ἐξηκολούθησαν νὰ μεταχειρίζωνται ἀκόμη ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου, ἐνῷ εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον πρὸ πολλοῦ ἦσαν ἐν χρήσει τὰ νεώτερα. Εἰς τὴν Βοιωτίαν δὲ καὶ τὴν Φωκίδα φαίνεται ὅτι διετηρήθησαν ἐκεῖνα μέχρι τέλους τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

β. Δεύτερος ρυθμὸς (Β 3 β).

Τὰ βέβαια σχήματα ἀγγείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπαντᾷ ὁ ρυθμὸς οὗτος, εἶναι δύο μόνον· πρῶτον σκεύη τετράπλευρα, τῶν ὁποίων αἱ πλευραὶ στενοῦνται πρὸς τὰ ἄνω (ἴδε εἰκ. 120, 121 καὶ πίν. 30 ἀρ. 1. 2), καὶ δεύτερον φιάλαι μετὰ ποδὸς ὑψηλοῦ, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα ἀναπαρεστάθη μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐν πίν. 10, 2· ἀπὸ τῶν βάσεων ὁμοίων φιαλῶν προέρχονται καὶ τὰ τεμάχια πίν. 8 ἀρ. 3-6. Εὑρέθησαν προσέτι τρία ἢ τέσσαρα τεμάχια, ἅτινα φαίνεται ὅτι ἀνῆκον εἰς μεγάλα ἀγγεῖα ἄλλου σχήματος, ἀλλὰ περὶ τούτου οὐδὲν ἀκριβέστερον γνωρίζομεν.

Αἱ φιάλαι δὲν διαφέρουσιν, ὡς εἶπον ἤδη ἀνωτέρω (σ. 213), ἀπὸ τῶν ὁμοίων φιαλῶν τοῦ ρυθμοῦ Β 3 α. Εἶναι ἄωτοι, ἀλλ᾽ ἔχουσι τέσσαρας ρινοειδεῖς ἀτρήτους ἀποφύσεις, ὑπεράνω τῶν ὁποίων τὰ χείλη καμπυλοῦνται. Ὁ ποὺς εἶναι ὑψηλὸς καὶ εὐρύνεται πρὸς τὰ κάτω, ἔφερε δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ τρήματα ρομβοειδῆ· ὁ ἐν πίν. 10, 2 ποὺς φέρει δύο τοιαῦτα τρήματα, ὕψος δ᾽ ἔχει 0,245 μ. καὶ ὅλου τοῦ ἀγγείου τὸ ὕψος θὰ ἦτο 0,35 μ. περίπου.

Τὰ τετράπλευρα σκεύη εἶναι κοῖλα καὶ ἀνοικτὰ ἄνω καὶ κάτω, δὲν ἔχουσι δηλαδὴ πυθμένα. Ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν αἱ δύο, αἵτινες χαρακτηρίζονται ὡς αἱ κύριαι ὄψεις τοῦ σκεύους, ἐπιστέφονται ἄνω διὰ σειρᾶς μαστοειδῶν ὀγκωμάτων, αἱ δ᾽ ἄλλαι δύο ἔχουσιν ἄνω τοξοειδῆ ἐντομήν. Ἐν τῷ μέσῳ φέρουσι συνήθως αὗται καὶ ἀνὰ ἓν ρομβοειδὲς τρῆμα, ἐνίοτε ὅμως ὑπάρχουσιν ὅμοια τρήματα καὶ εἰς τὰς κυρίας ὄψεις. Τὸ ὕψος τῶν σκευῶν εἶναι κατὰ μέσον ὅρον 0,25 μ. ἕως 0,30 μ., ἀλλὰ τὸ ἐν εἰκ. 121, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Σέσκλου, ἔχει ὕψος μόνον 0,06 μ., ἄλλο δὲ ἐν τοῦ αὐτοῦ περίπου μεγέθους εὑρέθη ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τῆς θέσεως Πύργου. Ἀπὸ τῶν μεγάλων διαφέρουσι τὰ δύο ταῦτα κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι κοῖλα, ἀλλὰ πλήρη, τὸ ἐκ Πύργου δ᾽ εἶναι προσέτι καὶ μονόχρωμον, ἐνῷ πάντα τὰ λοιπὰ φέρουσι κοσμήματα ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν. Περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν οὐδὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ὑποθέτω ὅμως, ὅτι ἦσαν σκεύη συνδεόμενα

κατά τινα τρόπον μετὰ τῆς λατρείας τῶν θεῶν. Αἱ μικρογραφικαὶ ἀπομιμήσεις δὲν εἶναι βεβαίως παίγνια, διότι τότε δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ κοσμηθῇ τὸ εἰκ. 121 μετὰ τόσης ἐπιμελείας. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως αἱ δύο πλάγιαι πλευραί, αἱ ἀπολήγουσαι ἄνω εἰς τὰς ἐντομάς, ἔχουσι μελανωθῇ ὑπὸ καπνοῦ, εἰκάζω ὅτι εἶναι **κρατευταί,** ἤτοι στηρίγματα τῶν ὀβελῶν πρὸς ὄπτησιν τῶν κρεάτων κατὰ τὰς θυσίας. Τὸ σχῆμα εἶναι κατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, οἱ μαστοὶ δὲ τῶν κυρίων ὄψεων ἦσαν κοσμηματικοί, ἀλλὰ συγχρόνως ἐχρησίμευον καὶ ἵνα εὐκολώτερον λαμβάνωσι καὶ μετακινῶσι τὰ σκεύη.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν, τὰ κυριώτερα γνωρίσματα τοῦ ῥυθμοῦ Β3β εἶναι τὰ ἑξῆς. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὅλη ὑπὸ στιλπνοῦ ἐρυθροῦ χρώματος — ἄλλοτε βαθυτέρου, σχεδὸν καστανοῦ (πίν. 8 ἀρ. 3. 4. 5), καὶ ἄλλοτε ζωηροῦ ἀνοικτοῦ (πίν. 10, 1), σπανιώτερον δὲ μᾶλλον ὠχροῦ (πίν. 10, 2) —, τὰ κοσμήματα εἶναι κίτρινα ἢ ὑπόλευκα ἤ, ἐνίοτε, ὅλως λευκὰ καὶ ὁμοίως στιλπνά, ἐπιτίθενται δὲ ἐπὶ τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς, ἀφοῦ πρῶτον περιγραφῶσι διὰ μελανῶν γραμμῶν· ἡ στιλπνότης τῶν χρωμάτων καὶ τῆς ἐπιφανείας προέρχεται καὶ ἐνταῦθα ἐκ μηχανικῆς στιλβώσεως.

Εἰκὼν 120.

Ἀλλὰ δὲν ἀπαντῶσι πάντα τὰ γνωρίσματα ταῦτα ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀγγείων· διότι

ἐπί τινων (π. χ. τοῦ κρατευτοῦ εἰκ. 120) παρελείφθη ἡ ἐρυθρὰ βαφὴ καὶ ἡ ἐπιφάνεια ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ, ἐπὶ ἄλλων τὰ περιγράμματα εἶναι τεφρὰ (πίν. 8, 6 καὶ πίν. 10, 1) ἢ καὶ ὑπόλευκα — ἐκ τοῦ αὐτοῦ δηλαδὴ χρώματος, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὅλον κόσμημα, ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ δὲν διακρίνονται σαφῶς —, ἐπὶ ἄλλων πάλιν (ἴδε πίν. 30, 2) παραλείπεται τὸ περίγραμμα παντελῶς, ἐπὶ

Εἰκὼν 121.

δὲ τοῦ κρατευτοῦ πίν. 30, 1 (ἐν τῇ κάτω χώρᾳ) τὸ λευκὸν χρῶμα σχηματίζει ἕλικας, ἀληθῆ δὲ παλινδρομικὴν σπεῖραν ἀποτελεῖ τὸ ἐξῃρημένον ἐρυθρὸν ἔδαφος. Ὅμοια ἐξῃρημένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κοσμήματα εὕρομεν καὶ ἐν τῷ ῥυθμῷ Β 3 α (σ. 219). Τέλος ἀπαντῶσιν ἐνίοτε ποικίλματα μελανὰ κείμενα ἐντὸς τοῦ λευκοῦ ἢ κιτρίνου χρώματος (πίν. 8, 3).

Τὰ σχήματα τῶν κοσμημάτων ἐπὶ μὲν τῶν κρατευτῶν εἶναι συνήθως σπεῖραι, βαθμιδωτὰ (πρβ. σ. 216), ἀραιῶς τεθλασμέναι γραμμαί· ἐπὶ δὲ τῶν φιαλῶν ταινίαι τοξοειδεῖς περιβάλλουσαι τὰς ἀποφύσεις καὶ ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν πάλιν βαθμιδωτά, μαιανδροειδῆ σχήματα, σπεῖραι κ. τ. τ. Καθόλου ὁ ῥυθμὸς Β 3 β δὲν διαφέρει ἀπὸ τοῦ προηγουμένου κατὰ τὴν μορφὴν τῶν κοσμημάτων. Καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως συγγενεύει στενῶς πρὸς ἐκεῖνον. Τὸ λευκὸν χρῶμα εὕρομεν καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α, ὡσαύτως ἀπαντᾷ εἰς ἐκεῖνον συχνότατα, ὡς εἴδομεν, ἡ περιγραφὴ τῶν κοσμημάτων, πλὴν ὅτι ἐκεῖ μὲν πληροῦται ὁ ἐντὸς τοῦ περιγράμματος χῶρος διὰ γραμμιδίων, ἐνταῦθα δὲ διὰ λευκῆς ἀλοιφῆς· ἡ ἀδρότης τῶν κοσμημάτων ἐγέννησε τὴν ἀνάγκην τῆς περιγραφῆς. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν καὶ τὸ σχῆμα τῆς φιάλης μεθ' ὑψηλῆς βάσεως, βλέπομεν ὅτι ὁ ῥυθμὸς Β 3 β δύναται νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν ὡς σύγχρονος παραλλαγὴ τοῦ Β 3 α.

Ἀγγεῖα τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 β ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐν Σέσκλῳ καὶ ἐν Διμηνίῳ, εἶναι ὅμως πολὺ σπανιώτερα τῶν τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α. Ἐν Σέσκλῳ εὑρέθησαν καί τινα τεμάχια διαστραφέντα κατὰ τὴν ὄπτησιν, ἐξ οὗ γίνεται πιθανόν, ὅτι κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τόπου.

γ. Τρίτος ῥυθμὸς (Β 3 γ).

Τὸ ἀγγεῖον πίν. 11 ἔχει ὕψος 0,255 μ., ἀνεκαλύφθη δ' ὑπὸ τοῦ Στάη ἐν τῇ ἐπιχώσει τοῦ θαλάμου τοῦ ἐν Διμηνίῳ μεγάρου Α ὁμοῦ μετὰ τῆς φιάλης πίν. 9 καὶ ἄλλων τεμαχίων τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α. Τὸ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι ὅλως σφαιρικόν, πατεῖ δ' ἐπὶ τοῦ πυθμένος καὶ ἔχει δύο λαβάς· ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἀλλὰ καλύπτεται ὑπὸ λεπτοῦ ὑπολεύκου, ὀλίγον κιτρινωποῦ καὶ καλῶς ἐστιλβωμένου στρώματος. Τὰ κοσμήματα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον καστανομέλανα καὶ ὡσαύτως ἐστιλβωμένα· ἡ βάσις ὅμως καὶ τέσσαρα ἐλλειψοειδῆ ποικίλματα — δύο ἔμπροσθεν καὶ δύο ὄπισθεν — εἶναι ἐρυθρά, ἐν ἑκάστῳ δὲ τούτων ὑπάρχουσι δύο τεθλασμέναι γραμμαὶ ἐξῃρημέναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἤτοι ἔχουσαι τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου.

Ἐν Διμηνίῳ εὑρέθησαν ὀλίγα ἄλλα τεμάχια τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ. Τέσσαρα ἐκ τούτων (τὸ ἐν ἀπεικ. πίν. 6, 3) προέρχονται ἀπὸ φιαλῶν, τῶν ὁποίων τὰ τοιχώματα κάμπτονται καὶ οὕτω χωρίζεται ἡ κοιλία ἀπὸ τῶν χειλέων, ἅτινα εἶναι κάθετα (ἴδε τὴν τομὴν πίν. 6, 3). Ὁ πηλὸς δύο ἐκ τῶν τεμαχίων εἶναι μελανότερος, τῶν λοιπῶν κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια πάντων κιτρινόλευκος καὶ τὰ κοσμήματα μελανὰ καὶ ἐρυθρά. Ἡ ἐργασία ὅμως εἶναι ἀμελεστέρα τῆς τοῦ ἀγγείου πίν. 11, τὸ δὲ μελανὸν χρῶμα δὲν εἶναι οὔτε τόσον ὁμαλόν, οὔτε τόσον στιλπνὸν καὶ τόσον στερεόν, ὅσον ἐπὶ ἐκείνου.

Ἐν Σέσκλῳ οὐδὲν δεῖγμα τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 γ ἀνεκαλύφθη, ἀλλ' ἐν Πύργῳ εὗρον ἓν τεμάχιον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, πλείονα δ' ἐπὶ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας παρὰ τὴν Λάρισαν — τὰ μὲν ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, δύο δὲ καὶ ἐν τῇ σκαφῇ

ὁμοῦ μετά τινων μονοχρώμων τῆς ἀρχαιοτέρας λιθικῆς περιόδου καί τινων ἀνηκόντων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ὁμοίως εὗρον τεμάχιά τινα εἰς τὰς δοκιμὰς τῆς μαγούλας Καραμπαϊραμίου, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ ἐνταῦθα εἰκ. 122 ἀπεικονιζόμενον. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι ἐπικεχρισμένη δι' ὑπολεύκου ἀλοιφῆς, ἐπ' αὐτῆς δ' εἶναι ἐζωγραφημένα τὰ κοσμήματα διὰ χρωμάτων μελανοῦ καὶ ἐρυθροῦ· ἡ ἐν τῷ μέσῳ τεθλασμένη στενὴ ταινία εἶναι ἐξῃρημένη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐκ τῶν ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς τριγώνων ἢ μᾶλλον ὀδόντων τὰ μὲν ἀνώτερα εἶναι ἐρυθρά, τὰ δὲ κατώτερα μελανά. Ὡσαύτως αἱ ὁριζόντιαι στεναὶ ταινίαι εἶναι αἱ μὲν μελαναί, αἱ δ' ἐρυθραί, μελαναὶ δὲ εἶναι καὶ αἱ πλατύτεραι ταινίαι ἄνω καὶ κάτω καὶ εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον. Τὸ τεμάχιον τοῦτο προέρχεται ἐκ μεγάλου ἀγγείου, ἴσως φιάλης· διότι φέρει κοσμήματα ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων, τὰ τῆς ἔξω ὅμως ἦσαν μόνον μελανὰ ἢ μᾶλλον καστανά.

Εἰκὼν 122.

Πολλὰ τεμάχια τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ παρετήρησα καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν ἀρ. 56 (σ. 10).

Ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 γ παρατηρῶ, ὅτι αἱ ἕλικες τοῦ ἀγγείου πίν. 11 καὶ τὰ συστήματα τῶν παραλλήλων, ὀλίγον καμπυλουμένων, γραμμῶν ἀπαντῶσιν οὐχὶ σπανίως εἰς τὸν ῥυθμὸν Β 3 α (πρβ. διὰ τὰς γραμμὰς πίν. 26, 1 καὶ πίν. 27 ἀρ 1. 3). Ἀλλ' οἱ ὀδόντες τῶν τεμαχίων πίν. 6, 3 καὶ εἰκ. 122, οἵτινες ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ ἄλλων τεμαχίων, εἶναι χαρακτηριστικοὶ κυρίως τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 ϵ. Ὥστε ἕνεκα τοῦ σχήματος τῶν κοσμημάτων ὁ ῥυθμὸς Β 3 γ φαίνεται ὅτι κεῖται μεταξὺ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνοῦσι καὶ τὰ χρώματα τῶν κοσμημάτων, ἅτινα εἶναι ἐρυθρά, ὡς τὰ τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 ϵ, καὶ μελανὰ ὡς τὰ τοῦ Β 3 α, καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου πίν. 11· διότι αἱ μὲν λαβαὶ εἶναι αἱ συνήθεις εἰς τὸν ῥυθμὸν Β 3 α, ἡ ὅλη δὲ μορφὴ αὐτοῦ ἐνθυμίζει σχῆμα γνωστὸν εἰς τὸν ῥυθμὸν Α 3 ϵ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὀφείλω νὰ παρατηρήσω, ὅτι φιάλαι ἔχουσαι τομήν, ὁποίαν δεικνύει ἡ εἰκὼν πίν. 6, 3, δὲν ἀπαντῶσιν — ὅσον σήμερον γνωρίζομεν — εἰς τὴν κεραμεικὴν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλ' εἶναι ἴδιαι τοῦ χαλκοῦ· προσέτι δέ, ὅτι τὰ τεμάχια τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 γ, ἅτινα ἐγὼ εὗρον εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου καὶ εἰς τὸ Διμήνιον, ἔκειντο εἰς στρώματα ἐπιχώσεως, εἰς τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀναμεμιγμένα καὶ λείψανα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Οὕτω εὑρισκόμεθα εἰς ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἡλικίαν τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 γ. Διότι κατ' ἄλλας μὲν παρατηρήσεις ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, κατ' ἄλλας δὲ μᾶλλον εἰς τὸ τέλος αὐτῆς — ἢ ἀκόμη καὶ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα· διότι καὶ αὕτη ἡ ὑπόθεσις εἶναι δυνατὴ ἕνεκα τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τῶν ἐκ Διμηνίου καὶ Καραμπαϊραμίου τεμαχίων. Ἀλλὰ πιθανώτερόν μοι φαίνεται ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτι εἶναι σύγχρονος τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α καὶ ὅτι τὸ ἀγγεῖον πίν. 11 εἶναι ἀληθῶς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Τὸ τεμάχιον πίν. 6, 3 ὅμως καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτὸ εἶναι ὑστερώτερα· εἰς τοῦτο τὸ συμπέρασμα ἄγει καὶ ἡ χειροτέρα τεχνοτροπία αὐτῶν.

Ὅτι δὲ τὰ δείγματα τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 γ εἶναι τόσον σπάνια εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Διμηνίου καὶ ὅλως ἄγνωστα εἰς τὴν τοῦ Σέσκλου, ἐνῷ εἰς ἄλλους συνοικισμοὺς εὑρίσκονται πολὺ συχνότερον, ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἡ κεραμεικὴ δὲν ἦτο ὁμοιόμορφος καθ' ὅλην τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχον διάφορα κέντρα, εἰς τὰ ὁποῖα ἠσκοῦντο τοπικοὶ ῥυθ-

μοὶ ἔχοντες οἱ μὲν εὐρυτέραν, οἱ δὲ στενοτέραν διάδοσιν.

Παράρτημα

Κοσμήματα πίθων.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἦσαν ἐν χρήσει πίθοι φέροντες κοσμήματα· εἰς τὴν νεωτέραν ὅμως ἀπαντῶσιν οὐχὶ σπανίως καὶ ἡ περὶ τῆς κεραμεικῆς τῆς περιόδου ταύτης πραγματεία δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀρτία, ἐὰν δὲν γίνῃ σύντομος λόγος καὶ περὶ αὐτῶν.

Τοῦ πίθου εἰκ. 123 τὰ τεμάχια ἀνεκαλύφθησαν ἐν Σέσκλῳ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου 3 τοῦ δι-

Εἰκὼν 123.

πλοῦ μεγάρου, εἶναι δὲ 0,90 μ. ὑψηλὸς καὶ φέρει τέσσαρας καθέτους λαβάς, αἵτινες ἀπολήγουσιν ἄνω εἰς ἀποφύσεις· ἐκ τῶν ἀποφύσεων τούτων αἱ μὲν δύο — ἐπὶ τῆς εἰκόνος αἱ εἰς τὰ πλάγια κείμεναι — εἶναι μᾶλλον αἰχμηραί, αἱ δὲ ἄλλαι δύο ἔχουσι σχῆμα στρογγύλον καὶ εἶναι κοῖλαι ὡς μικραὶ ἀβαθεῖς φιάλαι. Ὑπὸ τὰς λαβὰς ἡ κοιλία θλᾶται καὶ βαίνει στενουμένη πρὸς τὰ κάτω, ἡ θλάσις δὲ ἐξαί-ρεται διὰ πλαστικῆς ταινίας φερούσης στοῖχον τύπων δακτύλων ἢ μικρῶν κοιλοτήτων. Περὶ τὰ χείλη ὑπάρχουσι τέσσαρες ἐξογκώσεις — μία ἄνωθι ἑκάστης τῶν τεσσάρων λαβῶν —, ἀπὸ δύο δ' ἐξ αὐτῶν, κειμένων ἄνωθι τῶν κοίλων ἀποφύσεων, ἐξαρτῶνται δύο συμμετρικαὶ ἑλικοειδεῖς ταινίαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται πάλιν τύποι δακτύλων. Ὅμοιοι τύποι εἰς δύο στοίχους διατεταγμένοι περιθέουσι καὶ ὅλην τὴν περιφέρειαν τῶν χειλέων.

Τὸ τεμάχιον εἰκ. 124 προέρχεται ἀπὸ ὁμοίου πί-

Εἰκὼν 124.

θου, ἐπ' αὐτοῦ δὲ διακρίνονται σαφέστερον αἱ δύο ἕλικες μετὰ τῶν τύπων δακτύλων.

Ἐπὶ ἄλλου τεμαχίου (εἰκ. 125) ὑπάρχει μὲν ἡ

Εἰκὼν 125.

ἐξόγκωσις καὶ ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτῆς πάλιν δύο ἕλικες, ἀλλ' εἶναι στεναί, ἔχουσι ῥάχιν καὶ στεροῦνται τῶν τύπων. Ὁ πίθος, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ τεμάχιον τοῦτο, εἶχε περὶ τὰ χείλη λοξὰς ἐγχα-

ράκτους γραμμάς — πιθανῶς λείψανα γωνιῶν ἢ διπλῶν διεσπασμένων τεθλασμένων γραμμῶν — ἄνευ τύπων.

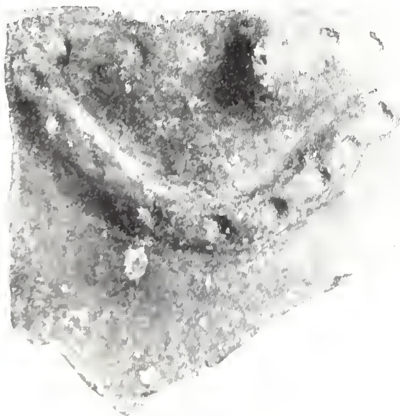
Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 126 ὅμως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὅμοιαι διαλελυμμέναι τεθλασμέναι γραμμαὶ ὑπάρ-

Εἰκὼν 126.

χουσιν, αἱ γωνίαι πληροῦνται διὰ τύπων. Ἐπ' αὐτοῦ σώζεται καὶ τὸ ἄκρον ἕλικος φερούσης πάλιν τύπους.

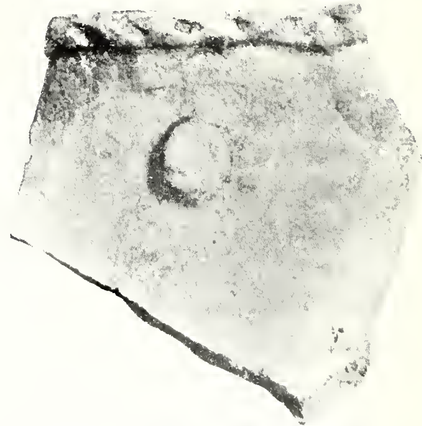
Ἐπὶ ἄλλου τεμαχίου (εἰκ. 127) ἡ ἐξόγκωσις εἶναι ῥινοειδὴς τὸ σχῆμα, δὲν ἐκφύονται δὲ ἀπ' αὐ-

Εἰκὼν 127.

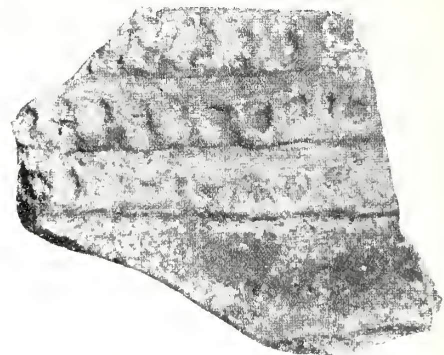
τῆς ἕλικες, ἀλλὰ περιβάλλεται ὑπὸ τοξοειδοῦς ταινίας μετὰ τύπων. Πρβλ. ἀνωτ. π. χ. πίν. 23 ἀρ. 1.2 κ. ἄ.

Ἐπὶ ἄλλου τεμαχίου πάλιν (εἰκ. 128) ὑπὸ τὴν ταινίαν τῶν χειλέων μετὰ τῶν τύπων ὑπάρχει δισκοειδὴς θηλή.

Εἰκὼν 128.

Τέλος δ' ὁ πίθος, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ τεμάχιον εἰκ. 129, εἶχε τριπλῆν ταινίαν περὶ τὰ χείλη.

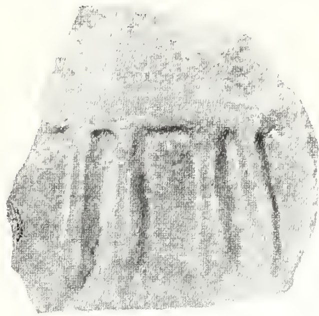

Εἰκὼν 129.

Ὁ πλαστικὸς οὗτος διάκοσμος τῶν πίθων φαίνεται ὅτι ἐμορφώθη κατ' ἀπομίμησιν σχοινίων, διὰ τῶν ὁποίων περιέβαλλον αὐτοὺς πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν. Τοῦτο ἀποδεικνύουσι πρὸ πάντων ὁ πίθος εἰκ. 123 καὶ τὰ δύο τεμάχια εἰκ. 124, 125, ἔνθα αἱ μὲν ἐξογκώσεις παριστῶσιν ἢ ἀληθεῖς ἀποφύσεις σκοπὸν ἐχούσας νὰ ἐμποδίζωσι τὸ σχοινίον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξολισθήσῃ ἤ, πιθανώτερον, τοὺς δεσμοὺς τῶν σχοινίων, αἱ δ' ἐξ αὐτῶν ἐκφυόμεναι δύο ἕλικες δηλοῦσι τὰ μετὰ τὴν δέσιν περισσεύοντα ἄκρα τῶν σχοινίων. Διὰ τῶν τύπων δὲ τῶν δακτύλων ἴσως ἤθελον νὰ μιμηθῶσι τὸ πλεκτὸν τῶν σχοινίων.

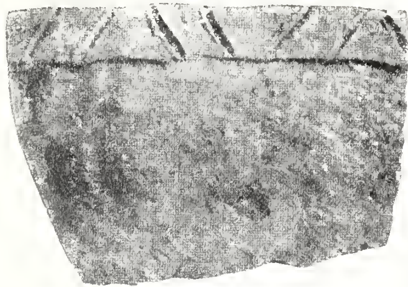
Τὸ τεμάχιον εἰκ. 130 ἀνεκαλύφθη ἐν Σέσκλῳ εἰς βάθος 1,90 μ. καὶ ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον

τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουσι τέσσαρες βραχεῖαι κάθετοι πλαστικαὶ ταινίαι ἐκφυόμεναι

Εἰκὼν 130.

ὡς θύσανοι ἐξ ἄλλης ὁριζοντίας· πιθανῶς δὲ καὶ ἐνταῦθα αἱ κάθετοι ταινίαι οὐδὲν ἄλλο παριστάνουσιν ἢ τὰ κρεμάμενα ἄκρα σχοινίων.

Εἰκὼν 131.

Ἄλλο τεμάχιον, τὸ εἰκ. 131, εὑρέθη εἰς ἀμφίβολον ἐπίχωσιν, ἡ παραβολὴ ὅμως αὐτοῦ πρὸς τὸ εἰκ. 125, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπαντῶσιν αἱ αὐταὶ ἐγχάρακτοι γραμμαί, καθιστᾷ λίαν πιθανόν, ὅτι ἀνήκει καὶ τοῦτο εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Τελευταῖον δὲ μνημονεύω ἓν τεμάχιον (εἰκ. 132), τοῦ ὁποίου τὸ κόσμημα εἶναι, ὡς φαίνεται, παραλ-

Εἰκὼν 132.

λαγὴ τοῦ ἐκ τῆς τεθλασμένης γραμμῆς καταγομένου ὀδοντωτοῦ (πρβ. εἰκ. 94 καὶ 100 καὶ πίν. 18,5 κ. ἄ) μετὰ τοῦ τριγωνικοῦ ἐπιθέματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΤΑ ΠΗΛΙΝΑ ΑΓΓΕΙΑ

(Συνέχεια)

Γ. Ἀγγεῖα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Ἐκ πολλῶν τεκμηρίων συνάγεται, ὅτι ὁ χαλκοῦς αἰὼν διήρκεσεν ἐν Θεσσαλίᾳ μακρὸν χρόνον (πρβ. σ. 66 καὶ 121), ἡ δὲ κεραμεικὴ βεβαίως δὲν ἔμεινεν ἀναλλοίωτος καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ὑπέστη μεταβολὰς καὶ ἔσχεν ἐξέλιξιν, ὅπως καὶ ἡ κεραμεικὴ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἱστορία αὐτῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι σκοτεινοτέρα ἢ κατὰ τὰς δύο παλαιοτέρας.

Ἤδη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρετήρησα γενικῶς περὶ τῆς προϊστορικῆς κεραμεικῆς τῆς Θεσσαλίας, ὅτι «ὑπάρχουσιν ὄχι μόνον μεμονωμένα ἀγγεῖα, ἀλλὰ καὶ ῥυθμοὶ ὅλοι, περὶ τῆς σχετικῆς ἡλικίας τῶν ὁποίων δύνανται νὰ γεννηθῶσιν ἀμφιβολίαι». Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀγγείων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀπὸ τῶν τοῦ χαλκοῦ, πραγματικῶς δὲ τὰ ἀγγεῖα Β3γ καί τινα ἐκ τῶν ἐγχαράκτων κατετάξαμεν εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα μετὰ δισταγμοῦ (σ. 228 καὶ 207 ἑξ.). Ἀλλὰ συχνότερον ἔτι θ᾽ ἀναγκασθῶμεν νὰ ἐκφράσωμεν τοιούτους δισταγμοὺς εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, διότι περισσότερα εἶναι καὶ τὰ ἀγγεῖα, ἅτινα μόνον κατὰ πιθανότητα μᾶλλον ἢ ἧττον μεγάλην ἐθέσαμεν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

Περὶ ἄλλων ἀγγείων πάλιν δὲν χωρεῖ μὲν εὔλογος ἀμφιβολία, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ χρησιμότης διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς κεραμεικῆς εἶναι πολλάκις μικρά, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν αὐτὰ ἀσφαλῶς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ νὰ ὁρίσωμεν, τίνα ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου καὶ τίνα πρὸς τὸ μέσον ἢ τὸ τέλος αὐτῆς. Δὲν δυνάμεθα ἄρα οὐδ᾽ ἐκ τούτων νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς μεταβολὰς τῆς κεραμεικῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ νὰ παραστήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς μετά τινος ἀκριβείας.

Οἱ λόγοι δέ, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐπικρατεῖ τόση ἀβεβαιότης περὶ τὴν κεραμεικὴν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἐξηγοῦνται ἐπαρκῶς ἐξ ὅσων θὰ εἴπωμεν κατωτέρω περὶ τοῦ τόπου καὶ τῶν ἄλλων περιστατικῶν τῆς εὑρέσεως τῶν διαφόρων ἀγγείων (πρβ. μάλιστα τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰ μονόχρωμα Γ3). Διότι θὰ ἴδωμεν, ὅτι, καὶ ἂν πάντα τὰ ἀγγεῖα, περὶ τῶν ὁποίων πραγματευόμεθα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, εἶναι ἀληθῶς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ διαγράψωμεν ἀρτίαν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως, διότι δὲν ὁρίζεται πάντοτε μετὰ βεβαιότητος ἡ χρονικὴ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἄλληλα.

Ἡ ἀκόλουθος περιγραφὴ ἄρα ἐξ ἀνάγκης ἔχει πολλὰ κενὰ καὶ χάσματα· αὕτη δὲ μάλιστα δύναται νὰ συμπληρωθῇ — καὶ πιθανῶς νὰ διορθωθῇ — ἐκ νεωτέρων ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων (πρβ. σ. 157). Ἀλλὰ καὶ ὅπως ἔχει, δεικνύει νομίζω σαφῶς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς κεραμεικῆς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ διδάσκει, ὅτι αὕτη ***δὲν εἶναι*** συνέχεια τῆς κεραμεικῆς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος οὐδὲ

συγγενεύει στενότερον μετ᾽ ἐκείνης, ἐν τῷ συνόλῳ δὲ εἶναι πολὺ κατωτέρα καὶ βαρβαρικωτέρα.

1. Γραπτὰ ἀγγεῖα.

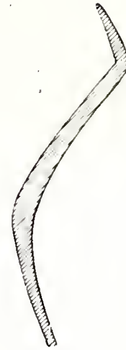
Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα εἶναι σχετικῶς σπάνια, ἀνήκουσιν ὅμως τὰ πλεῖστα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους αὐτῆς. Ἕνεκα τούτου ἀντιστρέφομεν ἐνταῦθα τὴν τάξιν τῆς περιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἠκολουθήσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, καὶ πραγματευόμεθα πρῶτον περὶ τῶν γραπτῶν, κατόπιν περὶ τῶν φερόντων ἐγχάρακτα κοσμήματα καὶ τελευταῖον περὶ τῶν μονοχρώμων, ἅτινα εἶναι τὰ πολυαριθμότατα. Ἐν παραρτήματι δὲ θ᾽ ἀπεικονίσωμεν πάλιν ὀλίγα δείγματα πλαστικῶν κοσμημάτων πίθων ἢ πιθοειδῶν ἀγγείων.

Τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα, ἂν καὶ εἶναι ὀλίγα, ὅμως κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν δεικνύουσι σημαντικὰς διαφοράς, ἕνεκα τῶν ὁποίων διακρίνομεν αὐτὰ εἰς πέντε ῥυθμούς.

α Πρῶτος ῥυθμὸς (Γ 1 α).

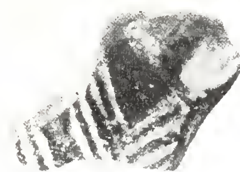
Ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι συνήθως τεφρὸς ἢ καστανός, ἡ δ᾽ ἐπιφάνεια ἔχει ὡραῖον ὁμοιόμορφον μελανὸν καὶ τόσον στιλπνὸν γάνωμα, ὥστε ἐνίοτε προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὑαλώσεως. Δὲν εἶναι δὲ τὸ γάνωμα τοῦτο ἰδιαίτερόν τι χρῶμα καλύπτον μόνον τὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ᾽ εἰσδύει καὶ ἐνδότερον καὶ διακρίνεται σαφῶς, ὅτι ὁ πηλὸς βαθμηδὸν γίνεται πρὸς τὰ ἔσω μᾶλλον τεφρὸς καὶ κατόπιν καστανός. Ἐπί τινων τεμαχίων μάλιστα ὁ πηλὸς καὶ ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐπὶ τῆς ἔσω ἐπιφανείας εἶναι ὁμοίως μελανός, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς ἔξω. Τὰ τοιχώματα τῶν ἀγγείων δὲν εἶναι πάντοτε πολὺ λεπτά, ἡ ὄπτησις ὅμως εἶναι καλὴ καὶ ἐν γένει ἡ τεχνικὴ ἐργασία τελεία.

Τὰ σχήματα δὲν διακρίνονται ἀσφαλῶς, φαίνεται ὅμως ὅτι πολλὰ τεμάχια προέρχονται ἀπὸ μικρῶν εὐρυστόμων πυξίδων ἢ δοχείων, τῶν ὁποίων ὁ λαιμὸς χωρίζεται ἀπὸ τῶν ὤμων διὰ θλάσεως — ἐνίοτε μάλιστα καὶ δι᾽ ἐγχαράκτου γραμμῆς —, ὁμοίως δὲ θλᾶται κατὰ τὸ μέσον καὶ ἡ κοιλία (ἴδε τὴν τομὴν εἰκ. 133, πρβ. δὲ καὶ εἰκ. 139). Ἄλλα τεμάχια ἀνήκουσιν εἰς μεγαλύτερα ἀγγεῖα, ἀλλὰ περὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν οὐδὲν δυνάμεθα

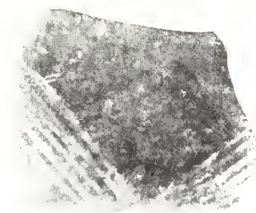
Εἰκὼν 133.

νὰ εἴπωμεν. Ὁμοίως ἄγνωστον εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ τεμάχιον εἰκ. 134. Ἐπὶ τούτου σώζεται καὶ ὠτίον ἢ μικρὰ λαβή.

Εἰκὼν 134.

Τὰ κοσμήματα εἶναι συστήματα παραλλήλων λοξῶν γραμμῶν ἢ γωνιῶν — οἱονεὶ τμήματα παραλλήλων τεθλασμένων γραμμῶν — ἢ τρίγωνα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι πάλιν παράλληλοι γραμμαί, ἢ τέλος τρίγωνα πλήρη (εἰκ. 134-136,

Εἰκὼν 135.

πρβ. καὶ εἰκ. 139). Αἱ γραμμαὶ εἶναι λεπταί, τὸ δὲ χρῶμα αὐτῶν λευκὸν ῥυπαρὸν καὶ πολλαχοῦ ἐξηφανίσθη, ὥστε νῦν μόλις διακρίνονται ἴχνη αὐτοῦ· ἐνίοτε μάλιστα δύναταί τις ν᾽ ἀμφιβάλλῃ, ἐὰν ὑπῆρχεν ἀληθῶς λευκὸν χρῶμα ἢ ἐὰν ἁπλῶς προσεκολλήθη ῥύπος ἐπὶ ἀστιλβώτων γραμμῶν ἢ ταινιῶν (πρβ. κατωτέρω).

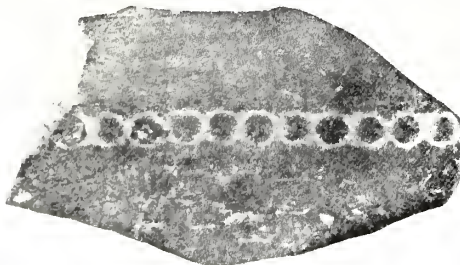
Μετὰ τῶν τεμαχίων τούτων ἀνεκαλύφθησαν

πλείονα ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν φέρουσι μὲν γραπτὰ κοσμήματα, κατὰ τὸν πηλὸν ὅμως, κατὰ τὸ χρῶμα καὶ τὴν στίλβωσιν τῆς ἐπιφανείας, κατὰ τὴν ὄπτησιν καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ τεχνικὰ γνωρίσματα ὁμοιάζουσιν τόσον πρὸς τὰ περιγραφέντα, ὥστε δὲν δύνανται νὰ χωρισθῶσιν ἀπ᾿ ἐκείνων. Καὶ τὰ σχή-

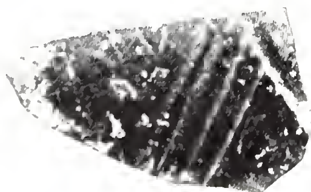
Εἰκὼν 136.

ματα τῶν ἀγγείων ἦσαν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὐλάχιστον, τὰ αὐτά. Τέσσαρα ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων φέρουσι φακοειδεῖς θηλὰς κειμένας ἐν στοίχῳ ἐπὶ τῆς ἔξω περιφερείας τῶν χειλέων ἢ κατωτέρω πρὸς τὸ μέσον τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου (εἰκ. 137),

Εἰκὼν 137.

ἄλλα δέ τινα κοσμοῦνται διὰ λίαν ἀβαθῶν ῥαβδώσεων ἢ αὐλακώσεων, αἵτινες ἐπὶ ἑνὸς (εἰκ. 138)

Εἰκὼν 138.

σχηματίζουσι γωνίας. Τελευταῖον εὑρέθησαν εἰς τον συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου δύο τεμάχια (εἰκ. 139 καὶ 140), ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι ποικίλματα σχηματισθέντα μόνον διὰ στιλβώσεως, ἄνευ τῆς χρήσεως χρώματος. Ἐκ τούτων τὸ ἐν εἰκ. 139 φέρει ἄνω παρὰ τὰ χείλη στοῖχον μικρὸν κοιλοτήτων, ἐνῷ ἐπὶ ἄλλων ὑπάρχουσι συνήθως εἰς τὴν θέσιν ταύτην μικραὶ θηλαί, τὸ γάνωμα δὲ αὐτοῦ εἶναι καθόλου ὡραῖον μελανόν, ἀλλ᾿ ἐπὶ τῶν ὤμων αἱ ἐστιλβωμέναι γραμμαὶ εἶναι μελανώτε-

Εἰκὼν 139.

ραι τῆς λοιπῆς ἐπιφανείας. Τὸ κόσμημα ἀπαντᾷ ἀκριβῶς ὅμοιον καὶ γραπτὸν διὰ λευκοῦ χρώματος. Τὸ τεμάχιον εἰκ. 140 εἶχε τὰ ποικίλματα πάλιν ἐπὶ τῶν ὤμων, ὡς φαίνεται, ἡ ἐπιφάνεια δὲ τοῦ μέρους τούτου ἔχει χρῶμα μᾶλλον τεφρόν,

Εἰκὼν 140.

διότι εἶναι ἀστίλβωτος, ἐνῷ αἱ ἐστιλβωμέναι γραμμαὶ εἶναι μελαναί, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κοιλία ἦτο ὅλη ἐστιλβωμένη καὶ μελανή.

Ἓν ἄλλο τεμάχιον (εἰκ. 141), ἀνακαλυφθὲν ἐπίσης εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου,

Εἰκὼν 141.

ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν μᾶλλον καστανόχρουν, ἐπ᾿ αὐτῆς δ᾿ ὑπάρχουσι ταινίαι ἐστιλβωμέναι βαθυτέρου χρώματος.

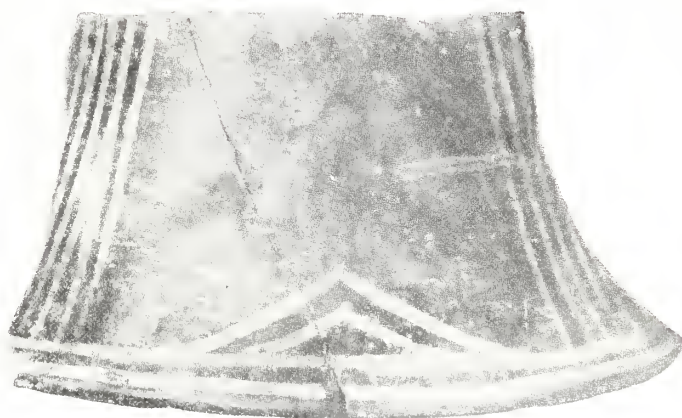
Τὰ ἀγγεῖα τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α εἶναι ἐκ τῶν τελειοτάτων τῆς περιόδου ταύτης καὶ μόνον εἰς τὰ τοῦ ἑπομένου ῥυθμοῦ Γ 1 β καὶ εἰς τὰ νεώτατα ἐκ τῶν

ἁπλῶν μονοχρώμων — τὰ τροχήλατα — θὰ εὕρωμεν πάλιν τὴν κεραμεικὴν τέχνην τόσον προηγμένην. Ἐκ τῶν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος δὲ δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς αὐτὰ μάλιστα τὰ μονόχρωμα Α 1, πρὸς τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουσι καὶ κατά τινα ἄλλα· οὕτω π. χ. αἱ θηλαὶ ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ τούτων καὶ ἐπὶ ἐκείνων, ἂν καὶ διαφέρουσι κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν διάταξιν. Ἐπίσης αἱ ἀβαθεῖς αὐλακώσεις ἢ ῥαβδώσεις τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α φαίνεται ὅτι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν μονοχρώμων Α 1 παρατηρηθέντα ἴχνη τοῦ ἐργαλείου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐλείαινον τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν. Τὰ ἴχνη ἐκεῖνα σχηματίζουσι γραμμὰς καθέτους συμφώνως πρὸς τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐσύρετο τὸ ἐργαλεῖον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, εἴπομεν δὲ (σ. 161), ὅτι ἐπίτηδες δὲν ἐξηλείφθησαν — ἴσως ἵνα ποικίλλωσι τὴν ἐπιφάνειαν· δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανον, ὅτι ἐξ ὁμοίων ἰχνῶν προῆλθον ἐν ἀρχῇ αἱ αὐλακώσεις.

Περὶ τῆς ἡλικίας δὲ τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α δὲν εἴμεθα ἐντελῶς βέβαιοι. Εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον δὲν ἀνεκαλύφθησαν δείγματα αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας καὶ τοῦ Καραμπαϊραμίου, ἓν δὲ τεμάχιον καὶ εἰς τὴν Μαγούλαν Ἀϊδινίου (σ. 12, ἀρ. 60) τὰ τρία ὅμως τεμάχια, τὰ φέροντα κοσμήματα σχηματισθέντα διὰ στιλβώσεως, εὑρέθησαν, ὡς ἐδήλωσα ἤδη, πάντα εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου. Τὰ ἐκ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας συνελέγησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τύμβου ἢ κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν σκαφήν, εἰς μικρὸν βάθος· ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἔκειντο καὶ πολλὰ ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι καὶ ταῦτα εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἀνήκουσι. Καὶ αἱ ὁμοιότητες, τὰς ὁποίας εὕρομεν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν μονοχρώμων Α 1, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ συμπεράσματος τούτου, ἐπίσης δὲ ἡ ὁμοιότης τῶν κοσμημάτων — καὶ κατὰ τὸ χρῶμα καὶ κατὰ τὸ σχῆμα — πρὸς τὰ κοσμήματα τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α.

Ἀλλ' εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου τὰ δείγματα τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ ὑψηλότερον στρῶμα, ἀπὸ ἑνὸς μέχρι τριῶν μέτρων βάθους, τὸ στρῶμα δὲ τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐξ ἐπιχώσεως τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἂν καὶ ὑπῆρχον εἰς αὐτὸ καὶ τεμάχια τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ὁμοίως τὸ ἐκ τῆς Μαγούλας Ἀϊδινίου τεμάχιον εὑρέθη εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ λαμπρὸν μελανὸν γάνωμα εἶναι ἄγνωστον εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα — τὸ μελανὸν ἢ μελανότεφρον χρῶμα τῆς ἐπιφανείας τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων Β 2 ὑπολείπεται κατὰ πολύ —, πείθομαι, ὅτι ὁ ῥυθμὸς Γ 1 α πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, πιθανώτατα δὲ μᾶλλον πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν ταῦτα οὕτως ἔχωσιν, εἶναι ἀξία σημειώσεως ἡ σύμπτωσις, ὅτι τὰ ἀρχαιότατα ἀγγεῖα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος παρουσιάζουσι περιέργους ἀναλογίας πρὸς τὰ ἀρχαιότατα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (1).

Ἐν τέλει ἀπεικονίζω (εἰκ. 142) τμῆμα ἀπὸ τῆς

Εἰκὼν 142.

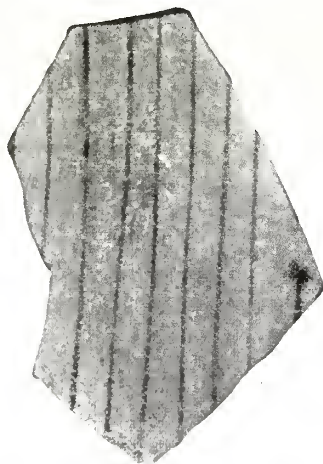
βάσεως μεγάλου ἀγγείου εὑρεθὲν ὡσαύτως εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου· καὶ τοῦτο κοσμεῖται διὰ λευκῶν γραμμῶν, ὁ πηλὸς ὅμως εἶναι μᾶλλον ἀκάθαρτος, ἡ ἔξω ἐπιφάνεια καστανὴ ἢ

(1) Δείγματά τινα τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α φέροντα λευκὰ κοσμήματα ἀπέστειλα διὰ τοῦ κ. H. Schrader εἰς Βερολῖνον, ἵνα παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἀρχαιότατα Τρωικά, πρὸς τὰ ὁποῖα ὑπέθετον ὅτι ὁμοιάζουσιν· ἀληθῶς δὲ ὁ κ. Zahn παραβαλὼν αὐτὰ μετὰ τοῦ κ. H. Schmidt εἶχε τὴν εὐμένειαν νά μοι γράψῃ τὰ ἀκόλουθα: Wir kamen beide zu dem Resultate, dass sie am nächsten mit der Keramik von Troja I zusammengehen nach der Behandlung des Thones, Art der Politur und weisser Bemalung, die nur bei den ältesten troischen Gefässen vorkommt. Μονόχρωμα δὲ τεμάχια μετ' αὐλακώσεων ἢ φακοειδῶν θηλῶν, ἐντελῶς ὅμοια πρὸς τὰ θεσσαλικά, ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας· ὡσαύτως ἓν τεμάχιον μετὰ κοσμημάτων διὰ στιλβώσεως σχηματισθέντων. Αὐλακώσεις ἀβαθεῖς ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ ἀγγείων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τῆς Κρήτης (Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ).

τεφρά, ἡ δ' ἔσω κεραμόχρους καὶ ἡ στίλβωσις πολὺ ἀτελεστέρα· πιθανῶς τὸ τεμάχιον τοῦτο εἶναι ἱκανῶς ὑστερώτερον τῶν λοιπῶν. Ὕψ. 0,125 μ.

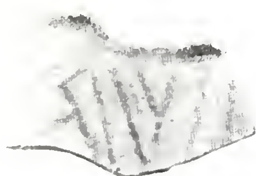
β. Δεύτερος ρυθμὸς (Γ 1 β).

Μετὰ τῶν ἀγγείων τοῦ προηγουμένου ρυθμοῦ ἀνεκαλύφθησαν εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας καὶ τοῦ Καραμπαϊραμίου — καὶ μόνον εἰς αὐτοὺς — ἄλλα τινὰ ὀλίγα τεμάχια, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς εἶναι χρώματος τεφροῦ ἀνοικτοῦ, σχετικῶς καθαρὸς καὶ καλῶς ὠπτημένος. Ἡ

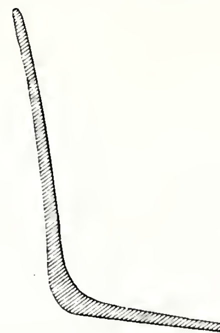
Εἰκὼν 143.

ἐπιφάνεια ἔχει τὸ αὐτὸ τεφρὸν χρῶμα καὶ εἶναι ὁμαλωτάτη, φέρει δὲ γραπτὰ μελανὰ κοσμήματα ἀποτελούμενα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ καθέτων (εἰκ. 143) ἢ ὁριζοντίων γραμμῶν· ἐπὶ ἑνὸς ἄλλου τεμαχίου (εἰκ. 144) ἀπαντῶσι γωνίαι.

Εἰκὼν 144.

Τὸ συνηθέστατον σχῆμα ἀγγείου εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον φαίνεται ὅτι ἦτο ποτήριόν τι ἔχον τὸν πυθμένα ἐπίπεδον (εἰκ. 145, μέγ. 1:2)· ἐπὶ ἑνὸς δὲ τεμαχίου σώζεται καὶ ἀρχὴ λαβῆς, ἥτις ἐκφύεται πλησίον τοῦ πυθμένος καὶ ἦτο κάθετος, ἐὰν δὲ τὸ ποτήριον ἦτο δίωτον, τὸ σχῆμά του πρέπει νὰ προσήγγιζε πρὸς τὸ τῶν γνωστῶν τρωικῶν κυπέλλων. Τὸ τεμάχιον εἰκ. 144 προέρχεται ἀπὸ μικροῦ ἀγ-

Εἰκὼν 145.

γείου διαφόρου σχήματος, ἤτοι μᾶλλον σφαιρικοῦ, ἔχοντος εὐρὺ στόμιον.

Ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν δὲ τοῦ ρυθμοῦ Γ 1 β ἰσχύουσιν ὅσα εἴπομεν περὶ τῆς τοῦ προηγουμένου· διότι, ὡς ἐδήλωσα ἤδη, ἀμφοτέρων τεμάχια εὑρέθησαν ὁμοῦ.

γ. Τρίτος ρυθμὸς (Γ 1 γ)

Τούτου τὰ δείγματα (ἴδε πίν. 12), ἀνεκαλύφθησαν εἰς πλείονα μέρη, ἤτοι περὶ τὰ δεκαπέντε μὲν τεμάχια εἰς τὸ Διμήνιον, ἓν μόνον εἰς τὸ Σέσκλον, ἓν εἰς τὴν Μεσιανὴν Μαγούλαν, ἓν εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Ἐρινίου (σ. 131, σημ. 3), τρία εἰς τὸν τῆς Μαγούλας Ἀϊδινίου καὶ ἓν εἰς τὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου. Ὁ πηλὸς πάντων εἶναι μελανότεφρος ἢ καστανός, ἡ δ' ἐπιφάνεια συχνὰ ἔσωθεν εἶναι μελανὴ καὶ ἔξωθεν καστανὴ — σπανίως τόσον ἀνοικτοῦ χρώματος, ὡς πίν. 12,4 — ἢ τἀνάπαλιν· πάντοτε ὅμως εἶναι λεία, ἂν καὶ οὐχὶ καλῶς ἐστιλβωμένη. Ἐπ' αὐτῆς δὲ εἶναι ἐπιτεθειμένα ἢ δύο χρώματα ὁμοῦ, ἐρυθρὸν ρόδινον καὶ λευκόν, ἢ μόνον τὸ ἕτερον τούτων. Ἐπὶ τῶν τεμαχίων πίν. 12 ἀρ. 1 καὶ 6 τὸ ἐρυθρὸν καλύπτει ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν, τὰ δὲ ποικίλματα εἶναι ἐξῃρημένα ἐπὶ τοῦ μελανοῦ ἐδάφους καὶ κατόπιν πεπληρωμένα διὰ λευκοῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον πρὸς τὰ ἄκρα ἐπικάθηται ἐνίοτε καὶ ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ. Τὸ πίν. 12,2 καλύπτεται ὁμοίως ὅλον ὑπὸ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος, ἀλλὰ δὲν φέρει — καθ' ὅσον σώζεται — ποικίλματα. Ἐπὶ δὲ τοῦ τεμαχίου πίν. 12,4 τὸ ἔδαφος εἶναι χρώματος καστανοῦ ἀνοικτοῦ, λευκαὶ δὲ αἱ γραμμαί, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ κύ-

ριον κόσμημα, ἀλλ' αἱ δύο ὁριζόντιαι ταινίαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων κεῖνται αἱ γραμμαί, εἶναι ἐρυθραί· αἱ ταινίαι ἐτέθησαν κατόπιν καὶ ἕνεκα τούτου καλύπτονται ἐν μέρει τὰ ἄκρα τῶν λευκῶν γραμμῶν. Τέλος ἐπὶ τῶν τεμαχίων πίν. 12 ἀρ. 3. 5. 7 τὸ ἔδαφος εἶναι πάλιν μελανὸν ἢ μελανότεφρον, τὰ δὲ κοσμήματα ἢ μόνον ἐρυθρὰ ἢ μόνον λευκά. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου πίν. 12, 5 τὸ λευκὸν χρῶμα ἐπηλείφθη ὡς *ἓν στρῶμα*, κατόπιν δὲ δι' ὀξέος ἐργαλείου ἐχαράχθησαν εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο στεναὶ αὔλακες, μέχρις οὗ ἐφάνη ἡ μελανὴ τοῦ ἀγγείου ἐπιφάνεια, καὶ οὕτω ἐσχηματίσθησαν αἱ λευκαὶ τοξοειδεῖς γραμμαί· πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ τεμαχίου ἡ ἀπόξεσις τοῦ λευκοῦ στρώματος δὲν συνεπληρώθη ἐντελῶς.

Τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος ἀπαντῶσι δύο ἢ τρεῖς ἀποχρώσεις. Εἶναι δὲ ἀμφότερα τὰ χρώματα, καὶ τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ λευκόν, ἀδιαφανῆ καὶ ἀλαμπῆ καὶ ἐπιτίθενται ὡς παχεῖα ἀλοιφή, ὥστε τὰ κοσμήματα ἐξέχουσι πολλάκις ὡς ἀνάγλυπτα!

Σχήματα ἀγγείων δὲν διακρίνονται πολλά. Τὸ τεμάχιον πίν. 12, 1 ἀνῆκεν εἰς κύλικα βαθεῖαν, εἰς παρεμφερῆ δὲ ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ κοιλία κατὰ τὴν βάσιν τῶν χειλέων συνεστέλλετο ἀποτόμως, ἀνῆκον τὰ ἀρ. 2 καὶ 4, ἐνῷ τὸ ἀρ. 3 προέρχεται ἀπὸ φιάλης, τῆς ὁποίας τὰ τοιχώματα ἐκάμπτοντο καθέτως πρὸς τὰ ἄνω. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου ἀρ. 2 σώζεται καὶ ὠτίον ἄτρητον, τὸ δὲ ἀρ. 3 φέρει δύο μαστοειδεῖς θηλάς.

Τὰ ἄλλα τεμάχια τοῦ πίνακος 12, ὡς καὶ ὅσα δὲν ἀπεικονίσθησαν εἰς αὐτόν, προέρχονται πάντα πιθανῶς ἐπίσης ἐκ κυλίκων ἢ φιαλῶν καὶ ἐν γένει ἐκ ποτηρίων· ἓν εἶχε βάσιν, ἄλλο δὲ τὴν λαβὴν εἰκ. 146 (1:2) καὶ ἄλλο πάλιν μεγαλυτέραν λαβὴν

Εἰκὼν 146.

ὑπερέχουσαν τῶν χειλέων, ὅπως περίπου εἰς τὰς ἐκ τῶν τάφων κύλικας εἰκ. 34, 35 κ. ἄ. Ὡς φαίνεται δέ, ἦσαν πάντα σκεύη πολυτελείας ἐπιδεικνυόμενα εἰς σπανίας περιστάσεις· διότι ἄλλως τὰ χρώματα, ἅτινα δὲν εἶναι στερεὰ καὶ εὐκόλως ἀποσπῶνται ἢ ἀποτρίβονται, ταχέως θὰ ἐφθείροντο καὶ τὰ κοσμήματα θὰ ἐξηφανίζοντο.

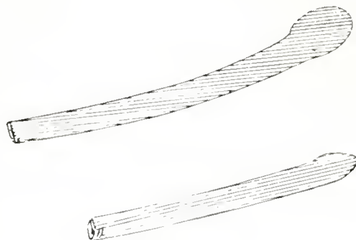
Κοσμήματα ὑπάρχουσι συνήθως ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐπιφανειῶν — κατ' ἐξαίρεσιν ἑνὸς τεμαχίου φιάλης κοσμεῖται μόνον ἡ ἔξω ἐπιφάνεια, ἑνὸς δ' ἄλλου μόνον ἡ ἔσω —, αἱ μορφαὶ δ' αὐτῶν εἶναι ὀλίγαι· παράλληλοι εὐθεῖαι ἢ ὀλίγον καμπύλαι γραμμαί, λοξαὶ γραμμαὶ καὶ γωνίαι μεταξὺ παραλλήλων καὶ τέλος σπεῖραι. Πρὸς τούτοις φιαλῶν τινῶν τὰ χείλη ἔσω καὶ ἔξω ἐκοσμοῦντο ὑπὸ πλατείας ἐρυθρᾶς ταινίας, κατωτέρω δ' ἠκολούθουν λευκαὶ ταινίαι ἢ ἄλλα ποικίλματα, ἅτινα δὲν σώζονται. Ταινίαν ἐρυθρὰν περιθέουσαν τὰ χείλη ἔσω ἔφερε καὶ τὸ ἀγγεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἡ λαβὴ εἰκ. 146.

Ἡ ἡλικία τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 γ ὁρίζεται μετὰ μεγάλης πιθανότητος ἐκ τῶν ἑξῆς περιστατικῶν.

Εἰς πάντας τοὺς συνοικισμούς, εἰς τοὺς ὁποίους εὑρέθησαν δείγματα αὐτοῦ, τὰ τεμάχια ἔκειντο εἰς στρώματα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἢ τοὐλάχιστον εἰς στρώματα ἀμφίβολα· εἰς τὸ Διμήνιον δὲ ἀνεκαλύφθησαν πλείονα ἐντὸς τῆς μεγάλης τάφρου, ἥτις μετὰ τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἐσκάφη εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως. Καὶ ὑπῆρχον μὲν εἰς αὐτὴν ἀναμεμιγμένα καί τινα παλαιότερα ἀγγεῖα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀλλαχοῦ οὐδὲ ἓν τεμάχιον εὑρέθη εἰς στρῶμα καθαρὸν καὶ ἀδιατάρακτον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἐπιτρέπεται νὰ συναγάγωμεν, ὅτι καὶ ὁ ῥυθμὸς Γ 1 γ πρέπει νὰ καταταχθῇ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν ὅμως σχέσιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν δύο προηγουμένων ῥυθμῶν οὐδὲν ἀσφαλὲς γνωρίζομεν· διότι τὸ ἐκ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας τεμάχιον εὑρέθη εἰς μεγαλύτερον βάθος ἢ τὰ τεμάχια τῶν ῥυθμῶν Γ 1 α καὶ Γ 1 β, ἀλλὰ μακρὰν αὐτῶν· τοὐναντίον τὸ ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ Καραμπαϊραμίου ἔκειτο ὑψηλότερον ἐκείνων, εἰς τὴν Μαγούλαν δὲ Ἀϊδινίου ὀλίγον ὑψηλότερον ἔκειτο πάλιν τὸ μόνον δεῖγμα τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α. Πλὴν τῶν ἀντιφάσεων τούτων ὅμως, πᾶν συμπέρασμα ἐκ τόσον ὀλίγων τεμαχίων συναγόμενον εἶναι ἐξ ἀνάγκης ὅλως ἀβέβαιον. Οὐχ ἧττον ἐγὼ πιστεύω, ὅτι οἱ ῥυθμοὶ Γ 1 α καὶ Γ 1 β εἶναι προγενέστεροι.

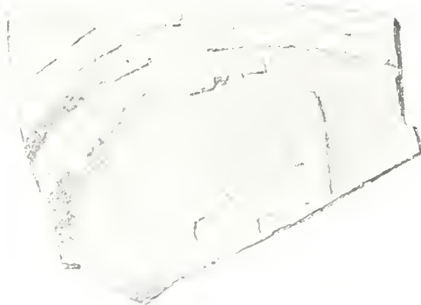
δ. Τέταρτος ῥυθμὸς (Γ 1 δ).

Συγγενὴς πρὸς τὸν ῥυθμὸν Γ1γ εἶναι ἡ τεχνοτροπία ἄλλων τινῶν τεμαχίων, ἅτινα ἐκοσμοῦντο μόνον διὰ λευκῶν κοσμημάτων (εἰκ. 148-150, μέγ. 1:2). Ταῦτα ἀνεκαλύφθησαν ἐν Σέσκλῳ, ἓν τεμάχιον δ' εὑρέθη καὶ εἰς τὴν Μαγούλαν Ἀϊδινίου· δυστυχῶς εἶναι καὶ ταῦτα μικρά, ὥστε δὲν δυνάμεθα ν' ἀναπαραστήσωμεν ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἦσαν εὐμεγέθεις ἀβαθεῖς φιάλαι ἄνευ λαβῶν καὶ βάσεως· τὰ χείλη τινῶν παχύνονται ἢ ἑκατέρωθεν ἢ μόνον πρὸς τὰ ἔσω (εἰκ. 147), ἄλλων δὲ ἔχουσι καὶ ἐντομὰς λο-

Εἰκὼν 147.

ξὰς ὡσεὶ ἦσαν συνεστραμμένα (εἰκ. 150). Λαβὰς εἴπομεν ὅτι δὲν εἶχον, ἴσως ὅμως ὠτία τετρημένα· ἑνὸς δὲ τεμαχίου (εἰκ. 149) τὸ χεῖλος πλατυνόμε-

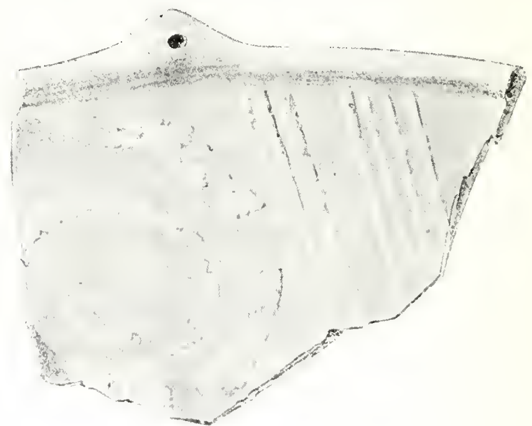

Εἰκὼν 148.

νον σχηματίζει γωνίαν τετρημένην πρὸς ἀνάρτησιν. Ἄλλο σχῆμα, πλὴν τῆς φιάλης, δὲν διακρίνεται.

Τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ εἶναι τεφρὸν ἢ μελανόν, σπανίως κεραμόχρουν· ἡ ἐπιφάνεια λεία καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐστιλβωμένη, τὸ δὲ λευκὸν τῶν κοσμημάτων ἐπιτίθεται, ὅπως εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ προηγουμένου ῥυθμοῦ, ὡς ἀλοιφὴ παχεῖα, καὶ εἶναι ἀστίλβωτον καὶ ἀλαμπές, ἀποτρίβεται δὲ εὐκόλως· ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι καὶ ταῦτα ἦσαν σκεύη πολυτελείας.

Κοσμήματα σώζονται μόνον ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας, περὶ τῆς μορφῆς δ' αὐτῶν δὲν διδασκόμεθα πολλὰ ἐκ τῶν εὑρεθέντων τεμαχίων. Τὸ ἐν εἰκ. 148 φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς φιάλην, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα χείλη ἦσαν ὅλως λευκά, ἐσωτέρω δ' ὑπῆρχε σπεῖρα περιβάλλουσα ποίκιλμα, τοῦ ὁποίου μέρος μόνον σώζεται. Ἐπὶ δὲ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 149 βλέπομεν πάλιν σπεῖραν καὶ παρ' αὐτὴν δύο συστήματα παραλλήλων γραμμῶν.

Εἰκὼν 149.

Ὁ ῥυθμὸς Γ1δ εἴπομεν ὅτι εἶναι συγγενὴς πρὸς τὸν Γ1γ καὶ τοῦτο καταφαίνεται ἱκανῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς· ὁ πηλὸς καὶ ἡ ἐργασία τῆς ἐπιφανείας δὲν διαφέρουσι, κοινὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ χρῆσις τοῦ λευκοῦ χρώματος ὡς παχείας ἀλοιφῆς·

Εἰκὼν 150.

τὰ σχήματα ὅμως τῶν ἀγγείων εἶναι διάφορα, προσέτι δὲ δὲν γίνεται χρῆσις τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος εἰς τὸν ῥυθμὸν Γ1δ. Ἕνεκα τούτου ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ χωρίσω αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προηγουμέ-

νου. Χρονικῶς δὲ εἰκάζω, ὅτι εἶναι σύγχρονος ἢ κατά τι ὑστερώτερος ἐκείνου.

ε. Πέμπτος ῥυθμὸς (Γ 1 ε).

Εἰς τοῦτον περιλαμβάνομεν τὰ ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ἡμῶν ἀνακαλυφθέντα *ἀμαυρόχρωμα* προμυκηναϊκὰ ἢ πρωτομυκηναϊκὰ ἀγγεῖα τῆς γνωστῆς τεχνοτροπίας. Πιθανῶς δὲ ἔγινε γνωστὸς ὁ ῥυθμὸς οὗτος εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅταν οἱ ἄλλοι εἶχον ἤδη ἐκλείψει· πάντως ὅμως διετηρήθη πολὺν χρόνον μετ᾽ ἐκείνους καὶ εἶναι ὁ μόνος, ὅστις ἀπαντᾷ εἰς τοὺς τάφους· δύο ἀγγεῖα κοσμούμενα διὰ ποικιλμάτων χρώματος μελανοῦ ἢ καστανοῦ ἀμαυροῦ ἀπεικονίσθησαν ἤδη ἀνωτέρω (εἰκ. 33 καὶ 66) ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν τάφων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν δὲ τῶν ἀκροπόλεων τοῦ Διμηνίου καὶ τοῦ Σέσκλου εὑρέθησαν ὀλίγα ἄλλα τεμάχια τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας· ἐκ τούτων τὰ μὲν εἶναι χειροποίητα, τὰ δὲ φέρουσι σαφῆ ἴχνη τροχοῦ. Τὰ κοσμήματα, ὅσον διακρίνονται, εἶναι πάντα γεωμετρικά· ἐπὶ ἑνὸς τεμαχίου ὑπάρχει τεθλασμένη γραμμὴ μεταξὺ λεπτῶν ὁριζοντίων ταινιῶν, δύο δὲ ἄλλα τεμάχια ἀνῆκον εἰς φιάλας κοσμουμένας τὰ χείλη διὰ συστημάτων μικρῶν παραλλήλων, ὀλίγον λοξῶν, γραμμῶν [1], καὶ ἐπί τινων ἄλλων ἀπαντῶσι ταινίαι ὁριζόντιαι ἢ γραμμαὶ διασταυρούμεναι. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων εἶναι κεραμόχρους ἢ ὑπόλευκος, τὸ δὲ χρῶμα τῶν κοσμημάτων μελανὸν συνήθως, ἐπί τινων ὅμως τεμαχίων ὑπέρυθρον ἕνεκα ἰσχυροτέρας ὀπτήσεως, ὡς φαίνεται. Καθόλου ὅμως δὲν διαφέρουσι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀπὸ τῶν ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι κοινῶν προμυκηναϊκῶν γεωμετρικῶν.

Εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Ἀϊδινίου εὑρέθη καὶ ἓν τεμάχιον τῆς τεχνοτροπίας ἐκείνης τῶν ἀμαυροχρώμων, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ κοσμήματα εἶναι δίχρωμα, ἤτοι ἐρυθρὰ περιγραφόμενα ὑπὸ μελανῶν γραμμῶν [2].

(1) Πρβ. Ath. Mitt. 1896 πίν. XV. ἀρ. 4 5. 6.

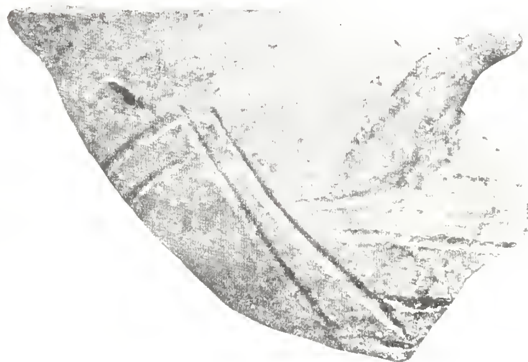
(2) Περὶ τούτων τῶν ἀγγείων πρβ. **Myres**, **Journal of the Anthropol. Institut**, XXXIII σ. 367 ἑξ. Ὅμοια ἀνεκαλύφθησαν πρό τινος καὶ εἰς τοὺς προϊστορικοὺς συνοικισμοὺς τῆς Φωκίδος· **Ath. Mitteil.** 1906 σ. 398 ἑξ. (Σωτηριάδης).

2. Ἀγγεῖα μετ᾽ ἐγχαράκτων κοσμημάτων (Γ 2).

Ὅπως τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, οὕτω καὶ τὰ ἐγχάρακτα εἶναι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, πολὺ ὀλίγα — καὶ ταῦτα οὐχὶ πάντα βέβαια.

Ἐκ Σέσκλου ἔχομεν, πλὴν τῶν δύο εἰς τοὺς τάφους 7 (σ.132) καὶ 38 (σ.142, εἰκ. 46) ἀνακαλυφθέντων ἐγχαράκτων ἀγγείων, τὸ τεμάχιον εἰκ. 151, ἐπὶ τοῦ ὁποίου φαίνονται γραμμαί τινες χαραχθεῖσαι ἐπὶ τοῦ νωποῦ πηλοῦ· ἄνω σώζεται μέρος τοῦ χείλους, ὑπ᾽ αὐτὸ δ᾽ ἐκφύεται κερατοειδὴς ἐξοχή.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου φαίνεται ὅτι ἦτο παρεμφερὲς πρὸς τὸ τοῦ εἰκ. 152, τὸ ὁποῖον εὑρέθη ὡσαύτως ἐν Σέσκλῳ. Ἡ περίμετρος τῶν χειλέων τούτου ἦτο ἐλλειψοειδὴς περίπου, αἱ δὲ ἐξοχαὶ ἦσαν

Εἰκὼν 151.

ὄρθιαι καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς φέρει ἐγχάραγμα, ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ἀπεικονίζομεν αὐτὸ ἐνταῦθα· κυρίως ὅμως τὸ χάραγμα τοῦτο φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ποίκιλμα, ἀλλὰ μᾶλλον σύμβολόν τι ἢ σημεῖον [1]. Μῆκος εἶχε 0,16 μ. περίπου.

Τὰς κερατοειδεῖς ἀποφύσεις ἀπηντήσαμεν εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα (εἰκ. 109. Πρβ. καὶ εἰκ. 111 καὶ 112), ὀφείλω δὲ νὰ δηλώσω, ὅτι καὶ τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 152 δύναται ἕνεκα τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεώς του νὰ εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος· διότι ἀνεκαλύφθη ἐντὸς βόθρου, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπῆρχον καὶ τεμάχια τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἓν δὲ ἄλλο τεμάχιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ αὐτὴ ἀπόφυσις ὑπάρχει

(1) Ὅμοιον περίπου σημεῖον ἀπαντᾷ ἐπὶ τεμαχίου ἀγγείου ἀνακαλυφθέντος εἰς τὴν Ἐλευσῖνα (Ἀρχ. Ἐφημ. 1898 σ. 85, εἰκ. 18), εἰς τὸ Μουσεῖον δὲ τῆς Ἐλευσῖνος εἶδον τρία ἄλλα τεμάχια, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ αὐτό, ὡς φαίνεται, σημεῖον ὑπῆρχεν.

καὶ τὸ ὁποῖον θὰ δημοσιεύσωμεν κατωτέρω μεταξὺ τῶν μονοχρώμων, εὑρέθη εἰς τὸν Πύργον κείμενον εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Οὐχ ἧττον κατέταξα καὶ τοῦτο καὶ τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 152 εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, διότι καὶ τὰ ἐξ Ἐλευσῖνος τεμάχια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὅμοια ἐγχαράγματα ἀπαντῶσιν, εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἀνήκουσι. Τὸ τεμάχιον εἰκ. 151 ἔκειτο ἐπίσης εἰς ἀμφίβολον στρῶμα.

Ἐκ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων τοῦ Διμηνίου εἰς τὴν περίοδον ταύτην πιστεύω ὅτι ἀνήκει ἡ λαβὴ εἰκ. 153, ἂν καὶ εὑρέθη πλησίον τοῦ στερεοῦ, παρὰ τὴν βορείαν εἴσοδον τοῦ πέμπτου περιβόλου. Ὁ πηλὸς αὐτῆς εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια λεία

Εἰκὼν 152

ἀλλ' ἀστίλβωτος, τὸ δὲ ἐγχάραγμα δὲν ἔχει τὴν κανονικότητα τῶν ἀρχαιοτέρων. Τὸ ἄνω ἄκρον αὐτῆς ἦτο διχαλωτόν, φαίνεται δὲ ὅτι προσεφύετο εἰς τοὺς ὤμους καὶ τὸν λαιμὸν ἢ τὰ χείλη εὐμεγέθους ἀγγείου. Μῆκος 0,11 μ.

Πλείονα σχετικῶς τεμάχια ἐγχαράκτων ἀγγείων εὑρέθησαν εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαΐραμίου (εἰκ. 154-160) (¹). Τριῶν ἐκ τούτων (εἰκ. 154, 156, 157) ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ αὐτοῦ χρώματος, τριῶν δ' ἄλλων (εἰκ. 155, 159, 160) ἡ ἐπιφάνεια εἶναι μελανή, ἐνῷ ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς ἢ τεφρός, καὶ ἓν (εἰκ. 158) ἔχει τὸν μὲν πηλὸν κεραμόχρουν, τὴν δ' ἐπιφάνειαν μελανήν. Εἶναι δ' ἄλλα μὲν ἐστιλβωμένα ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ἄλλα ὅλως ἀστίλβωτα καὶ ἄλλα πάλιν ἔχουσιν ἐστιλβωμένην τὴν ἀκόσμητον ἐπιφάνειαν, ἐνῷ ἡ κεκοσμημένη εἶναι ἀστίλβωτος· τοῦ τεμαχίου εἰκ. 156 π. χ. ἡ ἔσω ἐπιφάνεια εἶναι ὅλη ἐστιλβωμένη, τῆς δ' ἔξω μόνον ὅσον μέρος δὲν κα-

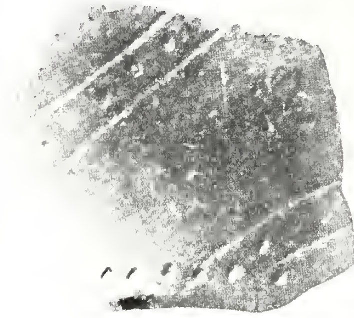
(¹) Εἰκ. 154-157 ὡς 1:1 σχεδὸν καὶ εἰκ. 158-160 ὡς 1:2 περίπου.

τέγεται ὑπὸ τῶν τριγώνων. Τὰ τοιχώματα πάντων εἶναι παχέα καὶ τῶν περισσοτέρων ἡ ὅλη κατα-

Εἰκὼν 153.

σκευὴ μᾶλλον χονδροειδής. Κοσμήματα δὲ φέρουσι τὰ μὲν ἄλλα τεμάχια μόνον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς

Εἰκὼν 154.

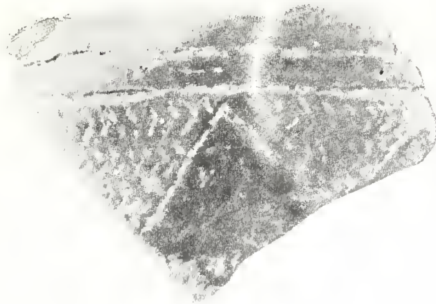
ὄψεως, δύο ὅμως (εἰκ. 154 καὶ 155) καὶ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς.

Εἰκὼν 155

Τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων προ-

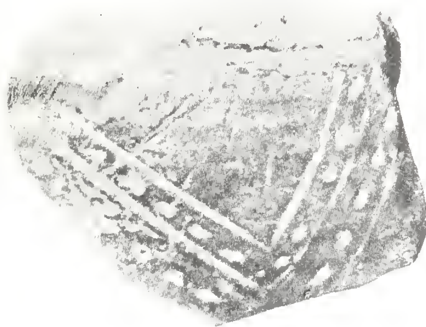
ἔρχονται τὰ ἀπεικονισθέντα τεμάχια, δὲν διακρίνονται σαφῶς. Δύο (εἰκ. 154 καὶ 155) σώζουσι κάτω τμῆμα πυθμένος ἐπιπέδου καὶ ἴσως ἀνῆκον εἰς ποτήρια κυλινδρικά. Τὸ εἰκ. 156 σώζει μέρος

Εἰκὼν 156

χείλους καὶ προέρχεται ἀπὸ σκύφου, ὡς φαίνεται. Τὸ δὲ εἰκ. 157 εἶναι πιθανῶς τμῆμα ἀπὸ τῶν ὤμων εὐμεγέθους ἀγγείου, τοῦ ὁποίου ὁ λαιμὸς συνεστέλλετο, καὶ τὸ εἰκ. 158 ἀνῆκεν εἰς ἀγγεῖον εὐρυνόμενον πρὸς τὰ κάτω.

Τὰ κοσμήματα, ὡς δεικνύουσιν αἱ εἰκόνες, ἀποτελοῦνται ἐκ γραμμῶν καὶ στιγμῶν ἢ κεντημάτων. Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 154 αἱ γραμμαὶ ἀποτελοῦσι ζώνας, αἵτινες ἀνήρχοντο, ὡς φαίνεται, ἑλικοειδῶς περὶ τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου, ἐπὶ δὲ τοῦ εἰκ. 155 ἔχομεν πιθανῶς τμήματα ὁμοκέντρων

Εἰκὼν 157.

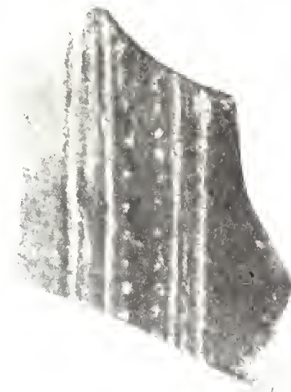
πλαισίων καὶ ἐπὶ τῶν εἰκ. 156 καὶ 157 κρεμάμενα τρίγωνα· τὰ τοῦ πρώτου πληροῦνται διὰ κεντημάτων, ἅτινα εἶναι συνεζευγμένα ἀνὰ δύο καὶ διατεταγμένα κατὰ στοίχους ὡς φυλλάρια κλώνων. Ἐπὶ τῶν ἀγγείων πάλιν, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ τεμάχια εἰκ. 158 καὶ 159, αἱ γραμμαὶ καὶ οἱ στοῖχοι γραμμῶν ἢ γραμμιδίων ἀνήρχοντο καθέτως ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ἀγγείου πρὸς τὸ στόμιον· ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων τοῦ πρώτου (εἰκ. 158) σώζονται καὶ λείψανα λευκῆς ὕλης. Τελευταῖον δὲ τὸ τεμάχιον εἰκ. 160 φέρει δύο ἐγχαράκτους ὁρι-

Εἰκὼν 158.

ζοντίας γραμμὰς καὶ ὑπ' αὐτὰς ὀπὰς ἱκανῶς βαθείας, ἀλλ' οὐχὶ διαμπερεῖς, αἵτινες ἀποτελοῦσι στοῖχον.

Καθόλου ἡ διακόσμησις τῶν τεμαχίων εἰκ. 154-160 εἶναι πολὺ ἁπλῆ· ἐὰν δὲ ἠθέλομεν μόνον ἐκ ταύτης νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων τοῦ Καραμπαϊραμίου, ἔπρεπε νὰ καταλέξωμεν αὐτὰ οὐχὶ πολὺ μακρὰν τῶν ἐγχαράκτων τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς εὑρέσεως δὲν εἶναι

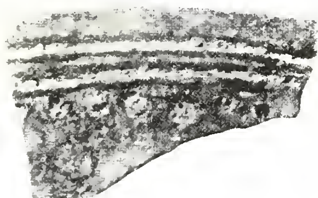

Εἰκὼν 159.

πάντοτε ἐναντία εἰς τοιαύτην κατάταξιν· διότι π. χ. τὰ τεμάχια εἰκ. 155 καὶ 156 ἀνεκαλύφθησαν εἴς τινα δοκιμαστικὸν λάκκον εἰς βάθος 3 μ., εἰς τὸ μέρος δ' ἐκεῖνο τοῦ συνοικισμοῦ καὶ εἰς τὸ βάθος τῶν 3 μ. τὸ στρῶμα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος συνήπτετο μετὰ τοῦ στρώματος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, καὶ μάλιστα τῆς πρώτης αὐτοῦ περιόδου· διότι ἀγ-

γεῖα τῆς δευτέρας περιόδου ὑπῆρχον πολὺ ὀλίγα (πρβ. σ. 221).

Ἀφ᾽ ἑτέρου ὅμως ὁμοιάζουσι κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν πολὺ περισσότερον πρὸς τὰ βέβαια ἀγγεῖα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἢ πρὸς τὰ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἔπειτα καὶ τὰ ποικίλματα αὐτῶν, ἂν καὶ ἁπλᾶ ὅπως τὰ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων τῆς Ἀργίσσης, ὅμως δὲν ἔχουσιν οὔτε τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς σχήματα οὔτε τὴν αὐτὴν διάταξιν· πρὸ πάντων ἄξιον μνείας εἶναι, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν οἱ τύποι τοῦ ὄνυχος καὶ τὰ τριγωνίδια. Τελευταῖον δὲ διαφέρουσιν ἀπὸ τῶν

Εἰκὼν 160.

ἐγχαράκτων ἀγγείων ἀμφοτέρων τῶν περιόδων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος κατὰ τοῦτο, ὅτι φέρουσιν ἐνίοτε ἐγχαράγματα καὶ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας.

Ἕνεκα τούτων φρονῶ, ὅτι ὀρθῶς κατετάξαμεν αὐτὰ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Κρίνοντες ὅμως ἐκ τοῦ βάθους, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν τεμάχιά τινα, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἶναι καὶ ταῦτα ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς περιόδου· ἀληθῶς δ᾽ ἀνεκαλύφθησαν πλησίον αὐτῶν καί τινα τεμάχια τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α.

3. Μονόχρωμα ἀγγεῖα (Γ 3).

Τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα, ἅτινα κατετάξαμεν εἰς τὴν περίοδον ταύτην, εἶναι, ὡς εἴδομεν, πολὺ σπάνια· πλὴν τούτου δὲν ἀπαντῶσι πάντες οἱ ῥυθμοὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἢ τοὺς αὐτοὺς συνοικισμούς· εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον οὐδὲν δεῖγμα εὕρομεν τῶν δύο πρώτων ῥυθμῶν (Γ 1 α καὶ Γ 1 β), τοῦ δὲ τρίτου (Γ 1 γ) ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ Σέσκλον ἓν μόνον τεμάχιον, καὶ ὁ τέταρτος (Γ 1 δ) ἐλλείπει ἐντελῶς εἰς τὸ Διμήνιον. Τὰ ἐγχάρακτα εἶναι ἔτι σπανιώτερα καὶ μόνον δύο ἢ τρία τεμάχια — καὶ ταῦτα οὐχὶ βέβαια — εὑρέθησαν εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον, ἄλλα δὲ ὀλίγα εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου. Ἀλλ᾽ εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἐκ τόσον ὀλίγων τεμαχίων, τῶν ὁποίων ἄλλα ἀνεκαλύφθησαν ἐδῶ καὶ ἄλλα ἐκεῖ — ἐνίοτε ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, συνηθέστερον εἰς στενοὺς δοκιμαστικοὺς λάκκους — δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῶσι πάντοτε ἐντελῶς ἀσφαλῆ συμπεράσματα οὔτε περὶ τῆς περιόδου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουσιν οἱ διάφοροι ῥυθμοί, οὔτε περὶ τῆς χρονικῆς αὐτῶν σχέσεως πρὸς ἀλλήλους.

Ὡς πρὸς τὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος τὰ πράγματα φαίνονται κατ᾽ ἀρχὰς εὐνοϊκώτερα. Διότι ἡ τάξις αὕτη εἶναι ἡ πολυαριθμοτάτη πασῶν, ὄχι δὲ μόνον τεμαχίων πλῆθος μέγα ἀνεκαλύφθη εἰς τὰς ἀνασκαφάς, ἀλλ᾽ ἔχομεν καὶ πολλὰ ἄρτια ἢ σχεδὸν ἄρτια ἀγγεῖα — τὰ μὲν ἐκ τῶν τάφων, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἐπιχώσεως. Προσέτι εὑρέθησαν τὰ πλεῖστα καὶ μᾶλλον ἄξια λόγου εἰς τὰς δύο συστηματικῶς ἀνασκαφείσας ἀκροπόλεις, τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον, τῶν ὁποίων τὰ στρώματα ἐξητάσθησαν καλύτερον. Ἐδικαιούμεθα λοιπὸν νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι θὰ ἤμεθα ἐνταῦθα ἀπηλλαγμένοι τῶν ἀποριῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐμβάλλουσιν ἡμᾶς τὰ γραπτὰ καὶ τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα. Δυστυχῶς ὅμως δὲν συμβαίνει τοῦτο. Σπανιώτερον μὲν ἀληθῶς ἀμφιβάλλομεν περὶ τῶν μονοχρώμων, τὰ ὁποῖα μέλλομεν νὰ περιγράψωμεν, ἐὰν ἀνήκωσιν ἐν γένει εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Συχνὰ ὅμως ἀποροῦμεν, εἰς ποῖον τμῆμα αὐτοῦ — τὴν ἀρχήν, τὸ μέσον ἢ τὸ τέλος — νὰ τὰ κατατάξωμεν. Διότι τὰ δύο κριτήρια, ἅτινα ἠδύναντο νὰ ὁδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς τοῦτο, ἡ τεχνοτροπία δηλαδὴ καὶ ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως, ἀποδεικνύονται ἀμφότερα, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, πολὺ συχνὰ ἀνεπαρκῆ.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς κατηγορίας. Τὰ τεχνικῶς τελειότατα εἶναι τὰ τροχήλατα, μάλιστα δὲ τὰ ἐκ πηλοῦ μελανοῦ ἢ μελανοτέφρου κατεσκευασμένα. Πολλὰ ἄλλα εἶναι χειροποίητα καὶ τόσον κακότεχνα, ὥστε νομίζει τις, ὅτι δὲν ἀπέχουσι πολὺ ἀπὸ τῶν πρώτων ἀποπειρῶν τῆς ἀγγειοπλαστικῆς· ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι ἀκάθαρτος, ἡ ἐπιφάνεια μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνώμαλος καὶ τραχεῖα, ἡ ὄπτησις ἀτελής, τὰ τοιχώματα παχέα, τὰ σχήματα βαρέα καὶ χονδροειδῆ· καθόλου φαίνονται ἀρχαϊκώτατα. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν κεῖνται πάλιν ἄλλα,

ἅτινα εἶναι μὲν ὡσαύτως χειροποίητα, ἀλλὰ τεχνικώτερον κατεσκευασμένα καὶ τελειότερον ὠπτημένα· ἡ ἐπιφάνεια αὐτῶν εἶναι ὁμαλὴ καὶ λεία, συχνὰ μάλιστα ἐστιλβωμένη, τὰ δὲ σχήματα κομψότερα.

Ὅτι αἱ τρεῖς αὗται κατηγορίαι γενικῶς θεωρούμεναι παριστάνουσι τρεῖς διαφόρους βαθμῖδας ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς κεραμεικῆς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, εἶναι βέβαιον. Ἐὰν ὅμως κρίνωμεν ἕκαστον ἀγγεῖον χωριστά, βλέπομεν ὅτι μόνον περὶ τῶν τροχηλάτων δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς περίοδον τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Περὶ τῆς ἡλικίας τῶν λοιπῶν τὸ ἐκ τῆς τεχνοτροπίας κριτήριον δύναται νὰ εἶναι — καὶ ἀναμφιβόλως εἶναι πολλάκις — ἀπατηλόν, οὐδ' ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ κακοτεχνότερα εἶναι πάντως καὶ παλαιότερα, τὰ δὲ τελειότερα πάντως νεώτερα. Τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα, διότι εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὰ τεχνικῶς τελειότατα τῶν ῥυθμῶν Γ1α καὶ Γ1β εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς περιόδου ταύτης· ὡσαύτως πολὺ καλῶς εἰργασμένα καὶ βεβαίως πολὺ παλαιὰ εἶναι τὰ τοῦ ῥυθμοῦ Γ1γ, περὶ τῶν ὁποίων σχεδὸν δὲν δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Πιθανώτατον λοιπὸν εἶναι, ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων αὐτοῦ μετεχειρίζοντο ἐν Θεσσαλίᾳ συγχρόνως ἀγγεῖα διαφόρου τεχνοτροπίας καὶ τοῦτο ἐξηκολούθησεν οὕτω ἐπὶ μακρόν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς εὑρέσεως τῶν πλείστων ἐκ τῶν μονοχρώμων ἀγγείων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε οὐδ' ἐξ αὐτῶν συνάγονται ἀκριβέστερα χρονολογικὰ συμπεράσματα. Κατὰ τὰς συμπληρωματικὰς ἀνασκαφὰς ἐμοῦ εἰς τὸ Διμήνιον μόνον μικρὰ ἔκτασις ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ ἡ τὴν μεγάλην τάφρον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως πληροῦσα ἐπίχωσις ἀπεδείχθησαν ἐν μέτρῳ τινὶ πρόσφοροι πρὸς παρατηρήσεις σκοπούσας τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς βαθμηδὸν ἀναπτύξεως τῆς μονοχρώμου κεραμεικῆς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ὁμοίως εἰς τὸ Σέσκλον δύο μέρη ἐχρησίμευσαν ὁπωσοῦν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἤτοι τὰ ὑπὸ τὴν τεχνητὴν ἐπίχωσιν κατακαλυφθέντα οἰκήματα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ ἔκτασίς τις κατὰ τὴν βορείαν, ἔνθα ἡ ἐπίχωσις ἦτο βαθυτέρα. Ἡ σχετικὴ ἡλικία τῶν ἀγγείων, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς θέσεις ταύτας, δύναται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νὰ ὁρισθῇ ἀκριβέστερον. Εἰς τὰ λοιπὰ μέρη ὅμως τῶν δύο ἀκροπόλεων ἡ ἐπίχωσις εἶχε μικρὸν βάθος καὶ ἦτο συγκεχυμένη· πράγματα δὲ προφανῶς ἀρχαιότερα — πολλάκις καὶ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος — εὑρίσκοντο ἀναμεμιγμένα μετ' ἄλλων πολὺ ὑστερωτέρων.

Καὶ τῶν τάφων τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου ἡ σχετικὴ ἡλικία σπανίως ὁρίζεται ἐκ τεκμηρίων ἐξωτερικῶν. Ἄλλως δὲ τὰ ἐκ τῶν τάφων μονόχρωμα ἀγγεῖα, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν, εἶναι ὀλιγώτερον ποικίλα, καὶ ἀκριβῶς τὰ περιεργότερα σχήματα — μάλιστα λαβῶν — δὲν ἀπαντῶσι μεταξὺ αὐτῶν, ὅπως καὶ ἐκ τῶν γραπτῶν ἐλλείπουσιν οἱ ἀρχαιότεροι καὶ ἀλλαχοῦ ἄγνωστοι ἢ σπάνιοι ῥυθμοί.

Οὕτω λοιπὸν καὶ τῶν μονοχρώμων ἀγγείων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ὅπως τῶν γραπτῶν καὶ τῶν ἐγχαράκτων, ἡ χρονικὴ τάξις ἐντὸς τῆς μακρᾶς περιόδου αὐτοῦ δὲν ὁρίζεται πάντοτε ἀσφαλῶς οὔτε ἐκ τῆς τεχνοτροπίας οὔτε ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως. Καὶ ἐννοεῖται νῦν, διατί εἶπον ἀνωτέρω (σ. 236), ὅτι, καὶ ἐὰν παραβλέψωμεν τὰς ἄλλας περί τινων ῥυθμῶν ἢ μεμονωμένων παραδειγμάτων ἀμφιβολίας — ἐὰν δηλαδὴ ἀνήκωσιν ἐν γένει εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα —, πάλιν ἡ ἱστορία τῆς κεραμεικῆς αὐτοῦ εἶναι πολὺ σκοτεινή. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῇ ἐν συνεχείᾳ οὔτε ἡ καθόλου ἐξέλιξις τῆς κεραμεικῆς ταύτης οὔτε ἡ ἐξέλιξις μόνης τῆς μονοχρώμου, προσεπάθησα εἰς τὴν ἑπομένην περιγραφὴν νὰ καταστήσω φανερὰν τοὐλάχιστον τὴν ἐξέλιξιν σχημάτων τινῶν. Διότι εἰς αὐτὴν περιέχεται πάντοτε καὶ μέρος τῆς ἱστορίας ὅλης τῆς κεραμεικῆς.

Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἀγγείων εἶπον ἤδη ὅτι ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον, ἀπεικονίσθησαν ὅμως κατωτέρω καί τινα ἐκ Μαρμάριανης. Εἰς τοὺς ἄλλους συνοικισμοὺς εὑρέθησαν τεμάχια μονοχρώμων πολλά, ἀλλ' οὐδὲν ἐκρίθη ἄξιον δημοσιεύσεως. Τὰ δ' ἐκ τῶν τάφων ἀγγεῖα περιεγράφησαν καὶ ἀπεικονίσθησαν ἤδη εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον, ἀλλὰ συχνὰ θ' ἀναφερώμεθα εἰς αὐτὰ καὶ ἐνταῦθα.

Τοῦ ἐν εἰκ. 161 ἀγγείου ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους καὶ ἀκάθαρτος, ἡ ἐπιφάνεια ἀνώμαλος καὶ τραχεῖα, τὰ τοιχώματα παχέα· εὑρέθη ἐν Σέσκλῳ ὑπὸ τὴν τεχνητὴν ἐπίχωσιν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, δύναται ἄρα νὰ καταλεχθῇ εἰς τὰ ἀρχαιότερα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος· ὕψος ἔχει μετὰ τῶν λαβῶν 0,075 μ. Τὸ σχῆμα εἶναι σκυφοειδές, αἱ λαβαὶ ταινιόσχημοι, ὑπὸ δὲ τὰ χείλη ὁ λαιμὸς ἐλαφρῶς συνεσταλμένος.

Εἰκὼν 161.

Ὅμοιον, ἀλλὰ πλατύτερον καὶ ἐν γένει μᾶλλον ἀνεπτυγμένον, εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ ἀνωτέρω εἰκ. 48 ἀπεικονισθέντος ἀγγείου ἐκ τάφου 41, ἔτι δὲ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον βλέπομεν τὸ αὐτὸ σχῆμα ἐν εἰκ. 162. Τοῦτο εὑρέθη εἰς τὴν Μαρμάριανην· ὁ πηλὸς εἶναι καστανός, ἡ ἐπιφάνεια λεία, ἀλλ' ὄχι καλῶς ἐστιλβωμένη, αἱ δὲ λαβαὶ πάλιν ταινιόσχημοι (ὅμοιαι εἶναι καὶ αἱ τοῦ εἰκ. 48) καὶ φέρει ἑκατέρα κατὰ μῆκος τρεῖς αὐλακώσεις· ὁ λαιμὸς δηλοῦται διὰ μεγαλυτέρας συστολῆς· ὕψος ἔχει μετὰ τῶν λαβῶν 0,09 μ.

Εἰκὼν 162.

Αἱ αὐλακώσεις εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα πολλῶν λαβῶν ἐκ τῶν μέσων στρωμάτων τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Μαρμάριανης, ἀπαντῶσιν ὅμως καὶ εἰς τὸ Σέσκλον ἐπὶ τῆς κύλικος εἰκ. 38 (τάφου 22).

Εἰς τὴν αὐτὴν περίπου βαθμῖδα μετὰ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 162 εὑρίσκεται ἡ κύλιξ εἰκ. 35 (τάφου 11), ἀκολουθοῦσι δ' ἔπειτα ἡ μνημονευθεῖσα ἐκ τάφου 22 (εἰκ. 38) καὶ μία ἄλλη ἐκ Μαρμάριανης (εἰκ. 163), ἥτις ὡσαύτως ἔχει τὰς λαβὰς ηὐλακωμένας, ὕψος δὲ μετὰ τῶν λαβῶν 0,09 μ. Μετὰ ταύτας δυνάμεθα νὰ τάξωμεν τὰς ἐκ τῶν τάφων 56 (εἰκ. 55) καὶ 57 (εἰκ. 58) καὶ τελευταῖον τὰς τρεῖς ὁμοίως ἐκ τάφων προερχομένας εἰκ. 42, 45 καὶ 34, αἵτινες εἶναι τροχήλατοι καὶ ἔχουσιν ἐπιφάνειαν μελανήν, πηλὸν δὲ μελανότεφρον καὶ καλῶς ὠπτημένον.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐνταῦθα τὴν συνεχῆ ἑνὸς σχήματος ἐξέλιξιν, ἥτις ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ ἀρχαϊκωτάτου τὴν ὄψιν ἀγγείου εἰκ. 161 καὶ κατέληξεν εἰς τὴν κομψοτάτην κύλικα εἰκ. 34, ἡ ὁποία ἕνεκα τῆς λεπτότητος τῶν τοιχωμάτων, τῆς ὀξύτητος καὶ ἀκριβείας τοῦ περιγράμματος καὶ ἐν γένει ἕνεκα ὅλης τῆς μορφῆς καὶ κατασκευῆς αὐτῆς φαίνεται ὅτι ἀπομιμεῖται μετάλλινα πρότυπα.

Εἰκὼν 163.

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι περὶ τῆς κύλικος ταύτης καὶ τῶν εἰκ. 42 καὶ 45 δὲν ὑπάρχει βεβαιότης, ὅτι εἶναι ἔργα τῆς θεσσαλικῆς κεραμεικῆς· διότι αὗται, ὡς καὶ τὸ κύπελλον εἰκ. 40 καὶ οἱ ἀμφορίσκοι εἰκ. 36 καὶ 39, ἀνήκουσιν εἰς κατηγορίαν ἀγγείων, ἥτις ἀπαντᾷ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας, εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, εἰς τὴν Ἀργολίδα, εἰς τὴν Μῆλον κ. ἀ. Ποῦ κατεσκευάζοντο τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν. Ἴσως ὅμως ὑπῆρχον πλείονα κέντρα παραγωγῆς, ἐν δ' ἐκ τούτων ἔκειτο ἐν Θεσσαλίᾳ. Αἱ κύλικες τοὐλάχιστον φαίνεται ὅτι ἀπαντῶσιν εἰς ταύτην τὴν χώραν συχνότερον ἢ ἀλλαχοῦ, πλὴν τούτου δὲ εὑρίσκονται ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς εἴδομεν, καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαιότεραι μορφαὶ τοῦ σχήματος.

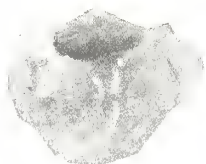
Εἰς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην εὐκόλως κατατάσσεται καὶ ἡ κύλιξ εἰκ. 53, ἥτις διαφέρει ὀλίγον τῶν λοιπῶν κατὰ τὰς λαβὰς καὶ τὴν περιφέρειαν τῶν χειλέων.

Εἰκὼν 164.

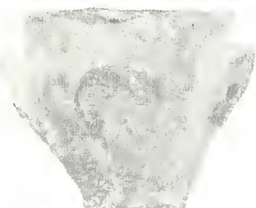
Εἴς τινα δὲ κύλικα τοῦ αὐτοῦ ἢ ὁμοίου τύπου ἀνῆκε καὶ ἡ λαβὴ εἰκ. 164 (2:3), ἥτις φέρει δύο ἀποφύσεις ἢ κομβία.

Τὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχαϊκῆς τεχνοτροπίας, ἅτινα εὕρομεν ἐπὶ τοῦ ἀρχετύπου τῶν κυλίκων εἰκ. 161 — ἤτοι πηλὸς ἀκάθαρτος, τοιχώματα παχέα,

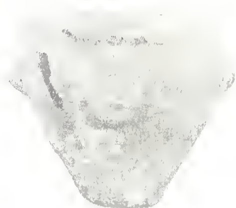

Εἰκὼν 165.

ἐπιφάνεια τραχεῖα καὶ ἀνώμαλος — ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ εἶναι τόσον μικρά, ὥστε πιθανῶς ἐχρησίμευον ὡς

Εἰκὼν 166.

Εἰκὼν 167.

παίγνια παιδίων. Οὕτω τὰ ἐν εἰκ. 165, 166 καὶ 167, ἅτινα πάντα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Διμήνιον ἔξω τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ τετάρτου περιβόλου, ἔχουσιν ὕψος μόνον 0,05 μ. ἕως 0,06 μ. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον (εἰκ. 165) ἔχει πέριξ τέσσαρας καθέτους ῥάχεις, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶναι ὁριζοντίως τετρημένη, τὰ δὲ εἰκ. 166 καὶ 167 φέρουσιν ἑκάτερον τέσσαρα τοξοειδῆ πλαστικὰ ὠτία, ἅτινα πάντα εἶναι ἄτρητα. Τὸ σχῆμα αὐτῶν διακρίνεται σαφῶς μάλιστα ἐν εἰκ. 166.

Ὅμοιον ὠτίον ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τοῦ κυαθοειδοῦς ἀγγείου εἰκ. 168, τὸ ὁποῖον εἶναι ὅλως κωνικόν, ὥστε δὲν δύναται νὰ σταθῇ ὄρθιον· ἔχει μίαν λαβὴν μόλις ὑπερέχουσαν τοῦ χείλους, ἔμπροσθεν δέ, ἤτοι εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς λαβῆς μέρος τοῦ χείλους, φέρει τὸ πλαστικὸν τοξοειδὲς ὠτίον, τὸ ὁποῖον εἶναι πάλιν ἄτρητον. Ὕψος τοῦ ἀγγείου 0,10 μ.

Εἰκὼν 168.

Τὸ ἐν εἰκ. 169 δοχεῖον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὕψος 0,26 μ., φέρει ὡσαύτως τέσσαρα τοξοειδῆ ἄτρητα ὠτία, πλὴν τούτων δὲ καὶ πολλὰς κωνοειδεῖς θηλὰς διατεταγμένας εἰς τρεῖς, οὐχὶ λίαν κανονικούς, στοίχους· τὰ χείλη τοῦ ἀγγείου εὐρύνονται πρὸς

Εἰκὼν 169.

τὰ ἔξω καὶ εἶναι ἄνω πλατέα καὶ ἐπίπεδα. Εὑρέθη καὶ τοῦτο εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου, ἔξω τοῦ τετάρτου περιβόλου, πλησίον τοῦ στερεοῦ.

Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἀνεκαλύφθη καὶ ἄλλο εὐμέγεθες δοχεῖον, εἰκ. 170, τὸ ὁποῖον ἔχει δύο μικρὰς καθέτους λαβάς, ἀλλὰ φέρει μεταξὺ αὐτῶν πάλιν πλαστικὰ ἄτρητα ὠτία· ταῦτα ἔχουσιν ἐνταῦθα

Εἰκὼν 170.

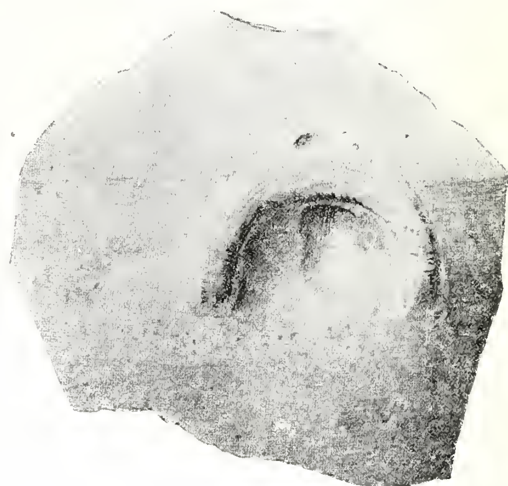
σχῆμα οὐχὶ τόξου, ἀλλ᾽ ἐλλείψεως ἀνοικτῆς κάτω. Τὸ ὕψος τοῦ ἀγγείου εἶναι 0,38 μ., ἡ δὲ κοιλία αὐτοῦ σχεδὸν κωνική, ὥστε δυσκόλως δύναται νὰ σταθῇ καὶ πιθανῶς ἦτο ἐν μέρει κεχωσμένον, ὡς οἱ πίθοι.

Εἰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα τὰ πλαστικὰ ὠτία εἶναι μόνον κοσμηματικά, ἀφοῦ καὶ ἄτρητα εἶναι καὶ οὐχὶ κατάλληλα πρὸς λαβήν. Ἀρχικῶς ὅμως εἶχον

Εἰκὼν 171

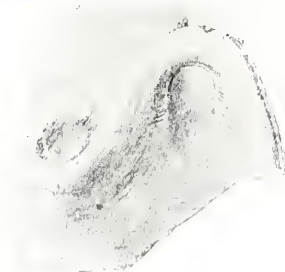
βεβαίως πρακτικώτερον σκοπὸν καὶ ἢ ἐχρησίμευον ὡς λαβαὶ ἢ ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν ἁπλῶν τετρημένων ὀγκωμάτων, ἅτινα τόσον συχνὰ ἀπαντῶσιν, ὑπὸ ποικίλας μορφάς, εἰς τὴν προϊστορικὴν κεραμεικὴν ἐν γένει. Τοιοῦτον ὄγκωμα ἁπλούστατον κατὰ τὸ σχῆμα εἶναι τὸ ἐν εἰκ. 171 (2:3), τὸ ὁποῖον εἶναι μικρὰ ὁριζοντία ῥάχις φέρουσα τρία κάθετα τρήματα. Ἀλλὰ ἡ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 172 (2:3) ἀπόφυσις, ἥτις εἶναι ἅπαξ καθέτως τετρημένη, ἔχει σχῆμα τοξοειδὲς καὶ ὁμοιάζει ἕνεκα τούτου πολὺ πρὸς τὰς τῶν ἀγγείων εἰκ. 166 καὶ 169. Ἀπ᾽αὐτῆς δὲ κατάγονται ἀναμφιβόλως ἄλλα

Εἰκὼν 172.

τινὰ ὠτία, τῶν ὁποίων ἡ μορφὴ εἶναι ἔτι περιεργοτέρα.

Οὕτω τὸ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 173 (2:3) ὁμοιάζει καθόλου πρὸς τὸ προηγούμενον, τὰ ἄκρα αὐτοῦ ὅμως ἀνελίσσονται πρὸς τὰ ἄνω, ὅπως εἰς πολ-

Εἰκὼν 173.

λὰς χαλκᾶς λαβάς· ἀλλὰ δὲν πιστεύω ὅτι τοιαύτας ἐμιμήθη ἐνταῦθα ὁ ἀγγειοπλάστης. Τὸ ὠτίον ἔχει ὡσαύτως ἓν κάθετον τρῆμα.

Τὰ ἄκρα τοῦ τόξου, ἀντὶ νὰ ἑλιχθῶσι πρὸς τὰ ἄνω, δύνανται νὰ ἐκταθῶσι πρὸς τὰ κάτω ὡς δύο

σκέλη, τοιοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ σχῆμα τοῦ ὠτίου εἰκ. 174 (2:3), τὸ ὁποῖον φέρει δύο κάθετα

Εἰκὼν 174.

τρήματα καὶ ἐπὶ ἑκατέρου τῶν σκελῶν δύο ὁριζοντίας ἐντομάς.

Τὸ τεμάχιον εἰκ. 175 (2:3) προέρχεται ἀπὸ τοῦ χείλους εὐρυστόμου ἀγγείου, τὸ δ' ἐπικεκολλημένον ὠτίον φέρει ἓν τρῆμα· τὸ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι βαρὺ καὶ ἄκομψον, γενικῶς ὅμως δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τοῦ προηγουμένου καὶ βεβαίως ἔχει κοινὴν τὴν καταγωγὴν μετ' ἐκείνου.

Εἰκὼν 175.

Εἰκὼν 176.

Τὰ δύο δὲ ταῦτα πάλιν καθιστῶσι πολὺ πιθανόν, ὅτι καὶ τὸ ἐν εἰκ. 176 (2:3) ἀπὸ τοῦ πλαστικοῦ τόξου παρήχθη. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ῥάχεων, αἵτινες κάτω μὲν ἀποσβύνονται βαθμηδόν, ἄνω δὲ ἀπολήγουσιν εἰς προέχοντα ῥαμφοειδῆ ἄκρα· τὰ τρήματα εἶναι δύο καὶ ἐκβάλλουσιν εἰς τὰς δύο μεταξὺ τῶν ῥάχεων σχηματιζομένας αὐλακώσεις. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τεμαχίου εἶναι μελανὴ καὶ καλῶς ὡμαλισμένη, ἂν καὶ ἀστίλβωτος, τὸ δὲ ὅλον σχῆμα πολὺ κομψόν· καὶ ἐὰν παραβάλωμεν αὐτὸ πρὸς τὸ ἁπλοῦν τόξον, ἐκ τοῦ ὁποίου κατάγεται, βλέπομεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρξε μακρὰ ἐξέλιξις. Συνετελέσθη δ', ὡς φαίνεται, ἡ ἐξέλιξις αὕτη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, διότι ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως εἰκάζομεν, ὅτι τὸ τεμάχιον εἰκ. 176 ἀνήκει πρὸς τὸ μέσον τῆς περιόδου, ἐνῷ περὶ τῶν ἀγγείων εἰκ. 166, 169 καὶ τῶν ὁμοίων εἴπομεν ὅτι ἀνεκαλύφθησαν πλησίον τοῦ στερεοῦ, ἑπομένως ἀνήκουσι μᾶλλον πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς.

Εἰς τὰ ἀγγεῖα, τὰ φέροντα κοσμηματικὰ ὠτία,

Εἰκὼν 177.

κατατάσσομεν καὶ τὰ τεμάχια εἰκ. 177-179 (2:3), ἅτινα σώζουσι μέρος τοῦ χείλους τῶν ἀγγείων καὶ

Εἰκὼν 178.

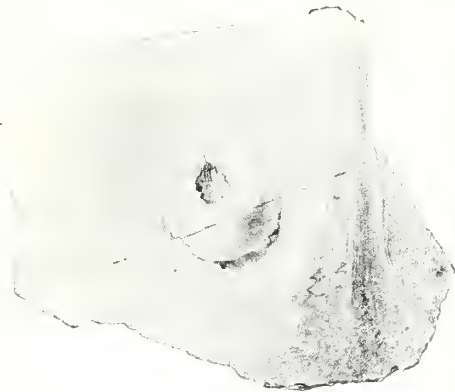
ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ ἀγγειοπλάσται ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσιν, ὡς φαίνεται, ἀληθῆ ὦτα ζώων. Τοῦτο

Εἰκὼν 179.

εἶναι φανερὸν μάλιστα ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν

(εἰκ. 177). Ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ ὦτα ταῦτα ἔχουσι κοινὴν μετὰ τῶν προηγουμένων καταγωγήν. Διότι ἐπὶ τοῦ εἰκ. 179 βλέπομεν πλησίον τοῦ κοσμηματικοῦ ὠτὸς μικρὰν τετρημένην ἀπόφυσιν, ἀκριβῶς δ' ὁμοία ἀπόφυσις ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 180 (2:3), τὸ ὁποῖον ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ (σ. 250), διότι φέρει καὶ κε-

Εἰκὼν 180.

ρατοειδῆ ἐξοχήν, ὁποία εἶναι ἡ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 152. Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ὅτι τὰ ὦτα ἐτέθησαν ἐνταῦθα ἀντὶ τῶν κεράτων καὶ ὅτι τὰ ἀγγεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ τεμάχια εἰκ. 177-179, εἶχον ἐπίσης σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ εἰκ. 152. Ἐκεῖνο εἶναι ἐπίμηκες καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον πρὸς τὸ ἓν ἄκρον, καθόλου δὲ ἔχει ὁμοιότητά τινα πρὸς κρανίον ζώου, καὶ ἴσως τὰ κέρατα καὶ τὰ ὦτα σχετίζονται πρὸς τὸ σχῆμα τοῦτο.

Εἰκὼν 181.

Τὰ περιστατικὰ τῆς εὑρέσεως τῶν τεμαχίων εἰκ. 177-179 ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε συνάγεται ἐξ αὐτῶν οὐχὶ μὲν μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος, ἀλλὰ μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι ἀνήκουσι πραγματικῶς εἰς τὴν περίοδον, εἰς τὴν ὁποίαν κατετάξαμεν αὐτά. Ἐὰν δὲ εἶναι ἀληθῆ, ὅσα εἴπομεν περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 152, τότε ἐνισχύεται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι καὶ ἐκεῖνο ὀρθῶς ἐτέθη εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ὅπως καὶ τὸ τεμάχιον εἰκ. 180.

Παρεμφερὲς κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ δοχεῖον ἢ ἀμφορέα εἰκ. 170 εἶναι τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 181, τὸ ὁποῖον ἔχει ὕψος 0,29 μ. καὶ φέρει πέριξ ἀντὶ λα-

Εἰκὼν 182.

βῶν τέσσαρας ἁπλᾶς, σχεδὸν τετραγώνους, ἀτρήτους ἀποφύσεις. Εὑρέθη εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Μαρμάριανης εἰς βάθος 2 μ., ἤτοι πολὺ ὑψηλότερον τοῦ βαθυτάτου στρώματος, τῶν ἀποφύσεων ὅμως ἡ μορφὴ εἶναι ὅλως πρωτογενής.

Ὅμοιαι ἀποφύσεις, ἄτρητοι ἢ καὶ τετρημέναι (εἰκ. 182, μέγ. 1:2), ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὸ Σέσκλον

Εἰκὼν 183.

καὶ εἰς τὸ Διμήνιον, τῶν ἀτρήτων δὲ ἔχομεν παραλλαγάς τινας παριστώσας πάλιν συνεχῆ ἐξέλιξιν. Τῆς εἰκ. 183 (1:2) ἡ προσθία πλευρὰ εἶναι ὀλίγον κοίλη, ἔτι δὲ μᾶλλον κοίλη εἶναι ἡ τῆς εἰκ.

184 (1:2), ὥστε σχηματίζονται δύο ἐξοχαί, ἐν δὲ τῇ εἰκ. 185 (1:2) αὐξάνεται ἡ κοιλότης καὶ ἡ ἀπόφυσις γίνεται διχαλωτή. Τοιαῦται διχαλωταὶ λαβαὶ ἀπαντῶσι συχνὰ μάλιστα εἰς τὸ Διμήνιον καὶ χρησιμεύουσιν ὡς χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν

Εἰκὼν 184.

Εἰκὼν 185.

στρωμάτων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος· εὑρίσκονται δὲ ἤδη εἰς τὴν τάφρον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Παραδόξως ὅμως εἰς τὴν Μαρμάριανην οὐδὲν δεῖγμα τοῦ σχήματος τούτου παρετήρησα (¹).

Αἱ ἀποφύσεις τῶν σχημάτων εἰκ. 182-185 εἶναι συνήθως παχεῖαι καὶ χονδροειδεῖς καὶ προέρχονται ἀπὸ τῶν πλευρῶν ἀγγείων μᾶλλον ἢ ἧττον μεγάλων, ὡς εἶναι καὶ τὸ εἰκ. 181. Εἰς ἄλλα δὲ μικρότερα ἀγγεῖα παρεμφερεῖς ἀποφύσεις σχηματίζονται διὰ προεκτάσεως τῶν χειλέων αὐτῶν (εἰκ. 186-188), καὶ εἰς ἄλλα πάλιν — μάλιστα κύλικας — ἀναπτύσσσονται ἐκ τῆς ἁπλῆς τετρημένης ἀποφύσεως λαβαὶ ποικίλαι ἔχουσαι μορφὴν μᾶλλον ἢ ἧττον ἰδιόρρυθμον (εἰκ. 189-196).

Εἰκὼν 186.

Οὕτω ἡ ἀπόφυσις εἰκ. 186 (1:2) ὀλίγον διαφέρει κατὰ τὸ ὅλον σχῆμα ἀπὸ τῆς εἰκ. 183, ἀλλ᾽ ἡ εἰκ. 187 (2:3) εἶχε τὸ τρῆμα μεγαλύτερον καὶ προσέτι μίαν τῶν πλευρῶν κοίλην· τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι συχνὸν μάλιστα εἰς τὴν Μαρμάριανην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Σέσκλον ἀπαντᾷ, π. χ. ὡς λαβὴ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 52, πλὴν ὅτι ἐπὶ ἐκείνου ὑπάρχουσιν εἰς τὰ

Εἰκὼν 187.

πλάγια καὶ δύο ἄλλαι πολὺ μικρότεραι ἄτρητοι ἀποφύσεις, ἡ δὲ κοιλότης τῆς μιᾶς πλευρᾶς δὲν εἶναι τόσον βαθεῖα.

Διάφορος κατὰ τὸ σχῆμα, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς καὶ σύγχρονος περίπου, εἶναι ἡ ἀπόφυσις εἰκ. 188 (1:2), ἥτις σχηματίζεται δι᾽ ἀποστρογγυ-

Εἰκὼν 188.

λώσεως τῶν τριῶν πλευρῶν. Ὁμοία εἶναι ἡ λαβὴ τοῦ ἀνωτέρω εἰκ. 47 ἀπεικονισθέντος ἀγγείου, ἔνθα ὅμως βλέπομεν πάλιν τὰς δύο ἑκατέρωθεν μικροτέρας ἀποφύσεις, ὡσαύτως δὲ ἡ τῆς φιάλης εἰκ. 44.

Ἡ λαβὴ εἰκ. 189 (1:2) φαίνεται ὅτι παριστᾷ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς ἀποφύσεως εἰκ. 187. Τὸ τρῆμα μηκύνεται, ἡ δὲ κοιλότης τῆς μιᾶς πλευρᾶς βαθύνεται καὶ οὕτω παράγεται ὅλως νέον σχῆμα, ἀκριβῶς ὅπως ἐκ τῆς ἀποφύσεως εἰκ. 184 παράγεται ἡ

(¹) Ἐσχάτως ἀνεκαλύφθησαν ὅμοιαι λαβαὶ καὶ ἐντὸς τῆς Ἄλτεως, εἰς τὰς δοκιμὰς τοῦ Dörpfeld.

εἰκ. 185. Ὡς παραλλαγὴ δὲ τῆς λαβῆς εἰκ. 189 δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐν εἰκ. 190 (2:3), τῆς ὁποίας

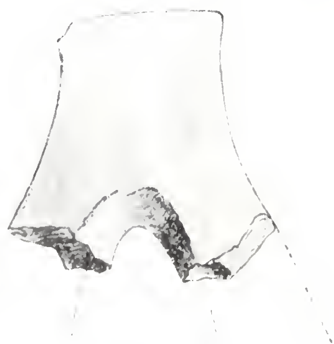
Εἰκὼν 189.

τὸ ἕτερον ἥμισυ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ καθ' ὃν τρόπον συνεπληρώθη καὶ τὸ τῆς 189.

Εἰκὼν 190.

Ὅτι ἐκ τῆς τετραπλεύρου ἀποφύσεως κατάγεται καὶ ἡ λαβὴ εἰκ. 191 (1:2) δὲν ὑπάρχει νομίζω

Εἰκὼν 191.

ἀμφιβολία. Παραλλαγὴ δὲ πάλιν αὐτῆς εἶναι ἡ εἰκ. 192 (1:2), ἥτις δὲν εἶναι εὐθεῖα, ἀλλὰ κάμπτεται κατὰ τὸ ἄκρον πρὸς τὰ ἔξω, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς τὴν εἰκ. 190 καὶ εἰς ἄλλας συμβαίνει. Τὴν πλαγίαν ὄψιν τοῦ σχήματος τούτου τῆς λαβῆς βλέπομεν εἰς τὴν

Εἰκὼν 192.

κύλικα εἰκ. 193, τῆς ὁποίας ὀλίγα τεμάχια ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Σέσκλον· ἐκ τούτων καὶ ἔκ τινων ἄλλων ἀνηκόντων προφανῶς εἰς ὅμοια ἀγγεῖα ἀνεπαρεστάθη τὸ σχῆμα.

Εἰκὼν 193.

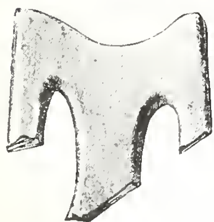
Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγεται καὶ ἡ λαβὴ εἰκ. 194 (2:3), ἥτις ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν εἰκ.

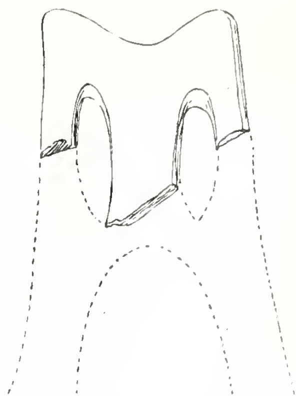
Εἰκὼν 194.

191, περὶ τοῦ ὅλου σχήματος δ' αὐτῆς δὲν δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν.

Ἀλλὰ τὴν τελευταίαν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς ἁπλῆς τετρημένης ἀποφύσεως νομίζω ὅτι παριστᾷ ἡ λίαν κολοβὴ δυστυχῶς λαβὴ εἰκ. 195 (1:2), τῆς ὁποίας

Εἰκὼν 195.

Εἰκὼν 196.

τὸ σχῆμα φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 196, ἤτοι ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ τῆς εἰκ. 187, ἀλλὰ μετὰ δύο μικροτέρων τρημάτων ἄνω.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύω τὰς εἰκόνας ἄλλων τινῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνήκουσιν εἰς σειρὰς ἐξελισσομένας, ἀλλ᾽ εἶναι μᾶλλον μεμονωμένα, πρὸς τούτοις δὲ τὰς εἰκόνας ὠτίων τινῶν ἀκόμη, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον ἀξιοπερίεργον.

Εἰκ. 197 εἶναι μικρὸς κύαθος ἔχων ταινιόσχημον κάθετον λαβήν· ἡ ἐργασία εἶναι πρωτογενής,

Εἰκὼν 197.

ὡς ἡ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 161, ὕψος δ᾽ ἔχει μετὰ τῆς λαβῆς 0,11 μ.

Πολὺ περίεργον εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ σκεύους εἰκ. 198. Τοῦτο ἔχει κοιλίαν σφαιρικὴν περίπου, λαιμὸν εὐρύν, μίαν λαβὴν καὶ εἰς τὸ ἀντίθετον τῆς λαβῆς μέρος ἐπὶ τῆς κοιλίας πλατὺ στρογγύλον ἄνοιγμα· πρὸς τούτοις φέρει πέριξ πολλὰς μικρὰς ὀπὰς εἰς τρεῖς στοίχους διατεταγμένας. Ἡ ἐπιφάνεια ἀρχικῶς ἦτο λεία, κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως εἶναι τὸ σκεῦος πολὺ κακότεχνον. Ὕψος ἔχει 0,13 μ. Ἡ χρῆσις αὐτοῦ δὲν εἶναι μετὰ βεβαιότητος γνω-

Εἰκὼν 198.

στή, πιθανῶς ὅμως ἐχρησίμευε κατὰ τὸ *κάπνισμα* τῶν μελισσῶν· ἔθετον δηλαδὴ ἐντὸς αὐτοῦ κόπρον ζώου, τὴν ὁποίαν ἥναπτον, καὶ ἐφύσων ἄνωθεν, ὁ δὲ καπνὸς ἐξήρχετο διὰ τοῦ προσθίου ἀνοίγματος τῆς κοιλίας καὶ διὰ τῶν ὀπῶν. Τὸ κάπνισμα μεταχειρίζονται, ὡς γνωστόν, ὅταν θέλωσι νὰ τρυγήσωσι τὰς κυψέλας ἢ νὰ συλλάβωσιν καὶ μετακομίσωσι σμήνη.

Ὁμοίως περίεργον εἶναι τὸ σχῆμα τεσσάρων πωμάτων, τῶν ὁποίων ἡ κορυφὴ εἶναι τετράπλευρος καὶ μᾶλλον κοίλη πρὸς τὸ κέντρον, ἔχει δὲ τὰς τέσσαρας γωνίας ἀπεστρογγυλωμένας καὶ ὁριζον-

Εἰκὼν 199.

τίως τετρημένας. Τοῦ ἐνταῦθα (εἰκ. 199) ἀπεικονιζομένου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κεραμόχρους καὶ ἀστίλβωτος καὶ ἡ ὅλη κατασκευὴ πολὺ ἀρχαϊκή, ὕψος δ᾽ ἔχει 0,095 μ. Τὰ λοιπὰ τρία εἶναι ὁμοίως ἀρ-

χαϊκά. Εὑρέθησαν δὲ πάντα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Διμηνίου καὶ ἀνήκουσι μᾶλλον πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, διότι ἓν ἐξ αὐτῶν ἔκειτο εἰς τὴν ἐπίχωσιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπληρώθη ἡ τάφρος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Σχεδὸν ἀκριβῶς ὅμοια πώματα ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα τοῦ Ἰλίου (¹).

Τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 200 σύγκειται τρόπον τινὰ ἐκ δύο ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἕτερον κεῖται ἐπὶ τοῦ ἑτέρου· ἕνεκα τούτου ἔχει καὶ δύο ζεύγη κα-

Εἰκὼν 200.

θέτων ὠτίων· ἐπὶ τῆς κοιλίας δὲ κεῖνται μεταξὺ τῶν ὠτίων δύο θηλαὶ ἐφ᾽ ἑκατέρας ὄψεως. Τὰ χείλη εἶναι κολοβὰ καὶ δὲν γνωρίζομεν πόσον ἦσαν ὑψηλά. Τὸ ὅλον ὕψος σήμερον εἶναι 0,105 μ.

Ἡ εἰκ. 201 παριστάνει μικρὸν σφαιρικὸν περίπου ἀγγεῖον, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον εἶναι οὕτω ἐκ τῶν πλαγίων συμπεπιεσμένον, ὥστε ἡ περιφέρεια τῶν χειλέων ἔχει σχῆμα ἐλλειψοειδές· εἰς ἑκάτερον δὲ τῶν ἄκρων τῆς μικροτέρας διαμέτρου τῆς ἐλλείψεως ὑπάρχει κάθετον ὠτίον φέρον δύο ὁριζόντια τρήματα· ὕψ. 0,085 μ. Ἡ συμπίεσις τῶν χειλέων μαρτυρεῖ, νομίζω, ὅτι τὸ ἀγγεῖον εἶναι ἀπομίμησις καλάθου ἢ ἄλλου τινὸς σκεύους ἐκ μαλακῆς ὕλης κατεσκευασμένου.

Δύο σχεδὸν ἀκριβῶς ὅμοια κατὰ τὸ σχῆμα καὶ ὁμοίως συμπεπιεσμένα ἀγγεῖα, ἀλλὰ πολὺ μεγαλύτερα, εὗρεν ὁ Σωτηριάδης εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Χαιρωνείας. Τὸ ἡμέτερον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Στάη εἰς τὸ Διμήνιον, κατέταξα δ᾽ αὐτὸ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα ἕνεκα τῆς τεχνοτροπίας, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαία ἡ κατάταξις αὕτη.

(¹) H Schmidt παρὰ Dörpfeld, Troja und Ilion σ. 249, εἰκ. 110 καὶ 111. Katalog der Schliemann-Sammlung N° 188-195. Πρβ. καὶ κατωτέρω Κεφ. ἔνατον.

Τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 202 εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον κατὰ τὰ λοιπά, ἔχει ὅμως τὴν περίμετρον τῶν χειλέων στρογγύλην. Ὕψ. 0,10 μ.

Εἰκὼν 201.

Εἰκὼν 202.

Εἰκ. 203. Μικρὸν μόνωτον κύπελλον ὕψ. 0,075 μ. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι λεία καὶ κιτρινωπή.

Εἰκὼν 203.

Εἰκὼν 204.

Εἰκ. 204. Σκεῦος κυαθοειδὲς μόνωτον — ἡ λαβὴ συνεπληρώθη ἐκ γύψου — πρὸς ἄντλησιν ὑγρῶν· ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λεία καὶ ἐστιλβωμένη, φαίνεται δ᾽ ὅτι καὶ ἐπεχρίσθη δι᾽ ἐρυθροῦ χρώματος. Μῆκος 0,16 μ.

Εἰκ. 205. Τοῦτο εὑρέθη εἰς τὴν Μαρμάριανην, ἔχει δὲ ὕψος 0,095 μ. Αἱ λαβαὶ συνεπληρώθησαν, ἀλλὰ μετὰ μεγίστης πιθανότητος· ὁ πηλὸς εἶναι τεφρός, ἡ ἐπιφάνεια μελανὴ καὶ καλῶς ἐστιλβωμένη, ἀλλὰ λίαν ἐφθαρμένη.

Εἰκὼν 205.

Εἰκὼν 206.

Εἰκ. 206. Μικρὸν ἀσκοειδὲς ἀγγεῖον ὕψ. 0,075 μ., τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι χρώματος καστανοῦ ὑποκιτρίνου καὶ λεία.

Τὸ εἰκ. 207 εἶναι πιθοειδὲς δοχεῖον ὕψους 0,35 μ. Ἡ βάσις αὐτοῦ εἶναι στρογγύλη, ὥστε δὲν δύναται νὰ σταθῇ ὄρθιον, κατὰ τοῦτο δὲ ὁμοιάζει πρὸς τὸ εἰκ. 170, οὐχὶ μακρὰν τοῦ ὁποίου εὑρέθη.

Εἰκὼν 207.

Ἡ ἐπιφάνεια ὅμως αὐτοῦ εἶναι ὁμαλὴ καὶ λεία, ἂν καὶ οὐχὶ πολὺ ἐστιλβωμένη, ἔχει δὲ χρῶμα μελανὸν καὶ ἐρυθρὸν κατὰ τόπους. Κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας φέρει τέσσαρας καθέτους λαβάς.

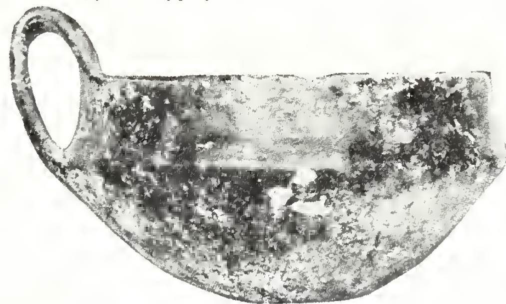
Εἰκ. 208. Ποτήριον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι μελανή, ὁμαλωτάτη καὶ ἐστιλβωμένη· κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας ὑπάρχουσι δύο ὠτία ὁριζοντίως τετρημένα, εἰς τὴν βάσιν δὲ ὑπὸ ἑκάτερον

Εἰκὼν 208.

τῶν ὠτίων φέρει ἀνὰ δύο τριγωνικὰ τρήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἔχει τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ ἄνω ἐστραμμένην, τὸ δ᾽ ἕτερον πρὸς τὰ κάτω. Ὕψος 0,18 μ.

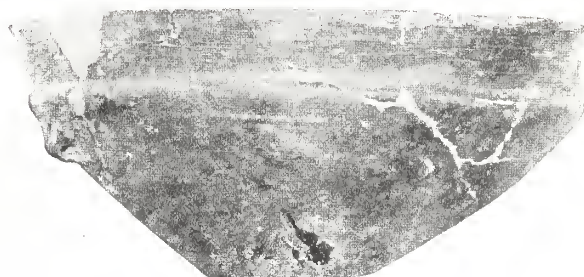
Εἰκ. 209 εἶναι φιάλη ἔχουσα μίαν κάθετον λαβήν· τὰ χείλη χωρίζονται ἀπὸ τῆς κοιλίας διὰ

Εἰκὼν 209.

θλάσεως, ἡ δ᾽ ἐπιφάνεια εἶναι λεία, ἀλλ᾽ ἀνώμαλος, καὶ ἔσωθεν μὲν μελανή, ἔξωθεν δὲ ἐρυθρά. Διάμ. τῶν χειλέων 0,175 μ.

Ἄλλη φιάλη (εἰκ. 210) ἀντὶ τῆς λαβῆς φέρει ἀπόφυσιν ὁριζοντίως τετρημένην, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως τὸ σχῆμα εἶναι τὸ αὐτό. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι

Εἰκὼν 210.

ὁμαλὴ καὶ λεία καὶ ἔσω μὲν μελανὴ κατὰ τὸ πλεῖστον, ἔξω δὲ μελανότεφρος καὶ ἐρυθρὰ ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως. Διάμ. τῶν χειλέων 0,30 μ.

Μεταξὺ τῶν τεμαχίων ἄλλης φιάλης ὁμοίας πρὸς τὴν εἰκ. 210 εὑρέθησαν μικρὰ ὀστᾶ ζῴου, ἐξ

Εἰκὼν 211.

οὗ γίνεται πιθανόν, ὅτι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι λοπάδες, εἰς τὰς ὁποίας ἔθετον τροφάς.

Τελευταίαν παραθέτω τὴν εἰκόνα (211) ἑνὸς ἀγ-

γείου, τὸ ὁποῖον φέρει περὶ τοὺς ὤμους ἀβαθεῖς αὐλακώσεις ὁμοίας περίπου πρὸς τὰς ἀνωτέρω (σ. 239) μνημονευθείσας. Δὲν κατέταξα ὅμως καὶ αὐτὸ εἰς τὸν ῥυθμὸν Γ 1 α, διότι δὲν ἔχει τὸ λαμπρὸν ἐκείνου ὁμοιόμορφον γάνωμα, ἀλλ᾽ εἶναι ἡ ἐπιφάνεια ἐρυθρὰ καὶ μελανὴ κατὰ τόπους. Εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον, ὕψος δ᾽ ἔχει 0,09 μ.

Ἐξ ἄλλων δὲ ὠτίων, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀπεικονισθέντων, τὰ ἀκόλουθα ἕξ μοι φαίνονται μᾶλλον ἄξια δημοσιεύσεως.

Τὸ ἐν εἰκ. 212 (2:3) ἀποτελεῖται ἐκ ῥάχεως, ἥτις ἄνω προέχει σχεδὸν ὁριζοντίως, κάτω δ᾽ ἀποσβύνεται βαθμηδόν. Ὅμοιον εἶναι τὸ εἰκ. 213 (2:3), πλὴν ὅτι τοῦτο περατοῦται καὶ κάτω ἀποτόμως.

Εἰκὼν 212.

Εἰκὼν 213.

Τὸ ὠτίον εἰκ. 214 (2:3) εἶναι πλατὺ κάτω, στενοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὁ ὁριζόντιος αὐτοῦ βραχίων εἶναι λεπτὸς καὶ στρογγύλος. Τὸ τεμάχιον εἰκ. 215 (2:3) προέρχεται ἀπὸ τοῦ χείλους εὐρυστόμου ἀγγείου, ὅπερ ἄνωθι τοῦ ὠτίου εἶχε προεξοχὴν τετράπλευρον καμπτομένην ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω.

Εἰκὼν 214.

Εἰκὼν 215.

Ἐπὶ δύο ἄλλων τεμαχίων, εἰκ. 216 (2:3) καὶ 217 (2:3), αὐτὰ τὰ ὠτία προεκτεινόμενα πρὸς μίαν διεύθυνσιν σχηματίζουσι προεξοχήν· ἀλλὰ τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι πανταχόθεν ἀποκεκρουσμένα καὶ δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν αἱ προεξοχαὶ διηυθύνοντο πρὸς τὰ κάτω, ὡς δεικνύουσιν αἱ ἡμέτεραι εἰκόνες, ἢ πρὸς τὰ ἄνω.

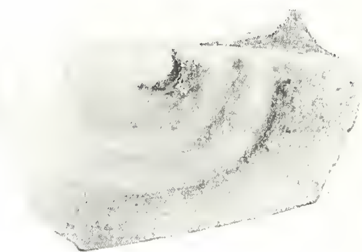

Εἰκὼν 216.

Εἰκὼν 217.

Ἐν τέλει ἀπεικονίζω καὶ ἓν τεμάχιον (εἰκ. 218, μέγ. 2:3), τὸ ὁποῖον προέρχεται, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τῶν ὤμων μελανοῦ ἀγγείου καὶ φέρει δύο ἔκτυπα ἡμικύκλια μετὰ θηλῆς στρογγύλης ἐν τῷ κέντρῳ· πιθανῶς τὸ αὐτὸ κόσμημα ἐπανελαμβάνετο ἐπὶ τῶν ὤμων πλεονάκις.

Εἰκὼν 218.

Παράρτημα.

Κοσμήματα πίθων.

Ὅπως κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, οὕτω καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα ἦσαν ἐν χρήσει πίθοι φέροντες πλαστικὰ κοσμήματα· συνήθως δὲ ἀποτελοῦνται ἐνταῦθα τὰ κοσμήματα ἐκ ταινιῶν, αἵτινες διὰ πυκνῶν καὶ λοξῶν ἐντομῶν χαρακτηρίζονται ὡς ἀπομιμήσεις πλεκτῶν σχοινίων (εἰκ. 219-221). Οἱ τύποι τῶν δακτύλων, οἵτινες εἶναι τόσον συχνοὶ εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ἀπαντῶσι καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀλλ᾽ εἶ-

ναι πυκνοὶ καὶ συνέχονται ὡς κρίκοι ἁλύσεως, ἐνῷ εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα κεῖνται πολὺ ἀραιότερον.

Οὐχὶ κυρίως πίθου, ἀλλ᾽ εὐμεγέθους πιθοειδοῦς ἀγγείου τμῆμα παριστᾷ ἡ εἰκὼν 222. Τοῦτο εὑ-

Εἰκὼν 219.

Εἰκὼν 220.

ρέθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου, εἰς βάθος 1,10 μ. καὶ εἰς μέρος, ἔνθα καὶ ἄλλα πράγματα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἀνεκαλύφθησαν. Τὸ ἀγγεῖον εἶχε κοιλίαν σφαιρικήν, ἔφερε δὲ κατὰ τὸ μέσον

Εἰκὼν 221.

αὐτῆς πιθανῶς τέσσαρα σωληνοειδῆ ὦτα ὁριζοντίως τετρημένα· τοῦ μόνου σωζομένου ὅμως τὸ τρῆμα εἶναι φαινομενικόν, διότι δὲν εἶναι διαμπερές. Ἐκ τῶν ὤτων τούτων ἐξεφύοντο δύο στεναὶ πλαστικαὶ ταινίαι περιβάλλουσαι τὴν κοιλίαν ὁριζοντίως, ἄλλαι δὲ δύο ταινίαι ἀνήρχοντο ἀφ᾽ ἑκάστου τῶν ὤτων καθέτως πρὸς τὸν λαιμόν, ἔνθα ἡνοῦντο μετ᾽ ἄλλων πάλιν ταινιῶν περιβαλλουσῶν αὐτὸν τὸν λαιμόν. Οὕτω ὁλόκληρον τὸ ἀγγεῖον ἔκειτο ὡσεὶ ἐν δικτύῳ ταινιῶν, αἵτινες δι᾽ ἐντομῶν δηλοῦνται πάλιν ὡς ἀπομιμήσεις σχοινίων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καθέτως πρὸς τὰ ὦτα κατερχομένων ταινιῶν ὑπῆρχε καὶ μία ὀφιοειδῶς

Εἰκὼν 222.

ἑλισσομένη, ἥτις φαίνεται ὅτι εἶναι μόνον κοσμηματική. Τὰς ταινίας ταύτας εἰργάσθησαν χωριστὰ καὶ κατόπιν ἐπεκόλλησαν, ἀλλ᾽ οὕτω, ὥστε δὲν συνεδέθησαν ἰσχυρῶς μετὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου καὶ ἕνεκα τούτου εἰς πολλὰ μέρη ἀπεκολλήθησαν. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ὁμοίως κεραμόχρους καὶ οὐχὶ πολὺ ὁμαλή, μάλιστα κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ. Ὕψος σωζόμενον 0,27 μ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

1. Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Εἰς τὸ Σέσκλον ἀνεκαλύφθησαν 46 πήλινα εἰδώλια, σχεδὸν πάντα μᾶλλον ἢ ἧττον κολοβά, 22 λίθινα καὶ πιθανῶς ἓν ὀστεϊνον. Πρὸς τούτοις εὑρέθησαν ἑπτὰ πήλινοι πόδες, οἵτινες ὅμως δὲν ἀνῆκον πάντες εἰς εἰδώλια, ἀλλὰ καὶ εἰς σκεύη (πρβ. σ. 183).

Εἰς τὸ Διμήνιον τὰ λίθινα ὑπερτεροῦσι κατά τι τῶν πηλίνων, διότι ταῦτα μὲν εἶναι 18, τὰ δὲ λίθινα 21. Ὀστεϊνα δὲν ἀνεκαλύφθησαν ἐνταῦθα. Ἡ διαφορὰ δὲ μεταξὺ Σέσκλου καὶ Διμηνίου ὡς πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν πηλίνων πρὸς τὰ λίθινα δὲν εἶναι τυχαία, ὡς θὰ καταδειχθῇ κατωτέρω.

Ἓν πήλινον εἰδώλιον ἀνεκαλύφθη καὶ εἰς τὴν καλύβην τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (σ. 116), εἰς τὸν Πύργον δ' ἓν πήλινον καὶ πέντε λίθινα (τῶν τεσσάρων τεμάχια μόνον σώζονται), ἐπὶ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας ἓξ πήλινα καὶ οὐδὲν λίθινον, εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ ἑνὸς πηλίνου (εἰκ. 224) (1), τέλος δὲ φίλος μου εὗρεν εἰς τὸν παρὰ τὸ χωρίον Τοπουσλὰρ κείμενον συνοικισμὸν ἀρ. 21 (σ. 6) τὴν κεφαλὴν μαρμαρίνου εἰδωλίου (πίν. 38, 9). Εἰς τὴν Μαρμάριανην οὐδὲν εἰδώλιον ἀνεκαλύφθη, ὅπως οὐδὲ εἰς τὰς καλύβας τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος (2).

(1) Ὁ Ν. Γιαννόπουλός μοι γράφει ἐξ Ἁλμυροῦ, ὅτι ἐσχάτως ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦτον δύο ἄλλα εἰδώλια, ὧν τὸ ἓν λίθινον· ἀμφότερα κατετέθησαν εἰς τὸ μουσεῖον Ἁλμυροῦ.

(2) Δύο λίθινα εἰδώλια καὶ πλείονα πήλινα ἀνεκαλύφθησαν πάλιν εἰς τὸν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν συνοικισμὸν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Ath. Mitt. 1905 σ. 120 ἑξ.).

Εἰς τὸ Σέσκλον ἀπαντῶσι τὰ πήλινα εἰδώλια εἰς πάντα τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, παραδόξως ὅμως τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν τελειοτέρων (πίν. 32 ἀρ. 1. 2. 3. 4 καὶ πίν. 33 ἀρ. 2. 3. 6) εὑρέθησαν εἰς τὰ στρώματα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, τὰ δὲ ἀτελέστερα ἢ ὅλως ἄμορφα εἰς τὰ ὑψηλότερα. Ἐκ τῶν πρώτων δὲ πάλιν ἀρχαιότατα εἶναι, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως αὐτῶν, τὰ πίν. 32, ἀρ. 1 καὶ 3 καὶ πίν. 33, 3. Τὸ τελευταῖον ἀνεκαλύφθη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους εἰς βάθος 4,30 μ. περίπου, τὰ δὲ πίν. 32 ἀρ. 1 καὶ 3 ὑψηλότερον μὲν τοῦ στερεοῦ, ἀλλ' ἀμέσως ἐπὶ τοῦ παλαιοτάτου στρώματος, εἰς τὸ ὁποῖον σχεδὸν μόνον μονόχρωμα ἀγγεῖα ἀπαντῶσιν.

Ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἀνάγονται πιθανῶς πάντα τὰ ἐκ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας εἰδώλια, τὸ ἐκ τῆς ἐν Σέσκλῳ καλύβης τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τὸ ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Καραμπαϊραμίου.

Τῶν εἰδωλίων τούτων ὁ πηλὸς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σχετικῶς καθαρός, ἡ ἐπιφάνεια λεία, συχνὰ μάλιστα ἐστιλβωμένη, καὶ ἡ ὄπτησις καλὴ καὶ ὁμοιόμορφος. Χρώματα ἀπαντῶσι κατ' ἐξαίρεσιν.

Τὰ ἄλλα εἰδώλια τοῦ Σέσκλου ἀνεκαλύφθησαν μέχρι βάθους 2,20 μ. περίπου, τινὰ μάλιστα ἔκειντο ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν· ἀλλὰ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι καὶ τούτων τὰ πλεῖστα ἀνήκουσιν εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ἤτοι εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον αὐτοῦ. Οὕτω τὸ πίν. 31, 2 ἀπεικονισθὲν εὑρέθη εἰς βάθος 0,20 μ. καὶ ὀλίγον περαιτέρω, εἰς βά-

θος 0,30 μ., ἔκειτο ἀμφίστομος μολύβδινος πέλεκυς, τὰ γραπτὰ ὅμως κοσμήματα τοῦ εἰδωλίου μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Τὰ εἰδώλια πίν. 33, 5 καὶ πίν. 34, 2 εὑρέθησαν ὁμοίως εἰς μικρὸν βάθος, ἀλλ' ἡ παραβολὴ αὐτῶν πρὸς ἄλλα, ἅτινα ἔκειντο εἰς στρώματα βέβαια τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (π.χ. τὰ πίν. 33, 6 καὶ πίν. 34 ἀρ. 3. 6), ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ταῦτα δὲν εἶναι ὑστερώτερα. Ἄλλων τινῶν δέ, π.χ. τῶν πίν. 35 ἀρ.1. 2. 3, ἡ ἡλικία δὲν βεβαιοῦται οὔτε ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως οὔτε ἐξ ἄλλων τεκμηρίων καὶ δυνατὸν εἶναι ν' ἀνήκωσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα· ἀλλὰ περὶ τούτων ὅρα κατωτέρω.

Τεχνικῶς τὰ εἰδώλια τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ὑπολείπονται τῶν παλαιοτέρων· ὁ πηλὸς δὲν εἶναι τόσον καθαρός, ἡ ἐπιφάνεια εἶναι τραχεῖα, τὸ σῶμα συχνὰ ἀποτελεῖται μόνον ἐκ κορμοῦ στρογγύλου (34 ἀρ. 2. 3. 6) ἢ σανιδομόρφου (πίν. 34, 4) ἄνευ σκελῶν καὶ αἱ χεῖρες εἶναι ἄμορφοι ἀποφύσεις.

Εἰς τὸ Διμήνιον δὲν ἀνεκαλύφθησαν εἰδώλια ὅμοια πρὸς τὰ τελειότερα τοῦ Σέσκλου, ἤτοι τὰ πίν. 32 ἀρ. 1. 2. 3. 4 καὶ ἄλλα, τοῦτο δ' εἶναι εὐεξήγητον, διότι εἴδομεν, ὅτι εἰς τὸ Διμήνιον λείψανα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἐλάχιστα ὑπάρχουσιν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ εἰδώλια τοῦ Σέσκλου συγκρινόμενα τὰ τοῦ Διμηνίου εἶναι ἀτελέστερα καὶ μᾶλλον κακότεχνα, ὡς φαίνεται δ' ἐκ τῶν πινάκων 35 καὶ 36, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεικονίσθησαν τὰ καλύτερα, εἶναι τὰ πλεῖστα ὅλως ἄμορφα. Τὸ σῶμα αὐτῶν εἶναι πάλιν κορμὸς ἁπλοῦς, οἱ βραχίονες δύο ἄμορφοι ἀποφύσεις, ἡ δὲ κεφαλὴ ἄλλοτε μὲν εἶναι πεπλατυσμένη ἀπόφυσις (πίν. 35 ἀρ. 6. 7), ἄλλοτε δὲ τεμάχιόν τι ἐξ *ἄλλης ὕλης* ἐντεθειμένον εἰς τὸν κορμὸν (πίν. 36 ἀρ. 1. 2. 3. 5)· τὸ τεμάχιον τοῦτο σώζεται ἐπὶ ἑνὸς μόνου (πίν. 36, 1) καὶ εἶναι λίθος λευκός, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ ἀρχαιότατον *ἀκρόλιθον* εἴδωλον. Κεφαλὰς ἐνθέτους ἐξ ἄλλης ὕλης εἶχον καὶ δύο τῶν εἰδωλίων τοῦ Σέσκλου, ἄλλα δὲ δύο ἐνθέτους μέν, ἀλλὰ πιθανώτατα πάλιν ἐκ πηλοῦ.

Ἄλλα τινὰ εἰδώλια ἐκ Διμηνίου (πίν. 35 ἀρ. 6 7. 8 καὶ πίν. 36, 6) ἦσαν ἐπικεχρισμένα διὰ λευκῆς ὠμῆς ἀλοιφῆς, ἐπὶ ἑνὸς δὲ σώζονται καὶ ἐλάχιστα ἴχνη χρώματος ἐρυθροῦ. Ὁμοίως ἡ κεφαλὴ εἰκ. 226 φέρει λείψανα ἐπιτεθειμένου ἐρυθροῦ χρώματος, λευκὸν δὲ χρῶμα ἀπαντᾷ πάλιν ἐπὶ τοῦ ἐκ Πύργου εἰδωλίου εἰκ. 225, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὰ πίν. 35 ἀρ. 6. 7 καὶ πίν. 36, 6 τοῦ Διμηνίου.

Ἕνεκα τῆς χρήσεως τῶν δύο τούτων χρωμάτων, ἥτις ὑπενθυμίζει τὰ ἀγγεῖα τῶν ῥυθμῶν Γ1γ καὶ Γ1δ, καὶ ἕνεκα τοῦ ἐξόχως κακοτέχνου πολλῶν ἐκ τῶν εἰδωλίων τοῦ Διμηνίου δύναταί τις ν' ἀμφιβάλλῃ, ἐὰν πρέπῃ νὰ τὰ κατατάξῃ εἰς τὸν λιθικὸν ἢ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ὑπὲρ τῆς δευτέρας ὑποθέσεως φαίνεται ὅτι συνηγορεῖ καὶ ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως αὐτῶν. Διότι ὅσα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς ὑπ' ἐμοῦ ἐνεργηθείσας συμπληρωματικὰς ἀνασκαφάς, ἔκειντο πάντα εἰς μικρὸν βάθος καὶ εἰς ἐπίχωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ λείψανα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἦσαν πολυάριθμα· ἡ κεφαλὴ εἰκ. 226 μάλιστα εὑρέθη ἐντὸς τῆς μεγάλης τάφρου. Ὡσαύτως τὸ διὰ λευκοῦ χρώματος ἐπηλειμμένον εἰδώλιον ἐκ Πύργου εἰκ. 225 ἔκειτο εἰς βάθος 0,45 μ., ἐνῷ τὸ καθαρὸν στρῶμα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἤρχιζεν αὐτόθι ἀπὸ βάθους 0,70 μ.

Καὶ μεταξὺ τῶν εἰδωλίων τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου εἴπομεν ὅτι ὑπάρχουσί τινα, περὶ τῶν ὁποίων δύναται νὰ γεννηθῇ τοιαύτη ἀμφιβολία. Διότι ὄχι μόνον εἶναι ὡσαύτως πολὺ κακότεχνα καὶ εὑρέθησαν εἰς στρώματα ἀμφίβολα, ἀλλὰ καὶ διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν βεβαίων εἰδωλίων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἢ ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὰ τοῦ Διμηνίου, δύο μάλιστα εἶχον, ὡς εἴδομεν, καὶ τὴν κεφαλὴν ἔνθετον ἐξ ἄλλης ὕλης.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως πρέπει ν' ἀναλογισθῶμεν, ὅτι εἰς οὐδένα ἐκ τῶν 178 τάφων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, οἵτινες ἀνεσκάφησαν εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον, ἀνεκαλύφθη εἰδώλιον πήλινον ἢ λίθινον, ὡς δὲν ἀνεκαλύφθη καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Μαρμάριανης οὐδ' εἰς τὰς καλύβας τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν εἶναι τυχαῖον, ἀλλὰ μαρτυρεῖ, ὅτι τὰ εἰδώλια ἰδιάζουσιν εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα. Οὐχ ἧττον δὲν ἀποκλείεται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ χρῆσις τῶν νεωτάτων τύπων ἐξηκολούθησεν ἐπί τινα χρόνον καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, μέχρις οὗ ἡ τέχνη αὕτη ἐξέλιπεν ὁλοσχερῶς.

Ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν ἐκτεθέντων περὶ τῶν πηλίνων εἰδωλίων συνάγεται μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς πλαστικῆς ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὑπῆρξε — καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτὴν — οὐχὶ προοδευτική, ἀλλ' ὀπισθοδρομική. Τὰ εἰδώλια τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος προσπαθοῦσι νὰ παραστήσωσι τὴν ἀνθρωπίνην μορφὴν ὅσον τὸ δυνατὸν κατὰ φύσιν· εἰς τὰ νεώτερα ὅμως βλέπομεν, ὅτι ἡ τέχνη, ἀντὶ νὰ προχωρῇ πρὸς μεγαλυτέραν φυσικότητα καὶ τελειότητα, τείνει διαρκῶς πρὸς τὴν ἁπλοποίησιν τῶν μορφῶν καὶ τὴν σχηματικὴν αὐτῶν παράστασιν, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς φύσεως τόσον πολύ, ὥστε πολλὰ ἐκ τῶν νεωτάτων εἰδωλίων — τοῦ Διμηνίου μάλιστα — εἶναι ἐντελῶς βάναυσα καὶ παιδαριώδη σύμβολα, τὰ ὁποῖα μόλις ἢ οὐδόλως ἀναμιμνήσκουσι τὴν εἰκόνα τῶν παριστανομένων.

Ἐκ τῶν λιθίνων εἰδωλίων τοῦ Σέσκλου ἓν (πίν. 37, 1) εἶναι ἐκ σχιστολίθου χρώματος μελανοτέρου, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἐκ μαρμάρου ἢ τιτανολίθου λευκοῦ. Τὸ ἐκ σχιστολίθου εὑρέθη εἰς βάθος 2,30 μ., τὸ μετὰ γραπτῶν κοσμημάτων πίν. 31, 1 εἰς βάθος 2,20 μ., ἡ κεφαλὴ πίν. 38, 8 πάλιν εἰς βάθος 2,20 μ., τὸ πίν. 37, 5 εἰς βάθος 2,00 μ., ἀλλὰ τὸ ὅμοιον περίπου πίν. 37, 4 εἰς βάθος μόνον 0,40 μ., τὸ πίν. 37, 3 εἰς βάθος 1,90 μ., μία ἄλλη κεφαλὴ εἰς βάθος 0,60 μ., τὸ δὲ πίν. 37, 2 εὑρέθη εἰς μικρὸν βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος καὶ τέλος τὰ πλακίδια εἰκ. 230, α-γ, ἀνεκαλύφθησαν εἰς βάθος 0,35 μ. ἕως 0,60 μ. Ἔχομεν λοιπὸν εἰς τὸ Σέσκλον λίθινα εἰδώλια ἀπὸ βάθους 0,35 μ. ἕως 2,35 μ. περίπου.

Εἰς τὸ Διμήνιον ἀνεκαλύφθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἑπτὰ λίθινα εἰδώλια. Ἐκ τούτων τὰ ἓξ εὑρέθησαν εἰς τὸ βόρειον, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ μεσημβρινὸν τῆς ἀκροπόλεως μέρος καὶ εἰς στρώματα ἐπιχώσεως, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀσφαλῶς ἡ ἡλικία αὐτῶν. Μία κεφαλὴ ὅμως ἀνεκαλύφθη παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἐσωτάτου *ἀρχαιοτέρου* περιβόλου.

Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων βλέπομεν, ὅτι τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν λιθίνων εἰδωλίων τοῦ Σέσκλου καὶ ἡ ἐκ Διμηνίου κεφαλὴ εὑρέθησαν εἰς στρώματα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ ἀναμφιβόλως ἀνήκουσιν εἰς αὐτήν. Τὸ ἐκ σχιστολίθου πίν. 37, 1 δυνατὸν εἶναι ν' ἀνέρχηται καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιοτέρας· διότι εἰς τὸ μέρος, ἔνθα τοῦτο εὑρέθη, ἤτοι τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως, ἡ ἐπίχωσις τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ βάθους ἐκείνου περίπου. Ἄλλα τινὰ δέ, ὡς τὸ πίν. 37, 4 τοῦ Σέσκλου, τὰ μνημονευθέντα ἓξ ἐκ Διμηνίου καὶ τὰ πλακίδια εἰκ. 230, α-γ, δύνανται, ἕνεκα τοῦ βάθους καὶ τοῦ εἴδους τῆς ἐπιχώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκειντο, νὰ τεθῶσι καὶ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι, ὅπως τὰ πήλινα εἰδώλια, οὕτω καὶ τὰ λίθινα πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς χαρακτηριστικὰ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἂν καὶ πιθανῶς πάλιν ἡ χρῆσις αὐτῶν δὲν ἔπαυσεν ἀμέσως μετὰ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀκροπόλεων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Ἐπειδὴ κατὰ ταῦτα μόλις ἴσως πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσι λίθινα εἰδώλια, καὶ ἐπειδή, ὡς εἴπομεν ἤδη ἐπανειλημμένως, τὰ λείψανα τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἐλάχιστα εἰς τὸ Διμήνιον, ἐξηγεῖται εὐκόλως τὸ ἀνωτέρω σημειωθὲν γεγονός, ὅτι εἰς μὲν τὸ Σέσκλον τὰ πήλινα εἰδώλια εἶναι τριπλάσια κατ' ἀριθμὸν τῶν λιθίνων, εἰς δὲ τὸ Διμήνιον ἰσάριθμα ἢ καὶ ὀλιγώτερα.

Ὁμοίως ἐξηγεῖται ἐκ τούτου πιθανῶς καὶ τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν Θεσσαλίᾳ λίθινα εἰδώλια δυνάμενα νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ τελειότερα ἐκ τῶν πηλίνων τοῦ Σέσκλου. Ἡ τάσις πρὸς ἁπλοποίησιν τῶν μορφῶν, ἥτις τόσον σαφῶς ἐκδηλοῦται εἰς τὰ πήλινα κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπιδράσῃ περισσότερον ἐπὶ τὰ λίθινα, διότι τοῦ λίθου ἡ κατεργασία εἶναι δυσκολωτέρα καὶ ἐπιπονωτέρα. Ἡ ἐκ Τοπουσλὰρ κεφαλὴ (πίν. 38, 9), ἥτις εἶναι ἡ σχετικῶς τελειοτάτη, εὑρέθη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ συνοικισμοῦ καὶ ἡ ἡλικία αὐτῆς δὲν εἶναι ἀκριβέστερον γνωστή. Ἐκ τῶν ἀρτίων δὲ εἰδωλίων τὸ μᾶλλον ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸ ἐκ σχιστολίθου, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ ἀρχαιότατον, πάντων δὲ ἀμορφώτατα εἶναι τὰ εἰκ. 230, α-γ, ἅτινα εἶναι λίαν πιθανῶς καὶ τὰ νεώτατα· διότι εἴδομεν, ὅτι ταῦτα ἔκειντο εἰς βάθος 0,35 μ. ἕως 0,60 μ. Δύο ἄλλα τοῦ αὐτοῦ σχήματος εὑρέθησαν εἰς τὸν Πύργον, ὁμοίως εἰς

μικρὸν βάθος. Ὅτι ταῦτα παριστάνουσιν ἀνθρωπίνας μορφάς, συμπεραίνομεν ἐκ τῶν λειψάνων ἐρυθροῦ χρώματος, ἅτινα διακρίνονται ἐπὶ τριῶν παραδειγμάτων· ἄνευ τούτου ἡ χρῆσις αὐτῶν θὰ ἦτο ἀμφίβολος, διότι οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἀνθρωπόμορφον.

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων εἰδωλίων τὰ πλεῖστα (πρβ. πίν. 37 ἀρ. 3. 4. 5. 6. 9. 11 καὶ πίν. 38 ἀρ. 2. 9) ἔχουσι προφανῶς μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰ κυκλαδικὰ καὶ ἴσως ἐκ τῶν Κυκλάδων εἰσήχθησαν ἕτοιμα εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Πιθανῶς ὅμως ἔφερον ἐκ τῶν νήσων καὶ ἀκατέργαστα τεμάχια μαρμάρου, ἅτινα ἐπὶ τόπου ἐξειργάζοντο· διότι π. χ. τὸ εἰδώλιον πίν. 31, 1 φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκ μαρμάρου νησιωτικοῦ, ἀλλὰ τὰ γραπτὰ κοσμήματα μαρτυροῦσιν, ὅτι κατεσκευάσθη ἐν Θεσσαλίᾳ. Τὰ ἐκ λευκοῦ τιτανολίθου, ὡς τὸ πίν. 38, 3, εἶναι ὡσαύτως ἔργα ἐγχώρια.

Περὶ τῶν παραστάσεων τῶν εἰδωλίων, καὶ τῶν πηλίνων καὶ τῶν λιθίνων, ὀλίγα ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ἐκ τῶν ἐν Σέσκλῳ ἀνακαλυφθέντων δύο εἰκονίζουσι τετράποδα ζῷα, ἓν ἄλλο (πίν. 33, 4) παριστᾷ φανταστικόν τι ὄν, δύο ἢ τρία (πίν. 33 ἀρ. 2. 7 καί, πιθανῶς, πίν. 37, 1) ἄνδρας καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν πάντα, ὅσων τὸ γένος διακρίνεται, γυναῖκας. Ἐκ Διμηνίου δ᾽ ἔχομεν ἓν τετράποδον ζῷον καὶ ἓν πτηνόν, τὰ δ᾽ ἄλλα παριστάνουσιν ἀνθρωπίνους μορφάς· τῶν πλείστων ἐκ τούτων τὸ γένος δὲν ἐδηλώθη, μία ὅμως (πίν. 35, 8) εἶνε βεβαίως γυναικεία, ἐπίσης δὲ εἰς γυναῖκα ἀνῆκε πιθανώτατα ἡ κεφαλὴ εἰκ. 226. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη τῆς γυναικείας μορφῆς εἰς τὴν πλαστικὴν παρατηρεῖται, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν μυκηναϊκὴν τέχνην καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐξηγήθη δὲ ἀκόμη ἐπαρκῶς.

Ἐν τέλει σημειῶ, ὅτι πολλὰ εἰδώλια εἶναι στεατόπυγα, ἐπὶ ἄλλων δὲ δηλοῦται οὐχ ἧττον ἐμφαντικῶς τὸ πάχος τῆς κοιλίας, καὶ περὶ τοῦ πίν. 34, 2 δύναταί τις νὰ νομίσῃ, ὅτι παριστάνει ἔγκυον γυναῖκα. Ἡ στεατοπυγία εἶναι πάλιν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν προϊστορικῶν εἰδωλίων πολλῶν ἄλλων χωρῶν κειμένων πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τῆς Θεσσαλίας, ἴσως δὲ τὸ εὐτραφὲς καὶ εὔσαρκον σῶμα ἐλογίζετο τότε ὡς ἀπόδειξις εὐζωίας καὶ πλούτου, ἄρα καὶ ἁβρότητος καὶ κάλλους· ὁ Ξενοφῶν (Ἀνάβ. V 4, 32) ἀναφέρει, ὅτι εἶδεν εἰς τὴν χώραν τῶν Μοσσυνοίκων παρὰ τὸν Εὔξεινον πόντον «παῖδας τῶν εὐδαιμόνων σιτευτούς, τεθραμμένους καρύοις ἐφθοῖς, ἁπαλοὺς καὶ λευκοὺς σφόδρα καὶ *οὐ πολλοῦ δέοντας ἴσους τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος εἶναι*».

2. Περιγραφὴ τῶν εἰδωλίων.

α. Πήλινα.

Πίν. 31, 2. Τοῦτο ἀνήκει, ὡς ὑπέδειξα ἤδη ἀνωτέρω, εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ περιγράφομεν αὐτὸ πρῶτον ὄχι μόνον διὰ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν τάξιν τῶν πινάκων, ἀλλὰ καὶ διότι ἕνεκα τοῦ μεγέθους του καὶ τῶν κοσμημάτων, ἅτινα καλύπτουσιν αὐτό, προσέτι δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ θέματος, ὅπερ παριστᾷ, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μοναδικόν. Εἰκονίζει γυναῖκα καθημένην ἐπὶ σκίμποδος καὶ βαστάζουσαν παῖδα ἐν ἀγκάλαις. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κεραμόχρους, τὰ δὲ κοσμήματα χρώματος μελανοῦ ἀμαυροῦ κατὰ τὸ πλεῖστον, μόνον δ᾽ ἐνιαχοῦ στίλβοντος ἕνεκα στιλβώσεως τῆς ἐπιφανείας. Προσέτι εἴς τινα μέρη διακρίνονται ὡσεὶ ἴχνη ἐπιτεθειμένου ἐρυθροῦ χρώματος. Τὰ σχήματα τῶν κοσμημάτων εἶναι γραμμαὶ εὐθεῖαι ἢ τεθλασμέναι, ἡ κοιλία ὅμως καὶ ἡ ἕδρα τῆς γυναικός, ὡς καὶ ἡ ἕδρα τοῦ παιδίου, κοσμοῦνται διὰ σπειρῶν. Καθόλου δ᾽ ἡ τεχνοτροπία εἶναι ἀκριβῶς ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἀγγείων Β 3 α τῆς νεωτέρας λιθικῆς περιόδου. Τὸ πρόσωπον τοῦ παιδίου δὲν εἶναι δεδηλωμένον, τῆς δὲ γυναικὸς ἡ κεφαλὴ ἦτο χωριστὰ εἰργασμένη — ἐκ πηλοῦ ὅμως πάλιν πιθανώτατα — καὶ ἐλλείπει. Τὰ κοσμήματα πιθανῶς δὲν δηλοῦσιν οὔτε ποικίλματα τοῦ σώματος οὔτε ἐσθῆτα, ἀλλ᾽ εἶναι ἰδανικά· διότι καὶ τὸ κάθισμα κοσμεῖται ὅπως τὰ σκέλη τῆς γυναικός. Ὕψ. 0,16.

Πίν. 32, 1. Στῆθος καὶ κεφαλὴ γυναικὸς ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ· ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐστιλβωμένη. Αἱ χεῖρες ἀμφότεραι ἥπτοντο τῶν μαστῶν, ἀλλ᾽ ἡ δεξιά, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος ἦτο χωριστὰ εἰργασμένη καὶ ἐπικεκολλημένη, λείπει. Ἄνωθι τῶν μαστῶν, ὀλίγον πρὸς τὰ πλάγια, ὑπάρχουσι δύο βαθεῖαι ἐντομαί, αἵτινες δηλοῦσι τὰς μασχάλας. Τὸ στόμα δηλοῦται δι᾽ ὀπῆς στρογγύλης, οἱ

δὲ ὀφθαλμοὶ δι' ὁμοίων ἐπιμήκων ὀπῶν. Ἡ κόμη ἦτο διῃρημένη εἰς πέντε πλοκάμους, ὧν οἱ μὲν τρεῖς κατέπιπτον ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ οἱ δύο ἑκατέρωθεν τοῦ προσώπου· πρὸς σχηματισμὸν δ' αὐτῶν ἔλαβον στενὰς ταινίας ἐκ πηλοῦ, τὰς ὁποίας ἐπεκόλλησαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ ἕνεκα τούτου δύο τῶν πλοκάμων ἀποσπασθέντες ἀπωλέσθησαν. Πρὸς δήλωσιν τοῦ κυματοειδοῦς τῆς κόμης αἱ ταινίαι φέρουσι πυκνὰς ὁριζοντίας ἐντομάς. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ κρανίου ὑπάρχει μεγαλυτέρα ἐντομὴ σημαίνουσα πιθανῶς χωρίστραν τῆς κόμης. Τὸ ἐλλεῖπον κάτω σῶμα τοῦ εἰδωλίου ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοῦ τύπου τῶν ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι ὑπ' ἀριθμοὺς 2. 3 καὶ 6 εἰκονιζομένων. Ὕψος 0,045 μ.

Πίν. 32 ἀρ. 2α καὶ 2β. Κορμὸς γυναικείου εἰδωλίου ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῶν γονάτων, ἐκ πηλοῦ λευκοῦ. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐστιλβωμένη. Αἱ ἐλλείπουσαι χεῖρες ἥπτοντο ἀναμφιβόλως τῶν μαστῶν. Ὁ ὀμφαλὸς εἶναι δεδηλωμένος δι' ὀπῆς, ἡ δὲ κοιλία καὶ οἱ γλουτοὶ προέχουσιν. Ὕψ. 0,053 μ.

Πίν. 32 ἀρ. 3α καὶ 3β. Ὅμοιον ἀκριβῶς εἰδώλιον μᾶλλον σωζόμενον· ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπός, ἡ δ' ἐπιφάνεια πάλιν ἐστιλβωμένη. Αἱ κνῆμαι εἶναι ὀλίγον κεκαμμέναι, τοῦτο δὲ πρέπει βεβαίως νὰ παραδεχθῶμεν καὶ περὶ τοῦ προηγουμένου. Ὕψ. 0,068 μ. Ὡς πρὸς τὸν τύπον καθόλου πρβ. τὸ ἐκ Σπάρτης μαρμάρινον εἰδώλιον Perrot et Chipiez, Hist. de l'art VI εἰκ. 334.

Πίν. 32, 4. Τὸ ἄνω σῶμα, ἄνευ τῆς κεφαλῆς, εἰδωλίου τοῦ αὐτοῦ τύπου ἐκ πηλοῦ ὠχρολεύκου· ἡ ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη. Ὕψ. 0,03 μ.

Ἐν Σέσκλῳ ἀνεκαλύφθησαν καὶ δύο ἄλλοι ἀκριβῶς ὅμοιοι κατὰ τὰ λοιπὰ κορμοί, ἐργασίας ὅμως ὄχι ἐξ ἴσου ἐπιμελοῦς.

Πίν. 32, 5. Τέταρτος κορμὸς τοῦ αὐτοῦ τύπου πιθανῶς. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπός, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη μὲν ἐπὶ τῶν νώτων, ἀστίλβωτος δ' ἔμπροσθεν. Ἡ κεφαλὴ ἦτο χωριστὰ εἰργασμένη καὶ ἐντεθειμένη, ὡς δεικνύει ὀπὴ ὑπάρχουσα μεταξὺ τῶν ὤμων. Ὕψ. 0,045 μ.

Πίν. 32 ἀρ. 6α καὶ 6β. Τὸ ἀπὸ τῆς ὀσφύος κάτω μέρος γυναικείου εἰδωλίου ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ μετὰ πολλῆς ἄμμου ἀναμεμιγμένου. Ἡ ἐπιφάνεια δὲν εἶναι ἐστιλβωμένη, ἀλλὰ μέρη τινὰ αὐτῆς, ἤτοι τὰ περὶ τὸ αἰδοῖον, τὸ δεξιὸν τῆς κοιλίας καὶ δύο πλατεῖαι ταινίαι ὀπίσω ἐπὶ τῶν γλουτῶν, σῴζουσι χρῶμα καστανόν. Ὕψ. 0,068 μ.

Τὸ εἰδώλιον τοῦτο εἶναι προφανῶς τοῦ τύπου τῶν προηγουμένων, διαφέρει ὅμως ἀπ' ἐκείνων, διότι ὁ πηλὸς αὐτοῦ εἶναι μᾶλλον ἀκάθαρτος, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος, καὶ διότι φέρει βαφὴν χρώματος καστανοῦ. Καθόλου φαίνεται ὅτι εἶναι κατωτέρα ἀπομίμησις ἐκείνων.

Πίν. 33 ἀρ. 1α καὶ 1β. Κορμὸς γυναικείου βεβαίως εἰδωλίου ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τοῦ ὑπογαστρίου σωζόμενος· κάτω δὲν εἶναι τεθραυσμένος, ἀλλ' ἀποκεκολλημένος, διότι εἶχον κατασκευάσει χωριστὰ τὰ δύο ἡμίση τοῦ σώματος, τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, κατόπιν δὲ συνεκόλλησαν αὐτὰ καὶ ἐπήλειψαν διὰ πηλοῦ τὸν ἁρμόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄνω σῶμα δὲν ἐποιήθη ἐξ ἑνὸς βώλου πηλοῦ, διότι πρῶτον ἐπλάσθη, ὡς φαίνεται, τὸ ἀπὸ τῆς ὀσφύος μέχρι τῶν μαστῶν περίπου μέρος, κατόπιν ἐπετέθησαν οἱ βραχίονες μετὰ τῶν ὤμων καὶ τελευταία ἡ κεφαλή. Ὁ πηλὸς εἶναι κιτρινωπὸς ἐρυθρός, ἡ δ' ἐπιφάνεια λεία. Αἱ χεῖρες ἐλλείπουσιν ἄνωθεν τῶν ἀγκώνων, ἀλλ' ἦσαν ἐπιτεθειμέναι ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἡ κοιλία προέχει, ὡς δεικνύει ἡ πλαγία ὄψις τῆς μορφῆς, δηλοῦται δὲ καὶ ὁ ὀμφαλὸς διὰ μικρᾶς ὀπῆς. Περίεργον ὅμως εἶναι, ὅτι ἑκατέρωθεν αὐτοῦ εἰς τὰ πλάγια ὑπάρχουσι δύο ἐντομαὶ χαραχθεῖσαι ὅταν ὁ πηλὸς ἦτο νωπὸς καὶ ἔχουσαι τὰ χείλη πορφυρᾶ, ἀναμφιβόλως δὲ δηλοῦσαι πληγὰς ἐπουλωθείσας. Ἡ συμμετρικὴ αὐτῶν διάταξις εἰς τὰς δύο πλευρὰς τοῦ εἰδωλίου καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον, ὅτι εἶναι οὐλαὶ κοσμηματικαί, ὁποῖαι καὶ σήμερον παρά τισιν ἀγρίοις λαοῖς ἀπαντῶσιν, ἐκ τῆς θέσεως δὲ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ὅτι τὸ ἄνω σῶμα τῶν γυναικῶν, συνήθως τοὐλάχιστον, δὲν ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ ἐνδύματος· διότι ἄλλως αἱ οὐλαὶ δὲν θὰ ἦσαν ὁραταί. Ἐλάχιστα λείψανα τοῦ αὐτοῦ χρώματος, διὰ τοῦ ὁποίου εἶναι βεβαμμένα τὰ χείλη τῶν οὐλῶν, διακρίνονται καὶ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος παρὰ τὸ θραῦσμα, δὲν γνωρίζω δέ, ἐὰν καὶ ἐνταῦθα δὲν ὑπῆρχον ὅμοιαι ἐντομαὶ ἢ ἄλλα ἴσως ποικίλματα. Ὕψ. 0,066 μ.

Πίν. 33, 2. Ἀκέφαλον εἰδώλιον εἰκονίζον ἄνδρα γυμνὸν ὄρθιον ἁπτόμενον τοῦ αἰδοίου, ὡς φαίνεται, δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν. Ὁ πηλὸς εἶναι

κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ καὶ εἶναι ἀστίλβωτος. Ὕψ. 0,061 μ.

Πίν. 33 ἀρ. 3α καὶ 3β. Τὸ ἄνω σῶμα, ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῆς ὀσφύος, γυναικείου εἰδωλίου, τοῦ ὁποίου ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἐρυθροβαφὴς καὶ ἐστιλβωμένη. Αἱ χεῖρες, αἵτινες ἀπὸ τῶν ἀγκώνων ἦσαν ἐπικεκολλημέναι, ἐλλείπουσιν, ἦσαν ὅμως πάλιν ἐπιτεθειμέναι ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἑκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ κατέρχεται πρὸς τὸ στῆθος γραμμὴ ἐγχάρακτος, αἱ δύο δὲ γραμμαὶ δὲν ἑνοῦνται μὲν ἐπὶ τοῦ στήθους, οὐχ ἧττον εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι δηλοῦσι περιδέραιον· πρὸς ἑκάτερον τῶν ὤμων δὲ ὑπάρχουσι τρεῖς μι-

Εἰκὼν 223.

κραὶ ὀπαὶ ἀποτελοῦσαι τρίγωνον, αἵτινες πιθανώτατα σημαίνουσι στίγματα ἢ ἄλλα κοσμηματικὰ σημεῖα ἐπὶ τοῦ σώματος. Τὸ στῆθος προέχει πολύ, ἡ δὲ ὀσφὺς εἶναι λεπτή, καὶ κατὰ παράδοξον τρόπον ἔχει τοιαύτην θέσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ στῆθος, ὥστε ἐὰν στηθῇ τὸ εἰδώλιον ἐπ' αὐτῆς, ὡς ἐν πίν. 33, 3β, τότε τὸ στῆθος καὶ ὁ λαιμὸς σχηματίζουσι μετὰ τῆς ὀσφύος γωνίαν ἀκριβῶς ὀρθήν· πρβ. τὴν παρακειμένην εἰκόνα 223, ἐπὶ τῆς ὁποίας κάτω μὲν βλέπομεν τὸ σῳζόμενον ἄκρον τῆς ὀσφύος, ἄνω δὲ δεξιὰ τὸν λαιμὸν τοῦ εἰδωλίου. Πλάτος κατὰ τοὺς ὤμους 0,094 μ.

Πίν. 33 ἀρ. 4α καὶ 4β. Ὁ πηλὸς τούτου εἶναι χρώματος τεφροῦ ὑπολεύκου, ἡ δ' ἐπιφάνεια λεία, ἀλλ' οὐχὶ τελείως ἐστιλβωμένη. Εἰκονίζει μορφήν, τῆς ὁποίας τὸ μὲν ἄνω σῶμα εἶναι ἀνθρώπινον, τὸ δὲ κάτω τετράποδος ζῴου. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ λείπει ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος περίπου, ἡ δὲ δεξιὰ ἀπὸ τοῦ ὤμου. Ἡ κόμη πίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν νώτων εἰς πέντε βοστρύχους, ἀλλὰ δὲν εἶναι πεπλεγμένη εἰς πλοκάμους, ὡς ἡ τοῦ εἰδωλίου πίν. 32.1· ἴσως ἠθέλησεν ὁ κοροπλάθος νὰ δηλώσῃ κόμην ἄτακτον καὶ ἀτημέλητον. Τὸ πρόσωπον εἶναι δυστυχῶς ἐφθαρμένον, οἱ ὀφθαλμοὶ ὅμως φαίνεται ὅτι ἐδηλοῦντο πλαστικῶς, ὡς περίπου οἱ τῆς κεφαλῆς πίν. 34, 8. Ἐκ τῶν ποδῶν οἱ πρόσθιοι ἐλλείπουσιν, οἱ δ' ὀπίσθιοι εἶναι ἄμορφοι ἀποφύσεις. Μῆκος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τῶν ἄκρων τῶν ὀπισθίων ποδῶν 0,065 μ.

Ἐὰν ἀναμνησθῶμεν, ὅτι τὸ Σέσκλον κεῖται σχεδὸν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Πηλίου, δυσκόλως θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀποκρούσωμεν ἀφ' ἡμῶν τὴν εἰκασίαν, ὅτι τὸ περίεργον τοῦτο εἰδώλιον παριστᾷ κένταυρον. Ἐὰν δὲ ἡ εἰκασία αὕτη φανῇ, ὡς ἐλπίζω, πιθανή, ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἤδη ἐνταῦθα ὅλον τὸ κάτω σῶμα τοῦ κενταύρου εἶναι σῶμα ζῴου.

Πίν. 33, 5. Κορμὸς γυναικείου εἰδωλίου καθημένου, ὡς φαίνεται. Ὁ πηλὸς εἶναι χρώματος φαιοῦ, ἡ δ' ἐπιφάνεια κεραμόχρους καὶ ἀστίλβωτος. Αἱ χεῖρες, ἐκ τῶν ὁποίων σῴζεται ἡ ἄκρα ἀριστερὰ καὶ οἱ δάκτυλοι τῆς δεξιᾶς, ἦσαν ἐπιτεθειμένοι οὐχὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν, ἀλλ' ὑπ' αὐτοὺς ἐπὶ τῆς κοιλίας· μεταξὺ δ' αὐτῶν εἰκονίζεται ὁ ὀμφαλὸς ὡς δισκάριον κυρτὸν ἔχον ὀπὴν ἐν τῷ κέντρῳ. Κατωτέρω τοῦ ὀμφαλοῦ ὑπάρχει ἐγχάρακτος τοξοειδὴς γραμμὴ διήκουσα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς μορφῆς· πιθανῶς τὸ εἰδώλιον ὑπετίθετο ἐνδεδυμένον κατὰ τὸ κάτω σῶμα. Περίεργον εἶναι τὸ σχῆμα τῶν μαστῶν· διότι φαίνονται ὡσεὶ δύο θυλάκια ἀνηρτημένα ἀπὸ τῶν ὤμων. Ὕψ. 0,06 μ.

Πίν. 33, 6. Ἄλλος κορμὸς καθημένου γυναικείου εἰδωλίου· ἐλλείπουσιν ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ πόδες ἀπὸ τῶν γονάτων. Ὁ πηλὸς εἶναι ὠχρόλευκος, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη. Οἱ μαστοὶ κρέμανται, ὡς περίπου οἱ τοῦ προηγουμένου, ἡ δὲ κοιλία πτυχοῦται μᾶλλον τῆς τῶν εἰδωλίων πίν. 32 ἀρ. 2. 3. Αἱ χεῖρες ἦσαν ἐπιτεθειμέναι ἐπὶ τῶν μηρῶν, οἵτινες κάτωθεν εἶναι, ὡς καὶ ἡ ἕδρα, ἐπίπεδοι, διὰ νὰ κάθηται ἀσφαλῶς τὸ εἰδώλιον. Ὕψ. 0,047 μ.

Δύο ἄλλα πήλινα εἰδώλια ἐκ Θεσσαλίας, ἅτινα λίαν κολοβὰ ὄντα δὲν ἀπεικονίσθησαν, παριστάνουσι σαφῶς μορφὰς καθημένας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἓν ἐκ τούτων εὑρέθη εἰς τὴν παρὰ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου καλύβην τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ ἔχει τὰ σκέλη τεταμένα πρὸς τὰ πλάγια, τοῦ δ' ἑτέρου, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ

τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας, τὰ σκέλη ἦσαν διεσταυρωμένα ἔμπροσθεν.

Πίν. 33, 7. Τὸ ἄνω σῶμα μορφῆς ἀνδρικῆς ἐκ πηλοῦ τεφροῦ. Ἐκ τῶν χειρῶν ἡ δεξιὰ σώζεται μέχρι τοῦ ἀγκῶνος, ἡ ἑτέρα ἐλλείπει ὅλως, ἀλλὰ πιθανῶς ἦτο ἐπιτεθειμένη ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ στήθους. Τὸ πρόσωπον δυστυχῶς εἶναι ἐφθαρμένον, διακρίνεται ὅμως, ὅτι ἡ ῥὶς προεῖχε καὶ ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν πλαστικῶς δεδηλωμένοι, ὡς οἱ τῶν πίν. 33, 4 καὶ πίν. 34, 8. Ἴσως μάλιστα ἔφερεν ἡ μορφὴ καὶ μύστακας. Ἐπὶ τοῦ στήθους ὑπὸ τὸν λαιμὸν ὑπάρχουσι τρεῖς μικραὶ ἐντομαί, αἵτινες δὲν εἶναι τυχαῖαι, ἀλλὰ δηλοῦσι πάλιν στικτὰ ἢ ἄλλα ποικίλματα τοῦ σώματος. Ὕψ. 0,045 μ.

Πίν. 34, 1. Κορμὸς γυναικείου εἰδωλίου. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανός, ἡ δ' ἐπιφάνεια λεία καὶ ἐστιλβωμένη, ἀλλ' οὐχὶ ὅλως ὁμαλή. Ἡ κεφαλὴ ἦτο χωριστὰ εἰργασμένη καὶ ἐντεθειμένη, οἱ μαστοὶ εἶναι μεγάλοι καὶ ἡ κοιλία προέχει. Ὕψ. 0,055 μ.

Πίν. 34, 2. Ἄλλος ὅμοιος κορμός. Ὁ πηλὸς εἶναι χρώματος μελανωποῦ, ἡ ἐπιφάνεια ὄχι πολὺ ὁμαλή. Ἡ κοιλία προέχει, ὡς εἰς τὸ προηγούμενον, ὑπ' αὐτὴν δὲ ὑπάρχει ἐγχάρακτος ὁριζοντία γραμμή, ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς ὁποίας κατέρχονται καθέτως δύο ἄλλαι μικραὶ γραμμαί, ὅλος δ' ὁ μεταξὺ αὐτῶν χῶρος πληροῦται ὑπὸ σμικροτάτων ὀπῶν. Πιθανῶς δηλοῦται ζῶμα ἐξ ὑφάσματος, ἂν καὶ δὲν φαίνεται, κατὰ τίνα τρόπον συνεκρατεῖτο περὶ τὴν ὀσφύν [1]. Ὕψ. 0,045 μ.

Πίν. 34, 3. Εἰδώλιον γυναικεῖον, τοῦ ὁποίου λείπει ἡ κεφαλή. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανωπός, ἡ ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος. Τὸ κάτω σῶμα εἶναι κυλινδρικόν, τὸ στῆθος πλακωτόν, ἡ ἕδρα προέχει λίαν, ὡς δεικνύει ἡ πλαγία ὄψις, ἔμπροσθεν δὲ φέρει ἐγχάρακτον τρίγωνον· ἀντὶ χειρῶν ἔχει δύο ἀμόρφους ἀποφύσεις. Ὕψ. 0,052 μ.

Πίν. 34, 4. Ἄμορφον γυναικεῖον εἰδώλιον· λείπουσιν ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ ἀριστερὰ ἀπόφυσις· τὸ κάτω σῶμα εἶναι σχεδὸν κυλινδρικόν. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανωπός, ἡ ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος. Ὕψ. 0,057 μ.

Πίν. 34, 5. Κεφαλὴ μετὰ τοῦ στήθους εἰδωλίου ἐκ πηλοῦ τεφροῦ, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐρυθροβαφής. Αἱ χεῖρες ἐλλείπουσι, τὸ δὲ στόμα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν ἦσαν δεδηλωμένοι. Τὴν κορυφὴν περιβάλλει — οὐχὶ ὁλόκληρον — πλαστικὴ σπεῖρα μετ' ἐντομῶν, ἥτις δύναται νὰ σημαίνῃ ταινίαν, στέφανον ἢ καὶ πλόκαμον ἴσως περιελισσόμενον περὶ τὸ κρανίον. Ὕψ. 0,07 μ.

Πίν. 34, 6. Εἰδώλιον ἀκέφαλον ὅμοιον πρὸς τὸ πίν. 34, 3, πλὴν τῶν μαστῶν καὶ τοῦ τριγώνου, ἅτινα δὲν ἐδηλώθησαν· ὡς δεικνύει ὅμως ἡ στεατοπυγία, ἀναμφιβόλως παριστᾷ καὶ τοῦτο γυναῖκα. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους καὶ ἡ ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος. Ὕψ. 0,06 μ.

Πίν. 34, 7. Ἄμορφον γυναικεῖον εἰδώλιον ὅμοιον πρὸς τὸ πίν. 34, 4 περίπου, πλὴν ὅτι τοῦτο εἶναι οὐχὶ κυλινδρικόν, ἀλλὰ μᾶλλον πλακωτόν. Ὁ πηλὸς ἔσω εἶναι τεφρός, ἔξω δὲ φαίνεται ὑπόλευκος· ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λεία. Ὕψ 0,07 μ.

Πίν. 34 ἀρ. 8α καὶ 8β. Κεφαλὴ ἐκ καθαροῦ κιτρινωποῦ πηλοῦ, φοροῦσα διπλῆν ταινίαν περὶ τὴν κόμην· ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐντομὴ ὡσεὶ χωρίστρα. Οἱ ὀφθαλμοὶ δηλοῦνται δι' ἐπικεκολλημένων ἐπιπέδων δισκαρίων διατεμνομένων λοξῶς ὑπὸ ἐντομῆς. Ὑπὸ τὸ στόμα σώζονται λείψανα ζωνῶν γραπτῶν διὰ χρώματος ἐρυθροῦ, ἴχνη δέ τινα τοῦ αὐτοῦ χρώματος διακρίνονται καὶ ἐπὶ τῆς περιβαλλούσης τὸ κρανίον ταινίας. Ὕψ. 0,04 μ.

Πίν. 34, 9. Κορμὸς γυναικείου εἰδωλίου συμφυὴς μετὰ τεμαχίου εὐμεγέθους ἀγγείου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ ἦτο ἐπικεκολλημένη. Ὁ πηλὸς εἶναι ἔσω τεφρός, ἔξω κεραμόχρους, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἀτελῶς ἐστιλβωμένη. Τὸ σῶμα τῆς γυναικὸς εἶναι ὅλως ἐπίπεδον, περὶ τὴν ὀσφὺν δὲ ὑπάρχει ὁριζοντία ἐγχάρακτος γραμμή, ἐνῷ ἄλλαι δύο λοξαὶ γραμμαὶ χωρίζουσι τὰ σκέλη ἀπὸ τοῦ κορμοῦ. Ὕψ. 0,068 μ.

Πίν. 34, 10. Εἰδώλιον τετραπόδου ζώου. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους καὶ μελανωπὸς κατὰ τόπους ἕνεκα κακῆς ὀπτήσεως, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος. Μῆκ 0,055 μ.

Πίν. 34, 11. Κεφαλὴ μετὰ τοῦ τραχήλου ἄλλου ζώου.

Πίν. 34, 12. Ἄμορφον κωνικὸν περίπου εἰδώλιον, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ ἐσχηματίσθη πλατυνθείσης τῆς κορυφῆς τοῦ κώνου διὰ πιέσεως τῶν δακτύλων καὶ χαραχθείσης μιᾶς γραμμῆς ἑκατέ-

[1] Πρβ. τὸ κατωτέρω, Κεφ. ἔνατον, ἀπεικονιζόμενον εἰδώλιον ἐκ Σερβίας, τὸ ὁποῖον φορεῖ ὅμοιον ζῶμα.

ρωθεν πρὸς δήλωσιν τῶν ὀφθαλμῶν. Ὕψ. 0,04 μ.

Πίν. 35, 1. Κορμὸς γυναικείου εἰδωλίου. Ὁ πηλὸς εἶναι ὑπέρυθρος, ἡ ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος. Μεταξὺ τῶν ὤμων ὑπάρχει ὀπή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνετίθετο ἡ χωριστὰ εἰργασμένη κεφαλή· ἦτο δὲ αὕτη πιθανώτατα οὐχὶ πηλίνη, ἀλλ' ἐξ ἄλλης στερεωτέρας ὕλης, διότι ἡ ὀπὴ δὲν εἶναι ἐπαρκῶς μεγάλη καὶ πλατεῖα, ὅπως δεχθῇ παχὺν γόμφον, ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ κεφαλὴ πηλίνη. Ὕψ. 0,06 μ.

Πλὴν τούτου ἀνεκαλύφθη ἐν Σέσκλῳ καὶ ἄλλο πήλινον εἰδώλιον, τὸ ὁποῖον εἶχε κεφαλὴν ἐξ ἄλλης ὕλης (πρβ. ἀνωτ. σ. 285).

Πίν. 35, 2. Τὸ εἰδώλιον τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐκάθητο. Ἀντὶ χειρῶν ἔχει δύο διατρήτους ἀποφύσεις, ἄλλα δὲ δύο τρήματα διαμπερῆ ὑπῆρχον εἰς τὴν κεφαλήν, ἥτις ἐθραύσθη ἀκριβῶς εἰς τοῦτο τὸ μέρος. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ἀλείαντος καὶ ἀστίλβωτος, τὸ ὅλον λίαν κακότεχνον. Ὕψ. 0,065 μ.

Μετ' αὐτοῦ ἀνεκαλύφθη ἓν ἄλλο ἐντελῶς ὅμοιον, ἴσως δ' ἀμφότερα ἀνῆκον εἰς σκεῦός τι.

Πίν. 35, 3. Ὅλως ἄμορφον πλακωτὸν εἰδώλιον πηλοῦ κεραμόχρου καὶ τεφροῦ ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως. Ἡ κεφαλὴ λείπει. Ὕψ. 0,06 μ.

Πίν. 35, 4. Ἄλλο ἄμορφον εἰδώλιον σχήματος κυλίνδρου εὐρυνομένου κάτω· τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ἄνω ἄκρου, ὅπερ παριστᾷ τὴν κεφαλήν, φέρει τέσσαρας μικρὰς ἐγχαράκτους γραμμὰς δηλούσας τὴν κόμην. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανωπός, ἡ ἐπιφάνεια ἐστιλβωμένη. Ὕψ. 0,04 μ.

Πίν. 35, 5. Τὸ κάτω μέρος εἰδωλίου, τοῦ ὁποίου οἱ γλουτοὶ προέχουσιν ἱκανῶς. Ὁ πηλὸς εἶναι ἔξωθεν κεραμόχρους, ἔσωθεν τεφρός, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος. Ὕψ. 0.053 μ.

Πίν. 35 ἀρ. 6α καὶ 6β. Ὁ πηλὸς τούτου εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ἱκανῶς ὁμαλή, ἀλλ' ἀλείαντος. Ἐπ' αὐτῆς διακρίνονται λείψανα ὠμῆς λευκῆς ἀλοιφῆς καὶ ἐλάχιστα ἴχνη χρώματος ἐρυθροῦ, πιθανῶς δὲ ὅλη ἡ ἐπιφάνεια ἦτο λευκὴ ἐπικεχρισμένη. Ἡ κεφαλὴ εἶναι πρὸς τὰ ὀπίσω ἀνακεκλιμένη (πρβ. τὴν πλαγίαν ὄψιν), ὡς ἐπὶ πολλῶν μαρμαρίνων νησιωτικῶν εἰδωλίων, τὸ δὲ πρόσωπον εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον στρογγύλον, κάτω ὅμως περατοῦται εἰς γωνίαν. Ἡ ῥίς, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι ἦσαν πιθανῶς διὰ χρώματος δεδηλωμέναι. Ἡ βάσις, ἐφ' ἧς πατεῖ, εἶναι ἐπίπεδος. Ὕψ. 0,083 μ.

Πίν. 35,7. Ὅμοιον εἰδώλιον. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανὸς καὶ ὑπέρυθρος ἐξ ἀνομοίας ὀπτήσεως, ἡ ἐπιφάνεια ὁμαλή, ἀλλ' ἀστίλβωτος. Ἀλοιφὴ λευκὴ δὲν διακρίνεται ἐπ' αὐτοῦ, ἴσως ὅμως ὑπῆρχεν. Ἡ βάσις φέρει ἐν τῷ μέσῳ ἀβαθῆ κοιλότητα. Ὕψ. 0,09 μ.

Πίν. 35 ἀρ. 8α καὶ 8β. Κορμὸς γυναικείου εἰδωλίου. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανότεφρος, ἐπ' αὐτοῦ δὲ σώζονται λείψανα ὠμῆς λευκῆς ἀλοιφῆς· ἐπὶ τοῦ στήθους διακρίνονται πρὸς τούτοις ἴχνη χρώματος ἐρυθροῦ, καὶ πιθανῶς τὸ μὲν σῶμα ἦτο ὅλον λευκόν, δι' ἐρυθροῦ δὲ χρώματος ἐδηλοῦντο λεπτομέρειαί τινες καὶ ποικίλματα. Ὑπὸ τὸν ὀμφαλὸν εἶναι ἐγκεχαραγμέναι δύο ὁριζόντιαι γραμμαί, οἱ δὲ γλουτοὶ προέχουσιν ἱκανῶς. Ὕψ. 0,08 μ.

Πίν. 36, 1. Πολὺ κακότεχνον εἰδώλιον, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ εἶναι λιθίνη. Πρὸς κατασκευὴν αὐτοῦ ἔλαβον λίθον τινὰ λευκὸν ἔχοντα ἀπόφυσιν ἐν μορφῇ λαιμοῦ καὶ περιέπλασαν αὐτὸν διὰ πηλοῦ οὕτω, ὥστε μόνη ἡ ἀπόφυσις νὰ ἐξέχῃ. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους καὶ ἀτελῶς ὠπτημένος, ἡ δ' ἐπιφάνεια τραχεῖα καὶ φέρει πολλὰς ῥωγμάς. Εἰς τοὺς ὤμους μεταξὺ τοῦ κεραμόχρου πηλοῦ καὶ τοῦ λίθου διακρίνεται λεπτὸν στρῶμα πηλοῦ λευκοῦ, ὑποθέτω δ' ὅτι τοῦτο ἐπεκάλυπτε καὶ τὴν ἐξέχουσαν ἀπόφυσιν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεῖχεν οὕτω σχῆμα ὁμαλὸν καὶ κανονικόν. Ὕψ. 0,078.

Πίν. 36, 2 Καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ κακότεχνον. Ὁ πηλὸς ἔχει χρῶμα τεφρὸν καὶ εἶναι ἀτελέστατα ὠπτημένος, σχεδὸν ὠμός, φαίνεται δὲ μάλιστα ὅτι περιέχει καὶ ἄχυρα. Ἡ τομὴ τοῦ κορμοῦ εἶναι οὐχὶ στρογγύλη, ἀλλ' ἐλλειψοειδής, αἱ δὲ ἀντὶ βραχιόνων χρησιμεύουσαι ἀποφύσεις εἶχον βεβαίως τὸ σχῆμα τῶν τοῦ εἰδωλίου πίν. 36, 5. Μεταξὺ τῶν ὤμων ὑπάρχει στενὴ ὀπὴ βάθους 0,03 μ., εἰς τὴν ὁποίαν ἐνετίθετο κεφαλὴ ἐξ ἄλλης ὕλης. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἀστίλβωτος, ἡ δὲ βάσις κάτω ἐπίπεδος. Ὕψ. 0,11 μ.

Πίν. 36, 3. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος καὶ οὐχὶ πολὺ ὁμαλή. Τοῦ κορμοῦ ἡ τομὴ εἶναι μᾶλλον τετράπλευρος, ἡ δὲ βάσις ἐπίπεδος· ὁ ἀριστερὸς ὦμος μετὰ τῆς ἀποφύσεως τοῦ βραχίονος εἶναι ἀκέραιος. Ἡ κεφαλὴ ἦτο

ἔνθετος ἐξ ἄλλης ὕλης, τὸ δὲ τρῆμα ἔχει βάθος 0,04 μ. Ὕψος 0,082 μ.

Πίν. 36, 4. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανόχρους, ἡ ἐπιφάνεια ὁμαλή, ἀλλ᾿ οὐχὶ ἐστιλβωμένη. Ἡ τομὴ τοῦ κορμοῦ εἶναι ἐλλειψοειδὴς καὶ ὑπὸ τὴν βάσιν ὑπάρχει μικρὰ στρογγύλη κοιλότης. Αἱ ἀντὶ βραχιόνων ἀποφύσεις εἶναι βεβλαμμέναι, ἡ ἐλλείπουσα κεφαλὴ δὲν ἦτο ἔνθετος. Ὕψ. 0,065 μ.

Πίν. 36, 5. Ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ πίν. 36,2, ἀλλ᾿ εἶναι καλύτερα ὠπτημένον καὶ ὁ πηλὸς εἶναι καθαρώτερος. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐρυθρὰ καὶ μελανὴ κατὰ τόπους ἕνεκα ἀνομοίας ὀπτήσεως. Αἱ ἀποφύσεις τῶν βραχιόνων σώζονται ἀκέραιαι, ἡ κεφαλὴ δ᾿ ἦτο ἔνθετος ἐξ ἄλλης ὕλης. Κάτω ἡ βάσις εἶναι ἐπίπεδος. Ὕψ. 0,06 μ.

Πίν. 36, 6. Ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ πίν. 35,6. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, ἡ δὲ ἐπιφάνεια ἀστίλβωτος. Ἴσως ἦτο ἐπηλειμμένον διὰ λευκοῦ χρώματος. Ὕψ. 0,056 μ.

Πίν. 36, 7. Τὸ κάτω σῶμα μορφῆς κακοτέχνου ἐκ μελανοῦ πηλοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζονται ἀμυδρὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Τὰ σκέλη εἶναι δεδηλωμένα, ἀλλὰ συγκεκολλημένα. Ὕψ. 0,075 μ.

Πίν. 36, 8. Τετράποδον ζῷον ἐκ μελανοῦ πηλοῦ. Τὸ στόμα εἶναι δεδηλωμένον δι᾿ ἐντομῆς. Μῆκ. 0,07 μ.

Πίν. 36, 9. Πτηνὸν ἐκ μελανοῦ πηλοῦ τεθραυσμένον κάτω πρὸς τὸ ὀπίσθιον μέρος· ἴσως ἔκ τινος σκεύους. Μῆκ. 0,075 μ.

Πήλινα εἶναι ὡσαύτως τὰ ἑξῆς ἐν τῷ κειμένῳ ἀπεικονιζόμενα εἰδώλια, ἅτινα δὲν εὗρον κατάλληλον θέσιν εἰς τοὺς πίνακας.

Εἰκ. 224. Εὑρέθη εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Καραμπαΐραμίου.

Εἰκὼν 224

Ὁ πηλὸς εἶναι μελανός, ἡ δ᾿ ἐπιφάνεια καλῶς ἐστιλβωμένη. Ἡ ῥὶς δηλοῦται διὰ ῥάχεως, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ καὶ αἱ ὀφρύες δι᾿ ὁριζοντίων ἐγχαράκτων γραμμῶν· στόμα δὲν φαίνεται, ἀλλ᾿ ὑπὸ τὴν ῥῖνα ὑπάρχουσι τρεῖς μικραὶ ὀπαὶ ἐν καθέτῳ στοίχῳ κείμεναι. Ἡ κόμη παριστάνεται διὰ μικρῶν ἐγχαράκτων γραμμιδίων, ἐπὶ τῆς κορυφῆς δ᾿ ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ ὡσεὶ χωρίστρα. Ὕψ. 0,08 μ.

Εἰκ. 225. Μικρὸν ἄρτιον εἰδώλιον εὑρεθὲν ἐν Πύργῳ. Ὁμοιάζει πρὸς τὰ ἐκ Διμηνίου πίν. 35 ἀρ. 6. 7 καὶ ἦτο καὶ τοῦτο ἐπικεχρισμένον διὰ λευκοῦ χρώματος. Ὕψ. 0,061 μ.

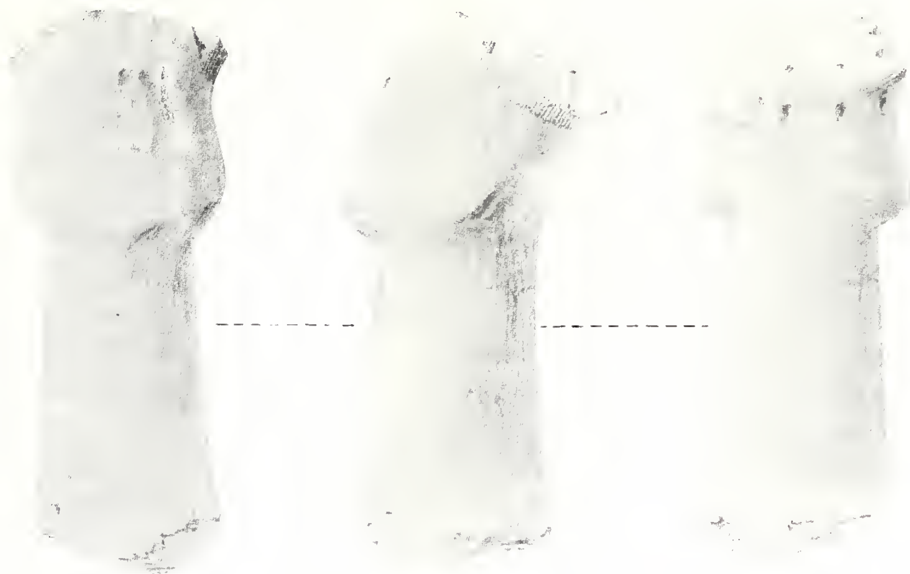

Εἰκὼν 225.

Εἰκ. 226. Κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ εὑρεθεῖσα εἰς τὴν μεγάλην τάφρον τοῦ Διμηνίου. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανέρυθρος, ἡ ἐπιφάνεια λεία, ἀλλ᾿ οὐχὶ ἐστιλβωμένη. Ἡ ῥὶς ἦτο πλαστικῶς δεδηλωμένη, παρὰ τὴν ῥίζαν δ᾿ αὐτῆς ἀριστερὰ σώζεται ἴχνος χρώματος ἐρυθροῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἴσως ἐδηλοῦντο οἱ ὀφθαλμοί. Ἡ κεφαλὴ εἶναι ἄνω ἐπίπεδος καὶ περιβάλλεται ὑπὸ ταινίας ἐρυθρᾶς, ὀπίσω δὲ κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν ὤτων περιφέρειαν τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας ὑπάρχουσιν ἓξ διαμπερῆ τρήματα ἐκβάλλοντα πρὸς τὸν τράχηλον. Ὕψ. 0,105 μ.

Εἰκ. 227 καὶ 228. Τὰ τεμάχια ταῦτα ἔπρεπε νὰ περιγράψω μᾶλλον εἰς ἓν ἐκ τῶν δύο προηγουμένων κεφαλαίων, διότι προέρχονται ἀπὸ ἀγγείων· δὲν τὸ ἔπραξα ὅμως, διότι δὲν εἶμαι βέβαιος περὶ τῆς περιόδου, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ καταταχθῶσιν. Ἀνεκαλύφθησαν ἀμφότερα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου, εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, καὶ δύνανται ν᾿ ἀνήκωσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα — ἀφοῦ μάλιστα δὲν εἶναι αὐτοτελῆ εἰδώλια. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει κατὰ πάντα καὶ περὶ τῶν πίν. 34, 9 καὶ 35, 2 ἀπεικονισθέντων. Εἶναι δὲ τὸ

ἓν ἐκ τῶν δύο τεμαχίων (εἰκ. 227) τμῆμα λαβῆς στειλεομόρφου (πρβ. ἀνωτ. εἰκ. 101. 102), τῆς ὁποίας τὸ ἄκρον διεμορφώθη εἰς ἄτεχνον πρόσωπον. Τὸ ἄλλο τεμάχιον (εἰκ. 228) προέρχεται ἀπὸ τῆς πλευρᾶς εὐμεγέθους ἀγγείου καὶ παριστᾷ ὡσαύτως πρόσωπον· αἱ ὀφρύες ἀποτελοῦνται ἐκ δύο

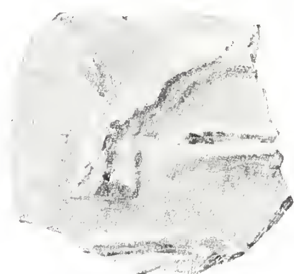

Εἰκὼν 226.

πλαστικῶν τόξων, ἅτινα ἑνοῦνται εἰς τὴν ῥῖνα, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς δηλοῦται δι' ἐλαφρᾶς ἐξογκώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ἐντομή· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐδηλώθη καὶ τὸ στόμα.

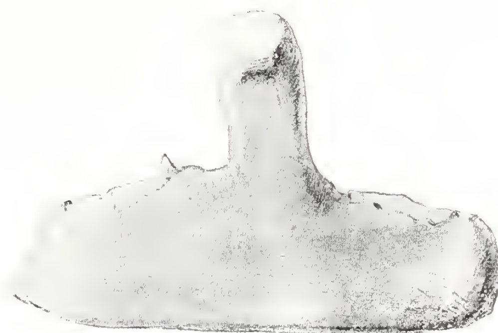

Εἰκὼν 227.

Εἰκὼν 228.

Τελευταῖον εἰκονίζω (εἰκ. 229) πρᾶγμα δυσεξήγητον, τὸ ὁποῖον ὅμως πιθανῶς ἀνήκει ἐπίσης ἐνταῦθα. Ἀποτελεῖται ἐκ βάσεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξεφύοντο τρεῖς ἀποφύσεις· ἡ μόνη σῳζομένη μεσαία ἀπόφυσις ἔχει σχῆμα ὡσεὶ λαιμοῦ καὶ κεφαλῆς πτηνοῦ. Ὁ πηλὸς εἶναι μᾶλλον τεφρός, ἡ δ' ἐπιφάνεια ἐκαλύπτετο ὅλη ὑπὸ λευκῆς ἀλοιφῆς, ὡς τὰ εἰδώλια πίν. 35 ἀρ. 6. 8 κ. ἄ. Ἀνεκαλύφθη

Εἰκὼν 229.

εἰς τὸ Διμήνιον ὑπὸ τοῦ Στάη. Ὕψ. ἔχει 0,06 μ., πλ. 0,10 μ.

β. Λίθινα.

Πίν. 31, 1. Μάρμαρον λευκὸν εἰς τρία τεθραυσμένον καὶ ἐλλιπὲς κατὰ τὸ μέσον· τὸ ἀρχικὸν ὕψος θὰ ἦτο 0,25 μ. περίπου. Ἡ τομὴ τοῦ κορμοῦ ἔχει σχῆμα ἐλλείψεως πεπιεσμένης. Φέρει ἐπὶ τοῦ μετώπου δύο ἐρυθρὰς καὶ δύο μελανὰς ταινίας, κατωτέρω δὲ κοσμήματα μόνον ἐρυθρὰ συμμετρικῶς διατεταγμένα ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας,

ἐνῷ ἡ ὀπισθία εἶναι ὅλως λευκή. Τὸ σχῆμα τῶν κοσμημάτων ἀπαντᾷ παρεμφερὲς ἐπὶ τῶν ἀγγείων τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἂν καὶ ἀκριβῶς ὅμοια ἐπὶ οὐδενὸς τεμαχίου παρετήρησα ἐγώ· τὸ μικρὸν ποίκιλμα ὅμως, τὸ ὁμοιάζον πρὸς τὸ γράμμα N ἢ πρὸς τὸ H, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐπὶ τῆς μορφῆς μεταξὺ τῶν κυρίων κοσμημάτων, εὑρίσκεται καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγείων (πρβ. σ. 217). Τὰ κοσμήματα βεβαίως καὶ ἐνταῦθα εἶναι ὅλως ἰδανικά, ὅπως τὰ τοῦ πίν. 31, 2 (σ. 290).

Εἰς τὸ Σέσκλον ἀνεκαλύφθη τεμάχιον ἑνὸς ἄλλου μαρμαρίνου εἰδωλίου, τὸ ὁποῖον ἦτο, ὡς φαίνεται, κατὰ πάντα ὅμοιον πρὸς τὸ περιγραφέν.

Πίν. 37, 1. Τοῦτο εἶναι, ὡς εἶπον ἤδη ἀνωτέρω, τὸ μᾶλλον ἀνθρωπόμορφον ἐκ τῶν λιθίνων εἰδωλίων, εἶναι δ' ἐκ σχιστολίθου μελανοτέφρου. Κατὰ τὴν θέσιν τοῦ ὀμφαλοῦ φέρει τρῆμα διαμπερὲς πρὸς ἀνάρτησιν, ἴσως δ' ἐφορεῖτο ὡς κόσμημα ἢ περίαπτον. Δυστυχῶς δὲν διακρίνεται, ἐὰν παριστᾷ ἄνδρα ἢ γυναῖκα, πιθανώτερον ὅμως μοὶ φαίνεται τὸ πρῶτον. Αἱ χεῖρες εἶναι ἄμορφοι ἀποφύσεις, ἡ δὲ κεφαλὴ ἀπολήγει κατὰ περίεργον τρόπον εἰς τρεῖς αἰχμάς. Ἐπὶ τοῦ προσώπου δὲν εἶναι δεδηλωμένοι οἱ ὀφθαλμοὶ οὐδ' ἄλλη τις λεπτομέρεια. Ὕψ. 0,043 μ.

Πίν. 37, 2. Ἀκέφαλον εἰδώλιον ἐκ λίθου λευκοῦ — οὐχὶ μαρμάρου, ὥς μοι φαίνεται. Οἱ πόδες δὲν ἦσαν δεδηλωμένοι, ἀλλὰ μόνον ἡ ὀσφὺς καὶ τὸ ὑπογάστριον (πρβ. τὸ ἐκ Σπάρτης εἰδώλιον Ath. Mitteil. 1891 σ. 52 εἰκ. 3). Ὕψ. 0,06 μ.

Πίν. 37, 3. Ὅμοιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὅλως πλακωτόν. Λείπει μόνη ἡ κεφαλή. Ὕψ. 0,073 μ. Διὰ τὸ σχῆμα πρβ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σ. 97 εἰκ. 28, καὶ 1898 πίν. 11 ἀρ. 8. 10. 17.

Πίν. 37, 4. Ἄρτιον εἰδώλιον ἐκ μαρμάρου λευκοῦ ὕψ. 0,078. Ὁμοιάζει πρὸς τὸ παρὰ Perrot et Chipiez, Hist. de l'art VI εἰκ. 325, πλὴν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου οὐδ' ἴχνος στεατοπυγίας παρατηρεῖται, ἡ δὲ κεφαλὴ εἶναι μακροτέρα, μᾶλλον ἐπίπεδος καὶ ἄνω οὐχὶ ὅλως ἀπεστρογγυλωμένη.

Πίν. 37, 5. Ἄλλο ὅμοιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μελανωθὲν ἐκ καπνοῦ ἢ ἄλλης αἰτίας. Ὕψ. 0,082 μ.

Πίν. 37, 6. Ὅμοιον περίπου καὶ ὁμοίως ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,073 μ.

Πίν. 37, 7. Κεφαλὴ μαρμαρίνη ὕψ. 0,044 μ. Ἐπὶ τοῦ προσώπου σώζονται ἴχνη χρώματος ἐρυθροῦ, διὰ τοῦ ὁποίου φαίνεται ἐδηλοῦντο οἱ ὀφθαλμοί, τὸ στόμα καὶ ἄλλαι, ἴσως, λεπτομέρειαι.

Πίν. 37, 8. Μικρὸν εἰδώλιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου βεβλαμμένον μόνον κατὰ τοὺς ὤμους. Φαίνεται ὅτι θέλει νὰ παραστήσῃ μορφὴν ἔχουσαν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους· εἰς τὴν βάσιν ἐμπρὸς ὑπάρχει μικρὰ ἐντομὴ καὶ ὀπίσω ἄλλη, δηλοῦσι δ' αὗται πιθανῶς τὸν χωρισμὸν τῶν σκελῶν. Χρώματα δὲν σώζονται. Ὕψ. 0,033 μ.

Πίν. 37, 9. Σανιδόσχημον εἰδώλιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, κολοβὸν ἄνω καὶ κάτω· τὸ σχῆμα ἦτο ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ τοῦ πίν. 37,11. Ὕψ. 0,084 μ.

Πίν. 37, 10. Κεφαλὴ εἰδωλίου ὁμοίου πρὸς τὰ πίν. 37 ἀρ. 4. 5. Σώζονται λείψανα χρώματος ἐρυθροῦ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐπιφανειῶν· ἐπὶ τῆς μιᾶς φαίνεται ὅτι ἡ κορυφὴ ἦτο μέχρι τινὸς ὅλη ἐρυθρά, κατωτέρω δ' ἤρχοντο ταινίαι ἐρυθραί. Ὁ λίθος δὲν διακρίνεται ἐὰν εἶναι μάρμαρον ἢ κοινὸς λευκὸς τιτανόλιθος. Ὕψ. 0,135 μ.

Πίν. 37, 11. Σανιδόσχημον εἰδώλιον ἐκ μαρμάρου λευκοῦ. Ἐλλείπει τὸ ἄκρον τῆς ἀποφύσεως, ἥτις δηλοῖ τὴν κεφαλήν. Ὕψ. 0,047 μ.

Πίν. 37, 12. Εἰδώλιον ἐκ λίθου λευκοῦ, ἄρτιον. Ἀπὸ τοῦ τύπου πίν. 37, 4 καὶ τῶν ὁμοίων διαφέρει κατὰ τὴν κεφαλήν, τῆς ὁποίας τὸ πεπλατυσμένον πλακωτὸν καὶ πρὸς τὴν κορυφὴν λεπτυνόμενον σχῆμα φαίνεται ὅτι ἦτο ἴδιον εἰς τὴν ἐγχώριον θεσσαλικὴν πλαστικήν. Ἐπὶ τοῦ προσώπου οὐδεμία λεπτομέρεια δηλοῦται πλαστικῶς, πιθανῶς ὅμως ἐδηλοῦντο διὰ χρωμάτων. Ὕψ. 0,117 μ.

Πίν. 37, 13. Τὸ κάτω σῶμα εἰδωλίου ἐκ τιτανολίθου λευκοῦ. Τὰ σκέλη δὲν ἦσαν δεδηλωμένα. Ὕψ. 0,06 μ.

Πίν. 38, 1. Σανιδόσχημον εἰδώλιον ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, κολοβὸν ἄνω καὶ κάτω. Χρώματος λείψανα δὲν σώζονται. Ὕψ. 0,105 μ.

Πίν. 38, 2. Εἰδώλιον ἐκ μαρμάρου λευκοῦ ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ πίν. 37, 5. Κάτω εἶναι ὀλίγον κολοβόν. Ὕψ. 0,074 μ.

Πίν. 38, 3. Ἄρτιον εἰδώλιον ἐκ λίθου λευκοῦ ἔχοντος καί τινας μελανὰς φλέβας. Τὸ σχῆμα εἶναι ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ πίν. 37, 12 Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ προσώπου ἐδηλοῦντο πάλιν πιθανῶς διὰ χρώματος. Ὕψ. 0,232 μ.

Πίν. 38, 4. Κεφαλὴ ὁμοία πρὸς τὴν πίν. 37,10, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπεστρογγυλωμένη ἄνω· ἐκ λίθου λευκοῦ, οὐχὶ μαρμάρου. Διατηρεῖ ζωηρὰ ἴχνη χρώματος ἐρυθροῦ. Ὕψ. 0,105 μ.

Πίν. 38, 5. Κεφαλὴ μᾶλλον ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν πίν. 37, 10.

Πίν. 38, 6. Κεφαλὴ ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, ὁμοία περίπου πρὸς τὴν πίν. 37, 7, ἀλλ᾽ οὐχὶ τόσον κανονική. Ὕψ. 0,035 μ.

Πίν. 38, 7. Ἄλλη ἔτι μᾶλλον ἄμορφος κεφαλὴ ἐκ λίθου λευκοῦ. Ὀπίσω εἶναι σχεδὸν ἐπίπεδος, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἔμπρὸς ὀξύνεται, ὥστε ἔχει ὁριζοντίαν τομὴν τριγωνικὴν περίπου. Ἑκατέρωθεν τοῦ προσώπου ὑπάρχουσι δύο ἐντομαί, διὰ τῶν ὁποίων ἐχωρίζετο, ὡς φαίνεται, ἡ κεφαλὴ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ σώματος. Ὕψ. 0,05 μ.

Πίν. 38, 8. Μικρὰ τριγωνικὴ κεφαλή, ὅλως ἐπίπεδος, ἐκ μαρμάρου λευκοῦ.

Πίν. 38, 9. Μαρμαρίνη κεφαλή, ὕψους 0,04 μ., εὑρεθεῖσα παρὰ τὸ χωρίον Τοπουσλὰρ (ἴδε σ. 283). Εἶναι ἡ τελειοτάτη πασῶν τῶν ἐκ λίθου εἰργασμένων· οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς καὶ τὸ στόμα δηλοῦνται διὰ μικρῶν ἀβαθῶν ἐντομῶν, ἡ δὲ ῥὶς δι᾽ ἐξεχούσης ῥάχεως, ἥτις ἄρχεται πολὺ ὑψηλότερον τῶν ὀφθαλμῶν. Ὁ λαιμὸς κάτω εἶναι ἐπιμελῶς ἀποκεκομμένος, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ κεφαλὴ δὲν ἐθραύσθη ἀπὸ εἰδωλίου, ἀλλ᾽ εἶναι αὐτοτελής· φέρει δὲ ὁ λαιμὸς εἰς τὸ κέντρον τῆς κάτω ἐπιφανείας πολὺ μικρὰν καὶ πολὺ ἀβαθῆ κοιλότητα, ἥτις ἴσως εἶναι ἀρχὴ τόρμου πρὸς ἐγγόμφωσιν τῆς κεφαλῆς εἰς κορμόν.

Τελευταῖον ἀπεικονίζω ἐν εἰκ. 230, α-γ, τρία ἐκ τῶν ὅλως ἀμόρφων λιθίνων εἰδωλίων, τὴν σημασίαν τῶν ὁποίων εἰκάζομεν, ὡς εἶπον ἀνωτέρω (σ. 289), ἐκ τῶν λειψάνων ἐρυθροῦ χρώματος, ἅτινα σῴζονται ἐπί τινων ἐξ αὐτῶν. Τὸ πρῶτον (α) εἶναι ἁπλοῦς ἐπιμήκης χάλιξ τομῆς ἐλλειψοειδοῦς, ἐπ᾽ αὐτοῦ δὲ εἶναι σαφέστατα τὰ ἴχνη τοῦ χρώματος· μῆκος ἔχει 0,174 μ. Τὸ δεύτερον (β) εἶναι πλακωτὸν καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ αὐτὸ χρώματα· μῆκος 0,245 μ. Τὸ δὲ τρίτον (γ) εἶναι ὡσαύτως πλακωτὸν καὶ ἔχει μῆκος 0,115 μ., ἀλλὰ δὲν σῴζει χρῶμα.

γ. Ὀστέϊνον εἰδώλιον.

Εἰκὼν 230.

Εἰς τὴν εἰκόνα 230 δημοσιεύεται καὶ ὀστέϊνόν τι πρᾶγμα (δ), τὸ ὁποῖον ἔχει ὕψος 0,095 μ. καὶ εἶναι ἑκατέρωθεν ἐπίπεδον· ἐκ τῶν δύο ἄκρων αὐτοῦ τὸ μὲν εἶναι αἰχμηρόν, τὸ δ᾽ ἕτερον λεπτυνόμενον ὀξύνεται καὶ σχηματίζει οἱονεὶ κόψιν ἢ ξύστραν. Ἕνεκα τοῦ σχήματος τούτου θὰ ὑπέθετον μᾶλλον, ὅτι εἶναι ἐργαλεῖον, ἀλλ᾽ ἀκριβῶς ὅμοιον εἶναι τὸ σχῆμα καὶ ἑνὸς τῶν μὴ ἀπεικονισθέντων πλακιδίων, ἅτινα φέρουσιν ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος καὶ παριστῶσιν εἰδώλια· διότι καὶ ἐκεῖνο εἶναι τριγωνικὸν περίπου καὶ ὀξύνεται κατὰ τὸ πλατύτερον ἄκρον εἰς κόψιν. Ὑποθέτω λοιπόν, ὅτι καὶ τὸ ὀστοῦν εἰκ. 230, δ, εἶναι ἄμορφον εἰδώλιον ὅμοιον πρὸς τὰ ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι λίθινα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

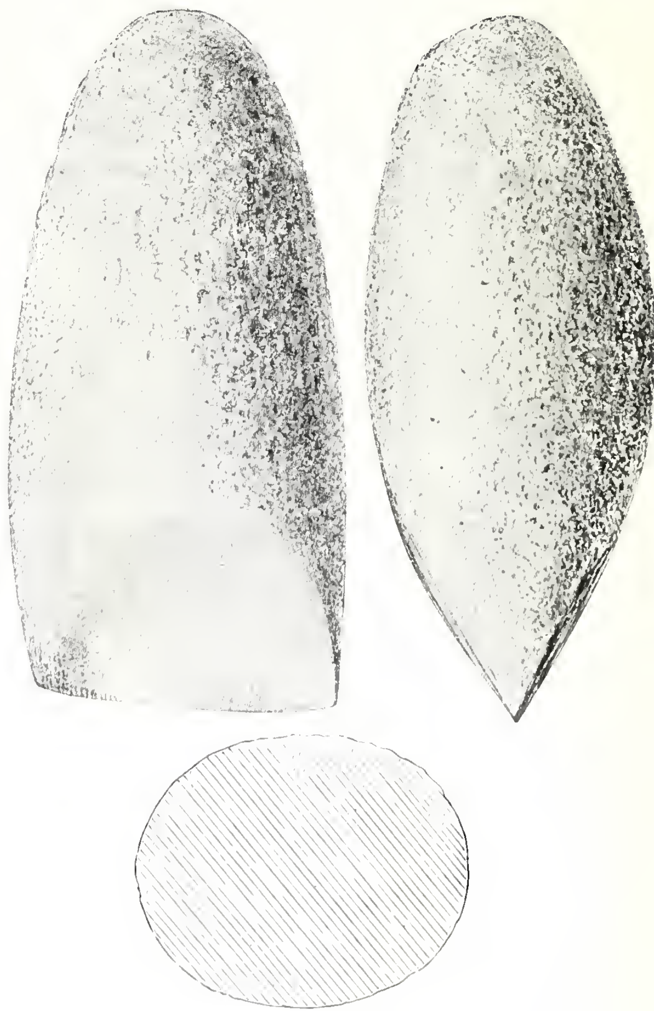
ΤΑ ΛΙΘΙΝΑ ΟΠΛΑ, ΕΡΓΑΛΕΙΑ, ΣΚΕΥΗ κ. ἄ.

1. Ἄτρητοι ἀξίναι καὶ σμῖλαι.

Δὲν ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ χωρίσω ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο ταύτας κατηγορίας, διότι ὅσα δύνανται νὰ ῥηθῶσι περὶ τῆς μιᾶς, ἰσχύουσι καὶ περὶ τῆς ἑτέρας. Ἔπειτα δὲ πολλαὶ ἀξίναι εἶναι τόσον μικραί, ὥστε πιθανώτατα ἡ χρῆσις αὐτῶν δὲν διέφερεν ἀπὸ τῆς τῶν σμιλῶν.

Εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον ἀνεκαλύφθησαν 550 περίπου ἄτρητοι ἀξίναι (1) καὶ σμῖλαι. Τὰ σχήματα τῶν ἀξινῶν δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τέσσαρας κυρίους τύπους.

Α. Αἱ τοῦ πρώτου τύπου (εἰκ. 231 καὶ 232) εἶναι αἱ κοινότεραι καὶ συνήθως αἱ μεγαλύτεραι πασῶν. Αἱ δύο πλευραὶ αὐτῶν, αἵτινες συνέρχονται εἰς τὴν κόψιν, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁμοιόμορφοι, ἡ δὲ τομὴ ὠοειδὴς περίπου. Ἡ πτέρνα, ἤτοι τὸ ἀντίθετον τῆς κόψεως ἄκρον, εἶναι συνήθως μᾶλλον ἢ ἧττον ὀξεῖα· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ παρα-

Εἰκὼν 231.

δείγματα, τῶν ὁποίων ἡ πτέρνα εἶναι ἀμβλυτέρα

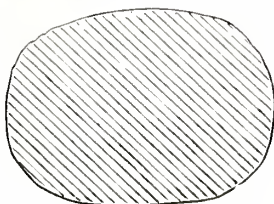
(1) Εἰς τὴν γραφομένην ἡμῶν γλῶσσαν καλοῦνται τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα συνήθως πελέκεις, ἐγὼ ὅμως προτιμῶ νῦν νὰ ὀνομάζω αὐτὰ ἀξίνας, διότι ἡ ἔννοια τῆς λέξεως *ἀξίνη* εἶναι σήμερον — καὶ ἦτο ἀνέκαθεν — εὐρυτέρα, ἐνῷ ἡ λ. *πέλεκυς* ἔχει εἰδικωτέραν σημασίαν· διὰ τοῦ πελέκεως κόπτομεν ἢ σχίζομεν ξύλα καὶ τὰ τοιαῦτα πράγματα, διὰ τῆς ἀξίνης ὅμως καὶ κόπτομεν καὶ σκάπτομεν. Εἶναι λοιπὸν τὸ ὄνομα ἀξίνη καταλληλότερον, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ποικίλην χρῆσιν τῶν ἐργαλείων, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος εἰς τὸ κείμενον. Ἀλλὰ πλὴν τούτου καὶ ἱστορικῶς φαίνεται ὀρθότερον· διότι εἶναι ἰνδογερμανικῆς καταγωγῆς (κατὰ τὸν Fick καὶ ἄλλους συγγενεύει πρὸς τὸ λατ. ascia καὶ τὸ γοτθικὸν aqizi, κατὰ δὲ τὸν L. Meyer, Gr. Etymol. I σ. 51, εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς ῥίζης, ἐξ ἧς καὶ ἡ λ. *ὀξύς*), ἐνῷ ἡ λ. *πέλεκυς* εἶναι ξένη καὶ εἰσήχθη εἰς τὴν ἑλλ. γλῶσσαν ἐκ Μεσοποταμίας, πιθανῶς μετὰ τῶν χαλκῶν πελέκεων ἢ εἴδους τινὸς χαλκῶν πελέκεων — ἄρα πολὺ ὑστερώτερον.

καὶ πλατυτέρα. Ἡ κόψις εἶναι πάντοτε λεία καὶ στιλπνή, ἡ δὲ λοιπὴ ἐπιφάνεια μόνον διὰ σφυροκοπήσεως ὠμαλισμένη· ἐνίοτε ὅμως εἶναι καὶ αὕτη λεία, ὡς δεικνύει ἡ ἀξίνη πίν. 41, 1.

Ἀξίνη εἰκ. 231. Μῆκ. 0,093 μ., πλάτ. μέγ. 0,045 μ. Λίθος χρώματος μελανοτέφρου.

Εἰκ. 232. Μῆκ. 0,072 μ., πλ. μέγ. 0,039 μ. Λίθος χρώματος μελανοτέφρου (ὀφίτης;).

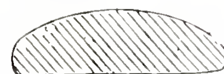

Εἰκὼν 232.

Β. Ἀπὸ τῶν προηγουμένων διαφέρουσιν αἱ τοῦ δευτέρου τύπου κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι πολὺ λεπτότεραι καὶ ὅτι ἔχουσι πάντοτε ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν λείαν καὶ ἐστιλβωμένην. Αἱ δύο εὐρεῖαι πλευραὶ ἄλλοτε μὲν εἶναι ὁμοιόμορφοι καὶ συμμετρικῶς συμπίπτουσιν εἰς τὴν κόψιν, ὅπως εἶναι σύνηθες εἰς τὸν πρῶτον τύπον (πρβ. προηγουμένας εἰκόνας), ἄλλοτε δὲ δὲν εἶναι ὁμοιόμορφοι, ἀλλ' ἡ μὲν μία κυρτὴ κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος — μᾶλλον ὅμως κατὰ τὸ πλάτος, ὅπως περίπου κυρτοῦνται οἱ ὄνυχες τῶν δακτύλων τοῦ ἀνθρώπου —, ἡ δ' ἑτέρα ἐπίπεδος· ἡ κόψις ὀξύνεται ἐκ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας, μετὰ τῆς ὁποίας συναντᾶται τὸ ἄκρον τῆς κυρτῆς (εἰκ. 233 καὶ 234). Ἐνίοτε, ἐνῷ αἱ δύο πλευραὶ μέχρι τινὸς εἶναι ὁμοιόμορφοι, κατόπιν πρὸς τὸ ἄκρον ἡ μία ἀποτρίβεται μᾶλλον τῆς ἑτέρας καὶ οὕτω ἡ κόψις γίνεται ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἐχουσῶν ἀνομοίας τὰς πλευρὰς (εἰκ. 235). Ὅταν αἱ δύο πλευραὶ εἶναι ὅλως ἢ σχεδὸν ὁμοιόμορφοι, τότε ἡ πτέρνα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον ἢ ἧττον ὀξεῖα (εἰκ. 235 καὶ πίν. 40 ἀρ. 11. 21. 34)· ὅταν δὲ εἶναι ἀνόμοιαι, ἡ πτέρνα εἶναι συχνότερον πλατεῖα (εἰκ. 233 καὶ 234).

Ἀξίνη εἰκ. 233. Μῆκ. 0,06 μ., πλάτος μέγ. 0,031 μ. Λίθος ἰαδείτης βαθέος πρασίνου χρώματος μετὰ φλεβῶν ἀνοικτοτέρου πρασίνου. Ἐκ τῶν δύο πλατειῶν πλευρῶν ἀπεικονίσθη ἡ κυρτή.

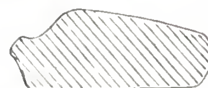

Εἰκὼν 233.

Εἰκ. 234. Μῆκ. 0,05 μ., πλ. μέγ. 0,023 μ.

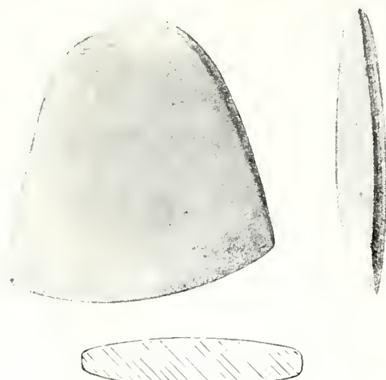

Εἰκὼν 234.

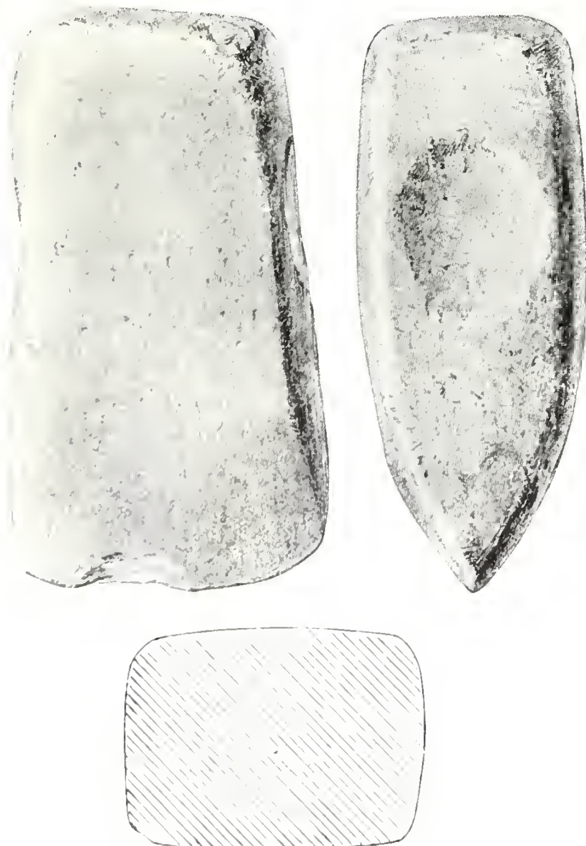
Λίθος στιλπνοῦ μελανοῦ χρώματος (μελαφύρης). Ἐκ τῶν πλατειῶν πλευρῶν ἀπεικονίσθη ἡ ἐπίπεδος. Εἰς τὴν ἀριστ. στενὴν πλευρὰν σαφέστατα ἴχνη πριονισμοῦ (ὅρα κατωτέρω).

Εἰκ. 235. Μῆκ. 0,037 μ., πλ. μέγ. 0,035 μ. Λίθος χρώματος τεφροῦ.

Εἰκὼν 235.

Γ. Ἡ τομὴ τῶν ἀξινῶν τοῦ τύπου τούτου εἶναι τετράπλευρος (εἰκ. 236 καὶ 237), αἱ δὲ δύο εὐ-

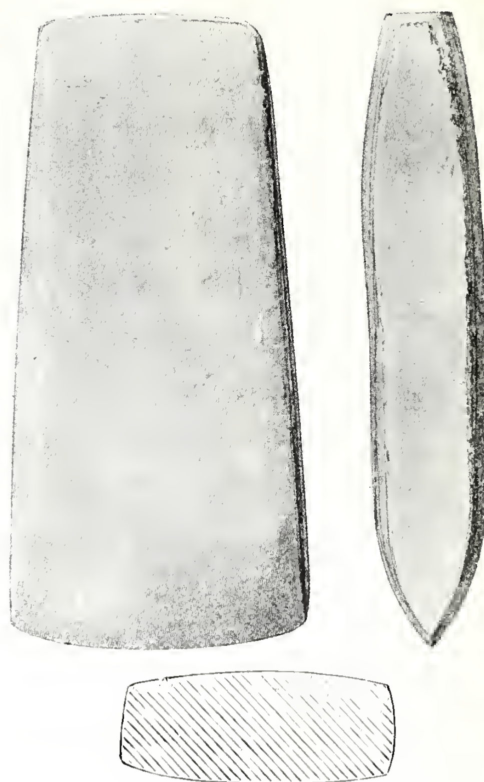

Εἰκὼν 236.

ρεῖαι πλευραὶ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπίπεδοι οὖσαι ὀξύνονται πρὸς τὸ ἄκρον ὁμοιομόρφως καὶ σχηματίζουσιν οὕτω τὴν κόψιν. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ὁλόκληρος λεία, ἡ δὲ πτέρνα πλατεῖα.

Εἰκ. 236. Μῆκ. 0,077 μ., πλ. μέγ. 0,042 μ. Λίθος τεφρός, ἡ κόψις εἶναι λεία, ἀλλ' ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια οὐχὶ καλῶς λελειασμένη. Εἰς ἑκατέραν τῶν δύο στενῶν πλευρῶν εὑρίσκεται ἀβαθὴς κοιλότης.

Εἰκ. 237. Μῆκ. 0,085 μ., πλ. μέγ. 0,04 μ. Λίθος τεφρός, ἐπιφάνεια ὅλη λεία.

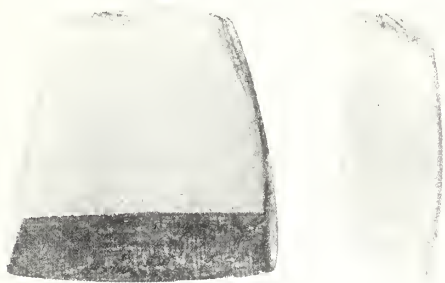
Εἰκὼν 237.

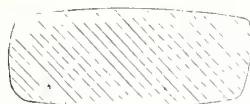
Δ. Ὁ τέταρτος τύπος (εἰκ. 238 καὶ 239) περιλαμβάνει ἀξίνας, τῶν ὁποίων αἱ πλευραὶ εἶναι ἢ ἀμφότεραι σχεδὸν ἐπίπεδοι ἢ ἡ μία μᾶλλον ἐπίπεδος καὶ ἡ ἑτέρα μᾶλλον κυρτή, ἡ δὲ κόψις εἶναι ἐντελῶς λοξή· ἡ τομὴ συνήθως εἶναι τετράπλευρος, ἡ δὲ πτέρνα συχνότερον πλατεῖα καὶ ἡ ἐπιφάνεια ὁλόκληρος ἐστιλβωμένη.

Ἀξίνη εἰκ. 238. Μῆκ. 0,036 μ., πλάτ. μέγ. 0,035 μ. Λίθος ὅμοιος πρὸς τὸν τῆς ἀξίνης εἰκ. 234, φέρει δὲ καὶ οὗτος ἄνω πρὸς τὰ δεξιὰ ἴχνη πριονισμοῦ.

Εἰκ. 239. Μῆκ. 0,054 μ., πλ. μέγ. 0,035 μ. Λίθος πράσινος.

Παραλλαγὴν τοῦ τύπου τούτου παριστᾷ ἡ ἀξίνη εἰκ. 240, ἥτις, ἐνῷ κατὰ τὰ λοιπὰ εἶναι ὁμοία πρὸς τὰς εἰκ. 238. 239, ἔχει τὴν κόψιν οὐχὶ εὐ-

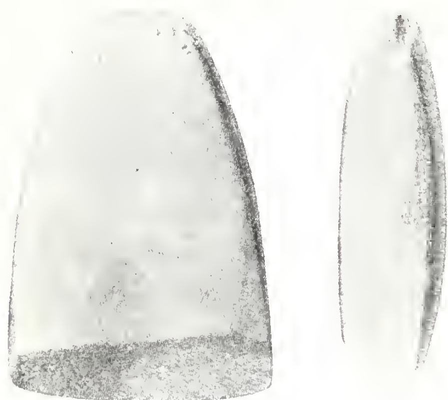

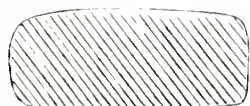

Εἰκὼν 238.

θέως ἀποτετμημένην· κατὰ τοῦτο προσεγγίζει πρὸς τὰς ἀξίνας εἰκ. 233-235, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μορφὴ διάμεσος μεταξὺ τῶν τύπων Β καὶ Δ.

Ἡ ἀξίνη εἰκ. 240 ἔχει μῆκ. 0,046 μ., πλάτος δὲ μέγ. 0,039 μ. Ὁ λίθος ὅμοιος πρὸς τὰς τῶν

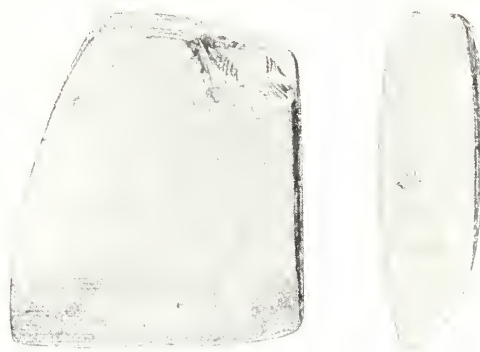

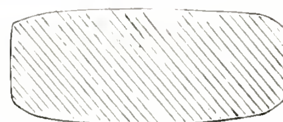

Εἰκὼν 239.

εἰκ. 234 καὶ 238, ἄνω δὲ εἶναι ὀλίγον βεβλαμμένη.

Οἱ τέσσαρες τύποι Α-Δ ἀπαντῶσι πάντες εἰς τὸ Σέσκλον, εἰς τὸ Διμήνιον ὅμως εὑρέθησαν μόνον οἱ τρεῖς πρῶτοι καὶ δύο παραδείγματα τῆς παραλλαγῆς εἰκ. 240. Ὁ τύπος Δ εὑρέθη πάλιν εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τοῦ Περσουφλί, τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας, τοῦ Καραμπαϊραμίου κ. ἄ., φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ ἕνεκα τούτου οὐδὲν παράδειγμα αὐτοῦ ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ Διμήνιον. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸ Σέσκλον ἀπαντᾷ ἐνίοτε καὶ εἰς τὰ στρώματα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος — ἓν παράδειγμα εὑρέθη εἰς βάθος ἑνὸς μόνον μέτρου, ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος —, ἀλλ' ἴσως τοῦτο εἶναι τυχαῖον. Οἱ ἄλλοι τύποι εἶναι κοινοὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιόδους τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων ὁ τύπος

Εἰκὼν 240.

Β ἀπαντᾷ εἰς τὸ Σέσκλον κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον συχνότερον τοῦ τύπου Α.

Οἱ λίθοι, ἐξ ὧν κατεσκευάζοντο αἱ ἀξίναι, εἶναι ὁ ἰαδεΐτης, ὁ μελαφύρης, ὁ ὀφίτης, ὁ κερατόλιθος, ὁ γρανίτης, ὁ πρασοχαλαζίας, ὁ ἴασπις κ. ἄ.[1].

Διὰ τὰς ἀξίνας τοῦ πρώτου τύπου μετεχειρίζοντο τοὺς κοινοτέρους λίθους, τοὺς δὲ σπανιωτέρους, μάλιστα τὸν ἰαδεΐτην καὶ τὸν μελαφύρην, πρὸ πάντων διὰ τὰς ἀξίνας τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τετάρτου τύπου ἢ τὰς μεταξὺ αὐτῶν κειμένας παραλλαγάς. Μία ἀξίνη εἶναι εἰργασμένη ἐκ τόφφου ἀσβεστολιθικοῦ.

Δεκαπέντε περίπου ἀξίναι (εἰκ. 234. 238 καὶ πίν. 39 ἀρ. 7. 9, πίν. 40 ἀρ. 26 κ. ἄ.) φέρουσιν

[1] Τὸν ὁρισμὸν τοῦ εἴδους πολλῶν λίθων ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Θ. Σκοῦφον.

ἴχνη προπαρασκευαστικῆς ἐργασίας διὰ τοῦ πρίονος. Ἐκ τῶν ἰχνῶν τούτων βλέπομεν, ὅτι ἐπριόνιζον τὸν λίθον ἑκατέρωθεν μέχρι τινός, κατόπιν δὲ ἀπέκοπτον αὐτὸν διὰ πλήγματος τῆς σφύρας. Ἡ ἐκ τῆς θραύσεως ὑπολειπομένη μᾶλλον ἢ ἧττον πλατεῖα καὶ τραχεῖα γραμμὴ ἐλειαίνετο κατόπιν, ἐπί τινων ὅμως ἔμεινεν ἀλείαντος· ἐπὶ τῆς πλαγίας ὄψεως τῆς ἀξίνης εἰκ. 234 ἡ γραμμὴ αὕτη εἶναι λίαν εὐδιάκριτος. Ἄγνωστος εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν γραμμῶν, τὰς ὁποίας βλέπομεν ἐπὶ τῶν ἀξινῶν πίν. 39, 2 καὶ πίν. 40, 16. Εἶναι ἐγκεχαραγμέναι ἐν τῷ μέσῳ καὶ διήκουσιν ἀπὸ τῆς κόψεως μέχρι τῆς πτέρνης, ὡς ἐὰν ἤθελον νὰ διχοτομήσωσι τὰς ἀξίνας.

Τὰ ἴχνη τοῦ πριονισμοῦ ἀπαντῶσι μόνον ἐπί τινων εἰδῶν λίθων, τῶν πολυτιμοτέρων, ἤτοι τοῦ ἰαδεΐτου καὶ τοῦ μελαφύρου.

Αἱ ἀξίναι — τοὐλάχιστον ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων οἱ λίθοι ἀπαντῶσιν εἰς τὰ πέριξ τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου, κατεσκευάζοντο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τόπου. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἓν εὕρημα ἐξ ἑπτὰ ἀξινῶν καὶ πέντε ποταμίων χαλίκων γενόμενον εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου. Αἱ ἀξίναι καὶ οἱ χάλικες ἔκειντο ὁμοῦ εἰς βάθος 2,50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἐκ τῶν πρώτων δὲ πέντε μὲν διατηροῦνται καλῶς, μία εἶναι κολοβὴ κατὰ τὴν πτέρναν καὶ ἄλλης ἡ κόψις εἶναι ἐφθαρμένη ἐκ τῆς χρήσεως· τῶν δὲ χαλίκων πάντων ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὁμαλὴ ἐκ σφυροκοπήσεως, δύο μάλιστα ἔχουσιν ἤδη καὶ ὅλον τὸ σχῆμα τῶν ἀξινῶν, ἡ κόψις των αὐτῶν ἔμελλεν ἔτι νὰ ὀξυνθῇ διὰ τριβῆς καὶ λειανθῇ. Οὕτω ἔχομεν εἰς τὸ εὕρημα τοῦτο ἐργαλεῖα τέλεια, ἐργαλεῖα μείναντα ἡμιτελῆ καὶ δύο φθαρέντα καὶ θραυσθέντα, ἅτινα ἔμελλον πιθανῶς νὰ ἐπιδιορθωθῶσιν. Ἀλλὰ καὶ σποράδην ἀνεκαλύφθησαν οὐχὶ ὀλίγα ἡμιτελῆ ἐργαλεῖα ἔχοντα μὲν κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ σχῆμα τῶν ἀξινῶν, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ κόψις εἶναι ἀμβλεῖα καὶ ἀλείαντος.

Τὰ μεγέθη τῶς ἀξινῶν εἶναι διάφορα. Αἱ μεγαλύτεραι ἔχουσι μῆκος ἕως 0,14 μ., ἀλλὰ μία, ἥτις εἶναι νῦν κολοβή, πρέπει νὰ ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα· τὸ πλάτος αὐτῆς εἶναι 0,09 μ. Ἡ ἐλαχίστη (πίν. 40, 20) ἔχει μῆκος 0,021 μ. Καὶ ὁ λόγος δὲ τοῦ πλάτους αὐτῶν πρὸς τὸ μῆκος ποικίλλει πολύ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν φωτοτυπικῶν πινάκων 39-41.

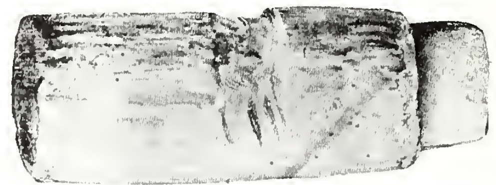
Ἀξίνας τινὰς φαίνεται ὅτι μετεχειρίζοντο ἄνευ λαβῆς ἢ στειλεοῦ· διότι ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς ἀνωτέρω εἰκ. 236 ἀπεικονισθείσης ὑπάρχουσιν, ὡς εἴδομεν, δύο ἀβαθεῖς κοιλότητες, αἵτινες ἐχρησίμευον πιθανῶς ἵνα λαμβάνηται τὸ ἐργαλεῖον διὰ τῶν δακτύλων [1]. Ἄλλαι δύο φέρουσιν ὁμοίας κοιλότητας ἐπὶ τῶν πλατειῶν πλευρῶν, ἡ ἑτέρα δὲ τούτων (πίν. 39, 13) καὶ συστέλλεται ὀλίγον πρὸς τὸ μέσον.

Αἱ πλεῖσται ὅμως ἐκ τῶν ἀξινῶν ἦσαν βεβαίως ἐστειλεωμέναι· ἔκ τινων δ' εὑρημάτων λαμβάνομεν

Εἰκὼν 241.

γνῶσιν περὶ δύο τρόπων στειλεώσεως. Εἰς τὸ Διμήνιον ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου τοῦ μεγάρου Α τμῆμα κέρατος ἐλάφου, μήκους 0,85 μ., φέρον εἰς τὸ ἓν ἄκρον ἐσφηνωμένην ἀξίνην τοῦ τρίτου τύπου, ἔχον δὲ καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον ἐπίτηδες κοῖλον, ἵνα εἰσέρχηται εἰς αὐτὸ τὸ ἄκρον στειλεοῦ. Πιθανώτατα ὁ στειλεὸς οὗτος ἦτο ξύλον σχηματίζον ἀγκῶνα, οὕτω δὲ συνεπληρώσαμεν αὐτὸν εἰς τὴν παρακειμένην εἰκόνα 241. Καὶ εἰς τὸ Σέσκλον, εἰς τὸν θάλαμον 3 τοῦ διπλοῦ μεγάρου,

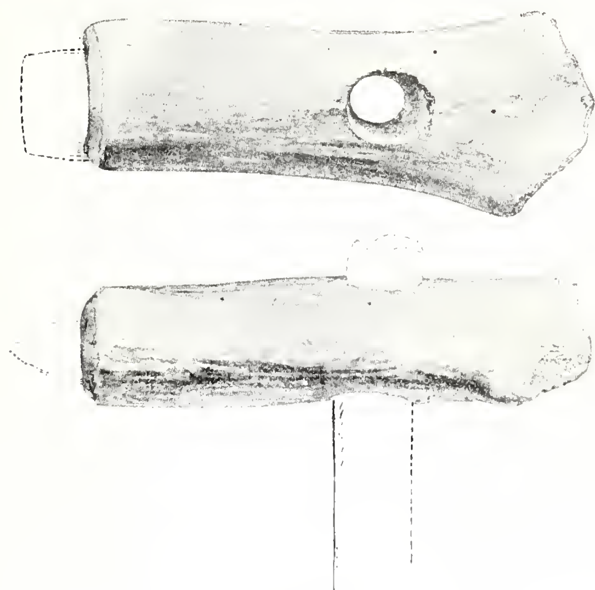
Εἰκὼν 242.

εὑρέθη ὅμοιον τμῆμα κέρατος μήκους 0.118 μ. καὶ διαμέτρου 0,05 μ. περίπου (εἰκ. 242). Τὰ

[1] Πρβ. John Evans, Stone implements σ. 140.

ἄκρα εἶναι πάλιν κοῖλα καὶ εἰς τὸ ἕτερον σώζεται ἐσφηνωμένη ἀξίνη τύπου δευτέρου, πρὸς τὸ μέσον δὲ τοῦ κέρατος ὑπάρχει ἐπὶ μέρους τῆς περιφερείας ἀβαθὴς ἐντομή, ἥτις, ἐὰν δὲν εἶναι τυχαία, ἐχρησίμευεν ἴσως, ἵνα δι' ἱμάντος συνδέηται ἀσφαλέστερον τὸ κέρας μετὰ τοῦ στειλεοῦ. Καὶ τρίτον κέρας ὅμοιον πρὸς τὰ δύο προηγούμενα εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον, ἐκ τῆς ἀξίνης ὅμως σώζεται μόνον τὸ πρὸς τὴν πτέρναν ἥμισυ, τὸ ὁποῖον ἔχει τετράπλευρον τομήν. Ἄνευ δὲ τῆς ἀξίνης ἀνεκαλύφθησαν τρεῖς ἢ τέσσαρες ὅμοιοι *αὐλοὶ* ἐκ κεράτων εἰργασμένοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς στειλεώσεως ἦτο λίαν συνήθης κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· διότι εἰς ταύτην ἀνήκουσι τὰ βέβαια παραδείγματα.

Τοῦ δευτέρου τρόπου ἔχομεν ἓν μόνον παράδειγμα. Εἰς τὴν μεγάλην τάφρον τοῦ Διμηνίου

Εἰκὼν 243.

ἀνεκαλύφθη τὸ ἐν εἰκ. 243 ἐκ δύο ὄψεων ἀπεικονιζόμενον ὀστοῦν, τὸ ὁποῖον ἔχει μῆκος 0,15 μ. Τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἄκρον αὐτοῦ εἶναι κλειστόν, εἰς δὲ τὸ ἕτερον ὑπάρχει κοιλότης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεσφηνοῦτο ἀξίνη ἐλλείπουσα νῦν· ἡ τομὴ αὐτῆς ἦτο τετράπλευρος, τὸ πλάτος 0,025 μ., τὸ δὲ πάχος 0,015 μ. περίπου. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ὀστοῦ ὑπάρχει τρῆμα διαμπερές, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσήρχετο στειλεός· ἐκ τοῦ σχήματος δὲ τῆς κοιλότητος φαίνεται, ὅτι ἡ κόψις τῆς ἀξίνης ἦτο κάθετος ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τοῦ στειλεοῦ, ὡς δεικνύει ἡ εἰκών. Ἡ ἐλλείπουσα ἀξίνη συνεπληρώθη συμφώνως πρὸς τὸν τρίτον τύπον — διότι εἴπομεν, ὅτι ὁ τέταρτος τύπος, ὅστις ὡσαύτως ἔχει τετράπλευρον τομήν, δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὸ Διμήνιον —, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὕτως ἐγκαρσίως ἐστειλεωμέναι ἦσαν πρὸ πάντων αἱ ἀξίναι, τῶν ὁποίων αἱ δύο εὐρεῖαι πλευραὶ δὲν ἦσαν ὁμοιόμορφοι καὶ ἡ κόψις δὲν ἔκειτο ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς ἀξίνης, ἐνῷ αἱ λοιπαὶ εἶχον τὴν κόψιν παράλληλον πρὸς τὸν στειλεόν, ὡς εἰς τὴν εἰκόνα 241. Μετεχειρίζοντο λοιπὸν ἐκείνας μὲν ὡς σκέπαρνα καὶ σκαπάνας, ταύτας δὲ ὡς πελέκεις.

Δυστυχῶς ἡ ἡλικία τοῦ κέρατος εἰκ. 243 δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστή. Ἡ μεγάλη τάφρος τοῦ Διμηνίου ἐσκάφη, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, εὑρέθησαν ὅμως εἰς αὐτὴν καὶ τεμάχια ἀρχαιοτέρων ἀγγείων καταπεσόντα ἀπὸ τῶν πλευρῶν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ γνωρίζωμεν, εἰς τίνα περίοδον ἀνήκει τὸ ὀστοῦν καὶ ἐὰν ὁ δεύτερος τρόπος τῆς στειλεώσεως ἦτο ἤδη κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα ἐν χρήσει. Θεωρῶ ὅμως τοῦτο πιθανόν, διότι εὑρέθησαν εἰς στρώματα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος κέρατα ὁμοίως τετρημένα, ἂν καὶ δὲν ἦσαν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν προωρισμένα. Ὁπωσδήποτε συχνότερος φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ πρῶτος τρόπος, ἴσως δὲ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν μετεχειρίζοντο κέρατα καὶ οἵτινες ἕνεκα τούτου εἶναι ὅλως ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς.

Ἡ περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ὀστοῦ εἰκ. 243 ἀμφιβολία ἐπιτρέπεται, διότι εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀτρήτων λιθίνων ἀξινῶν ἀνήκει εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἐγίνετο χρῆσις αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται μάλιστα ἐκ τῶν ἐν Μαρμάριανη δοκιμῶν, διότι εὑρέθησαν ἐκεῖ ἓξ ἄτρητοι ἀξίναι, ἐκ τῶν ὁποίων πέντε εἶναι τοῦ πρώτου τύπου, μία δὲ κολοβὴ ἔχει τὴν μὲν τῶν πλευρῶν ὀλίγον κυρτήν, τὴν δ' ἑτέραν ἐπίπεδον.

Περὶ τῶν *σμιλῶν* εἰδικώτερον δὲν ἔχω νὰ παρατηρήσω πολλά. Εἶναι στεναὶ καὶ ἐπιμήκεις (πρβ. πίν. 39 ἀρ. 6. 8. 17, πίν. 40 ἀρ. 3. 4. 14. 25 κ. ἄ.), κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως, ἤτοι κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν πλευρῶν καὶ τῆς κόψεως συμφωνοῦσιν ἐντελῶς πρὸς τὰς ἀξίνας καὶ φέρουσι καὶ

αὗται τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τῶν τεσσάρων τύπων Α-Δ.

2. Τετρημέναι ἀξίναι.

Εἰς τὸ Σέσκλον ἀνεκαλύφθησαν δώδεκα κολοβαὶ ἀξίναι φέρουσαι τρῆμα διὰ τὸν στειλεὸν καὶ πέντε ἢ ἓξ ἄλλα τεμάχια, ἅτινα ὅμως δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ θραύσματα σφυρῶν ἢ κεφαλῶν ῥοπάλων. Ἐκ Διμηνίου δ' ὑπάρχουσι τέσσαρα μόνον τεμάχια

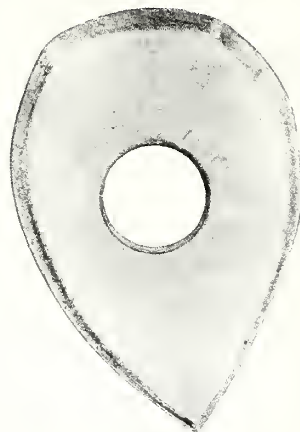
Εἰκὼν 244α.

ὁμοίων ἐργαλείων. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος, καὶ ἂν ἀκόμη συμπεριλάβωμεν πάντα τὰ ἀμφίβολα τεμάχια, εἶναι ἐλάχιστος ἀπέναντι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀτρήτων ἀξινῶν, ἀποδεικνύει δ' ὅτι ἡ χρῆσις αὐτῶν διήρκεσε πολὺ βραχύτερον χρόνον. Τοὐναντίον αἱ τῆς

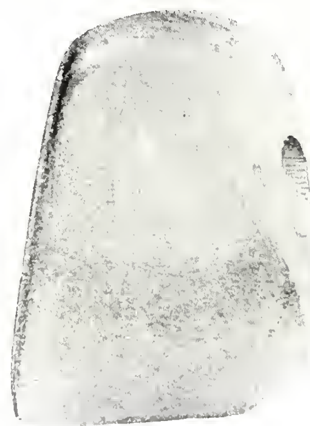
Εἰκὼν 244β.

Μαρμάριανης δοκιμαὶ ἔφερον εἰς φῶς μίαν ἀξίνην (εἰκ. 244, μέγεθος 2:3, λίθος διορίτης) ἔχουσαν βεβλαμμένην τὴν κόψιν καὶ ἀνακαλυφθεῖσαν εἰς βάθος 0,15 μ. μόνον, καὶ ἓξ τεμάχια ἄλλων· πρὸς τούτοις ἤδη πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν εἶχεν εὕρει χωρικός τις ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ συνοικισμοῦ τὴν ἀξίνην εἰκ. 245 (μέγεθος 2:3, λίθος γάββρος). Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἄτρητοι ἀξίναι εὑρέθησαν εἰς τὴν Μαρμάριανην μόνον ἕξ, βλέπομεν ὅτι ἡ ἀναλογία τῶν τετρημένων πρὸς τὰς ἀτρή-

Εἰκὼν 245α.

τους εἶναι ἐνταῦθα ὅλως διάφορος ἢ εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον. Ἐκ τούτου δυνάμεθα, νομίζω, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αἱ τετρημέναι ἀξίναι ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἀληθῶς δὲ εἰς τὸ Σέσκλον πάντα τὰ τεμάχια ἔκειντο εἰς τὸ στρῶμα τῆς περιόδου ταύτης ἢ εἰς ἐπίχωσιν ἀμφίβολον. Τὰ τέσσαρα ἐκ Διμηνίου τεμάχια ἀνε-

Εἰκὼν 245β.

καλύφθησαν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Στάη, ὑποθέτω ὅμως ὅτι καὶ περὶ τούτων ἰσχύει τὸ αὐτό.

Αἱ τετρημέναι ἀξίναι, ὅσων τὸ σχῆμα δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀσφαλῶς ἢ μετὰ πιθανότητος, εἶναι πᾶσαι μονόστομοι καὶ ἔχουσι τὴν κόψιν παράλληλον πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ στειλεοῦ, ὥστε ἐχρησί-

μενον ὡς πελέκεις. Ἡ πτέρνα αὐτῶν εἶναι παχεῖα καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον κυρτή, ἔχει δὲ τὴν τομὴν ἄλλοτε μὲν σχεδὸν τετράπλευρον, ἄλλοτε δὲ μᾶλλον ἀπεστρογγυλωμένην. Ἡ τοῦ τεμαχίου πίν. 41,10 πτέρνα μειοῦται πρὸς τὸ ἄκρον καὶ λαμβάνει σχῆμα ᾠοειδές, ἀλλὰ περὶ τοῦ τεμαχίου τούτου δὲν εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἀξίνην· δύναται νὰ προέρχηται καὶ ἀπὸ κεφαλῆς ῥοπάλου. Αἱ πλάγιαι πλευραὶ καμπυλοῦνται ἐπί τινων περισσότερον καὶ ἐπί τινων ὀλιγώτερον, ἀλλ' εἶναι πάντοτε ὁμοιόμορφοι καὶ βαίνουσι πρὸς τὴν κόψιν ὁμαλῶς, μέχρις οὗ συμπέσωσιν. Αἱ ἄλλαι δύο πλευραί, προσθία καὶ ὀπισθία ἢ ἄνω καὶ κάτω, μένουσι συνήθως παράλληλοι καθ' ὅλον αὐτῶν τὸ μῆκος. Ἐνίοτε ὅμως ἀποκλίνουσιν ἀλλήλων, καὶ τότε ἡ κόψις ἔχει πλάτος μεγαλύτερον τοῦ τῆς πτέρνης, διότι ἡ ἀπόκλισις βαίνει αὐξανομένη ἀπὸ τῆς πτέρνης πρὸς τὴν κόψιν. Τῶν ἐν πίν. 41 ἀρ. 7 καὶ 11 ἀξινῶν αἱ πλευραὶ εἶναι παράλληλοι, αἱ τῆς εἰκ. 244 ἀποκλίνουσιν, ἀλλ' ὀλίγον, λίαν αἰσθητὴ ὅμως εἶναι ἡ ἀπόκλισις εἰς τὴν εἰκ. 245 (πρβ. τὰς πλαγίας ὄψεις εἰκ. 244 β καὶ 245 β).

Ἀπὸ τοῦ σχήματος τούτου διέφερε μία μόνη ἀξίνη, ἐκ τῆς ὁποίας ἐσώθη τὸ τεμάχιον πίν. 41,9. Τοῦτο εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς βάθος 1,20 μ. καὶ εἰς ἐπίχωσιν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ὡς δεικνύει δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ πίνακος εἰκὼν ἀνῆκεν εἰς ἀξίνην, ἥτις περὶ τὸ τρῆμα ἐγίνετο παχυτέρα. Τὸ σχῆμα τοῦτο νῦν πρῶτον, νομίζω, ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῷ ἀλλαχοῦ δὲν εἶναι σπάνιον, καὶ ἕνεκα τούτου πιστεύω, ὅτι τὸ παράδειγμα πίν. 41, 9 ἔξωθεν εἰσήχθη εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Εἰς τὰς τετρημένας ἀξίνας πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ἡ πίν. 41, 2 εἰκονιζομένη, ἂν καὶ πραγματικῶς εἶναι ἄτρητος. Ἔμελλεν ὅμως νὰ διατρηθῇ καὶ ἔγινε μάλιστα ἀρχὴ τῆς διατρήσεως, ὡς δηλοῖ ἀβαθὴς κοιλότης ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν ἐπιφανειῶν εὑρισκομένη, ἀλλὰ κατόπιν ἐγκατελείφθη ἕνεκα ἀγνώστου αἰτίας. Ἡ δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος ἀρ. 11 ἦτο τετρημένη καὶ ἐθραύσθη, ἠθέλησαν δὲ νὰ διατρήσωσιν αὐτὴν ἐκ νέου πλησιέστερον πρὸς τὴν κόψιν, ἀλλὰ δὲν προεχώρησαν πολύ. Τῆς ἀξίνης εἰκ. 244 ἐβλάβη ἡ κόψις, κατόπιν δ' ἐσφυροκόπησαν αὐτὴν προχείρως καὶ οὕτω φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησαν νὰ τὴν μεταχειρίζωνται μᾶλλον ὡς σφῦραν ἢ κεφαλὴν ῥοπάλου.

Περὶ τῆς διατρήσεως τῶν ἀξινῶν πρβ. τὴν ἑπομένην παράγραφον.

3. Κεφαλαὶ ῥοπάλων.

Ἀνεκαλύφθησαν δώδεκα μὲν εἰς τὸ Διμήνιον, ἐκ τῶν ὁποίων δύο εἶναι ἄρτιαι, δέκα δὲ εἰς τὸ Σέσκλον, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν δύο ἄρτιαι· ἐκ τῶν τεμαχίων ὅμως εἶναί τινα ἀμφίβολα. Ἐκ Μαρμάριανης οὐδεμία βεβαία κεφαλὴ ῥοπάλου ὑπάρχει.

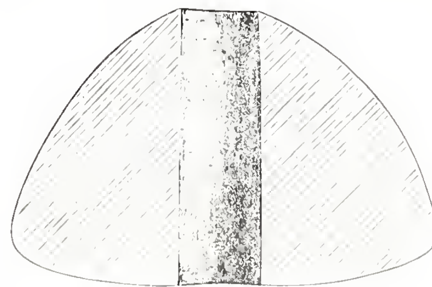
Ὡς δεικνύουσιν αἱ εἰκόνες 246–250, ἄλλαι μὲν κεφαλαὶ ἔχουσι σχῆμα σφαίρας κανονικῆς ἢ πεπιε-

Εἰκὼν 246.

σμένης, ἄλλαι ἀπιοειδὲς περίπου καὶ ἄλλαι εἶναι κωνικαί. Ἡ διάμετρος ἢ τὸ ὕψος αὐτῶν ποικίλλει ἀπὸ 0,03 μ. ἕως 0,07 μ., ὡς πρὸς τὸ εἶδος δὲ τῶν λίθων ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι συχνὰ ἀπαντᾷ ὁ λευκὸς τιτανόλιθος.

Ὅπως αἱ τετρημέναι ἀξίναι, καὶ αἱ κεφαλαὶ

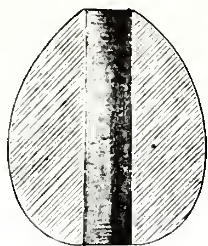
Εἰκὼν 247.

ῥοπάλων ἔκειντο εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως — ἐνίοτε ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν —, ὥστε φαίνεται ὅτι καὶ τούτων αἱ πλεῖσται ἀνήκουσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ἂν καί, ὡς εἶπον ἤδη, εἰς τὴν Μαρμάριανην οὐδὲν βέβαιον δεῖγμα εὑρέθη. Λίαν πιθανὸν ὅμως

21

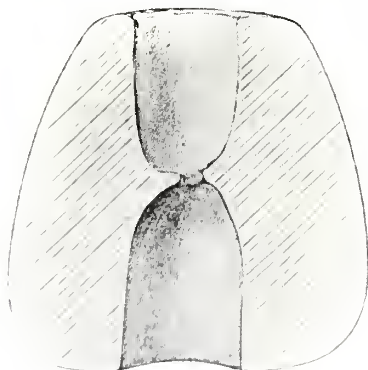
εἶναι, ὅτι ἦσαν ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· εἰς τὴν Κρήτην ἀπαντῶσιν ἀληθῶς εἰς τὰ νεολιθικὰ στρώματα τῆς Κνωσοῦ ([1]).

Ἡ διάτρησις τῶν ἀξινῶν καὶ τῶν κεφαλῶν ῥοπάλων ἐγίνετο, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἐξέτασις τῶν τρημάτων, ἄλλοτε ἐκ τῶν δύο πλευρῶν καὶ ἄλλοτε ἐκ τῆς ἑτέρας μόνον· ἕνεκα τούτου καὶ τὰ τρήματα

Εἰκὼν 248.

ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι στενότερα ἢ πρὸς τὸ μέσον ἢ πρὸς τὸ ἓν ἄκρον. Εἰς τὰς εἰκόνας 246 καὶ 247 ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων τοῦ τρήματος, ἀλλ᾽ εἶναι μικρά, μεγαλυτέρα δὲ εἶναι εἰς τὴν ἀξίνην εἰκ. 244, διότι ἡ διάμετρος τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ τρήματος αὐτῆς εἶναι 0,027 μ., ἐνῷ ἡ τοῦ ἄνω μόνον 0,023 μ. Πρὸς τὸ μέσον δὲ στενοῦται τὸ τρῆμα εἰς τὴν κεφαλὴν εἰκ. 250 καὶ ἔτι μᾶλλον

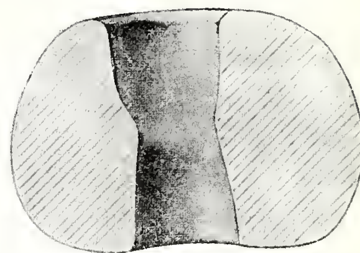

Εἰκὼν 249.

εἰς τὴν εἰκ. 249. Τῆς δευτέρας τὸ τρῆμα ἔμεινεν ἡμιτελὲς καὶ εἶναι ἕνεκα τούτου πολὺ διδακτικόν. Τὰ τρύπανα δέ, ἅτινα μετεχειρίζοντο πρὸς διάτρησιν τῶν λιθίνων ἐργαλείων, φαίνεται ὅτι ἦσαν συνήθως πλήρη· ὅτι ὅμως καὶ τὰ κοῖλα δὲν ἦσαν ἄγνωστα,

([1]) Τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἶναι αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι εἰς τὸ Ἴλιον καὶ τὸν τύμβον Bos-öjük τῆς Φρυγίας, πιθανῶς δὲ καί τινες εὑρεθεῖσαι εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Δελφῶν.

ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀξίνης εἰκ. 251, ἥτις εὑρέθη εἰς τὰς Θήβας τῆς Φθιώτιδος καὶ κεῖται νῦν εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Ἁρμυροῦ ([1]). Αὕτη ἔμελλε νὰ διατρηθῇ ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ ἐτρυπήθη μέχρι βάθους τινός, κατόπιν δὲ ἐγκατελείφθη· ἀλλ᾽ εἰς τὸ μέσον τῆς σχηματισθείσης ὀπῆς σώζεται ἀκόμη

Εἰκὼν 250.

ὁ κυλινδρικὸς ὀμφαλός, ὅστις μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ τρύπανον ἦτο κοῖλον.

Τὰ ἴχνη τοῦ τρυπάνου διακρίνονται πολλάκις καὶ ἐπὶ τῶν τελείως ἐξειργασμένων ἐργαλείων ὡς πυκνοὶ λεπτοὶ δακτύλιοι καλύπτοντες τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τρήματος, ἐνῷ ἐπὶ ἄλλων ἡ ἐπιφάνεια αὕτη εἶναι ὅλως λεία. Αἱ δακτυλιωταὶ ἐπιφάνειαι εἶναι συχνὰ — οὐχὶ πάντοτε — στιλπναί, στιλ-

Εἰκὼν 251.

πνόταται ὅμως εἶναι αἱ ἄνευ δακτυλίων. Δὲν παρετηρήθη δέ, ὅτι αἱ στιλπναὶ ἢ αἱ ἀστίλβωτοι ἐπιφάνειαι ἰδιάζουσιν εἰς ὡρισμένα σχήματα ἐργαλείων οὔτε ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν χρονική τις διαφορά.

Ἡ διάμετρος τῶν τρημάτων ποικίλλει ἀπὸ 0,015 μ. ἕως 0,027 μ.

([1]) Περιγραφὴ ἐν Ath. Mitt. 1906 σ. 8 (Stählin).

4. Ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα ἐκ πυρίτου ἢ ὀψιανοῦ.

Τὰ σπουδαιότερα ἐκ τούτων ἀπεικονίσθησαν εἰς τὸν πίνακα 42, εἶναι δ' αἰχμαὶ βελῶν, αἰχμαὶ δοράτων, λεπίδες καὶ ξύστραι.

Ἐκ τῶν αἰχμῶν *βελῶν* (ἀρ. 1-13) δύο (ἀρ. 11 καὶ 13) εἶναι ἐκ πυρίτου λίθου, αἱ δὲ λοιπαὶ πᾶσαι ἐξ ὀψιανοῦ. Ἀνεκαλύφθησαν δὲ αἱ μὲν ἀρ. 1 καὶ 3-10 εἰς τὸ Διμήνιον, αἱ δὲ ἀρ. 2. 11 καὶ 12 εἰς τὸ Σέσκλον καὶ ἡ ἀρ. 13 εἰς τὴν Μαρμάριανην. Κατὰ τὸ σχῆμα διακρίνονται δύο τύποι, ὁ μετὰ μίσχου καὶ ὁ μετ' ἐντομῆς εἰς τὴν πτέρναν. Αἱ τοῦ πρώτου τύπου εἶναι μεγαλύτεραι συνήθως· ἡ μεγίστη δ' ἐξ αὐτῶν (ἀρ. 5) ἔχει μῆκος 0,065 μ.

Ὁ δεύτερος τύπος εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ νεώτερος, διότι ἀπαντᾷ, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἀκόμη· δυνάμεθα λοιπὸν ἀδιστάκτως νὰ θεωρήσωμεν τὰς αἰχμὰς ἀρ. 11-13 ὡς ἀνηκούσας εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἄλλως καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς εὑρέσεως δύο ἐξ αὐτῶν συμφωνοῦσι πρὸς τοῦτο· διότι ἡ ἀρ. 13 εὑρέθη εἰς τὴν Μαρμάριανην, ἡ δ' ἀρ. 12 εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Τοῦ ἄλλου τύπου, ὅστις εἶναι συχνότερος, ἡ ἡλικία εἶναι μᾶλλον ἀβεβαία. Ἡ μόνη εἰς τὸ Σέσκλον ἀνακαλυφθεῖσα αἰχμὴ τοῦ τύπου τούτου (ἀρ. 2) εὑρέθη εἰς ἀμφίβολον ἐπίχωσιν. Ἐκ τῶν δέκα δὲ τοῦ Διμηνίου (μία κολοβὴ οὖσα δὲν ἀπεικονίσθη) εὗρον ἐγὼ τὰς τέσσαρας· ἐκ τούτων μία ἔκειτο εἰς τὸν πρὸ ἐμοῦ ἀνασκαφέντα χῶρον ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, μία ἐπὶ ἑνὸς τοίχου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἄλλη κατὰ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν τοῦ τετάρτου περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως εἰς βάθος 0,20 μ. μόνον καὶ τέλος ἡ τετάρτη, ἥτις εἶναι ἡ μεγίστη πασῶν (ἀρ. 5), εὑρέθη μεσημβρινώτερον ταύτης παρὰ τὸν αὐτὸν περίβολον εἰς βάθος 0,50 μ.

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα τῆς εὑρέσεως αὐτῶν βεβαίως δὲν εἶναι τοιαῦτα, ὥστε νὰ μορφώσωμεν ἀσφαλῆ γνώμην περὶ τῆς ἡλικίας των. Οὐχ ἧττον ἐγὼ πιστεύω ἐπὶ τοῦ παρόντος μᾶλλον, ὅτι ἀνήκουσι πρὸς τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ὅτι ὅμως ἡ χρῆσις αὐτῶν ἐξηκολούθησε καὶ κατόπιν [1].

Αἰχμαὶ *δοράτων* ἀνεκαλύφθησαν τέσσαρες μὲν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου (πίν. 42 ἀρ. 14. 15. 17. 18), δύο δὲ εἰς τὴν θέσιν Πύργος, ἐξ ὧν ἡ μία μόνον ἀπεικονίσθη (ἀρ. 16), διότι ἡ ἄλλη εἶναι κολοβή.

Ἡ ἀρ. 14 εἶναι ἐκ πυρίτου χρώματος λευκοκυάνου (χαλκηδονίου), ἔχει δὲ μῆκος 0,039 μ. καὶ πλάτος 0,024 μ. Ἡ πτέρνα αὐτῆς λεπτύνεται πρὸς τὸ ἄκρον, ἵνα εἰσέρχηται εὐκόλως εἰς ἐσχισμένον ξύλον.

Ἡ ἑπομένη αἰχμὴ (ἀρ. 15) εἶναι ἐκ πυρίτου ἐρυθροῦ ἢ καστανερύθρου καὶ ἔχει μῆκος 0,058 μ., πλάτος δὲ 0,024 μ. Ἡ πτέρνα αὐτῆς λεπτύνεται ὅπως καὶ ἡ τῆς προηγουμένης.

Ἡ ἀρ.16 εἶναι ἐκ πυρίτου τεφροῦ, μῆκος δ' ἔχει 0,079 μ. καὶ πλάτος 0,029 μ. Ἡ πτέρνα λεπτύνεται ὁμοίως.

Ἡ ἀρ. 17 εἶναι ἐκ πυρίτου μελανοκιτρίνου καὶ ἔχει μῆκος 0,07 μ., πλάτος δὲ 0,025 μ. Ἡ πτέρνα πάλιν λεπτύνεται πρὸς τὸ ἄκρον.

Ἡ ἀρ. 18 εἶναι κολοβὴ τὴν πτέρναν, ὥστε τὸ ἀρχικὸν μῆκος αὐτῆς εἶναι ἄγνωστον. Ὁ λίθος εἶναι πυρίτης μελανοκίτρινος.

Ὅτι πᾶσαι αἱ αἰχμαὶ αὗται ἀνῆκον εἰς δόρατα ἢ ἀκόντια, θεωρῶ πιθανώτατον, ἂν καὶ τὸ μῆκος αὐτῶν γενικῶς εἶναι μικρόν, μάλιστα δὲ τῆς πρώτης. Ἀλλὰ τὸ σχῆμα αὐτῶν διαφέρει ἀπὸ τοῦ σχήματος τῶν βεβαίων αἰχμῶν βελῶν. Ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν δ' αὐτῶν ἔχομεν τὰς ἑξῆς ἐνδείξεις. Ἡ αἰχμὴ ἀρ. 18 εὑρέθη εἰς στρῶμα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ὁμοῦ μετὰ χαρακτηριστικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀγγείων· ἡ ἀρ. 14 εἰς βάθος 2,20 μ. περίπου εἰς στρῶμα τῆς αὐτῆς περιόδου καὶ ἡ ἐκ Πύργου ἀρ. 16 εἰς τὸ στρῶμα τῆς τέφρας, περὶ τοῦ ὁποίου εἴπομεν (σ. 120), ὅτι ἀνῆκεν ὁμοίως εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἡ ὑπ' ἀρ. 17 ὅμως ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου καὶ εἰς θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν παρετηρήθησαν ἀναμφισβήτητα λείψανα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, π. χ. πηλίνη χοάνη πρὸς τῆξιν χαλκοῦ. Ἡ ὑπ' ἀρ. 15 εὑρέθη ὡσαύτως εἰς ἀμφίβολον ἐπίχωσιν καὶ πλησίον τάφου, ἡ δὲ μὴ ἀπεικονι-

[1] Τοῦ τύπου τούτου εἶναι καὶ αἱ αἰχμαί, αἵτινες ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας μεταξὺ τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἡρώδου καὶ τοῦ Ἀσκληπιείου (Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1902 σ. 128 (Σκιᾶς)). Αὗται ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

σθεῖσα ἐκ Πύργου ἔκειτο ὑψηλότερον τοῦ στρώματος τῆς τέρρας εἰς βάθος 0,30 μ. ἕως 0,70 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ εἰς ἐπίχωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ ἀγγεῖα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἦσαν πλεῖστα, ὀλίγα δὲ τὰ παλαιότερα.

Ἔχομεν λοιπὸν τρεῖς περιπτώσεις εὑρέσεως τῶν ἐν λόγῳ αἰχμῶν εἰς στρώματα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τρεῖς ἄλλας εὑρέσεως αὐτῶν εἰς στρώματα μικτά. Ἐκ τούτου δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὡς βέβαιον μέν, ὅτι ἦσαν γνωσταὶ κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ὡς πιθανὸν δέ, ὅτι καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν ἐξηκολούθησεν ἐπί τινα χρόνον ἡ χρῆσις αὐτῶν.

Λεπίδες ἐκ πυρίτου ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Σέσκλον ὑπὲρ τὰς ἑξήκοντα (δείγματα πίν. 42 ἀρ. 21-24), αἱ δ' ἐξ ὀψιανοῦ (δείγματα πίν. 42 ἀρ. 19. 20) εἶναι τριπλάσιαι περίπου, ἐνῷ εἰς τὸ Διμήνιον ἀμφότερα τὰ εἴδη ἀπαντῶσι σπανιώτερον. Τὸ χρῶμα τῶν ἐκ πυρίτου εἶναι ἐρυθρόν, κιτρινωπόν, τεφρόν, λευκοκίτρινον, γαλακτῶδες, κατὰ τὸ μέγεθος δὲ αἱ ἐξ ὀψιανοῦ εἶναι γενικῶς μικρότεραι καὶ στενότεραι. Ἡ μεγίστη ἐκ πυρίτου ἔχει μῆκος 0,11 μ., ἀλλ' εἶναι κολοβή, ἡ δὲ μεγίστη ἐξ ὀψιανοῦ, ἂν καὶ ἀρτία, ἔχει μῆκος 0,082 μ. Εἰς τὸ Σέσκλον παρουσιάζονται αἱ λεπίδες ὀψιανοῦ ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος μετὰ τῶν γραπτῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 ε καὶ τῶν ἀξινῶν τοῦ τετάρτου τύπου.

Τὰ ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι 42 ἀρ. 25. 27. 28. ἀπεικονιζόμενα ἐργαλεῖα εἶναι ἐκ πυρίτου χρώματος ἐρυθροῦ καὶ εὑρέθησαν εἰς τὸ Σέσκλον. Τὸ σχῆμα αὐτῶν εἶναι πλακωτὸν καὶ λεπτύνεται πρὸς τὰ ἄκρα, ἔνθα δεικνύουσι δευτέραν κατεργασίαν, πιθανῶς δ' ἐχρησίμευον ὡς *ξύστραι* ἢ πρὸς παρεμφερῆ τινα χρείαν. Τὸ ὑπ' ἀρ. 26 προέρχεται ἐκ Μαρμάριανης, εἶναι ἐκ πυρίτου τεφροκιτρίνου καὶ ἔχει τὴν μίαν ἄκραν ὀλίγον ὀδοντωτήν.

Ἐκ πυρίτου δὲ μελανοτέφρου εἶναι τρεῖς *κορμοὶ* — πυρῆνες, ἀφ' ὧν ἀπεσπάθησαν λεπίδες καὶ ἔμελλον ν' ἀποσπασθῶσι καὶ ἄλλαι — ἀνακαλυφθέντες εἰς Σέσκλον, τέσσαρες δὲ ὅμοιοι κορμοὶ ἐξ ὀψιανοῦ εὑρέθησαν εἰς το Διμήνιον.

Ὁ ὀψιανος εἰσήγετο εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς Μήλου (¹). Ἀλλὰ καὶ ὁ πυρίτης δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅσον γνωρίζω, εἰς πλῆθος ἄξιον λόγου καὶ ποιότητα καλήν. Σήμερον μεταχειρίζονται οἱ Θεσσαλοὶ εἰς τὰς ἁλωνίστρας ἢ τυκάνας, διὰ τῶν ὁποίων ἁλωνίζουσι τὸν σῖτον κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων (¹), οὐχὶ πυρίτην λίθον, ἀλλὰ θραύσματα χαλαζίου, εἰσάγουσι δέ, ὡς ἐπληροφορήθην, ἐκ τῆς Ἠπείρου ἢ Ἀλβανίας τὸν πυρίτην, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ποιμένες παράγουσιν ἀκόμη τὸ πῦρ (²). Ἐκ τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἐξηγεῖται εὐκόλως, ὅτι τὰ ἐκ πυρίτου ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἶναι τόσον σπάνια ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας χώρας.

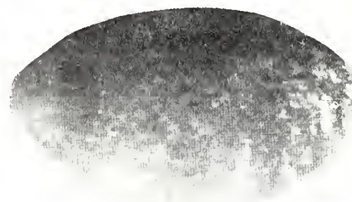
5. Πεσσοὶ σφενδονῶν.

Ἐκ τούτων ἀνεκαλύφθησαν ἕνδεκα εἰς τὸ Σέσκλον, δύο εἰς τὸ Διμήνιον καὶ πέντε εἰς τὴν Μαρμάριανην.

Εἰκὼν 252.

Πάντες ἔχουσι σχῆμα πυρῆνος ἐλαίας περίπου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν εἰκόνων 252 καὶ 253,

Εἰκὼν 253.

ἡ ἐπιφάνεια δὲ ἄλλων μὲν εἶναι τραχεῖα καὶ ἄλλων λεία, τὸ δὲ μῆκος ποικίλλει ἀπὸ 0,04 ἕως 0,08 μ.

(¹) Πρβ. Bosanquet Obsidian Trade (Excavations at Phylacopi σ. 216 ἑξ.) καὶ Blinkenberg, Arch. Studien,1904, σ. 5 ἑξ.

(¹) Πρβ. Blümner, Technologie und Terminol. σ. 6.

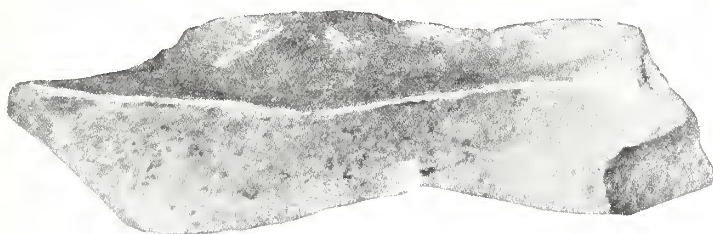
(²) Παραβαλὼν λίθους τινὰς ἐκ τούτων πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν αἰχμὰς καὶ λεπίδας παρετήρησα μεγάλην ὁμοιότητα μεταξὺ αὐτῶν, ὥστε δέν μοι φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ἔκτοτε ἤρχετο εἰς τὴν Θεσσαλίαν πυρίτης ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων.

Ἀπαντῶσιν εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, οἱ πέντε δ' ἐκ Μαρμάριανης ἀποδεικνύουσιν ἀσφαλῶς, ὅτι ἦσαν ἐν χρήσει κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Περὶ τῆς προηγουμένης περιόδου τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι βέβαιον, τὸ σχῆμα ὅμως ἦτο ἔκτοτε γνωστότατον, διότι ἤδη εἰς τὴν παλαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εὑρίσκονται ἀκριβῶς ὅμοιοι πεσσοί, ἀλλὰ πήλινοι καὶ μικρότεροι· περὶ τούτων κατωτέρω.

Δύο ὁμοίους λίθους ἀπεικόνισεν ὁ Perrot[1] ἐκ τῆς ἐν Ἑλλάδι σχηματισθείσης συλλογῆς τοῦ Finlay, ἄλλοι δύο ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς Μυκήνας, ὡσαύτως δ' εἰς τοὺς Δελφοὺς ἀνεκαλύφθησάν τινες. Περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν δὲν ὑπάρχει ἐντελὴς βεβαιότης· ἐὰν δὲν ἦσαν πεσσοὶ σφενδονῶν, μόνον ὡς βάρη δύνανται νὰ ἐκληφθῶσιν. Ἐκ τῶν θεσσαλικῶν 14 εἶναι ἀβλαβεῖς, ἔχουσι δὲ οὗτοι τὰ ἑξῆς βάρη εἰς γραμμάρια· 50. 61,5. 63,2. 63,4. 68,2. 70. 72,4. 74. 86,5. 109. 115. 128,5. 192,7. Οἱ ἐκ Μυκηνῶν δύο ἕλκουσι 53,9 καὶ 60,4. Τινὲς ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων φαίνονται ἀληθῶς ἔχοντες ἀναλογίαν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ δὲν τολμῶ νὰ συναγάγω ἐκ τούτου συμπεράσματα.

6. Ἀκόναι, μυλόλιθοι, σκεύη.

Τὰ ἐργαλεῖα ἐλείαινον καὶ ἐστίλβωνον ἐπὶ τῶν ἀκονῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν οὐχὶ ὀλίγαι, εἰκονίζεται δ' ἐνταῦθα (εἰκ. 254) μία. Αὕτη

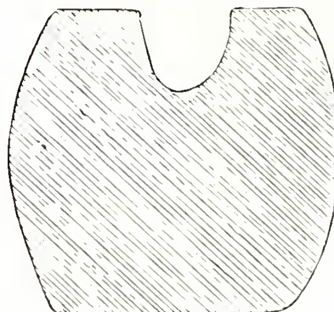

Εἰκὼν 254.

εἶναι ἐκ σχίστου καὶ ἔχει τὰς δύο ἐπιφανείας, τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω, κοίλας ἐκ τῆς χρήσεως· πρὸς δὲ τούτοις εἶναι λεία ἐκ τῆς τριβῆς καὶ μία τῶν στενῶν πλευρῶν της, ὥστε φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Τὸ σχῆμα αὐτῆς εἶναι ἀκανόνιστον, μῆκος δ' ἔχει μέγιστον 0,27 μ., πλάτος μέγιστον 0,17 μ. καὶ πάχος 0,05 μ.

[1] Hist. de l'art VI σ. 129 εἰκ. 27.

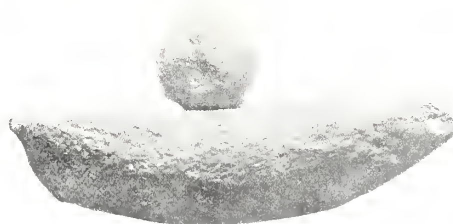
Ἀκόνη ἢ *στιλβωτήριον* δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ λίθος τις, τοῦ ὁποίου τὴν τομὴν δεικνύει ἡ εἰκὼν 255. Οὗτος ἔχει περίγραμμα ᾠοειδὲς περίπου καὶ

Εἰκὼν 255.

κάτω μὲν εἶναι ἐπίπεδος, ἄνω δὲ φέρει αὔλακα βαθεῖαν, τῆς ὁποίας ὁ πυθμὴν εἶναι στιλπνότατος ἐκ τῆς τριβῆς. Μῆκος τοῦ λίθου 0,078 μ., πλάτος τῆς αὔλακος κατὰ τὰ χείλη 0,013 μ. Ὅμοια περίπου σκεύη εὑρέθησαν καὶ εἰς τὸ Ἴλιον[1] καὶ εἰς τὸν τύμβον Bos-öjük[2], ἀλλ' ἐκεῖνα ἀνήκουσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ἐνῷ τὸ ἡμέτερον εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς βάθος 4,50 μ. καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ὑποτίθεται δὲ ὅτι ἐχρησίμευον, ἵνα λειαίνωσιν ἐπ' αὐτῶν ὀστεϊνα ἐργαλεῖα ἢ τοὺς καυλοὺς τῶν βελῶν.

Μυλόλιθοι εὑρέθησαν πολλοὶ καὶ ἐκ διαφόρων εἰδῶν λίθων κατεσκευασμένοι· ἔχουσι δὲ τὸ γνωστὸν ἐλλειψοειδὲς σχῆμα καὶ ἡ μὲν μία τῶν ἐπιφανειῶν εἶναι ὀλίγον κοίλη, ἡ δ' ἑτέρα κυρτή. Ἡ

Εἰκὼν 256.

εἰκὼν 256 παριστᾷ τοιοῦτον μυλόλιθον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐθέσαμεν καὶ τριπτῆρα στρογγύλον, ἵνα δείξωμεν, ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ἦτο ἡ χρῆσις αὐτῶν.

Πιθανὸν εἶναι ὅτι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν παρασκευὴν τῆς ἐκ δημητριακῶν καρπῶν τροφῆς καὶ ἄλλα τινὰ σκεύη, ἅτινα ὀνομάζομεν *πλάθανα*. Ταῦ-

[1] Schliemann, Ilios, εἰκ. 606 καὶ 607 (γαλ. ἐκδ.).
[2] Ath. Mitt. 1899. πίν. IV, 3.

τα εἶναι πλακωτοὶ λίθοι, σχήματος μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκανονίστου, ἔχοντες πολλάκις ταπεινὸν περιχείλωμα πέριξ (εἰκ. 257), ποικίλλοντες δὲ κατὰ τὸ μέγεθος. Ὁ μέγιστος πάντων εἶχε μῆκος 0,60 μ. καὶ πλάτος 0,32 μ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐχρησίμευον ἄλλοτε μὲν ἵνα τρίβωσιν ἐπ' αὐτῶν πράγ-

Εἰκὼν 257.

ματά τινα [1], ἄλλοτε δὲ ἵνα πλάττωσι τοὺς ἄρτους· ἐν Σέσκλῳ ἀνεκαλύφθησαν δύο τοιαῦτα πλάθανα κείμενα κατὰ χώραν πλησίον τοῦ ἰπνοῦ τοῦ

Εἰκὼν 258.

μετ' ὀπισθοδόμου μεγάρου (σ. 100). Ἀλλὰ πιθανὸν εἶναι, ὅτι καὶ τὰ πήλινα ἀγγεῖα ἔπλαττον ἐπ' αὐτῶν, διότι ἄλλο ὅμοιον πλάθανον εὑρέθη, ὡσαύτως κατὰ χώραν κείμενον, εἰς τὴν αὐτὴν περίπου θέσιν, ἀλλὰ βαθύτερον καὶ ἐντὸς τοῦ κεραμεικοῦ ἐργαστηρίου (σ. 86).

Τοὺς ὁλμίσκους, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐστρέφοντο οἱ στρόφιγγες τῶν θυρῶν, ἀνέφερα ἀνωτέρω (σ. 94), ἀλλ' οὗτοι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰ σκεύη. Εὑρέθησαν ὅμως εἰς τὸ Σέσκλον καὶ δύο ἀληθεῖς *ὅλμοι* ἀτέχνως λελαξευμένοι. Ὁ εἰκ. 258 εἶναι ἐκ λίθου τραχύτου, ἄλλος δέ τις ὅμοιος περίπου κατὰ τὸ σχῆμα εἶναι ἐκ λευκοῦ τιτανολίθου. Ὁ λίθος εἰκ. 259, ὅστις φέρει ἐπίσης κοιλότητα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας, δύναται νὰ εἶναι ὁλμίσκος θύρας, διότι τοιοῦτοι εἶναι καὶ ἐκεῖνοι· ἐπειδὴ ὅμως ἔχει κανονικὸν ἐλλειψοειδὲς σχῆμα, ὑποθέτω ὅτι καὶ οὗτος ἐχρησίμευεν ὡς ὅλμος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔτριβον οἱαδήποτε πράγματα.

Μετὰ τοὺς ὅλμους μνημονευτέοι εἶναι οἱ *ὕπεροι* καὶ οἱ *τριπτῆρες*, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονταί τινες εἰς εἰκ. 260-263. Εἰκ. 260 εἶναι ὕπερος ἐκ λίθου λευκοῦ ἔχων ὕψος 0,12 μ., οἱ δὲ τριπτῆρες εἰκ. 261

Εἰκὼν 259.

Εἰκὼν 260.

Εἰκὼν 261.

-263 εἶναι ἐκ τραχύτου καὶ οὕτω κατεσκευασμένοι, ὥστε νὰ λαμβάνωνται εὐκόλως. Ἄλλων, μὴ ἀπεικονισθέντων, τὸ σχῆμα εἶναι παρεμφερὲς περίπου πρὸς τὸ τῆς χελώνης ἤτοι κυρτεπίπεδον, δύο δέ, οἵτινες εἶναι πλακωτοί, ᾠοειδεῖς τὸ περίγραμμα

(1) Ὅμοια κατὰ τὰ λοιπά, ἀλλ' ἐπιμελέστερον εἰργασμένα καὶ σχήματος κανονικωτέρου, εἶναι τὰ ἐκ τῶν τάφων τῆς Σύρου πινάκια, μετὰ τῶν ὁποίων εὑρίσκονται σχεδὸν πάντοτε καὶ τριπτῆρες (Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σ. 100).

καὶ ἔχουσιν ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας λειοτάτας, εἶναι ἄξιοι μνείας ἕνεκα τῶν ζωηροτάτων ἰχνῶν ἐρυ

Εἰκὼν 262.

Εἰκὼν 263.

θροῦ χρώματος, τὰ ὁποῖα σώζουσι· διότι ταῦτα μαρτυροῦσι περὶ τῆς χρήσεώς των. Λείψανα τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον ἔτριβον δι' αὐτῶν, ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ Σέσκλον καὶ εἰς τὸ Διμήνιον· περὶ τούτων ἴδε εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον.

Τελευταῖον ἀναφέρω, ὅτι ἐκ Σέσκλου ἔχομεν καὶ τεμάχιά τινα καλῶς ἐξειργασμένων καὶ λελειασμένων λιθίνων **ἀγγείων** — φιαλῶν πιθανῶς· δύο ἐκ τούτων ἀνάγονται ἕνεκα τοῦ βάθους, εἰς τὸ ὁποῖον ἔκειντο, ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

7. Μῆτραι.

Εἰς τὸ Σέσκλον ἀνεκαλύφθησαν δύο μῆτραι ἐκ σχιστολίθου φέρουσαι τύπον πελέκεως ἀμφιστόμου. Τούτων ἀπεικονίζεται ἐνταῦθα (εἰκ. 264) ἡ μία, σώζεται δ' ἑκατέρας μόνον τὸ ἕτερον ἥμισυ, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ πλακὸς τετραπλεύρου ἐχού-

Εἰκὼν 264.

σης κυρτὴν τὴν μίαν ἐπιφάνειαν, τὴν δ' ἑτέραν κοίλην· ὁ τύπος τοῦ πελέκεως εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς κοίλης καὶ περιβάλλεται κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, ἤτοι τὴν κάτω καὶ τὰς δύο πλαγίας, ὑπὸ περιχειλώματος. Ὅμοιον περιχείλωμα ὑπῆρχε βεβαίως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλλείποντος ἑτέρου ἡμίσεος τῆς μήτρας, ὥστε ὅταν τὰ δύο ἡμίση ἐφηρμόζοντο ἐπ' ἀλλήλων, ἔμενεν ἀνοικτὴ μόνη ἡ τετάρτη πλευρά, διὰ τῆς ὁποίας ἐχύνετο τὸ ῥευστὸν μέταλλον. Ἐπὶ τῆς ἔξω κυρτῆς ἐπιφανείας τῶν μητρῶν δὲν ὑπάρχουσιν οὔτε ἐντομαὶ οὔτε ἄλλα σημεῖα δεικνύοντα τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὰ δύο ἡμίση μετὰ τὴν συναρμογὴν συνεδέοντο μετ' ἀλλήλων. Τὸ τρῆμα τοῦ στειλεοῦ ἐσχημάτιζον, ὡς φαίνεται, διὰ στρογγύλου ξύλου, τὸ ὁποῖον ἔθετον ὄρθιον εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν συνδεδεμένων ἡμίσεων τῆς μήτρας· ὅταν δὲ ἐχύνετο τὸ μέταλλον καὶ ἐψύχετο ἱκανῶς, ἀπέσυρον τὸ ξύλον καὶ οὕτω ἔμενε τὸ τρῆμα. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος

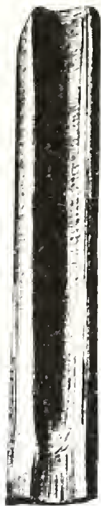
Εἰκὼν 265.

264 φαίνεται εἰς τὸ κάτω χεῖλος τῆς μήτρας ἀβαθὲς ἡμικυκλικὸν σκάλισμα· ὅμοιον ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος, ὥστε μετὰ τὴν συναρμογὴν τῶν δύο ἡμίσεων ἀπετελεῖτο ὁλόκληρος κύκλος, εἰς τὸν ὁποῖον πατοῦν τὸ κάτω ἄκρον τοῦ ξύλου ἐκωλύετο νὰ ἐξολισθήσῃ. Τὸ μῆκος τοῦ τύπου τῆς μήτρας εἰκ. 264 εἶναι 0,155 μ., καὶ τὸ πλάτος 0,06 μ. Τῆς ἑτέρας τὸ μῆκος 0,16 μ., τὸ δὲ πλάτος 0,058 μ. εἰς τὸ μέσον καὶ 0,056 εἰς τὰ ἄκρα· διότι οἱ εἰς τὴν μήτραν ἐκείνην χυνόμενοι πελέκεις ἐγίνοντο ὀλίγον στενότεροι πρὸς τὰ ἄκρα [1].

Αἱ δύο αὗται μῆτραι ἀνεκαλύφθησαν εἰς βάθος

[1] Ὁμοία πρὸς τὰς θεσσαλικὰς μήτρα ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Φυλακωπὴν τῆς Μήλου (Exc. at Phylakopi, σ. 191 εἰκ. 161), πλὴν ὅτι ἐκείνη ἔχει περιχείλωμα εἰς πάσας τὰς πλευράς, τὸ δὲ μέταλλον ἐχύνετο, ὅταν συνηρμόζοντο τὰ δύο ἡμίση, διά τινος ἰδίου τρήματος.

0,30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας παρὰ τοῖχον ἀνήκοντα εἰς οἰκίαν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Πλησίον δ' αὐτῶν, εἰς βάθος 0,45 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, εὑρέθη ἄλλη ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου φέρουσα τύπον λόγχης (εἰκ. 265) καὶ ἀποτελουμένη ὡσαύτως ἐκ δύο ἡμίσεων,

Εἰκὼν 266.

Εἰκὼν 267.

τῶν ὁποίων τὸ ἕτερον μόνον εὑρέθη. Τὸ μῆκος τοῦ τύπου εἶναι 0,11 μ., τὸ σχῆμα δὲ τῆς λόγχης ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς ἐν τάφῳ 56 ἀνακαλυφθείσης, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον (σ. 146 ἑξ.).

Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ Σέσκλου καὶ εἰς βάθος 0,40 μ. εὑρέθησαν τὰ ἡμίση δύο ἄλλων μητρῶν ἐκ σχιστολίθου, ἐπὶ τῶν ὁποίων φαίνονται τύποι ῥαβδοειδεῖς (εἰκ. 266. 267). Τὸ σχῆμα αὐτῶν δὲν εἶναι λίαν σαφές, πιθανῶς δὲ τὰ εἰς αὐτὰς χυνόμενα πράγματα ἐλάμβανον τὴν οριστικὴν αὐτῶν μορφὴν διὰ σφυρηλατήσεως.

Σχετικὴ πρὸς τὰς μήτρας ταύτας εἶναι χοάνη ἀνακαλυφθεῖσα ὀλίγον περαιτέρω καὶ ἀπεικονιζομένη εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον.

8. Ποικίλα.

Πλὴν τῶν ἤδη περιγραφέντων λιθίνων ἐργαλείων, ὅπλων, σκευῶν καὶ λοιπῶν, ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς ἀκροπόλεις τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου ἱκανὰ ἄλλα μικρότερα πράγματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν εἶναι κοσμήματα, ἄλλων δὲ ἡ χρῆσις δυσκόλως ὁρίζεται. Ἐκ τούτων τὰ ἀξιολογώτερα ἀπεικονίζονται εἰς τὸ πραγματικὸν μέγεθος ἐπὶ τοῦ πίνακος 43.

Πίν. 43 ἀρ. 1. 2. Δύο ***κομβία***, τὸ μὲν λίθου λευκοῦ, τὸ δὲ πρασίνου· τὸ σχῆμα αὐτῶν γίνεται σαφὲς ἐκ τῶν εἰκόνων, μάλιστα δ' ἐκ τῆς τομῆς τοῦ δευτέρου. Ἀμφότερα φέρουσιν εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν δύο τρήματα, ἅτινα λοξῶς διευθύνονται πρὸς ἄλληλα καὶ ἑνοῦνται, χωρὶς νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς ἄνω ἐπιφανείας, σχηματίζουσι δ' οὕτω ἓν μόνον *ὑψιλοειδὲς* τρῆμα, ἤτοι ἔχον τὸ σχῆμα ἀνεστραμμένου ἀρχαϊκοῦ V. Κομβία καθ' ὅμοιον τρόπον τετρημένα ἀπαντῶσι καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα ἢ κατὰ τὴν μεταβατικὴν ἀπὸ τούτου εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα περίοδον. Ἐκ τῶν ἡμετέρων δὲ τὸ πρῶτον ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ Διμήνιον παρὰ τὸν ἀρχαιότερον ἐσώτατον περίβολον, ὥστε ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ μάλιστα οὐχὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς, τὸ δ' ἕτερον εὑρέθη πάλιν εἰς τὸ Διμήνιον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

Πίν. 43, 3. Κυρτεπίπεδον ***κομβίον*** λίθου μελανοῦ φέρον εἰς τὸ μέσον δύο διαμπερῆ τρήματα.

Πίν. 43, 4. Ὅμοιον ἐκ λίθου ῥοδόχρου μετὰ δύο διαμπερῶν τρημάτων, ἅτινα κεῖνται κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ μέσον.

Πίν. 43, 5. Ἄλλο κυρτεπίπεδον ***κομβίον*** μετὰ δύο τρημάτων παρὰ τὴν περιφέρειαν, τὸ ὁποῖον ὅμως ἔχει εἰς τὴν κορυφὴν καὶ μικρὰν ἀπόφυσιν, οἱονεὶ λαβήν. Τοῦ σχήματος τούτου κομβία εὑρέθησαν ἐν ὅλῳ τρία — πάντα εἰς τὸ Σέσκλον —, ἀλλὰ τὸ ἓν φέρει καὶ τρίτον τεθραυσμένον τρῆμα· πιθανῶς ἐν ἀρχῇ καὶ ἐκεῖνο εἶχε δύο τρήματα μόνον, ἐπειδὴ ὅμως ἐθραύσθη ὁ λίθος κατὰ τὸ ἕτερον (ὡς συνέβη καὶ εἰς τὸ πίν. 43, 4), ἐτρύπησαν νέον τρῆμα. Ὁ λίθος πάντων εἶναι ἴασπις, ἐρυθρὸς τοῦ ἑνός, πράσινος τοῦ δευτέρου καὶ ὑποκίτρινος τοῦ τρίτου. Ἀνήκουσι δὲ εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα καὶ μάλιστα τὸ ἐκ λίθου πρασίνου εὑρέθη εἰς στρῶμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ αἰῶνος τούτου.

Πίν. 43, 6 ***Κομβίον*** ὅμοιον πρὸς τὰ πίν. 43 ἀρ. 1 καὶ 2, ἐκ μελανοῦ χάλικος, τοῦ ὁποίου τὸ ἀρχικὸν σχῆμα ὀλίγον μόνον μετεβλήθη καὶ ἕνεκα τούτου δὲν εἶναι ὅλως κυκλικόν. Εὑρέθη ὡσαύτως εἰς τὸ Διμήνιον, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς

ἀκροπόλεως, ἔνθα ἡ ἡλικία τῆς ἐπιχώσεως ἦτο ἀμφίβολος.

Πίν. 43. ἀρ. 7-10. Τέσσαρα *ἐξαρτήματα* διαφόρων σχημάτων. Τὸ ὑπ' ἀρ. 7 εἶναι ἐκ λίθου ἐρυθροῦ (ἰάσπιδος;) καὶ ἔχει σχῆμα ὅλως σφαιρικόν, φέρει δ' ἄνω μικρὸν ὠτίον· εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς στρῶμα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Τὰ λοιπὰ τρία ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Διμήνιον, ἐκ τούτων δὲ τὸ ὑπ' ἀρ. 8, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκ σχιστολίθου ὑποπρασίνου, εἶναι ἰδίας προσοχῆς ἄξιον, διότι ὁμοιάζει καθόλου πρὸς τὸ κατωτέρω (σ. 350) περιγραφόμενον καὶ ἀπεικονιζόμενον χρυσοῦν ἐξάρτημα, τὸ μόνον μετάλλινον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον βεβαίως ἀνέρχεται εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα.

Πίν. 43 ἀρ. 11-17. Ἑπτὰ πράγματα ἐκ μαλακοῦ σχιστολίθου χρώματος τεφροῦ ἢ πρασίνου, πάντα μᾶλλον ἢ ἧττον ἀμελῶς ἐξειργασμένα. Πλὴν τοῦ ὑπ' ἀρ. 12, τὰ λοιπὰ φέρουσι πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον ἐντομήν, ἐκ τῆς ὁποίας συνάγεται ὅτι προσεδένοντο κατά τινα τρόπον. Ἓν ὅμοιον λίθινον πρᾶγμα εὑρέθη καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Χαιρωνείας, παρεμφερῆ δὲ ὀστέϊνα καὶ ἐλεφάντινα καὶ ἀλαβάστρινα ἀπαντῶσι λίαν συχνὰ εἰς τοὺς προϊστορικοὺς τάφους τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξηγοῦνται ὡς ἐξαρτήματα ἢ καὶ πώματα φυσικῶν ἢ τυχαίων ὀπῶν δερματίνων ἀσκῶν [1].

Πίν. 43 ἀρ. 18-21. Ἄλλα τέσσαρα πράγματα ἀγνώστου χρήσεως. Τὸ ὑπ' ἀρ. 19 ὁμοιάζει ἐν μέρει πρὸς τὰ προηγούμενα, τὸ δὲ ὑπ' ἀρ. 21 εἶναι ἐκ μελανοῦ κάλλιστα λελειασμένου καὶ ἐστιλβωμένου λίθου καὶ πιθανὸν νὰ ἦτο κόσμημά τι [2].

Πίν. 43, 22. Πλακίδιον ἐκ πρασίνου στεατίτου φέρον δύο τρήματα, ἀπὸ τῶν ὁποίων κατέρχονται δύο αὔλακες πρὸς τὰ κάτω, δύο δὲ ἄλλαι μικρότεραι αὔλακες διευθύνονται λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω καὶ δεξιά· πέμπτη αὖλαξ ἀρχίζει ἀπὸ ἐντομῆς τῆς περιμέτρου κειμένης εἰς τὰ ἀριστερά. Αἱ αὔλακες αὗται ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως.

Πίν. 43, 23. Κυρτόκοιλον δισκάριον ἐκ σχιστολίθου μετὰ δύο τρημάτων εἰς τὴν περιφέρειαν. Ὅμοιον εὑρέθη καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Χαιρωνείας.

[1] Flinders Petrie and Quibell, Naqada and Ballas σ. 46 ἑξ. καὶ πίν. 62 ἀρ. 19. 28. De Morgan, Recherches sur les origines de l'Égypte II (1907) σ. 62.

[2] Ὅμοιον περίπου εἶναι τὸ παρὰ Petrie, ἔ. ἀ. πίν. 62, 20.

Πίν. 43, 24. Πλακίδιον ἐπίπεδον ἐκ μαλακοῦ πρασίνου σχιστολίθου φέρον δύο τρήματα εἰς τὰ ἄκρα. Εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον πλησίον τοῦ στερεοῦ.

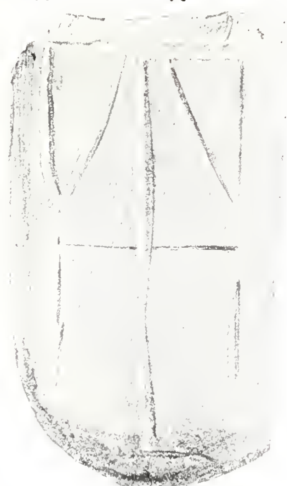
Πίν. 43, 25. Μικρὸν κόσμημα ἐκ σχιστολίθου μελανοτέφρου.

Πίν. 43 ἀρ. 26-30. Ψῆφοι περιδεραίων ἐκ λίθου μελανοῦ, κυλινδρικαὶ αἱ τέσσαρες, μία δὲ (ἀρ. 30) μᾶλλον τετράπλευρος. Ἀνήκουσιν εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Πίν. 43, 31. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἶναι ἐκ λίθου τεφροῦ καὶ ἔμελλεν ἴσως νὰ τρυπηθῇ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἐξάρτημα.

Τελευταῖον ἀπεικονίζω (εἰκ. 268 καὶ 269) δύο ἀκατέργαστα λίθινα πλακίδια φέροντα περίεργα ἐγχαράγματα καὶ τῶν ὁποίων τὸν προορισμὸν ἀγνοῶ.

Τὸ πρῶτον (εἰκ. 268) εἶναι ἐκ σχιστολίθου, αἱ πλάγιαι δ' αὐτοῦ πλευραὶ εἶναι ἀπεστρογγυλωμέναι καὶ ἔχει ὕψος ἢ μῆκος 0,10 μ., πλάτος δὲ 0,055 μ. Ἄνω ἔφερε δευτέραν ὁριζοντίαν γραμμὴν ἐγχάρακτον, ἐθραύσθη δὲ ἀκριβῶς εἰς τὴν γραμμὴν ταύτην. Εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Εἰκὼν 268.

Εἰκὼν 269.

Τὸ δεύτερον (εἰκ. 269) εἶναι ἐκ λίθου μελανοτέφρου καὶ ὡσαύτως κολοβὸν ἄνω, ἔχει δὲ ὕψος 0,08 μ. Τὰ ἐγχαράγματα αὐτοῦ εἶναι μᾶλλον ἐπιπόλαια, διακρίνονται δὲ ἄνω μὲν δύο τεθλασμέναι γραμμαὶ κείμεναι μεταξὺ δύο εὐθειῶν, κατωτέρω δὲ οἱονεὶ τρίγωνον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἔκτυπος κάθετος ταινία φέρουσα ἐπιμήκη ἐντομὴν (γυναικεῖον αἰδοῖον;). Εὑρέθη ὡσαύτως εἰς τὸ Σέσκλον, ἀλλ' εἰς τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ῥιπτόμενα χώματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΜΙΚΡΟΤΕΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΚ ΠΗΛΟΥ, ΟΣΤΩΝ, ΜΕΤΑΛΛΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΥΛΩΝ

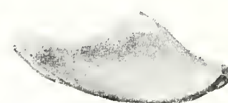
Α. Πήλινα.

1. Σφραγῖδες.

Εἰς τὸ Σέσκλον ἀνεκαλύφθησαν τέσσαρες πήλιναι σφραγῖδες, εἰς τὸ Διμήνιον δὲ οὐδεμία· τοῦτο φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ὅλως τυχαῖον. Διότι ἐκ τῶν τεσσάρων σφραγίδων τοῦ Σέσκλου μία (εἰκ. 270) εὑρέθη κατὰ τὸ μέσον τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα δὲν ἀπαντῶσι πλέον ἢ εἶναι σπανιώτατα. Ἡ δευτέρα (εἰκ. 271) εὑρέθη πρὸς τὸ μέσον τῆς μεσημβρινοανατολικῆς πλευρᾶς, παρ' αὐτὴν δ' ἀνεκαλύφθησαν τεμάχια γραπτῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 α καὶ ἓν ἄρτιον ἀγγεῖον, τὸ ὠμὸν εἰκ. 82. Ἡ τρίτη σφραγὶς (εἰκ. 272) ἔκειτο εἰς βάθος τριῶν περίπου μέτρων εἰς στρῶμα περιέχον γραπτὰ ἀγγεῖα τοῦ ῥυθμοῦ Α 3 ϐ, ἡ δὲ τετάρτη (εἰκ. 273) προέρχεται ἐκ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος. Οὕτω αἱ τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων σφραγίδων ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, μόνη δ' ἡ τετάρτη δύναται νὰ εἶναι σύγχρονος τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Διμηνίου.

Τὰ σχήματα τῶν σφραγίδων φαίνονται ἐκ τῶν εἰκόνων. Ἄλλας δὲ παρατηρήσεις ὀλίγας ἔχω νὰ προσθέσω.

Εἰκ. 270. Μῆκος 0,06 μ. Ὁ πηλὸς εἶναι χρώματος ῥυπαροῦ ὑποκιτρίνου, ἡ δ' ἐπιφάνεια λεία. Ἔχει ἐξοχὴν ἄτρητον, ἵνα λαμβάνηται. Ὁ τύπος

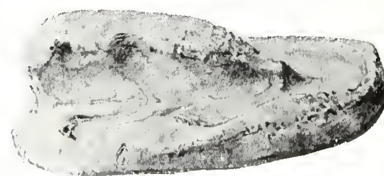

Εἰκὼν 270.

ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων παραλλήλων καμπύλων γραμμῶν.

Εἰκ. 271. Μῆκος 0,11 μ. Ὁ πηλὸς εἶναι κε-

Εἰκὼν 271.

ραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια τραχεῖα· ἔχει ὁμοίως ἄτρητον ἐπιμήκη ἐξοχὴν ἀντὶ λαβῆς. Τὰ ἐγχαράγματα

εἶναι βαθέα, ἀλλ' οὐχὶ ἐπιμεμελημένα, καὶ τὸ ποίκιλμα δὲ ἐξ ἀμελείας, ὡς φαίνεται, δὲν ἔγινε συμμετρικόν.

Εἰκ. 272. Ὁ πηλὸς καὶ ἡ ἐπιφάνεια ὡς εἰς τὴν προηγουμένην· ἔχει ἀπόφυσιν τετρημένην πρὸς

Εἰκὼν 272.

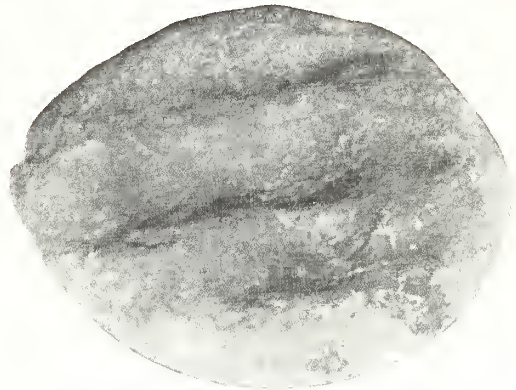
ἀνάρτησιν. Τὸ ποίκιλμα ἀπαντᾷ παρεμφερὲς καὶ ἐπὶ σφραγίδων ἐξ ἄλλων τόπων [1]. Ὑψ. 0,04 μ..

Εἰκ. 273. Ὁ πηλὸς εἶναι μελανός. Ἔχει ἀπόφυσιν ὡσαύτως τετρημένην. Τὸν τύπον ἀποτελοῦσιν ἐννέα στιγμαί. Ὑψ. 0,03 μ.

Εἰκὼν 273.

Σφραγῖδες τοῦ εἴδους τούτου ἀπαντῶσιν, ὡς γνωστόν, εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη, ὑποτίθεται δὲ ὅτι ἐτύπωνον δι' αὐτῶν οἱ τότε ἄνθρωποι ἐπὶ τοῦ σώματός των χρωματιστὰ κοσμήματα. Πιθανῶς δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐχρησίμευον καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος, τὰ ὁποῖα ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σ. 333) ἐν συναφείᾳ μετὰ τῶν τριπτήρων. Τὸ χρῶμα τοῦτο εἶναι ἀργιλλοῦχος γῆ περιέχουσα ὀξείδιον σιδήρου, ἐσώθη δὲ ἢ εἰς ἀμόρφους βώλους — τούτων τινὲς ἀνεκαλύφθησαν ἐντὸς μικροῦ πηλίνου ἀγγείου, ἄλλοι δὲ ἐντὸς θαλασσίου κογχυλίου — ἢ πεπλασμένη εἰς σχῆμα μικρῶν πλακουντίων, ὡς δεικνύουσιν αἱ εἰκ. 274. 275 (μέγ. 7 : 8). Ἡ πρώτη παριστᾷ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἑνὸς τῶν πλακουντίων, ἐπὶ τῆς ὁποίας διακρίνονται σαφῶς οἱ τύποι τῶν πλαττόντων δακτύλων, ἡ δὲ δευτέρα τὴν κάτω ἐπιφάνειαν ἄλλου πλακουντίου, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπέξεσαν κατά τινα τρόπον μόρια τῆς χρωστικῆς ὕλης καὶ οὕτω ἐσχηματίσθησαν ἐπ' αὐτῆς τὰ πυκνὰ ἐγχαράγματα. Τὰ πλακούντια ταῦτα εὑρέθησαν εἰς τὸ Σέσκλον εἰς στρῶμα ἐπιχώσεως τοιοῦτο, ὥστε δυνατὸν εἶναι ν' ἀνήκωσι καὶ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἀλλὰ τὸ θαλάσσιον κογχύλιον, τὸ περιέχον βώλους τοῦ αὐτοῦ χρώματος, ἀνεκαλύφθη παρὰ τὸν ἀρχαιότερον

Εἰκὼν 274.

Εἰκὼν 275.

[1] Πρβ. π. χ. Evans, Cretan Pictogr. σ. 67 καὶ 108.

πρῶτον περίβολον τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου, εἰς στρῶμα δηλονότι ἀσφαλὲς τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

2. *Σφονδύλια.*

Εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον ἀνεκαλύφθησαν ὑπὲρ τὰ 500 πήλινα σφονδύλια, εἰς τὴν δοκιμὴν δὲ τοῦ Πύργου 55 καὶ σχετικῶς ὀλίγα μόνον εἰς τὴν Μαρμάριανην. Εἰς τὸν πίνακα 44 ἀπεικονίσθησαν τὰ κυριώτερα σχήματα, προσέτι δὲ τὰ πλεῖστα τῶν δι᾽ ἐγχαράκτων ἢ ἐντύπων κοσμημάτων ποικιλλομένων σφονδυλίων, ἅτινα εἶναι περὶ τὰ εἴκοσι. Γραπτὰ κοσμήματα ἐπὶ οὐδενὸς ὑπάρχουσι.

Τὰ σφονδύλια πίν. 44 ἀρ. 1-11 ἔχουσι μορφὴν δισκαρίου, τοῦ ὁποίου τὸ πάχος εἶναι μέτριον (πρβ. ἀρ. 3 καὶ 11), ἀμφότεραι δ᾽ αἱ ἐπιφάνειαι συνήθως μὲν εἶναι ἐντελῶς ἐπίπεδοι, σπανιώτερον δὲ ὀλίγον τι κυρταί. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα καὶ κυρίως εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον αὐτοῦ, ἀπαντᾷ ὅμως πολλάκις καὶ εἰς τὸ στρῶμα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ἴσως ἡ χρῆσις τῶν δισκοειδῶν σφονδυλίων ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον· διότι οὔτε εἰς τοὺς τάφους οὔτε εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Μαρμάριανης εὗρον ἐγὼ τοιαῦτα. Ἐκ τῶν φερόντων κοσμήματα σφονδυλίων 14, ἤτοι τὰ τρία τέταρτα περίπου τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ, εἶναι τοῦ σχήματος τούτου, ἡ μορφὴ δὲ τῶν κοσμημάτων φαίνεται ἐκ τοῦ πίνακος. Αἱ τεθλασμέναι γραμμαὶ τῶν ἀρ. 3 καὶ 4 προφανῶς ἀναμιμνήσκουσι τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· ὡσαύτως τεθλασμένας γραμμὰς ἔχομεν ἐπὶ τῶν ἀρ. 1 καὶ 2, ἀλλ᾽ ἀμελέστερον ἐγκεχαραγμένας, ἀμελέστατα δὲ ἐπὶ τῶν ἀρ. 5. 6 καὶ 7. Τὰ ἀρ. 8 καὶ 9 σφονδύλια κοσμοῦνται δι᾽ εὐθειῶν γραμμῶν, τὰ δὲ ἀρ. 10 καὶ 11 διὰ μικρῶν τριγωνικῶν στιγμῶν.

Εἶπον ὅτι τῶν δισκοειδῶν σφονδυλίων αἱ δύο ἐπιφάνειαι εἶναι ἐνίοτε ὀλίγον κυρταί, τότε δὲ τὸ σχῆμα γίνεται φακοειδὲς περίπου. Ἄλλοτε πάλιν ἡ μὲν ἄνω ἐπιφάνεια εἶναι ὀλίγον κυρτή, ἡ δὲ κάτω μᾶλλον κοίλη· τοιοῦτο εἶναι τὸ σφονδύλιον ἀρ. 12, τὸ ὁποῖον κοσμεῖται δι᾽ εὐθειῶν γραμμῶν ἀκτινοειδῶς τεταγμένων.

Τῶν σφονδυλίων ἀρ. 13-16. 18 καὶ 21 τὰ σχήματα ἀπαντῶσι καὶ κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν. Τὰ κοσμήματα δὲ τοῦ μὲν ἀρ. 13 εἶναι πάλιν γραμμαὶ ἀκτινοειδῶς τεταγμέναι, τοῦ ἀρ. 14, ὅμοιον τοῦ ὁποίου εὑρέθη καὶ εἰς τὴν Μαρμάριανην, πυκναὶ μικραὶ ὀπαί, τοῦ ἀρ. 15 ἔντυποι κύκλοι εἰς στοίχους τεταγμένοι καὶ τοῦ ἀρ. 16 λεπταὶ ἐπιπόλαιαι γραμμαὶ συνδέουσαι τὰ δύο ἄκρα τοῦ τρήματος.

Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ τὸ μὲν ἀρ 19 ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ εἶναι τετράπλευρον περίπου, ἀλλ᾽ ἔχει τὰς γωνίας ἀπεστρογγυλωμένας· τὸ δὲ ἀρ. 17 διαφέρει ἀπὸ τῶν δισκοειδῶν τοῦ τύπου ἀρ. 1-11 κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι πολὺ παχὺ καὶ ἔχει διάμετρον σχετικῶς μικροτέραν· τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἀλλὰ κυρίως χαρακτηριστικὰ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἶναι τὰ ὑψηλὰ κωνικὰ (ἀρ. 20) καὶ τὰ ἀποτελούμενα ἐκ δύο κώνων, τῶν ὁποίων ὁ ἕτερος εἶναι βραχύτερος (ἀρ. 22. 23)· ταῦτα εὑρίσκονται καὶ εἰς τοὺς τάφους (πρβ. πίν. 5, 17).

3. *Πεσσοὶ σφενδονῶν.*

Ἀνωτέρω ὁμιλοῦντες περὶ τῶν λιθίνων πεσσῶν σφενδονῶν ἀνεφέραμεν, ὅτι ἀνεκαλύφθησαν πολὺ περισσότεροι πήλινοι. Ἐκ Σέσκλου ἔχομεν περὶ τοὺς 110, τὸ ὅλον πλῆθος αὐτῶν ὅμως ἦτο πολὺ μεγαλύτερον, διότι πολλοὶ ὄντες ὠμοὶ ἢ ἀτελῶς ὠπτημένοι διελύθησαν. Εἰς τὸ Διμήνιον εὑρέθησαν πολὺ ὀλιγώτεροι, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι συνειθίζοντο μᾶλλον κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· ἀληθῶς δ᾽ εὕρομεν εἰς τὸ Σέσκλον πλείστους ἐν σωρῷ ἐντὸς *τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ κεραμέως* (σ. 87). Τὸ σχῆμα αὐτῶν εἶναι ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν λιθίνων (εἰκ. 252. 253), τὸ δὲ μέγεθος ποικίλλει ἀπὸ 0,04 μ. ἕως 0,065 μ. καὶ τὸ βάρος ἀπὸ 35 ἕως 91 γραμμαρίων περίπου.

Εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὴν Μεσιανὴν Μαγοῦλαν εὑρέθησαν καὶ δύο ἢ τρεῖς πήλιναι σφαῖραι, αἵτινες ἕνεκα τοῦ μεγέθους των φαίνεται ὅτι εἶχον ὅμοιον προορισμόν.

Πεσσοὶ πήλινοι ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Χαιρωνείας, σφαῖραι δὲ πήλιναι εἰς

τὴν Ἑλβετίαν (¹), τὴν Jablanica τῆς Σερβίας (²), καὶ ἀλλαχοῦ. Αἱ τῆς Σερβίας ἔχουσι διάμετρον κατὰ μέσον ὅρον 0,05 μ. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὰς σφαίρας τῆς Ἑλβετίας ὁ Ferd. Keller (³) ὑπέμνησε χωρίον τοῦ Καίσαρος (De bello gall. V 43), εἰς τὸ ὁποῖον λέγεται, ὅτι οἱ Νέρβιοι, λαὸς κελτικός, ἔρριπτον διὰ τῶν σφενδονῶν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν ferventes fusili ex argilla glandes καὶ οὕτω ἔκαιον τὰς ἀχυροσκεπεῖς καλύβας αὐτῶν. Τὸ χωρίον τοῦτο δύναται ἴσως νὰ ἐξηγήσῃ, διατὶ οἱ θεσσαλικοὶ πεσσοὶ εἶναι συχνὰ τόσον μικροὶ καὶ ἐλαφροί, ὥστε δυσκόλως νὰ εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἁπλᾶ βέλη.

4. Ποικίλα.

Εἰκ 276. Σκεῦος ἔχον σχῆμα κολούρου πυραμίδος· ὅμοια ἀνεκαλύφθησαν πλείονα, ἀνήκουσι δὲ πάντα εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἡ ὄπτησις αὐτῶν εἶναι ἐπαρκής, ἂν καὶ οὐχὶ πολὺ ἰσχυρά, ὕψος δ' ἔχουσιν ἀπὸ 0,11 μ. ἕως 0,13 μ. περίπου καὶ φέρουσιν εἰς τὸ μέσον τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὀπὴν ἔχουσαν βάθος 0,04 μ. ἕως

Εἰκὼν 276.

0,09 μ., διάμετρον δὲ 0,017 μ. ἕως 0,025 μ. Τὸ ἐνταῦθα ἀπεικονισθὲν ἔχει ὀπὴν καὶ εἰς μίαν τῶν πλευρῶν φθάνουσαν μέχρι τοῦ κέντρου περίπου τοῦ σκεύους, ἄλλο δὲ φέρει ἀνὰ μίαν ὀπὴν εἰς δύο ἀντιθέτους πλευράς. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια εἶναι ἢ ἐπίπεδος ἢ ὀλίγον κοίλη. Τὴν χρῆσιν αὐτῶν δὲν γνωρίζω, μοὶ φαίνεται ὅμως βέβαιον, ὅτι εἰς τὴν ὀπὴν τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐστηρίζετο τὸ ἄκρον ῥάβδου. Τέσσαρα τοιαῦτα σκεύη ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸν θάλαμον 3 τοῦ διπλοῦ μεγάρου τοῦ Σέσκλου.

Εἰκ. 277. Κωνικὸν σῶμα ἐκ πηλοῦ ὠμοῦ ὕψους

Εἰκὼν 277.

0,13 μ. φέρον ἄνω ὁριζόντιον διαμπερὲς τρῆμα. Ἀνήκει εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

Εἰκ. 278 καὶ 279. Δύο *κουβαρίστραι* σχήματος πλήρους κυλίνδρου, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα εὐρύνονται βαθμηδόν. Ἀνεκαλύφθησαν πολλαὶ ὅμοιαι εἰς

Εἰκὼν 278.

Εἰκὼν 279.

τὰ στρώματα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ὕψος δ' ἔχουσιν ἀπὸ 0,03 μ. ἕως 0,09 μ.

Εἰκ. 280-282. Μέγεθος 1 : 2. Τρία κολοβὰ πράγματα ἔχοντα σχῆμα ἀγκύρας. Τὸ εἰκ. 281

Εἰκὼν 280.

φέρει ὁριζόντιον τρῆμα εἰς τὸ ἄνω ἄκρον, ὅμοιον δὲ πρέπει νὰ εἶχε καὶ τὸ εἰκ. 282, ἐνῷ τὸ εἰκ. 280 εἶχε τὸ τρῆμα πιθανῶς εἰς τὸ μέσον περίπου. Τὴν

(¹) Heierli, Urgeschichte der Schweiz, σ. 354.

(²) Vassits, Neolith. Station von Jablanica (Ἀπόσπασμα ἐξ Archiv für Anthropologie, τόμ. XXVII) σ. 41.

(³) Heierli, ἔ. ἀ.

χρῆσιν αὐτῶν ἀγνοῶ. Εὑρέθησαν πέντε εἰς τὸ Σέσκλον εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως καὶ εἶναι βεβαίως τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Εἰς τὸ Διμήνιον

Εἰκὼν 281.

Εἰκὼν 282.

καὶ τὴν Μαρμάριανην οὐδὲν ὅμοιον ἀνεκαλύφθη, ἀλλ' ἐκ Παγασῶν μνημονεύει ἓν ὁ Wolters[1].

Εἰκ. 283. 284. Δύο μικρὰ σκεύη ἐκ Μαρμάριανης ἔχοντα μῆκος μὲν 0,082 μ., πλ. δὲ 0,05 μ. καὶ 0,055 μ. Ἀνεκαλύφθησαν αὐτόθι ἄλλο ἓν ἄρτιον καὶ τέσσαρα κολοβά. Πάντα εἶναι τετράπλευρα

Εἰκὼν 283.

περίπου καὶ ἔχουσι περιχείλωμα περὶ τὰς τρεῖς πλευράς, πλὴν τῆς προσθίας, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς φέρουσι μικρὰν τοξοειδῆ λαβήν. Ἐκ τῶν ἑπτὰ παραδειγμάτων τὰ πέντε εἶναι ἐν μέρει μελανὰ ἐκ καπνοῦ, ὡς ἐὰν ἐτίθεντο ἐπὶ πυρός. Εἰς

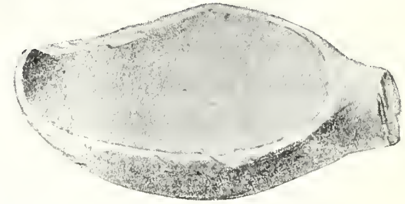
Εἰκὼν 284.

τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον οὐδὲν ὅμοιον εὑρέθη.

Εἰκ. 285. Κοχλιάριον συνήθους σχήματος, τοῦ ὁποίου λείπει ἡ λαβή. Μῆκ. 0,075 μ.

Εἰκ. 286. Περίεργον μικρογραφικὸν σκεῦος παριστῶν τράπεζαν ἢ βάθρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖνται τρία φιαλοειδῆ ἀγγεῖα. Εἶναι ἀμελῶς εἰργασμένον, ὡς ἐὰν παίζων τις ἔπλασεν αὐτό. Ὕψ. 0,052.

(¹) Ath. Mitt. 1889 σ. 266. Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν ἀνεκαλύφθη τι, πλείονα δ' ἄλλα εὗρεν ὁ ἔφορος Σωτηριάδης κατὰ τὴν Σχιστὴν ὁδὸν τῆς Φωκίδος.

Εἰκὼν 285.

Εὑρέθη πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου καὶ ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα.

Εἰκὼν 286.

Εἰκ. 287. Ἐλλειψοειδὲς πλακίδιον μετὰ δύο τρημάτων εἰς τὰ ἄκρα· εἶναι καλῶς ὠπτημένον καὶ ἔχει τὴν μὲν τῶν ἐπιφανειῶν ἐπίπεδον, τὴν δ' ἑτέραν ὀλίγον κυρτήν. Μῆκος 0,105 μ., πλάτος 0,07

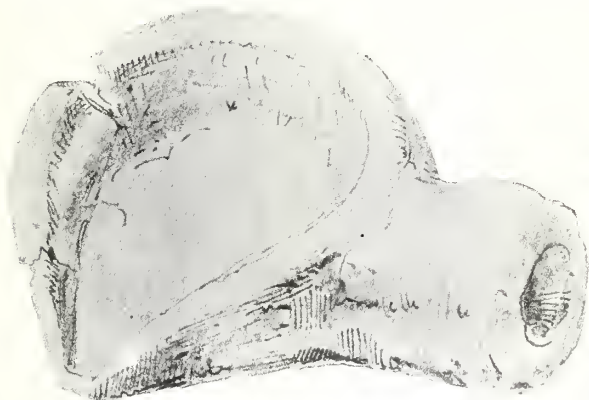

Εἰκὼν 287.

μ. Ἓν ἄλλο ὅμοιον πλακίδιον ἔχει μῆκος 0,078 μ. καὶ πλάτος 0,035 μ., τρίτον δὲ κολοβὸν ἦτο μεγαλύτερον κατά τι τοῦ ἐν εἰκ. 287. Καὶ τὰ τρία ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Σέσκλον εἰς ἀμφίβολον ἐπίχωσιν. Ὡς πρὸς τὴν χρῆσίν των δὲ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἦσαν *χειρασπίδια* τοξοτῶν, ἀλλὰ

τὸ πρᾶγμά μοι φαίνεται ἀμφίβολον. Τὸ σχῆμα εἶναι ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ πλακιδίου πίν. 43, 24.

Εἰκ. 288. Χοάνη ἐκ πηλοῦ ἀναμεμιγμένου μετὰ λειψάνων ὀργανικῶν οὐσιῶν — πιθανῶς κόπρου ζώου. Τὰ χείλη καὶ τὰ τοιχώματα αὐτῆς εἶναι παχέα καὶ διερρωγότα, ἔχει δὲ προχοὴν καὶ μικρὰν αὐλοειδῆ λαβήν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήρχετο ξύλι-

Εἰκὼν 288.

νος στειλεός. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας σώζονται ἴχνη σκωρίας χαλκοῦ. Μῆκος 0,14 μ. Εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς βάθος 1,10 μ. καὶ πλησίον τοῦ μέρους, ἔνθα ἀνεκαλύφθησαν αἱ λίθιναι μῆτραι, αἵτινες ὅμως ἔκειντο ὑψηλότερον (σ. 334 ἑξ.).

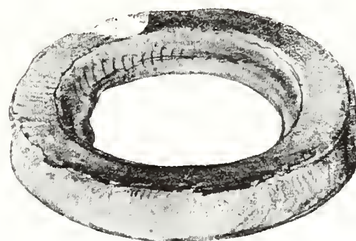
Εἰκ. 289. Ἐξάρτημα ἔχον μορφὴν σταφυλῆς· ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Μαρμάριανην βαθύτερον τοῦ

Εἰκὼν 289.

πυθμένος ἑνὸς τῶν θολωτῶν τάφων τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανός, ἡ δὲ ὄπτησις ἀτελής. Ὑψ. 0,11 μ.

Εἰκ. 290. Παχὺς δακτύλιος (μέγεθος 2 : 3), ὅστις ἐχρησίμευε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς βάσις ἀπόδων ἀγγείων.

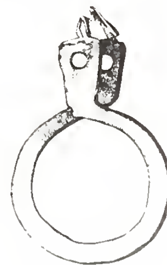
Εἰκὼν 290.

Προσέτι ἀναφέρω, ὅτι ***κουβαρίστραι*** ὅμοιαι πρὸς τὴν ἐκ τάφου 7 (εἰκ. 31), ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ ἀνώτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου· κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰς ***κουβαρίστρας*** τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (εἰκ. 278 καὶ 279) εἶναι πᾶσαι τετρημέναι κατὰ τὸν ἄξονα καὶ πολὺ ἐπιμελέστερον ἐκείνων ἐξειργασμέναι (1). Ὡσαύτως εὑρέθησαν εἰς τὸ Σέσκλον κύλινδροί τινες ἐξ ὠμοῦ πηλοῦ περιέχοντος, ὡς φαίνεται, καὶ ἄχυρα, τετρημένοι δὲ ὁμοίως κατὰ τὸν ἄξονα· μῆκος ἔχουσι 0,08 μ. ἕως 0,20 μ., ἀνήκουσι δὲ καὶ οὗτοι εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα (2).

Β. Μετάλλινα.

1. Χρυσᾶ.

Τὸ ἐξάρτημα εἰκ. 291 ἔχει ὕψος 0,033 μ. καὶ εἶναι ἐκ χρυσοῦ ἐσφυρηλατημένου ἐλάσματος· μετὰ τὴν σφυρηλάτησιν δὲ αἱ περιφέρειαι αὐτοῦ

Εἰκὼν 291.

— ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ — ἐλειάνθησαν διὰ

(1) Ὅμοια σκεύη εἶναι γνωστὰ καὶ ἐκ τῆς Φυλακωπῆς τῆς Μήλου καὶ ἐκ τοῦ Ἰλίου.

(2) Τοιούτους κυλίνδρους εὗρεν ὁ Schliemann εἰς τὸν Ὀρχομενόν, ἕνα δὲ ἄλλον δημοσιεύει ὁ Zahn ἐκ Θήρας (Hiller von Gärtringen, Thera III σ. 42) καὶ ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ἦσαν ἁπλοῖ βῶλοι πηλοῦ, τοὺς ὁποίους ἔμελλε νὰ κατεργασθῇ ὁ κεραμεύ·

τριδῆς, καθ' ὃν τρόπον ἐλειαίνοντο καὶ τὰ λίθινα ἐργαλεῖα καὶ κοσμήματα. Τὰ δύο ἄκρα εἶναι ὀλίγον πλατύτερα καὶ φέρουσιν ἀνὰ ἓν τρῆμα, προεκτείνονται ὅμως εἰς στενότατα καὶ λεπτότατα φυλλάρια. Τὸ σχῆμα εἶναι παρεμφερὲς πρὸς τὸ τοῦ λιθίνου ἐξαρτήματος πίν. 43, 8.

Τὸ κόσμημα τοῦτο ἀνεκαλύφθη πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου εἰς βάθος 2 μ. περίπου, πλησίον δ' αὐτοῦ ἔκειντο τεμάχια γραπτῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α, ὥστε ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἔκτοτε ἄρα ἦτο γνωστὸς ὁ χρυσὸς — ἂν καὶ βεβαίως πολὺ σπάνιος —, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲ ἦτο τὸ πρῶτον εἰς τὴν Θεσσαλίαν γνωστὸν γενόμενον μέταλλον.

Κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ὁ χρυσὸς φαίνεται ὅτι ἦτο ὡσαύτως σπάνιος καὶ ὅτι μόνον ὀλίγον πρὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἔγινε συχνότερος. Διότι οἱ τάφοι ἀρ. 7. 25. 61, εἰς τοὺς ὁποίους εὑρέθησαν χρυσᾶ ἢ ἐπίχρυσα κτερίσματα, εἶναι βεβαίως ἐκ τῶν νεωτάτων προμυκηναϊκῶν.

2. *Ἀργυρᾶ.*

Ἄργυρος εὑρέθη μόνον εἰς τοὺς τάφους, ἀλλ' ἀπαντᾷ εἰς τούτους συχνότερον τοῦ χρυσοῦ· διότι ἐννέα τάφοι περιεῖχον ἀργυρᾶ κτερίσματα, ἤτοι κρίκους τῆς κόμης καὶ ψήφους ὅρμων ἢ περιδεραίων. Ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τοὺς τάφους τῶν νήσων κατὰ τὴν κυκλαδικὴν ἐποχὴν ὁ ἄργυρος εἶναι πολὺ συχνός, ἐνῷ ὁ χρυσὸς σπανιώτατα ἀπαντᾷ.

3. *Χαλκᾶ.*

Κατὰ τὸ κέντρον περίπου τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἀνεκαλύφθησαν εἰς βάθος 1,60 μ. δύο σφηνοειδεῖς χαλκαῖ ἀξίναι (εἰκ. 292 καὶ 293), αἵτινες ἔκειντο πλησίον ἀλλήλων καὶ παρὰ τὸν τοῖχον οἰκίας τινὸς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἡ πρώτη ἔχει μῆκος 0,142 μ., μέγιστον πλάτος 0,043 μ. καὶ μέγιστον πάχος 0,02 μ. Ἡ πτέρνα αὐτῆς εἶναι ἀνώμαλος καὶ ἔχει μικρὰν κοιλότητα, ἀλλὰ δὲν εἶναι βεβλαμμένη· διότι ἡ ἀνωμαλία καὶ ἡ κοιλότης ὑπῆρχον ἀπὸ τῆς χύσεως. Τῆς ἑτέρας τὸ μῆκος εἶναι 0,168 μ., τὸ μέγιστον πλάτος 0,048 μ. καὶ τὸ μέγιστον πάχος 0,019 μ. Ἡ τομὴ αὐτῶν εἶναι τετράπλευρος, ὅλον τὸ σχῆμα δὲ φαίνεται ἀπομιμούμενον τὸ τῶν λιθίνων ἀξινῶν τοῦ τρίτου τύπου. Ἡ ὁμοιότης πρὸς ἐκείνας γίνεται καταφανὴς μάλιστα ἐκ τῆς παραβολῆς τῆς εἰκ. 292 πρὸς τὴν εἰκ. 237, ἀποδεικνύει δέ, ὅτι αἱ δύο χαλκαῖ ἀξίναι τοῦ Σέσκλου κεῖνται ἐγγύτατα τῶν λιθίνων. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ τὸ ὅτι ἀμφότεραι εἶναι κατεσκευασμέναι ἐκ χαλκοῦ σχεδὸν τελείως καθαροῦ· διότι κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Ζέγγελη (ἴδε σ.

Εἰκὼν 292.

135 σημ. 1) περιέχουσιν ἡ μὲν εἰκ. 292: χαλκοῦ 99, κασσιτέρου 0,17, ψευδαργύρου ἴχνη, σιδήρου ἴχνη, ὀξυγόνου 0,83· ἡ δὲ εἰκ. 293: χαλκοῦ 99,6, ψευδαργύρου ἴχνη, σιδήρου ἴχνη, ἀργίλλου ἴχνη, ὀξυγόνου 0,40.

Εἶπον, ὅτι αἱ ἀξίναι αὗται εὑρέθησαν κείμεναι παρὰ τὸν τοῖχον οἰκίας τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι τυχαίως ἀπωλέσθησαν ὁμοῦ, ὑποθέτω ὅτι ἐπίτηδες ἐχώσθησαν ὑπὸ τὴν γῆν, κατόπιν δὲ ἢ ἐλησμονήθησαν ἢ — ὅπερ πιθανώτερον — ὁ κρύψας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ αὐ-

τάς. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ ἡ εὕρεσις αὐτῶν εἰς στρῶμα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον δύναται καὶ ἄλλως νὰ ἑρμηνευθῇ· διότι δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι αἱ δύο ἀξῖναι εἶναι ἀρχαιότεραι τῆς καταστροφῆς τῶν νεολιθικῶν ἀκροπόλεων τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου, ἴσως δὲ ἀκριβῶς ἡ καταστροφὴ ἐκείνη ἔγινεν αἰτία νὰ καταχωσθῶσιν. Ἐὰν τοῦτο

Εἰκὼν 293.

οὕτω συνέβη, συνάγεται, ὅτι ἤδη πρὸ τῆς ἀρχῆς τῆς νέας περιόδου, τὴν ὁποίαν ὠνομάσαμεν χαλκοῦν αἰῶνα (ἴδε ἀνωτ. σ. 14), οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τοῦ Σέσκλου εἶχον γνωρίσει τὸν καθαρὸν χαλκόν· ἀλλὰ βεβαίως τὸ νέον μέταλλον ἀκόμη δὲν εἶχεν ἀσκήσει ἐπίδρασίν τινα ἐπὶ τὸν βίον αὐτῶν, ὡς οὐδ᾽ ὁ πολὺ πρότερον γνωστὸς χρυσός.

Πλὴν τῶν ἀξινῶν ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου τρεῖς ὀπεῖς ἢ στικτήρια, ἐκ τῶν ὁποίων δύο, μήκους 0,087 μ. καὶ 0,067 μ., ἀπεικονίσθησαν πίν. 4, ἀρ. 4 καὶ 5, πρὸς δὲ τούτοις μία κολοβὴ βελόνη.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ Διμηνίου εὑρέθη μόνον μικρὸν τεμάχιον στρογγύλου σύρματος.

Πλείονα εἶναι τὰ εἰς τοὺς τάφους ἀνακαλυφθέντα χαλκᾶ πράγματα, ἐγχειρίδια, μαχαίρια, λόγχη, σμίλη, λαβίδες, κρίκοι, σωλῆνες καὶ ψῆφοι ὅρμων κ. ἄ. Ὅτι ταῦτα ἢ πολλὰ ἐξ αὐτῶν κατεσκευάσθησαν εἰς τὸ Σέσκλον, εἶναι πολὺ πιθανόν· διότι αἱ μῆτραι καὶ ἡ χοάνη μαρτυροῦσιν, ὅτι ἠσκεῖτο ἐνταῦθα ἡ χαλκευτική. Τὰ ἐκ τῶν τάφων ὅπλα εἶναι ὑστερώτερα τῶν δύο ἐκ καθαροῦ χαλκοῦ ἀξινῶν, καθόλου ὅμως καὶ ταῦτα εἶναι πολὺ ἀρχαϊκά· τὰ ἐγχειρίδια καὶ μαχαίρια εἶναι πολὺ μικρά, τοῦ πίν. 4, 11 τὸ σχῆμα εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τῶν τάφων τῶν Κυκλάδων καὶ ἐκ τῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν, ἀλλὰ τὸ θεσσαλικὸν παράδειγμα εἶναι τὸ ἐλάχιστον πάντων· ὁμοίως εὑρέθη, ὡς εἴπομεν (σ. 147), εἰς ἕνα ἐκ τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν τεμάχιον λόγχης τοῦ σχήματος πίν. 4, 10 [1], ἀλλ᾽ εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ τύπος οὗτος ἦτο ἀπηρχαιωμένος πλέον καὶ μόνον μεμονωμένα παραδείγματα αὐτοῦ ἐσῴζοντο εἰς τὰς οἰκογενείας· διότι εἰς τοὺς αὐτοὺς τάφους ἀπαντῶσιν ἤδη πλείονες λόγχαι τοῦ μετ᾽ αὐλῶν τύπου. Καθόλου δέ, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅπλων, πειθόμεθα, ὅτι οἱ τάφοι τοῦ Σέσκλου εἶναι οὐχὶ ὀλίγον ἀρχαιότεροι τῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν.

4. Μολύβδινα.

Εἰς τοὺς τάφους οὐδὲν μολύβδινον πρᾶγμα εὑρέθη, ἐκ τῆς ἐπιχώσεως δὲ τῶν δύο ἀκροπόλεων ἔχομεν ἕνα ἀμφίστομον πέλεκυν, ὅστις ἔκειτο ὑπεράνω τοῦ θαλάμου 3 τοῦ διπλοῦ μεγάρου τοῦ Σέσκλου, εἰς βάθος 0,30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας. Ὁ πέλεκυς οὗτος ἔχει μῆκος 0,15 μ. καὶ πλάτος 0,054 μ., ἐχύθη δ᾽ εἰς μήτραν ὁμοίαν πρὸς τὴν εἰκ. 264 καὶ εἶναι καταφανὴς ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν στενῶν πλευρῶν ἡ ῥαφή, ἥτις προέρχεται ἐκ τοῦ ἁρμοῦ τῶν δύο ἡμίσεων τῆς μήτρας. Τὸ διὰ τὸν στειλεὸν τρῆμα ἔχει διάμετρον μόνον 0,012 μ. καὶ αἱ κόψεις εἶναι ἀμβλεῖαι, ἐπ᾽ ἀμφοτέρων δὲ τῶν ὄψεων ὑπάρ-

[1] Ὁμοία λόγχη ἀνεκαλύφθη νῦν ὑπὸ τοῦ Dörpfeld καὶ εἴς τινα προμυκηναϊκὸν τάφον τῆς Λευκάδος.

χουσι βλάβαι, αἵτινες ὀφείλονται πιθανῶς εἰς φυσαλλίδας σχηματισθείσας κατὰ τὴν χύσιν. Ὡς πρὸς τὴν πρακτικὴν χρῆσιν τοῦ ἐργαλείου δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ἴσως δὲ ὑπὸ τοιαύτην μορφὴν ἐπωλεῖτο ὁ μόλυβδος.

Γ. Ὀστέϊνα.

Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι μέγας, ἀνεκαλύφθησαν δὲ τὰ πλεῖστα μὲν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου, ἄλλα δ' εἰς τὸ Διμήνιον, τὸν Πύργον καὶ τὴν Μαρμάριανην. Τὰ εἴδη καὶ αἱ ποικιλίαι αὐτῶν φαίνονται ἐκ τῶν φωτοτυπικῶν πινάκων 45-47, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεικονίζονται τὰ κυριώτερα δείγματα, κατεσκευασμένα δ' εἶναι τὰ μὲν ἐκ τῶν ὀστῶν διαφόρων ζώων — ἰδίᾳ προβάτων καὶ αἰγῶν πιθανῶς —, τὰ δ' ἐκ κεράτων ἐλάφου.

Πίν. 45 ἀρ. 1-7. Διάφοροι τύποι αἰχμηρῶν ἐργαλείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν εἰς μόνον τὸ Σέσκλον περὶ τὰ 90. Τὰ πλεῖστα βεβαίως ἐχρησίμευον ὡς ὀπεῖς πρὸς διατρύπησιν δερμάτων ἢ ἄλλων πραγμάτων· ἐὰν μετεχειρίζοντό τινα ἐξ αὐτῶν καὶ ὡς ἐγχειρίδια ἢ ὡς αἰχμὰς βελῶν καὶ ἀκοντίων, δὲν εἶναι βέβαιον. Ἀπαντῶσιν εἰς πάντα τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου.

Πίν. 45 ἀρ. 8-12. Καὶ ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος μέχρι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, πιθανῶς δ' ἐχρησίμευον ὡς στιλβωτήρια καὶ ἕνεκα τούτου τὸ ἄκρον αὐτῶν εἶναι στιλπνὸν ἐκ τῆς συχνῆς τριβῆς. Ἐκ Σέσκλου ἔχομεν περὶ τὰ 40 τοιαῦτα ἐργαλεῖα, ὅμοια δ' εὑρέθησαν καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας καὶ εἰς τὴν Κνωσόν.

Πίν. 45 ἀρ. 13-15. Τὰ δύο πρῶτα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Σέσκλον εἰς στρῶμα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ὁμοῦ μεθ' ἓξ ἄλλων, τὸ δὲ ἀρ. 15 προέρχεται ἐκ Μαρμάριανης, ἔνθα εὑρέθησαν πλείονα τοῦ αὐτοῦ σχήματος· ἀνήκουσιν ἄρα πάντα εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Τὰ ἐκ Σέσκλου ἔχουσι τὸ ἓν ἄκρον ἀνοικτόν, τὸ δ' ἕτερον κλειστόν, ἐνῷ τὰ ἐκ Μαρμάριανης εἶναι σωλῆνες ἀνοικτοὶ ἀμφοτέρωθεν. Ἐπί τινων φαίνεται, ὅτι ἡ φυσικὴ κοιλότης τοῦ ὀστοῦ ἐπίτηδες ηὐρύνθη, ἐκ τούτου δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐνεπηγνύετο εἰς αὐτὴν αἰχμή τις ἢ ἄλλο ἐργαλεῖον [1].

Πίν. 45, 16. Τμῆμα ἐκ τῆς κορυφῆς κέρατος ἐλάφου. Μικρὸν μέρος τῆς ἄκρας ἀπεκόπη ἐπίτηδες ὀλίγον λοξῶς καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς τομῆς εἶναι πολὺ λεία. Τὸ παχύτερον ἄκρον φαίνεται ὅτι ἐθραύσθη καὶ ὅτι ἀρχικῶς τὸ ἐργαλεῖον ἦτο ὀλίγον μακρότερον. Ἴσως ἐχρησίμευε πρὸς ἀπόσπασιν διὰ πιέσεως λεπίδων ὀψιανοῦ ἢ πυρίτου ἀπὸ τῶν κορμῶν [2].

Πίν. 45 ἀρ. 17. 18 καὶ πίν. 46 ἀρ. 1. 2. Τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ πλευρῶν μεγαλυτέρων ζώων, πιθανῶς βοῶν· καί τινα μὲν ἐποιήθησαν ἐκ τῆς ἀκεραίας πλευρᾶς τοῦ ζώου καὶ σώζουσι τὴν φυσικὴν καμπυλότητα αὐτῆς, ἄλλα δὲ εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ τοῦ ἡμίσεος τῆς πλευρᾶς διχοτομηθείσης κατὰ τὸ πάχος αὐτῆς καὶ ταῦτα εἶναι λεπτὰ καὶ ἐπίπεδα. Τὰ πρῶτα ἔχουσι συχνὰ τὸ ἓν ἄκρον ἢ καὶ ἀμφότερα ἀποτετμημένα (πίν. 45, 18), ἐκ τῶν ἄλλων δέ τινα φέρουσιν εἰς τὸ ἓν ἄκρον τρῆμα πρὸς ἀνάρτησιν (πίν. 46 ἀρ. 1. 2). Περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν οὐδὲν εἶναι βέβαιον, φαίνεται ὅμως ὅτι ἦσαν καὶ ταῦτα στιλβωτήρια. Ἀπαντῶσιν ἤδη εἰς τὸ στρῶμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω, ἐὰν δὲν ἐξηκολούθησαν νὰ τὰ μεταχειρίζωνται καὶ κατὰ τὸν χαλκοῦν.

Πίν. 46, 3. Ὅμοιον πρὸς τὰ προηγούμενα ἐργαλεῖον ἐκ διχοτομηθείσης πλευρᾶς ζώου, ἀλλὰ στενότερον καὶ λεπτότερον.

Πίν. 46. 4. Σμίλη ἐξ ὀστοῦ κνήμης, πιθανῶς, προβάτου ἢ αἰγός· ἄνω φέρει τρῆμα πρὸς ἀνάρτησιν.

Πίν. 46 ἀρ. 5-7. Τρία τεμάχια κρίκων κατεσκευασμένων ἐκ τῶν θυρῶν κοινῶν ὀστρέων (ostrea edulis). Ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν ἀμφίβολον ἐπίχωσιν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου καὶ δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, ἐὰν ἀνήκωσιν εἰς τὴν νεωτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἢ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα· φαίνεται δ' ὅτι ἐφοροῦντο ὡς ψέλια ἢ ἐξαρτήματα [3].

[1] Πρβ. Mon. antichi dei Lincei 1899 σ. 595, εἰκ. 72, ἔνθα ἀπεικονίζεται ὅμοιον αὐλοειδὲς ὀστοῦν φέρον εἰσέτι χαλκῆν αἰχμὴν ἐμπεπηγμένην εἰς τὸ ἓν ἄκρον.

[2] Πρβ. S. Müller, Nordische Altertumskunde I σ. 184 ἑξ.

[3] Ὅμοια ψέλια ἐκ κογχυλίων ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἴδε Forrer, Ueber Steinzeit-Hockergräber σ. 37 ἑξ. De Morgan, Recherches sur les origines de l'Égypte, 1897, σ. 60 εἰκ. 122.

Πίν. 46, 8. Σπάθη μετὰ λαβῆς κολοβῆς. Εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς στρῶμα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Πίν. 46 ἀρ. 9. 10. Ταῦτα ἦσαν ἐργαλεῖα ὅμοια πρὸς τὰ πίν. 45 ἀρ. 8-12, ἔχουσιν ὅμως τὰς λαβὰς κεκοσμημένας διὰ γλυπτῶν δακτυλίων. Τὸ ἀρ. 10 εὑρέθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου πλησίον τοῦ στερεοῦ καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Πίν. 46, 11. Ἀγνώστου χρήσεως πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνω ἥμισυ εἶναι λεπιδοειδές, ἀλλὰ κολοβόν, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ κοσμεῖται ὑπὸ γλυπτῶν δακτυλίων· εἰς τὸ μέσον φέρει τρῆμα. Εὑρέθη ὡσαύτως εἰς τὸ Σέσκλον εἰς στρῶμα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Πίν. 46 ἀρ. 12. 13. Δύο ὀδόντες ζώων φέροντες τρῆμα, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐφοροῦντο ὡς ἐξαρτήματα ἢ περίαπτα. Ὁ ἀρ. 12 εἶναι λύκου καὶ εὑρέθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σέσκλου, ὁ ἄλλος εἶναι κάπρου, εὑρέθη δὲ εἰς τὸν Πύργον. Ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὰ στρώματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔκειντο, περιεῖχον καὶ πράγματα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Πίν. 46 ἀρ. 14-16. Τρία *σφονδύλια*, ἅτινα ἀπεκόπησαν, διὰ πριονίου πιθανῶς, ἀπὸ τῶν κεφαλῶν τῶν μηριαίων ὀστῶν μεγάλων ζώων. Τὰ ἀρ. 14 καὶ 15 εἶναι ἡμισφαιρικὰ περίπου, τὸ δ' ἀρ. 16 ἀμφοτέρωθεν ἐπίπεδον, διότι τούτου ἀπετμήθη διὰ πριονίου καὶ ἡ κορυφή. Εἰς τὸ κέντρον φέρουσι πάντα κάθετον τρῆμα, τοῦ δ' ἀρ. 15 καὶ ἡ κυρτὴ ἐπιφάνεια καὶ ἡ ἐπίπεδος εἶναι λεῖαι καὶ στιλπναὶ ἐκ τριβῆς. Διάμετρον ἔχουσι 0,046 μ., 0,041 μ., καὶ 0,045 μ., ἀνεκαλύφθησαν δὲ εἰς τὸ Σέσκλον, εἰς τὸ στρῶμα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος [1].

Τὰ εἰς τὸν ἑπόμενον πίνακα ἀπεικονισμένα ἐργαλεῖα εἶναι πάντα ἐκ κεράτων ἐλάφων κατεσκευασμένα.

(¹) Τρία ὅμοια **σφονδύλια** εὑρέθησαν καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Βαυαρῶν, τὰ μὲν δύο ἀμφοτέρωθεν ἐπίπεδα ὡς τὸ ἀρ. 16, τὸ δὲ τρίτον κυρτεπίπεδον ὡς τὰ ἀρ. 14 καὶ 15, ἀλλ' ἄτρητον. Ἄλλα δέ τινα ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ἐκ Σικελίας ὁ A. Mosso (Femori umani usati come collane od amuleti ἐν Atti della R. Accad. delle Scienze di Torino vol. XLII), κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ὁποίου ἀπεκόπησαν ἀπὸ ἀνθρωπίνων ὀστῶν καὶ ἐφοροῦντο ὡς περιδέραια ἢ περίαπτα.

Πίν. 47 ἀρ. 1. 2. 5. 12 εἶναι πιθανώτατα κεφαλαὶ ῥοπάλων, αἵτινες εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀποκοπέντων κλάδων ἔφερον ἐμπεπηγμένας λιθίνας ἢ ὀστεΐνας αἰχμὰς καθιστώσας τὰ πλήγματα τῶν ῥοπάλων μᾶλλον ἐπικίνδυνα. Αἱ αἰχμαὶ δὲν ἐσώθησαν, ἀλλὰ τὰ ὑπολειπόμενα τμήματα τῶν κλάδων εἶναι ἐπίτηδες τετρυπημένα (πρβ. μάλιστα ἀρ. 2 καὶ 5), τῶν ὀπῶν δὲ τούτων ὁ σκοπὸς δὲν δύναται, νομίζω, νὰ ἦτο ἄλλος. Αἱ ἀρ. 1. 2. 12 εὑρέθησαν εἰς τὸ Σέσκλον, ἡ δὲ ἀρ. 5 ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας εἰς ἐλάχιστον βάθος, καὶ περὶ τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἰσχύει ὅ,τι καὶ περὶ τῆς τῶν ὀδόντων πίν. 46 ἀρ. 12. 13.

Πίν. 47 ἀρ. 3. 6. 7. 10. 13 εἶναι σφυροειδῆ ἐργαλεῖα, ἅτινα ἔχουσι τὴν ἐπιφάνειαν μᾶλλον ἢ ἧττον στιλπνὴν ἐκ τῆς χρήσεως. Εὑρέθησαν τὰ μὲν ἀρ. 6. 7. 13 εἰς τὸ Σέσκλον, εἰς τὸ ἀνώτερον στρῶμα τῆς ἐπιχώσεως, τὰ δὲ ἀρ. 3 καὶ 10 εἰς τὴν Μαρμάριανην, καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Εἰκασίαν τινὰ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἴδε εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου.

Πίν. 47, 4. Τμῆμα κέρατος ἐλάφου μετὰ δύο κλάδων, οἵτινες ἀποκοπέντες καὶ πελεκηθέντες ἔγιναν ἱκανῶς ὀξεῖς. Ἴσως εἶναι ὅπλον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐργαλεῖον σκαφῆς (δίκελλα) ἠδύνατο, ὑποθέτω, νὰ χρησιμεύσῃ.

Πίν. 47, 8. Ἀξίνη ἢ σκέπαρνον θραυσθὲν ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ διὰ τὸν στειλεὸν τρήματος· μετὰ τὴν θραῦσιν ἠθέλησαν νὰ τρυπήσωσιν ἄλλο τρῆμα πλησιέστερον πρὸς τὴν κόψιν, ἀλλ' ἀφῆκαν αὐτὸ ἡμιτελές. Εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς στρῶμα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος.

Πίν. 47, 9. Ἀξίνη κολοβὴ μετὰ τρήματος, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ὀγκοῦνται αἱ δύο πλευραί, ὡς περίπου εἰς τὴν λιθίνην ἀξίνην πίν. 49, 9. Προέρχεται ἐκ τῆς ἀμφιβόλου ἐπιχώσεως τοῦ Σέσκλου, ἀλλ' ἐκ τοῦ σχήματος εἰκάζω ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

Πίν. 47. 11. Ἄλλη ἀξίνη, τῆς ὁποίας ἡ κόψις εἶναι βεβλαμμένη. Εὑρέθη εἰς τὸ Σέσκλον εἰς βάθος 0,60 μ. καὶ πιθανῶς εἶναι ὡσαύτως τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Πίν. 47, 14. Τετρημένος κλάδος κέρατος, τοῦ ὁποίου τὴν χρῆσιν ἀγνοῶ.

Δ. Καρποί.

Εἰς τὸ Σέσκλον ἀνεκαλύφθησαν εἰς στρώματα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος οἱ ἑξῆς ἀπηνθρακωμένοι καρποί: *σῖτος* εἰς ἱκανὴν ποσότητα, ὀλίγοι κόκκοι *κριθῆς* πιθανῶς — διότι δὲν διεκρίνοντο σαφῶς —, *βάλανοι* δρυὸς καὶ δύο ἄλλοι καρποὶ ἔχοντες σκληρὸν φλοιόν, οἵτινες κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐργατῶν ἦσαν *πικραμύγδαλα* ἢ καρποὶ τῆς ἀγρίας ἀμυγδαλῆς. Πρὸς τὸ μεσημβρινὸν δὲ ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως πλησίον τοῦ στερεοῦ, ἤτοι εἰς στρῶμα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εὕρομεν μικρὸν σωρὸν ὀσπρίων, ἅτινα φαίνεται ὅτι ἦσαν *ὄροβος*. Δεύτερον εἶδος *ὀσπρίων* εὑρέθη πρὸς τὸ μέσον τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς καὶ πλησίον *σῦκά* τινα, ἡ ἐπίχωσις ὅμως εἰς τὸ μέρος τοῦτο δὲν ἦτο καθαρὰ καὶ ἕνεκα τούτου δὲν γνωρίζω, ἐὰν τὰ σῦκα καὶ τὰ ὄσπρια ταῦτα ἀνήκωσιν εἰς τὸν λιθικὸν ἢ εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα.

Τοῦ σίτου οἱ κόκκοι εἶναι γυμνοί, ἤτοι ἄνευ φλοιοῦ, ὡσαύτως δ' αἱ βάλανοι. Δείγματα τούτων, ὡς καὶ τῶν ὀσπρίων τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς, ἐπέμφθησαν, φιλικῶς μεσιτεύσαντος τοῦ καθηγητοῦ Ferd. Noack, πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴν κ. Wittmack, ὅστις ἐξετάσας αὐτὰ ἀπεφάνθη, ὅτι ὁ μὲν σῖτος εἶναι triticum vulgare, τὰ ὄσπρια vicia faba, περὶ δὲ τῶν βαλάνων λέγει, ὅτι πιθανῶς εἶναι ἐδώδιμοι καρποὶ τῆς Quercus Ballota L. (Quercus Ilex var. Ballota).

Εἰς τὸ Διμήνιον εὑρέθησαν εἰς μὲν τὴν ἐπίχωσιν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος *σῖτος*, *κριθή*, *ἓν σῦκον* καὶ ὁ φλοιὸς ἑνὸς *πικραμυγδάλου*, εἰς ἀμφίβολον δὲ ἐπίχωσιν πολλὰ ἄλλα *σῦκα* καὶ δύο *ἀχράδες*. Τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς οἱ κόκκοι ἦσαν γυμνοί, ὡς εἰς τὸ Σέσκλον.

Τέλος εἰς τὴν Μαρμάριανην ἀνεκαλύφθησαν εἰς δύο μὲν θέσεις τοῦ συνοικισμοῦ *σῖτος* — κατὰ τὸν Wittmack triticum dicoccum —, εἰς ἄλλην δὲ *κέγχρος* — panicum miliaceum — τοῦ ὁποίου οἱ κόκκοι ἦσαν συμπεφυρμένοι εἰς μᾶζαν (¹). Ἐκ τῶν κόκκων τοῦ σίτου, ὅστις ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο θέσεων, πολλοὶ ἔκειντο ἀκόμη εἰς τοὺς στάχυς, ἐξ οὗ φαίνεται, ὅτι ὁ ἀλωνισμὸς ἐγίνετο ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, πλησίον δ' εὑρέθησαν καὶ δύο ὀστέϊναι σφῦραι (πίν. 47 ἀρ. 3. 10.). Ἐπειδὴ δὲ τεμάχιον ὁμοίας σφύρας ἀνεκαλύφθη καὶ εἰς τὴν δευτέραν θέσιν παρὰ τὰ λείψανα τοῦ σίτου, εἰκάζω, ὅτι δι' αὐτῶν τύπτοντες τοὺς στάχυς ἀπεχώριζον τοὺς κόκκους (²).

(¹) Περὶ ταύτης γράφει ὁ Wittmack: Hirse, Panicum miliaceum, Stücke aus zusammengebackenen Hirsekörnern bestehend, möglicherweise Reste eines Hirsebrotes darstellend.

(²) Ἴσως τοιαῦτα ἐργαλεῖα ἦσαν ἐν ἀρχῇ αἱ *τυκάναι*, διότι τὸ ὄνομα συγγενεύει βεβαίως πρὸς τὸ *τύκος*, σφῦρα. Βραδύτερον ὅμως ὠνομάσθησαν τυκάναι τὰ τελειότερα ἀλωνιστικὰ ὄργανα, τὰ ἄλλως τρίβολα ἢ τρίβολοι λεγόμενα, καὶ σήμερον ἡ λέξις *τουκάνα* (ἢ *ντουκάνα*, ὡς ὦμος-νῶμος) ταύτην τὴν σημασίαν ἔχει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν λειψάνων, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον καὶ εἰς τὰς ἄλλας δοκιμαστικὰς ἀνασκαφάς, ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο γενικώτερά τινα ζητήματα συναφῆ πρὸς αὐτὰ καὶ νὰ συναγάγωμεν ὅσα συμπεράσματα φαίνονται πιθανὰ περὶ τῶν παναρχαίων κατοίκων τῆς Θεσσαλίας.

1. *Ἡλικία τοῦ λιθικοῦ καὶ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν.*

Ὡς παρετήρησα ἤδη (σ. 31 καὶ 74), αἱ ἀκροπόλεις τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου ἐγκατελείφθησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ ἠρημώθησαν (¹). Εἰς τοὺς τρεῖς μυκηναϊκοὺς τάφους τοῦ Διμηνίου ἐτάφησαν ἄνθρωποι, οἵτινες πιθανώτατα κατῴκουν ἀλλαχοῦ, ἐκ τῶν ἀγγείων δέ, τὰ ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τοὺς ἄλλους τάφους τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου, τὰ νεώτατα εἶναι τὰ τροχήλατα γραπτὰ τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 ε καὶ τὰ ὡσαύτως τροχήλατα μελανότεφρα τῆς τεχνοτροπίας τῶν εἰκ. 34. 36. 39. 40. 42. 45. Ἀμφότεραι αἱ κατηγορίαι αὗται ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα, καθόλου δὲ θεωρούμεναι προηγοῦνται τῆς περιόδου, τὴν ὁποίαν ἐκπροσωποῦσιν οἱ τάφοι τῆς ἀκροπόλεως Μυκηνῶν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλίαν διετηρήθησαν ἀρχαϊκὰ σχήματα ἀγγείων καὶ τεχνοτροπίαι παλαιότεραι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ φυσικῶς περισσότερον εἰς τὰ μᾶλλον ἀπέχοντα τῶν κέντρων τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οὐχ ἧττον, ἐὰν αἱ ἀκροπόλεις τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου κατῳκοῦντο κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν, βεβαίως θὰ εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἐπίχωσιν αὐτῶν καί τινα τεμάχια ἀγγείων μαρτυροῦντα τοῦτο, ὅπως εὑρέθησαν — πολλὰ μάλιστα — εἰς τὸν πλησίον κείμενον συνοικισμὸν τοῦ Βόλου. Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πεποιθήσεως νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον πᾶσα ἡ ἐπίχωσις ἐσχηματίσθη πρὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Περὶ τῶν συνοικισμῶν τῆς Μαρμάριανης, τοῦ Ἀϊδινίου καὶ τοῦ Καραμπαϊραμίου, εἰς τοὺς ὁποίους ἔγιναν δοκιμαί, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὸ αὐτό· ἀλλὰ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι καὶ εἰς αὐτοὺς ἡ ἐπίχωσις τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἐσχηματίσθη — κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοὐλάχιστον — πάλιν πρὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν Μαρμάριανην τὸ πάχος αὐτῆς φθάνει — ὅσον ἐγνώσθη — μέχρι 5,50 μ. (ἴδε σ. 121), εἰς δὲ τὸ Ἀϊδίνιον μέχρι 5 μ. (σ. 12)· δυνατὸν ὅμως νὰ εἶναι εἰς ἀμφοτέρους τοὺς συνοικισμοὺς πολὺ μεγαλύτερον. Εἰς τὸν τοῦ Καραμπαϊραμίου τὸ μέγιστον πάχος αὐτῆς ἦτο 4 μ., εἰς δὲ τὸν συνοικισμὸν τοῦ Βόλου δὲν ἠδυνήθην μὲν νὰ ἐξακριβώσω τὸ σχετικὸν πάχος τῶν διαφόρων στρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀρχαιότε-

(¹) Ὑπενθυμίζω πάλιν, ὅτι εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο χαλκοῦν αἰῶνα λέγοντες ἐννοοῦμεν τὸ πρῶτον τμῆμα αὐτοῦ, ἤτοι τὴν περίοδον, ἥτις ἀρχίζει ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀκροπόλεων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ φθάνει μέχρι τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ δὲν περιλαμβάνει καὶ ταύτην.

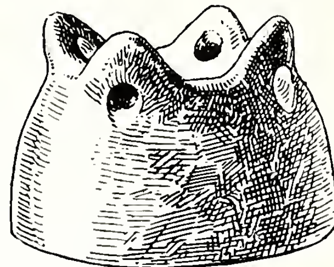
ρον στρῶμα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος φαίνεται ὅτι εἶναι παχύτατον.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος μέχρι τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς παρῆλθε τόσος χρόνος, ὥστε ἠδυνήθη νὰ σχηματισθῇ εἰς πολλοὺς συνοικισμοὺς ἐπίχωσις, τῆς ὁποίας τὸ πάχος ἀνέρχεται εἰς πλείονα μέτρα.

Εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον τὸ πάχος τῆς ἐπιχώσεως τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ποικίλλει κατὰ τόπους καὶ εἴς τινα μὲν μέρη εἶναι πολὺ μικρόν, εἰς ἄλλα μεγαλύτερον, οὐδαμοῦ ὅμως τόσον μέγα, ὅσον εἰς τοὺς μνημονευθέντας ἄλλους συνοικισμούς. Οὐχ ἧττον καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν πολλὰς ἐνδείξεις, ὅτι μακρὸν χρονικὸν διάστημα χωρίζει τὸν λιθικὸν αἰῶνα ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Οὕτω γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὸ Διμήνιον, ὅταν τὰ τείχη τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἶχον καταπέσει, ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς γωνίας τῶν δύο ἐσωτάτων περιβόλων εὐμέγεθες οἰκοδόμημα. Βραδύτερον δὲ ἐσκάφη εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀκροπόλεως ἡ μεγάλη τάφρος, ἥτις ἀπέκοψεν, ὡς φαίνεται, καὶ μέρος τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου. Μετὰ χρόνον πολὺν ἡ τάφρος παρημελήθη ὡς ἄχρηστος καὶ ἐπληρώθη χωμάτων, τότε δὲ κατῳκήθη διαρκέστερον ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ λόφου ἔξω τοῦ τετάρτου περιβόλου, καὶ ἐκ τῆς κατοικήσεως ταύτης ἐσχηματίσθη ἐπίχωσις πάχους μέχρι δύο μέτρων. Τελευταῖον, ὅταν ἡ ἀκρόπολις ἦτο πλέον ἔρημος, ἐκτίσθη κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν ὁ θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος.

Καθόλου λοιπὸν φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος τῆς Θεσσαλίας πρέπει νὰ τεθῇ πλείονας ἑκατονταετηρίδας πρὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται οὔτε ἡ ἱστορία τῶν λειψάνων τῆς περιόδου ταύτης εἰς τὸ Διμήνιον οὔτε τὸ πάχος τῆς ἐπιχώσεως εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Μαρμάριανης, τοῦ Ἀϊδινίου καὶ ἄ.

Εἰς παρόμοιον συμπέρασμα φέρουσι καὶ τὰ πήλινα ἀγγεῖα τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α καὶ τὰ περίεργα πώματα τοῦ σχήματος εἰκ. 199. Διότι ὅμοια ἀγγεῖα καὶ ὅμοια πώματα ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ βαθύτερον στρῶμα τοῦ Ἰλίου (ἴδε σ. 242 σημ. 1 καὶ σ. 274 ἑξ.), ἡ ὁμοιότης δὲ μάλιστα τῶν πωμάτων (πρβ. τὴν παρακειμένην εἰκόνα 294 [1] πρὸς τὴν εἰκόνα 199) εἶναι τοιαύτη, ὥστε βεβαίως δὲν ὀφείλεται εἰς τυχαίαν σύμπτωσιν. Τὸν ῥυθμὸν Γ 1 α ἐθέσαμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος τῆς Θεσσαλίας, ὡσαύτως δὲ τὰ πώματα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς παλαιοτέρους αὐτοῦ χρόνους. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λοιπὸν αἱ ἀρχαὶ τῆς νέας περιόδου, ἥτις εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἀκροπόλεων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ***συμπίπτουσι περίπου μετὰ τοῦ πρώτου συνοικισμοῦ τοῦ Ἰλίου***. Δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν οὐδὲ τούτου τοῦ συνοικισμοῦ τὴν ἡλικίαν μετά τινος ἀκριβείας [1], οὐχ ἧττον πρέπει καὶ περὶ αὐτοῦ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι εἶναι ἱκανοὺς αἰῶνας ἀρχαιότερος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, διότι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς κεῖνται τέσσαρες ἄλλοι συνοικισμοί.

Εἰκὼν 294. Πήλινον πῶμα ἐξ Ἰλίου.

Εἰς πόρισμα μᾶλλον ὡρισμένον δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν πιθανῶς δι᾽ ἄλλης ὁδοῦ. Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν (σ. 14, πρβ. καὶ σ. 353) εἴπομεν, ὅτι ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἡμῶν δὲν ὁρίζεται ἀκριβῶς ἡ περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγινε γνωστὸς ὁ χαλκὸς εἰς τὴν Θεσσαλίαν, δὲν εἶναι δὲ ὅλως ἀδύνατον, νὰ εἶχεν ἀρχίσει ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι δὲν διεδόθη εἰς τὴν Θεσσαλίαν εὐρύτερον ἢ κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον — καὶ μάλιστα οὐχὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς —, πρὸ τῆς καταστροφῆς δὲ τῶν ἀκροπόλεων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, καὶ γνωστὸς ἐὰν ἦτο, ὅμως ἦτο ἀναμφιβόλως σπανιώτατος. Περὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἀποδείξεις, ὅτι ὁ χαλκὸς ἔγινεν εἰς αὐτὰς ἐνωρίτερον γνωστός. Δὲν εἶναι

[1] Dörpfeld, Troja und Ilion εἰκ. 110 = H. Schmidt, Katalog der Schliemann-Sammlung № 195.

[1] Ὁ Dörpfeld (Troja und Ilion σ. 31) θέτει αὐτὸν κατ᾽ εἰκασίαν εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς τρίτης χιλιετηρίδος, τὴν γνώμην του δὲ συμμερίζονται, ὡς φαίνεται, πολλοί, ἄλλοι ὅμως, ὡς ὁ Thiersch (παρὰ Furtwängler, Aegina σ. 411 σημ. 1), καταβαίνουσι μέχρι τοῦ τέλους τῆς αὐτῆς χιλιετηρίδος.

ὅμως πιθανόν, ὅτι ἦτο ἐκεῖ πρὸ πολλοῦ καιροῦ ἐν χρήσει, ἐνῷ εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐξηκολούθει ὁ λιθικὸς αἰών. Διότι ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου εἶναι τόσον μικρά, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα ἦσαν τόσον προηγμένοι εἰς τὸν πολιτισμὸν — ἄρα παρεσκευασμένοι νὰ δεχθῶσι νέα στοιχεῖα αὐτοῦ — καὶ ἐπεκοινώνουν μετὰ τῶν νήσων, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ὀψιανοῦ (σ. 327), ἀπὸ τόσου χρόνου, ὥστε δὲν εἶναι πιστευτόν, ὅτι μέταλλον χρησιμώτατον, ὡς ὁ χαλκός, ἐχρειάσθη αἰῶνας πολλούς, ἵνα φθάσῃ ἀπὸ τοῦ νοτίου εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Εὐβοίας· διότι τόσον σχεδὸν εἶναι τὸ διάστημα, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὰς βορειοτάτας τῶν Κυκλάδων ἀπὸ τῶν Παγασῶν καὶ τοῦ Διμηνίου. Δικαιούμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ χαλκὸς δὲν ἔγινε πολὺ βραδύτερον γνωστὸς εἰς τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας ἢ εἰς τὰς Κυκλάδας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κυκλαδικὸς πολιτισμὸς ἀνήκει ὁλόκληρος εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα, ἀκολουθεῖ, ὅτι τὰ λείψανα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν εἶναι ***καθόλου*** παλαιότερα τῶν λειψάνων — τάφων καὶ συνοικισμῶν — ἐκείνου, μόνον δὲ τὸ τέλος τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος συμπίπτει πιθανῶς μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς πρώτης κυκλαδικῆς περιόδου ([1]).

Τὴν ἀκμὴν τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ ἔθεσα ἐγὼ ἄλλοτε ([2]) — πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Σύρου καὶ τῆς Φυλακωπῆς — κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς τρίτης πρὸ Χρ. χιλιετηρίδος, ὁ Mackenzie ([2]) ὅμως θέτει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μᾶλλον τὴν παρακμὴν αὐτοῦ, ὁ δὲ Bosanquet ([3]) φρονεῖ, ὅτι ἡ πρώτη πόλις τῆς Φυλακωπῆς, ἥτις εἶναι σύγχρονος περίπου πρὸς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Χαλανδριανῆς, ἐκτίσθη περὶ τὸ τρισχιλιοστὸν πρὸ Χρ. ἔτος ἢ καὶ πρότερον ἔτι. Ἡ ἀκρόπολις ὅμως τῆς Χαλανδριανῆς καὶ ἡ πρώτη πόλις τῆς Φυλακωπῆς δὲν εἶναι ἐκ τῶν παλαιοτάτων λειψάνων τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ κεῖνται ἱκανῶς πέρα τῆς τρίτης χιλιετηρίδος ([1]).

Ἴσως δὲν εἶναι πάντες διατεθειμένοι νὰ ἀναβιβάσωσι τόσον πολὺ τὴν ἡλικίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Κυκλάδων, νομίζω ὅμως, ὅτι δὲν εἶναι τολμηρόν, νὰ θέσωμεν τοὺς ἀρχαιοτάτους νησιωτικοὺς τάφους εἰς τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας τῆς τρίτης χιλιετηρίδος, ὄχι δὲ πολὺ ὑστερώτερον τὴν ἀρχὴν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Τὰ μέσα τῆς χιλιετηρίδος ταύτης εἶναι πιθανῶς τὸ κατώτατον ὅριον, μέχρι τοῦ ὁποίου δυνάμεθα νὰ καταβιβάσωμεν αὐτήν. Πρὸς τὸ πόρισμα τοῦτο συμφωνοῦσιν αἱ ἐνδείξεις, τὰς ὁποίας ἠρύσθημεν ἐκ τοῦ πάχους τῆς ἐπιχώσεως τῶν θεσσαλικῶν συνοικισμῶν, δὲν ἀπέχει δὲ πολὺ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἡ γνώμη τοῦ Dörpfeld περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ πρώτου στρώματος τοῦ Ἰλίου.

Περὶ τῆς διαρκείας τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον ἐπιτρέπουσι συμπεράσματά τινα πάλιν ἡ ἐπίχωσις καὶ τὰ κτίσματα. Ὅτι ἡ δευτέρα περίοδος αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξε βραχεῖα, ἀποδεικνύουσιν αἱ τρεῖς ἡλικίαι, τὰς ὁποίας διεκρίναμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν τειχῶν τοῦ Διμηνίου. Διότι ἐὰν μόνον τρεῖς ἢ τέσσαρας γενεὰς ὑπολογίσωμεν δι' ἑκάστην ἐξ αὐτῶν, τὸ ἄθροισμα ἀποτελεῖ ἤδη αἰῶνάς τινας. Ἡ ἀρχαιοτέρα δὲ περίοδος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος διήρκεσεν εἰς τὸ Σέσκλον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μακρότερον ἔτι χρόνον· διότι τὸ πάχος τῆς ἐπιχώσεως αὐτῆς εἶναι μεγαλύτερον τοῦ τῆς νεωτέρας, πολλαχοῦ δὲ ἐξισοῦται πρὸς τὸ πάχος τῆς νεωτέρας περιόδου καὶ τῆς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ὁμοῦ. Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ ἵδρυσις τοῦ πρώτου συνοικισμοῦ τοῦ Σέσκλου ἀνέρχεται τοὐλάχιστον εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς τετάρτης χιλιετηρίδος.

(1) Ἡ ὁμοιότης πολλῶν ἐκ τῶν λιθίνων εἰδωλίων τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὰ κυκλαδικὰ (σ. 289) δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, διότι οἱ τύποι τῶν εἰδωλίων δύνανται νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀμετάβλητοι· εἰς τὰς Κυκλάδας δὲ ἀναμφιβόλως συνέβη τοῦτο. Ἄλλως τὸ γεγονός, ὅτι πάντα τὰ κυκλαδικὰ εἰδώλια εἶναι μαρμάρινα, μαρτυρεῖ, ὅτι εἶναι σχετικῶς νεώτερα (ἴδε κατωτέρω).

(2) Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1898 σ. 204.

(3) Journal of Hell. Studies 1903 σ. 163.

(3) Excavations at Phylakopi σ. 231.

(1) Ὁμοίως περίπου χρονολογεῖ ὁ Evans τὸν χαλκοῦν αἰῶνα τῆς Κρήτης, διότι θέτει περὶ τὸ ἔτος 3000 πρὸ Χρ. τὸ τέλος τῆς πρώτης μινωικῆς (Early Minoan) ἐποχῆς. Πρβ. νῦν περὶ τούτου Burrows, The discoveries in Crete, 1907, σ. 51.

2. Παραβολαί.

Ἐπανειλημμένως ἤδη εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσωμεν εὑρήματα ἐξ ἄλλων τόπων ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ θεσσαλικά. Ἀληθῶς δὲ οὔτε ὁ τοῦ λιθικοῦ οὔτε ὁ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος πολιτισμὸς τῆς Θεσσαλίας εἶναι φαινόμενα μεμονωμένα καὶ ἄσχετα πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἄλλων χωρῶν κειμένων ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας μάλιστα ἡ ἐπίδρασις τοῦ θεσσαλικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἶναι αἰσθητὴ καὶ μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Τὰς σχέσεις λοιπὸν ταύτας θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ὁρίσωμεν ἐνταῦθα ἀκριβέστερον διὰ τῶν ἑπομένων παραβολῶν.

α. Παραβολαὶ πρὸς ξένας χώρας.

Χωρία περιβαλλόμενα ἐν κύκλῳ ἢ ἐν μέρει ὑπὸ πλειόνων τειχῶν — ἢ χαρακωμάτων — ἀπαντῶσιν εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, ἤδη δὲ ὁ Ἡρόδοτος (I 98) περιέγραψε τοὺς ἑπτὰ περιβόλους τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἐκβατάνων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἑκάστοτε ἐσώτερος ἦτο ὑψηλότερος τῶν ἐξωτέρων, ὅπως εἰς τὸ Διμήνιον· ἐντὸς τοῦ ἐσωτάτου περιβόλου δὲ ὑπῆρχον τὰ βασίλεια καὶ οἱ θησαυροί, ἐνῷ ὁ λαὸς κατῴκει ἔξω τῶν τειχῶν, ὅπως πάλιν εἰς τὸ Διμήνιον. Ἀλλὰ μᾶλλον ἄξια προσοχῆς ἐνταῦθα νομίζω ὅτι εἶναι τρία ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὠχυρωμένα χωρία, τὰ ὁποῖα κεῖνται πολὺ πλησιέστερον τῆς Θεσσαλίας. Τὰ δύο ἐκ τούτων ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνην (1) καὶ περιβάλλονται τὸ μὲν ὑπὸ τριῶν, τὸ δὲ ὑπὸ τεσσάρων χαρακωμάτων, εἰς τὸ κέντρον δὲ περίπου ἑκατέρου ὑψοῦται τεχνητὸς λοφίσκος, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς πύργος. Τὸ τρίτον χωρίον ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν κομητείαν Κρονστάττης τῆς Τρανσυλβανίας (2), κεῖται δ' ἐπὶ λόφου ὕψους 15-20 μ., ὅστις καλεῖται Priesterhügel, καὶ ἦτο ὠχυρωμένον διὰ *πλειόνων* χαρακωμάτων πάχους ἑνὸς περίπου μέτρου.

(1) Wissenschaftliche Mitteil. aus Bosnien und der Herzegovina II σ. 52 ἑξ. καὶ V σ. 270 ἑξ. (Radimsky).

(2) Mitteil. der anthropol. Gesell. in Wien 1900 σ. 193 ἑξ. (Teutsch).

Περὶ τῆς ἡλικίας τῶν δύο ὀχυρωμάτων τῆς Ἐρζεγοβίνης οὐδὲν ἄλλο εἶναι γνωστόν, εἰμὴ ὅτι ἀνέρχονται ἀμφότερα εἰς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἡ ἀκρόπολις τοῦ Priesterhügel ὅμως ἀνήκει εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, εὑρέθησαν δ' εἰς αὐτὴν γραπτὰ ἀγγεῖα καὶ πήλινα εἰδώλια ὁμοιάζοντα πολὺ πρὸς τὰ θεσσαλικὰ καὶ τοῦτο προσδίδει μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν ὁμοιότητα τοῦ ὀχυρωτικοῦ συστήματος. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου περιβάλλεται ἤδη ὑπὸ κανονικῶν τειχῶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα εἶναι ἀκόμη χαμηλά, στεροῦνται πύργων καὶ ἐπάλξεων καὶ καθόλου πλησιάζουσι πολὺ πρὸς τὰ ἁπλᾶ χαρακώματα. Ἀφ' ἑτέρου ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι, ὅπως εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνην, εὕρομεν καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἰς τὸ μέσον τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας, τεχνητὸν λοφίσκον, ὅστις ὡσαύτως ἐχρησίμευεν ὡς πύργος (1).

Ὡς πρὸς τὰ οἰκήματα καταφανὴς εἶναι ἡ μεγίστη ὁμοιότης, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν θεσσαλικῶν μεγάρων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τῶν μεγάρων τοῦ δευτέρου στρώματος τοῦ Ἰλίου. Τὰ σχέδια εἶναι κατ' ἀρχὴν τὰ αὐτά, διότι καὶ εἰς τὸ Ἴλιον εὑρίσκομεν τὸν πρόδομον, τὸ δῶμα, τὸν θάλαμον καὶ τὸν ὀπισθόδομον· εἰς τὸ μέγαρον II A ἐλλείπει ὁ θάλαμος, εἰς δὲ τὸ II B εἶνε μεγαλύτερος τοῦ δώματος, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἔχουσι πολλὴν σημασίαν. Σπουδαιοτέρα καὶ μᾶλλον ἀνεξήγητος εἶναι ἡ παντελὴς ἔλλειψις κιόνων εἰς τὸ Ἴλιον, πιθανῶς ὅμως εἶναι τυχαία ἢ φαινομενική. Ὁ Dörpfeld (2) βεβαιοῖ, ὅτι οὔτε *βάσεις* κιόνων οὔτε *θεμέλια* βάσεων ἀνεκαλύφθησαν· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ κτηθεῖσαν πεῖραν τοῦτο δὲν ἐκπλήσσει, διότι δυνατὸν οἱ κίονες νὰ ἦσαν ἐμπεπηγμένοι εἰς τὸ δάπεδον, ὅπως πραγματικῶς ἦσαν ἐμπεπηγμένοι παρὰ τὸν δρόμον τῆς πύλης FN (3).

(1) Ἴσως καὶ ὁ ἀρχαιότατος συνοικισμὸς τοῦ Ἰλίου εἶχε πλείονας τοῦ ἑνὸς περιβόλους, ὡς εἴκασεν ἤδη ὁ Noack (Die neuesten prähist. Funde im Bereich des Aegäischen Meeres, 1905, σ. 4), διότι εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν λείψανα δύο τειχῶν· ὁ Dörpfeld (Troja und Ilion σ. 44) ὅμως ὑποθέτει, ὅτι τὸ δεύτερον τεῖχος εἶναι νεώτερον καὶ ὅτι ἐκτίσθη, ὅταν ὁ συνοικισμὸς ἐξετάθη κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πέρα τοῦ πρώτου.

(2) Troja und Ilion σ. 86 ἑξ.

(3) Dörpfeld, ἔ. ἀ. σ. 57. Οἰκίας συγκειμένας ἐκ δώματος καὶ προδόμου, τοῦ ὁποίου τὴν στέγην βαστάζουσι κίονες, μιμοῦνται καὶ πολλοὶ τάφοι τῆς Παφλαγονίας λαξευτοὶ εἰς τὸν βράχον, διατηρεῖται δὲ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς οἰκίας μέχρι σήμερον

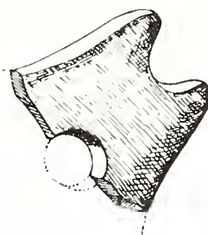
Ἐκ τῶν πηλίνων ἀγγείων τῆς Θεσσαλίας θὰ παραβάλωμεν πρῶτον τὰ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος καὶ κατόπιν τὰ τοῦ λιθικοῦ.

Περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ Γ1α καὶ τῶν πωμάτων εἰκ. 199 πρὸς τρωικὰ ὡμιλήσαμεν ἤδη καὶ εἴδομεν (σ. 364), τίνα συμπεράσματα συνάγονται ἐξ αὐτῆς. Ἐξ ἄλλων δὲ σχημάτων ἀγγείων ἢ μερῶν ἀγγείων ἀναφέρω τὰ ἀκόλουθα. Τὸ τοξοειδὲς ὠτίον εἰκ. 173, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα ἀνελίσσονται σπειροειδῶς πρὸς τὰ ἄνω, ἀπαντᾷ εἰς τὸ Ἴλιον συχνὰ (εἰκ. 295) καὶ εἶναι συνή-

Εἰκὼν 295. Ἀγγεῖον ἐξ Ἰλίου.

θως μὲν ἄτρητον — ἄρα ἁπλῶς κοσμηματικόν —, ἐνίοτε ὅμως τετρημένον, ὅπως τὸ ἐκ Θεσσαλίας (1). Τὸ ἁπλούστερον ὠτίον εἰκ. 172 ἀπαντᾷ ὡσαύτως καὶ εἶναι πάλιν τετρημένον ἢ ἄτρητον (2), ὡς καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 170 (3). Ὁμοίως εὑρίσκομεν εἰς τὸ Ἴλιον σχεδὸν ἀπαράλλακτον τὴν λαβὴν εἰκ. 187 (πρβ. τὴν παρακειμένην εἰκόνα 296) (4), αἱ δὲ κερατοειδεῖς ἀποφύσεις (εἰκ. 151. 152. 180) εἶναι, ὡς γνωστόν, κοινόταται εἰς τὴν τρωικὴν κεραμεικὴν καὶ ἀπαντῶσιν ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρωπομόρφων

Εἰκὼν 296. Λαβὴ ἀγγείου ἐξ Ἰλίου.

ἀγγείων, ἔνθα δηλοῦσι τοὺς βραχίονας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων (1). Ἐξ ὁλοκλήρων δ' ἀγγείων μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰ τρωικὰ ἔχουσι τὸ εἰκ. 204 καὶ ἡ φιάλη εἰκ. 210, ὡς δεικνύει ἡ παραβολὴ πρὸς τὰ ἐνταῦθα εἰκ. 297 καὶ 298 ἀπεικονιζόμενα (2). Ὁμοιότητα πρὸς ἓν τρωικὸν σχῆμα (3) ἔχει καὶ τὸ περίεργον

Εἰκὼν 297. Ἀγγεῖον ἐξ Ἰλίου.

σκεῦος εἰκ. 198 καὶ πιθανῶς ἀμφοτέρων ἡ χρῆσις ἦτο ἡ αὐτή, ἄλλο δὲ τρωικὸν ἀγγεῖον (4) ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἡμέτερον εἰκ. 200 κατὰ τοῦτο, ὅτι καὶ ἐκεῖνο φαίνεται οἱονεὶ ἀποτελούμενον ἐκ δύο.

Εἰς τὴν Τρῳάδα — οὐχὶ ὅμως εἰς τὸ Ἴλιον,

Εἰκὼν 298. Φιάλη ἐξ Ἰλίου.

ἀλλ' εἰς τὸν τύμβον Besika-tépé — ἀπαντῶσι συχνὰ ἐπὶ τῶν ἀγγείων καὶ ποικίλματα παραγόμενα δι' ἁπλῆς ***στιλβώσεως*** κατὰ τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον

καὶ πιθανῶς εἶναι πανάρχαιον εἰς αὐτά. Ἴδε Leonhard. Die Paphlagonischen Felsengräber, Breslau 1907, σ. 2 ἑξ. καὶ σ. 24.

(1) Τὸ ἀγγεῖον εἰκ. 295 κατὰ Dörpfeld, Troja und Ilion, Beil. 36 (σ. 272) εἰκ. I, ἄλλα δὲ ὅμοια ἀπεικονίζονται παρὰ Schliemann, Ilios (γαλλ. μεταφρ.) εἰκ. 179. 187. 282 κ. ἄ. Ἴδε καὶ H. Schmidt, Schliemann's Sammlung N° 564.

(2) Schliemann, ἔ.ά. εἰκ. 284. 352. H. Schmidt, ἔ.ά. N° 508.

(3) Schliemann, ἔ. ά. εἰκ. 329. Dörpfeld ἔ. ά. Beil. 34 (σ. 264) εἰκ. VI = H. Schmidt, ἔ. ά. N° 417.

(4) Zeitschrift f. Ethnol. 1905 σ. 98 εἰκ. 15 (H Schmidt). Τὴν λαβὴν ταύτην καὶ τρεῖς ἄλλας ἐπίσης τρωικὰς (αὐτ. σ 99 εἰκ. 16-18) παραβάλλει ὁ H. Schmidt πρὸς παρεμφερεῖς *μακεδονικὰς* λαβὰς (αὐτ. σ. 88 εἰκ. 6-14), διότι πᾶσαι προέρχονται ἀπὸ φιαλῶν καὶ σχηματίζονται διὰ τῆς εὐρύνσεως τῶν χειλέων τοῦ ἀγγείου. Εἰς τὴν θεσσαλικὴν κεραμεικὴν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος τὴν εὔρυνσιν δεικνύει ὑπὸ ἁπλουστάτην μορφὴν τὸ τεμάχιον τῆς φιάλης εἰκ. 149, ἐξ ὁμοίας δ' ἀρχῆς ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ λαβαὶ εἰκ. 44. 74. 52 καὶ εἰκ. 186-188 (πρβ. σ. 269).

(1) Πρβ. μάλιστα Schliemann, ἔ. ά. εἰκ. 366 καὶ 375.

(2) Εἰκ. 297 κατὰ H. Schmidt, ἔ.ά. N° 285 (πρβ. καὶ N° 397) καὶ εἰκ. 298 κατὰ τὸν αὐτὸν N° 1903 = Dörpfeld. ἔ. ά. εἰκ. 143. Ἄλλης φιάλης ἐκ Σέσκλου, ἥτις δὲν ἀπεικονίσθη, τὰ χείλη καμπυλοῦνται ἠρέμα πρὸς τὰ ἔσω, ὅπως τὰ τῆς παρὰ Dörpfeld, ἔ.ά. εἰκ. 141.

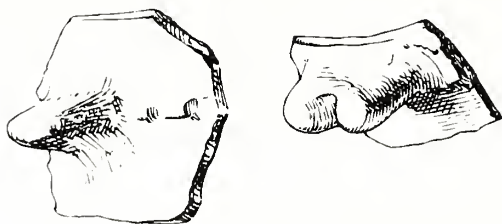
(3) Schliemann, ἔ. ά. εἰκ. 320 καὶ 1294.

(4) Schliemann, ἔ. ά. εἰκ. 290.

εὕρομεν εἰς τὰ θεσσαλικὰ τεμάχια εἰκ. 139-141 [1].

Τελευταῖον σημειῶ, ὅτι εἰς τὸ Ἴλιον εὑρέθησαν καὶ αἱ ἀποφύσεις εἰκ. 299 [2], αἵτινες εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὴν εἰκ. 182, πλὴν τοῦ τρήματος, καὶ τὴν εἰκ. 185. Αὗται ἀνήκουσιν πιθανῶς εἰς τὸν θρακικὸν λαὸν τῶν Κιμμερίων ἢ Τρηρῶν, οἵτινες μετὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν κατέσχον ἐπί τινα χρόνον τὸ Ἴλιον [3] καὶ τῶν ὁποίων ἡ κεραμεικὴ διέσωζεν ἀκόμη τότε τὸν προϊστορικὸν χαρακτῆρα.

Μετὰ τὴν Τροίαν πλείστας σχετικῶς ὁμοιότητας πρὸς τὴν κεραμεικὴν τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸν χαλ-

Εἰκὼν 299. Τεμάχια ἀγγείων ἐξ Ἰλίου.

κοῦν αἰῶνα εὑρίσκομεν εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου, εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην καὶ εἰς τὴν Σερβίαν. Εἰς τὸ Butmir ἀπαντῶσιν ἐπὶ ἀγγείων [4] αὐλακώσεις, ὁποίας πρὸ ὀλίγου ἐμνημονεύσαμεν, ἐπὶ ἄλλων δὲ μικραὶ θηλαὶ ἀποτελοῦσαι στοίχους [5], ὅμοιαι περίπου πρὸς τὰς τοῦ τεμαχίου εἰκ. 137. Ὡσαύτως εὑρέθη εἰς τὸ Butmir λαβὴ ἢ μᾶλλον ἀπόφυσις τετράπλευρος μετ' ὀπῆς [6] ὁμοία πρὸς τὴν ἀνωτ. εἰκ. 182, ἄλλη δὲ μία λαβὴ φαίνεται ὅτι ἔχει ὁμοιότητα

(1) Ἴδε Winnefeld παρὰ Dörpfeld, Troja und Ilion σ. 546. Ἡ αὐτὴ τεχνοτροπία ἀπαντᾷ εἰς τὸν τύμβον Bos-öjük τῆς Φρυγίας (Ath. Mitt. 1899 πίν. III 17 καὶ σ. 25), εἶναι δὲ γνωστόν, πόσον τα εὑρήματα αὐτοῦ συγγενεύουσι μετὰ τῶν τρωικῶν. Ἐπίσης εὑρέθη εἰς τὸν τύμβον τοῦτον καὶ ἓν ἀγγεῖον (αὐτ. πίν. II 5) κοσμούμενον δι' αὐλακώσεων (πρβ. ἀνωτ. εἰκ. 138 καὶ εἰκ. 211), ἄλλο δὲ ἀγγεῖον μεθ' ὁμοίων αὐλακώσεων ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ νεκροταφεῖον Yortan παρὰ τὴν Σμύρνην, τοῦ ὁποίου ἡ κεραμεικὴ ὡσαύτως συνδέεται μετα τῆς τρωικῆς (Collignon, Comptes-rendus des séances de l'Acad. des Inscr. et Belles-Lettres 1901 σ. 810 ἑξ. πίν. II)· αἱ αὐλακώσεις τούτου κατέρχονται λοξῶς ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου εἰκ. 211. Ἐκ τῶν τρωικῶν δὲ δύναται ἴσως νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτα τὸ παρὰ H. Schmidt, ἔ. ἀ. Nº 2263.

(2) H. Schmidt παρὰ Dörpfeld, ἔ. ἀ. σ. 303 εἰκ. 221 καὶ Schliemann's Sammlung Nº 3639-3641.

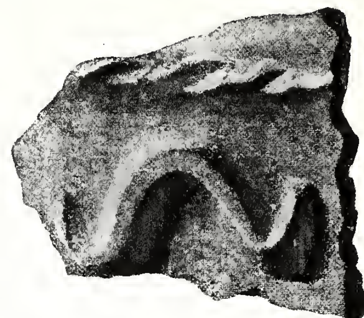
(3) H. Schmidt παρὰ Dörpfeld ἔ. ἀ. σ. 594 ἑξ.

(4) Die neolith. Station von Butmir I σ. 24 εἰκ. 40.

(5) Αὐτ. εἰκ. 42 καὶ 43.

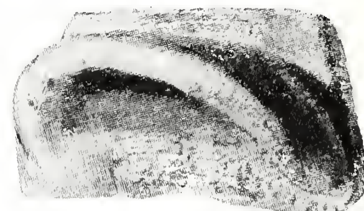
(6) Αὐτ. σ. 18 εἰκ. 32.

πρὸς τὴν εἰκ. 184 καὶ ἄλλη πάλιν ἀπόφυσις ἔχει σχῆμα κέρατος [1]. Καὶ εἰς ἄλλους συνοικισμοὺς τῆς Βοσνίας ἀνεκαλύφθησαν ἀποφύσεις τετράπλευροι ὅμοιαι πρὸς τὴν εἰκ. 182, ἀλλ' ἄτρητοι· ἄλλαι δὲ εἶναι ἔμπροσθεν ὀλίγον κοῖλαι, ὡς ἡ εἰκ. 184, καὶ ἄλλαι διχάζονται εἰς δύο ἐξοχάς, ὡς ἡ εἰκ. 185, ἢ καὶ εἰς πλείονας [2]. Προσέτι ἀνεκα-

Εἰκὼν 300. Τεμάχιον ἀγγείου ἐκ Βοσνίας.

λύφθησαν τεμάχια ἀγγείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπαντῶσι τοξοειδῆ ὦτα ἢ μᾶλλον κοσμήματα· ἐκ τούτων ἓν (εἰκ. 300) ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸ ἡμέτερον εἰκ. 173, ἄλλο δὲ (εἰκ. 301) πρὸς τὸ ὠτίον εἰκ.

Εἰκὼν 301. Τεμάχιον ἀγγείου ἐκ Βοσνίας.

178 καὶ ἄλλο (εἰκ. 302) πρὸς τὸ τοῦ ἀγγείου εἰκ. 170 [3]. Ἐκ Σερβίας δὲ ἀναφέρω πάλιν τὰς αὐλακώσεις, αἵτινες εἶναι ἐκεῖ συχνόταται, καὶ προσέτι τὰ διὰ στιλβώσεως παραγόμενα ποικίλματα, ἅτινα ὡσαύτως ἀπαντῶσι πολὺ συχνά [4].

(1) Αὐτ. II σ. 34 εἰκ. 39.

(2) Ἴδε Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und der Herzegov. IV σ. 85 εἰκ. 73. 74. V πίν. 36 εἰκ. 290. 296. 301. 302.

(3) Εἰκ. 300 = Wiss. Mitt. Bosn.-Herz. V πίν. 36 εἰκ. 289. Εἰκ. 301 = αὐτ. IV σ. 85 εἰκ. 76, καὶ εἰκ. 302 = αὐτ. V πίν. 25 εἰκ. 139.

(4) Vassits Die neolithische Station von Jablanica σ. 44. Περὶ τῶν τεχνοτροπιῶν τούτων ἐν Σερβίᾳ ἐπραγματεύθη ὁ Vassits ἐκτενέστερον ἐν Glas (περιοδικῷ τῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας), τόμ. 70 σ. 211 ἑξ., ἀλλα την διατριβὴν ταύτην δὲν ἠδυνήθην νὰ μεταχειρισθῶ, διότι εἶναι σερβιστὶ γεγραμμένη, ὀλίγα δὲ μόνον μέρη αὐτῆς μοι μετέφρασε φίλος φοιτητής.

Ἐξ ἄλλων χωρῶν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη θὰ παρεῖχον πιθανῶς περισσοτέραν ὕλην πρὸς σύγκρισιν, ἐὰν ἡ κεραμεικὴ αὐτῶν ἦτο καλύτερον γνωστή. Ἐκ Μακεδονίας ἔχομεν κατὰ τὸ παρὸν ὀλίγα θραύσματα ἀγγείων μόνον [1], ἀλλὰ μεταξὺ τούτων εἶναι καὶ αἱ ἀνωτέρω (σ. 369 σημ. 4) μνημονευθεῖσαι λαβαί, τῶν ὁποίων ἡ καθόλου συμφωνία πρὸς θεσσαλικὰς λαβὰς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος δὲν φαίνεται ἀμφισβητήσιμος [2]. Ἐκ Θράκης δὲ πάλιν θραύσματά τινα δύναμαι ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα [3], τὰ ὁποῖα ὅμως κατὰ τὴν τεχνικὴν ἐξεργασίαν ὁμοιάζουσι τελείως πρὸς τὰ θεσσαλικὰ τοῦ ῥυθμοῦ Γ1α

Εἰκὼν 302. Ἀγγεῖον ἐκ Βοσνίας.

καὶ φέρουσι κοσμήματα τεφροῦ χρώματος ἀποτελούμενα συχνὰ ἐκ συστημάτων παραλλήλων λοξῶν γραμμῶν, ὁποῖα εἶναι τὰ τῶν ἡμετέρων εἰκόνων 134. 135 καὶ 139. Ἐπὶ ἄλλων δὲ ὁμοίων κατὰ τὰ λοιπὰ τεμαχίων τὰ ποικίλματα παρήχθησαν καὶ ἐνταῦθα δι' ἁπλῆς στιλβώσεως, ὅπως πάλιν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 139.

Ὡς πρὸς τὰ ἀγγεῖα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τῆς Θεσσαλίας τὰς πλείστας ἀναλογίας εὑρίσκομεν τὸ μὲν πάλιν εἰς τὴν Θράκην, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Ῥουμανίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, Γαλικίαν, Μοραβίαν καὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν Ῥωσσίαν μέχρι τῶν ποταμῶν Δέσνας καὶ Δνειπέρου. Εἰς πάσας τὰς χώρας ταύτας ἀνεκαλύφθησαν γραπτὰ ἀγγεῖα ἀνερχόμενα εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, καί τινα μὲν προσεγγίζουσιν, ὡς φαίνεται, πρὸς τὰ θεσσαλικὰ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, πολλὰ ὅμως, μάλιστα δὲ τὰ τῆς Τρανσυλβανίας, συμπίπτουσι παραδόξως μετὰ τῶν ἀγγείων τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τῆς Θεσσαλίας [1].

Εἰς τὸν ἤδη μνημονευθέντα τύμβον Ratcheff τῆς Θράκης [2] ἀνεκαλύφθησαν, πλὴν ἄλλων πολλῶν ἀγγείων, καί τινες φιάλαι, τῶν ὁποίων ἡ ὁμοιότης πρὸς τὰς ἡμετέρας τοῦ σχήματος πίν. 22 εἶναι, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν 303 [3], ἀξία προσοχῆς, διότι καὶ τούτων καὶ ἐκείνων τὰ χείλη κυματίζοντα σχηματίζουσι τέσσαρας καμπύλας.

Ἄλλο σχῆμα κοινὸν εἰς τὴν Θράκην, τὸ ὁποῖον ὅμως ἀπαντᾷ συχνὰ καὶ βορειότερον, μάλιστα δὲ εἰς τὴν Γαλικίαν καὶ τὴν Ῥωσσίαν, εἶναι τὸ εἰκ.

(1) Zeitschrift für Ethnol. 1901 σ. 54 ἑξ., 1902 σ. 62 ἑξ. καὶ — πρὸ πάντων — 1905 σ. 91 ἑξ. (H. Schmidt).

(2) Ἐκ τῶν ἐν Zeitschrift für Ethnologie 1905 σ. 98 ἀπεικονιζομένων ἡ ἀρ. 7 δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἡμετέρας εἰκ. 191 καὶ 192 (πρβ. καὶ εἰκ. 193), ἡ ἀρ. 11 πρὸς τὴν εἰκ. 186, ἡ ἀρ. 12 πρὸς τὴν εἰκ. 189 καὶ ἡ ἀρ. 14 πρὸς τὴν εἰκ. 194, ἡ δὲ ἀρ. 23 (σ. 101) πρὸς τὴν θεσσαλικὴν εἰκ. 214.

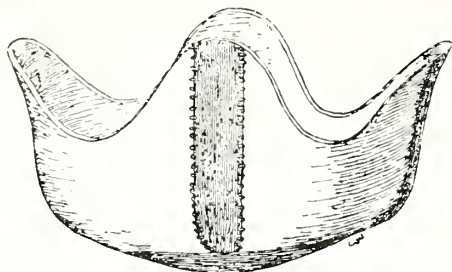
(3) Συνελέγησαν ἐπὶ τοῦ τύμβου Ratcheff παρὰ τὴν Ὑάμπολιν καὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν.

(1) Τοῦτο παρετηρήθη ἤδη καὶ ὑπὸ ἄλλων. Πρβ. E. von Stern, Die prämyk. Kultur in Süd-Russland, 1906, σ. 82 ἑξ. Hörnes, Die neolith. Keramik in Oesterreich (Jahrb. der Zentral-Komm. für Kunst-und hist. Denkmale, III) 1905, σ. 12 σημ. 1.

(2) Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν, αἵτινες ἐνηργήθησαν ἐπ' αὐτοῦ, ἴδε Revue archéol. 1901, II, σ. 328 ἑξ. (P. Jerôme) καὶ Bull. Corr. Hell. 1906, σ. 364 ἑξ. (Seure καὶ Degrand). Ὅταν ἐτυπώνετο ἡ Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, δὲν εἶχον ἴδει ἀκόμη τὸ δεύτερον ἄρθρον εἰς τὸ ὁποῖον οἱ συγγραφεῖς καταλήγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ τύμβος Ratcheff καὶ οἱ ὅμοιοι πρὸς αὐτὸν εἶναι νεκροπόλεις. Ὁμοίαν εἰκασίαν εἶχεν ἐκφράσει ἤδη ὁ E. von Stern (ἔ. ἀ. σ. 78), ἀληθῶς δὲ ἀνεκαλύφθησαν εἰς αὐτοὺς πλείονες τάφοι. Ἐὰν ὅμως ἐνόησα καλῶς, οἱ κκ. Seure καὶ Degrand προσάγουσιν ὑπὲρ τῆς γνώμης των, πλὴν τῶν τάφων, καὶ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι εἰς τὸν τύμβον Ratcheff τὰ τελειότατα ἀγγεῖα εὑρέθησαν εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα, τὰ δὲ χονδροειδέστατα εἰς τὸ ὑψηλότατον· ὑποθέτουσι δηλαδή, ὅτι πρὸς ἐπίχωσιν τοῦ τύμβου τούτου ἐλήφθη ἡ γῆ ἐκ παρακειμένου συνοικισμοῦ καὶ ὅτι μετὰ τῆς γῆς μετηνέχθησαν καὶ τὰ ἀγγεῖα, ἀλλὰ κατὰ τὴν μεταφορὰν ἡ θέσις τῶν στρωμάτων ἀντεστράφη, ἑπομένως καὶ ἡ τῶν ἀγγείων. Τὸ συμπέρασμα ὅμως τοῦτο, τὸ ἐκ τῆς τελειοτέρας τεχνοτροπίας τῶν βαθύτερον κειμένων ἀγγείων, δέν μοι φαίνεται ὀρθόν, τὸ ἀντίθετον δὲ θὰ ἦτο ἴσως ὀρθότερον· ὅτι δηλαδὴ ὁ τύμβος δὲν εἶναι τεχνητός, ἀλλ' ὅτι τὰ στρώματα αὐτοῦ ἐσχηματίσθησαν βαθμηδὸν καὶ δὲν διεταράχθησαν. Διότι ὄχι μόνον εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Ἴλιον (H. Schmidt παρὰ Dörpfeld, Troja und Ilion σ. 246) καὶ εἰς τὸ Butmir (Die neol. St. von Butmir II σ. 1) καὶ εἰς τὴν Jablanica τῆς Σερβίας (Vassits, Jablanica σ. 2) καὶ εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Priesterhügel (Mitteil. der anthropol. Gesel. in Wien, 1900, σ. 196 καὶ Mitteil. der prähist. Comm. I σ. 367) καὶ εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Γαλικίας (Hörnes, ἔ. ἀ. σ. 111) παρετηρήθη, ὅτι τὰ ἀρχαιότερα ἀγγεῖα ἢ εἰδώλια εἶναι τελειότερα, καὶ φαίνεται, ὅτι εἰς πάσας τὰς χώρας ταύτας πρὸς τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ ἡ κεραμεικὴ καὶ ἡ πλαστικὴ ὠπισθοδρόμησαν.

(3) Revue arch. ἔ. ἀ. εἰκ. 18. Πρβ. καὶ BCH ἔ. ἀ. σ. 366 ἀρ. 17 καὶ 32 καὶ σ. 382.

304 (1). Τοῦτο δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου εἰκ. 85, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ Σέσκλον μὲν δὲν ἀπαντᾷ συχνά, εἰς ἄλλους ὅμως συνοικισμοὺς τῆς Θεσσαλίας δὲν εἶναι σπάνιον, εἰς δὲ τὸν τῆς Χαιρωνείας εἶναι πολὺ σύνηθες (ἴδε σ.

Εἰκὼν 303. Φιάλη ἐκ Θράκης.

189 σημ.). Ἡ σπουδαιοτέρα διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐξ Ἑλλάδος καὶ τοῦ εἰκ. 304 εἶναι ὅτι τὰ πρῶτα ἔχουσι ταπεινὴν βάσιν. Ὅμοιον εἶναι καὶ τὸ πίν. 11, τὸ ὁποῖον πάλιν διαφέρει ἕνεκα τῶν δύο λαβῶν του· ἀλλὰ λαβὰς ἔχουσιν ἐνίοτε καὶ τὰ ἐκ τῶν βορειο-

Εἰκὼν 304. Ἀγγεῖον ἐκ Γαλικίας.

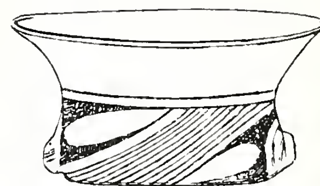
τέρων χωρῶν, τὸ σχῆμα δὲ τῶν λαβῶν τοῦ ἀγγείου πίν. 11 εὑρίσκεται ἀπαράλλακτον καὶ εἰς τὴν Θράκην (2).

Ἐπίσης δύναται νὰ παραβληθῇ ἡ φιάλη εἰκ. 305 (3) πρὸς τὰς ἡμετέρας τοῦ σχήματος πίν. 15, 1, παρεμφερεῖς δὲ πρὸς αὐτὰς ἀνεκαλύφθησαν πάλιν καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Τρανσυλβανίαν.

Πολὺ χαρακτηριστικὰ τῆς κεραμεικῆς τινῶν ἐκ τῶν βορειοτέρων χωρῶν εἶναι καὶ τὰ λεγόμενα *μυκητοειδῆ* ἀγγεῖα (Pilzgefässe), ἤτοι φιάλαι κείμεναι ἐπὶ ὑψηλοῦ — συχνὰ τετρημένου — ποδός. Ἀπ' αὐτῶν πάλιν δὲν διαφέρουσιν αἱ θεσσαλικαὶ φιάλαι τοῦ σχήματος πίν. 10 οὐσιωδῶς κατ' ἄλλο τι, εἰμὴ κατὰ τὰ χείλη.

Καὶ ἄλλα τινὰ σχήματα ἀγγείων ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ νὰ παραβάλωμεν πρὸς ὅμοια ἀπαντῶντα εἰς τὰς μνημονευθείσας χώρας, π.χ. τὸ τῶν ἀγγείων ἀνωτ. εἰκ. 74 καὶ 75 (1), καὶ τὸ τῶν φιαλῶν πίν. 8 (2).

Τὰ χρώματα δέ, διὰ τῶν ὁποίων ζωγραφοῦσι τὰ κοσμήματα ἐπὶ τῶν ἀγγείων τούτων, διαφέρουσι κατὰ τόπους ἢ κατὰ τεχνοτροπίας, ἡ δ' ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων εἶναι ἄλλοτε ἐρυθρά, ἄλλοτε κιτρίνη ἢ καστανὴ καὶ ἄλλοτε καλύπτεται ὅλη ὑπὸ λευκοῦ ἐπιχρίσματος, ὅπως εἰς τὰ ἡμέτερα ἀγγεῖα τῶν ρυθμῶν Α 3 ϐ καὶ Β 3 α. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἄξια

Εἰκὼν 305. Φιάλη ἐκ Γαλικίας.

μνείας εἶναι ἀγγεῖά τινα προερχόμενα ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ Priesterhügel καὶ ἔκ τινος ἄλλου ἀνακαλυφθέντος ὁμοίως εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν, παρὰ τὸ χωρίον Erösd. Διότι εἰς τὴν διακόσμησιν αὐτῶν ἔγινε χρῆσις τριῶν χρωμάτων, ***καστανερύθρου*** (ἢ κιτρίνου ἢ καστανοῦ), ***λευκοῦ*** καὶ ***μελανοῦ***· τὸ πρῶτον καλύπτει τὸ ἔδαφος, διὰ τοῦ δευτέρου ζωγραφοῦνται τὰ ποικίλματα καὶ τὸ τρίτον, τὸ μελανόν, ***περιγράφει*** αὐτά (3). Ἡ ὁμοιότης τῆς τεχνοτροπίας ταύτης πρὸς τὴν τοῦ ρυθμοῦ Β 3 ϐ εἶναι τόσον καταφανής, ὥστε πᾶς περαιτέρω λόγος εἶναι περιττός.

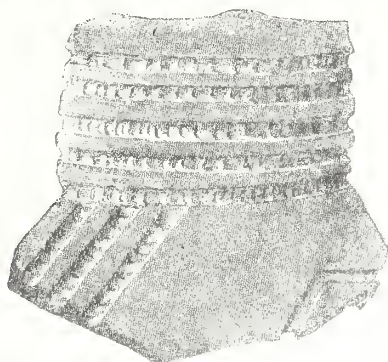
Κατὰ τὴν μορφὴν τῶν κοσμημάτων τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς Θράκης καὶ τῶν περὶ τὸν Δούναβιν χωρῶν προσεγγίζουσι μᾶλλον πρὸς τὰ θεσσαλικὰ ἀγγεῖα τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, διότι συχνότατα ἀπαντᾷ ἐπ' αὐτῶν τὸ σπειροειδὲς

(1) Hörnes ἔ. α. (ἴδε σ. 274 σημ. 1) σ. 114 εἰκ. 255.
(2) BCH. ἔ. α. σ. 399 εἰκ. 36.
(3) Κατὰ Hörnes, ἔ. α. σ. 118 εἰκ. 260

(1) Πρὸς ταῦτα πρβ. τὰ ἐκ Priesterhügel Mitt. der prähist. Comm. 1893 σ. 384 εἰκ. 102. 104.116 κ. ἄ.
(2) Πρβ. Revue archéol ἔ. α. εἰκ. 6 καὶ BCH ἔ. ἀ. σ. 396 εἰκ. 30.
(3) Schmidt, Zeitschrift für Ethnol. 1904 σ. 639 ἑξ. Πρβ. καὶ 1907 σ. 121 ἑξ.

κόσμημα· πολλάκις μάλιστα ἀπαντᾷ ὑπὸ μορφὴν τόσον ἔκφυλον, ὥστε εἶναι φανερόν, ὅτι ἔσχεν ἐνταῦθα μακρὰν ἐξέλιξιν.

Καὶ πρὸς τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς Θεσσαλίας, μάλιστα δὲ τὰ τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, εὑρίσκομεν ἀξιοσημειώτους συμφωνίας εἰς πολλὰς ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν βορειοτέρων χω-

Εἰκὼν 306 Τεμάχιον ἀγγείου ἐξ Αὐστρίας

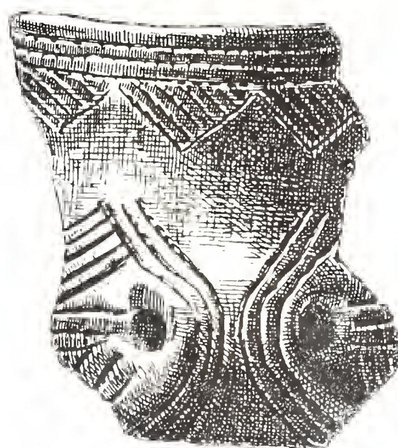
ρῶν. Ἤδη ἀνωτέρω (σ. 203 σημ. 2) ἀνέφερα, ὅτι γραμμαὶ ἀποτελούμεναι ἐκ πυκνῶν πεταλοειδῶν τύπων ἀπαντῶσι καὶ ἐπὶ ἀγγείων τῆς Αὐστρίας (πρβ. εἰκ. 306) (1). Ὅμοιος εἶναι ὁ τρόπος τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῶν διὰ χωριστῶν κεντημάτων (ἴδε πάλιν σ. 203), παραδείγματα δὲ τούτου ἔχομεν ἐκ Τρανσυλβανίας, Μοραβίας, Βοσνίας καὶ ἄλλων ἐκεῖ

Εἰκὼν 307. Τεμάχιον ἀγγείου ἐκ Βοσνίας.

τόπων. Ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα (εἰκ. 307) (2) ἀπεικονιζομένου τεμαχίου οὕτω ἐχαράχθησαν αἱ κάτω λοξαὶ γραμμαί, τῶν ὁποίων λείψανα μόνον σώζονται, ἀνωτέρω δὲ ὑπάρχει ἄλλη, τῆς ὁποίας τὰ χείλη εἶναι ὀδοντωτὰ καὶ ἥτις ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὰς πυκνῶς τεθλασμένας γραμμὰς τῶν ἐγχαράκτων τῆς Θεσσαλίας (πρβ. π.χ. τὸ τεμάχιον πίν. 18,7). Τὰς διακεκομμένας γραμμὰς σαφέστερον βλέπομεν ἐπὶ τοῦ τεμαχίου εἰκ. 308 (1), πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ παραβληθῶσι πάλιν τὰ ἡμέτερα πίν. 18 ἀρ. 3 καὶ 7 καὶ πίν. 19,6.

Ἐὰν νῦν ἀπὸ τῶν ἀγγείων μεταβῶμεν εἰς τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς, βλέπομεν ὅτι εἰδώλια παρεμφερῆ πρὸς τὰ θεσσαλικὰ ἀνεκαλύφθησαν ἀπὸ τῆς Πολωνίας μέχρι τῶν νοτιοδυτικῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μελίτης (Μάλτας). Εἰς τὴν Γαλλίαν δ' ἀπαντῶσιν ὅμοια καὶ κατὰ τὴν παλαιολιθικὴν ἐποχήν. Ταῦτα πάντα δύνανται νὰ

Εἰκὼν 308. Τεμάχιον ἀγγείου ἐκ Μοραβίας.

θεωρηθῶσι συγγενῆ, διότι ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν οἰκογενειακή τις, οὕτως εἰπεῖν, ὁμοιότης, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν στεατοπυγίαν τῶν γυναικῶν (2). Τινὰ ὅμως ἐκ τῶν θεσσαλικῶν δεικνύουσι πάλιν στενοτέραν συγγένειαν πρὸς τὰ τῶν βορειοτέρων χωρῶν. Τοῦτο φαίνεται σαφῶς ἐκ τῶν δύο εἰκόνων (309 καὶ 310), αἵτινες ἀμφότεραι παριστῶσιν εἰδώλια ἀνακαλυφθέντα εἰς τὴν Σερβίαν. Ἡ πρώτη (3) παριστάνει τὴν ὀπισθίαν ὄψιν πηλίνου εἰδωλίου, τὸ ὁποῖον ἔχει

(1) Much, Kupferzeit² σ. 276 εἰκ. 108.

(2) Ἐκ Debelo brdo τῆς Βοσνίας. Wiss Mitteil. aus Bosnien κλ. IV σ. 45 εἰκ. 54. Τὸ αὐτὸ καὶ παρὰ Hörnes ἔ. ἀ. σ. 35 εἰκ. 90 καὶ Wosinsky, Die inkrustierte Keramik πίν. 15,6

(1) Κατὰ Palliardi, Mitt. der prähist. Comm. 1897 σ. 257 εἰκ. 48 = Hörnes ἔ. ἀ. εἰκ. 241. Ἄλλα πολλὰ παραδείγματα ἐκ τῶν ἐν λόγῳ χωρῶν εὑρίσκονται μάλιστα παρὰ Wosinsky. ἔ. ἀ.

(2) Περὶ ταύτης ἐπραγματεύθησαν τελευταῖον ὁ Jean Capart. Les débuts de l'art en Égypte σ. 155 ἑξ. καὶ ὁ A. Mosso ἐν Memorie della R. Accad. delle Scienze di Torino, τόμ. 58, 1906-7, σ. 378 ἑξ. Ὁ Mosso, τοῦ ὁποίου τὴν διατριβὴν ἔλαβον ὅταν εἶχε τυπωθῆ ἤδη τὸ περὶ εἰδωλίων κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τούτου, ἀποκρούει ἐξ ἀνατομικῶν λόγων τὴν ὑπόθεσιν περὶ ὑπάρξεως στεατοπύγου φυλῆς ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Πρβ. καὶ ἀνωτ. σ. 289.

(3) Κατὰ Vassits, Glas (ἴδε ἀνωτ. σ. 372 4) πίν. XIII εἰκ. 25 β.

τετρημένας τὰς ἀποφύσεις, τὰς δηλούσας τοὺς βραχίονας, ἐπὶ δὲ τοῦ κρανίου φέρει ἄλλα τρήματα ἐκβάλλοντα εἰς τὸν τράχηλον. Ὅμοια τρήματα ἀπαντῶσιν ἐπὶ πολλῶν ἄλλων εἰδωλίων τῆς Σερβίας, ὡς καὶ τῆς Θράκης, τῆς Τρανσυλβανίας, τῆς Γαλικίας, τῆς Ῥωσσίας, εἰς τὴν Θεσσαλίαν δ' εὕρομεν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ εἰδωλίου πίν. 35, 2 (καὶ ἑνὸς ἄλλου ἐντελῶς ὁμοίου πρὸς αὐτὸ) καὶ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν πίν. 23,6 καὶ εἰκ. 226 (σ. 301)· τῆς τελευταίας πρὸ πάντων τὰ εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ κρανίου κείμενα τρήματα ἔχουσιν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν διάταξιν, ἣν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ Σερβίας παραδείγματος.

Εἰκὼν 309. Πήλινον εἰδώλιον ἐκ Σερβίας.

Εἰκὼν 310. Πήλινον εἰδώλιον ἐκ Σερβίας.

Τὸ εἰδώλιον πίν. 35, 2 καὶ ἡ κεφαλὴ εἰκ. 226 ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνων, περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἀμφιβολία (ἴδε σ. 285 ἑξ.)· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ πίν. 23,6 ἐκόσμει φιάλην τοῦ ῥυθμοῦ Β 3 α καὶ ἀνήκει ἄρα ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα [1].

Τὸ δεύτερον τῶν ἐκ Σερβίας εἰδωλίων [2] ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σ. 295 σημ.) ἕνεκα τοῦ ζώματος, τὸ ὁποῖον φορεῖ, καὶ παρεβάλομεν αὐτὸ πρὸς τὸ ἐκ Σέσκλου πίν. 34, 2. Τὸ ἐκ Σερβίας ὅμως φέρει καὶ ζώνην, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται τὸ ζῶμα, προσέτι δὲ καὶ ἄλλο ἔνδυμα καλύπτον, ὡς φαίνεται, τοὺς γλουτούς. Τὸ εἰδώλιον πίν. 34, 2 εἶναι ἀσφαλῶς τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ὅπως καὶ ἡ κεφαλὴ πίν. 23,6.

[1] Δύο τρήματα εἰς τὰς μασχάλας φέρει καὶ τὸ ἐκ Χαιρωνείας λίθινον εἰδώλιον Ath. Mitt. 1905 σ. 124 εἰκ. 4 (ἀριστερά).

[2] Vassits ἔ. ἀ. πίν. IX, 14 α

Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν εἰδωλίων τῆς Θράκης καὶ τῶν περὶ τὸν Δούναβιν χωρῶν ἀνήκουσιν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα καὶ εἶναι, πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, πήλινα. Ὁμοίως πήλινα εἶναι καὶ τὰ παλαιότερα ἐκ τῶν θεσσαλικῶν· τοὐναντίον πολλὰ ἐκ τῶν νεωτέρων εἶναι λίθινα, εἰς τὸ Ἴλιον δὲ ὑπερτεροῦσι τὰ λίθινα κατὰ πολύ [1]. Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἀρχαιότερον ἡ συνήθης ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατεσκευάζοντο τὰ εἰδώλια, ἦτο ὁ πηλός. Ὅπου ἄρα τὰ πήλινα εἶναι σπάνια ἢ ἐλλείπουσιν ἐντελῶς, ἐκεῖ πρόκειται περὶ νεωτέρας ἐποχῆς· καὶ ἕνεκα τούτου εἶπον (σ. 365 σημ. 1), ὅτι τὰ κυκλαδικὰ εἰδώλια πρέπει καὶ ἕνεκα τῆς ὕλης νὰ εἶναι καθόλου ὑστερώτερα τῶν θεσσαλικῶν.

Ἐκ τῶν ἄλλων εὑρημάτων τῆς Θεσσαλίας θ' ἀναφέρω ὀλίγα ἀκόμη. Ἀξίναι ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ τύπου Δ εὑρέθησαν καὶ εἰς τὴν Θράκην [2] καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον [3]. Εἰς τὴν Αἴγυπτον εἴδομεν (σ. 337 καὶ 356,3), ὅτι ἀπαντῶσι καὶ ψέλια ἐκ κογχυλίων ὅμοια πρὸς τὰ ἡμέτερα πίν. 46 ἀρ. 5-7 καὶ πώματα ἢ ἐξαρτήματα ὁποῖα εἶναι τὰ πίν. 43 ἀρ. 11-17, εἰς τὸ Ἴλιον δὲ εὑρέθησαν κουδαρίσται ὡς ἡ εἰκ. 31 (ἴδε σ. 350 σημ. 1), καὶ τέλος μνημονεύω, ὅτι ἐκ τῆς Μακεδονίας ἐδημοσιεύθησαν πήλινα σφονδύλια τοῦ σχήματος τῶν θεσσαλικῶν πίν. 44 ἀρ. 22. 23 [4], σκεύη δὲ ἀκριβῶς ὅμοια πρὸς τὰ ἡμέτερα εἰκ. 276 ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν [5].

Αἱ ἀνωτέρω παραβολαὶ δεικνύουσι μετὰ πολλῆς σαφηνείας, ὅτι ἡ θεσσαλικὴ κεραμεικὴ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ὁμοιάζει μάλιστα μὲν πρὸς τὴν κεραμεικὴν τῆς Τρῳάδος, ἔπειτα δὲ πρὸς τὴν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ περαιτέρω πρὸς

[1] Εἰς τὴν ἐν Βερολίνῳ Συλλογὴν τοῦ Schliemann ὑπάρχουσι 409 λίθινα εἰδώλια, 1 ἐκ κογχυλίου, 27 ὀστέινα καὶ 8 πήλινα. Götze παρὰ Dörpfeld, Troja und Ilion σ. 383.

[2] Schkorpil, Moghili, εἰκ. 32 ἀρ. 1. 2. 4.

[3] Forrer, Ueber Steinzeit-Hockergräber πίν. II εἰκ. 16. Τὰς ἀξίνας ταύτας μετά τινων ἄλλων, τῶν ὁποίων ἡ κόψις δὲν εἶναι οὕτω λοξή, διακρίνει ὁ Forrer (σ. 42) ἀπὸ τῶν γνησίων αἰγυπτιακῶν καὶ λέγει περὶ αὐτῶν, ὅτι εἶναι *εὐρωπαϊκοῦ* τρόπου.

[4] Πρβ. Zeitschrift für Ethnol. 1902 σ. (75) εἰκ. 11-14.

[5] Mitteil. der prähist. Comm. 1903 σ. 393 εἰκ. 158.

τὴν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Σερβίας· πρὸς τὴν Τροίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν ὁδηγοῦσι καὶ ἄλλα τινὰ μικρότερα πήλινα εὑρήματα, πρὸς τὴν Σερβίαν δὲ εἰδώλιά τινα — ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ πίν. 35, 2 καὶ ἡ κεφαλὴ εἰκ. 226 εἶναι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Λείψανα δὲ πολιτισμοῦ ὁμοίου πρὸς τὸν θεσσαλικὸν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εὕρομεν πολλὰ — ὀχυρώματα, εἰδώλια, ἀγγεῖα γραπτὰ καὶ ἐγχάρακτα κ. ἄ. — ἐν μέρει μὲν εἰς τὰς αὐτὰς χώρας, πρὸ πάντων ὅμως βορειότερον καὶ βορειανατολικώτερον μέχρι τῆς Μοραβίας, τῆς Γαλικίας καὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς Ῥωσσίας. Ὀλίγα δέ τινα πράγματα — ἀξίναι, πώματα, ψέλια — φαίνονται μαρτυροῦντα ἐπαφὴν καὶ μετὰ τῆς Αἰγύπτου. Τῶν εἰδωλίων ἡ διάδοσις εἶναι εὐρυτέρα καὶ βεβαίως ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμός τις, ὅμως αὐτὰ μόνα δὲν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ πολιτισμὸς πασῶν τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀπαντῶσι, συνεδέετο στενότερον μετὰ τοῦ θεσσαλικοῦ (1).

β. Παραβολαὶ πρὸς ἑλληνικὰς χώρας.

Ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τοῦ θεσσαλικοῦ τῆς αὐτῆς περιόδου. Ἀκριβῶς δ' ἕνεκα τῆς καθολικῆς καὶ καταφανοῦς ὁμοιότητος θεωρῶ περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψω εἰς πολλὰς λεπτομερείας καὶ θὰ ἐξάρω μόνον ὀλίγα σημεῖα.

Τὸ πρῶτον εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἡ κεραμεικὴ τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μονόχρωμος. Τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα τῶν ῥυθμῶν Γ 1 α – Γ 1 δ καὶ σπάνια εἶναι εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐξαφανίζονται ἐνωρὶς (ἴδε σ. 249), ἕνεκα τούτου δὲ πιθανῶς δὲν ἀπαντῶσιν εἰς τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα. Ὁ ῥυθμὸς Γ 1 ε, ὅστις διεδόθη εὐρύτερον, εἶναι ὁ νεώτατος πάντων καὶ φθάνει μέχρι τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

(1) Εἰς τὰς παραβολὰς ταύτας δὲν περιέλαβον τὰ ὑπὸ τοῦ **M. Mayer** ἐν **Molfetta** τῆς Κάτω Ἰταλίας ἀνακαλυφθέντα ἀγγεῖα (**M. Mayer, Le stazioni preistoriche di Molfetta, Bari 1904**), ἂν καὶ ὁμολογῶ, ὅτι καθόλου ὁμοιάζουν οὐχὶ ὀλίγον πρὸς τὰ θεσσαλικὰ καὶ βοιωτικὰ ἀγγεῖα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (πρβ. **Berl. Philol. Wochens. 1905** σ. **1616** ἑξ.)· ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως εἶναι πρόωρον, νομίζω, νὰ συναγάγωμεν οἱαδήποτε συμπεράσματα ἐκ τῆς ὁμοιότητος ταύτης.

Μετὰ τῶν ἀγγείων τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α ἐπραγματεύθην (σ. 238 ἑξ.) καὶ περί τινων τεμαχίων, ἅτινα στεροῦνται μὲν γραπτῶν κοσμημάτων, ἀλλ' ἔχουσι τὸ αὐτὸ λαμπρὸν μελανὸν γάνωμα, προσέτι δὲ φέρουσιν ἀβαθεῖς αὐλακώσεις ἢ μικρὰς φακοειδεῖς θηλὰς ἢ ποικίλματα παραχθέντα διὰ στιλβώσεως. Τοιαῦτα τεμάχια εἴδομεν (σ. 242 σημ. 1), ὅτι ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας. Ὡσαύτως εἴπομεν (σ. 269 σημ. 1), ὅτι λαβαὶ διχαλωταί, ὅμοιαι πρὸς τὴν ἡμετέραν εἰκ. 185, εὑρέθησαν εἰς τὴν Ἄλτιν τῆς Ὀλυμπίας. Ἐν σελ. 260 δὲ παρετήρησα, ὅτι διὰ τροχοῦ κατεσκευασμένα μελανότεφρα ἀγγεῖα — κύλικες (εἰκ. 34. 42. 45), κύπελλα (εἰκ. 40), ἀμφορίσκοι (εἰκ. 36. 39) — ἀπαντῶσιν εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς χώρας· ὅσον συνάγεται ὅμως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εὑρημάτων, ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν ἰδιάζει πρὸ πάντων εἰς τὴν κεραμεικὴν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἤτοι τῆς Θεσσαλίας, τῆς Βοιωτίας, τῆς Ἀττικῆς, τῆς Ἀργολίδος. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν εὕρομεν καὶ πάσας τὰς ἀρχαιοτέρας μορφάς, ἐκ τῶν ὁποίων βαθμηδὸν προῆλθον αἱ κύλικες τοῦ σχήματος εἰκ. 32 κ. λ. (ἴδε σ. 259. 260), ὅμοιαι δ' ἀρχαιότεραι μορφαὶ εἶναι γνωσταὶ καὶ ἐκ τῆς Ἀργολίδος (1).

Ὡς πρὸς τὴν πλαστικὴν παρατηρεῖται, ὅτι, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὰ εἰδώλια ἀνήκουσι κυρίως εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, ἀμφίβολον δ' εἶναι ἐὰν κατεσκευάζοντο καὶ κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον, οὕτω καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον βέβαια εἰδώλια τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἀρχαιότερα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, πλὴν τῶν *νησιωτικοῦ* τύπου, δὲν ὑπάρχουσι (2).

Καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀνευρίσκονται ὁμοιότητες. Τὰ λιθόκτιστα οἰκοδομήματα τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν λιθικὸν αἰῶνα, εἶναι πάντα τετράπλευρα, τετράπλευρος δὲ

(1) Ἴδε **Bull. Corr. Hell. 1906** σ. 9 εἰκ. 3 (**Vollgraff**).

(2) Τὰ εἰδώλια τοῦ Ἡραίου, ἅτινα ὁ **Waldstein** καὶ ὁ **Chase** (**The Argive Heraeum I** σ. 42 ἑξ. καὶ **II** σ. 1 ἑξ.) θεωροῦσι προμυκηναϊκά, εἶναι νεώτερα· πρβ. **Winter, Typen der Terrakotten I** σ. **XXIX** ἑξ., καὶ **Furtwängler, Berl. Philol. Wochens. 1904** σ. **816**. Ὁ θολωτὸς τάφος τῶν Μυκηνῶν, τὸν ὁποῖον μνημονεύουσιν ὁ **Waldstein** καὶ ὁ **Chase** (ἔ. ἀ. **II** σ. 10 σημ. 2), ἦτο σεσυλημένος, τὰ δὲ εἰδώλια κατετέθησαν ἢ ἐρρίφθησαν εἰς αὐτὸν βεβαίως μετὰ τὴν σύλησιν καὶ εἶναι ὑστερώτερα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ὅμοια εἰδώλια εὗρεν ἐπὶ τῆς Ἀσπίδος ὁ **Vollgraff**, ὅστις ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν αὐτῶν συμφωνεῖ μετὰ τοῦ **Waldstein** (**Bull. Corr. hell. 1906** σ. 37. 38).

ἦτο καὶ ὁ ἐκ ξύλου καὶ πηλοῦ κατεσκευασμένος οἰκίσκος, τὸν ὁποῖον ἀναπαρεστήσαμεν ἐν εἰκ. 17, καὶ μόνον ἡ ἔξω τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἀνακαλυφθεῖσα καλύβη (εἰκ. 25) ἦτο στρογγύλη. Κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα ὅμως, πλὴν τῶν κυκλοτερῶν καλυβῶν (σ. 117), ἔχομεν καὶ ἐν ἐλλειψοειδὲς κτίσμα (σ. 111), προσέτι δὲ ἀναφέρω, ὅτι εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Ἐρινίου (πρβ. σ. 131 σημ. 3) ἀπεκάλυψεν ὁ Κουρουνιώτης οἰκοδόμημα τῆς αὐτῆς περιόδου συγκείμενον ἐξ ἑνὸς τετραπλεύρου χώρου καὶ δύο ἑκατέρωθεν εἰς αὐτὸν προσκεκολλημένων ἡμικυκλικῶν κτισμάτων ([1]). Ἐπιτρέπεται λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τούτων καθόλου, ὅτι τὸ στρογγύλον σχῆμα ἦτο εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα — εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τοὐλάχιστον — συχνότερον ἢ κατὰ τὸν λιθικόν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ὀρχομενὸν τὰ οἰκοδομήματα τοῦ ἀρχαιοτάτου στρώματος ἦσαν κυκλικά, τὰ δὲ τοῦ ἑπομένου ἐν μέρει ἐλλειψοειδῆ ἢ ἡμιελλειψοειδῆ καὶ ἐν μέρει εὐθύγραμμα ([2]).

Ἐξ ἄλλων συμφωνιῶν μεταξὺ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν πρὸ πάντων τὸ ἔθιμον νὰ θάπτωσι τοὺς νεκροὺς ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ([3]). Ἔπειτα δὲ καὶ μικρότερά τινα εὑρήματα, ὁποῖα εἶναι τὰ ἐκ μηριαίων ὀστῶν ἀποκεκομμένα *σφονδύλια* (σ. 357 σημ.), αἱ *ἄγκυραι* (σ. 347 σημ.), οἱ κύλινδροι ἐξ ὠμοῦ πηλοῦ (σ. 358 σημ. 2), αἱ χαλκαῖ λόγχαι τοῦ σχήματος πίν. 4, 10 (πρβ. σ. 354 σημ.) κ. ἄ. μαρτυροῦσι σαφῶς, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῆς Λευκάδος ἦτο ὁμοιόμορφος.

Ὡς πρὸς τὸν λιθικὸν αἰῶνα ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐκταθῶμεν περισσότερον.

Ἐπανειλημμένως ἤδη ἀνεφέραμεν τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπαντᾷ πολιτισμὸς στενῶς συγγενεύων πρὸς τὸν θεσσαλικὸν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Πιθανῶς δὲ συνδέονται μετὰ τοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰδώλιά τινα ἀνακαλυφθέντα νοτιώτερον τῆς Βοιωτίας, ἂν καὶ συνήθως ὀνομάζονται ταῦτα καὶ θεωροῦνται νησιωτικά. Οὕτω π. χ. ἀνεκαλύφθη πλησίον τῶν Ἀθηνῶν εἰδώλιον ἐκ πεντελεικοῦ μαρμάρου, τὸ ὁποῖον προσεγγίζει, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ ([1]), περισσότερον πρὸς τὰ θεσσαλικὰ καὶ τὰ βοιωτικὰ ἢ πρὸς τὰ νησιωτικά· καὶ τὸ μάρμαρον δέ, ἐξ οὗ κατεσκευάσθη, μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν εἰσήχθη ἐκ τῶν νήσων ([2]). Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ γνωστὰ ἐκ Σπάρτης εἰδώλια ([3]), ἅτινα εἶναι ἐκ συμπαγοῦς τιτανολίθου. Τὸ τελειότατον ἐξ αὐτῶν ἀναπαριστᾷ τὸν τύπον τῶν ἐκ Σέσκλου πίν. 32 ἀρ. 2. 3 κ. λ., δύο δὲ ἄλλων αἱ κεφαλαὶ εἶναι μᾶλλον ἄμορφοι, ἀλλ' ὁμοιάζουσι σχεδὸν ἀκριβῶς, μάλιστα κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ πώγωνος, πρὸς πηλίνην κεφαλὴν ἐκ Χαιρωνείας (ἴδε εἰκ. 311 καὶ 312) ([4]). Δυστυχῶς οὔτε περὶ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν εἰδωλίου οὔτε περὶ τῶν ἐκ Σπάρτης γνωρίζομεν ἄλλο τι, οὔτε δηλαδὴ τὴν ἀκριβῆ ἡλικίαν αὐτῶν, οὔτε ἐὰν εὑρέθησαν ὁμοῦ καὶ ἀγγεῖα καὶ

Εἰκὼν 311. Λίθινον εἰδώλιον ἐκ Σπάρτης.

Εἰκὼν 312. Κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου ἐκ Χαιρωνείας.

([1]) Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο κατεμέτρησα, ἵνα τὸ δημοσιεύσω, δυστυχῶς ὅμως ἕνεκα ἀτυχήματός τινος δὲν δύναμαι νὰ τὸ πράξω, εἶναι δὲ ἀνάγκη νέας καταμετρήσεως.

([2]) Ἴδε Bulle, Orchomenos (Abhdlg. der Bayer. Akad. der Wiss. I Kl. XXIV. Bd. II. Abt. σ. 19 ἑξ.).

([3]) Ἴδε ἀνωτ. σ. 131 ἑξ. Νῦν ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ Dörpfeld τάφοι κειμένων ὀκλαδιῶν καὶ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος (Ath. Mitt. 1907 σ. 1 ἑξ.). Ὡς πρὸς τὸν Ὀρχομενὸν δὲ πρβ. Bulle ἔ. ἀ. σ. 61.

([1]) J. L. Myres, Journal of the Anthrop. Inst. XXX (1900) σ. 253.

([2]) Τοὐναντίον τὸ εἰδώλιον O. Müller, Denkm. II, 15, περὶ τοῦ ὁποίου λέγεται ὅτι εὑρέθη εἰς τάφον τῆς Ἀττικῆς, φαίνεται ἀληθῶς νησιωτικόν. Πρβ. περὶ τούτου Wolters, Ath. Mitt. 1891 σ. 55.

([3]) Wolters ἔ. ἀ. σ. 52 ἑξ. εἰκ. 1-3.

([4]) Εἰκ. 311 = Wolters ἔ. ἀ. εἰκ. 2. Ἡ κεφαλὴ εἰκ. 312 ἀνεκαλύφθη εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Σωτηριάδου. Εἰς ταῦτα τὰ *ἠπειρωτικὰ* εἰδώλια πρέπει ἴσως νὰ καταλεχθῇ καὶ τὸ ἐκ Τεγύρας τῆς Βοιωτίας, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ Bulle (Orchomenos σ. 121 εἰκ. 33).

τίνος εἴδους ἦσαν ταῦτα ([1]). Ἀγγεῖα ὅμοια πρὸς τὰ θεσσαλικὰ καὶ βοιωτικὰ ἐν γένει δὲν ἀνεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε νοτιώτερον τῆς Βοιωτίας.

Ἀναμφισβήτητος εἶναι καὶ ἡ ὁμοιότης τῶν θεσσαλικῶν εἰδωλίων πρὸς τὰ κυκλαδικὰ καὶ τὰ κρητικά, τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὰ νεολιθικὰ στρώματα τῆς Κνωσσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ ([2]). Ἀλλ' ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἄλληλα φαίνεται ὅτι εἶναι διάφορος τῆς σχέσεως τῶν θεσσαλικῶν καὶ βοιωτικῶν πρὸς τὰ μεμονωμένα παραδείγματα ἐξ Ἀττικῆς καὶ Σπάρτης· κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἀνεπτύχθησαν τὰ νησιωτικὰ εἰδώλια *παραλλήλως* πρὸς τὰ τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν. Τὰ ἀγγεῖα, ἅτινα συνοδεύουσιν εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὰς Κυκλάδας τὰ εἰδώλια ταῦτα, διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν ἀγγείων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Βοιωτίας· διότι οὔτε εἰς τὰ νεολιθικὰ στρώματα τῆς Φαιστοῦ καὶ τῆς Κνωσσοῦ οὔτε εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν κυκλαδικὴν περίοδον ἀπαντῶσι γραπτὰ ἀγγεῖα, τὰ ἐγχάρακτα δὲ ἔχουσι χαρακτῆρα ἀρχαϊκώτερον τῶν πλείστων θεσσαλικῶν, καὶ ἐκ τῶν κοσμημάτων τὸ σπειροειδὲς δὲν εὑρίσκεται εἰς τὴν κρητικὴν κεραμεικὴν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος οὐδὲ εἰς τὴν παλαιοτέραν κυκλαδικήν. Προσέτι ἐνῷ εἰς τὴν Θεσσαλίαν εὕρομεν κατὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα καλῶς ὠχυρωμένας ἀκροπόλεις, ὅπως εἶναι ἡ τοῦ Διμηνίου, οἱ ἀρχαιότατοι συνοικισμοὶ τῶν Κυκλάδων ἦσαν ἀτείχιστοι· τὸ αὐτὸ δὲ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν καὶ περὶ τῆς Κρήτης, διότι ἀκόμη καὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς αἱ πόλεις δὲν ἦσαν ὠχυρωμέναι. Ἐκ τούτων προκύπτει, ὅτι ὁ ἀρχαιότατος πολιτισμὸς τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος (Θεσσαλίας, Φωκίδος, Βοιωτίας) ἦτο καθόλου ἀνεξάρτητος τοῦ νησιωτικοῦ (κυκλαδικοῦ καὶ κρητικοῦ) καὶ ἠκολούθει κατὰ τὸ πλεῖστον ἰδίαν ὁδόν. Καὶ τῶν εἰδωλίων ἄρα ἡ ἀνάπτυξις ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἀνεξάρτητος, ἡ ὁμοιότης δὲ τῶν νησιωτικῶν πρὸς τὰ θεσσαλικὰ οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει, εἰμὴ ὅτι καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου περιελαμβάνοντο εἰς τὴν εὐρεῖαν ἐκείνην περιοχήν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀπαντῶσι τοιαῦτα εἰδώλια. Καὶ ὅπως π. χ. περὶ τῶν εἰδωλίων τῆς Μελίτης (Μάλτας) δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῶν νησιωτικῶν ἢ τἀνάπαλιν, οὕτω καὶ ἡ θεσσαλικὴ πλαστικὴ δὲν κατάγεται ἀπὸ τῆς κυκλαδικῆς ἢ κρητικῆς, ἀλλ' οὔτε καὶ αὗται ἀπ' ἐκείνης. Εἶναι κλάδοι αὐτοτελεῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ στελέχους βλαστήσαντες. Τοῦτο δὲν ἀποκλείει, ἐννοεῖται, δάνεια παλαιὰ ἢ ὑστερώτερα, τοιαῦτα δὲ ἦσαν καὶ τὰ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν εἰσαγόμενα εἰδώλια ἐξ ὡραίου νησιωτικοῦ μαρμάρου.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἐμφανίζονται καὶ εἰς τὴν Κρήτην γραπτὰ ἀγγεῖα, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας· ὁμοίως διαδίδεται τότε εἰς τὰς νήσους τὸ σπειροειδὲς κόσμημα. Ἐὰν ἡ θεσσαλικὴ κεραμεικὴ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος ἐπέδρασε κατά τινα τρόπον εἰς ταῦτα, καὶ καθόλου ἐὰν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κεραμεικῆς κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα εἰς τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα, δὲν γνωρίζομεν ([1]).

Ἐπίσης ἐμφανίζονται εἰς τὰς νήσους κατὰ τὴν δευτέραν κυκλαδικὴν περίοδον ὠχυρωμέναι ἀκροπόλεις, ὁ τρόπος δὲ τῆς ὀχυρώσεως αὐτῶν καθιστᾷ πιθανώτατον, ὅτι ἐνταῦθα ἐπέδρασεν ἀληθῶς ὁ νεολιθικὸς πολιτισμὸς τῆς Θεσσαλίας. Ὅμοιον τρόπον εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν καὶ βραδύτερον ἔτι.

Ἐκ τῶν ὠχυρωμένων νησιωτικῶν ἀκροπόλεων ἀρχαιοτάτη εἶναι ἡ τῆς Χαλανδριανῆς ἐν Σύρῳ ([2]), μετ' αὐτὴν δ' ἔρχεται ἡ τῆς Σίφνου ([3]) καὶ τρίτη ἡ τῆς Μήλου ([4]). Ἡ πρώτη εἶχε τρεῖς περιβόλους ([5]),

([1]) Τῶν ἐκ Σπάρτης εἰδωλίων καὶ αὐτὴ ἡ προέλευσις δὲν εἶναι βεβαία. Πρὸ ἐτῶν διατρίβων εἰς Σπάρτην ἠθέλησα νὰ ἐξακριβώσω τὸν τόπον τῆς εὑρέσεως αὐτῶν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐγνώριζε περὶ ἀνακαλύψεως τοιούτων εἰδωλίων ἐντὸς τῆς πόλεως ἢ εἰς τὰ περίχωρα αὐτῆς. Καὶ ὁ Ἀθηναῖος ἀρχαιοπώλης, ὅστις ἐπώλησεν αὐτὰ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν, ἐρωτηθεὶς ὑπ' ἐμοῦ ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἐνεθυμεῖτο παρὰ τίνος τὰ ἠγόρασε.

([2]) Ὡς πρὸς τὰ κυκλαδικὰ ἴδε ἀνωτ. σ. 289, ἐκ τῶν κρητικῶν δὲ ἄξια παραβολῆς πρὸς τὰ θεσσαλικὰ εἶναι μάλιστα τὰ ἐσχάτως ὑπὸ Mosso (ἴδε ἀνωτ. σ. 378 σημ. 2) δημοσιευθέντα. Ὅτι τὰ γυναικεῖα κυκλαδικὰ εἰδώλια δὲν εἶναι ἀπομιμήσεις τῶν βαβυλωνιακῶν εἰδωλίων τῆς Ἰστάρ, ὅπως γενικῶς ἐπιστεύετο πρότερον, ἀπέδειξε πρὸ ἐτῶν ὁ **S. Reinach (Rev. archéol. 1895, I**, σ. **367**. Πρβ. καὶ **L'Anthropologie 1898** σ. **26** ἑξ.).

([1]) Εἰς τὴν *Χοιροσπηλιὰν* τῆς Λευκάδος ἀνεκάλυψεν ὁ **Dörpfeld** τεμάχια γραπτῶν ἀγγείων, ἅτινα εἶδον μέν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξετάσω ἀκριβέστερον· μοὶ ἐφάνη ὅμως, ὅτι δυνατὸν εἶναι νὰ κατάγωνται ἀπὸ τῶν θεσσαλικῶν.

([2]) Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σ. 115 ἑξ.

([3]) Αὐτ. σ. 130 ἑξ.

([4]) **Excavations at Phylakopi** σ. 30 ἑξ.

([5]) Εἰς τὴν Ἀρχ. Ἐφημερίδα (ἔ. ἀ.) ἐδημοσίευσα τὸ σχέδιον μόνον τῶν δύο ἐξωτέρων περιβόλων, περὶ δὲ τοῦ ἐσωτάτου, τοῦ ἐπὶ τῆς

αἱ δὲ ἄλλαι ἀνὰ δύο. Ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Διμηνίου διαφέρει ἡ τῆς Σύρου κυρίως κατὰ τοῦτο, ὅτι εἰς τὸν μεσαῖον περίβολον ὑπάρχουσι προσῳκοδομημένοι πύργοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἠδύναντο νὰ σταθῶσιν οἱ πολεμισταί· τὰ μεταπύργια ὅμως ἀκόμη δὲν εἶναι ἱκανῶς παχέα — πάχος αὐτῶν 1,40 μ. ἕως 1,60 μ.— καὶ πιθανῶς ἐφυλάσσοντο, ὅπως τὰ τείχη τοῦ Διμηνίου, ἤτοι κρυπτομένων τῶν πολεμιστῶν ὄπισθεν αὐτῶν· ὁμοίως ἐφυλάσσετο ὁ ἐξώτερος περίβολος, τοῦ ὁποίου τὸ πάχος εἶναι 1,00 μ. ἕως 1,10 μ. Τῆς Σίφνου ὁ ἐσώτερος περίβολος ἔχει ἤδη πάχος 2,40 μ. ἕως 4,10 μ., ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν εἶναι προσκεκολλημένοι κατὰ διαστήματα πύργοι, τοῦ δ' ἐξωτέρου περιβόλου τὸ πάχος εἶναι 1,30 μ. ἕως 1,60 μ. Τῆς Μήλου τέλος τὸ ἐσωτερον τεῖχος εἶναι 6 μ. παχὺ καὶ ἠδύνατο ὅλον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πύργος, ἕνεκα τούτου δὲ φαίνεται ὅτι ἐστερεῖτο ἀληθῶν πύργων, διότι εἰς τὸ σωζόμενον τμῆμα τοὐλάχιστον μόνον πυργοειδής τις ἐξοχὴ ὑπάρχει. Τὸ ἐξώτερον τεῖχος εἶναι πάλιν πολὺ ἀσθενέστερον.

Προφανῶς ἔχομεν ἐνταῦθα βαθμιαίαν ἐξέλιξιν, ἥτις ἀκολουθεῖ τὴν ἑξῆς πορείαν. Κατ' ἀρχὰς τὰ τείχη ἦσαν ἁπλᾶ προτειχίσματα, ὄπισθεν τῶν ὁποίων ἐκρύπτοντο οἱ πολιορκούμενοι καὶ ἔβαλλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὑπεράνω αὐτῶν. Κατόπιν προσετέθησαν εἰς τὸν περίβολον, τὸν ἀμέσως πρὸ τοῦ ἐξωτάτου κείμενον, πύργοι, εἰς αὐτοὺς δ' ἀναβαίνοντες οἱ ἀμυνόμενοι ἠδύναντο εὐκολώτερον ν' ἀποκρούωσι τοὺς ἐπιτιθεμένους, ἐνῷ ἄλλοι ἐφύλασσον τὰ μεταπύργια ἱστάμενοι ὄπισθεν αὐτῶν. Βραδύτερον ηὐξήθη καὶ τῶν μεταπυργίων τὸ πάχος, ὥστε νὰ δύνανται καὶ ἐπ' αὐτῶν νὰ κινῶνται οἱ μαχηταὶ — μετὰ τοῦ πάχους δ' ηὐξήθη βεβαίως καὶ τὸ ὕψος —, καὶ τελευταῖον τὸ πυργοφόρον τεῖχος ἔγινε τόσον παχὺ καὶ ὑψηλόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ πύργοι ἐθεωρήθησαν, φαίνεται, μᾶλλον ἢ ἧττον περιττοί. Συγχρόνως, καθόσον ἐν τῶν τειχῶν ἐνισχύετο οὕτω διὰ πύργων καὶ διὰ μεγαλυτέρου πάχους καὶ ὕψους τῶν μεταπυργίων, ἠλαττοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν περιβόλων· ἡ Χαλανδριανὴ ἔχει ὀλιγωτέρους περιβόλους τοῦ Διμηνίου, ἡ Σίφνος καὶ ἡ Μῆλος ὀλιγωτέρους πάλιν τῆς Χαλανδριανῆς.

Ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ὀχυρώσεως, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξέλιξις τόσον σαφὴς καὶ τόσον λογικὴ πρόκειται, δὲν ἐγεννήθη εἰς τὰς νήσους, ἔνθα οἱ ἀρχαιότατοι συνοικισμοὶ ἦσαν, ὡς εἴδομεν, ἀτείχιστοι, ἀλλ' εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ Mackenzie, ὅστις παρετήρησε προσέτι, ὅτι ἐκ τῶν τριῶν νησιωτικῶν ἀκροπόλεων ἡ ἑκάστοτε βορειοτέρα εἶναι καὶ ἀρχαιοτέρα κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ ἀρχαϊκωτέρα κατὰ τὸν τύπον [1]. Νῦν δέ, ὅτε ἔγινε γνωστὴ ἡ ἀκρόπολις τοῦ Διμηνίου, δυσκόλως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη πατρὶς τοῦ συστήματος εἶναι ἡ Θεσσαλία [2].

κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐσημείωσα ἁπλῶς, ὅτι τὰ θεμέλια αὐτοῦ φαίνονται πολὺ ἀρχαῖα. Τότε ἐδίσταζα ἀκόμη νὰ πιστεύσω, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς περίβολοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον.

(1) Excavations at Phylacopi σ. 256.

(2) Εἰς τὰς Κυκλάδας διεδόθη τὸ σύστημα ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ἢ τῆς Βοιωτίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, διὰ τῆς Εὐβοίας. Διότι ὑπάρχουσι λόγοι πείθοντες, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Σύρου, οἱ κτίσαντες τὴν ἀρχαιοτάτην νησιωτικὴν ἀκρόπολιν, ἐκ τῆς Εὐβοίας κατήγοντο. Ἀληθῶς ἡ ἀκρόπολις τῆς Χαλανδριανῆς κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν ἐπὶ ὀχυροῦ μεμονωμένου λόφου, ὅστις εἶναι μόνον ἐκ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν τετραμμένης πλευρᾶς εὐεπίβατος, φαίνεται δὲ ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς ὁρμητήριον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου κατελήφθησαν οἱ μᾶλλον τῆς θαλάσσης ἀπέχοντες καὶ ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως διὰ βαθείας φάραγγος χωριζόμενοι ἀγροί, ἔνθα ἀνεκαλύφθησαν τὰ νεκροταφεῖα καὶ λείψανα κατοικιῶν. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο κατέληξα ἤδη πρὸ ἐτῶν (Ἀρχ. Ἐφ. 1899 σ. 127 ἑξ.), εὐκόλως δὲ συνάγεται ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ τὸν μεμονωμένον παράλιον λόφον ὀχυρώσαντες καὶ ὁρμητήριον καταστήσαντες ἦσαν ἔποικοι ἐκ τῆς θαλάσσης ἐλθόντες. Πόθεν δὲ ἦλθον, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν τάφων αὐτῶν. Διότι ἐνῷ πάντες οἱ ἀρχαιότεροι τάφοι τῶν Κυκλάδων εἶναι κιβωτοειδεῖς καὶ ἀποτελοῦνται ἐκ μεγάλων πλακῶν, οἱ τῆς Χαλανδριανῆς εἶναι ἐκτισμένοι ἐκ μικρῶν λίθων, ἔχουσι δὲ σχῆμα θαλάμου, πολὺ συχνὰ στρογγύλου, μετὰ θύρας καὶ στέγης μᾶλλον ἢ ἧττον θολοειδοῦς· ἐνίοτε ἔχουσι πρὸ τῆς θύρας καὶ μικρὰν τετράπλευρον ἐκσκαφήν, οἱονεὶ ἀρχὴν δρόμου ἤ, καλύτερον, κατάβασιν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Πάντες οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι μικροὶ καὶ οἱ πλεῖστοι περιεῖχον ἕνα μόνον νεκρόν, πιθανώτατα δὲ οἱ νεκροὶ δὲν εἰσήγοντο εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς θύρας, ἀλλὰ κατεβιβάζοντο ἄνωθεν πρὸ τῆς στεγάσεως (Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σ. 82 ἑξ.). Ἕνεκα τούτου τὸ σχῆμα αὐτῶν εἶναι πολὺ παράδοξον, ἐξηγεῖται ὅμως, ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι εἶναι μικρογραφικαὶ τρόπον τινὰ ἀπομιμήσεις μεγαλυτέρων ὑπογείων θαλαμοειδῶν τάφων, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ νεκροὶ εἰσήγοντο ἀληθῶς διὰ τῶν θυρῶν, ὅτε καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν δρόμοι ἢ καταβάσεις ἦσαν ἀναγκαιόταται. Ἀλλὰ τοιοῦτοι εἶναι οἱ τάφοι τῆς Χαλκίδος (ἴδε σ. 131 σημ. 2), ἡ μόνη δὲ διαφορὰ μεταξὺ ἐκείνων καὶ τῶν τάφων τῆς Σύρου, πλὴν τοῦ μεγέθους, εἶναι ὅτι οἱ τῆς Χαλκίδος εἶναι λελαξευμένοι εἰς τὸν βράχον. Εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν σημείωσιν παρέβαλα τὸ σχῆμα αὐτῶν πρὸς τὸ σχῆμα τῶν συγχρόνων περίπου τάφων τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Κουμάσας· οἱ τελευταῖοι εἶναι κτιστοὶ καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιάζουσι περισσότερον πρὸς τοὺς τῆς Σύρου· λαξευτοὶ δὲ πάλιν τάφοι τοῦ αὐτοῦ σχήματος, μυκηναϊκῶν ὅμως χρόνων, ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν Κρήτην παρὰ τὴν Κνωσὸν (Evans, Prehist. Tombs of Knossos σ. 15 ἑξ.). Ἀλλ' ὅτι οἱ τῆς Σύρου κατάγονται ἐκ τῶν τῆς Χαλκίδος, ἀποδεικνύουσιν ἀναμφισβητήτως τὰ ἀγγεῖα· διότι τὰ τῆς Χαλκίδος, ἅτινα εἶναι πάντα μονόχρωμα, εἶναι μὲν καθόλου ἁπλούστερα καὶ ἀρχαϊκώ-

Τὴν τελείωσιν αὐτοῦ φαίνεται ὅτι παριστῶσιν αἱ μυκηναϊκαὶ ἀκροπόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἀρκοῦνται συνήθως εἰς ἕνα μόνον ἰσχυρὸν περίβολον μετὰ σπανίων πύργων (1). Ἀλλ' ἡ ἀρχαιοτάτη ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, τὸ *Πελαργικόν*, εἶχε κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου πλείονας τοῦ ἑνὸς περιβόλους διακοπτομένους ὑπὸ ἐννέα πυλῶν· αἱ ἀλλεπάλληλοι δὲ πύλαι, τὰς ὁποίας εὕρομεν εἰς τὸ Διμήνιον, δύνανται πιθανῶς νὰ δώσωσιν ἰδέαν τινὰ καὶ περὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ *Ἐννεαπύλου*.

Ὁμοίως ἀρχαϊκαί τινες ἀκροπόλεις τῆς Θεσσαλίας, ὡς αἱ τοῦ Κιερίου, τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, καὶ τρίτη κειμένη ΒΔ τῶν Φαρσάλων ἐπὶ θέσεως, ἥτις ὀνομάζεται σήμερον Κτούρι ἢ Κουτούρι (2), ἦσαν ὠχυρωμέναι, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐρείπια αὐτῶν, διὰ διπλῶν ἢ τριπλῶν περιβόλων. Εἰς τὴν Φωκίδα δὲ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀκόμη ὠχυρώθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ πόλις Ἄμβρυσος καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (Χ 36, 2) περιγραφὴ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐνθυμίζει ἀληθῶς τοὺς περιβόλους τοῦ Διμηνίου (3).

τερα, κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὁμοιάζουσι τόσον πρὸς τὰ τῆς Σύρου, ὥστε δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ταῦτα ἐξ ἐκείνων προῆλθον. Ἔπειτα δὲ καὶ ἡ θέσις τῆς Χαλανδριανῆς εἰς τὰ βορειότερα τῆς Σύρου, τὰ πρὸς τὴν Εὔβοιαν, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Πιστεύω λοιπόν, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Χαλανδριανῆς ἦσαν μετανάσται ἐκ τῆς Εὐβοίας καὶ ὅτι ἐκεῖθεν εἰσήγαγον πρῶτοι οὗτοι εἰς τὰς Κυκλάδας συγχρόνως τὸ θεσσαλικὸν ὀχυρωτικὸν σύστημα καὶ τὸ σχῆμα τῶν θαλαμοειδῶν τάφων. Ἐπειδὴ ὅμως περὶ τὴν Χαλανδριανὴν ὁ σκληρὸς τιτανόλιθος δὲν ἦτο κατάλληλος πρὸς λάξευσιν ὑπογείων θαλάμων, ἔκτιζον αὐτοὺς διὰ λίθων· τοῦτο δ' ἠνάγκασε νὰ σμικρύνωσι τὰς διαστάσεις των, διότι ἡ στέγασις μεγάλων θαλάμων διὰ μικρῶν λίθων παρεῖχε, φαίνεται, δυσχερείας.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἀπὸ βορειοτέρας χώρας καταγωγὴ τῶν τάφων τῆς Χαλανδριανῆς δὲν ἀποδεικνύει τι περὶ τῆς ἐν γένει καταγωγῆς τοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον διαδεδομένον περὶ τὴν Μεσόγειον.

(1) Πρβ. τὰ τείχη τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθος, τοῦ Παλιοκάστρου τῆς Κωπαΐδος (Ἄρνης κατὰ Noack) κ. ἄ. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὰ τείχη τῆς Τίρυνθος παρατηρῶ, ὅτι ὁ S. Wide ἀναφέρων ἐν Berl. Philol. Wochens. 1901 σ. 795 περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Στάη εἰς τὸ Διμήνιον μνημονεύει χῶρόν τινα μεταξὺ δύο τειχῶν στενούμενον πρὸς τὰ ἄνω καὶ παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὰς σύριγγας τῆς Τίρυνθος. Ὑποθέτω, ὅτι ἐννοεῖ τὸν χῶρον μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου περιβόλου καὶ τοῦ τμήματος 19-20 τοῦ δευτέρου· τὸ τμῆμα τοῦτο εἶχε κλιθῆ ἐκ τοῦ χρόνου πρὸς τὰ ἔσω καὶ οὕτω ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ, ὅτι πρὸς τὰ ἄνω συνήπτετο μετὰ τοῦ πρώτου περιβόλου. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν φαίνεται ἀληθές, μήπως ὅμως αἱ σύριγγες τῆς Τίρυνθος κατάγονται πραγματικῶς ἀπὸ τῶν στενῶν διαδρόμων, τῶν μεταξὺ τῶν περιβόλων κειμένων;

(2) Κατὰ τὸν Heuzey (Mission en Macéd. σ. 411. 412) ἔκειτο ἐνταῦθα ἡ Παλαιφάρσαλος.

(3) Ὁ ἔφορος Σωτηριάδης ἀνεκάλυψεν εἰς τὰ αὐτὰ μέρη, κατὰ τὴν Σχιστὴν ὁδόν, καὶ μικρὸν φρούριον, ἑλληνικῶν χρόνων, κείμενον ἐπὶ λόφου, τὸ ὁποῖον ἐπίσης περιβάλλεται ὑπὸ διπλοῦ τείχους.

Ἔτι σπουδαιοτέρα καὶ σημαντικωτέρα εἶναι ἄλλη συμφωνία μεταξὺ τῆς θεσσαλικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τῆς τῶν ἑπομένων ἐποχῶν — ἡ τῶν μεγάρων τοῦ Σέσκλου καὶ Διμηνίου πρὸς τὰ μέγαρα τῆς μυκηναϊκῆς καὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς καὶ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ναόν.

Ὁ ἀρχαιότατος τύπος τοῦ θεσσαλικοῦ μεγάρου συνέκειτο βεβαίως μόνον ἐκ τοῦ δώματος καὶ τοῦ προδόμου. Τὸ δῶμα, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ ἑστία, ἦτο τὸ ἐνδιαίτημα ὅλης τῆς οἰκογενείας, εἰς αὐτὸ ἔτρωγον καὶ ἐκοιμῶντο — οἱ ἄγαμοι υἱοὶ ἠδύναντο τὸν πλεῖστον χρόνον τοῦ ἔτους νὰ κοιμῶνται καὶ εἰς τὸν πρόδομον —, εἰς αὐτὸ ἐδέχοντο τοὺς φίλους καὶ ξένους καὶ εἰς αὐτὸ ἐφύλασσον τοὺς καρπούς, τὰ στρώματα κλπ. Βραδύτερον ἐσκέφθησαν ν' ἀποχωρίσωσι τὸν μυχὸν τοῦ δώματος διὰ τοίχου, οὕτω δὲ προέκυψε δεύτερος τελειότερος τύπος τοῦ μεγάρου ἔχων θάλαμον χωριστὸν ἀπὸ τοῦ δώματος. Ὁ θάλαμος ἦτο ἀναμφιβόλως προωρισμένος ἀποκλειστικῶς διὰ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, μάλιστα δὲ διὰ τὰς γυναῖκας, αἵτινες ἐνταῦθα διέτριβον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ εἰργάζοντο καὶ ἐκοιμῶντο· προσέτι ἐχρησίμευε νῦν ὁ θάλαμος καὶ ὡς ταμεῖον, διότι ἦτο τὸ ἀσφαλέστερον μέρος τῆς οἰκίας.

Τοῦ πρώτου τύπου ἀσφαλὲς παράδειγμα δὲν εὕρομεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν (1)· δὲν δυνάμεθα ὅμως ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ὄχι μόνον ὑπῆρξέ ποτε — ἀφοῦ ἐξ αὐτοῦ παρήχθη ὁ δεύτερος —, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ τὴν γέννησιν ἐκείνου ἐξηκολούθει νὰ διατηρῆται εἰς τὰς ἁπλουστέρας οἰκίας.

Ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ἅτινα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὸ Σέσκλον καὶ τὸ Διμήνιον, δὲν προκύπτει σαφῶς, ὅτι οἱ τύποι οὗτοι τῶν μεγάρων ἦσαν ἐν χρήσει καὶ τότε (2). Ἀλλ' εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀπαντᾷ ὁ ἁπλούστερος τύπος, ὁ ἐκ προδόμου καὶ δώματος συγκείμενος (πρβ. τὸ μέγαρον τῶν γυναικῶν ἐν Τίρυνθι).

(1) Τὸ οἰκοδόμημα 24 (σ. 63) τοῦ Διμηνίου δυνατὸν ἀληθῶς ν' ἀπετελεῖτο μόνον ἐκ προδόμου καὶ δώματος, ὡσαύτως δὲ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι εἶχε θάλαμον ἡ οἰκία 37 τοῦ Σέσκλου (σ. 84). Ἡ καλύβη ὅμως τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (εἰκ. 25, σ. 116) συνέκειτο πραγματικῶς μόνον ἐκ τοῦ κυκλικοῦ δωματίου καὶ ἑνὸς προκειμένου χώρου, ὅστις ἀντεστοίχει πρὸς πρόδομον.

(2) Μόνον τὸ οἴκημα 34 (Ι 2) τοῦ Σέσκλου (σ. 110) δυνατὸν νὰ ἦτο τοιοῦτο μέγαρον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο βέβαιον δὲν εἶναι.

Ἀπαντᾷ προσέτι παραλλαγὴ αὐτοῦ, ἥτις ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ προδόμου ἔχει δύο προδόμους, τὸν μὲν κλειστόν, τὸν δ' ἕτερον ἀνοικτὸν (μέγαρα τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Τίρυνθα). Ὁ δεύτερος τύπος δὲν εὑρίσκεται εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τύρινθος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυσεξήγητον. Διότι ὁ βίος τῶν βασιλέων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἐν γένει ἀπεῖχε πολὺ τῆς ἀρχαϊκῆς ἁπλότητος, αἱ δὲ βασίλισσαι, αἵτινες περιεστοιχίζοντο ὑπὸ πολλῶν δούλων γυναικῶν, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ διαιτῶνται εἰς ἕνα θάλαμον κείμενον εἰς τὸ βάθος τοῦ μεγάρου τῶν ἀνδρῶν. Ἕνεκα τούτου ᾠκοδομήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐκεῖνα, ὡς καὶ εἰς τὸ τῆς Ἄρνης, ἰδία κατοικία τῶν γυναικῶν, ὁ δὲ θάλαμος, ὁ ὀπίσω τοῦ ἀνδρῶνος, κατηργήθη, διότι ἦτο ἄχρηστος πλέον. Ἐπίσης ἕνεκα τοῦ μεγαλοπρεποῦς βίου καὶ τῶν πολυπληθῶν δούλων καὶ δορυφόρων προσετέθη βεβαίως εἰς τὸ μέγαρον τῶν ἀνδρῶν καὶ ὁ δεύτερος πρόδομος. Αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται ὀφείλονται πιθανῶς κατὰ μέγα μέρος εἰς ἐπίδρασιν ἐκ Κρήτης. Τοὐλάχιστον φαίνεται, ὅτι εἰς ἄλλα — π. χ. τὴν στέγην, τὰς βάσεις καὶ τὴν μορφὴν τῶν κιόνων, τὰς πολλὰς θύρας τοῦ προδόμου εἰς τὸ μέγαρον τῶν ἀνδρῶν ἐν Τίρυνθι, τὴν καλλιτεχνικὴν διακόσμησιν κλ. — ἡ κρητικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασε σημαντικῶς ἐπὶ τὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος (1). Ὅτι ὅμως τὸ μετὰ συνεχομένου θαλάμου μέγαρον ἐσώζετο καὶ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν, ἀποδεικνύεται μετὰ πολλῆς πιθανότητος ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου τῆς Ἁγίας Τριάδος παρὰ τὴν Φαιστόν· διότι τὸ κυριώτερον ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τοῦ ἀνακτόρου τούτου εἶναι μέγαρον συγκείμενον, ὡς φαίνεται, ἐκ προδόμου, δώματος καὶ θαλάμου (2).

(1) Πρβ. **Dörpfeld, Ath. Mitt. 1905** σ. 287 ἑξ. καὶ **Noack, Hom. Paläste** σ. 24 ἑξ. Εἶναι περιττὸν ἴσως νὰ δηλώσω ῥητῶς, ὅτι δὲν ἀποδέχομαι τὴν γνώμην τοῦ **Mackenzie**, ὅστις προσπαθεῖ (**Annual of the Br. School XII** σ 250 ἑξ.) ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ μυκηναϊκὸν μέγαρον καθόλου — δηλαδὴ καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα — εἶναι μεταρρύθμισις τοῦ κρητικοῦ. Αἱ μεταξὺ αὐτῶν θεμελιώδεις διαφοραὶ (ἴδε **Noack** ἔ. ἀ.) δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι διὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης

(2) Ὁ **Dörpfeld, Ath. Mitt. 1907** σ. 587, λέγει, ὅτι τὸ μέγαρον εἶχε πρόδομον καὶ ὀπισθόδομον (**Vor — und Hinterhalle**). Ἡ εἴσοδος ὅμως εἰς αὐτὸ ἔκειτο πιθανώτατα οὐχὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, τὴν παρὰ τὸν *δρόμον* (**Halbherr, Memorie del R. Istituto Lombardo, XXI** σ. 238), ἀλλ' εἰς τὴν δυτικήν, πρὸ τῆς ὁποίας θὰ ὑπῆρχεν αὐλή. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲ ὁ χῶρος 18. 19 τοῦ σχεδίου τοῦ **Halbherr** (ἔ. ἀ. πίν. I), ἐὰν ἦτο ὀπισθόδομος, θὰ

Ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὰ μέγαρα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἀμφισβητήσιμος (1), ἐκτίσθη δέ, ὅπως φρονεῖ ὁ **Dörpfeld** καὶ ἐγὼ προθύμως δέχομαι, ὑπὸ κατακτητῶν Ἑλλήνων (Ἀχαιῶν).

Τὰ ὁμηρικὰ μέγαρα γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' αἱ περιγραφαὶ αὗται εἶναι δυστυχῶς ἀόριστοι καὶ ἑρμηνεύονται ἄλλως ὑπὸ ἄλλων. Οὐχ ἧττον θεωρῶ πιθανώτατον, ὅτι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὁμήρου ὑπῆρχον οἰκίαι ᾠκοδομημέναι κατὰ τὸν δεύτερον τύπον τῶν θεσσαλικῶν μεγάρων. Διότι εἰς τὴν Ἰλιάδα (Ζ 316) λέγεται, ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Πάριδος ἀπετελεῖτο ἐκ *θαλάμου, δώματος* καὶ αὐλῆς, ἀναφέρεται δὲ τὸ πρᾶγμα κατὰ τρόπον, ὅστις δεικνύει, ὅτι ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς τὰ κύρια μέρη ἀρτίας οἰκίας· *προδόμου* δὲν γίνεται μνεία, ἀλλ' εἶναι εὔλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οὗτος περιλαμβάνεται εἰς τὸ δῶμα (2).

Τὴν θέσιν τοῦ θαλάμου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Πά-

εἶχε δυσανάλογον βάθος — ἓξ μέτρων δηλαδὴ — καὶ μεγαλύτερον τοῦ βάθους τοῦ προδόμου· ἕνεκα τούτου πιστεύω μᾶλλον, ὅτι ἦτο θάλαμος κλειστός.

(1) Πρβ. **Mackenzie, Exc. at Phylacopi** σ. 271 καὶ **Annual of the Br. School XI** σ. 220, **XII** σ. 258. **Dörpfeld**, ἔ. ἀ.

(2) Κατὰ τὸν **Noack (Hom. Paläste** σ. 50 ἑξ.) εἰς τὸ χωρίον Ἰλ. **Ζ 316** *δῶμα* μὲν σημαίνει τοὺς διαδρόμους, τὰ οἰκήματα τῶν δούλων, τὰ ταμεῖα κ.τ.τ., *θάλαμος* δὲ ἐκεῖνο, ὅπερ ἡμεῖς ὀνομάζομεν δῶμα ἤτοι τὸ δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἡ ἑστία· διότι ὁ **Noack** πιστεύει, ὅτι οὔτε ὁ Πάρις οὔτε ἄλλος τις τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων — πλὴν τοῦ Ὀδυσσέως — εἶχεν ἴδιον θάλαμον χωριστὸν ἀπὸ τοῦ δωματίου, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἔτρωγον καὶ ἐξένιζον τοὺς ξένους. Τὴν γνώμην ταύτην, τὴν ὁποίαν παρεδέχθησαν ἤδη καὶ ἄλλοι (π. χ. ὁ **Cauer, Neue Jahrb. für das kl. Altertum 1905** σ. 7 καὶ ὁ **Graef, Berl. Philol. Wochens. 1905** σ. 915), ἀπέκρουσεν ὀρθότατα ὁ **Dörpfeld (Ath. Mitt. 1905** σ 280). Καὶ αὐτὸς ὁ **Dörpfeld** ὅμως ἀλλαχοῦ (**Troja und Ilion** σ. 611) δὲν ἡρμήνευσε, νομίζω, καλῶς τὸ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Πάριδος ἀναφερόμενον ὁμηρικὸν χωρίον· διότι θέλων νὰ προσαρμόσῃ αὐτὸ εἰς οἰκήματά τινα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἀνακαλυφθέντα εἰς τὸ Ἴλιον καὶ ἀποτελούμενα μόνον ἐκ προδόμου καὶ δώματος παρεδέχθη, ὅτι *δῶμα* παρ' Ὁμήρῳ δηλοῖ τὸν πρόδομον, θάλαμος δὲ τὸ κλειστὸν δωμάτιον. Ἀλλ' ἡ σημασία τῆς λέξεως *δῶμα* εἶναι φανερά· σημαίνει τὴν οἰκίαν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰς ἀρχὰς αἱ οἰκίαι ἀπετελοῦντο — πλὴν τοῦ προδόμου — μόνον ἐκ τοῦ δωματίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἡ ἑστία, τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο ὠνομάζετο δῶμα Βραδύτερον προσετέθησαν ἄλλοι χῶροι — ὁ θάλαμος, ταμεῖα, οἰκήματα δούλων —, τότε δὲ ἡ λέξις ἔλαβε διπλῆν σημασίαν· ἐσήμαινεν ἄλλοτε μὲν τὴν οἰκίαν καθόλου μετὰ πάντων αὐτῆς τῶν παραρτημάτων — εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην γίνεται συχνὰ χρῆσις τοῦ πληθυντικοῦ *δώματα* —, ἄλλοτε δὲ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο δωμάτιον, τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τῆς οἰκίας, ὅστις καὶ νῦν ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν δῶμα, διότι εἰς αὐτὸ κατῴκει ὁ οἰκοδεσπότης. Δὲν δύναται ἄρα νὰ ὀνομασθῇ δῶμα μόνον ὁ πρόδομος, ἀλλ' οὔτε μόναι αἱ ἀποθῆκαι καὶ οἱ διάδρομοι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ μέγαρον. Εἰς τὸν στίχον Ὀδ. χ 494, ἔνθα λέγεται, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς «διεθείωσε μέγαρον καὶ δῶμα καὶ αὐλήν», τὸ μέγαρον δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ δῶμα, ἀλλ' εἶναι μέρος αὐτοῦ: ὁ Ὀδυσσεὺς διεθείωσε τὸ μέγαρον καὶ (ὅλην) τὴν οἰκίαν.

ριδος δὲν ὁρίζει ὁ Ὅμηρος. Ἡ ἀπορία ὅμως αὕτη λύεται διὰ τῆς βοηθείας ἄλλων χωρίων. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Τηλέμαχος καὶ ὁ Πεισίστρατος φιλοξενοῦνται εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Μενελάου, εἰσέρχεται εἰς αὐτὸ ***ἐκ τοῦ θαλάμου*** ἡ Ἑλένη ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν ἀμφιπόλων της. Ἡ εἴσοδος αὐτῆς, ὅπως περιγράφεται, καθιστᾷ πιθανόν, ὅτι ὁ θάλαμος συνείχετο μετὰ τοῦ δώματος. Ἀλλὰ τὸν θάλαμον τοῦτον βεβαίως ἐννοεῖ πάλιν ὁ ποιητής, ὅταν εἰς τὴν αὐτὴν ῥαψῳδίαν, στ. 304. 305, λέγῃ, ὅτι ὁ Ἀτρείδης καὶ ἡ Ἑλένη κατεκλίθησαν «μυχῷ δόμου». Ἄρα ἔκειτο ὁ θάλαμος εἰς τὸ βάθος τοῦ δώματος. Ὁμοίως ὁ Νέστωρ (Ὀδ. γ 402) καὶ ὁ Ἀλκίνοος (Ὀδ. η 346) κοιμῶνται «μυχῷ δόμου», ἐπομένως καὶ εἰς τὰ μέγαρα τούτων ἐφαντάζοντο οἱ ποιηταὶ θάλαμον κείμενον ὀπίσω τοῦ δώματος· κατὰ μίμησιν δ' αὐτῶν καὶ τὸ σπήλαιον τῆς Καλυψοῦς ἦτο εἰς δύο διῃρημένον. Ἐπίσης ἡ σκηνὴ τοῦ Ἀχιλλέως εἶχεν ἴδιον θάλαμον, εἰς τὸν οποῖον ἐκοιμᾶτο ὁ ἥρως «μυχῷ κλισίης», ὅπως καὶ ὁ Πάτροκλος. Εἰς αὐτὸν δὲ βεβαίως διέμενον συνήθως αἱ δοῦλαι, καὶ οὐχὶ εἰς τὸ δῶμα, ὅπου ὁ Ἀχιλλεὺς ἐδέχετο τοὺς «βουληφόρους» καὶ ὅπου ἐφιλοξένησε τοὺς πρέσβεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν γέροντα Πρίαμον, — ἀλλ' οὔτε καὶ ἔξω εἰς ἴδιον οἴκημα· διότι, ὅταν διατάσσωνται νὰ στρώσωσιν εἰς τὸν πρόδομον τὴν κλίνην τοῦ Πριάμου, ἐξέρχονται ἐκ τοῦ μεγάρου. Τέλος περὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικωνίτιδος εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ὀδυσσέως ὑπάρχουσι διαφωνίαι, ἡ πιθανωτέρα ὅμως γνώμη εἶναι, ὅτι καὶ αὕτη ἔκειτο ὀπίσω τοῦ μεγάρου τῶν ἀνδρῶν.

Ὁ πρόδομος τῶν ὁμηρικῶν μεγάρων ἦτο ἁπλοῦς καὶ εἶχε μορφὴν στοᾶς ἢ αἰθούσης. Ἄλλας λεπτομερείας περὶ αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν, καθόλου ὅμως φαίνεται, ὅτι διετήρησαν ταῦτα, ὅπως καὶ τὸ μέγαρον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀκραιφνέστερον τὸν τύπον τῶν θεσσαλικῶν μεγάρων ἢ τὰ μέγαρα τῶν ἀνδρῶν ἐν Τίρυνθι καὶ Μυκήναις.

Ἔτι μᾶλλον καταφανὴς εἶναι ἡ συγγένεια τοῦ θεσσαλικοῦ μεγάρου πρὸς τὸν δωρικὸν ναόν. Ἰδίως ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἀκριβῶς εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους ναοὺς πολὺ συχνὰ ἀπαντᾷ τὸ *ἄδυτον*, ἤτοι δεύτερον δωμάτιον κείμενον ὀπίσω τοῦ σηκοῦ [1]· διότι τὸ ἄδυτον τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν θάλαμον τῶν μεγάρων τοῦ πληρεστέρου τύπου. Καὶ ὅπως ὁ θάλαμος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ δῶμα, ἦτο τὸ ἀπόκρυφον δωμάτιον τῆς οἰκογενείας, εἰς τὸ ὁποῖον, πλὴν τῶν μελῶν αὐτῆς, βεβαίως ὀλίγοι ἄλλοι ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσιν, οὕτω καὶ τὸ ἄδυτον τῶν ναῶν ἦτο τὸ ἁγιώτατον καὶ ἱερώτατον καὶ μᾶλλον δυσπρόσιτον εἰς τοὺς κοινοὺς θνητοὺς μέρος αὐτῶν. Εἰς ἄλλους ναούς, ἐπειδὴ ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἀδύτου, διετηρήθη μὲν ὁ θάλαμος, ἐχρησίμευεν ὅμως, ὅπως πάλιν εἰς τὰ μέγαρα, ὡς ταμεῖον ἢ θησαυρός, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφυλάσσοντο χρήματα ἢ πολύτιμα ἀναθήματα. Τοιούτου ναοῦ παράδειγμα παρέχει ὁ Παρθενών. Ὅτι ὅμως καὶ ἐνταῦθα τὸ ὀπίσω τοῦ σηκοῦ κείμενον δωμάτιον ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ θαλάμου τοῦ μεγάρου κατάγεται, ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον ἔφερε· διότι τὸ δωμάτιον τοῦτο ὠνομάζετο κατ' ἐξοχὴν Παρθενὼν ἤτοι ***θάλαμος τῆς παρθένου***, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὠνομάσθη οὕτω καὶ ὅλος ὁ ναός [1].

Καὶ πολλαὶ λεπτομέρειαι τῶν δωρικῶν ναῶν ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ θεσσαλικὰ μέγαρα. Οὕτω δὲν εἶχον πάντα τὰ μέγαρα ὀπισθόδομον καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι, διότι πολλῶν ἡ ὀπισθία πλευρὰ συνείχετο μετ' ἄλλων οἰκοδομημάτων· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ναῶν οὐχὶ ὀλίγοι ἐστεροῦντο τοῦ ὀπισθοδόμου. Ἔπειτα ὁ πρόδομος 4 τοῦ διπλοῦ μεγάρου τοῦ Σέσκλου (εἰκ. 18) ἦτο κλειστὸν δωμάτιον· τὸ αὐτὸ βλέπομεν πάλιν εἰς τοὺς προνάους ναῶν τινῶν. Οἱ κίονες εἰς τὰς οἰκίας τοῦ Σέσκλου καὶ τοῦ Διμηνίου δὲν εἶχον βάσεις, διότι τὰ κάτω ἄκρα αὐτῶν ἦσαν ἐμπεπηγμένα εἰς τὸ δάπεδον· ὁμοίως καὶ οἱ κίονες τοῦ δωρικοῦ ῥυθμοῦ πατοῦσιν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου. Τελευταῖον ἡ στέγη τῶν θεσσαλικῶν μεγάρων ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀετοειδής, ὁμοία δὲ φαίνεται ὅτι ἦτο ἐξ ἀρχῆς καὶ ἡ στέγη τῶν δωρικῶν ναῶν [2].

Καθόλου λοιπὸν δὲν δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι τὰ θεσσαλικὰ μέγαρα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἶναι τὰ ἀρχέτυπα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν τὰ μέ-

[1] Ἄδυτον εἶχεν ἤδη ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸ Ἴλιον (Ἰλ. Ε 448. 512), ἐκ τῶν ἐννέα δὲ ναῶν τοῦ Σελινοῦντος μόνος ὁ νεώτατος καὶ ἐλάχιστος πάντων ἐστερεῖτο αὐτοῦ. Koldewey und Puchstein, Gr. Tempel in Unteritalien σ. 192.

[1] Πρβ. Petersen, Arch. Jahrb. 1907 σ. 14.

[2] Πρβ. Koldewey und Puchstein, ἔ. ἀ. σ. 221.

γαρα τῆς μυκηναϊκῆς καὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς καὶ ὁ δωρικὸς ναός. Τὸ ὁμηρικὸν μέγαρον καὶ ὁ ναὸς ἀναπαριστῶσι τὰ ἀρχέτυπα ἐκεῖνα πιστότερον ἢ τὰ κρητικὴν ἐπίδρασιν ὑποστάντα μυκηναϊκὰ μέγαρα τῶν ἀνδρῶν (1)· ἀλλὰ παρ᾽ αὐτὰ διετηρήθησαν ἀμετάβλητα καὶ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν τὰ δύο σχήματα τῶν παναρχαίων θεσσαλικῶν μεγάρων, μετὰ τὸ τέλος δ᾽ αὐτῆς ἐχρησίμευσαν ὡς ὑποδείγματα τῶν ναῶν. Τὴν συνέχειαν τῆς παραδόσεως μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἀκόμη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ γυναικωνῖτις κεῖται, ὁσάκις εἶναι δυνατόν, ὀπίσω τοῦ ἀνδρῶνος.

Τελευταῖον παρατηρῶ, ὅτι καὶ αἱ αὐλαί, ἐντὸς τῶν ὁποίων κεῖνται τὰ μέγαρα τῆς μυκηναϊκῆς καὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς, συμφωνοῦσι παραδόξως πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ ἐσωτάτου περιβόλου τοῦ Διμηνίου· διότι καὶ ἐκεῖ εὕρομεν ὄχι μόνον στοὰν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ βωμὸν ἱδρυμένον ἀπέναντι τοῦ μεγάρου τοῦ βασιλέως, ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὴν Τίρυνθα.

3. Ἐθνολογικὰ συμπεράσματα.

Τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ ἢ τῶν λαῶν, οἵτινες εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Βοιωτίαν ὑπῆρξαν οἱ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, οὐδέποτε πιθανῶς θὰ μάθωμεν μετὰ βεβαιότητος. Εἶναι ὅμως ἄξιον τοῦ κόπου, νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐνδείξεις αἱ τῶν ἀρχαίων παραδόσεις περὶ τῶν παλαιοτάτων κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, διότι ἴσως εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῇ ἐντεῦθεν πιθανόν τι συμπέρασμα.

Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος λέγεται, ὡς γνωστόν, ὅτι κατῴκησάν ποτε οἱ *Πελασγοί*, οὐδαμοῦ ὅμως ἡ ὕπαρξις αὐτῶν εἶναι τόσον βεβαία, ὅσον εἰς τὴν Θεσσαλίαν (2). Οἱ Πελασγοὶ εἶναι οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης, νικῶσι δ᾽ αὐτοὺς καὶ τοὺς ὑποτάσσουσιν ὁ Δευκαλίων καὶ ὁ υἱὸς

(1) Ὅτι ὁ ναὸς καὶ τὸ ὁμηρικὸν μέγαρον ἀνάγονται εἰς πρότυπον ἀρχαιότερον τοῦ μυκηναϊκοῦ μεγάρου τῶν ἀνδρῶν, ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ Noack. Hom. Paläste σ. 71. 72.

(2) Ed. Meyer, Forschungen zur alten Geschichte I σ. 32. Busolt, Gr. Gesch. I² σ. 165 ἑξ. Ὁ J. L. Myres ἐν νεωτάτῳ ἄρθρῳ (Journal of Hell. Stud. 1907 σ. 178 ἑξ.) ὑποστηρίζει ἀντίθετον γνώμην, ἀλλὰ δὲν μοι φαίνεται, ὅτι κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὴν γνώμην του ταύτην λίαν πιθανήν.

αὐτοῦ Ἕλλην, ἤτοι οἱ γενάρχαι τῶν ἱστορικῶν ἑλληνικῶν φυλῶν.

Ἄλλος προελληνικὸς λαός, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη ἀνευρίσκονται εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἶναι οἱ *Θρᾷκες*. Ἡ ἀνάμνησις αὐτῶν ἐνταῦθα δὲν ἦτο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους τόσον ζωηρά, ὅσον ἡ τῶν Πελασγῶν, οὐχ ἧττον ἡ ὕπαρξις καὶ τούτων εἶναι ἀσφαλῶς μεμαρτυρημένη (1).

Οἱ δύο οὗτοι λαοί, Πελασγοὶ καὶ Θρᾷκες, δικαιοῦνται βεβαίως νὰ ληφθῶσι πρῶτοι ὑπ᾽ ὄψιν εἰς τὴν ζήτησιν ταύτην, πιστεύω δὲ ἀληθῶς, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις συνηγοροῦσαι ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος.

Πρῶτον. Εἶναι ἀξία προσοχῆς ἡ σύμπτωσις, ὅτι οἱ Θρᾷκες ἀναφέρονται νοτιώτερον τῆς Θεσσαλίας μάλιστα εἰς τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν, τὰς δύο δηλαδὴ χώρας, εἰς τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ πολιτισμὸς τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος τόσον συγγενεύων πρὸς τὸν θεσσαλικόν. Αἱ Ἄβαι ἦσαν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη θρᾳκικὴ πόλις, εἰς τὴν Δαύλειαν ἐβασίλευεν ὁ Θρᾷξ Τηρεύς, οἱ Θρᾷκες πολεμοῦσι πρὸς τοὺς Μινύας τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ πρὸς τοὺς Βοιωτούς. Οἱ Πελασγοὶ ὡσαύτως μνημονεύονται εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔνθα συμμαχοῦσι μετὰ τῶν Θρᾳκῶν, ἵνα πολεμήσωσι κατὰ τῶν Θηβαίων. Ὁ σύνδεσμος δὲ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἐκδηλοῦται ἐνταῦθα πιθανῶς καὶ διὰ τῆς ἑνώσεως τοῦ Θρᾳκὸς Ἄρεως μετὰ τῆς πελασγικῆς Ἀφροδίτης (2).

Δεύτερον. Εἴς τινας τῶν Κυκλάδων καὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν εὕρομεν σύστημα ὀχυρώσεως καταγόμενον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τοῦ θεσσαλικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Διμηνίου καὶ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Φωκίδα διετηρεῖτο μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἀλλὰ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν ἐτείχισαν κατὰ τὴν παράδοσιν οἱ Πελασγοί (3), εἰς τὰς Κυκλάδας δὲ ἔφερε τὸ σύστημα

(1) Ἴδε Tümpel ἐν Pauly-Wissowa, Realencykl. II σ. 644 ἑξ.

(2) Tümpel ἔ. ἀ. I σ. 2731 καὶ II σ. 647. Πρβ. καὶ Fick. Vorgriechische Ortsnamen σ. 123, ὅστις λέγει, ὅτι εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα οἱ Θρᾷκες εἶναι σύνοδοι τῶν Πελασγῶν.

(3) Περὶ τῆς γνώμης τοῦ Ed. Meyer, (Forschungen zur alten Gesch. I σ. 9), ὅτι τὸ *Πελαργικὸν* οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μετὰ τῶν Πελασγῶν, ἴδε Wilamowitz, Aristoteles und Athen II σ. 73 σημ. 4, καὶ Judeich ἐν Pauly-Wisssowa, Realenc. II σ. 2209.

λαὸς ἐκ τῆς Εὐβοίας μεταναστεύσας. Τίς ἦτο ὁ λαὸς οὗτος δὲν γνωρίζομεν βεβαίως, γνωστότατον ὅμως εἶναι, ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους οἱ Θρᾷκες διέβησαν εἰς τὴν Εὔβοιαν ἐκ τῆς Φωκίδος, περὶ τούτων δὲ τῶν Θρᾳκῶν τῆς Εὐβοίας ἐσῴζετο, ὅπως καὶ περὶ τῶν Πελασγῶν, παράδοσις, ὅτι ἦσαν κτίσται ὀχυρῶν ἀκροπόλεων· διότι κατά τινα παλαιὸν σχολιαστὴν τοῦ Εὐριπίδου (Ὀρ. 965) οἱ Κύκλωπες, οἵτινες ἐτείχισαν τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Τίρυνθα, δὲν ἦλθον ἐκ Λυκίας, ἀλλ᾽ ἦσαν «θρᾳκικὸν ἔθνος ἀπὸ Κύκλωπος βασιλέως οὕτως ὠνομασμένοι· οὗτοι πολέμῳ ἐξαναστάντες τῆς ἰδίας γῆς, ἄλλοι ἄλλῃ ᾠκίσθησαν, οἱ πλείονες δὲ αὐτῶν ἐν τῇ Κουρήτιδι [1]· ἦσαν δὲ ἄριστοι τεχνῖται πρὸς οἰκοδομίαν».

Τρίτον. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (II 51) οἱ Ἕλληνες ἔμαθον παρὰ τῶν Πελασγῶν ν᾽ ἀπεικονίζωσι τὸν Ἑρμῆν ἰθυφαλλικόν· εἶναι δὲ βεβαίως ἄξιον σημειώσεως, ὅτι εἰς τὸ Σέσκλον, πλὴν τῶν δύο λαβῶν, αἵτινες ἔχουσι σχῆμα φαλλοῦ (εἰκ. 102 καὶ 103), καὶ πλὴν τοῦ ἀνδρικοῦ εἰδωλίου, τὸ ὁποῖον ἅπτεται τοῦ αἰδοίου (πίν. 33,2), ἀνεκαλύφθησαν καὶ δύο τεμάχια προερχόμενα ἀπὸ ἀσέμνων πλαστικῶν συμπλεγμάτων, ὡς φαίνεται [2].

Τέταρτον. Καὶ θεῶν ὀνόματα ἐδιδάχθησαν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν Πελασγῶν κατὰ τὸν αὐτὸν Ἡρόδοτον. Διότι οἱ *δῖοι* Πελασγοὶ ἦσαν καθόλου σοφὸς λαός· σοφοὶ περὶ τὴν γεωργίαν, σοφοὶ περὶ τὴν τειχοδομίαν καὶ οἰκοδομιαν, σοφοὶ περὶ τὰ θεῖα. Ἡ αἴγλη δὲ αὕτη τῆς σοφίας, ἥτις περιβάλλει τὸ ὄνομα αὐτῶν, εἶναι εὐεξήγητος, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι τὰ λείψανα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Βοιωτίαν ἀνήκουσι κατὰ μέγα μέρος εἰς αὐτούς· διότι ὁ πολιτισμὸς ἐκεῖνος ἦτο τόσον ὑπέρτερος τοῦ ἀμέσως διαδεχθέντος αὐτόν, ὥστε εὐκόλως ἐννοεῖται, ὅτι οἱ νικηταὶ τῶν Πελασγῶν ἀπέβλεπον μετά τινος σεβασμοῦ πρὸς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐθεώρουν ὡς τοὺς πρώτους ἐργάτας τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ συμφωνία αὕτη μεταξὺ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων εἶναι τοιαύτη, ὥστε, ἐὰν αἱ παραδόσεις περιέχωσι πυρῆνά τινα ἱστορικῆς

[1] Τῇ Εὐβοίᾳ δηλαδή. Ἴδε Maass ἐν Hermes 1889 σ. 644 ἑξ. καὶ Roscher, Lex. der Myth., ἄρθ. Kyklopen σ. 1687.

[2] Περὶ τῆς λατρείας τοῦ φαλλοῦ ὑπὸ τῶν Πελασγῶν πρβ. καὶ Fick, Vorgriech. Ortsnamen σ. 145

ἀληθείας — καὶ ἐγὼ πιστεύω ὅτι αὗται τοὐλάχιστον περιέχουσιν —, οἱ Πελασγοὶ καὶ οἱ Θρᾷκες φαίνονται ἔχοντες πραγματικῶς πλεῖστα δικαιώματα, ἵνα θεωρηθῶσι φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Βοιωτίαν μετὰ τῆς Φωκίδος. Τίς ἦτο ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν, δὲν γνωρίζομεν ἀκριβέστερον· εἶναι ὅμως πιθανόν, ὅτι ἦσαν συγγενεῖς.

Ἐπίσης δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν μετά τινος ἀσφαλείας τὴν ἐθνολογικὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν βορειοτέρων χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, πολιτισμὸς ὅμοιος κατὰ πολλὰ πρὸς τὸν θεσσαλικὸν καὶ βοιωτικόν. Ὁ H. Schmidt [1] καὶ ἄλλοι εἴκασαν περὶ ἐκείνων, ὅτι ἦσαν Θρᾷκες. Ἐννοοῦσιν ὅμως τοὺς προγόνους τοῦ ἰνδογερμανικοῦ λαοῦ τῶν ἱστορικῶν Θρᾳκῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἄγνωστον εἶναι, ἐὰν εἶχον συγγένειάν τινα οἱ προϊστορικοὶ Θρᾷκες τῆς Ἑλλάδος. Καὶ καθόλου ὅμως οὔτε περὶ τῶν ἐνταῦθα οὔτε περὶ τῶν εἰς τὰς χώρας ἐκείνας — Θράκην, Τρανσυλβανίαν, μεσημβρινὴν Ῥωσσίαν κ.λ. — φορέων τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν ἰνδογερμανικὴν ὁμοφυλίαν. Δυνατὸν νὰ ἦσαν μέλη τῆς λεγομένης μεσογειακῆς φυλῆς καὶ ἑπομένως ἀνέκαθεν συγγενεῖς τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Κρήτης [2], ἀπὸ τῶν ὁποίων ὅμως πρέπει ν᾽ ἀπεχωρίσθησαν πολὺ πρὸ τῆς τετάρτης π. Χ. χιλιετηρίδος.

Αἱ πλεῖσται ἐκ τῶν συμφωνιῶν, τὰς ὁποίας παρετηρήσαμεν μεταξὺ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, ἀναφέρονται εἰς τὴν τέχνην τῆς νεωτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος. Τότε ἐμφανίζεται εἰς τὴν θεσσαλικὴν κεραμεικὴν τὸ σπειροειδὲς κόσμημα, τότε αἱ διακεκομμέναι κενταὶ αὔλακες ἐπὶ τῶν ἐγχαράκτων ἀγγείων, τότε τὸ πρῶτον ἀπαντῶσιν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν εἰδωλίων τρήματα κ.λ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἡ κεραμεικὴ τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου διαφέρει οὐσιωδῶς, δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι τοὺς νεωτερισμοὺς ἔφερεν

[1] Zeits für Ethnol. 1904 σ. 626 ἑξ.

[2] Πρβ. Burrows, Discoveries in Crete σ. 194 ἑξ. Ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ταύτης συνηγοροῦσι πιθανῶς τὰ περιζώματα τοῦ γυναικείου εἰδωλίου πίν. 34, 2 καὶ τοῦ ἐκ Σερβίας εἰκ. 310, ὡσαύτως δὲ αἱ κοσμηματικαὶ οὐλαὶ τῆς γυναικὸς πίν. 33, 1 καὶ ἡ ἐκ ταύτης συναγομένη γύμνωσις τοῦ ἄνω σώματος. Περὶ τοῦ περιζώματος ἴδε Mackenzie, Ann. of the Br. School XII σ. 233 ἑξ.

εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὁ ἕτερος τῶν δύο λαῶν — ὁ τῶν Πελασγῶν πιθανῶς — τότε μεταναστεύσας εἰς αὐτὴν ἀπὸ βορειοτέρων τόπων. Οὗτος ἴσως ἐξώθησε καὶ μέρος τῶν Θρακῶν πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἕνεκα τούτου εἰς τοὺς νεολιθικοὺς συνοικισμοὺς τῆς Φωκίδος καὶ τῆς Βοιωτίας τὸ σπειροειδὲς κόσμημα καὶ καθόλου πᾶσα ἡ κεραμεικὴ τῆς νεωτέρας περιόδου εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστα, ὡς φαίνεται.

Ἀσφαλεστέρα, καὶ βεβαίως πολὺ καταστρεπτικωτέρα, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰσβολὴ εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἄλλων λαῶν, οἵτινες ὑπελείποντο μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων κατὰ τὸν πολιτισμὸν σημαντικῶς, ἀλλ᾽ ἰσχυρότεροι καὶ πολεμικώτεροι ὄντες ἐκυρίευσαν τὰς ἀκροπόλεις αὐτῶν, τοὺς δὲ ἰδίους ὑπέταξαν ἢ ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς χώρας. Ἡ μείωσις τοῦ πολιτισμοῦ, ἥτις τότε ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔχει μεγίστην ἀναλογίαν πρὸς τὴν κατάπτωσιν, ἡ ὁποία αἰῶνας πολλοὺς βραδύτερον διεδέχθη τὴν λαμπρὰν ἀκμὴν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Ἡ εἰσβολὴ τῶν νέων λαῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν χρονικῶς συμπίπτει περίπου μετὰ τοῦ πρώτου οἰκισμοῦ τοῦ Ἰλίου. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν ἀφ᾽ ἑνὸς μέν, ὅτι καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὸ Ἴλιον ἤδη εἰς τὰ ἀρχαιότατα στρώματα ἀπαντῶσιν ἀγγεῖα, ἅτινα τόσον πολὺ ὁμοιάζουσι πρὸς ἄλληλα, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ, ὅτι ἄμεσος ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐγκαταστάσεως εἶναι ἀπίθανος, πειθόμεθα, ὅτι οἱ λαοὶ οἱ καταλύσαντες τὸν πολιτισμὸν τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ὁ λαὸς ὁ κτίσας τὴν πρώτην πόλιν τοῦ Ἰλίου κατῴκουν πρότερον ἀλλαχοῦ που πλησιέστερον ἀλλήλων καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἔφερον κοινά τινα σχήματα ἀγγείων καὶ τεχνοτροπίας. Ποῦ δὲ ἔκειτο ἡ ἀρχαιοτέρα αὕτη πατρίς, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ εἰκάσωμεν· διότι αἱ παραβολαὶ ἡμῶν ὁδηγοῦσι σαφῶς πρὸς τὰ βόρεια τῆς ἰλλυρικῆς χερσονήσου καὶ εἰδικώτερον πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ αὐτῆς [1]. Ἡ σύγχρονος δὲ αὐτῶν μετανάστευσις ὀφείλεται βεβαίως εἰς μεγάλην τινὰ μετακίνησιν τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου ταύτης, ἥτις μετακίνησις συνέβη πιθανῶς περὶ τὸ τρισχιλιοστὸν πρὸ Χρ. ἔτος.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τοὺς Πελασγοὺς τῆς Θεσσαλίας ἐνίκησαν, ὡς εἴδομεν, οἱ Ἕλληνες. Ἀληθῶς δὲ φαίνεται, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, οἱ καταστρέψαντες τὰς ἀκροπόλεις τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος, ἦσαν Ἕλληνες — οἱ πρῶτοι γνήσιοι Ἕλληνες, οἵτινες ἐπάτησαν τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ταύτης. Διότι ὁ πολιτισμὸς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος εἶναι, ὡς εἴπομεν (σελ. 381), ὁμοιόμορφος περίπου καθ᾽ ὅλην τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, μέχρι δὲ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς δὲν βλέπομεν ἀπότομόν τινα μεταβολὴν εἰς τὴν τέχνην — ἢ εἰς ἄλλο τι — μαρτυροῦσαν, ὅτι νέοι ξένοι κατακτηταὶ ἐπῆλθον. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ θεωρῶ βέβαιον, ὅτι κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ ὅτι ἑλληνικὰ γένη ἐβασίλευον εἰς τὰς διασημοτέρας ἐκ τῶν πόλεων τῶν χωρῶν τούτων [1]. Πρέπει ἄρα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἤδη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος ἔφθασαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐκεῖθεν δὲ κατ᾽ ὀλίγον προεχώρησαν πρὸς μεσημβρίαν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν εἰσέβαλον πιθανώτατα κατὰ στίφη ἢ φυλὰς καὶ κατὰ διαφόρους χρόνους, ἡ βαθμιαία δὲ αὕτη διήθησις εἰς τὴν χώραν λαῶν συγγενῶν μὲν καὶ εἰς τὴν αὐτὴν βαθμῖδα πολιτισμοῦ ἱσταμένων, ἐχόντων ὅμως ἀναμφιβόλως καὶ πολλὰς διαφοράς, ἐξηγεῖ ἴσως περίεργά τινα φαινόμενα παρατηρούμενα εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Ἐκ τῶν θεσσαλικῶν συνοικισμῶν τῆς περιόδου ταύτης σημαντικώτατος ἦτο ὁ τοῦ Βόλου, ἔνθα ἔκειτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ Ἰωλκός [2]. Ἐκ

(1) Τὴν ἐκ βορειοτέρας χώρας καταγωγὴν τῶν κατοίκων τῆς Μαρμάριανης μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀνωτέρω (σ. 360) γενομένη παρατήρησις, ὅτι τὸν σῖτον ἐχώριζον ἀπὸ τῶν σταχύων οὐχὶ εἰς τὰ ἁλώνια, ἀλλ᾽ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν· διότι τοῦτο εἶναι ἴδιον λαῶν, οἵτινες «τοὺς ἡλίους οὐκ ἔχουσι καθαρούς» (Στράβ. 201. Πρβ. καὶ Διόδ. 5, 21).

(1) Πρβ. Dörpfeld. Ath. Mitt. 1905 σ. 290.

(2) Ἴδε ἀνωτ. σ. 15. Ὁ Leake ἔθετε τὴν Ἰωλκὸν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ λόφου τῆς Ἐπισκοπῆς, τὴν γνώμην δ᾽ αὐτοῦ παρεδέχθησαν πολλοὶ ἄλλοι, διότι φαίνεται συμφωνοῦσα πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος λέγοντος (436): «τῆς δὲ Δημητριάδος ἑπτὰ σταδίους ὑπέρκειται τῆς θαλάττης Ἰωλκός». Ἀλλ᾽ οὔτε ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἐπισκοπῆς οὔτε ἀλλαχοῦ που μεταξὺ Δημητριάδος καὶ Παγασῶν ἀπαντῶσιν, ὅσον γνωρίζω, ἄξια λόγου λείψανα μυκηναϊκῶν ἢ προμυκηναϊκῶν χρόνων. Τὴν ἀκμὴν δὲ τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Βόλου ἀκριβῶς κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἐπίστωσε καὶ ὁ ἐσχάτως πλησίον αὐτοῦ ἀνακαλυφθεὶς θολωτὸς τάφος, τὸν ὁποῖον ἀνέσκαψεν ὁ ἔφορος Κουρουνιώτης (Ἀρχ. Ἐφημ. 1906 σ. 211 ἑξ.). Πιθανόν μοι φαίνεται μάλιστα, ὅτι καὶ οἱ θολωτοὶ τάφοι τοῦ Διμηνίου ἀνῆκον εἰς γένη τῆς Ἰωλκοῦ, τὰ ὁποῖα ἢ κατῴκουν ἐκεῖ πλησίον ἢ μόνον τοὺς νεκροὺς των ἔθαπτον ἐκεῖ· διότι αἱ παρὰ τὸ Διμήνιον κλιτύες ἦσαν κατάλληλοι πρὸς ἐνοικοδόμησιν

τῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος δὲ ἀρχαιότατος καὶ σπουδαιότατος φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ τοῦ Ὀρχομενοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ εὑρήματα τόσον ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ θεσσαλικὰ (ἴδε σελ. 382 ἑξ.). Τὴν Ἰωλκόν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξέπλευσαν οἱ Ἀργοναῦται, ἔκτισεν — ἢ κατ' ἄλλους κατέλαβεν ἐκδιώξας τοὺς Πελασγοὺς — ὁ Κρηθεὺς ὁ υἱὸς τοῦ Αἰόλου, ὁ δὲ Ὀρχομενὸς εἶναι ἡ πόλις τῶν Μινυῶν. Αἰολεῖς καὶ Μινύαι ἄρα ἐθεωροῦντο οἱ κάτοικοι αὐτῶν.

Ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν βορειοδυτικῶν τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου κατῆλθον, δὲν εἶναι νέα εἰκασία (1). Ἔτι παλαιότερον δὲ ὑποτίθεται ὅτι κατῴκουν βορειότερον ἢ βορειοδυτικώτερον κατὰ τὸν μέσον ῥοῦν τοῦ Δουνάβεως (2). Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην συμβιβάζεται τὸ γεγονός, ὅτι τὰ εἰδώλια ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὰς ἀρχὰς ἄγνωστα εἰς αὐτοὺς καὶ ὅτι ἡ κεραμεική των ἦτο καθαρῶς μονόχρωμος· ἀλλὰ καταβαίνοντες πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἦλθον, φαίνεται, εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἡ ἀγγειογραφία καὶ ἡ πλαστικὴ πρὸ πολλοῦ ἠσκοῦντο, καὶ ὑπέστησαν ἐν μέρει τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Οὕτω ἔφερον ἐκεῖθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸν ῥυθμὸν Γ 1 α, τὸν ὁποῖον καὶ οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ Ἰλίου εἰσήγαγον εἰς τὴν Τροίαν· ἀλλ' οὔτε ἐκεῖ οὔτε εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἠδυνήθη ἡ τεχνοτροπία αὕτη νὰ λάβῃ μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ δὲν διετηρήθη μακρὸν χρόνον. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρχαιοτέρων γραπτῶν ῥυθμῶν. Περὶ τῶν ἀγγείων Γ 1 γ εἶπον ἀνωτέρω (σ. 246), ὅτι τὰ θεωρῶ νεώτερα τῶν τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 α, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι καὶ ταῦτα συνδέονται μετὰ τῆς βορειοτέρας ἀγγειογραφίας· πιθανῶς ὅμως δὲν ἐξηφανίσθησαν αὐτὰ καὶ τὰ παρεμφερῆ τοῦ ῥυθμοῦ Γ 1 δ τόσον ἐνωρίς. Ὁπωσδήποτε, τὰ μᾶλλον ἢ ἧττον σπάνια δείγματα τῶν ῥυθμῶν τούτων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσιν οὐσιωδῶς τὸν χαρακτῆρα τῆς κεραμεικῆς τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος (1). Ὅμοιόν τι φαίνεται ὅτι συνέβη καὶ ὡς πρὸς τὰ εἰδώλια, ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται, ὅτι εἰδώλιά τινα, τὰ ὁποῖα δυνατὸν νὰ εἶναι τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος, ὁμοιάζουσι κατά τινα γνωρίσματα καὶ πρὸς βέβαια θεσσαλικὰ εἰδώλια τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ — ἔτι μᾶλλον ἴσως — πρὸς τὰ τῶν βορειοτέρων χωρῶν (πρβ. σ. 379). Ἀλλὰ καὶ τὰ εἰδώλια δὲν ἠδυνήθησαν πρὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς νὰ ἐγκλιματισθῶσι σταθερῶς εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος.

Εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν εὗρον οἱ Ἕλληνες τοὺς Πελασγοὺς καὶ Θρᾷκας. Ἐὰν καὶ νοτιώτερον, μάλιστα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὑπῆρχον πρότερον ἐγκατεστημένοι ἄλλοι λαοὶ ἔχοντες διάφορον καταγωγὴν καὶ διάφορον πολιτισμόν, δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἐξ ἀρχαιολογικῶν τεκμηρίων.

Οἱ Θρᾷκες καὶ οἱ Πελασγοὶ δὲν συνεχωνεύθησαν ἀμέσως μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ διεφύλαξαν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐθνικότητά των — εἰς πολλὰ μέρη πιθανῶς καὶ τὴν αὐτονομίαν. Ἐκ τῶν τεχνῶν δὲ αὐτῶν ἡ ἀγγειογραφία καὶ ἡ πλαστικὴ φαίνεται ὅτι παρημελήθησαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέλιπον, ὅπως καὶ ἡ μυκηναϊκὴ κεραμεικὴ παρήκμασε μετὰ τὴν μετανάστευσίν τῶν Δωριέων. Τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὅμως εἶχον ἀνάγκην καὶ οἱ νέοι κατακτηταί, τῶν ἀρχαιοτέρων δὲ κατοίκων ἡ ὑπεροχὴ εἰς αὐτὴν ἦτο τόσον φανερά, ὥστε δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι ἦσαν περιζήτητοι τέκτονες. Ἐξ ἄλλου εἶναι πιθανόν, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκδιωκόμενοι ἀπὸ τῶν χωρῶν ἢ τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν εὐφορωτέρων ἀγρῶν, τοὺς ὁποίους πρότερον κατεῖχον, ἠναγκάζοντο νὰ καταφεύγωσιν εἰς ἰσχυροὺς βασιλεῖς, τῶν ὁποίων ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορα καὶ ὠχύρωνον τὰς ἀκροπόλεις ἀντὶ χρημάτων ἢ ἀντὶ γῆς. Ἕνεκα τούτου παραδόσεις, ὡς αἱ περὶ τειχίσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Πελασγῶν καὶ τῶν ἀκροπόλεων τῆς Ἀργολίδος ὑπὸ τῶν Θρακῶν Κυκλώπων, καὶ ἀληθεῖς ἂν δὲν εἶναι, ὅμως δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπήχησις καταστάσεως, ἥτις πραγματικῶς ὑπῆρξεν (2). Εἰς τὴν

τάφων τοῦ εἴδους τούτου. Προσέτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ Στράβωνος (ἔ. ἀ.) συνάγεται, ὅτι ἡ παραλία τοῦ Βόλου ἔσωζε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ γεωγράφου τό ὄνομα τῆς Ἰωλκοῦ. Πιθανόν ὅμως εἶναι ἐξ ἄλλου, ὅτι ὅταν ἡ πόλις παρήκμασε καὶ ἀπώλεσε τὴν δύναμίν της, οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὸν πανάρχαιον συνοικισμὸν καὶ ἔκτισαν νέον ὑψηλότερα, πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ Πηλίου.

(1) Ἴδε V. Hehn, Kulturpflanzen und Hausthiere[6] σ. 55. Kretschmer, Einleitung in die Gesch der gr. Sprache σ. 154. Fick, Vorgr. Ortsnamen σ. 155.

(2) Fick, αὐτόθι.

(1) Ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα κεραμεικὴ τῶν Ἑλλήνων (Ἀχαιῶν) ἦτο μονόχρωμος, ἐτόνισεν ἐσχάτως πάλιν ὁ Dörpfeld (Ath. Mitt. 1907 σ. XVI).

(2) Καὶ εἰς τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν οἱ *τέκτονες δούρων* καὶ ἄλλοι δημιουργοὶ εἶναι «κλητοὶ ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν» (Ὀδ. ρ 386). Ὁμοίως σήμερον οἱ πλεῖστοι τῶν κτιστῶν τῆς Πελοποννήσου κατάγονται ἐξ

περίοδον δὲ τῆς διασπορᾶς τῶν λαῶν τούτων μετὰ τὸν λιθικὸν αἰῶνα ἀνήκουσιν, ὑποθέτω, τὰ μεμονωμένα εἰδώλια τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ἅτινα ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω (σ. 384).

Τὸ σχῆμα τοῦ θεσσαλικοῦ μεγάρου μετεδόθη εἰς τοὺς Ἕλληνας κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ σχῆμα τῆς αὐλῆς μετὰ στοᾶς ἢ στοῶν πέριξ καὶ βωμοῦ ἐν τῷ μέσῳ· διότι τοῦ μεγάρου ὁ τύπος δὲν φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνέκαθεν οἰκεῖος εἰς αὐτοὺς (πρβ. σ. 390), ἡ δὲ αὐλὴ τοῦ ἐσωτάτου περιβόλου τοῦ Διμηνίου δύναται τοὐλάχιστον νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἀρχέτυπον τῶν μυκηναϊκῶν καὶ ὁμηρικῶν αὐλῶν. Ὁμοίως δὲν φαίνεται ὅτι ἐγνώριζον οἱ Ἕλληνες, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, νὰ ὀχυρώνωσι τὰς ἀκροπόλεις των διὰ λιθοκτίστων τειχῶν· εἰς τὸ Διμήνιον τὸ μόνον ὀχυρωτικὸν ἔργον αὐτῶν ἦτο ἡ τάφρος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, εἰς τὸ Σέσκλον δὲ τὸ τεῖχος τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων λειψάνων τῆς περιόδου ταύτης καὶ εἶναι πλινθόκτιστον.

Καὶ εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα τοῦ Ἰλίου δὲν ἐβεβαιώθη ἡ ὕπαρξις μεγάρου μετὰ προδόμου. Πόθεν δὲ οἱ κάτοικοι τῆς δευτέρας πόλεως ἔφερον ἢ πόθεν παρέλαβον τὸ σχῆμα αὐτοῦ, εἶναι δύσκολον νὰ ὁρισθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας, τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας, δὲν ἀνεκαλύφθη μέχρι τοῦδε, ὅσον βλέπω, ὅμοιος τύπος οἰκίας, ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ἡ συμφωνία μεταξὺ τῶν τρωικῶν καὶ τῶν θεσσαλικῶν μεγάρων εἶναι τοιαύτη, ὥστε καθιστᾷ ἀναγκαίαν τὴν παραδοχὴν κοινῆς καταγωγῆς, ἕνεκα τούτου δέν μοι φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι οἱ αὐτοὶ λαοὶ μετέδωκαν τὸν τύπον τοῦτον καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς Τρῶας (1).

ἑνὸς χωρίου τῆς Γορτυνίας, τῶν Λαγκαδίων, περιέρχονται δὲ κατὰ μικρὰς ὁμάδας τὴν χερσόνησον καὶ ἀναλαμβάνουσιν οἰκοδομίας.

(1) Ἔτι σκοτεινοτέρα εἶναι ἡ σχέσις τῶν τάφων τῆς Παφλαγονίας πρὸς τὰ τρωικὰ καὶ περαιτέρω πρὸς τὰ θεσσαλικὰ μέγαρα τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος· ὁ **Leonhard** (ἴδ. σ. 368 σημ. 3) κατάγει ἐκ τῶν τάφων ἐκείνων καὶ τὸν ἑλληνικὸν ναόν, ἀλλὰ μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα δὲν εἶναι βεβαίως ἀνάγκη ν᾽ ἀναζητῶμεν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τόσον μακράν.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Σελ. 28 σημ. 1. Τὸ σχέδιον τοῦ Ἀργύρη ἀνεδημοσιεύθη καὶ ὑπὸ τοῦ Staehlin, Das Hypoplakische Theben σ. 28.

Σελ. 79 στ. 16. Ἀντὶ 73 γρ. 74.

Σελ. 94. Ἐκ τῶν ὀρθίων πλακῶν, αἵτινες περιέβαλλον τὸν ὅλμον τοῦ στρόφιγγος πέριξ, μία εἶχε καταπέσει καὶ δὲν ἀνεστηλώθη, διὰ νὰ εἶναι ὁρατὸς ἐπὶ τῆς εἰκόνος 20 ὁ ὅλμος.

Σελ. 95 (καὶ 103. 118). Εἰς τὸν Ὀρχομενὸν ἀνεκαλύφθησαν πολλοὶ βόθροι παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς τοῦ Σέσκλου, ὁ δὲ Bulle (Orchomenos σ. 30 ἑξ.) δὲν πιστεύει, ὅτι ἦσαν ἁπλοῖ λάκκοι ἀπορριμμάτων, ἀλλ' εἰκάζει, ὅτι περιεῖχον λείψανα θυσιῶν ἢ καὶ τέφραν κοινήν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἐκ δεισιδαιμονίας ἐφύλαττον.

Σελ. 131. Περὶ τῆς ἐνταφιάσεως ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἢ παρ' αὐτὰς ἴδε νῦν καὶ Bulle, Orchomenos σ. 67 ἑξ.

Σελ. 131 σημ. 2 (καὶ σ. 388 σημ. 2). Σχέδια τῶν τάφων Χαλκίδος καί τινα κτερίσματα ἐδημοσιεύθησαν νῦν μετὰ συντόμου ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Παπαβασιλείου εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1906, πίν. ΣΤ'-Η', σ. 167. 168.

Σελ. 145. Ἡ λόγχη πίν. 4,10 ἀνεδημοσιεύθη ἐκ δοκιμίου τοῦ ἡμετέρου πίνακος ὑπὸ τοῦ A. Mosso, Le armi piú antiche di rame e di bronzo (Reale Accad. dei Lincei 1907) σ. 66 εἰκ. 37.

Σελ. 159 στ. 4. Ἀντὶ 73 γρ. 74.

Σελ. 174 στ. 15 κάτωθεν· κατὰ παραδρομὴν ἔγραψα *Μεζὶλ-Τεπὲ* ἀντὶ *Μεζὶλ-Μαγούλα*, διότι ἡ τουρκικὴ λέξις *τεπὲ* σημαίνει μαγούλαν.

Σελ. 205 σημ. Πλείονα παραδείγματα τῆς χρήσεως ἐρυθροῦ χρώματος πρὸς πλήρωσιν τῶν ἐγχαραγμάτων μνημονεύει ἐξ Οὐγγαρίας καὶ ἄλλων τινῶν χωρῶν ὁ Wosinsky, Die inkrustierte Keramik σ. 172 ἑξ.

Σελ. 210 στ. 14 κάτ. γραπτέον· ὁ πηλὸς εἶναι ***ὑπόλευκος*** ἢ ὑπέρυθρος κ.λ.

Σελ. 333. Μήτρα πελέκεως σχεδὸν ἀκριβῶς ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ Σέσκλου εὑρέθη καὶ ἐν Αἰγίνῃ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Furtwängler καὶ κεῖται εἰς τὸ μουσεῖον τῆς νήσου.

Σελ. 354 σημ. 1 (καὶ σ. 383). Ἡ ἐκ Λευκάδος λόγχη ἐδημοσιεύθη νῦν ὑπὸ τοῦ Dörpfeld, Vierter Brief über Leukas-Ithaka: Ergebnisse der Ausgrabungen von 1907, σ. 10. Εὑρέθη δὲ εἰς περίεργον νεκροταφεῖον, τοῦ ὁποίου οἱ τάφοι καὶ κατὰ τὸ σχῆμα ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς θεσσαλικούς.

Σελ. 389. Ὁ Robert (Hermes 1907 σ. 93) εἰκάζει, ὅτι καὶ αἱ ἑπτὰ πύλαι τῶν Θηβῶν δυνατὸν νὰ ὑπετίθεντο ἀρχικῶς ἔχουσαι διάταξιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ἐννέα πυλῶν τοῦ Πελαργικοῦ· ὁ δὲ Staehlin (Das Hypoplakische Theben σελ. 29 σημ.) παραδεχόμενος ἀνεπιφυλάκτως τὴν εἰκασίαν ταύτην παραβάλλει ἤδη τὰς πύλας τῶν Θηβῶν πρὸς τὰς τοῦ Διμηνίου. Ἐγὼ δὲν θεωρῶ τὸ ζήτημα λελυμένον, ἀλλὰ βεβαίως θὰ συνεφώνει πρὸς ὅσα εἴπομεν περὶ Βοιωτίας καὶ Φωκίδος, ἐὰν ἤθελεν ἀποδειχθῇ, ὅτι πρέπει νὰ καταλεχθῶσι καὶ αἱ Θῆβαι εἰς τὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν κατὰ τὸ θεσσαλικὸν σύστημα ὠχυρωμέναι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΙΝΑΚΑΣ 4-47

Πίν. 4.

Μέγεθος 1:1.

Ἀρ. 1. Τάφου 22. Εὑρέθη εἰς τεμάχια τεθραυσμένη καὶ ἐφθαρμένη. Σελ. 136. 143.

Ἀρ. 2. Τάφου 32. Ὁμοίως εἰς τεμάχια καὶ ἐλλιπής. Σελ. 140.

Ἀρ. 3. Τάφου 61. Σελ. 149.

Ἀρ. 4. 5. Εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου. Σελ. 353. 354.

Ἀρ. 6. Τάφου 28. Σελ. 139.

Ἀρ. 7. Τάφου 38. Σελ. 142.

Ἀρ. 8. Τάφου 43. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ ψῆφος λιθίνη, αἱ λοιπαὶ ἐξ ὑαλομάζης. Σελ. 143.

Ἀρ. 9. Τάφου 22. Σελ. 136 καὶ σημ. 2.

Ἀρ. 10. Τάφου 56. Σελ. 145. ἑξ. (πρβ. καὶ σ. 335. 354).

Ἀρ. 11. Τάφου 17. Σελ. 135 (πρβ. καὶ σ. 354).

Ἀρ. 12. Τάφου 29. Σελ. 140 καὶ σημ. 1.

Ἀρ. 13. Τάφου 25. Σελ. 138.

Ἀρ. 14. Τάφου 50. Σελ. 144.

Πίν. 5.

Μέγεθος ἀρ. 3. 4. 5. = 1:3 περίπου· τῶν λοιπῶν = 1:1. Σελ. 136-138.

Πίν. 6.

Ἀρ. 1. Μέγ. 1:2. Διάμετρος χειλέων 0,15 μ. Σελ. 175 ἑξ.

Ἀρ. 2 Μέγ. 2:3. Ἀπὸ φιάλης σχήματος ὡς πίν. 9. Φέρει καὶ ἔσωθεν λευκὰ κοσμήματα. Σέσκλου. Σελ. 210. 212.

Ἀρ. 3. Μέγ. 2:3 περίπου. Σελ. 226. 228.

Πίν. 7.

Ἀρ. 1. Μεγεθος 1:1. Λείψανα ὀδοντωτοῦ κοσμήματος καὶ ἔσω. Σέσκλου. Σελ. 177-180. 186 ἑξ. 190.

Ἀρ. 2. Μέγ. 3:4. Ἀπὸ φιάλης ὡς ἡ προηγουμένη. Σέσκλου. Σελ. 177. 186 ἑξ.

Ἀρ. 3. Μέγ. 2:3. Σέσκλου. Σελ. 181. 191.

Πίν. 8.

Ἀρ. 1. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ φιάλης τοῦ σχήματος πίν. 9. Σέσκλου. Σελ. 210.

Ἀρ. 2. Μέγ. 2:3. Σέσκλου. Σελ. 210. 215.

Ἀρ. 3. Μέγ. 3:5. Τὸ ἐρυθρὸν τῆς ἐπιφανείας δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἴδιον χρῶμα, ἀλλὰ τοῦ πηλοῦ (πρβ. σ. 225), τὸ δὲ κίτρινον ἐπὶ τοῦ πράγματος εἶναι μᾶλλον ὑπόλευκον. Σέσκλου. Σελ. 222 ἑξ. 225.

Ἀρ. 4. Μέγ. 2:3. Τὸ κίτρινον χρῶμα καὶ πάλιν εἶναι ἐπὶ τῆς εἰκόνος ζωηρότερον τοῦ πραγματικοῦ. Σέσκλου. Σελ. 222 ἑξ.

Ἀρ. 5. Μέγ. 2:3. Περὶ τοῦ κιτρίνου ἰσχύει ἡ αὐτὴ παρατήρησις. Σέσκλου. Σελ. 222 ἑξ.

Ἀρ. 6. Μέγ. 2:3. Τοῦ τεμαχίου τούτου καὶ ἡ ἔσω ἐπιφάνεια φέρει στιλπνὸν ἐρυθρὸν χρῶμα, ὡς νὰ ἦτο ὁρατή. Διμηνίου. Σελ. 222.225.

Πίν. 9.

Μέγ. 3:5.

Διμηνίου. Σελ. 210. 212. 217 ἑξ.

Πίν. 10.

Ἀρ. 1. Μέγ. 2:3. Φέρει ἔσω περὶ τὰς κορυφὰς τῶν χειλέων τοξοειδεῖς ταινίας ὁμοίας πρὸς τὰς τῆς ἔξω ἐπιφανείας. Σέσκλου. Σελ. 225.

Ἀρ. 2. Μέγ. 1:3 περίπου. Φέρει δύο ἀπέναντι ἀλλήλων κείμενα ῥομβοειδῆ τρήματα. Σέσκλου. Σελ. 213. 222. 223.

Πίν. 11.

Σελ. 226 ἑξ.

Πίν. 12.

Μέγεθος ἀρ. 1 = 1:2, τῶν λοιπῶν 1:1.

Ἀρ. 6 ἐκ τῆς Μεσιανῆς Μαγούλας, τὰ ἄλλα ἐκ Διμηνίου. Σελ. 244 ἑξ.

Πίν. 13.

Μέγεθος ἀρ. 1. 2. 3. 4. 9 = 2:3 περίπου, ἀρ. 5. 7 = 3:4, ἀρ. 6 = 1:1 καὶ ἀρ. 8. 10 = 4:5.

Σελ. 168 ἑξ. (πρβ. καὶ 192 ἑξ.).

Πίν. 14.

Μέγεθος ἀρ. 1. 2. 7. 8. 9 = 3:4 περίπου, ἀρ. 3. 4. 10 = 2:3 περίπου, ἀρ. 5 = 1:2 καὶ ἀρ. 6 = 9:10.

Σελ. 168 ἑξ. (πρβ. καὶ 192 ἑξ.).

Πίν. 15.

Ἀρ. 1. Μέγ. 3:7. Πηλὸς ὑπόλευκος. Φέρει ἔσω ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ τοῦ πυθμένος κοσμήματα ὅμοια πρὸς τὰ τῆς ἔξω ἐπιφαεείας. Σέσκλου. Σελ. 179 ἑξ. 184-187. 190 ἑξ.

Ἀρ. 2. Μέγ. 1:2. Ἡ ἔσω ἐπιφάνεια κεραμόχρους καὶ ἄνευ κοσμημάτων, ἡ ἔξω ἔφερεν, ὡς φαίνεται, λεπτὸν ὑπόλευκον ἐπίχρισμα. Σέσκλου. Σελ. 179 ἑξ. 186. 191 ἑξ.

Ἀρ. 3. Μέγ. 1:2. Ἀπὸ φιάλης. Σέσκλου. Πηλὸς ὑπόλευκος. Σελ. 179.

Ἀρ. 4. Μέγ. 3.4 περίπου. Ἐκ τοῦ χείλους φιάλης. Πηλὸς ὑπόλευκος. Σέσκλου. Σελ. 187. 188.

Ἀρ. 5. Μέγ. 1:1 σχεδόν. Ἀπὸ τῶν χειλέων σκύφου. Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπιφάνεια ὑπόλευκος. Ἐπὶ τῆς ἄλλης ὄψεως (τῆς ἔσω) φέρει περὶ τὰ χείλη τρίγωνα μόνον. Σέσκλου. Σελ. 188.

Πίν. 16.

Ἀρ. 1. Μέγ. 2:3. Ἐπιφάνεια χρώματος σκοτεινοῦ. Διμηνίου. Σελ. 200 ἑξ. 204.

Ἀρ. 2. Σελ. 207.

Ἀρ. 3. Σελ. 206.

Πίν. 17.

Ἀρ. 1. Ἐπιφάνεια σκοτεινοῦ χρώματος. Διμηνίου. Σελ. 200. 203 - 205.

'Αρ. 2. 'Επιφάνεια ὁμοίου χρώματος. Σέσκλου. Σελ. 200 ἑξ. 203.

'Αρ. 3. Μέγ. 2:3. 'Από ἀγγείου εὐρυνομένου πρὸς τὰ κάτω. 'Επιφάνεια σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 201 ἑξ. 204.

'Αρ. 4. Μέγ. 2:3 περίπου. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 201.

'Αρ. 5. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. σκοτεινή. Λείψανα λευκῆς ὕλης ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων. Διμηνίου. Σελ. 199. 203.

'Αρ. 6. Μέγ. 2:3. 'Από σκύφου. 'Επιφ. κεραμόχρους. Διμηνίου. Σελ. 199. 202. 204.

'Αρ. 7. Μέγ. 2:3. 'Από βάσεως εὐμεγέθους ἀγγείου. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 200. 202.

'Αρ. 8. Μέγ. 2:3. 'Από σκύφου. 'Επιφ. σκοτεινή. Τὸ κόσμημα παράγωγον ἐκ συνδυασμοῦ τεθλασμένων καὶ εὐθειῶν γραμμῶν· πρβ. πίν. 18, 12 καὶ πίν. 19, 3. Διμηνίου.

'Αρ. 9. Μέγ. 2:3. 'Από εὐμεγέθους ἀγγείου ἀγνώστου σχήματος. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου.

Πίν. 18.

'Αρ. 1. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 199. 201. 203 ἑξ.

'Αρ. 2. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. ἐν μέρει κεραμόχρους, ἐν μέρει σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 202.

'Αρ. 3. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. ὡς εἰς τὸ προηγούμενον. Διμηνίου. Σελ. 201. 203.

'Αρ. 4. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 202.

'Αρ. 5. Μέγ. 2:3 περίπου. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμ. Σελ. 201. 204.

'Αρ. 6. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 204.

'Αρ. 7. Μέγ. 4:5 περίπου. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 203.

'Αρ. 8. Μέγ. 2:3. Σώζεται μέρος λαβῆς. 'Επιφ. σκοτεινή. Λείψανα λευκῆς ὕλης ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων. Διμηνίου. Σελ. 201.

'Αρ. 9. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 204.

'Αρ. 10. Μέγ. 2:3. Σώζεται μέρος λαβῆς. 'Επιφ. σκοτεινή. Σέσκλου. Σελ. 200. 201.

'Αρ. 11. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 199. 202.

'Αρ. 12. Μέγ. 2:3. "Ανω ὑπῆρχε τρῆμα, διότι πιθανῶς τὸ ἀγγεῖον θραυσθὲν συνεδέθη. 'Επιφ. ἐν μέρει σκοτεινή, ἐν μέρει κεραμόχρους. Διμηνίου. Σελ. 200. 201.

Πίν. 19.

Μέγεθος 2:3.

'Αρ. 1. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 202.

'Αρ. 2. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 201.

'Αρ. 3. 'Επιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 203.

'Αρ. 4. 'Επιφ. σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 201. 203.

'Αρ. 5. 'Επιφ. σκοτεινή. Οἱ ῥόμβοι ἐπληροῦντο βεβαίως διὰ λευκῆς ὕλης (πρβ. σ. 204). Διμηνίου.

'Αρ. 6. 'Επιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 201. 203.

'Αρ. 7. Σώζεται μέρος λαβῆς. 'Επιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 200.

'Αρ. 8. 'Επιφ. σκοτεινή. Λείψανα ἐρυθροῦ χρώματος ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων. Διμηνίου.

'Αρ. 9. 'Επιφ. καστανή. Λείψανα λευκῆς ὕλης ἐντὸς τῶν ἐγχαραγμάτων. Διμηνίου.

'Αρ. 10. 'Επιφ. ἐν μέρει σκοτεινή, ἐν μέρει ἐρυθρωπή. Λείψανα λευκῆς ὕλης. Διμηνίου. Σελ. 200. 204.

'Αρ. 11. 'Επιφάνεια σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 204.

Πίν. 20.

'Αρ. 1. Μέγ. 2:3. 'Επιφάνεια κεραμόχρους. Διμηνίου. Σελ. 212. 217. 219 ἑξ.

'Αρ. 2. Μέγ. 1:2. 'Από φιάλης ὡς ἡ προηγουμένη. 'Επιφ. κεραμόχρους. Σέσκλου. Σελ. 218.

'Αρ. 3. Μέγ. 2:3. 'Από ὁμοίας φιάλης. 'Επιφ. κεραμόχρους καὶ ἐν μέρει κιτρινωπή. Σέσκλου. Σελ. 217.

'Αρ. 4. Μέγ 2:3. 'Από φιάλης. 'Επιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 217.

Πίν. 21.

'Αρ. 1. Μέγ. 4:7 περίπου. 'Επιφ. κεραμόχρους. Διμηνίου. Σελ. 212 ἑξ. 217. 219 ἑξ.

'Αρ. 2. Μέγ. 1:2. 'Από ὁμοίας φιάλης. 'Επιφ. κιτρινωπή. Σέσκλου. Σελ. 219.

'Αρ. 3. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. ἐρυθρά. "Εσω περὶ τὰ χείλη μόνον ταινία μελανή. Σέσκλου. Σελ. 214. 216. 217.

'Αρ. 4. Μέγ. 2:3 περίπου. 'Από φιάλης ὡς ἀρ. 1 (ἔσω ὄψις). 'Επιφ. κιτρινωπή. Διμηνίου. Σελ. 216. 217.

Πίν. 22.

Μέγ. 1:2. 'Η ἔξω ἐπιφάνεια κιτρινωπή, ἡ ἔσω μᾶλλον ἐρυθρά. ἦτο δὲ καὶ αὐτὴ κεκοσμημένη. Σέσκλου. Σέλ. 212 ἑξ. 217-219.

Πίν. 23.

'Αρ. 1. Μέγ. 1:2. 'Από φιάλης μετὰ βάσεως (σχῆμα πίν. 10). 'Επιφάνεια ἐρυθρά, ἀλλ' οὐχὶ ἐστιλβωμένη, ἕνεκα τούτου δὲ καὶ τὰ κοσμήματα εἶναι ἀμαυρά. Σέσκλου. Σελ. 213. 217.

'Αρ. 2. Μέγ. 2:3 περίπου. 'Από ὁμοίας φιάλης. 'Επιφ. ὑπόλευκος ἀστίλβωτος, κοσμήματα ἀμαυρά. Διμηνίου. Σελ. 213. 217.

'Αρ. 3. Μέγ. 1:2. 'Από ὁμοίας φιάλης. 'Επιφ. ἐρυθρὰ καὶ κιτρινωπὴ κατὰ τόπους. Διμηνίου. Σελ. 213. 217.

'Αρ. 4. Μέγ. 2.3. 'Από ὁμοίας φιάλης. Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπιφάνεια λευκή, κοσμήματα ἀμαυρά. Διμηνίου. Σελ. 213. 217.

'Αρ. 5. Μέγ. 2:3. 'Επιφ. λευκοκιτρίνη. 'Εκ τῶν γραφῶν αἱ μὲν τοῦ προσώπου εἶται στιλπναί, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀμαυραί. Σέσκλου. Σελ. 214.

'Αρ. 6. Μέγ. 2:3. Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπιφ. ὑπόλευκος. Σέσκλου. Σελ. 214. Πρβ. καὶ σ. 379.

Πίν. 24.

'Αρ. 1. Μέγ. 2.3. 'Από φιάλης. 'Επιφ. ὑπόλευκος, κοσμήματα ἀμαυρά. Διμηνίου. Σελ. 212.

'Αρ. 2. Μέγ. 2:3. 'Από δοχείου, ὁποῖον τὸ πίν. 21, 3. ἀλλὰ μᾶλλον εὐρυστόμου, διότι εἶχε κοσμήματα καὶ ἔσω (πρβ. σ. 215. 216). Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπιφ. ὑπόλευκος, κοσμήματα ἀμαυρά. Διμηνίου. Σελ. 214.

'Αρ. 3. Μέγ. 2:3. 'Από δοχείου, ἄνευ ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως. 'Επιφάνεια ὑπόλευκος. Σέσκλου. Σελ. 217.

'Αρ. 4. Μέγ. 2:3. 'Από ὁμοίου δοχείου, τὸ ὁποῖον ἀντὶ δύο ζευγῶν ὠτίων εἶχεν, ὡς φαίνεται, δύο ἁπλᾶ ὀγκώματα τρὶς τετρημένα. Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπιφάνεια ὑπόλευκος, κοσμήματα ἀμαυρά. Διμηνίου.

'Αρ. 5. Μέγ. 1:2. 'Από φιάλης (ἡ ἔσω ὄψις τοῦ τεμαχίου ἀπεικ. πίν. 28, 6). Πηλὸς κεραμόχρους, ἐκ τῶν δύο δ' ἐπιφανειῶν ἡ μὲν ἔξω ἐρυθρωπή, ἡ δ' ἔσω ὑπόλευκος. Σέσκλου. Σελ. 212. 218. 219.

'Αρ. 6. Μέγ. 2:3. 'Απο δοχείου ὡς πίν. 21, 3. 'Επιφ. κεραμόχρους. Διμηνίου. Σελ. 214. 216 ἑξ.

'Αρ. 7. Μέγ. 2:3. 'Από φιάλης. 'Επιφ. κιτρινωπή. Σέσκλου. Σελ. 218.

'Αρ. 8. Μέγ. 1:2 περίπου. 'Από φιάλης. 'Επιφ. ὑπόλευκος. Σέσκλου. Σελ. 212. 217.

'Αρ. 9. Μέγ. 1:2. 'Από φιάλης. 'Επιφ. ὑπέρυθρος. Σέσκλου. Σελ. 212. 218.

Πίν. 25.

'Αρ. 1. Μέγ. 2:3. 'Από βάσεως ὡς πίν. 10. 'Επιφάνεια ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 217.

'Αρ. 2. Μέγ. 2:3. 'Από φιάλης ὡς πίν. 9. 'Επιφ. ὑπέρυθρος. Σέσκλου. Σελ. 219.

'Αρ. 3. Μέγ. 3:5. 'Από δοχείου εὐρυνομένου πρὸς τὰ κάτω (πρβ. σ. 215). 'Επιφάνεια ἐρυθρὰ ὡς πίν. 8 ἀρ. 1. 2 καὶ πολὺ στιλπνή. Διμηνίου. Σελ. 215.

Ἀρ. 4. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ βάσεως ὡς ἀρ. 1. Ἐπιφ. κιτρινόλευκος. Διμηνίου. Σελ. 213.

Ἀρ. 5. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ δοχείου ὡς ἀρ. 3 καὶ τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας. Διμηνίου. Σελ. 215. 216. 219.

Ἀρ. 6. Μέγ. 2:3. Ὅμοιον κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν πρὸς ἀρ. 3 καὶ 5. Σέσκλου. Σελ. 216.

Πίν. 26.

Ἀρ. 1. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ φιάλης ὡς πίν. 9. Ἐπιφ. κιτρινόλευκος. Διμηνίου. Σελ. 217. 218.

Ἀρ. 2. Μέγ. 3:5. Ἀπὸ ὁμοίας φιάλης. Ἐπιφ. κιτρινόλευκος ῥυπαρά. Διμηνίου. Σελ. 216. 217.

Ἀρ. 3. Μέγ. 3:5. Ἀπὸ ὁμοίας. Ἐπιφ. ἐρυθρὰ καὶ κιτρίνη κατὰ τόπους. Διμηνίου.

Ἀρ. 4. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ βάσεως ὡς πίν. 10. Ἐπιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 213. 216.

Ἀρ. 5. Μέγ. 3:5. Ἀπὸ ὁμοίας βάσεως. Ἐπιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 213. 217.

Ἀρ. 6. Μέγ. 3:5. Ἀπὸ ὁμοίας. Ἐπιφ. λευκοκιτρίνη, κοσμήματα ἀμαυρά. Διμηνίου. Σελ. 213. 216-219.

Πίν. 27.

Ἀρ. 1. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ φιάλης ὡς πίν. 9. Ἐπιφ. κιτρινωπή. Διμηνίου. Σελ. 217. 219.

Ἀρ. 2. Μέγ. 3:5. Ἀπὸ βάσεως ὁμοίας πρὸς τὴν πίν. 10. Ἐπιφάνεια ἐρυθρά. Σέσκλου. Σελ. 217.

Ἀρ. 3. Μέγ. 3:5. Ἀπὸ φιάλης ὡς ἀρ. 1. Ἐκ τῶν δύο ἐπιφανειῶν ἡ μὲν ἔξω ἐρυθρά, ἡ δὲ ἔσω λευκὴ ἐπικεχρισμένη. Κοσμήματα μᾶλλον ἀμαυρά. Σέσκλου. Σελ. 218.

Ἀρ. 4. Μέγ. 1:2. Ἀπὸ φιάλης (ἡ ἔσω ὄψις τοῦ τεμαχίου ἀπεικ. πίν. 29, 8). Ἐπιφ. ἐρυθρά. Σέσκλου. Σελ. 212.

Ἀρ. 5. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ φιάλης. Ἐπιφ. ἐρυθρά. Σέσκλου. Σελ. 216.

Ἀρ. 6. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ δοχείου εὐρυνομένου πρὸς τὰ κάτω. Ἐπιφ. ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 215.

Ἀρ. 7. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ βάσεως ὡς ἀρ. 2. Ἐπιφ. λευκοκιτρίνη. Σέσκλου. Σελ. 216. 217.

Ἀρ. 8. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ φιάλης ὡς ἀρ. 1. Ἐπιφ. κιτρινωπή. Διμηνίου. Σελ. 216.

Πίν. 28.

Ἀρ. 1. Μέγ. 1:2. Ἀπὸ φιάλης ὡς ἡ πίν. 9 (ἡ ἔσω ὄψις τοῦ τεμαχίου ἀπεικ. πίν. 29, 1). Ἐπιφάνεια κιτρινωπή. Σέσκλου. Σελ. 216.

Ἀρ. 2. Μέγ. 1:2. Ἀπὸ βάσεως ὡς πίν. 10 Ἐπιφ. ὑπόλευκος, κοσμήματα ἀμαυρά. Διμηνίου. Σελ. 213.

Ἀρ. 3. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ δοχείου ὡς πίν. 21, 3. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος. Σέσκλου. Σελ. 217.

Ἀρ. 4. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ βάσεως ὡς ἀρ. 2. Ἐπιφάνεια βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος, ὡς πίν. 8 ἀρ. 1. 2. Διμηνίου.

Ἀρ. 5. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ ὁμοίας βάσεως. Ἐπιφάνεια ἐρυθρά. Διμηνίου. Σελ. 213. 218.

Ἀρ. 6. Ἴδε πίν. 24, 5.

Ἀρ. 7. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ δοχείου εὐρυνομένου πρὸς τὰ κάτω. Ἐπιφάνεια ὡς εἰς ἀρ. 4 καὶ πολὺ στιλπνή. Διμηνίου. Σελ. 215.

Πίν. 29

Ἀρ. 1. Ἴδε πίν. 28, 1.

Ἀρ. 2. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ φιάλης ὡς πίν. 9 (ἡ ἔξω ὄψις τοῦ τεμαχίου ἀπεικ. πίν. 29,7). Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπιφάνεια ἔσω μὲν ἐρυθρωπή, ἔξω δὲ ἐν μέρει ὑπόλευκος καὶ ἐν μέρει κιτρινωπή. Διμηνίου. Σελ. 217.

Ἀρ. 3. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ ὁμοίας φιάλης. Ἐπιφάνεια ὡραίου ἐρυθροῦ χρώματος. Σέσκλου. Σελ. 218.

Ἀρ. 4. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ ὁμοίας. Ἐπιφάνεια κεραμόχρους. Σέσκλου. Σελ. 217. 218.

Ἀρ. 5. Μέγ. 3:5. Ἀπὸ βάσεως ὡς πίν. 10. Ἐπιφάνεια ὡς περίπου πίν. 8 ἀρ. 1. 2. Διμηνίου. Σελ. 213.

Ἀρ. 6. Μέγ. 1:2. Ἀπὸ φιάλης ὡς ἀρ. 2. Ἐπιφάνεια κιτρινωπή. Σέσκλου.

Ἀρ. 7. Ἴδε ἀρ. 2.

Ἀρ. 8. Ἴδε πίν. 27, 4. Σελ. 217.

Ἀρ. 9. Μέγ. 2:3. Ἀπὸ βάσεως ὡς πίν. 10. Ἐπιφάνεια κιτρινωπή. Διμηνίου. Σελ. 213.

Πίν. 30.

Ἀρ. 1. Ὕψος 0,33 μ. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων καὶ συνεπληρώθη. Ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος (πρβ. πίν. 10,1), ἐφ' οὗ κεῖνται τὸ λευκὸν καὶ τὸ μελανόν. Σέσκλου. Σ. 222.

Ἀρ. 2. Ὕψ. 0,23 μ. Συνεκολλήθη ὁμοίως. Τὸ ἐρυθρὸν τῆς ἐπιφανείας ἐμελανώθη ἐκ καπνοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπόλευκα κοσμήματα ἄνευ περιγράμματος. Τὰ κοσμήματα τῶν ἄλλων πλευρῶν δυσδιάκριτα ἕνεκα τοῦ καπνοῦ καὶ ἄλλως ἐξίτηλα. Σέσκλου. Σελ. 222 ἑξ.

Πίν. 31.

Ἀρ. 1. Σελ. 287. 289. 302.

Ἀρ. 2. Σελ. 88. 284. 290.

Πίν. 32.

Ἀρ. 1-4. Σελ. 284 ἑξ. 290 ἑξ.

Ἀρ. 5. 6. Σελ. 291.

Πίν. 33.

Σελ. 284 ἑξ. 289. 292 ἑξ.

Πίν. 34.

Σελ. 285. 295 ἑξ.

Πίν. 35.

Σελ. 285. 289. 297 ἑξ.

Πίν. 36.

Σελ. 285. 298 ἑξ.

Πίν. 37.

Σελ. 287 ἑξ. 303 ἑξ.

Πίν. 38.

Σελ. 283 ἑξ. 304 ἑξ.

Πίν. 39.

Μέγεθος 4:5. Πάντα Σέσκλου.

Ἀρ. 1. Ὀφίτης. Τύπου τετάρτου (ἴδε σ. 312 καὶ εἰκ. 238. 239). Τομὴ τετράπλευρος.

Ἀρ. 2. Ἰαδείτης (;). Τοῦ αὐτοῦ τύπου. Τομὴ τετράπλευρος, ἀλλὰ μετὰ γωνιῶν μᾶλλον ἀπεστρογγυλωμένων. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἑτέρας τῶν πλατειῶν πλευρῶν γραμμὴ διὰ πριονίου χαραχθεῖσα. Σελ. 315.

Ἀρ. 3. Ὀφίτης. Τοῦ αὐτοῦ τύπου. Τομὴ τετράπλευρος.

Ἀρ. 4. Ὀφίτης. Τύπου δευτέρου (πρβ. σ. 309 καὶ εἰκ. 234). Εἰς τὴν ἑτέραν τῶν στενῶν πλευρῶν σημεῖα πριονισμοῦ.

Ἀρ. 5. Λίθος χρώματος μελανοῦ πρασινίζοντος. Τύπου τρίτου (πρβ. σ. 311 καὶ εἰκ. 237).

Ἀρ. 6. Πυρίτιον. Τομὴ ἐλλειψοειδής, κόψις ὡς εἰκ. 235. Φέρει σημεῖα πριονισμοῦ. Σελ. 318.

Ἀρ. 7. Κερατόλιθος. Τύπου δευτέρου, κόψις ὡς εἰς τὴν προηγουμένην. Φέρει ἐπίσης σημεῖα πριονισμοῦ. Σελ. 314.

Ἀρ. 8. Ὀφίτης. Τομὴ ὡς εἰκ. 235. Κατὰ τὴν κόψιν προσεγγίζει μᾶλλον πρὸς τὴν εἰκ. 240. Σελ. 318.

Ἀρ. 9. Ἰαδείτης Τύπου δευτέρου. Τομὴ καὶ κόψις ὡς περίπου εἰκ. 233. Σελ. 314.

Ἀρ. 10. Γρανίτης. Τύπου πρώτου. Τομὴ ἐλλειψοειδής, κόψις ἑκατέρωθεν ὁμοιόμορφος. Πρβ. εἰκ. 232.

'Αρ. 11. Λίθος μελανός, πρὸς τὴν κόψιν τεφρός. Ἡ τομὴ πρὸς τὴν πτέρναν μᾶλλον στρογγύλη, πρὸς τὴν κόψιν ὅμως πλακωτή, διότι λεπτύνεται τὸ ἐργαλεῖον βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς πτέρνης πρὸς τὸ ἄλλο ἄκρον. Κόψις ἑκατέρωθεν ὁμοιόμορφος.

'Αρ. 12. Πυρίτιον. Ἡ πτέρνα κολοβή, ἡ δὲ κόψις βεβλαμμένη. Τύπου τρίτου. Ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλατειῶν πλευρῶν αὐλακώσεις (πρβ. σ. 315).

'Αρ. 13. Λίθος τεφρός. Τύπου τρίτου περίπου, ἀλλ' αἱ γωνίαι ἀπεστρογγυλωμέναι, αἱ δὲ στεναὶ πλευραὶ συστέλλονται καὶ ἐπὶ ἑκατέρας τῶν πλατειῶν ὑπάρχει ἀβαθὴς κοιλότης. Σελ 316.

'Αρ. 14. Πυρίτιον. Τύπου δευτέρου. Τομὴ ὡς εἰκ. 233.

'Αρ. 15. 'Οφίτης. Τύπου τετάρτου (πρβ. εἰκ. 238).

'Αρ. 16. Λίθος χρώματος μελανοῦ ἀμαυροῦ. Κόψις καὶ τομὴ ὡς εἰς εἰκ. 240 περίπου, ἀλλ' αἱ γωνίαι εἶναι μᾶλλον ἀπεστρογγυλωμέναι.

'Αρ. 17. Πορφυρίτης. Τύπου πρώτου (πρβ. εἰκ. 232). Σελ. 318.

'Αρ. 18. Πρασοχαλαζίας. Κόψις καὶ τομὴ ὡς περίπου αἱ τῆς ἀξίνης ἀρ. 16.

Πίν. 40.

Μέγεθος 4:5.

'Αρ. 1. 'Ιαδείτης. Ἡ πτέρνα κολοβή. Τύπου δευτέρου (πρβ. εἰκ. 233). Σέσκλου.

'Αρ. 2. Πυρίτιον χρώματος πρασινωποῦ. Τύπου τρίτου (πρβ. εἰκ. 237). Ἡ πτέρνα εἶναι ἐντελῶς ἐπίπεδος. Διμηνίου.

'Αρ. 3. 'Ιαδείτης. Τύπου δευτέρου. Φέρει σημεῖα πριονισμοῦ. Σέσκλου. Σελ. 318.

'Αρ. 4. 'Ιαδείτης. Πτέρνα κολοβή. Τοῦ αὐτοῦ τύπου. Σώζει ὁμοίως σημεῖα πριονισμοῦ εἰς ἀμφοτέρας τὰς στενὰς πλευράς. Σέσκλου. Σελ. 318.

'Αρ. 5. Γρανίτης. Τύπου τετάρτου (πρβ. εἰκ. 238)· αἱ γωνίαι εἶναι ἀπεστρογγυλωμέναι. Σέσκλου.

'Αρ. 6. Λίθος ἰόχρους. Τύπου τρίτου (πρβ. εἰκ. 237). Σημεῖα πριονισμοῦ. Σέσκλου.

'Αρ. 7. Λίθος πρασινωπός. Τύπου δευτέρου. Σέσκλου.

'Αρ. 8. Μελαφύρης. Τύπου τρίτου. Ἡ πτέρνα ἐντελῶς ἐπίπεδος. Σέσκλου.

'Αρ. 9. Λίθος βαθυπράσινος. Τύπου δευτέρου. Ἡ κόψις ὀξύνεται ἑκατέρωθεν ὁμοιομόρφως. Σέσκλου.

'Αρ. 10. Μελαφύρης. Τύπου τετάρτου (πρβ εἰκ. 238). Σέσκλου.

'Αρ. 11. Πυρίτιον. Τύπου δευτέρου (πρβ. εἰκ. 235). Σέσκλου. Σελ. 310.

'Αρ. 12. 'Ιαδείτης. Τύπου τρίτου, ἀλλ' αἱ γωνίαι εἶναι μᾶλλον ἀπεστρογγυλωμέναι. Διμηνίου.

'Αρ. 13. Πυρίτιον. Τομὴ καὶ κόψις παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τῆς εἰκ. 240. Σέσκλου.

'Αρ. 14. Πυρίτιον. Τύπου δευτέρου (πρβ. εἰκ. 233). Φέρει σημεῖα πριονισμοῦ. Σέσκλου. Σελ. 318.

'Αρ. 15. Χαλαζείτης. Κατὰ τὸ σχῆμα ἀνήκει εἰς τὰς ἀξίνας τοῦ πρώτου τύπου, εἶναι ὅμως μικρὰ καὶ ὅλη λεία. Σέσκλου.

'Αρ. 16. Λίθος χρώματος μελανοῦ ἀμαυροῦ. Τύπου τετάρτου. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας τῶν πλατειῶν πλευρῶν γραμμή. Σέσκλου. Σελ. 315.

'Αρ. 17. Λίθος χρώματος τεφροπρασίνου. Τύπου τρίτου (πρβ. εἰκ. 237). Φέρει σημεῖα πριονισμοῦ. Σέσκλου.

'Αρ. 18. Κερατόλιθος. 'Ιδιόρρυθμον ἐργαλεῖον, διότι ἡ κόψις ὀξύνεται ἐκ τῶν δύο στενῶν πλευρῶν. Τομὴ τετράπλευρος, ἀλλ' αἱ γωνίαι εἶναι ἀπεστρογγυλωμέναι. Σέσκλου.

'Αρ. 19. Λίθος χρώματος τεφροῦ περίπου. Τύπου δευτέρου ἡ κόψις ὀξύνεται ἑκατέρωθεν ὁμοιομόρφως. Σέσκλου.

'Αρ. 20. 'Ιαδείτης. Τύπου τετάρτου. Σέσκλου. Σελ. 315.

'Αρ. 21. Μελαφύρης. Τύπου δευτέρου· ἡ κόψις ὀξύνεται ἑκατέρωθεν ὁμοιομόρφως. Διμηνίου. Σελ. 310.

'Αρ. 22. 'Ιαδείτης. Ἡ κόψις ὡς εἰς ἀρ. 18, ἀλλὰ καὶ ἡ κολοβὴ πτέρνα φαίνεται ὅτι ἦτο ὀξεῖα ὡς συνήθης κόψις ἀξίνης. Διμηνίου.

'Αρ. 23. Μελαφύρης. Τὸ σχῆμα προσεγγίζει πρὸς τὸ τοῦ τετάρτου τύπου. Φέρει σημεῖα πριονισμοῦ. Σέσκλου.

'Αρ. 24. Πορφυρίτης. Τύπου δευτέρου· τομὴ ὡς εἰκ. 233. Σέσκλου.

'Αρ 25. Πυρίτιον. Κατὰ τὴν τομὴν καὶ τὴν κόψιν ὁμοιάζει πρὸς τὰς ἀξίνας τοῦ πρώτου τύπου Σέσκλου. Σελ. 318.

'Αρ. 26. Λίθος πράσινος. Τύπου τρίτου. Σώζει σημεῖα πριονισμοῦ. Διμηνίου. Σελ. 314.

'Αρ. 27. 'Ιαδείτης. Τύπου δευτέρου· τομὴ ὡς περίπου εἰκ. 235, ἀλλ' ἡ κόψις ὀξύνεται ἑκατέρωθεν ὁμοιομόρφως. Διμηνίου.

'Αρ. 28. Μελαφύρης. Τύπου τρίτου· αἱ γωνίαι ὅμως εἶναι μᾶλλον ἀπεστρογγυλωμέναι. Σέσκλου.

'Αρ. 29. Λίθος μελανότερος. Τύπου δευτέρου· κόψις καὶ τομὴ ὡς εἰς ἀρ. 27. Διμηνίου

'Αρ. 30. Πυρίτιον. Τύπου δευτέρου· ἀλλ' ἡ τομὴ μᾶλλον τετράπλευρος. Σέσκλου.

'Αρ. 31. Μελαφύρης (;). Σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς προηγουμένης. Σέσκλου.

'Αρ. 32 'Ιαδείτης. Τομὴ τετράπλευρος. Κόψις ἑκατέρωθεν ὁμοιόμορφος, ἀλλὰ βεβλαμμένη ὀλίγον. Σέσκλου.

'Αρ. 33. 'Ιαδείτης. Κόψις καὶ τομὴ ὡς περίπου εἰς εἰκ. 240. Σέσκλου.

'Αρ. 34. Μελαφύρης. Τύπου δευτέρου· κατὰ τὴν τομὴν ὅμως προσεγγίζει πρὸς τὸν τρίτον τύπον. Διμηνίου. Σελ. 310.

Πίν. 41.

Μέγεθος 2:3 περίπου.

'Αρ. 1. 'Οφίτης. Τύπου πρώτου (πρβ. εἰκ. 232). Σέσκλου. Σελ. 309.

'Αρ. 2. Διορίτης. Τομὴ τετράπλευρος μετ' ἀπεστρογγυλωμένων γωνιῶν. Ἐπιφάνεια ὁλόκληρος μᾶλλον ἢ ἧττον λεία. Σέσκλου. Σελ. 321.

'Αρ. 3. Γρανίτης. Τύπου τρίτου (πρβ. εἰκ. 237). Διμηνίου.

'Αρ. 4. Πυριτικὸν ὀξύ. Τύπου πρώτου. Σέσκλου.

'Αρ. 5. 'Οφίτης. Τομὴ ὡς εἰκ. 235, ἀλλ' ἡ κόψις κατὰ τὸν τέταρτον τύπον. Σέσκλου.

'Αρ. 6. Γρανίτης. Σχῆμα ὄχι κανονικόν, διότι διετήρησε πολὺ ἐκ τῆς ἀνωμαλίας τοῦ χάλικος. Ἡ τομὴ προσεγγίζει πρὸς τὴν τῆς εἰκ. 235, ἡ κόψις δὲ εἶναι σχεδὸν λοξὴ ὡς περίπου εἰς τὰς ἀξίνας τοῦ τετάρτου τύπου καὶ ἡ ἐπιφάνεια ὅλη, πλὴν τῆς κόψεως, ἁπλῶς ἐσφυροκοπημένη ὡς εἰς τὰς τοῦ πρώτου τύπου.

'Αρ. 7. Λίθος πρασινωπός. Ἡ πτέρνα ἐκυρτοῦτο ἱκανῶς, αἱ δὲ κάθετοι ἐπὶ τοῦ τρήματος πλευραὶ εἶναι ὅλως παράλληλοι. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τρήματος φέρει δακτυλίους πρὸς τὸ ἓν ἄκρον μόνον. Σέσκλου. Σελ. 321.

'Αρ. 8 Γρανίτης. Σχῆμα ἀνώμαλον ὡς τοῦ ἀρ. 6. Ἐκ τῶν πλατειῶν πλευρῶν ἡ μία κυρτή, ἡ ἄλλη ἐπίπεδος· ἡ κόψις ὀξύνεται ἐκ τῆς κυρτῆς πλευρᾶς. Πλὴν τῆς κόψεως ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια ἁπλῶς ἐσφυροκοπημένη.

'Αρ. 9. Διορίτης Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τρήματος φέρει λεπτοὺς δακτυλίους. Σέσκλου. Σελ. 321.

'Αρ. 10. Γρανίτης. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τρήματος πάλιν δακτυλιωτή. Σέσκλου. Σελ. 321.

'Αρ. 11. Διορίτης. Σελ. 321.

'Αρ. 12. Πορφυρίτης. Τύπου τρίτου. Διμηνίου.

Πίν. 42.

Μέγεθος 4:5 περίπου. Σελ. 325 ἑξ.

Πίν. 43.

Μέγεθος 1:1. Σελ. 335 ἑξ.

Πίν. 44.

Μέγεθος ἀρ. 1 = 1:2, τῶν λοιπῶν πάντων 2:3.

'Αρ. 1. 2. 4-8 9. 10 καὶ 15 ἐκ Διμηνίου· τὰ ἄλλα ἐκ Σέσκλου.

Αἱ εἰκόνες ἀρ. 5 καὶ 6 παριστῶσι τὸ αὐτὸ σφονδύλιον, τοῦ ὁποίου κατ' ἐξαίρεσιν κοσμοῦνται ἀμφότεραι αἱ ὄψεις. Σελ. 343. 344.

Πίν. 45.

Μέγεθος 4:5 περίπου.

Πάντα ἐκ Σέσκλου, πλὴν ἀρ. 15, ὅπερ εὑρέθη εἰς τὴν Μαρμάριανην. Σελ. 355 ἑξ.

Πίν. 46.

Μέγεθος κατὰ $^1/_{10}$ περίπου μικρότερον τοῦ πραγματικοῦ.

Ἀρ. 5-7 ἐκ Διμηνίου, ἀρ. 13 ἐκ Πύργου καὶ τὰ λοιπὰ ἐκ Σέσκλου. Σελ. 356 ἑξ.

Πίν. 47.

Μέγεθος σχεδὸν 1:2.

Ἀρ. 3 καὶ 10 ἐκ Μαρμάριανης, ἀρ. 5 ἐκ Μεσιανῆς Μαγούλας, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ Σέσκλου. Σελ. 358 ἑξ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Εἰκ. 4. Οἱ δύο τύμβοι κεῖνται εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ἀπὸ Λαρίσης εἰς Μετισελὶ ὁδοῦ.

Εἰκ. 29. Ὕψ. 0,08 μ. Ἴδε καὶ σ. 189.

Εἰκ. 75. 76. Μέγ. 1:3.

Εἰκ. 80. Μέγ. 6:7 περίπου.

Εἰκ. 81. Μέγ. 3:4.

Εἰκ. 85. Ὁ πηλὸς κεραμόχρους, ἡ ἐπιφάνεια εἶχε λευκὸν ἐπίχρισμα ἐξαλειφθέν. Τῶν κοσμημάτων τὸ χρῶμα μᾶλλον καστανόν· περὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν βλ. σ. 187. 188.

Εἰκ. 86. Ἡ ἐπιφάνεια ὑπέρυθρος. Σέσκλου.

Εἰκ. 87. Μέγ. 2.3. Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπίχρισμα λευκόν. Σέσκλου.

Εἰκ. 88. Ὕψ. 0,07 μ. Ἔσωθεν τὰ χείλη τῆς λεκάνης ἐκοσμοῦντο διὰ σειρᾶς ὀδόντων. Σέσκλου.

Εἰκ. 89. Μέγ. 2:3. Ἐπιφάνεια κεραμόχρους. Σέσκλου.

Εἰκ. 90. Μέγ. 1:2. Ἐπιφάνεια κεραμόχρους. Σέσκλου.

Εἰκ. 91. Μέγ. 1:2. Ἐπιφάνεια ὑπέρυθρος Σέσκλου.

Εἰκ. 92. Μέγ. 2:3. Ἐπιφάνεια ὑπέρυθρος. Σέσκλου.

Εἰκ. 93. Μέγ. 1:2. Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος. Ἐπὶ τῆς ἔσω ὄψεως κηλῖδες ἐρυθροῦ ἀμαυροῦ χρώματος (πρβ. σ. 178). Σέσκλου.

Εἰκ. 94. Μέγ. 2;3.

Εἰκ. 95. Μέγ. 1:2 Ἐπίχρισμα λευκόν. Σέσκλου.

Εἰκ. 96. Μέγ. 1;2. Ἐπιφάνεια ὑπέρυθρος. Σέσκλου.

Εἰκ 97. Μέγ. 1:2, Ἐπιφάνεια ὑπόλευκος. Σέσκλου.

Εἰκ. 98. Μέγ. 1:2. Ἐπιφάνεια ὑπέρυθρος. Κατὰ λάθος ἐτυπώθη ἡ εἰκὼν ἀνεστραμμένη· τὸ τεμάχιον προέρχεται ἀπὸ φιάλης καὶ σώζει μέρος τῆς περιφερείας τοῦ πυθμένος Σέσκλου.

Εἰκ. 99 Μέγ. 1:2. Ἐπίχρισμα λευκόν. Ἔσω κηλῖδες ἀμαυραί, ὡς εἰς εἰκ. 93. Σέσκλου.

Εἰκ. 101-104. 106. 107. Σέσκλου. Εἰκ. 103 μέγ. 2:3.

Εἰκ. 108. Διμηνίου

Εἰκ. 109. Μέγ. 2.3.

Εἰκ. 110. Μέγ. 2.3. Ἐπιφάνεια ἐρυθρά. Διμηνίου. Πρβ. σελ. 203.

Εἰκ. 111. Μέγ 2:3. Ἐπιφάνεια ἐρυθρά. Σελ. 200. 203·

Εἰκ. 112. Μέγ. 2:3. Ἐπιφάνεια σκοτεινή. Σελ. 200. 203.

Εἰκ. 113 Μέγ. 2.3 Ἐπιφάνεια σκοτεινή. Διμηνίου. Σελ. 208.

Εἰκ. 114. Μέγ. 2 3. Ἐπιφάνεια σκοτεινή. Ἡ εἰκὼν κατὰ λάθος ἐτυπώθη πλαγίως. Διμηνίου. Σελ. 208.

Εἰκ. 115, Μέγ. 2 3. Ἐπιφάνεια σκοτεινή. Σέσκλου. Σελ. 208.

Εἰκ. 116. Μέγ. 2:3. Ἐπιφάνεια ἐρυθρά. Σέσκλου.

Εἰκ. 117. Μέγ. 2:3. Ἐπιφάνεια κεραμόχρους. Διμηνίου.

Εἰκ. 118. Ἐπιφάνεια ἐρυθρά. Σέσκλου. Σελ. 218.

Εἰκ. 119. Μέγ. 2:3. Ἐπιφάνεια ἐρυθρά.

Εἰκ 120, Ὕψος 0,30 μ. Εἰς τὰ πλάγια εἶχε τρήματα μᾶλλον στρογγύλα ὡς φαίνεται, Σέσκλου. Σελ. 222. 225.

Εἰκ. 121. Σελ. 222.

Εἰκ. 122. Μέγ. 5·8 περίπου.

Εἰκ. 124 Μέγ. 3.8 περίπου Σέσκλου.

Εἰκ. 125-127. Μέγ. 3:8 περίπου. Διμηνίου.

Εἰκ. 128. Μέγ. 3:8 περίπου. Σέσκλου.

Εἰκ. 129. Μέγ. 3:8 περίπου. Διμηνίου.

Εἰκ. 130. Μέγ. 2:7. Σέσκλου.

Εἰκ. 131. Μέγ. 3:8. Διμηνίου.

Εἰκ. 132. Μέγ. 3:8. Σέσκλου.

Εἰκ. 133. Μέγ. 1:2. Μεσιανῆς Μαγούλας.

Εἰκ. 134. Μέγ. 1:2 Καραμπαϊραμίου.

Εἰκ. 135. 136. Μέγ. 3:4. Καραμπαϊραμίου.

Εἰκ. 137. Μέγ. ὀλίγον τι μεγαλύτερον τοῦ πραγματικοῦ. Μεσιανῆς Μαγούλας.

Εἰκ. 138-141. Μέγ. 3:4 Καραμπαϊραμίου.

Εἰκ. 142. Μέγ. 1:2.

Εἰκ. 143. Μέγ. 2:3 περίπου. Μεσιανῆς Μαγούλας.

Εἰκ. 144. Μέγ. 3:7. Καραμπαιραμίου·

Εἰκ. 146. Διμηνίου.

Εἰκ. 151. Μέγ. 2:3.

Εἰκ. 164. Σέσκλου.

Εἰκ. 168. Διμηνίου.

Εἰκ. 171. Σέσκλου.

Εἰκ. 172-179. 182-185. Διμηνίου.

Εἰκ. 186. Σέσκλου

Εἰκ. 187. Μαρμάριανης.

Εἰκ. 188-190. Σέσκλου.

Εἰκ. 191. Μαρμάριανης.

Εἰκ. 192. 194. Σέσκλου.

Εἰκ. 195. Μαρμάριανης.

Εἰκ. 197. Διμηνίου.

Εἰκ. 198. Σέσκλου.

Εἰκ. 200-202. Διμηνίου.

Εἰκ. 203. Σέσκλου.

Εἰκ. 204 206-208. Διμηνίου.

Εἰκ. 209-211. Σέσκλου.

Εἰκ. 212-219. Διμηνίου Εἰκ. 219 μέγ. 1:3 περίπου.

Εἰκ. 220. Μέγ. 1:4. Σέσκλου.

Εἰκ. 221. Μέγ. 2:3. Μαρμάριανης.

Εἰκ. 230, δ. Σέσκλου.

Εἰκ. 246. Μέγ. 2:3. Λίθος μελανοῦ χρώματος. Διμηνίου.

Εἰκ. 247. Μέγ. 2·3. Λευκὸς τιτανόλιθος. Διμηνίου.

Εἰκ. 248. Μεγ. 1:2. Λευκὸς τιτανόλιθος. Διμηνίου.

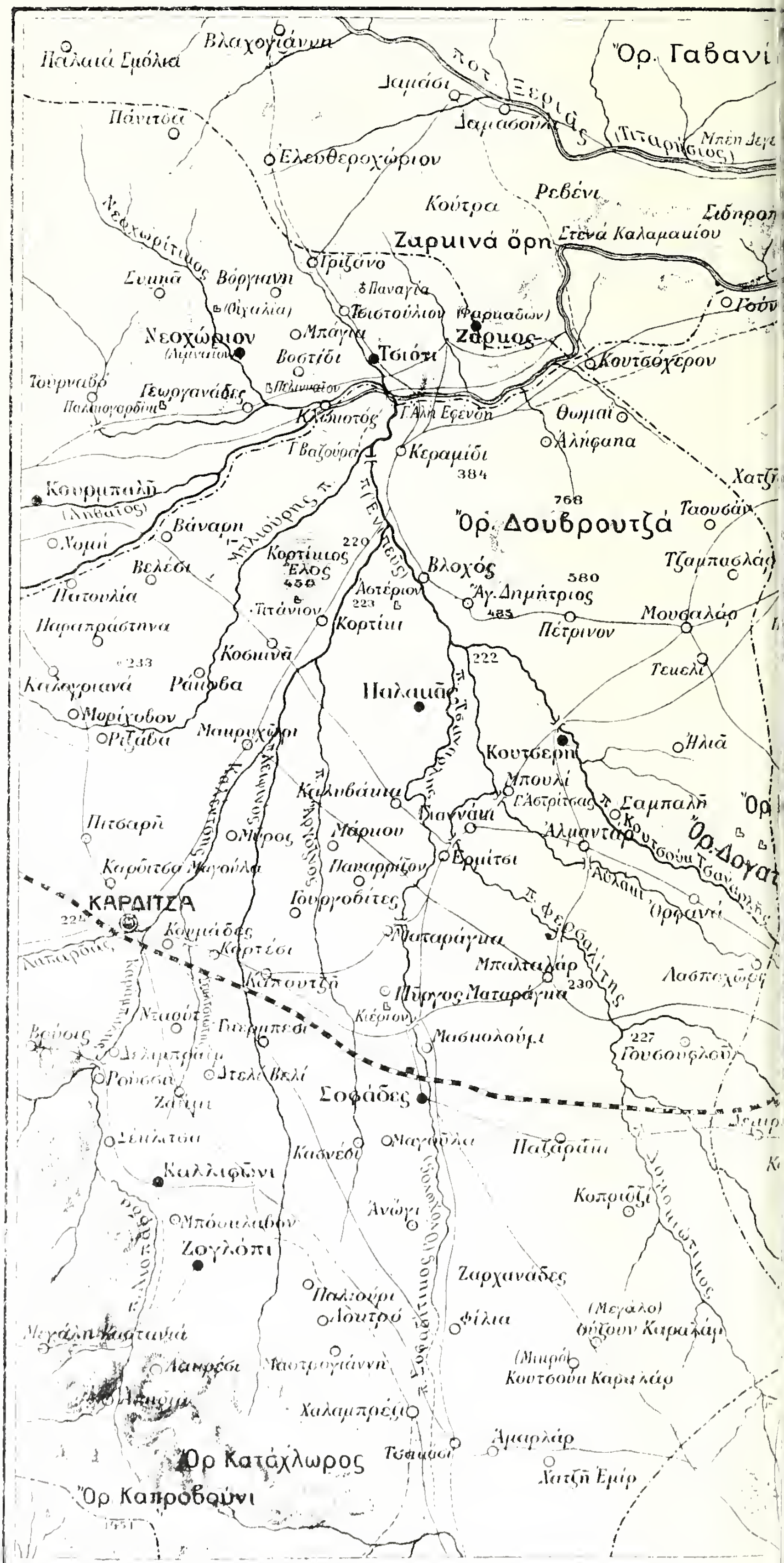
Εἰκ. 249. 250. Μέγ. 1:1. Λευκὸς τιτανόλιθος. Σέσκλου.

Εἰκ. 256 258. Μέγ. 1:4 περίπου. Σέσκλου.

Εἰκ. 259. 261-263. Μέγ. 1:3 περίπου. Σέσκλου.

Εἰκ. 276-282. 285. 290. Σέσκλου. Εἰκ. 285 μέγ. 2:3.

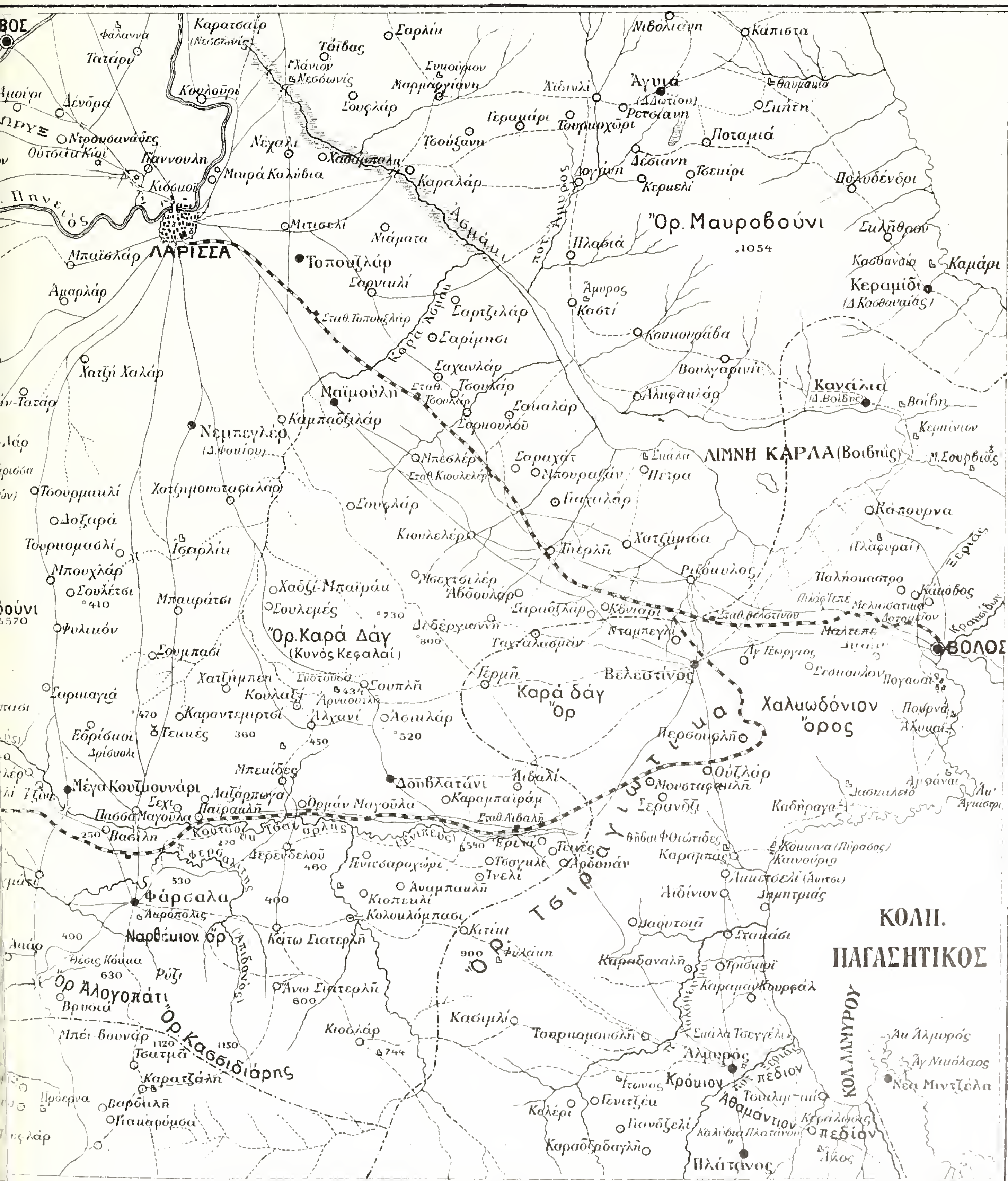
ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Όρ. Γαβανί
Βλαχογιάννη
Παλαιά Σμόλια
Πάνιτσα
Ελευθεροχώριον
Κούτρα
Ρεβένι
Νεοχώριον
Τσιότι
Κουτσόχερον
Κεραμίδι
Όρ. Δούβρουτζά
Βλοχός
Πέτρινον
Κουτσέρη
Ματαράγκα
ΚΑΡΔΙΤΣΑ
Σοφάδες
Καλλιφώνι
Ζογλόπι
Όρ Κατάχλωρος
Όρ Καπροβούνι

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Πίναξ I

Κλίμαξ 1:300 000

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΔΙΜΗΝΙΟΥ

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ

1 2 3 4 5 6 7 8 9

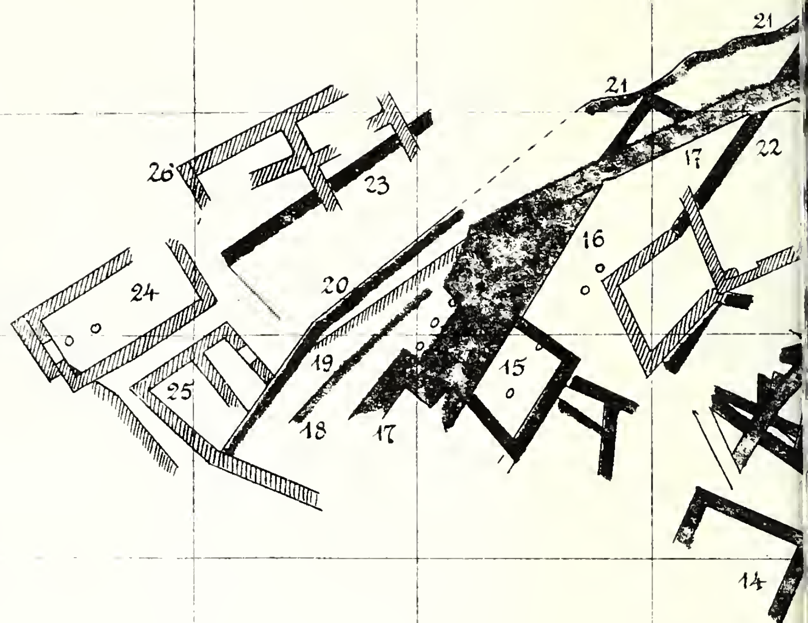
Κλῖμαξ 3: 1000

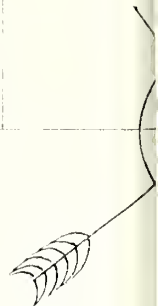
Κτίσματα β΄ περιόδου
Ἀρχαιότερος περίβολος τῆς β΄ περιόδου
τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

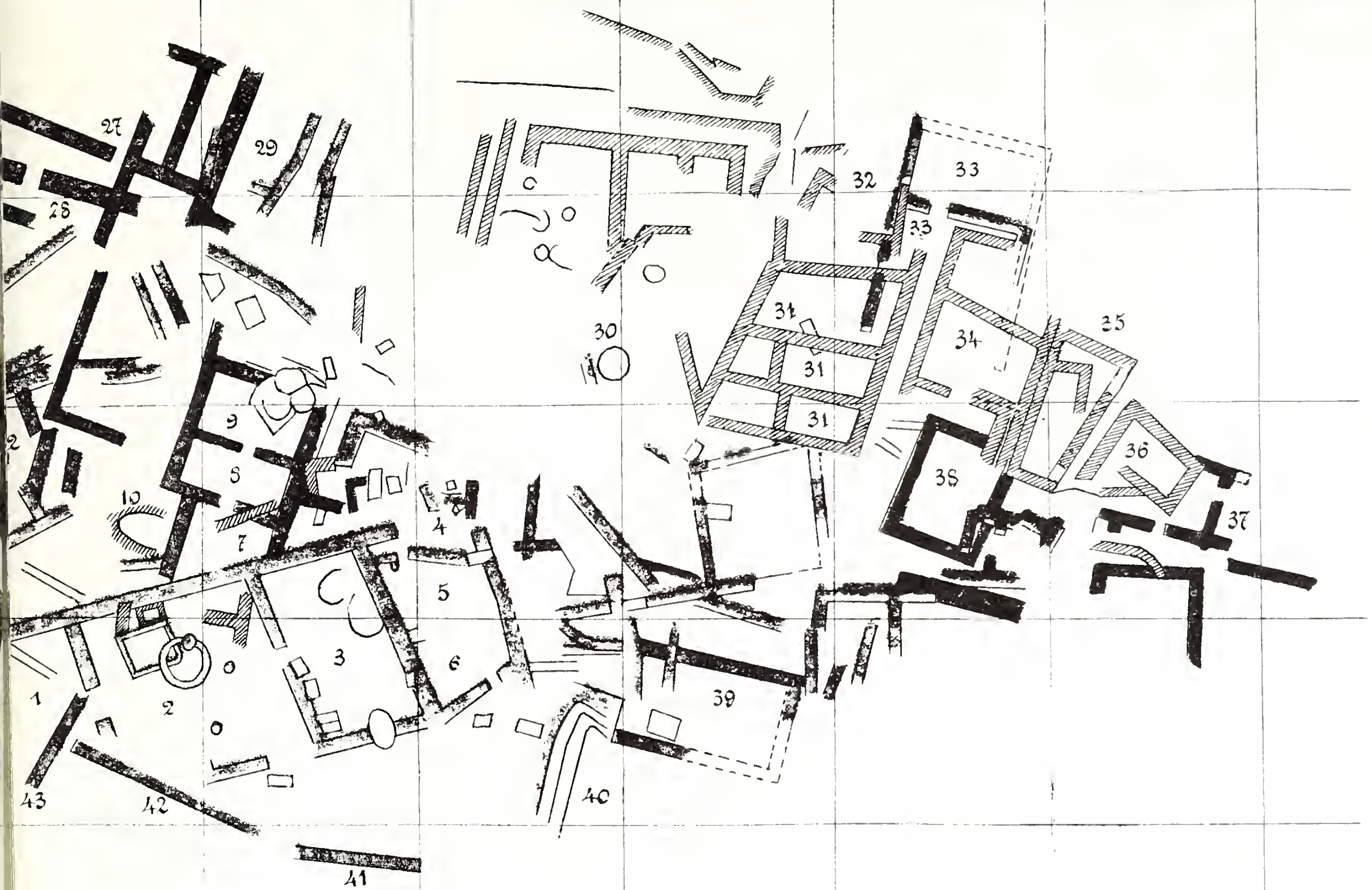
Κτίσματα χαλκοῦ αἰῶνος

	Α	Β	Γ	Δ
1				
2				
3				
4				
5				

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ
ΣΕΣΚΛΟΥ

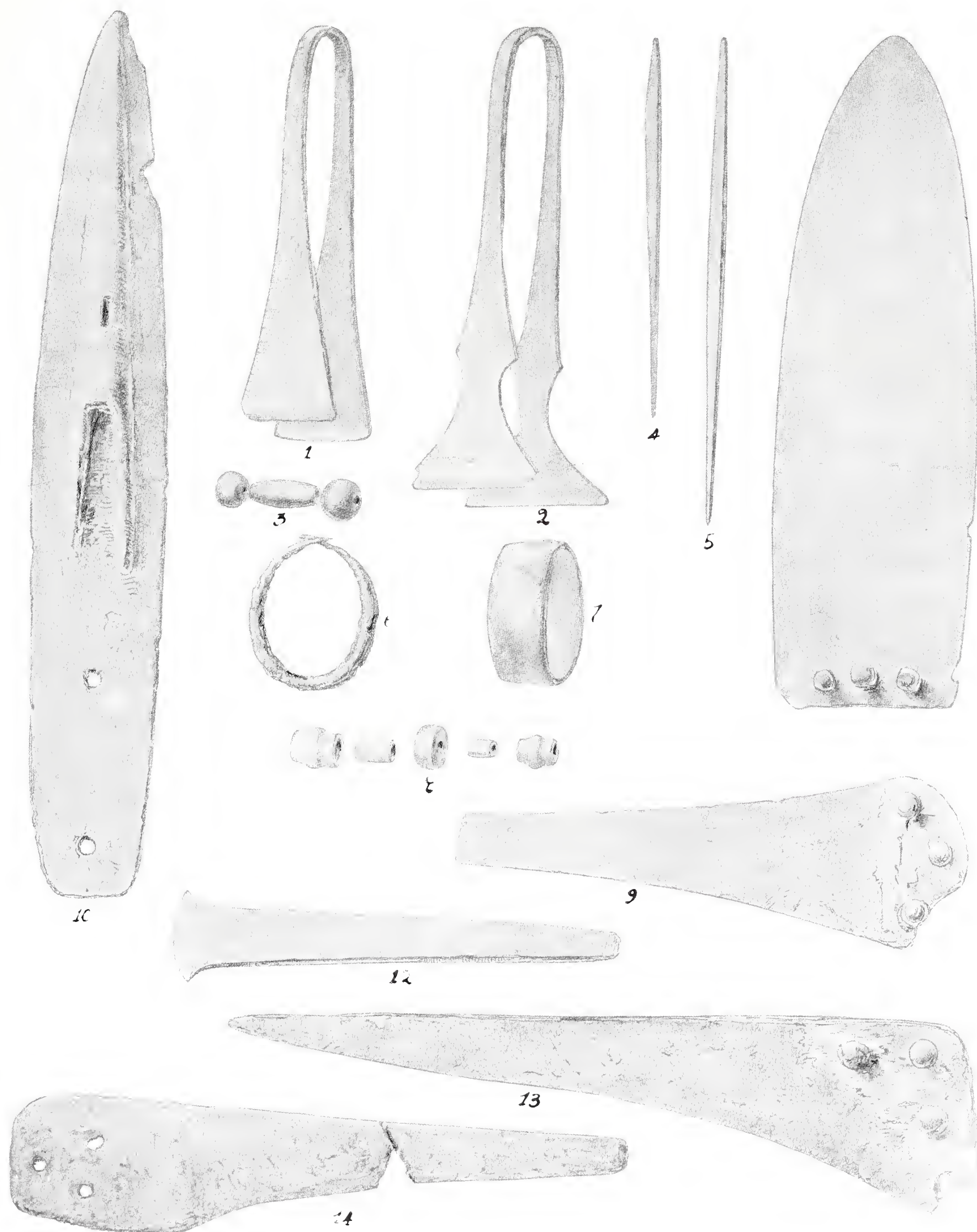
Κλῖμαξ 3 : 1000

5 6 7 8 9 10 μ 15 20 25 30

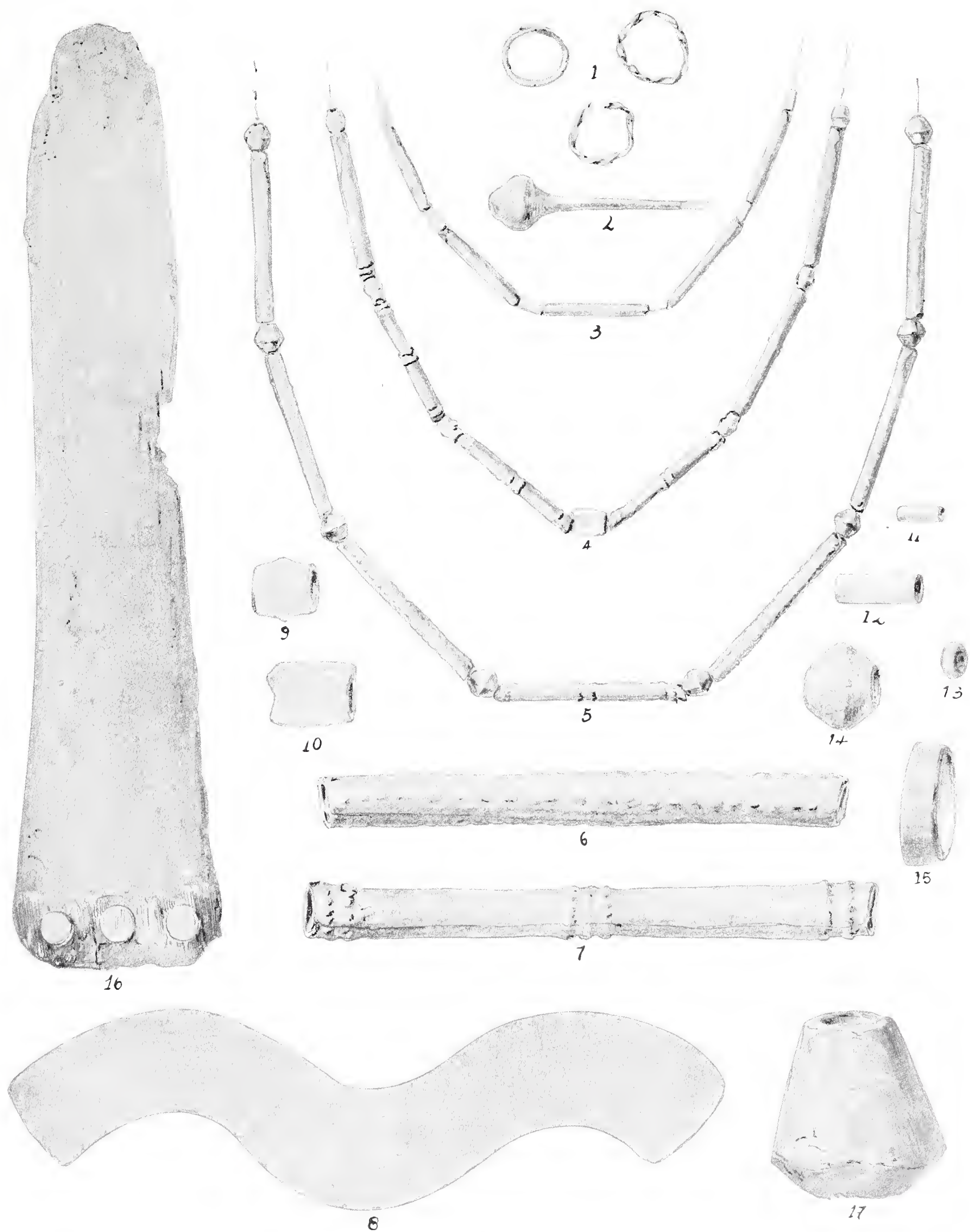
Κτίσματα α' περιόδου } τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

" β' "

" χαλκοῦ αἰῶνος

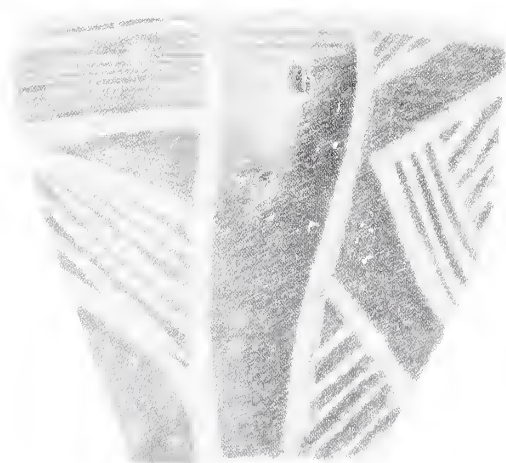

Κτερίσματα τάφων κ. ἅ.

Κτερίσματα τάφου 25

1

2

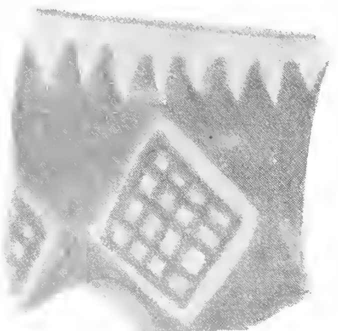

3

Πήλινα ἀγγεῖα ῥυθμῶν Α 3 α (ἀρ. 1), Β 3 α (ἀρ. 2) καὶ Β 3 γ (ἀρ. 3)

1

2

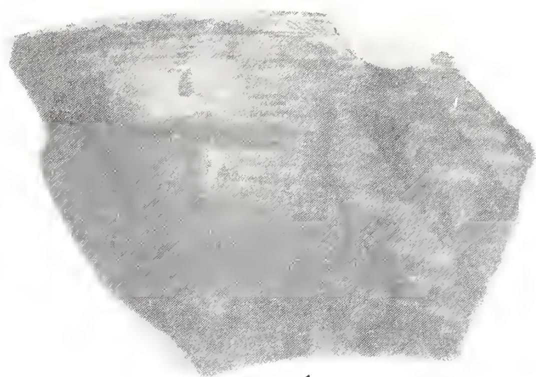

3α

3β

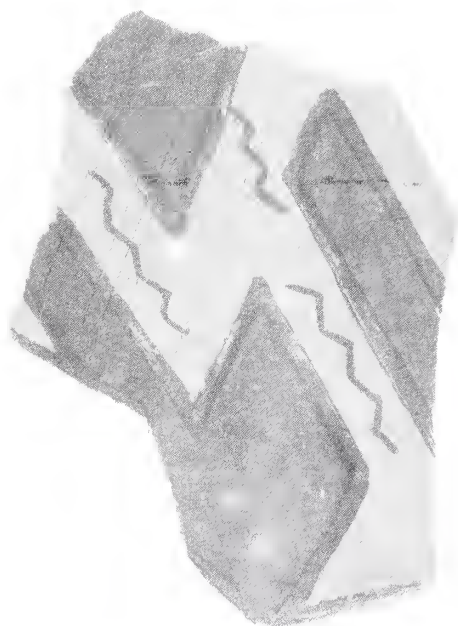
Πήλινα ἀγγεῖα ῥυθμοῦ Β 3 β

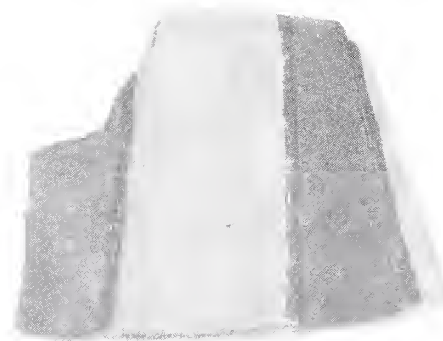
1

2

3

5

4

6

Πήλινα ἀγγεῖα ῥυθμῶν Β 3 α (ἀρ. 1. 2) καὶ Β 3 β (ἀρ. 3-6)

Πηλίνη φιάλη ῥυθμοῦ Β 3 α

1

2

Πήλινα άγγεῖα ῥυθμοῦ Β 3 β

'Αγγεῖον ῥυθμοῦ Β 3 γ

1

2

3

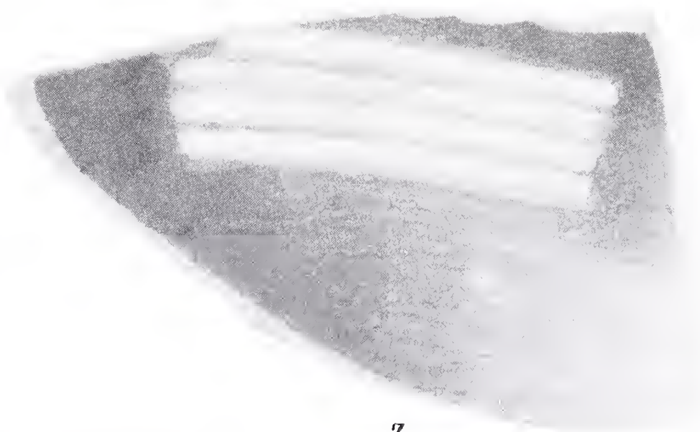
4

5

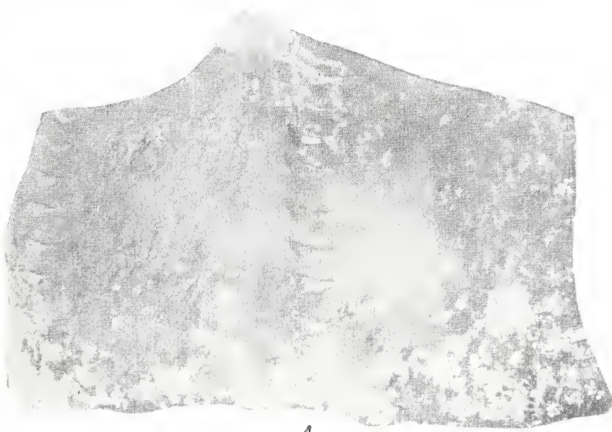

6

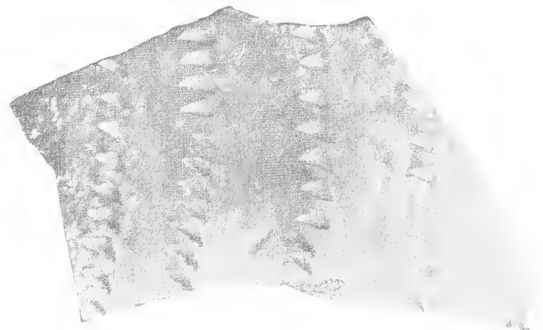

7

Πήλινα ἀγγεῖα ῥυθμοῦ Γ1γ

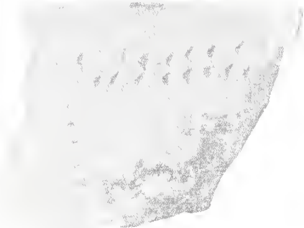
1

2

3

4

5

7

9

6

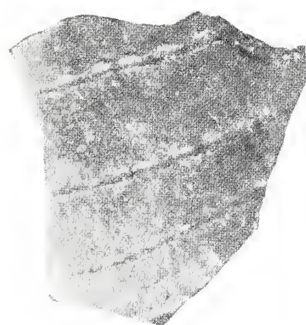

8

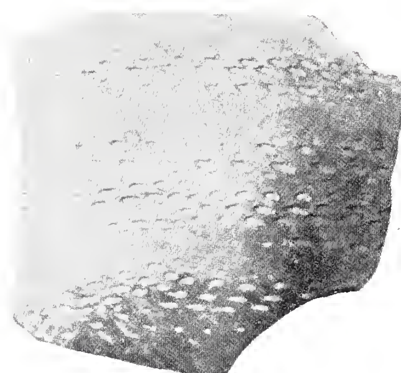

10

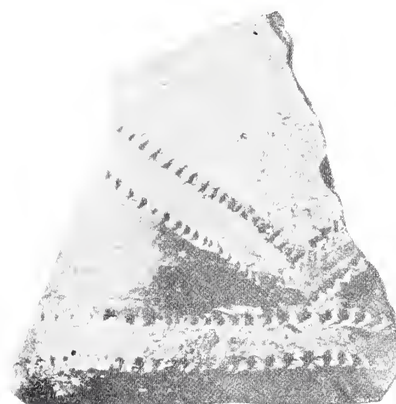
Ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

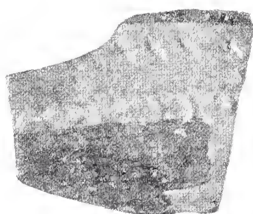

1

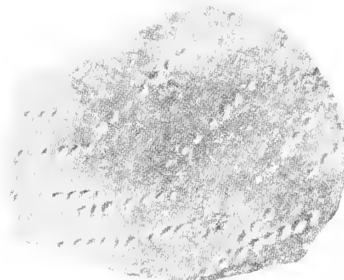

2

3

4

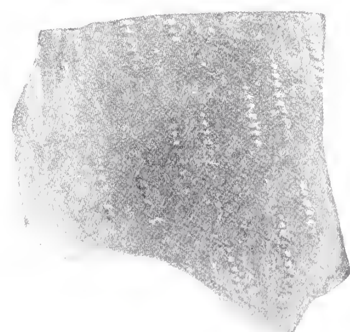

5

6

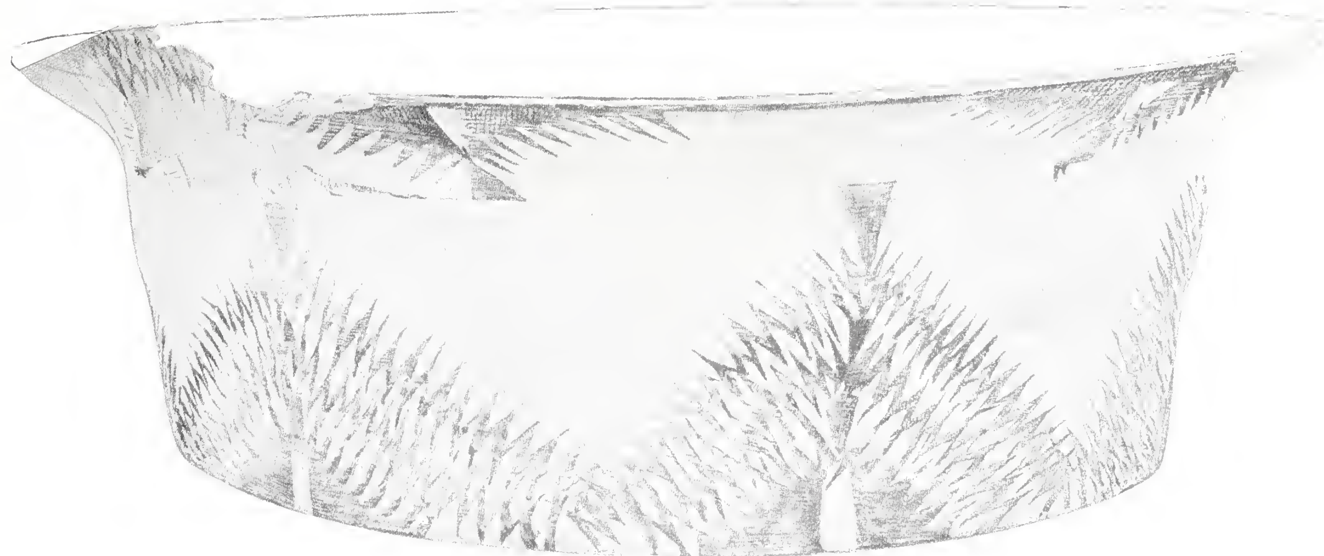

7

8

9

10

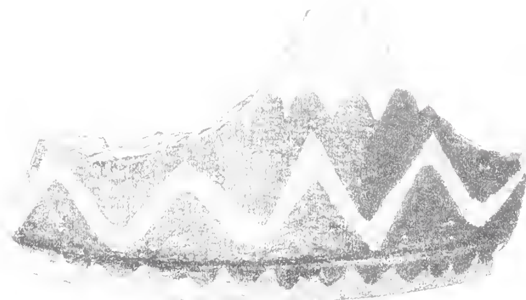
Ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

1

2

3

α

4

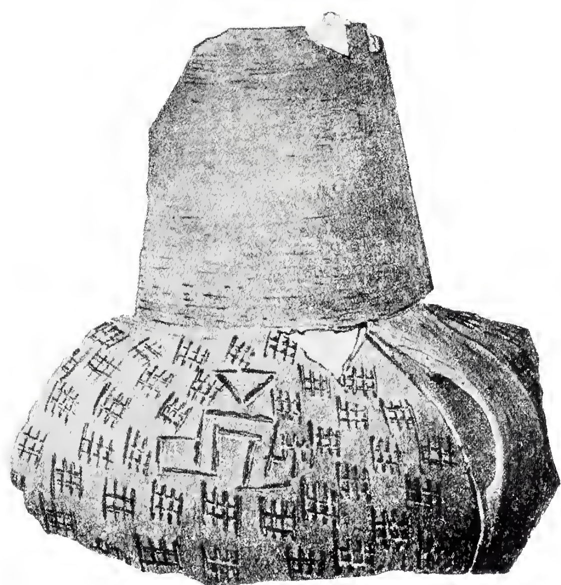

β

5

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Α 3 β)

1

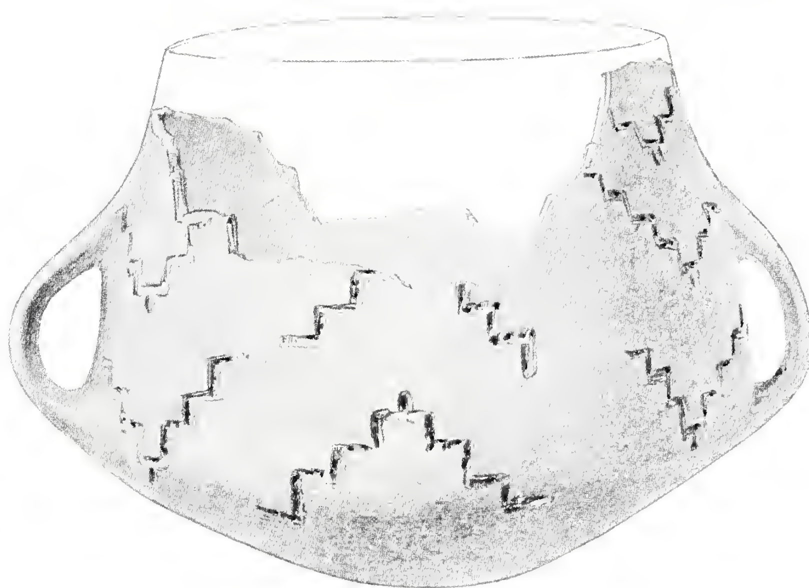

2

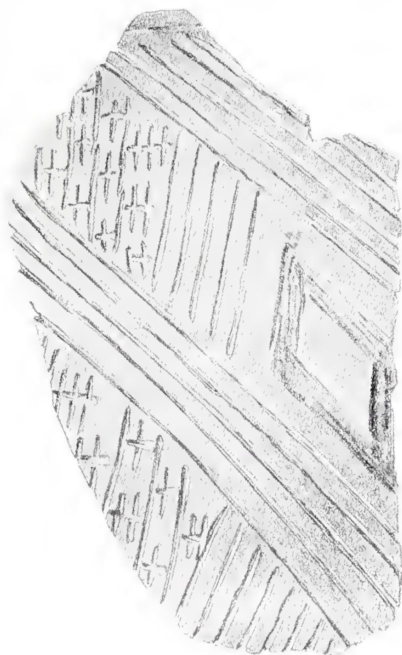

3α

3β

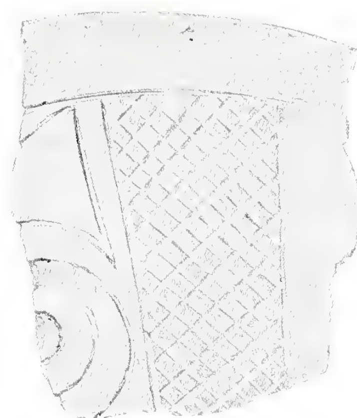
Ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

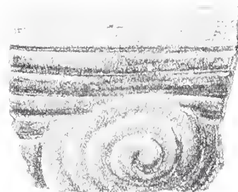

1

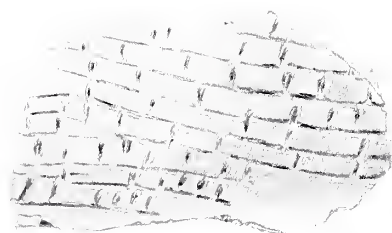

2

3

4

6

5

7

8

9

Ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

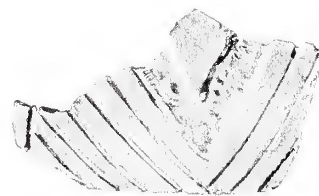

1

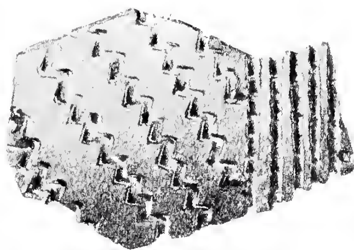

2

3

4

5

6

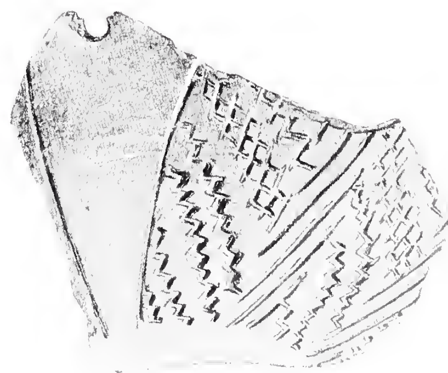

7

8

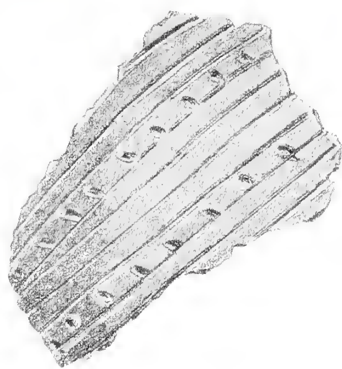

9

10

11

12

Ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

1

2

3

4

5

6

7

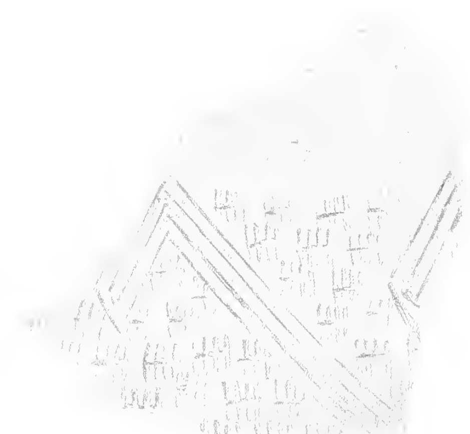
8

9

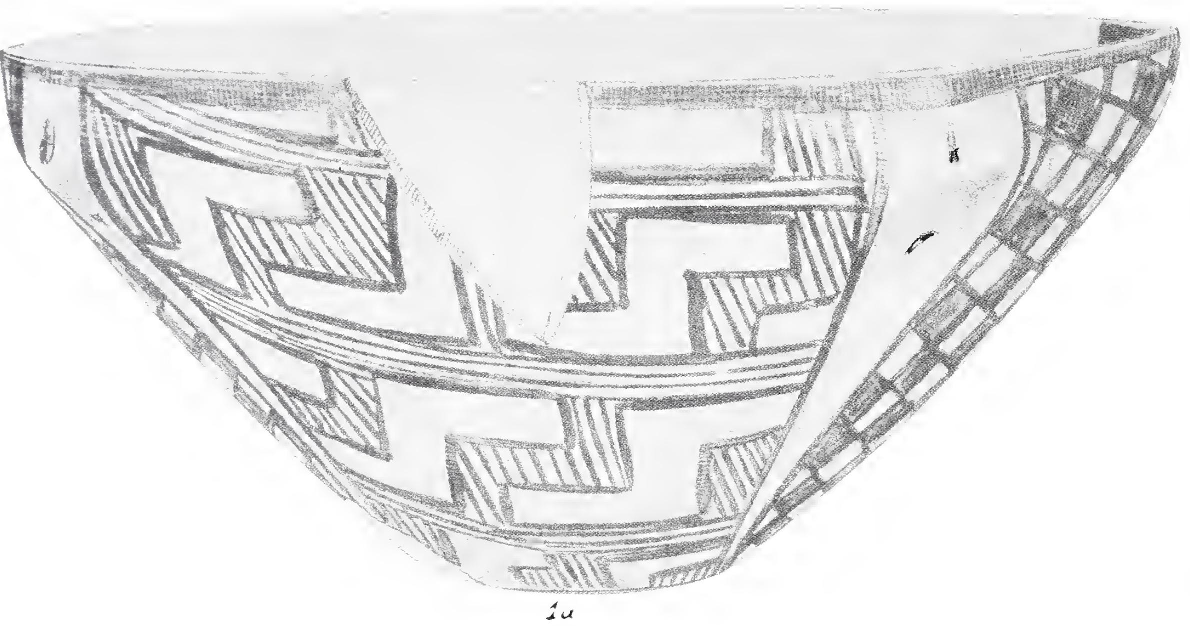

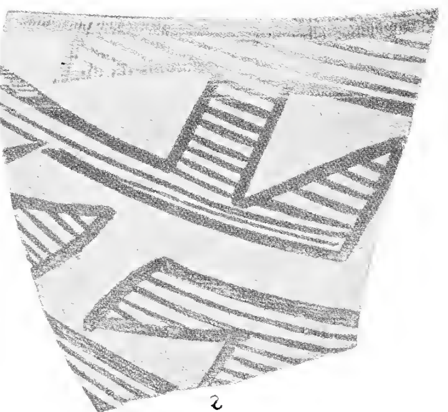
10

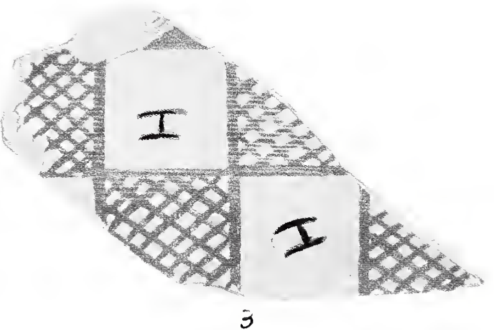

11

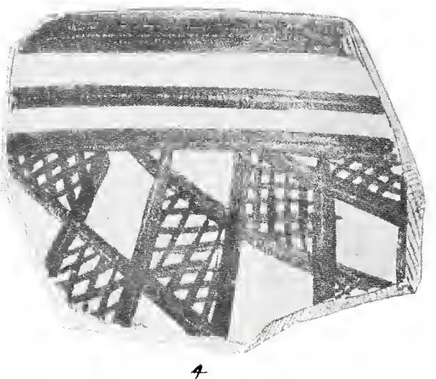
Ἐγχάρακτα ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος

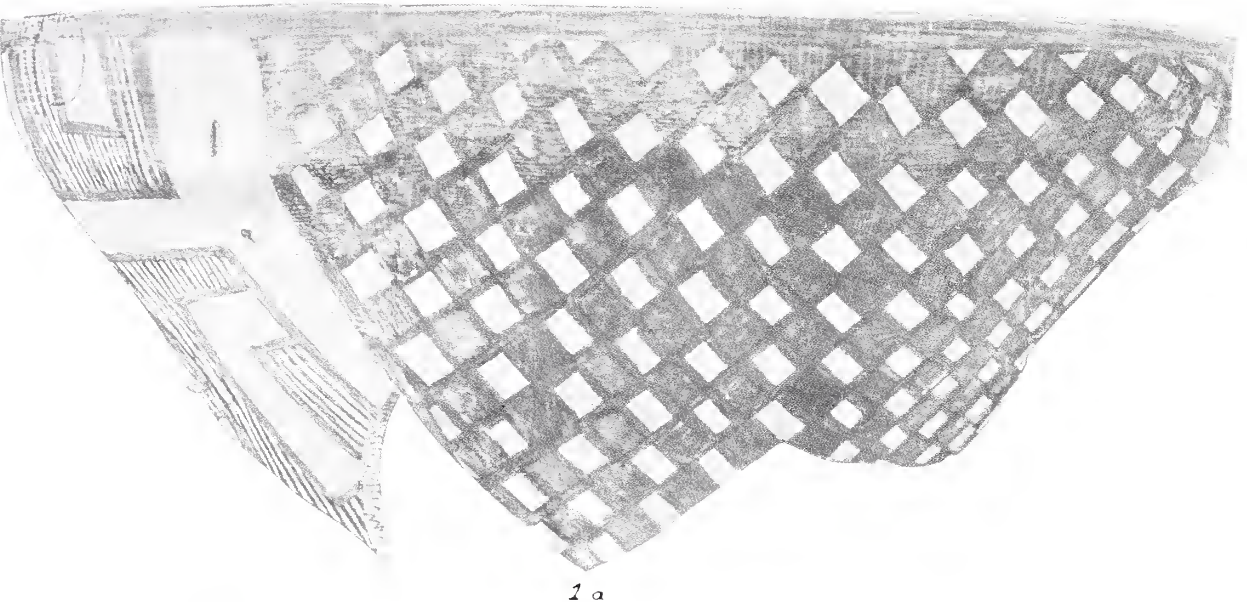

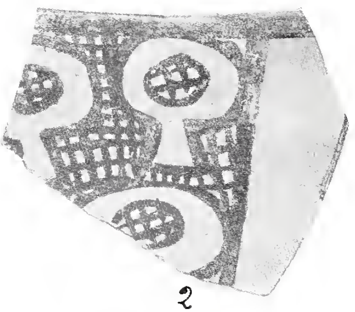

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

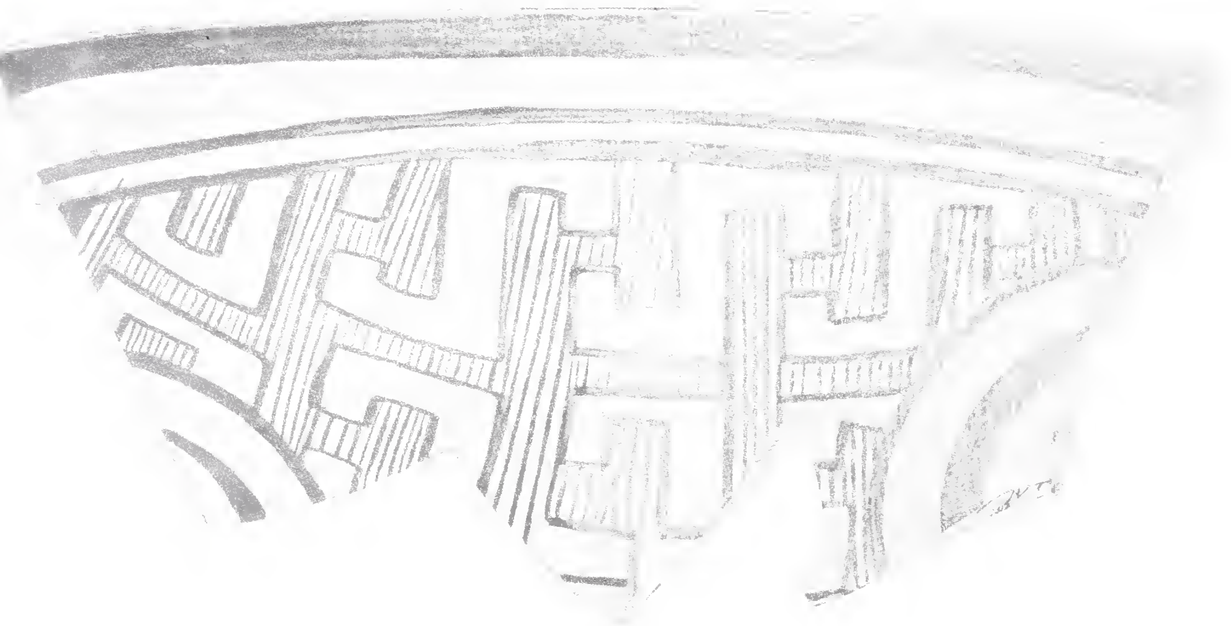
1 α

2

3

1 β

4

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

Γραπτὴ φιάλη τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

1

4

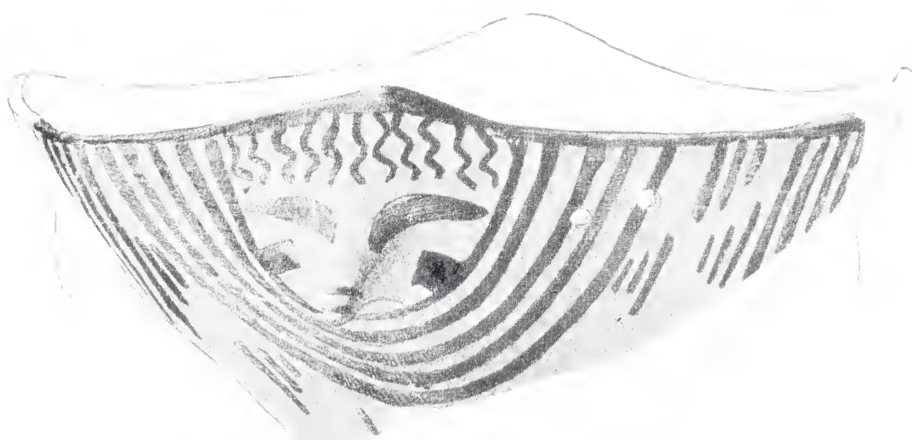

2

5

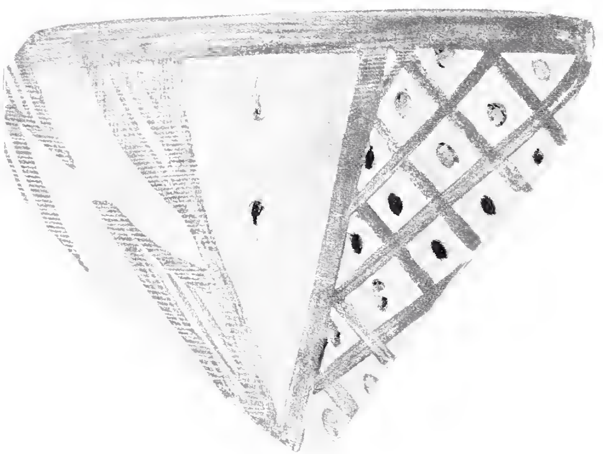

3

6

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

1

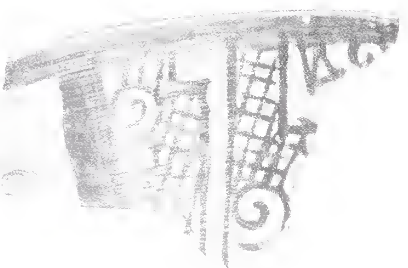

2

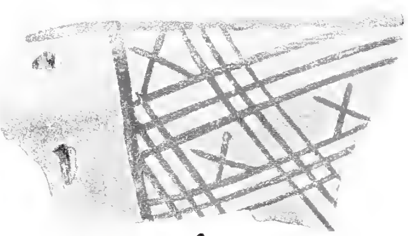

3

4

5

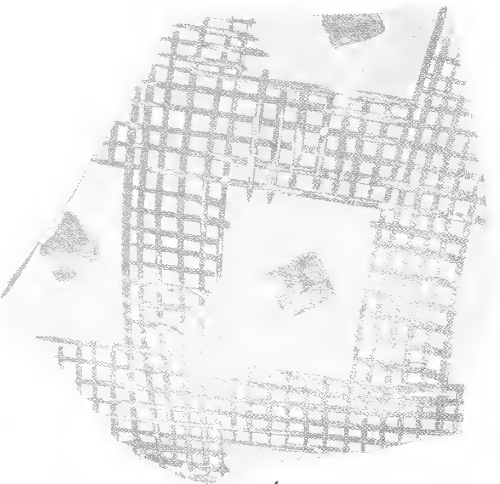

6

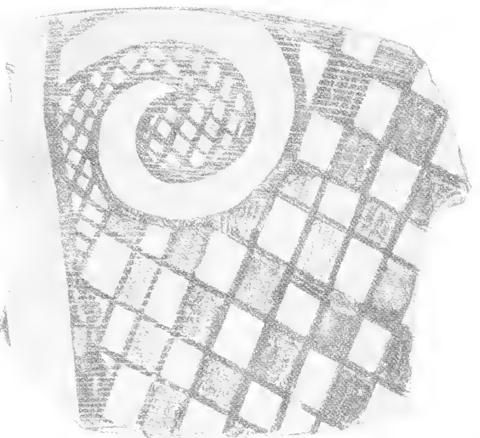

7

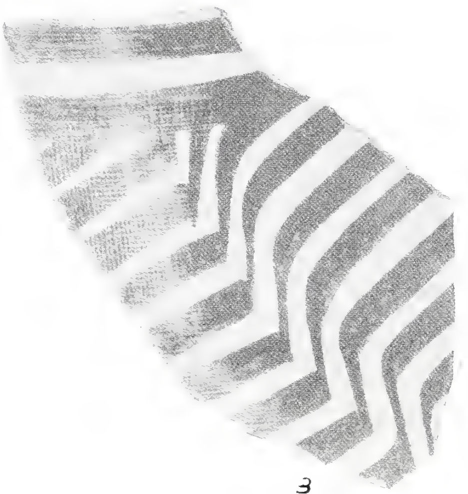

8

9

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 β)

1

2

3

4

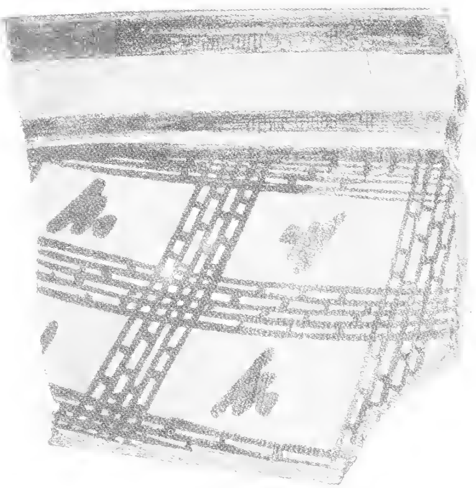

5

6

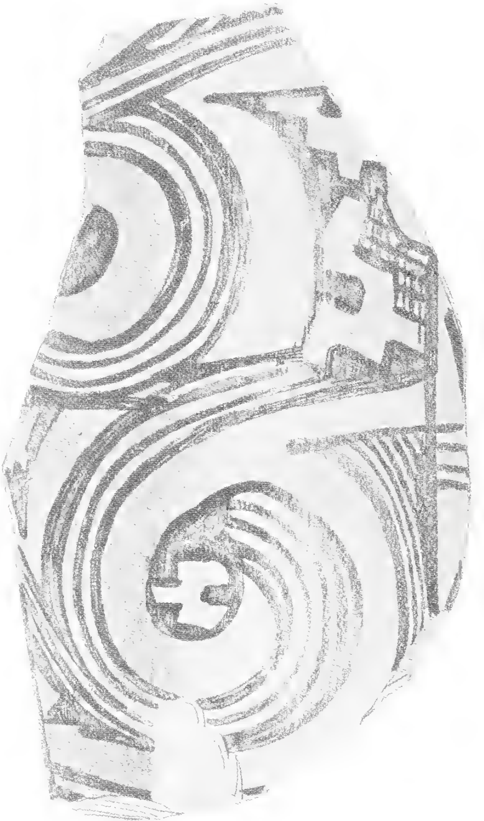
Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

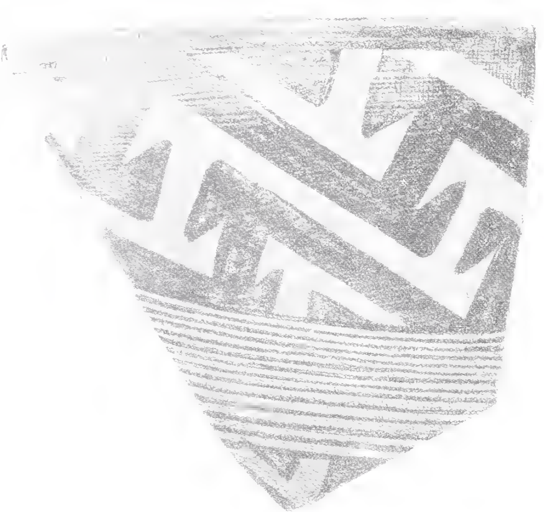
1

2

3

4

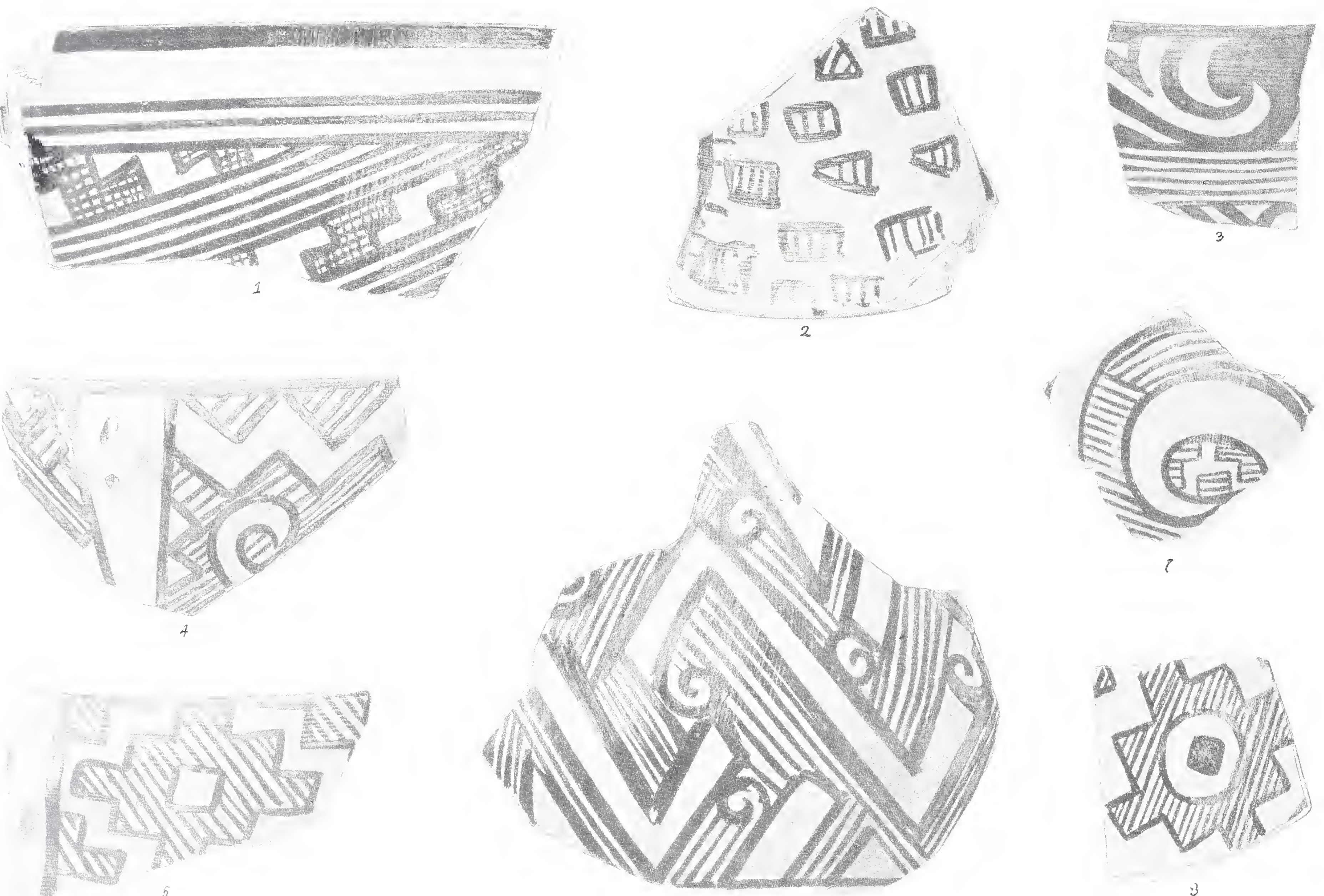

5

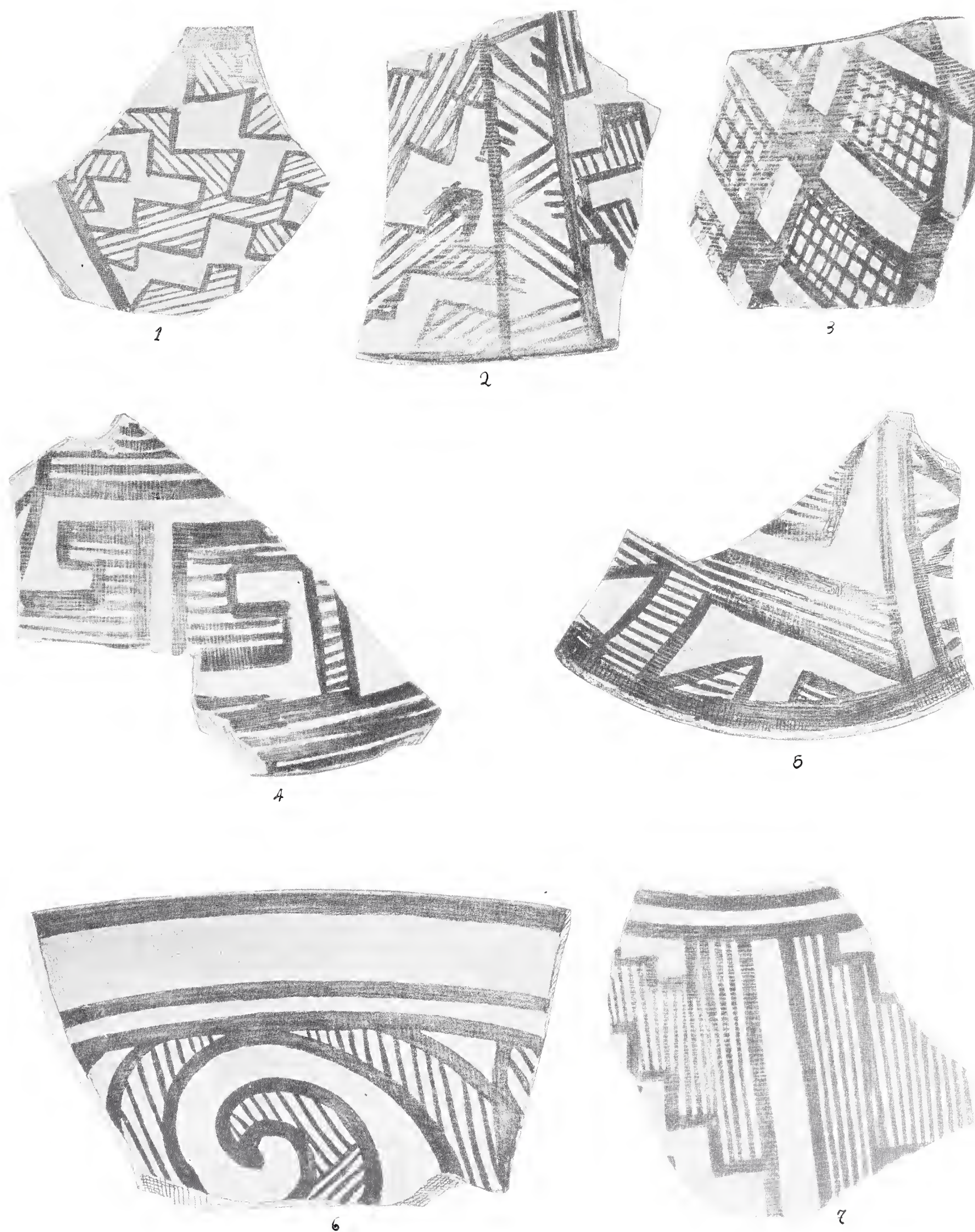

6

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

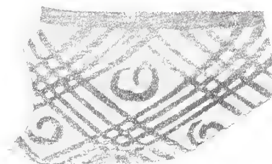
Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

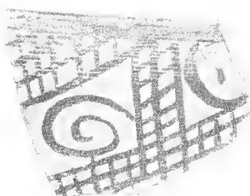

1

2

3

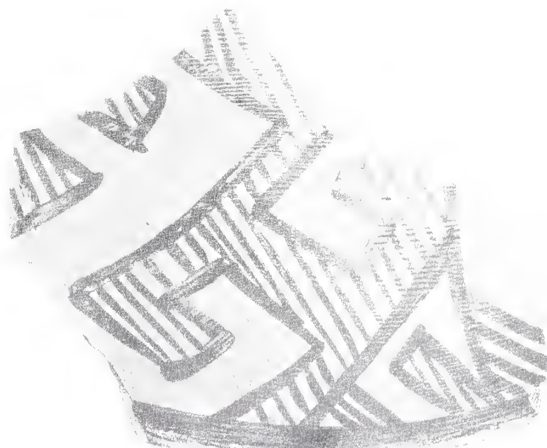

4

5

6

7

8

9

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

1

2

Γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος (Β 3 α)

2 α

1

2 β

Εἰδώλια. Ἀρ. 1 λίθινον, ἀρ. 2 πήλινον

1

2a

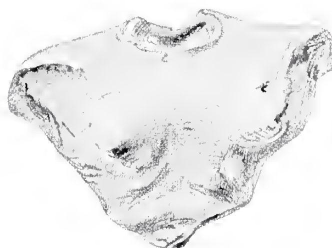

2b

3a

3β

6a

4

5

6β

Πήλινα εἰδώλια Σέσκλου

1α

1β

2

3α

4α

4β

3β

5

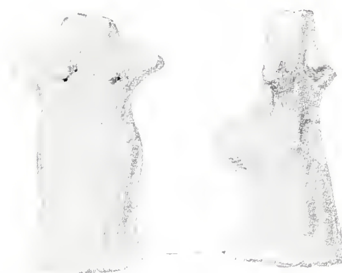

6

7

Πήλινα εἰδώλια Σέσκλου

1

2

3

4

5

6

7

8α

8β

9

10

11

12

Πήλινα εἰδώλια Σέσκλου

1

2

3

4

5

6α

6β

7

8α

8β

Πήλινα εἰδώλια Σέσκλου (ἀρ. 1-5) καὶ Διμηνίου (ἀρ. 6-8)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Πήλινα εἰδώλια Διμηνίου

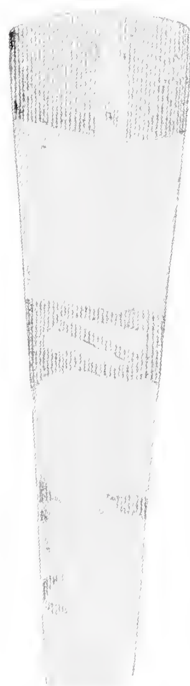

Λίθινα εἰδώλια Σέσκλου (ἀρ. 1-6) καὶ Διμηνίου (ἀρ. 7-13)

1

3

4

2

5

6

7

8

9

Λίθινα εἰδώλια Διμηνίου (ἀρ. 1-7), Σέσκλου (ἀρ. 8) καὶ Τοπουσλὰρ (ἀρ. 9)

Λίθιναι ἀξίναι καὶ σμῖλαι

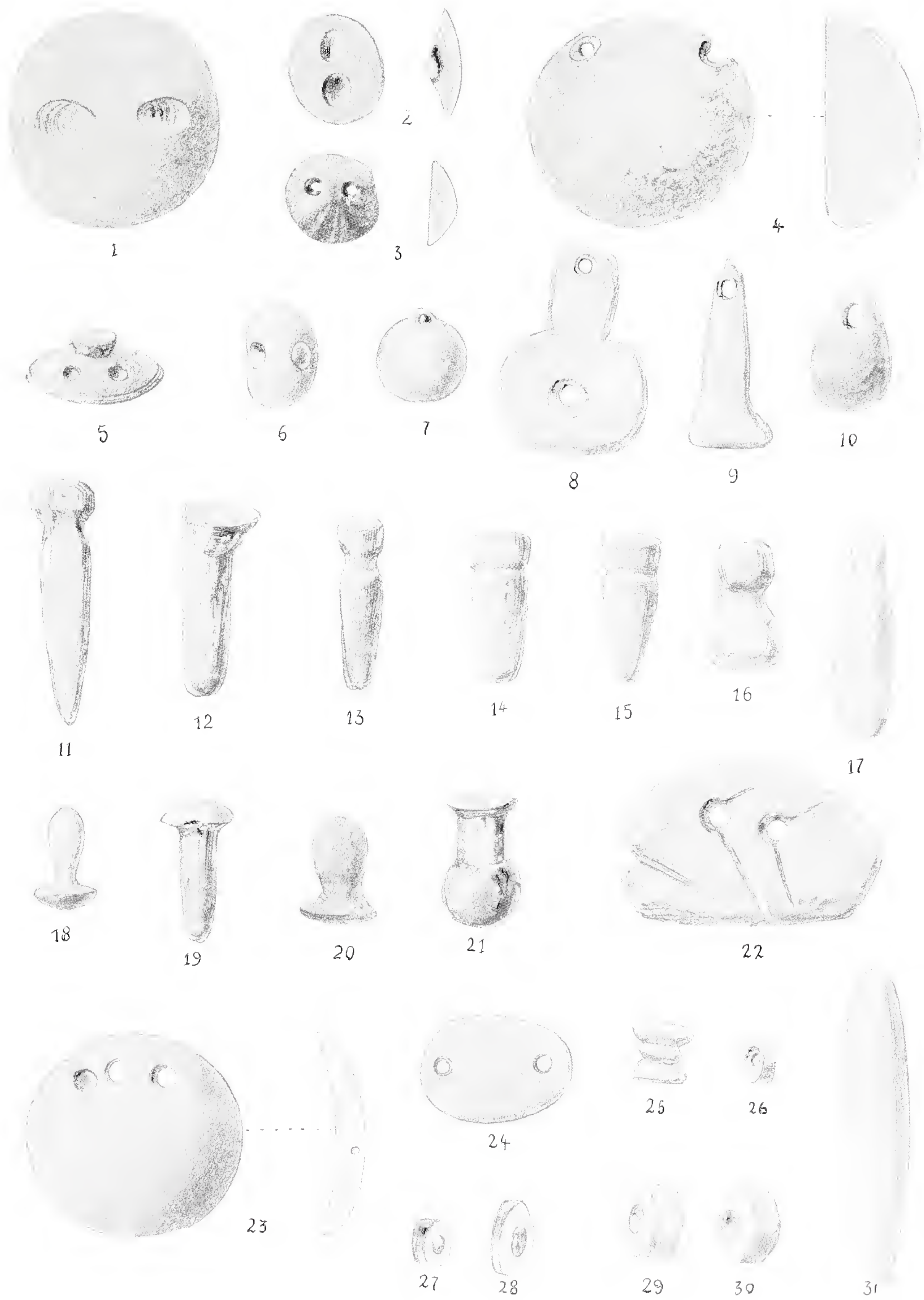
Λίθιναι ἀξίναι καὶ σμῖλαι

Λίθιναι ἀξίναι

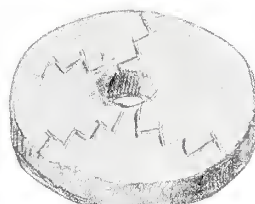
Αἰχμαί, λεπίδες κ. ἄ. ἐκ πυρίτου ἢ ὀψιανοῦ

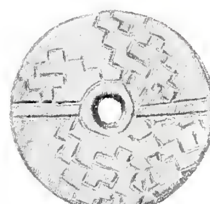

Κοσμήματα καὶ ἄλλα λίθινα πράγματα.

1

2

3

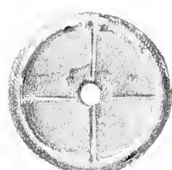

4

5

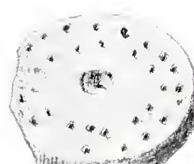

6

7

8

9

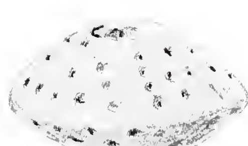

10

11

12

13

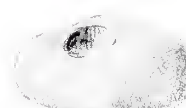

14

15

16

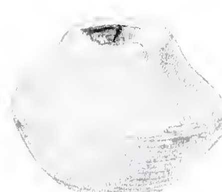

17

18

19

20

21

22

23

Πήλινα σφονδύλια

Ὀστέϊνα ἐργαλεῖα

Ὀστέϊνα ἐργαλεῖα κ. ἄ.

Ὀστέϊνα ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα

